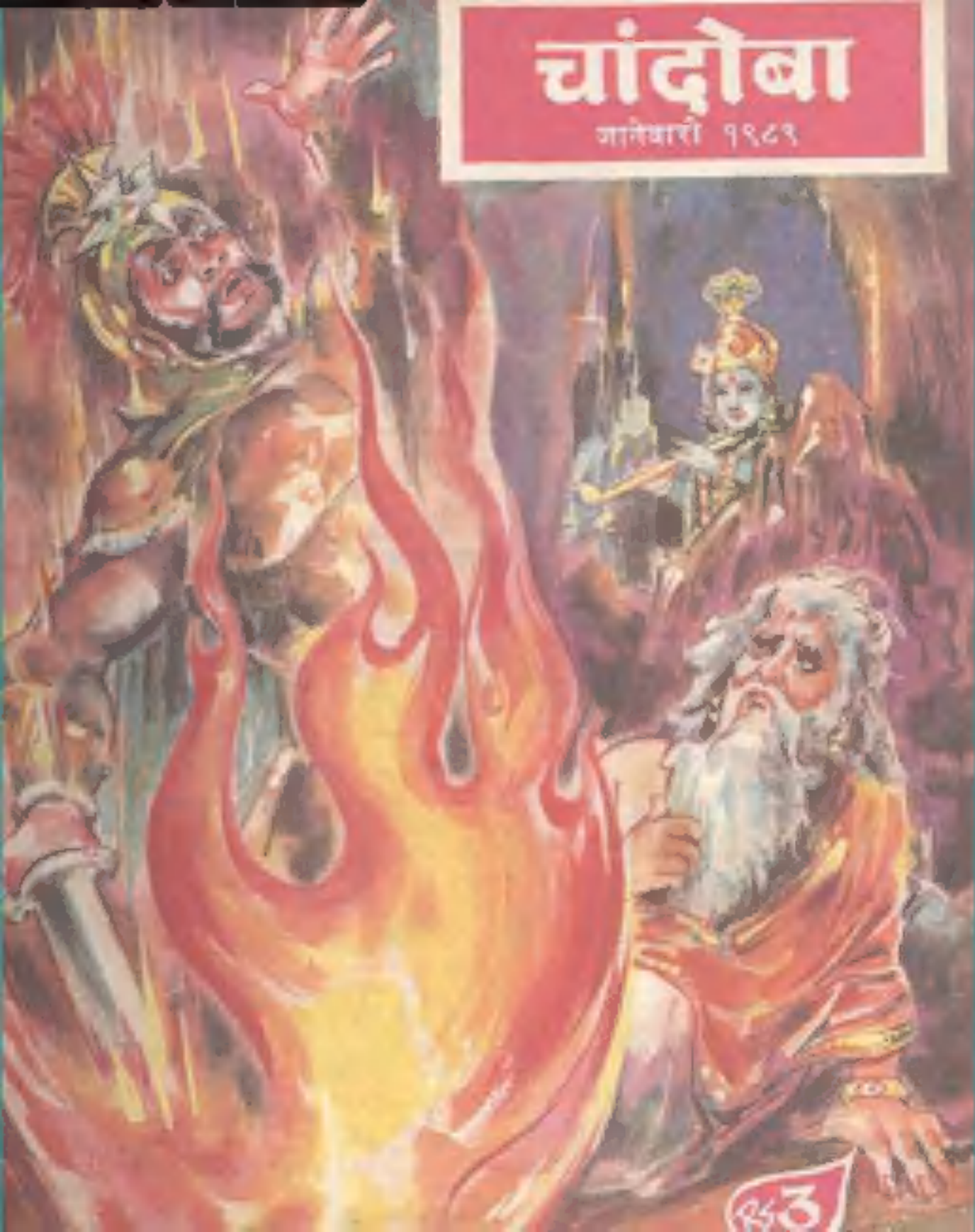

चांदोबा

जानेवारी १९८९

LCD GAME SERIES

DESIGNING TECHNOLOGY

CASIO

THRILLS! SPILLS! ADVENTURE!

Realistic
exciting
sound
effects!

CG-410
GUERRILLA WARFARE

CG-420
WESTERN SHERIFF

CG-430
JET STAR

CG-128
LOVELY ANGEL

CG-129
CROCODILE BAITED

CG-130A
RABBIT FARM

यांदावा

संस्कारक : 'बकपानी'

संचालक : नागिरेही

आपले अस्तित्व टिकविण्यासाठी माणूस निरनिराळ्या मार्गाने तलाश करतो, परंतु स्वतःच्या कष्टां व त्रासां मिळवण्यात ती आनंद व संतोष प्राप्त होतो त्याचे महत्त्व काही वेगळेच आहे. 'दुसऱ्याने कष्ट व त्रास भेट होतांना माणूस बघपणे शाहू शकतो. परंतु स्वतःचे धम, धन नष्ट झाले तर माणूस तो दुःख सहन करू शकत नाही. 'श्रमाचे मूल्य' गावाची गोष्ट आहे. आज निवर्तनास आणून देतो.

अमरबाणी

कुणवर्धन मुन्हीपात, सत्यवर्धन कर्जना,
कुर्ब बगदादुरोधेन, याचातम्येन वंदितम् ॥

[शत्राची जालूच दाखवून कंजूस व्यक्तीला, विनयाने दाखून कठोर-दुर्मयी व्यक्तीला, अमोघ वक्तव्य मुन्हीना आणि सत्य-वचनाने वंदित व्यक्तीला आज आपण घेता येते.]

वर्ग : ३९

जानेवारी १९८२

अंक : ७

एक प्रत : ३-००

::

वार्षिक भागी : ३६-००

For further information and contacts

Singapore: THAKAL Computers (P) Ltd

117/118, Delamal Tower, 29, Nehru Road, Bombay-400 021. Tel: 2671340, 232104. Telex: 011-2537

Singapore: THAKAL COMPUTERS (P) LTD

29, High Street, 29/29a, High Street, Singapore 0517
Tel: 2274200 or 2274201. Telex: 2274200 or 2274201

Hong Kong: CHU LO SANG CO., LTD.

29, 199A, Market, 175-177, Market Street

Tel: 2274200 or 2274201. Telex: 2274200 or 2274201

U.S.A.: JUMBO ELECTRONICS CO. LTD

400, 10th Street, 400, 10th Street, New York, N.Y. 10011

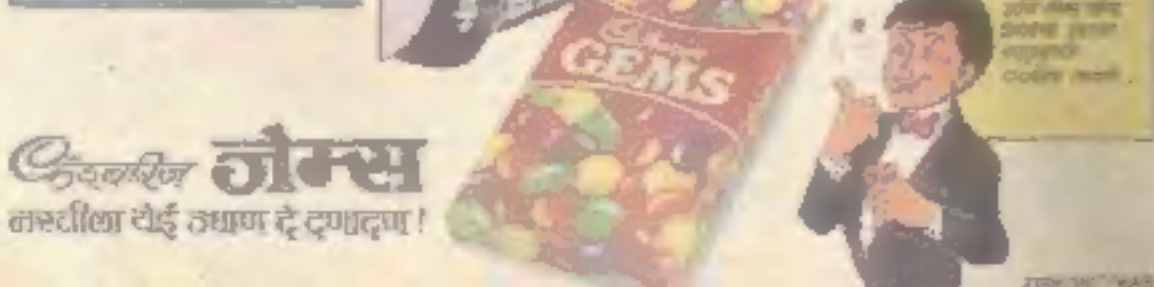
Japan: MITSUBISHI ELECTRIC CO.

Head Office: 1-1-1, Nishi-Shinjuku, Shinjuku-Ku, Tokyo 163, Japan

Other: 1-1-1, Nishi-Shinjuku, Shinjuku-Ku, Tokyo 163, Japan

जैम्स बॉण्ड च्या साहसकथा

चांदोबातील तबलाई

मंगळावर प्राणी रहातात ?
 बॉकिंग खगोलशास्त्र विभागाचे जे फोटो घेतले आहेत. त्यातील काही फोटो प्रथम बिब्लू व्हून राबिने आहेत. त्या फोटोमध्ये मंगळ ग्रहाच्या पृष्ठभागावर विशाल विरेंमिदभारक्या भाकृति दिसत आहेत. आशा होऊ असा की या भाकृति स्वयंभू आहेत की कोणो निर्माण केलेल्या आहेत.

अमानला सर्वात अनवान माणूस
 जपान-जिवासी बोपियाको दमुदमुची हा अनेक रेनवे. अमानला अमान आहे. एका सर्वपथानुसार अने बिब्लू कामे धाटे की या लोकांना लक्षात अनवान माणूस नाच होम.

गोगलगायींचो शर्यत
 स्पेनमध्ये मुबलीय एक गोगलगायीची शर्यत घेतली गेली. या शर्यतीत ७९ गोगलगायींनी भाग घेतला. शर्यत दिसली होती की त्यांना बांधिलेली दोरी खेचून पेऊन जायले. हस्पुनिस नावाच्या गोगलगायीने या शर्यत प्रथम पारिलोषिक मिळवले २४० मॉम लवणाचा वसाह ही गोगलगाय दहा मिनिटांच्या अवधीत ४२.५ मॅ. मॅ. दूर ओढून घेऊन गेली !

चीनच्या दानिलेचा लढा उल्लांक
 चीनच्या दानिलेने नावाच्या ५५ वर्षे वयाच्या बालि- हेने वनत उबळण्यात अगलील नवीन उल्लांक- स्पर्धित केला आहे.

शंकानिवारण

गौतमी मावाच्या एका गृहिणीच्या मनात एकदा एक शंका आली की, जगात सोफ भांडणे का करतात? तिने शंकेकाना ही शंका निवारण करण्यासाठी धिक्की केवळी, पण कोचीही संतोषजनक उत्तर देऊ शकले नाही. एके दिवशी लोखंडी एक घेराभो तिच्या घरी भिजा मावायला आला. गौतमीने त्याला विचारले- "साधूगृहारण, या जगात भांडणे का होतं?"

"मी तुझ्याकडे भिजा मावायला आलो आहे, जन्म मला फालतु काम विचारलेस?" गौतमीने विचारले.

"मी काय फालतु प्रश्न विचारला? अरे दारोदार सोफ भांडणाऱ्या दुष्ट माणसा, तुम्ही इतकी हिंमते! काय घडले आलीय तुम्हाला?" असे म्हणत गौतमी त्याच्याशी संवाद साधली.

"साईं म, मी तुझ्याशी जगात काय घडले सांगेली, तर तुम्हाला काय आता! मावा-भावासार भांडणे होण्याची शंका पारणे आहे. त्यासाठी तुम्हाला जन्म न्याय देऊन तिथेच राहा नये. ही गोष्ट तुला अनुभवात्मक जिविताची शिकवण आहे. असं बोलली, जमा कर ल्या!" गौतमी म्हणाली.

धर्मगिरीचा राजा ॥ भद्रावतीचा राजा ॥ भानुचंद्र राजा सांगत होता. एकदा शेजारच्या जयंतपुरच्या राजा विजयवर्माने धर्मगिरीवर हल्ला केला व राज्य आपल्या ताब्यात घेतले. थोड्या दशिरानेच ॥ वासमी भानुचंद्राला मिळाली.

राजा भानुचंद्र मोठी सेना घेऊन विजयवर्मावर चालून गेला. त्याने विजयवर्माला हरवले जन् राज्य पुन्हा आपल्या सामन्ताच्या हाती सोपवले. त्यावेळी सामन्ताने भानुचंद्राला एक खूप मोठे पीप भेट म्हणून दिले आणि म्हणाला- "महाराज, या पिपात एक अद्भुत असे पेय आहे. आपण व आपल्या परिवाराने ते प्यावे अशी माझी इच्छा आहे. खूप आनंद होईल मला त्यामुळे."

पिपातले पेय राजा भानुचंद्र व त्याच्या सैनिकांनी प्यायले व मत्त नाचून,

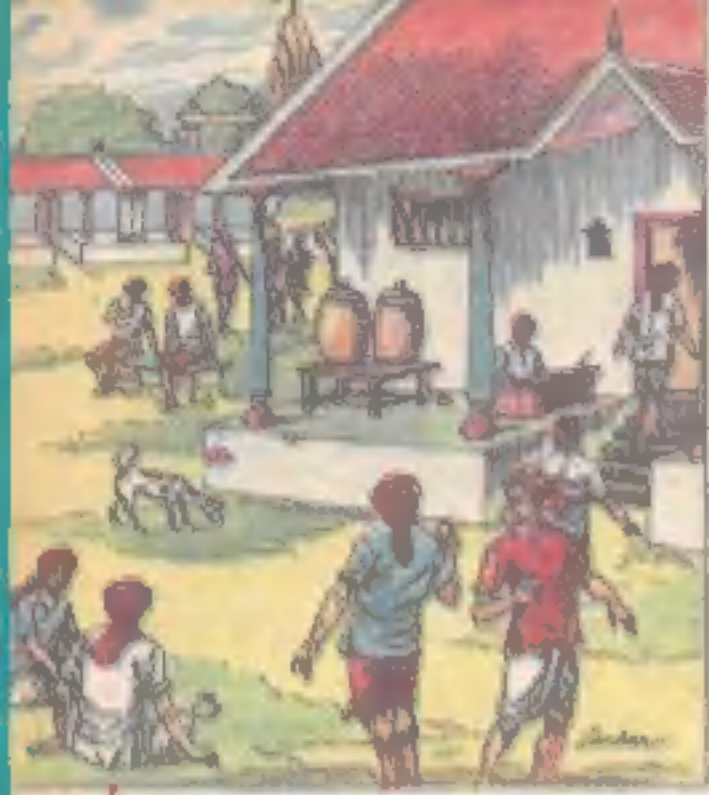
धांगडीघिगा लढत ते सर्व बेहोश होऊन पडले.

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयानंतर सामन्ताला बोलावून घेऊन भानुचंद्राने विचारले- "तू आम्हाला पीप भेट दिलेस ॥ तू कोठूच भागवले होतेस?"

राजाचा एकूण सामन्ताला अतिशय आनंद झाला आणि तो म्हणाला- "महाराज, ॥ पेय तर धर्मगिरीतच बनवले जाते. येथील एका विशेष प्रकारच्या वनस्पती पासून ॥ बनवले जाते."

"ओहो, असा होय?" डोके हलवत भानुचंद्र म्हणाला, त्याने पुढे विचारले- "हे पेय काय तुमच्या वाडवडिलांपासूनच धर्मगिरीत तयार केले जात आहे?"

"नाही महाराज! दोन वर्षा पूर्वी एका परदेशी व्यापाऱ्याने हे अद्भुत पेय मला नडर केले होते. मी ॥ प्यायले जन् मला

फारस आनन्द अन् आवाज वाटला. म्हणून मीच त्या व्यापाऱ्याकडून ते वनवण्याची विद्या शिकून घेतली." सावताने मोठ्या अभिमानाने माहिती पुरवली.

राजा भानूचन्द्र क्षणभर गप्प राहिला अन् त्याने म्हटले—“तुम्ही दोन वर्षांपूर्वीची गोष्ट सांगत आहात भला. पण मी तर त्याच्या नंतरची हकीकत ऐकायला उत्सुक आहे, नीट सविस्तर सांगा वर?”

यावर सामन्त राजाने अशी हकीकत सांगितली—

वरदेशी व्यापाऱ्याकडून मिळालेले अद्भुत पेय ध्यायल्यावर सामन्ताच्या मनात आले- असं अपूर्व सुख देणारं पेय आपल्या प्रजेला

मिळवून देऊन प्रजाचर्चा दुखा ध्यावा. हा विचार पनात आल्याबरोबर सामन्ताने लगेच आपल्या मन्त्र्याला बोलवून घेऊन म्हटले—“मंत्री महोदय, हे पेय मी माझ्या प्रजेला वाटू इच्छितो. आपण त्यासाठी आवश्यक इतकी सामग्री आणि नोकरवर्ग यांची जुळवाजुळव करा.”

एका आठवड्यानंतर राज्यातल्या प्रमुख केन्दातून मोफत पानगृहे उघडली गेली आणि त्या अद्भुत पेयाचे वितरण सुरू झाले. ही योजना कार्यवाहीत आणण्यासाठी नोकरांचे पगार-भत्ते, पिंपाची नै-माण करण्यासाठीचा खर्च इत्यादि मिळून दरमहा शंभर सुवर्णमुद्रापेक्षा अधिक खर्च वाढला.

या अधिक खर्चाची कल्पना दूर करण्यासाठी सामंत निरनिराळ्या कल्पना करू लागला. तेवढ्यात आणखी एक महत्त्व उपस्थित झाली—आपल्या मागणी प्रमाणे पेय न मिळाल्यामुळे चिडलेल्या जनतेने एके दिवशी पानगृहाच्या दोन नोकरांची हत्या केली!

सामन्ताने या विषयावर मन्त्र्याशी चर्चा केली. मन्त्र्याने ताबडतोब या पेयावर बंदी आणण्याचा उपाय सुचवला. परंतु सामन्ताने विचार केला की, थोडोशी किंमत घेऊन हे पेय विकले तर खजिन्यात

जरही पडेल अन् केवळ श्रीमन्तच ते पेय विकत घेऊन पितील. अशा प्रकारे नोकरांच्या हत्याही थांबतील.

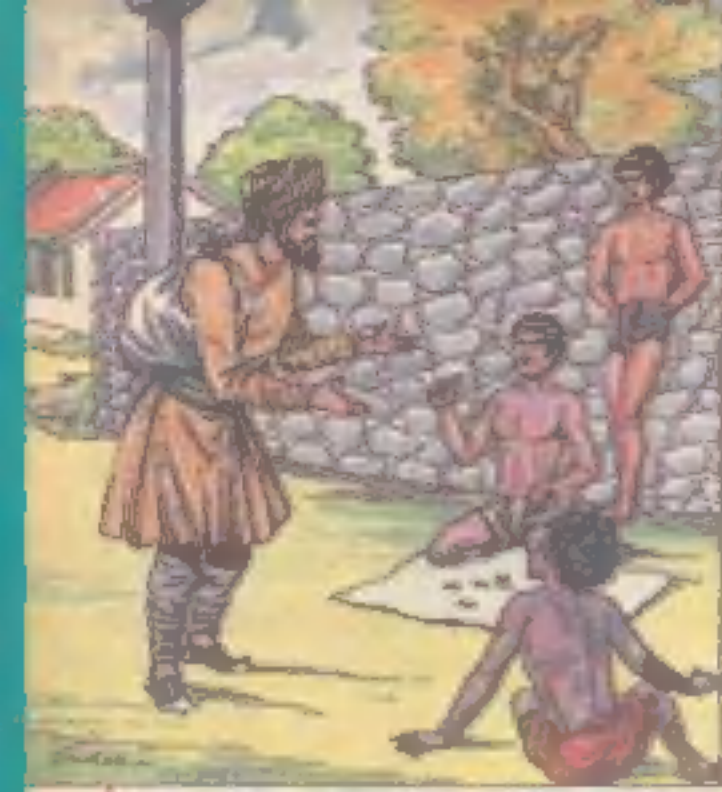
त्यानुसार दुसऱ्याच दिवशी पेयाची किंमत ठरवली गेली. पण आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे पेय फुकट मिळत असताना पिंपांची संख्या जी रोजी पंचवीस हजार होती, ती आता पेय विकले लागल्यावर एकाच हजार पिंपांपर्यंत वाढली. राज्याची द्रव्याची एकूण प्राप्तही वाढली.

आता या अधिक प्राप्तीतून सामन्ताने समाज-कल्याणासाठी निरनिराळ्या योजना आखायला सुरुवात केली. त्याच्या योजनांचे स्वरूप असे-पहिल्या सहा महिन्यांची प्राप्ति अनाथ मुलांवर खर्च करावी आणि नंतरच्या

सहा महिन्यांची प्राप्ति सैनिकांच्या पगार-वाढीसाठी खर्चावी. छत्रपति अनाथ मुलांच्या माहिती बद्दल एक टिपण तयार झाले. या मुलांची संख्या एकूण एका हजार होती.

पहिली समाज-कल्याण योजना राबतानाच अनाथ मुलां संवर्धने आणखी एक माहितीगर्क तयार झाले, ते सामन्ताने नीट तपासून पाहिले असता अशा मुलांची संख्या पंचवीस हजार दाखवलेली आढळली! त्याला फार आश्चर्य वाटले आणि तो एके दिवशी वेच पाळतून नगर-संचाराकडे निघाला. छत्रपति अनेक गेल्यातून भीक मागणारी कुपणी अनाथ मुले त्याने पाहिली. सामन्ताने त्यांना विचारले—

"कारे साबांनो, तुम्ही भीक का मागता?"
 "महाराज, या देशाचा राजा जे पेय विकतो, ते पिऊन आमच्यातल्या काही जणांचे पालक मरून गेले; तर काही भयानक रोगाने तडफडत आहेत. म्हणून त्यांनी आम्हाला घराबाहेर धाकवून दिले आहे." ब्रिचान्या जनावर मुलांनी आपले रडमाणे गायले.

यानंतर सामन्ताने सैनिकांचे पगार दुप्पट केले आणि सहा महिन्यांनंतर पुन्हा त्यांची माहिती मन्त्र्याकडे मागितली.

मन्त्री म्हणाला—"महाराज, सैनिकांच्या वायकामुलांनी जी पंचवीस हजार तक्रार-पत्रे आपल्याकडे पाठवली आहेत, ती

अवलोकन केलीत की आपणाला सत्य-परिस्थिती समजून येईल. पुन्हा नवीन माहितीपत्रक वनवासाची वक्ररच पडणार नाही." असे उत्तर देऊन मन्त्र्याने ताबडतोड तक्रार-पत्रे मागवून घेतली.

दोन-चारच पत्रे वाचून पाहिल्यावर सामन्ताला कळून चुकले की आपले सैनिक या पेयाचे दास बनून आपल्या पगारासाठी एक कवडोही बरसर्वासाठी तिलक ठेवत नाहीत!

जरी हकीकत जाणून सामन्ताला फार दुःख झाले. त्याने मन्त्र्याला विचारले—
 "मी जनतेच्या सुखासाठी हे पेय तयार करयले अन् आज्ञा असा कुपरिणाम कसा काय झाला?"

मन्त्री विनयपूर्वक म्हणाला—"महाराज, आपण तुमगात कंद्यांची पोक्या पूर्वीप्रमाणे तीन हजार नव्हे, तर सहा हजार झाली आहे. त्यातल्या निम्म्या लोकांनी या पेयासाठी पैसा नसल्यामुळे अपराध केले, तर बाकी निम्म्या लोकांनी पेयसेवनानंतर नशा चढून अपराध केले आहेत."

ही स्थिती जाणून व्याकुळ होऊन सामन्त म्हणाला—"बाप्ता माझं मन फारच दुःखी झालंय. तुम्ही जाऊन दरबारी नायक कपिल शर्मा याच्या गावठाच्या मैफलीची व्यवस्था करा."

कपिल शर्मा तर अगदीच गळून गेला होता! तरीही राजाचे आमंत्रण मिळाल्याने तसाच येऊन गाऊ लागला. त्याचा आवाज अगदीच चिरका येत होता. खरे पाहता पूर्वी कपिल शर्मा गाऊ लागला की लोक भान विसरून ऐकत रहात.

परंतु आता अस्वस्थाने सामन्ताने मन्त्र्याला विचारले—"मंकी महाशय, या कपिल शर्माचा झालंय तरी काय?"

"हा तर त्या पेयाचा प्रभाव! या पेयाने असंख्य कलाकारांचा सर्वनाश झाला. टाकलाय महाराज!" मन्त्री उत्तरला.

हा वृत्तान्त ऐकून धर्मगिरीच्या सामन्ताने मान काती पातली!

सर्व समाचार झाल्याच्या तोंडून ऐकल्यावर भानुचन्द्र म्हणाला—"राज्याची अशी दुर्दशा आहे तर! म्हणूनच जयंत-पुरच्या राजा विजयवर्माला इतक्या सहज-पणे तुमच्यावर आज्ञा मिळाली! तुम्ही ज्या अद्भुत पेयाबद्दल मोकत आहात, त्या पेयावर आता, या क्षणापासून बंदी घाला.

सामन्ताला जशा प्रकारे आज्ञा देऊन भानुचन्द्र आपल्या देशात निघून गेला.

परंतु एक महिन्याच्या आतच विजय-वर्माने पुन्हा धर्मगिरीवर अधिकार प्रस्थापित केला! ही बातमी मिळूनही पावेळी भानुचन्द्राने त्याला हाकलून देशाचा मूळीच प्रयत्न केला नाही; उलट काही उपाय मुचून तो गप्प राहिला. त्याने जयंतपुर राज्यात फक्त आपला गुप्तहेर पाठवला. त्या गुप्तहेराने सहा महिन्यांनंतर परत येऊन भानुचन्द्राला सांगितले—
 "महाराज, धर्मगिरीच्या सामंताचे अद्भुत पेय आता विजयवर्माच्या राज्यातही पसरलं आहे, आणि त्या राज्यातही अराजकता निर्माण झाली आहे."

राजा भानुचन्द्राने ताबडतोड जयंत-पुरच्या राज्यावर हल्ला करून अगदी सहज-पणे त्यावर विजय मिळवला आणि 'अद्भुत पेय' या नावाने प्रचलित असलेल्या त्या विनाशकारी पेयावर कडक बंदी-मुकूम बजावला.

बरदारी देवी

दुर्गापुर गावाच्या गावात कालीदेवीचे एक मंदिर होते. गावातले सर्व लोक या देवीला अत्यंत महिमासंपन्न मानून मोठ्या भक्तिभावाने तिची पूजाअर्चा करीत. भक्तांच्या नवसाला पावून देवीही त्यांची काळजी पुरी करत असे. त्या गावचे शेतकरी शेतावर कामाला जाऊन आपल्या पिकांचे रक्षण करण्याबद्दल देवीला विनवत अन् मोठ्या अडेने तिला आभार करत. दरवर्षी जनेच्या वेळी सर्वजण आपापसाप्रमाणे प्राप्तनुसार देवीपुढच्या पेटोत पैसे लावत असत. कालीदेवीच्या कृपाशीर्वादाने गाव नित्य समृद्ध असे. लोकांना धन-धान्याची कधी कमाल पडली नाही. पाऊस वेळेवर पडे. शेतकऱ्यांना काळी आई भरपूर पीक देत राहिली. गावातील लोक कुठल्याही व्यसनांच्या नादी लागले नाहीत.

एके सुखसिंह नावाचा एक लोकाचा व्यापारी त्या गावात रहायला होता. त्याने काळीमातेचा महिमा पूर्वीच ऐकला होता; म्हणून मंदिरात जाऊन त्याने नवस केला—“आई काळी, मी या गावात व्यापार करायला आलो आहे. या गावातल्या शेतांसाठी माझ्या जास्त जखर पडेल असे काही केलस तर मी तुला चांदीचे कवच अर्पण करीन.”

त्याची प्रार्थना ऐकून कालीदेवी फार खुश झाली. खरे तर दरवर्षी काही क्षण न व्यापारात त्या लोकांना शेतात पिके चांगली येत, पण यावर्षी जास्तीत जास्त तसे वापरूनही पिके आली नाहीत. ‘जमीनीची उत्पादन-शक्तीच कमी झाली असावी?’ या विचाराने विचारे शेतकरी चिन्तित पडले. अशा प्रकारे शेतकऱ्यांची

प्राप्ति कमी झाली, पण सुखसिंहाचे उखळ पांढरे झाले!

पुढच्या वर्षी रामप्यारे नावाचा आणखी एक नवा व्यापारी दुर्गापुरला आला. शेतां-साठी कीटकनाशक औषधे दिवण्याचा त्याचा धन्दा होता. त्यानेही देवीचा महिमा ऐकला होता, म्हणून तोही देवळात जाऊन कालीच्या पाया पडला आणि नवस बोलला—“कालीमाते, या वर्षात माझी कृपेने जास्त विकली गेली तर मी तुझ्यासाठी सोन्याचा कंबरपट्टा बनवून देईन.”

कालीने रामप्यारेवरही अनुग्रह केला. परिणामस्वरूप त्या वर्षी दुर्गापुरच्या पिकांना कीट लागली! जास्त शेतकऱ्यांनी शेतां बरोबरच भारी किमतीची कीटक-नाशकेही खरीदली! रामप्यारे ने मोठ्या आनंदाने देवीला सोन्याचा कंबरपट्टा अर्पण केला. काळीला आणखीच आनंद वाटला!

परन्तु एक आठवड्याने एका रात्री वेणुमाधव नावाचा एक शेतकरी आपल्या बायकामुलांसह गाव सोडून जायला दिसला. त्या गावच्या इतर शेतकऱ्यांसारखा तो वेणुमाधवही काळीचा भक्त होता.

देवीने त्याचे काळ सोडून जायचे कारण शोषावचे ठरवले आणि एका म्हातारीचा वेप करून तो वेणुमाधवच्या बेलगाडीपुढे उभी

राहिली. तिने विचारले—“अशा मध्य-रात्री बायका-पोरांना घेऊन कुठे जातोस रे आबा?”

“आई, मी शहरात सोड मजुरी करायला निघलो आहे. शेतीबाजीत तर दिवसेंदिवस नुकसानच होत चाललय. आपले शेत विकून गाव सोडून चाललो आहे मी!” वेणुमाधव उत्तरला.

हे उत्तर ऐकून देवीला वाईट वाटले. पण काळीला कंबरपट्टा पाहून ती गप्पच राहिली. वेणुमाधव गाव सोडून जाणाऱ्या कुटुंबांची संख्या वाढत चालली. एक महिना होता होता अर्धे गाव रिकामे झाले! अन् त्या-बरोबरच काळीला नमस्कार करायला

येणारांची संख्याही कमी झाली. तरी काली-देवी संतुष्टच होती. परंतु एक दिवस सूरजसिंह अन् रामप्पारेही ते माव सोडून निघालेले दिसले तेव्हा मात्र तिला आश्चर्य वाटले. ती त्यांची वाट अडवून उभी राहिली.

सूरजसिंह आणि रामप्पारे तिला म्हणाले—“देवी, आम्ही कोण हे तुला माहीतच आहे. या गावात आमचा व्यापार बरोबर चालत नाहीसा झालाय, म्हणून आम्ही दुसऱ्या एका गावी जात आहोत.”

त्यांचे उत्तर ऐकून देवी एकदम कोपली आणि स्थाना म्हणाली—“अरे दुष्टांनो, खोटे बोलायला लाज नाही वाटत तुम्हाला? जमिनीची उत्पादन-शक्ती कमी करणं अन् पिकांना कीट लागणं यगैरे अन्नचणी मी तुमच्यासाठीच ना उपस्थित केल्या?”

यावर देवीला वाकून भक्तिपूर्वक नमस्कार करीत ते दोघे म्हणाले—“माते, तुझं म्हणणं बरोबर आहे. पण तुझं

आमच्यावर जे वषार प्रेम आहे त्यामुळे तू गावच्या शेतकऱ्यांची उपेक्षा केलीस. त्यांचं विचारण्याचं शंतीवादीत नुकसान होत आहे. आम्ही आता आमची खतं अन् औषध कुणाला विकणार? म्हणूनच आम्ही शंजारच्या गावच्या विन्यादेवीला नमस्कार करून तिथंच रहायचं ठरवलं आहे.”

मोठमोठ्या नवसांच्या लोभाला बळी पडून आपण गावाचे कसे नुकसान केले आता कुठे कालीदेवीला कळून चुकले! आपण या लोकांवर किती कृपा अशा प्रकारे व्यर्थ होईल याची तिने कल्पनाच केली नव्हती!

यानंतर कालीदेवीला फारच परचास्ताप झाला. पुन्हा तिने जमिनीची उत्पादन-शक्ती पहिल्यासारखी करून टाकली आणि किड्याचे रोग थांबवून पिके वाचवली, हे पाहून माव सोडून गेलेले लोकही हळूहळू परत आले. मात्र पुन्हा झाला अन् वरदानाची कालीचे मंदिरही भक्तांमुळे सुशोभित दिसू लागले.

[१३]

[विनोद आनंदाच्या काळात 'सोन्याची दरी' राज्यात पोचला. त्यानं आपल्या हाताळणी करून मुक्तांप्रतिभेच्या बाबतीत लक्षात घेतली. त्याबरोबर त्या मूर्ति आणि सत्कार होऊन ती विनोदच्या बाबुला येऊन उभी राहिली आणि विनोदला सांगितले की—“माव गावच्या लोकांचा विवाह झालेला आहे.” ते ऐकून विनोदला आनंद झाला.]

विनोद थोडा वेळ बस राहिला आणि म्हणाला—“या मानवांच्या दुनिधेच्या पलिकडे मी एक युवराज्ञी पाहिली होती. तू तर पूर्णपणे तिच्याच सारखी दिसते आहेस!”

“तुजिला याणं शिकवलंस आणि जी गावा झाला तुझ्या समोरच अदृश्य झाली. त्याच युवराज्ञीबद्दल बोलतो आहेस ना?” त्या तरुणीने विचारले.

“हो, पण तुला कशी तिच्याबद्दल माहिती?” विनोदने आश्चर्य प्रकट केले.

“निर्जीव मूर्तीत जर प्राण-संचार झाला, तर ती प्राण कुठून तरी यामला हवा न? तू ज्या युवराणीला अदृश्य होताना पाहिलंस, तिच्याच प्राण आता माझ्यात आला आहे. कळलं?” तरुणी म्हणाली.

“ओहो, असं आहे होय?” आनंदाने विनोद म्हणाला.

“आपण फार वेळ इथे रहाण ठीक नव्हे. राजाचे सोंग घेतलेला तो दृष्ट मान्त्रिक जे जे अन्याय करीत आहे ते तुला अजून माहीत नाही. राजा फार लोभी आहे, माझ्याशी विवाह करण्याच्या आशेने माझ्या मूर्तीत प्राणसंचार करवण्यासाठी तो कित्येक यातना भोगत आहे. परंतु त्या दृष्ट मान्त्रिकाने तर सोनं मिळवण्यासाठी सुवर्णप्रतिमाच उलसवून काढून ती वितळवण्याचे प्रयत्न करत आहे! त्याचे नोकर योड्याच वेळात इथे येतील. ते येण्यापूर्वीच आपण येवून गेलेले वरे! अन्यथा काय संकट येईल कोण जाणे? चला, लवकरच इथून अन्यत्र कुठे तरी जाऊ.” युवराजी म्हणाली.

यानंतर विनोद व युवराजी त्या पहा-
त्याच्या जवळ गेले. शिसरावर जाऊन पोचले.
त्याच वेळी पूर्वे दिशेला सूर्योदय होत होता.
“ओह, ही पृथ्वी काय सुन्दर आहे! अशी नयनरम्य भूमि मी पूर्वी कधी पाहिली नव्हती. येथील हवामान ही कार सुरेख आहे. मला इथं रहायला खूप आवडेल!” युवराजी म्हणाली.

“असं?” विनोद पुढे काही बोलताना, इतक्यात त्या डोंगराखालून काही गडबड-
गोंधळ चालल्याचा आवाज ऐकू आला. दोघांनीही आवाजाच्या दिशेने नजर

वळवली. राज-सैनिक आपसात तर्क-कुतर्क करीत होते—“अरे, इथली सुवर्णप्रतिमा कुठे गेली? झालं काय त्या पुतळ्याचं? रोज मूर्ति आपण इथे पहात होतो ती दिसत कशी नाही? कोण वरं घेऊन गेलं असावं?” पिसाळलेल्या कुम्यासारखे ते इकडे तिकडे घावू लागले.

योड्याच वेळात राजाच्या वेपारला तो मान्त्रिक ही तिथे येऊन पोचला. राजा तर बसला बसा प्रकट बसला! रागाने पिसाळून तो ओरडू लागला, “मी कुम्हा सर्व तोकरींना नाकून टाकीन, मूर्ति गेलीच कशी इथून?”

योडा वेळ सैनिकांकडे पहात तो गर्जत राहिला आणि त्याच्या सैन्या राजाला आज्ञा स्थाने दिली.

ठेवलेल्या गुहे कडे स्थाने नजर वळवली. राजाला फसवून तिथे डोंबून ठेवलेली ही गोष्ट ही तो रागाच्या भरात विसरून गेला. अजून कोणाला त्याबद्दल काही माहीत नाही विसरून तो जोराने ओरडला, “त्या दृष्ट राजानेच ती मूर्ति चोरली असली पाहिजे. मला याची कल्पना होतीच! या राजाला त्या मूर्तीचा फार मोह होता. त्याचीच ही सर्व कारवाई दिसते आहे.”

त्याचे हे बोलणे ऐकून तिथे जमलेले मंत्री आणि महाशानी आपापसांत पडले. नंतर मान्त्रिक सेवकांना घेऊन गुहेत शिरला आणि त्यांना आतील दिशेला आज्ञा स्थाने दिली.

सेवकांनी काही मिनिटांत भित पाहून पलिकडे असलेल्या राजाला बाहेर आणले.

राजा अगदीच वारीक झाला होता आणि दाढी वगैरे काढून एकाद्या भुलासारखा दिसत होता. एकाच उडोत तो पुढे झाला आणि त्याने राजा-वेषधारी मान्त्रिकाच्या कमरेला लटकलेल्या म्यानातून काढून तळवार खेचून काढली. विकट हास्य करीत त्याने मान्त्रिकाचे शीर धडावेगळे केले.

राजाच्या वेषातल्या मान्त्रिकाचे अंग-रक्षक हे पाहून पुढे सरसावले, पण खऱ्या राजाचा आवाज ऐकताच ते जागीच क्षिळल्यासारखे ठभे राहिले.

राजाने मन्त्री व महाज्ञानी वगैरे सर्वांना त्यांच्या नावाने बोलावून त्यांना आज्ञा दिली की, "तुम्ही सर्वजण ताबडतोब घरी या, अन् माझ्यासाठी बांगले रुचकर पदार्थ घेऊन या."

राजाचा आवाज, त्याचे नेहमीचे वागणे पाहून राजाच्या मोकरींनी त्याला खर राजा म्हणून ओळखले.

नंतर समोरच रक्ताच्या मारोळ्यात पडलेल्या मान्त्रिकाच्या प्रेताला प्रत्येक जण काय माकड सारखे, असा प्रकारे काय मारण्यासाठी खडा होता त्या लोकांची रांग लावता लावता मंत्री बेजार झाला!

"मूर्खानो, तशीचच त्या दुष्टाच्या आज्ञा आज्ञा ताब माझून तुम्हाला काय मिळणार आहे? त्यापेक्षा सोन्याला काय मारा सोन्याला!" असा ओरडला.

तत्काळ आश्चर्याने राजाकडे पाहू लागले.

"होण्याच्या मूर्तीच्या चौघण्यांसाठी सोन्याच्या पाण्याने भरलेला खूप मोठा तलाव आहे. त्या गुहेत वन्द असताना एका फटीतून दिसत असे मला तो! या या, इथे खणून पहा. एक गोष्ट लक्षात ठेवा हं! त्या तलावातलं सगळं सोनं माझच होणार! हा, धोड्या दिवसांनी मी तुम्हा सर्वांना एक एक कळवीन म्हणून त्यातलं

सोन्याचं पाणी देईन वाटलं तर! अरे, तुम्ही लोक नुसतेच तोंडाकडे काय पहात राहिलात मुकाँनी! पाणी बाहेर तर काढा! आत्ताच्या आत्ता खोदायला सुद्धात करा इथे; भन् माझ्यासाठी लाडू आणा चर सवकर."

अगोदर ने राजसेवक मान्दिकाच्या आज्ञेने मोठ्या उत्साहाने ती मूर्ति तपटून काढायला कुदली घेऊन आले होते, तेच मोठ्या खोदण्याखालील दगड फोडायला लागले.

अचानक वज्रपात झडला, तसा सारा. जो दगड ते तोडायला निघाले होते, तोच दगड एकदम उस्तळून नक्षत्रा-

सारखा मोठ्या वेगाने आकाशात उडाला आणि त्याचे हवारी तुकडे झाले. तो दगड गूढेत ज्या जागी होता त्या जागेतून एक उडून उडून लागला जन खाली असलेला सुवर्ण-द्रव मयंकर वेगाने चर उसळला! तिथे हजार असलेले सर्वजण भयाने आणि आश्चर्याने एकदम जोराने ओरडले. मोठ्याच वेळात तो सुवर्ण-द्रव त्या भागात पसरू लागला. केवळ स्पर्शानेच राजसेवक तडफडून तिथेच मग्न पडले.

राजा, मंत्री व महाजानी हे सर्वजण भिऊन जाऊन तेथून मागे हटायच्या प्रयत्नाला लागले. पण क्षणभरातच त्या फवाऱ्याची गति वादत गेली आणि त्या प्रवाहाला जणू पूर आला! त्यामुळे ते सर्वजण त्या वरुड लागले.

वाटणारा द्रव-पदार्थ मेढाना-कडे वळताना पाहून त्या डोंगरखाली रहाणारी जनता आश्चर्यचकित झाली. जीव मुडीत घेऊन ते सर्वजण आरडत-ओरडत सैरावेरा धावू लागले. परंतु कोणीही त्या सुवर्ण-द्रवाच्या तावडीतून स्वतःला वाचवू शकला नाही.

दुपारपर्यंत तो सोन्याचा प्रवाह प्रलय-कारी होऊन पसरत राहिला, नंतर हळूहळू

प्रवाहाची धार गांबली, चोहीकडे नीरव शांतता पसरली! पक्षीही जणू आपली किलकिल विकरून गेले!

"सोन्याची दरी काला प्रदेश आता पूर्णतः निर्जन झाला नाही?" युवराणी निश्चाम दाकत विराशेने म्हणाली.

"तुच तर मोठ्या वेळापूर्वी म्हणाली होतोस ना, की ही पृथ्वी किती सुंदर जन सुखोन्मित आहे! पण पहा, मानवप्राणी कसा कमनसिबी आहे! स्वतःच हाथाने ही पृथ्वी 'रक्षय्या' अयोग्य' भशा करत आहे."

मोठ्या वेळाने युवराणी विचारू लागली "आता आपण काय करायला हवं? कुठे जायला हवं? आपण कर्तव्य काय राहील आता?"

"इथेच राहून आपण प्रार्थना करू या. आपली प्रार्थना सफल होईल नक्की! परित्यामठः पुन्हा लोक पळून इथे राहू लागतील! त्याचे नवे जीवन सुरू होताना

आपण त्यांना मदत करू." विमोद आशेने म्हणाला.

"बघ, पहा! तो सुवर्ण-द्रव पुन्हा दगडात परिवर्तित होत आहे." युवराणी म्हणाली.

"बदलू दे, त्याचे पुन्हा सोने होईल. माणसांची मने जेव्हा सोन्यासारखी होतील, तेव्हा पुन्हा दगडांचेही सोने होईल! बघ, त्या छोट्या सरोवरात केवळ चिखल आहे. तरीही सूर्यप्रकाशा-मुळे त्यात किती सुन्दर कमळं फुलली आहेत! निसर्गातच जर इतके अद्भुत पवित्रतेने आहे तर देवाच्या कुपेने माणसातच मानवतेचे महान परिवर्तन करू नये होणार?" विमोद म्हणाला.

"होईल, का नाही होणार?" युवराणी म्हणाली.

दोघेही एकमेकांकडे पाहून हसले व त्यांच्या हास्यात विश्वास प्रतिबिंबित होत होता. (समाप्त)

कायदा आणि न्याय

एका राज्यातली वस्त्र-आवरणाच्या अडथळ्यां जरा अधिकचूनच करू लागली होती. मागाडी राजाने एक कठोर कायदा लागू केला की सर्वांना पूर्ण अंग झाकलेले पोशाख केला पाहिजे.

एके दिवशी राजाच्या शिपायांनी हे माणसांना पकडून आणून राजासमोर उभे केले. त्यापैकी एक जगदी जंगली आणि नालाळ होता. तो संगोटीन होता. दुसरा एक सर्वसाधारण माणूस होता, तो अर्धनग्न होता. तिसरा होता मोठो, तो धातू पूर्ण सजावलेला होता.

राजाचा प्रधान म्हणजे होता. तो जंगली सुधार-गृहात बसला होता. तो दिवशी मागावची शिक्षा त्याने सुनावली आणि त्या साधूच्या आंगावर तो शाल त्याची रवानगी.

राजाचे बागणे पाहून राजाने विचारले. प्रधानाने यावर नसपणे उत्तर दिले—“महाराज, तो गोष्ट ही या मोडणा होता. परंतु पहिला माणूस जगदीच जंगली नालाळ आहे. दुसरा सुधारण्याची आहे. दुसरा सर्वसाधारण माणूस आहे म्हणून शिक्षा फक्त योग्य मार्गाने. माणसाने हो मोडणा, पण तो आपल्या पंचाचा माणूस आहे; बापण त्याला आपल्या वेगळी अटकचू लक्षात नाही.”

हे स्पष्टीकरण ऐकून राजाला समजून चुकले की—कायदा आणि यात वांगलाने करक असतो.

साप आणि माणूस

हृदयस्थयी विक्रमावित्त त्या सावाकडे आला. सावावरून प्रेत उत्तरवून त्यान त्याचाच घेतले; आणि नेहमीप्रमाणे मौनप्रत स्वीकारून तो मुकाट्याने स्मशाना-कडे जाऊ लागला. तेव्हा प्रतात असणाऱ्या वेतलाने त्याला विचारले—“राजा, या परस्पर विरोधी आणि कुट्टि असणारी माणसे एकाच असतात. अनेक प्रकारची वैषम्ये आणि फसवाफसवी वगैरेंच्या आधारे त्यांचा जीवन-संचय चालू असतो हे सत्य तुला नीट माहोस असेल तर हरकत नाही, नाहीतर तुझे सर्व श्रम, कष्ट वाया जातील. उदाहरणादाखल मी तुला सिद्धेन्द्र नावाच्या साधूची गोष्ट सांगतो, ती ऐक. तुला आपले कष्ट ही विसरायला होईल त्यामुळे.”

वेताळ गोष्ट सांगू लागला, विषयावला-वर. एका गृहेत सिद्धेन्द्र नावाचा एक साधू

तयरीत करीत असं. मोठ्या दिवसांनी त्याला असे जाणवले. आपल्याला विषय-ज्ञान प्राप्त झाले आहे. तेव्हा हे आपले ज्ञान जगातील लोकांना वाटावे, त्याच्या-साठी त्याचा उपयोग असा करून साधू एकान्तवास सोडून समाजाकडे निघाला.

वाटेत एका ठिकाणी त्याला एका विहिरीतून कुणाच्याशा कण्ट्याचा एक आला. सिद्धेन्द्राने विहिरीजवळ जाऊन आत डोकावून पाहिले. त्याला इतके दिवशील एक तेजस्वी नाग दिसला!

साधूला धाडिल्या वरोवर आपला कणा उचलून त्याने त्याच्या वावक्यासाठी

दिनवले. दोरीच्या मदतीने साधूने नागाला बाहेर काढले.

सात्त्विकी नावाच्या त्या नागाने साधूला आपली तकीकत सांगितली—महाराज, मोठ्या दिवसांपूर्वी मी आगल्या पिल्लांतून एका रानी वंशप्रकाशात इषत्या केतकीवनात आनंदाने विहार करीत असता, तेव्हा एक नागसाने माझी पांढीवर पाय दिला. मी जोरात फुलवार घाबणार, त्या माणसाने दोन्ही हात ओढून मला साष्टांग नमस्कार केला.

मीही त्याला वावायचा विचार सोडून निघालो; पण त्याने माझा रस्ता अडवून मला विनंति केली. मी पाहणवार स्वीकारला. नंतर त्याने एक पहाभर आपण आमच्यापुढे ठेवले अन् मी आणि माझ्या पिल्लांनी मोठ्या आनंदाने, ते दूध पिऊन टाकले. परंतु दुसऱ्याच क्षणी एकदम बेजुद्ध पडलो. मी सुटीवर आलो तेव्हा या विहिरीत होतो! माझ्या वच्चींना दुष्टाने पकडून नेले असले पाहिजे!”

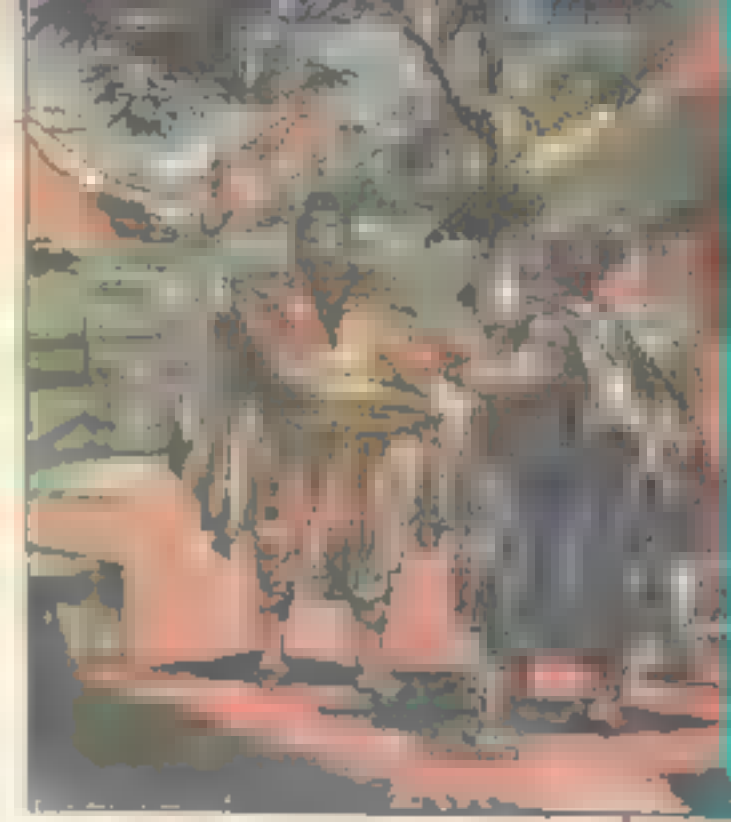
साधूचे ते बोलणे ऐकून सिद्धेन्द्रस्वामीने आपल्या विषय दृष्टीने त्या दुष्ट माणसाचा पत्ता काढायचा प्रयत्न केला, तेव्हा त्याला असे कळून आले की त्या नागाच्या सीमेवर

रहाणाच्या महेन्द्र नावाच्या गारुड्याची कणी आहे. साधू सरळ घरी गेला. तापाच्या तोंडून ऐकलेली हकीकत त्याला सानून साचून विचारले—“तू विश्वासपात्र का म्हणून येतो?”

महेन्द्र मोठ्या विनयाने—“महाराज, साधू पकडणार ह्या माझ्या भयान आहे! तरीसुद्धा माझा भावला नाही म्हणून मी सोडून दिले. सुरक्षितच आहेत त्याच पिल्लां ते विकून पाट भरण्याचा माझा विचार होता; परंतु मनात निर्माण प्रेरित होऊन मी आपणासमक्ष त्यांना सोडून द्यायला तयार आहे.”

महेन्द्राच्या या बोलण्याने मनात सिद्धेन्द्र साधू त्याला सात्त्विकीच्या विलास घेऊन गेला. महेन्द्राचे हृदयपरिवर्तन झालेले पाहून सात्त्विकीने आपल्या नस्तका-बरोबर सुंदर मणि वस्त्रे दिली आणि साधूने केलेल्या उपकाराबद्दल त्याने त्याचे मानले.

साधू तेव्हा मुढे गेला आणि गावे फिरत संतुषदेश तो फिरत राहिला असे करत पुन्हा एकदा त्याच रस्त्याने जात असता साधू सात्त्विकीला

मोठ्याला गेला. पण त्याला सात्त्विकी कारण विनंतीपरत आणि दुर्बल झालेला दिसला.

त्याच्या विनंतीचे कारण विचारल्यावर सात्त्विकीने सविस्तर आपली कल्पना सांगितली.

नागमणि घेऊन गेल्याच्या दुसऱ्याच दिवशी महेन्द्र पुन्हा सात्त्विकीकडे जाऊन म्हणू लागला कि—‘आता इथून पुढे आपण कधीही साधू पकडणार नाही आणि सिद्धेन्द्र साधूसारखेच सगळ्यांना आपले जीवन साधूंनी सावणार!’ महेन्द्रच्या पोशाखातही झालेला पाहून सात्त्विकीने त्याच्या या बोलण्यावर विश्वास

ठेवला. त्या दिवसापासून महेन्द्र सुपदा सात्त्विकी आणि इतर सर्प रहात असलेल्या बागलाकडे जाऊ-येऊ लागला.

एके दिवशी महेन्द्र तेथल्या बागळात रहाणाऱ्या सापांना चांदण्यात विहार करण्यासाठी बोलावून गेला. सर्व साप जेव्हा केलकी-वन्दात फिरू तेव्हा आपल्या पूर्वयोजने प्रमाणे महेन्द्रने चारी बाजूंना भाग लावली आणि सर्वांना जाळून खाक केले!

नंतर तेथले सर्व मणि देवून ते विकून तो मोठा लक्षपति बनून गेला! आगीतून कसाबसा वाचून सात्त्विकीच फक्त आपल्या निळाकडे येऊ शकला! परंतु आपल्या

जातिबांधवांच्या नाशाला आपणच कारण झालो या विचाराने तो विचारा संगत झाला.

हे ऐकून सिद्धेन्द्रला कोव वाला आणि तो सचळ महेन्द्रच्या धरी पोचला. त्यावेळी महेन्द्र आपल्या घरासमोर बांधलेल्या देवळातल्या नागमूर्तीची पूजा करीत होता.

सापुने जवळ जाऊन त्याला सोठयाने मारली आणि म्हटले- "दुष्टा, अगदी विश्वास देऊन अनेक सर्पांचा सर्वनाश केलास, अन् आता कशाला पूजेच ठोंग? लाभ नाही वाटत तुला?"

यावर महेन्द्र विनयाने म्हणाला- "स्वामी महाराज, माझा काय बरं दोष? मी ही प्रथम प्रत्युपकार केलाच ना? मी आपणाला अस कुठे वचन दिलं होतं की अपकार करणान्यावर मुद्धा मी उपकारच करीन? माणूस सापाची पूजा करतो, सापाला तो घाबरतोच याच कारण म्हणजे साप विचारी असतात. त्याच प्रमाणे माणसांनी सापाची भले पूजा केले, तरीही साप माणसावर कधीही विश्वास ठेवत नाहीत! कारण त्यांनाही माहीत असतं की माणूस आपल्यापेक्षा नक्कीच अधिक बुद्धिमान आहे. अशा स्थितीत आता आपणच सांगा

कि सापाने माणसावर विश्वास ठेवला तर चूक कोणाची?"

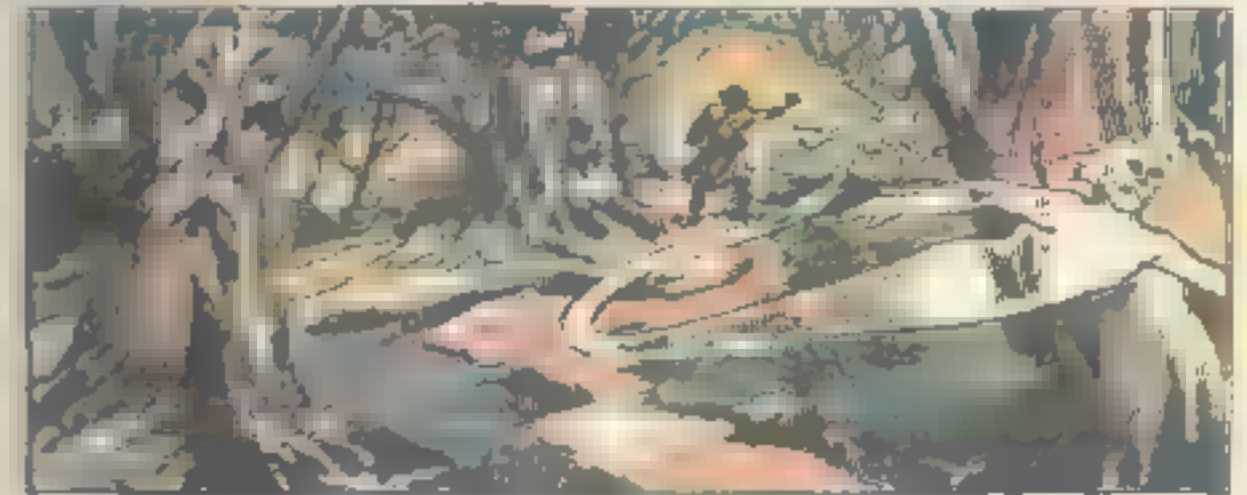
हे बोलणे ऐकून सिद्धेन्द्र अतिशय रागात म्हणाला- "तु दयाळूपणा विसरून भोळ्या सापांना मारून टाकत आहेस; तेव्हा तू यसाच एक साप धरून रहा. परंतु माझ्या या महेन्द्रवर काहीच परिणाम झाला नाही. सिद्धेन्द्रलाही माठ बाबच ये वाटले; आणि घालून ठेवून तो निघून गला.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले- "राजा इतक्या तपोसपन्न सिद्धेन्द्र यांच्याचा साप सोटा का ठरला? त्याच आणि घन पावेळी महेन्द्रच्या बाजूचे होते, म्हणून? प्रश्नाचे उत्तर माहीत असूनही तू दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकर तुकडे होऊन जातील."

विक्रमादित्य यावर उत्तरला- "साधूचा साप खरा न होण्याचे विरोध कारण आहे. स्वभाव नैसर्गिक असतो. कोणतीही शक्ति त्यावर नियंत्रण

करून स्वभाव बदलू शकत नाही. इतका तपोसपन्न साधूही या तपोसपन्न राहून जाणू शकला नाही. त्याच आणि मनःस्थितीत सह-जीवन अशक्य आहे ही गोष्ट महेन्द्रने आपल्या पद्धतीने समजावून द्याचा प्रयत्न केला पण तरीही रागात असलेल्या साधूला रहस्य कळलच नाही. विचवाने वीथ त्याच्या नागात, सापाचे वीथ त्याच्या दाढत आणि दुष्ट व्यक्तीच्या शरीरभर वीथ भरलले असते-ही गोष्ट दुनियावारीचे ज्ञान असणाऱ्या विद्वानांनी कधीच नमूद करून ठेवलेली आहे, आणि ही गोष्ट महेन्द्रच्या धाडसीत शमर टक्के खरी आहे. अशा व्यक्तीला सात्त्विकी अन्व बिलाफडे आप्यात सिद्धेन्द्रचीच चूक आहे. तोच त्याच्या नाशाला कारणीभूत आहे. अन् म्हणूनच त्याचा साप व्यर्थ झाला."

अशा प्रकारे राजाचे मीन भंग होताच वेताळ अक्षम होऊन पुन्हा जाऊन लटकू लागला. (कल्पित)

स्वयंसेवक

एका गावान जगन्नाथ नावाचा एक गृहस्थ रहात असे त्याने आपल्या मुलीचा विवाह शंभारच्या गावातील एका चांगल्या कुटुंबात माणसाची करून दिला होता.

जगन्नाथची मुलगी पहिल्या वाळन-पणासाठी आपल्या माहेरी आली आणि तिचा एक मुलगा जन्मला. काही महिने गेले आणि अमुक एका जगन्नाथचा जावई आपली पत्नी व आठगळ घेऊन जाण्यासाठी येत आहे असा निरोप जावयाकडून आला.

जगन्नाथ तसा काही कीर्णी मोठा घनाकड नाणूस नव्हता. आपल अथळण पाहून पाथ पसरणाऱ माणूस होता म्हणून कुठे काही फारसं कमी पडू न देता कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चालवत असे. कामासाठी वरगडी ठेवण्याइतकी त्याची ऐपत नव्हती परंतु जावई चांगला संपन्न

माणूस असल्यामुळे तो वेईल त्या दिवशी एका दिवसासाठी का होईना, एक नोकर मिळवता परतून होईल-असे वादसे.

जावई दिवशी भंगार होता त्या दिवशी सकाळीच परी गनबाधे पंगरे घनवली जाऊ लागली. नोकर सोबण्यासाठी सकाळपासून जगन्नाथने गावात चकरा मारल्या आणि शेवटी घरी येऊन तो बायकोला म्हणू लागला-"माझे दत्तकी पावपोट वाघा गेली बघ! एकाद्या गोष्टीची गरज लागली जन् जावयाने नोकराला हाक मारली. तर आपली जाणार बघ!"

चगतल्या पन्हासांच्या यामाने दिडी-दरधाड्याची घोटालत असलेल्या एका भिकान्याने पतिपत्नीमधले हे बोलणे ऐकले. त्याच्या मनात आले की खानस जेवण

आणि पन्हासांवरही इथे हात मारता येईल.

बाहेर ओसरीवर कोणी नाही असे पाहून तो भिकारी बटकन विहिरीकडे गेला. तेथे पहिलेल्या कपड्यांपैकी फाटकांना एक गर्द अन् जूनी चरवे घेऊन त्याने आपल्या चिथ्या उतरवून कोपण्यात अन् कपडे बदलून डोक्याला एक गुंडाळला. इतके तो घरासमोर येऊन हात बांधून उभा राहिला.

जेसवया एक येऊन घरासमोर उभा राहिला आणि त्यातून जावई सांगी उतरला. भिकान्याने पटकन पुंउ होऊन गाडीतून

हुक उतरवली आणि ती आपल्या हातात घेऊन जावयाच्या मार्गामार्गे तो ही धरत आला.

घोडागाडी पाचल्याची चांगूल लागून जगन्नाथ घरातून बाहेर आला आणि जावयाला खुशाली बघरे विचारली. जावयामार्गे आलेल्या भिकान्याला त्याचा नोकर समजून जगन्नाथ फार खूश झाला. पण जावई मात्र त्याला सासरचा गडी समजला होता.

जावयाचा नोकर म्हणून जगन्नाथ आणि त्याच्या बायकोने भिकान्याला चांगले वागवले. त्याच्या कभून जहान-सहान काम ना मुद्या नी गोड बोलून कसन घेतली.

घरांत इतर माणसांचे जेवण चालू असताना त्याच वेळी जगन्नाथने भिकाऱ्याला ही ओसरीवर घसवून जेवण दिले. मेजवानीचे जेवण पोटभर जेवून भिकारी संतुष्ट झाला.

भोजनानंतर जगन्नाथने जावयाला नवीन कपडे वगैरे भेट दिले. उकडलेल्या भायकोने सोयी मिठाई थापून भिकाऱ्याच्या हातात देत म्हण्टो—“हे तुझ्या बायकापोरांसाठी घेऊन जा हं!”

दुपारपर्यंत आराम करून नावई, बायको व नुसतं चालकासह गावाला जायला निघाला. भिकाऱ्याने सत्वरतेने आऊन भाड्याची गाडी ठरवून आणली आणि सर्व सामान वगैरे नोट गाडीत ठेवून दिले. गर्वात शेवटी नावई गाडीत शिरला आणि रासराचा नोकर म्हणून भिकाऱ्याच्या हातावर त्याने एक रुपया ठेवला.

गाडी जाऊ लागली तेव्हा भिकाऱ्याने मुलीने नवऱ्याला विचारले—“तुम्ही माला पैसे देऊन का पाठवलात! तो तुमच्या-बरोबर इथे नाही आला?”

“नाही! बरे! मला तर वाटलं की तो तुमच्या बरोबर नोकर आहे!” जावई म्हणाला.

“माझ्या आई-वार्तांना तर वाटलं की तो तुमच्याबरोबर आलेला नोकर आहे!” बायका म्हणाली, आणि दोघही हसू लागले.

इकड जगन्नाथच्या बायकोने नवऱ्याला विचारले—“बरे ॥ काय? पहा बरं! जावयाचा नोकर त्याच्या बरोबर न आता दुसऱ्याकडेच कुठे तरी चालला आहे! तो त्याचा नोकर नव्हतेच मुळी!”

“मग, कोण आहे तो?” जगन्नाथने आश्चर्याने विचारले “हा तर भिकाऱ्याचा नोकर नाही न आपलाही नाही! कोणीतरी वाटेवरचा भिकाऱ्याचा असला तो; अन् आपण त्याच्या बाजपेपेक्षा जास्त मान दिला!” असे म्हणत स्वतःच स्वतःवर रागवत आणि त्या भिकाऱ्याला तोंडभर चिड्या देत जगन्नाथने थाडकून दरवाजा आवून घेतला!

चांदोरा पुरवणी - ३ ज्ञानाचा खजिना

या महिन्याचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

महानिरवान

जन्म - १५९२ मृत्यू - १६५९
महानिरवान यांचा जन्म १५९२ साली झाला. हा पण महानिरवान यांनी दिलेल्या बाबता मोगल बादशाहा यांना.

महानिरवान यांचा जन्म १५९२ साली झाला. हा पण महानिरवान यांनी दिलेल्या बाबता मोगल बादशाहा यांना. महानिरवान यांचा जन्म १५९२ साली झाला. हा पण महानिरवान यांनी दिलेल्या बाबता मोगल बादशाहा यांना.

तो कोण?

एका राजाने सर्व मुलांना व मुताप्यांना एका वेळामध्ये एकत्र गोळा केले होते. आपल्यानंतर आपल्या गादीचा वारस होऊ शकणाऱ्या सर्व मुलांना एका वेळामध्ये त्याची शक्ती होती. मुलांच्या राज्याची बरोबर दिवस करण्यात येऊन पेशा येईल. विषयांमध्ये त्याने काही अनुभवी अधिकाऱ्यांनाही बरोबर घेतले.

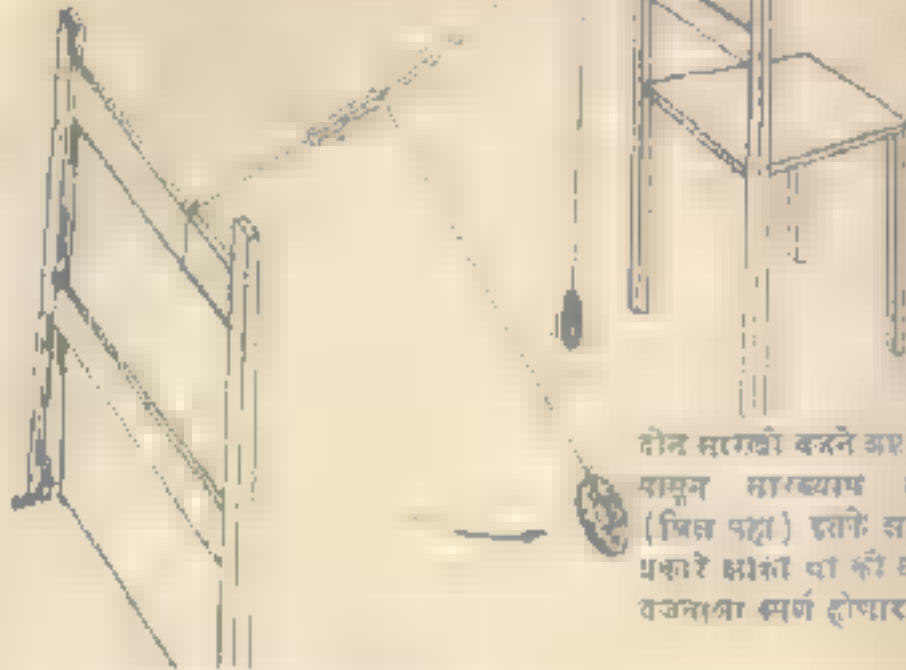
तुमच्यापैकी कोणाला आज सफाई सर्वात महत्वाची मिळाली? कोणत्या तुमच्यापैकी काय सर्वात महत्वाची मिळाली? अन् कोणाला असा प्रश्न सर्वात उत्तम वेळी मिळाली? राजगुरुने त्यांना सर्वांना वहेतून विचारले.

प्रत्येकाचे त्याच्यातले काही राजपुरुष उत्तम अशा प्रश्नांना उत्तर दिले, तर काही वेळच्या फाटफाट विचारमान झालेले होते. काही जण नोकरांनी वाहून आणलेल्या रत्नजडित पानखात वा दिवाणावर बसले होते.

राजपुरुषांनी आपापली उत्तर दिल्यानंतर त्यांच्यातला एक तरुण राजपुरुष उठून उभा राहिला व म्हणाला—“आज मलाच सर्वात उत्तम भादूरी मिळाली, कारण ती माझी आहे. मला बनवून दिली होती. मी सर्वांना उत्तम वाहनाने-आपल्या पायांनी चालत-डबे आले आणि सर्वात उत्तम असताना-जमिनीवर-मीच बसलो आहे.

या गोष्टीतील हे उत्तर देणारा तो बापेदार मृत्यू कोण? पण माऊन पहा.

विज्ञानातील संमत हस्तांतरण

सुचना :

एका गतीत वर जाण्याच्या
दोरीत एक टोक गती
सुलभता वर जाण्या
दोरीत एक टोक उतरण्या
दोरीत पाडण्या याकडे
लक्ष ठेवून दोरीत एक टोक
उतरण्या दान जाण्या
दोरीत एक टोक उतरण्या
दोरीत पाडण्या उतरण्या
आता ही प्रणाली
आपल्या डोक्यात ठेवून

होत सांगली करणे अशा वेळाने यांचा की ती जमिनी
सापून सापल्यास अंतरावर होणं याचं
(प्रतिपक्ष) इतके सात्व्यावर एक प्रणाली अशा
प्रकारे होतो या की त्याचा दुसऱ्या न जमिनीत
वजनाचा स्पर्श होणार नाही. पहा काय झाले

काय होते आणि का ?

काही भागदागध दुसरे वजनही हलूडळू घेऊ लागलेने दिसेल यंत्रणाच वेळाने पहिले
वजन होका घेण्याचे पाहिले आणि एकाच विनिमयी दुसरे वजन पहिले वजन पुन्हा
आका घेऊ लागले ! अशा प्रकारे एक वजन दुसऱ्याला गति द्या उतरून येवपून येवकरा होणे
घेत गेहोले, थोड्या वेळाने काही काही होत गेहोले वजन आपोआप होका घेणे पावतलीच !

आरम्भा दोरीवर नोट लक्ष दिवने तर आरम्भा असे लक्षात येईल की सोबे घेण्याच्या वजनाच्या
दाखामुळे ही दोरी हलते. असे झाले की या आरम्भा दोरीच्या हलण्यामुळे दुसऱ्या वजनाच्या
दोरीच्या ताण समता आणि पहिल्या वजनाचे काही काळ होता होता दुसरे वजनही सोबे
घेऊ लागले. अशा प्रकारे याप्रमाणे वेळाने दोरी वजन आका घेऊ लागले आरम्भा लक्षात
विषय दिवने घेवत रहातात. यामुळेच गतिने हे हस्तांतरण अदृश्या बदलून होणे घेत सतत
चालू रहाते.

आरम्भा दोरी अशा प्रकारे चालूला हलू शकली नाही तर एका वजनाची गति दुसऱ्या वजना-
कडे संक्रमित होऊ शकणार नाही, म्हणूनच एकाच काळी विजा येऊ पाडल्या दोरीतही वजन
तर ती दोरीप्रमाणे हलू न शकल्याने एका वजनाच्या गतिने हस्तांतरण दुसऱ्या वजनाकडे करू
शकणार नाही. तुम्हाला काय वाटते, शकते ? पहावे तर शकते.

जगातील आश्चर्ये

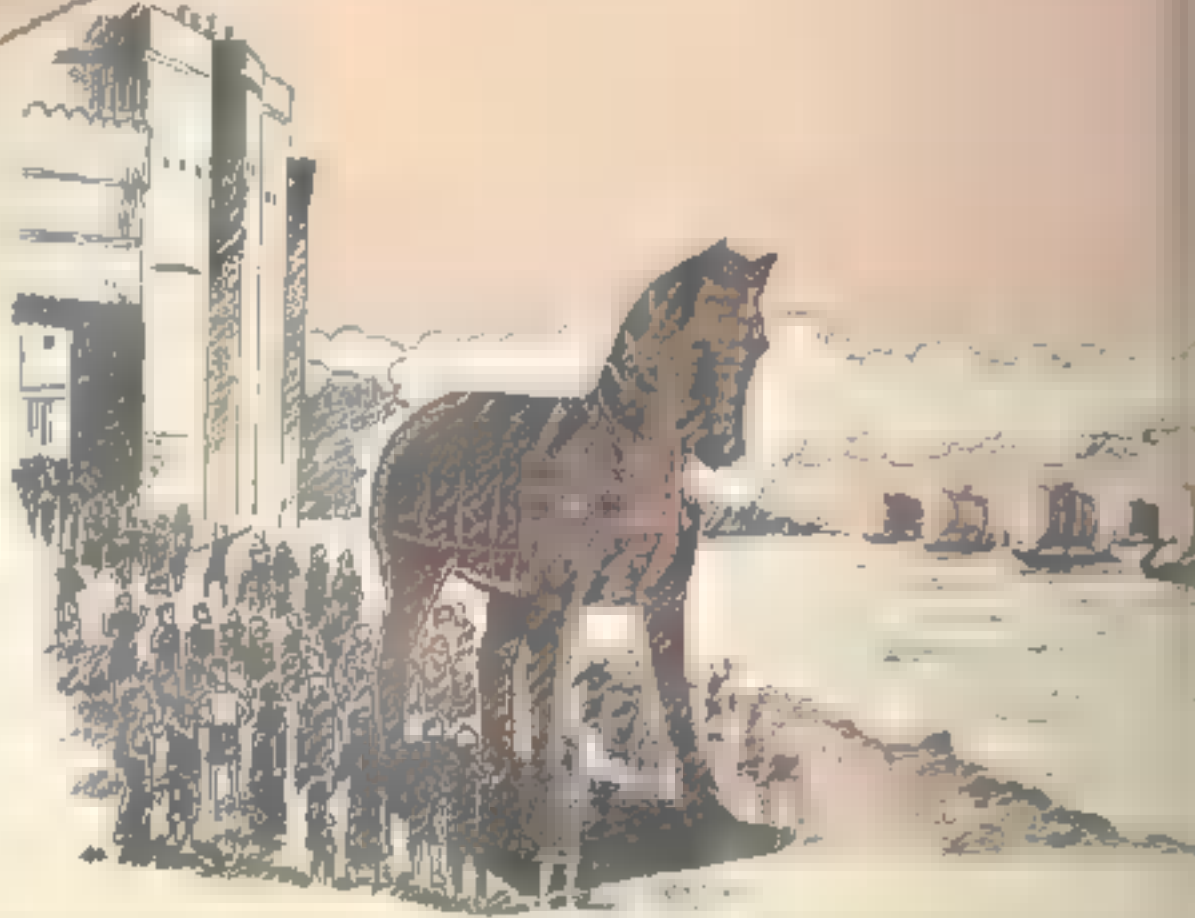
होड्सचा पुतळा

होड्स बंदराच्या प्रवेशाद्वाराशी सूर्य-देव अपोलोचा एक प्रचण्ड पुतळा उभा केला
गेला होता. हा पुतळा काव्याचा होता. चार्ल्स नावाच्या एका देवी
व कल्पक शिल्पकाराने १२ वर्षे सापून तो पुतळा घडवला होता.

त्याचीपूर्वक सांगता येणार नाही, पण आकाचा असा विश्वास होता की हा
पुतळा आपले फाकवून उभा असे. आणि जहाजे त्याच्या शान पायांमधून
इकलून तिकडे जा-ये करीत असत. सागंदशंनासाठी पुतळ्याच्या हातात एक वांदील
पेटता ठेवलेला असे. इ. स. पू. तिसऱ्या शतकात भूकंपामुळे हा पुतळा उध्वस्त झाला.

भूतकाळातील महान् घटना

इ.स.पू. १२ व्या शतकात ग्रीक व ट्रोजन-किंवा ट्रॉयचे लोक-यांच्यात दीर्घ युद्धाचे एक युद्ध झाले. वर्षेपर्यंत हे युद्ध चालू होते आणि ट्रॉय शहराचा पूर्ण विध्वंस करूनच ते थांबले!

त्याचे असे झाले-त्या काळात हेलेन हीच सर्वात सुन्दर स्त्री गणली जाई. तिने

ग्रीसच्या स्पार्टा नावाच्या एका प्रांताचा राजा मिलेनस याच्याशी विवाह केला. नंतर ट्रॉयचा राजपुत्र पॅरिस याने तिचा पळवून नेले. त्यामुळे सर्वे ग्रीक नेते एकत्र आले व ते जहाजे घेऊन ट्रॉयच्या किनाऱ्या-

ट्रॉयची

असा त्याचा अर्थ) मध्ये या लढाईचे वर्णन केले आहे.

शंवटी ग्रीक लोकांनी ट्रोजन लोकांविरुद्ध एक कारस्थान रचले. त्यांनी लाकडाचा एक प्रचण्ड घोडा बनवला. आणि त्याच्या संघातले अत्यंत पराक्रमी असे काही योद्धे त्या घोडाच्या पोटात लपून बसले. घोडा डेलियनच्या वेशीवाहेर उभा करून ग्रीक लोकां तेंथून निघून गेले-“आज देशावडे सुखरूप पोचण्यासाठी ग्रीक लोकांनी हा घोडा देवी अथेनाच्या जर्पण केला आहे.” असा भजकूर त्यावर कोरलेला होता.

ग्रीक लोक जवळच्याच एका बेटापर्यंत भाग परतून तिथे थांबले. ट्रोजन लोकांना खरोखरीच असे वाटले की शत्रू परत गेला. त्यांनी तो घोडा उमकून शहरात नेला व रात्री त्यांनी आपला विजयोत्सव साजरा करायला सुरुवात केली! नरोवर राख वेळी ग्रीक सैन्य परत आले. घोडाच्या आत बसलेले योद्धे बाहेर पडले व त्यांनी वेशीचा दरवाजा उघडला; आणि सर्वांनी मिळून ट्रॉयचा विनाश केला. मिमलेतला हेलेन परत मिळाली.

लढाई

वर पोचले आणि ट्रॉयच्या राजधानीवर हल्ला केला. युद्धात जयाचे पारडे कधी प्रोकाकडे तर कधी ट्रोजन लोकांकडे झुके. प्राचीन ग्रीसचा महाकवि होमर याने आपले महाकाव्य इलियड ('इलियन' लोकांसंबंधी-

असे मानण्यात येते की ही लढाई खरोखरच झाली होती. एक जर्मन पुरातत्त्ववेत्ता हेनरिच स्कलीमन याने होमरने वर्णन केलेले प्राचीन डेलियन शहर शोधून काढले. त्याच्या शोधानुसार असे कळून येते की एक अतिविकसित अशी संस्कृति तेथे अस्तित्वात होती.

प्राचीन भारतात

भटकणती

१. भारतातील कोणत्या दोन शहरांची नावे तेथील सरोवरसंदर्भाने पडलेली आहेत ?
(अ) त्यांच्या पैकी कोणते शहर जुने आहे ?
(ब) त्या सरोवराची व शहराची स्थापना कोणी केली ?
(क) दुसरे शहर कोठे निर्मिले व केव्हा ?
२. एका भारतीय राज्याच्या राजधानीच्या मूळ नावाचा अर्थ आहे-
"पवित्र समृद्ध नगरी." त्या शहराचे आधुनिक नाव कोणते ?
(अ) मूळ नावाचा एक दुसराही अर्थ होतो. तो अर्थ कोणता ?
(ब) किती देवळांवर हे शहर बनविले गेले आहे ?
(क) १९४७ पूर्वी हे शहर ज्या राज्याची राजधानी होते, त्या राज्याचे नाव काय ?
३. एका जमातीच्या नावाचा अर्थ आहे "होमरातील माणूस", आणि त्या जमातीवरूनच राज्याला ही ते मिळाले. ते राज्य कोणते ?
४. १७ व्या शतकात दिल्लीचे एक सत्पुरुष नाव होते. ते नाव कोणते ?
५. कोणते भारतीय सन् १९८९ मध्ये आपला ३५० वा जन्मदिन साजरा करणार आहे ?

विज्ञान, आविष्कार आणि शोधांमधील बुनियाद

१. अँड्रॉटिस हे काय आहे ? त्याचा उल्लेख कोणी केला आहे ?
२. एल्डोरडो कोठे आहे ?
(अ) त्याचा अर्थ काय ?
(ब) त्याला हे नाव कोण मिळाले ?
३. पॉलीथिनचे उत्पादन केव्हा आणि कोठे सुरू गेले ?
४. टेबल-टेनिसचा शोध कोणी लावला आणि केव्हा ?
५. काळ्या जिभेचा कुत्रा कोठे आहे का ?
६. हिरा भेंसिंग मध्ये विरघळू शकतो का ?
७. हिप्पॉक्रा नावा काय केल्याने होऊ शकतो ?
८. पृथ्वीचा किती भाग पाण्याने आच्छादित आहे ?

पृष्ठ ८ पहा.....

साहित्य सोनियाच्या

खाणी

१. प्रसिद्ध भारतीय परंपरेतील तीन महात्मांविनादी पुरुष कोणते ?
(अ) ते देशाच्या कोणत्या भागांतील होते ?
(ब) परंपरेनुसार त्यांचे वास्तव्यदाते कोण कोण होते ?
(क) त्यांच्यापैकी कोण राज-पराण्याशी संबंधित होता ?
२. दक्षिण भारतातील कोणत्या यमाला पाचवा वेद म्हणतात ?
(अ) त्याचा लेखक कोण ?
(ब) त्या पुस्तकाची कोणती ?
(क) त्या लेखकाचे कोठे होते आणि केव्हा ?
३. राना दशरथाचा जावई असणारा ऋषि कोणता ?
(अ) त्याच्या वायकोचे नाव काय ?
(ब) त्याची विशेषता काय होती ?
४. नारदाच्या शीषेचे कोण काय ?

..... पान आठवरा

सर्व भारतीय भाषांचा एक सव्द शिकू या !

आसामी : रातिपुखा ; बंगाली : सकाल ; इंग्रजी : मॉर्निंग ; गुजराती : सावर ;
हिन्दी : सवेरा ; कानडी : मुजाने ; काश्मीरी : सुबह ; मल्याळी : राविले ;
मराठी : सकाळ ; तडिमी : सकाला ; पंजाबी : सवेरा ; संस्कृत : जगान ;
सिंधी : सुबह ; तमिल : काले ; तेलुगु : पगळु ; उर्दू : सुबह .

- * केवल अमेरिका (यु.एस.ए.) १-५ प्रतिशत वृद्धि रोगी इसे जाने जाते हैं, भारत में इसकी सूझीष लक्षणें नहीं हैं।
- * 'मुक्ता बर्ष' चिह्नित नहीं जाये याचूरा स्थानांतर होते।
- * दिव्य शक्ति, विमानासूत्र।

समूह कितनायादर एक घुंघर एकान्त
स्वान निवृत्त सेतकानों एक नृप
नितान्त-स्थान बनविले. भारी बाकुना
घुंघर रंग-केशों पधरे मानने व
कोकिलन किष्कंधी नाचो मरु मरु गच्छा
शालाया, यान्तर बाधनी जामन्यर
कोकिल कंकलून घुंघर गाने शक
तामनी

तकी कोकिलन कदे गेली नि माधवीने
हृदय व तिनें पुष्पमाला जलजल
हाडी देऊ भागनी कोकिलनने ते
स्वाकार करव्याम नकार कोकिलनने
आपली स्मृतीने ध्यान आणे त्यांना जलजल
दुःख माने नि तसा कितानु जवस्थेन
तो दरो व दरो निधाया.

पा कोणासि ठाऊक आज कोकिलनने
माधवीच्या गीतात श्लेषार्थाचा
श्रवण. कोकिलनने माधवीचे कोकिलन-
धवा दुसऱ्या प्रेमा मरुता. पण कोकिलनने धाटल
कोणा कोणा कोणा कोणा कोणा
गीता कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने

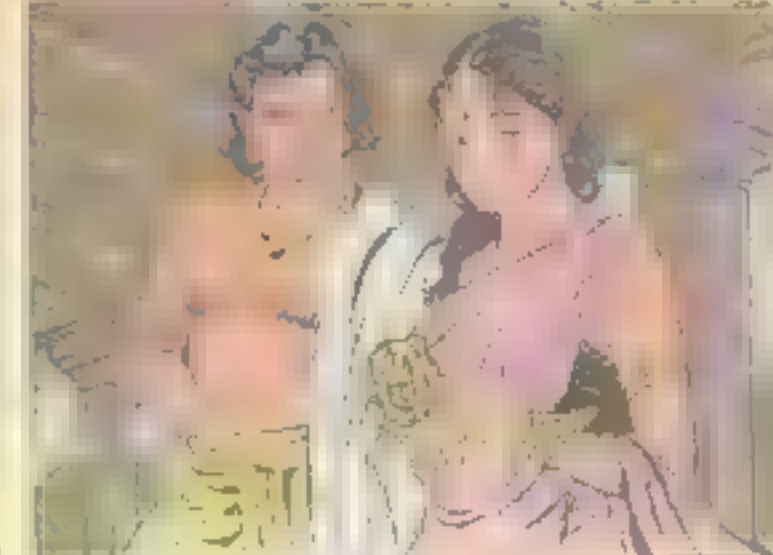

वरी पाल मालेल्या आपल्या पतांने
जखनी कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने

कोकिलन माधवीने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने

आज नमनीत बल्लेन वैभवपूर्ण जीवन
जीवनने बाधविले होते, तेथे शरिता-
शलेठ दिवस बाधविण्याची त्याची
हक्का नव्हती. म्हणून त्याने बल्लेन
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने
कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने कोकिलनने

पायात घालण्याचे ॥ नूपुर पाहून
कोबलनला ॥ वानन्द माना. तो
कण्णगीता म्हणाला- "सकाळ उजवण्या
पूर्वीच ॥ प्राचीन नगरां मदुरेकडे
वाटचान ॥ भागू. तेथे पोचल्यावर
शुद्धा पायातील ॥ नूपुर विकून दे
॥ त्यातून ॥ मला व्यापार
सुरू करू आणि ॥ गवे जीवण
सुरू होईल. येवून पुढे जाण्यात मी
बसो मूक ॥ करणार नाही."

त्या सुसंगत पुष्पुहार नगरीत जन्म
घेतला म्हणजे मोठे आले, ॥ नगरी ॥
तेथील आपले घर सोडून तयरा-मायको
मदुरे कडे जाण्यास निघाले.

मदुरा नगर बघून बघू दूर होतं. ते
दिवसा प्रवास करीत मागि रात्र
एकाच देवळात किंवा घर्मळात
पानवीत. जंगलं, डोंगर व नद्यांभर
करीत करीत कण्णगी व कोबलन
मदुरेच्या विलेने प्रवास करीत राहिले
(शेव भाग पुढील अंकात)

श्रमाचे मोल

शंगपुरच्या जमीनदाराच्या कचेरीत एक
सोदार काम करीत असे. त्याचे नाव
वेंकटाचारी. त्याचे पूर्वज वर्मानवचे शंग-
पुरच्या जमीनदारांसाठी दागिने व अन्य
आवश्यक वस्तु बनवून देत ॥ सुलाने
आपले दिवस घालवीत. जमीनदाराने
त्यांना राहण्यासाठी एक घर ॥ थोडी
जमीन हो दिली होती.

वेंकटाचारीला एक मुलगा होता. त्याचे
नाव वरदाचारी. तो एक नवरचा भाळजी
होता. श्रम करणे ॥ आवडत ॥
आपण जिवंत असतानाच आपल्या मुलाने
कुशल कारागीर व्हावे यासाठी वेंकटाचारी
प्रयत्न करीत असे. पण त्याचे सर्व प्रयत्न
फुकट गेले. वरदाचारी ॥ राहिला.

वेंकटाचारी मरण पावला, तेव्हा वरदा-
चारीचे पंचरा वर्षांचा किशोर होता. त्याने
आपला वंशपरंपरागत व्यवसाय एकदम

सांडून दिला. वडिलांनी देवसेव्या संपत्ति
॥ तो घेऊन करू ॥

एकदा वरदाचारीला जमीनदारांकडून
बोलवणे आले. जमीनदार काही दागिने
पनविण्याचे ॥ त्याला शंगणार होते.
वरदाचारी ॥ गेला, पण काही तरी सबब
सांगून घरी परत आला.

॥ समजल्यावर वरदाचारीच्या
आईला फार वाईट वाटले. ती म्हणाली-
"बेटा, जमीनदारांच्या कचेरीतील ॥
म्हणजे परमेश्वराचे वरदान. जमीनदारी
॥ केलेले काम सर्व म्हणजे ॥ स्वीकारा-
यला पाहिजे होतंस!"

वरदाचारीने उत्तर दिले-"पण आई,
मला तर दागिने ॥ काम नीट येत
नाही हे तुला माहीतच आहे. अशा
स्थितीत ते ॥ आपल्या अंगावर घेऊन
मी ॥ पार पाटू शकेन?"

इष्ट वाढले नाही. थोडा विचार करून तो म्हणाला—“प्रभू, उद्या सकाळी भेटून सर्व माहिती देतो.” असे म्हणून दागिन्यांचे कर्णेन आपदावर मिळून आला.

वरदाचारी बडिलांच्या गका मनिष्ट नुदणंकार मिचाकडे गेला आणि जमीनदाराच्या दागिन्यांसाठी आवश्यक व रत्न यांची माहिती मिळविशी. वरदाचारीत एकदम हा माळेला पाहून मिचाला मोठे मादचय आणि सूप हो.

जमीनदाराने कचेरीतून आवश्यक सोने आणि रत्न वरदाचारीला देविले. ते सोने ति रत्न घेऊन वरदाचारी आपल्या बडिलांच्या विवदासु मिचाकडे गेला आणि दागिने करण्याचे काम सुरू झाले.

जमीनदाराने काही आगाऊ मजुरी दिलेली नव्हती. त्यामुळे वरदाचारीला स्वतःच्या पेशेतून मजुरी घाली लागली. वरदाचारीला स्वतः दागिने बनविता येत नाहीत. कारागिरींना समजले तेव्हा ते चार दिवसांचे काम सात दिवस पर्यंत करीत राहिले. यामुळे वरदाचारीला दुप्पट मजुरी मोवावी लागली.

दागिने तर तयार झाले, सोने थोडे कमी पडले. हे सोने जमीनदाराला योग्य नव्हते. पदरचे सर्व करून वरदाचारीने दागिने बनविण्याचे काम पूर्ण केले.

आता वरदाचारी तयार दागिने घेऊन जमीनदाराकडे गेला. जमीनदाराने दागिने बनविण्यातील कोशल्याची तांदूळ आणि मजुरी म्हणून मुद्रा वरदाचारीला दिल्या.

मुद्रा पाहून वरदाचारीला आश्चर्य वाटले. मजुरी आणि पडकळ सोने या सर्वांसाठी त्याने जवळ जवळ बत्तर मुद्रा सर्व केलेल्या होत्या. आणि जमीनदाराने दहाच मुद्रा दिल्या.

जमीनदाराने वरदाचारी कडे निरसून पाहिले आणि म्हणाला—“असल्या कामासाठी तुझ्या बडिलांना आजपर्यंत मी आठच मुद्रा देत आलो आहे. पण तुझी कारागिरी आवडली म्हणून तुला दोन मुद्रा जास्तीच दिल्या आहेत.”

जमीनदाराने वरदाचारीला पुन्हा काही दागिने बनवायचे काम दिले. वरदाचारी परी आला आणि आईला सर्व मुदतान्त कथन केला त्यावेळी त्याच्या दोळ्यात अश्रू आईने सर्व-शान्तपणे ऐकले. वरदाचारीचे करोस आईने उपदेश दिला—“वेडा, बडिलांकडून थोडसे काम तु शिकलासच आहेस. कारागीर जव्हा दागिने घडवतात,

“अह, ज्यांना हे काम करता येत. संपोष्यकडून नाही करवून घेता येणार? जमीनदाराकडून मजुरी मिळेल, त्याचा काही भाग कलाकारांना वाकीचा तुला राहिला नसना का?” गळदा दिला.

वरदाचारी लगेच जमीनदाराच्या कचेरीत गेला. जमीनदाराला भेटून त्याने सांगितले की तो दागिने बनवून प्रकारचे दागिने बनवायचे आहेत. जमीनदाराने वरदाचारीला समजून सांगितले. आणि विचारले—“आता सांग, या दागिन्यांसाठी किती सोने नि रत्न तुला पाहिजेत?”

अपस्याला दागिने बनविता येत नाहीत हे जमीनदारा करण वरदाचारीला

त्यांचे हस्तकौशल्य पहातच आहेस. थोडो मेहनत करून दागिने नु त्हाही तयार करीत? त्या सोनाराना जी मजुरी द्यायची ती नाही का वाचायची?"

वरदाचारीला आईचा मुल्ला पटला. तो रात्र दिवस परिश्रम करून दागिने घडविण्याचे काम करू लागला. जमीनदाराने जे सोनं दिलं होतं, त्यातलं एक रत्ती भर सुव्हा कमी झालं नाही. दागिने पण पहिल्या पेक्षा अधिक चांगले नि सुंदर बनले. दागिने पाहून वरदाचारीच्या आईला खूप आनंद झाला. तिने त्याला आशीर्वाद दिला—"बेटा, लवकरच एक कुशल कारागीर होशील यात शंका नाही!"

आता वरदाचारी दागिने घेऊन जमीनदाराच्या घरी गेला. त्याची कारागिरी पाहून जमीनदार खुप झाला आणि त्याने त्याला दोन मुद्रा दिल्या.

यावर वरदाचारीला अत्यन्त राम आला. तो जमीनदाराला म्हणाला—"माळक, आपण श्रमाचे मूल्य नाही. जर

असांच काम मी अन्यत्र कोठे केलं असतं तर छान आरामात जीवन जगता आलं असतं. आता आपण मला आज्ञा द्यावी हे वर!"

जमीनदार मोंट-मोंटघाने हसत म्हणाला—"वर असा को नु हे दागिने स्वतःच्या हातात घेतविले आहेस!"

वरदाचारी भावनार्थाने जमीनदाराकडे पहातच राहिला. त्याच्या खांद्यावर हात ठेवत जमीनदार म्हणाला—"आज पर्यंत मी तुला दिलेली मजुरी तुला कधी कमी वाटली नाही. स्वतःचे थोडे पैसे श्रम झाले असतील अरु, पण तुझ्या श्रमाचे मोल तुला मिळालं, त्यात तुझे तुकसान झालं नाही. आता तुला धर्माचं सरं मोल समजलं! समजावं एवढीच भाग्यी होती. तुझ्या वडिलांची इच्छा पूर्ण झाली. आजपासून कचेरीचा प्रमुख स्वर्णकार आहेस."

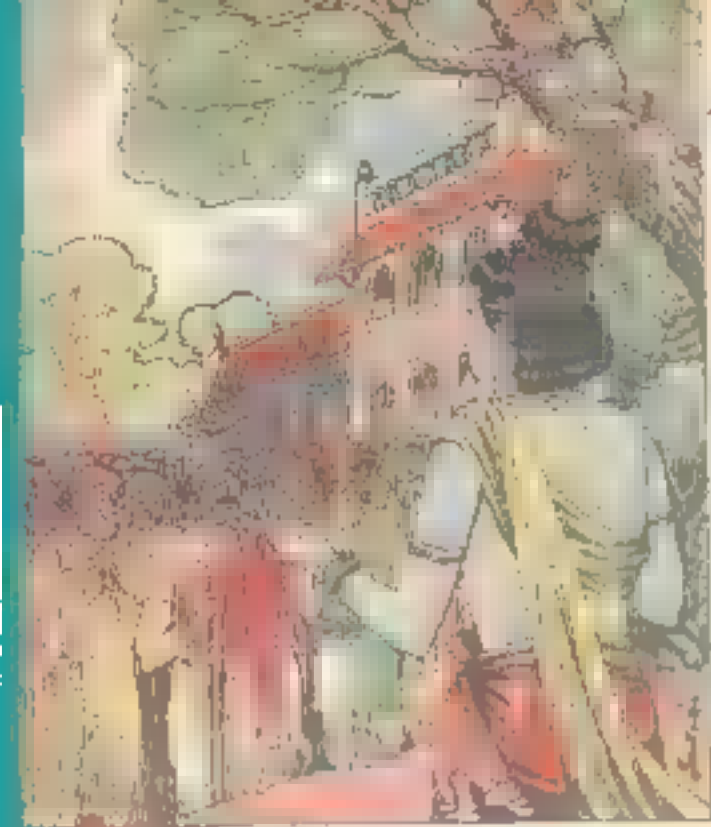
जमीनदाराने वरदाचारीला एक हजार मुद्रा दिल्या आणि त्याचा सत्कार करून त्याला रवाना केलं.

बलराम जो पोशाक गोकुळात गेला होता, पोशाकात तो मजुरेला आला आणि कृष्णाच्या घरी गेला. बलरामाला नमस्कार कृष्णाने त्याचे स्वागत केले आणि दोघे भाऊ मिळून नंतर वसुदेवाच्या घरी गेले. वसुदेवाने बलरामाला आलिंगन देऊन त्याचे कुशल विचारले. बलरामाने गोकुळात जे महान् कार्य केले होते त्याचा वृत्तान्त वसुदेवाला सांगितला. वसुदेवाना तो वृत्तान्त ऐकून अत्यंत आनंद झाला. केलेल्या कार्यावहल वसुदेवाने बलरामाचे मनःपूर्वक अभिनंदन केले. सर्व ऐकून बलरामाचा आनंद हो गगनात मावेना. त्याने आदरपूर्वक वसुदेवाचा आशीर्वाद ग्रहण केला.

एके दिवशी बलराम एका जागी होता. त्याने कालिन्दीला मारून आज्ञा केली की "मी बसलो आहे, तिथपर्यंत वंउन मला घडव." परन्तु कालिन्दीने त्याची आज्ञा मानली नाही. वावडल रायापून बलरामाने आपल्या नांगराचा फाळ लांब करून ती कालिन्दी-पामून लांबवर ओढत नेला. अशा प्रकारे वृन्दावनापर्यंत कालिन्दीचा एक कालवा मयार आणि त्यामुळे गोपालावर मोठाच उपकार कालिन्दीच्या कालव्यामुळे आसपासच्या लोकांची पाण्याची मोठी सोय झाली. आता त्यांना पाण्यासाठी अधिक दूर जाण्याची आवश्यकता राहिली नाही, त्यांच्या वागेतील वृक्ष-वत्ती अधिक

हिरण्यागर दिसू लागल्या. काही दिवस गेले, आणि एके दिवशी कृष्णाने यादवांच्या समेत **॥१॥** मांडला-

“हल्ली आपण राहतो त्या मथुरा नगरी इतकी सुन्दर नगरी असल्या दुनियेत कुठे नाही. **॥२॥** पालनपोषण गोकुळात जालं **॥३॥** खरंच, पण आमचा **॥४॥** तर इथेच झाला न? आम्ही पुन्हा इथे परत येऊन सर्व प्रकारचे दैमव प्राप्त करून घेतले. परंतु इथे शत्रूचे **॥५॥** दिवसेंदिवस वाढतच आहे. जरासन्धाची हातमिळवणी करून पृथ्वीवरच्या सर्व राजांनी कसा अत्याचार केला हे आपण सर्वांनी पाहिलेच आहे. आणि तो जोका अजून कायमच आहे.

आपल्याजवळ मानवबळ आहे; हत्ती, घोडे, **॥६॥** वगैरे सर्व काही आहे. पण उपयोग काय? शत्रु आपल्यावर जेव्हा अचानक हल्ला करतो तेव्हा आपले नुकसान होतंच, आणि नेमकी हीच गोष्ट असल्या आहे. त्यापेक्षा, मला वाटतं, आपणच इथून निघून दुसरोकडे कुठे रहायला गेलो तर **॥७॥** होईल; मथुरेचं नुकसान टळेल. मी **॥८॥** राहण्यासाठी दुसरा एकादा प्रदेश निवडून, अन् तिथे जाऊन आपण सुसाने कालक्रमण करू. मग **॥९॥** शत्रूपासून वारंवार होणारा त्रास होणार नाही. **॥१०॥** काही कामे मुसाने **॥११॥** करू. युद्धात निष्कारण आपली शक्ती **॥१२॥** करण्यास **॥१३॥** अर्थ आहे?”

कृष्णाचा हा **॥१४॥** यादवांना करोवर **॥१५॥** जरासन्धाचा **॥१६॥** करणे **॥१७॥** आहे; त्याच्याजवळ अपार सैन्यबळ आहे. त्याच्याशी **॥१८॥** युद्ध करू शकू, परंतु त्या युद्धाचा **॥१९॥** शब्द होणार नाही. इतकंच होईल **॥२०॥** दोन्ही पक्षांचा सर्वनाश होईल. तेव्हा यादव-नेत्यांनी विचार केला कि, **॥२१॥** **॥२२॥** एकादं सुरक्षित असं स्थान दाखवत असेल तर तिथेच जाऊन रहाणं उत्तम!”

कृष्णाने सर्वांना एका निश्चित ठिकाणी घेऊन जाण्याचा निश्चय केला वन् सर्वांना

प्रकाशाची उयारी करण्याबद्दल सूचना दिली.

‘याच वेळी वातमी आली की, कालवचन मोठी सेना घेऊन मथुरेवर चालून येत आहे आणि जरासन्धही त्याच विचारात आहे. ही वातमी मिळताच कृष्णाने यादवांना सांगितले-“आपण **॥२३॥** इथून प्रस्थान करू. आजचाच दिवस शुभप्रद आहे. आपण आणखी येथे पांढली की शत्रूचे सैन्य पुन्हा येथे येणार नि आपणास पुढास तयार व्हावे लागणार. युद्ध म्हणजे नाश!”

वसुदेव, उत्तरेन, कृष्ण-बलराम, त्यांचे युधि **॥२४॥** वंघक वीर, आपले परिवार, असंख्य हत्ती, घोडे, **॥२५॥** आपली संपत्ति घेऊन मथुरा सोडून पश्चिम दिशेकडे निघाले. अनेक दिवस प्रवास **॥२६॥** ते सर्वेक्षण पश्चिम-उत्तराच्या किनाऱ्यावर घेऊन पोचले. अनेक वनांतो मुक्त असा तो रेताढ प्रदेश होता. याच प्रदेशात प्राचीन काळी एकलव्याने द्रोणाचार्यांची पूजा केली होती.

स्थान निश्चित करून उधे घरे बांधली गेली, रंगीचे **॥२७॥** गेले, पाण्याची **॥२८॥** केळी गेली वन् खूप विषयपूर्वक एक कचर निर्माण करून तिचे नाव ‘द्वारावती’ किंवा ‘द्वारका’ असे ठेवले गेले. सर्व लोकांना रहाण्यासाठी उत्तम घरांची व्यवस्था झाली. यादव शत्रुमथातून मुक्त

झाले आणि **॥२९॥** निश्चित होऊन सुखपूर्वक **॥३०॥** घालवू लागले. परंतु द्वारकेच्या निर्मितीपूर्वीच एक मोठी घटना घटून गेली होती, तिची गोष्ट अशी :-

एके काळी युधि व वंघक घराण्याचा गंगे नद्याचा **॥३१॥** गुप्त होता. त्याने आजीवन ब्रह्मचर्यव्रत स्वीकारले होते. एकदा गंगे **॥३२॥** गेला असताना कोणी तरी त्याचा उपहास करून म्हटले, ‘गंगे पुरुष तसून स्त्री आहे.’ **॥३३॥** चिडवणे ऐकून ही असे बोलणान्याला कोपल्याही प्रकारे विरोध न करता यादव गप्पच राहिले.

या गोष्टीचा गंगेला अतिमाय राग आला आणि त्याने जंगलात जाऊन वारा

वर्षे-लोहवूर्णे जाऊन घोर तपस्या केली आणि साक्षात् शिवाला भसत्र घेतले. त्याने शिवाकडून 'वृषिण व कुलाना' निर्येण करील असा पुत्र आणणाला व्हावा' असा वर मागून घेतला. ही वार्ता कळताच पुत्रहीन धर्मेध्वर त्याला बोलावून घेऊन गेला. त्याने आपल्या गायीच्या खिल्लाराच्या मध्ये त्याची रक्षापाची अक्षया केली.

अशा प्रकारे मर्ग गायीच्या खिल्लारात आरामात दिवस घालवीत असता, एकदा एक अप्सरा गोपिकेच्या हातात त्याच्याकडे आली. ईश्वराच्या आज्ञेप्रमाणे ही गोपिका गर्भवती झाली आणि तिने कालयवनाला

जन्म दिला. या मुलाला यवनराजाने आपल्याच मुलगा मानून मोठा केला. कालयवन अव्यक्त तेजस्वी आणि पराक्रमी निपजला. तो कुणाचीही पर्वा करीत नसे.

एकदा नारद यवनराजाकडे आला वसता कालयवनाने त्याला विचारले- "जगातील सर्वात महान् वीर कोण?"

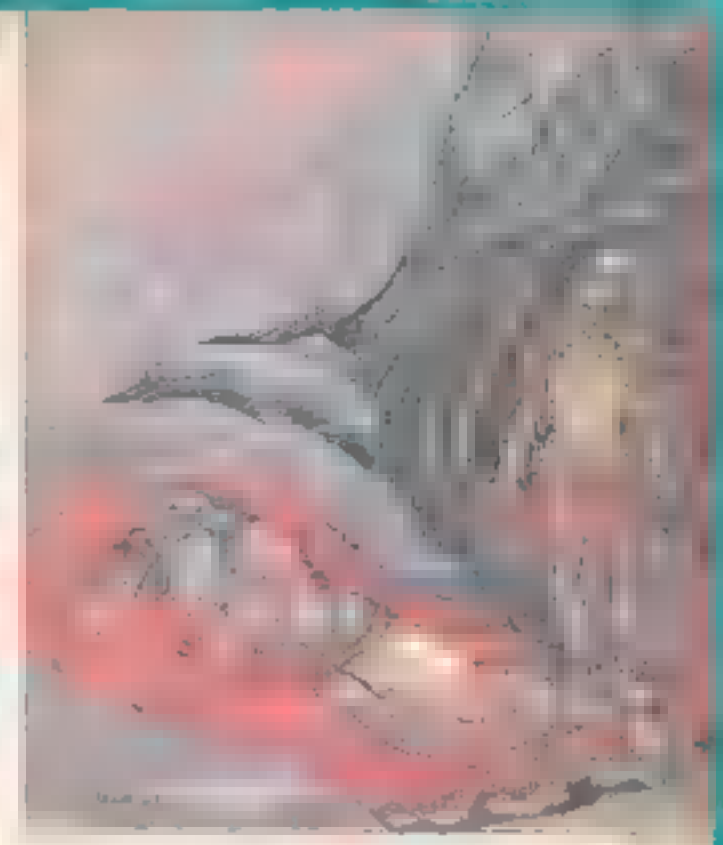
"आमकाल यादवांशियाय महान् वीर जगात दुसरा कोणी नाही." असे उत्तर देऊन नारदाने यादवांची खूप स्तुति केली. नारदाचे बोलणे ऐकून कालयवनाच्या मनात यादवांबद्दल ईर्ष्या उत्पन्न झाली. शकवंशी राजे हिमालयात पास करणारे दस्यू. इकाच्याप्रमाणे नाचत म्हणून त्याने त्या सर्वांना एकत्र करून सैन्य बनवले. नंतर असंख्य हत्ती, घोडे व गाढवे बरोबर घेऊन कालयवन मथुरेवर हल्ला करायला निघाला.

दुर्लान्त नारदाच्याच तोंडून ऐकून कृष्णाने तत्कालीन स्थितीचा गंभीर विचार करून मथुरा सोडून जाण्याचा निर्णय घेतला. हा निर्णय अंमलात आणायची सूचना त्याने यादवाना दिली.

याबरोबरच कृष्णाने जाणखीही एक काम केले. त्याने एका भांड्यात कालसर्प ठेवला व भांड्याचे तोंड कपड्याने बांधून ते भांडे त्याने एक झुताकरवी कालयवना-

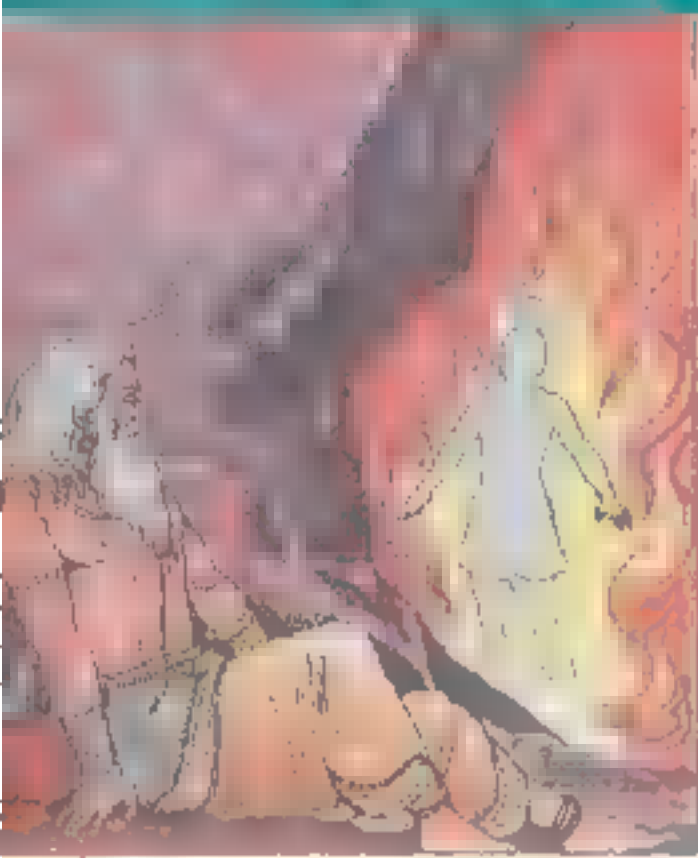
कडे पाठवले व बरोबर संदेश दिला- "कृष्णाचा पराक्रम या भांड्यात ठेवलेल्या कालसर्पासारखा आहे."

संदेश ऐकून कालयवनाने तबडतोब काहीही उत्तर दिले नाही. उलट त्याने कालसर्पाबद्दल त्या भांड्यात काही मुंगळे सोडले व त्यावर पुन्हा बांधून ते भांडे कृष्णाकडे परत पाठवले. माग कालयवनाचा असा आदेश होता की- "तू कितीही बलवान असलास तरी जनेर लोकांच्या मध्ये तू एकटा तापडलास की तुझे बळ निरर्थक होईल." आदेश समजून घेऊनच कृष्ण घेऊन मथुरा सोडून निघून गेला. नंतर निःशस्त्र होऊन तो एकटाच द्वारकेतून आपल्या शत्रुच्या गेल्या. तेथे सर्वांनी कृष्णाला ओळखले. एकदम ओरडाओरडा केला- "कृष्णाला पकडा; घरा त्याला चांगला!" अवधीत कालयवनालाही कृष्णाच्या आगमनाची मिळाली अन् तोही कोणतेही आपुघ न पायी चालतच कृष्णापर्यंत पोचला. परंतु कृष्णाने आपला हात लावतून झटक्यात त्याला ओढले व त्याने पटकन एका गृहत प्रवेश केला. त्या गृहेत मुचकुन्द नावाचा माणूस शोचलेला होता. सरे म्हणजे मुचकुन्द हा माघातचा पुत्र. देव आणि असुर यांच्या

युद्धात मुचकुन्दाने यथाथ काळपर्यंत लढून देवांना विजय मिळवून दिला. नंतर श्रमपरिहारासाठी त्याने जेव प्यायचे ठरवले. परंतु शोपण्यापूर्वी त्याने एक वर मिळवला- 'जो त्याची शोपमाठ करील त्याला मुचकुंद आपल्या दृष्टीनेच असम दाखील. ही गोष्ट कृष्णाला माहीत होती.

गृहत प्रवेश केल्याबरोबर कृष्ण मुचकुन्दाच्या दशाकडे लपून राहिला. कालयवन कृष्णाच्या माग गृहेत शिरला व त्याने शोपलेल्या मुचकुन्दाला पाहिले. त्यालाच कृष्ण समजून कालयवनाने लाथ मारली आणि उपहासाने म्हणाला- "ऊठ, दाखव

तुम्हा पराक्रम करतो! निवून राहून मरण टाळू पहातोस काय?"

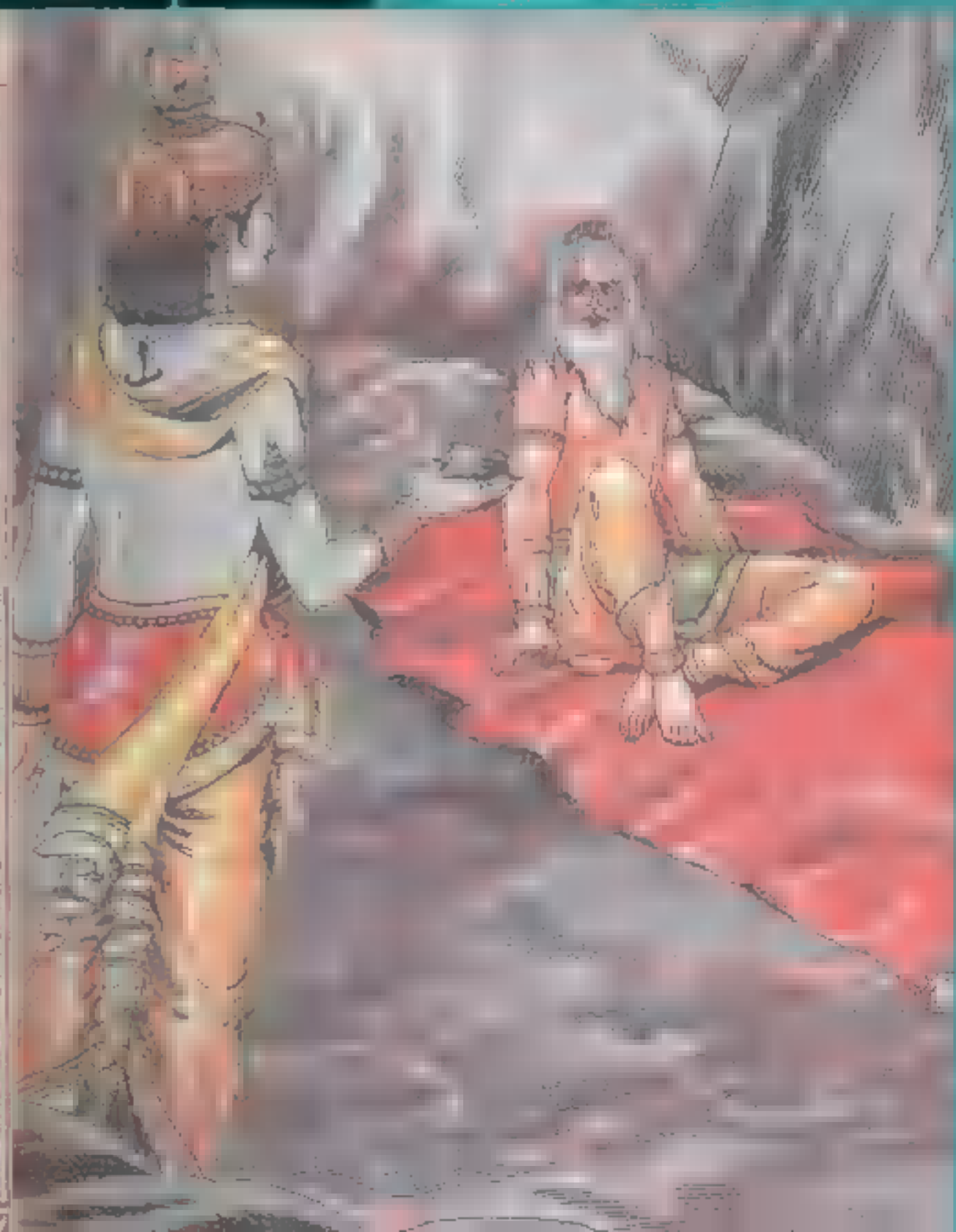
अशा प्रकारे निद्रामग्न झाल्याबरोबर मुचकुन्द बसला व त्याने कालयवनाकडे क्रोधाने पाहिले मात्र! दुसऱ्याच सणी वज्रपात झालेल्या वृक्षाप्रमाणे कालयवनाची जळून राख झाली!

कृष्ण यानंतर मुचकुन्दासमोर आला व म्हणाला—"महाराज, नारदाकडून मला कळले की आपण इथे सोपलेले आहात. आपणामुळे माझे कार्ये साध्य झाले; मी संतुष्ट आहे. आता आपण मला इथून जायची परवानगी द्यावी."

मुचकुन्दाने कृष्णाला पाहून विचारले—
"महाराज, आपण कोण जाहात? कोणत्या कार्यासाठी आपण इथे येणं केलं? माझी सोपसोड करणारी व्यक्ती कोण? मी इथे केव्हापासून सोपलेला आहे? आपणाला काही माहिती मसेल तर खांब्याची कृपा करावी."

कृष्ण म्हणाला—"चंद्रासोबत त्याची तुलना होऊ शकेल अशा तऱ्हेच राजाचा पुत्र होता यमाधि. यमातिच्या पाच पुत्र होते. त्यातल्या ज्येष्ठ पुत्र वसुला ज्ञानेश्वरा पुत्रांपैकी एक वसुदेव. त्या वसुदेवाच्या देवकी नामक पत्नीपासून माझा जन्म झाला. त्यांच्याच दुसऱ्या पत्नीपासून-रोहिणीपासून यमराजाचा जन्म झाला. मी यमराजाचा चाकटा मला वसुदेव म्हणतात. आपल्या क्रोधानीत भस्मवात झाला, त्याचे कालयवन. तो वरदानामुळे आणि कोणत्याही नृत्य अशक्य होता. तो मग्न राहू होता. मी ऐकलं होतं की आपला जन्म नेतामुगात झाला आणि आता कलियुग समीप येत आहे."

मुचकुन्दाने गुहेतून बाहेर येताना पुन्हा राज्य करण्याचा विचार केला होता. परंतु पृथ्वीवर रहाणाऱ्या माणसांची दुर्बल अल्पायुष्य आणि दुःसाहस वगैरे पाहून राज्य करण्याचा त्याचा विचार नाहीसा होत

गेल्या आणि तपस्वा करण्याचा विचार करून तो हिमालयात निघून गेला.

आपला मुख्य शत्रू अशा तऱ्हेने नाहीसा झाल्यावर कृष्णाने कालवचनाच्या सैन्यातील काही प्रमुख वीरांचा आपल्या दिल्या अशा अस्त्रांनी विनासायारा सहार केला आणि याकीची सैन्या आपल्या ~~सैन्या~~ पेंतळी मंतर शीघ्रगतीने जाऊन तो पुन्हा आपल्या वंशावल्या गाववांना मिळाला.

या घटने ~~द्वारावती~~ द्वारावती निर्माण केली गेली.

द्वारावतीच्या निर्मितीसाठी विश्वकर्माने सहाय्य मिळवण्याचे ठरवून कृष्णाने त्याने स्मरण केल्याबरोबर त्याच्या समोर प्रकाट होऊन विश्वकर्माने विचारले—“आपण माझे स्मरण कोणत्या हेतूने ~~केली~~? माझ्या-वाडून आपल्याला काय ~~करून~~ करून घ्यायचे आहे?”

“स्वर्गात इन्द्राची अमरावती जशी धोणू आहे तशीच पृथ्वीवर एक नगरी सज्जा तू बनवून दे.” कृष्ण उत्तरला.

“या सर्व लोकांना वसण्यालायक नगर वतवायचं असेल तर ही इनकीच भूमि पुरेशी होणार नाही. समुद्र जर पोटा मगो हटला तर इथे एक सुन्दर नगरी निर्माण करता येईल.” विश्वकर्मा म्हणाला.

यावर कृष्णाने समुद्राची शायंता केली, आणि समुद्र प्रत्यक्ष त्याच्या समोर आला; आणि चारो बाजूंना चारा योजने इतकी भूमि सोडून तो मागे हटला. यानंतर विश्वकर्माने ~~त्या~~ स्थानावर एक दिव्य नगरी निर्माण केली. सोनेरी फिक्ले, गगनचुंबी रत्नजडित गोपुरे, उंच उंच महालाच्या ओळी, अत्यंत अद्भुत अशा विशाल इमारती, सुन्दर राजपथ, चैत्य-सभा-भवन, विशाल मण्डप, तोंरणे, वृक्ष, विहिरी, सरोवरे त्या जागी अवतरित झाली. यानंतर राजमहालगत कृष्ण एका उच्चाःसनावर विराजमान झाला. सर्व प्रमुख पादवांची सभा बोलवून त्यात कृष्णाने विश्वकर्माचा समुचित सत्कार केला आणि त्याला पुन्हा इंद्रलोकात पाठवून दिले.

वनदेवीचा इंदारा

एका गावात चमटक नावाचा एक व्यापारी राहत असे. एकदा त्याला व्यापारात रूप नुकसान आले, त्याची सर्व संपत्ति नष्ट झाली नि तो भिकारी बनला.

~~त्याला~~ त्याला आपल्या ~~साधू~~ साधूचे अपमानजनक वाटू लागले. म्हणून तो आपली बायको व मुलांना ~~त्याला~~ दुसऱ्या गावी जायला निघाला. रस्त्यात त्याला एक साधू भेटला. साधू त्याला म्हणाला—“तुझं नाव चमटक न? कोणं एके काळी तुझी सांपत्तिक स्थिति चांगली होती, तेव्हा तू अद्यापूर्वक भक्तिभावाने साधू-संतांचा सत्कार करीत होतास. आताची तुझी स्थिति पाहून वाटतय तुझ्यावर काही संकट सातंय. सांग बरं, काय सातं?”

चमटकने साधूला ~~दुर्भाग्याची~~ दुर्भाग्याची कहाणी ऐकवली. साधूने चमटकला उपदेश केला—“तुझ्या सारख्या चांगल्या माणसावर

बरं म्हणजे अशी आपत्ति ~~आ~~ यावी. तू ~~त्याला~~ पर्यंत स्वतः मेहनत ~~करून~~ नाहीस, दुसऱ्याच्या परिश्रमावर तू सुख मिळवलेस! काही दिवस स्वतः शारीरिक श्रम करून जीवन जग. पुन्हा तुझे चांगले दिवस परत येतील. त्यावेळी ही शारीरिक परिश्रम करापचं सोडू नकोस.”

चमटकने नम्रतापूर्वक साधूला आभारसून दिले—“स्वामीजी, मी अवश्य आपला सल्ला मानेन. जिथं मी चांगले वैभवसंपन्न दिवस घालविले, तिथं गरीबीत दिवस काढणे मला शक्य नाही. म्हणून मी आपलं गाव सोडून अन्यत्र निघालो आहे. आपण मला कृपा करून सारेणं की नक्या गावी मी जीवन ~~जगावं~~ जगावं?”

साधूने ~~त्याला~~ विचार केला, आणि मग म्हणाला—“आजपर्यंत तू सुखात जीवन काढलेस, तेव्हा श्रम करणे तुला थोडे कठिण

होईलच. म्हणून मी तुला एक प्रसन्न देतो—
प्रसन्नपूर्वक करायलाच कोणते काम तू
सहण करशील. इतरांना जे काम करायला
समर्थ लागतील ते एक काम
करशील."

चमटकने प्रसाद मानून साधूने
स्वीकारले. साधूला विनम्रगण श्रमाल केला
आणि दायको-मुलासह शेजारच्या गावी
जायला निघाला.

त्या गावात त्याने एक कुन्हाड मिळविली
आणि लाकडे तोडण्या-
साठी गेला. परंतु त्या गावात
लाकडतोड्याचे काम करणाऱ्यांची संख्या
वरीच होती. सर्व लाकडतोडे चमटकला

विरोध करू लागले. चमटकची दायको
म्हणाली—"अशा अशा तुम्हाला कोणी
तरी पाहिजे. जिवंत रहायचं
असेल तर सर्व जण बरोबर जगू, नाही तर
जण बरोबर आपली जीवन-
लीला समाप्त करू."

पुढे जाऊन चमटकने एक बांगलं
आवूनि घेतलं. प्रहार
करण्यासाठी त्याने पहिली कुन्हाड उचलली
मात्र, त्याला भयानक हास्य
ऐकू आलं. दुसऱ्याच क्षणी एक भयंकर
आकृति दिसली. ती आकृति
म्हणाली—"तू नकोस,
नाहीतर मी तुला अन् तुझ्या कुटुंबाला
जाळून टाकीन!" शब्द ऐकून
चमटकने एकदम आला.

"निघून जा इघून लवकर! नाही तर
गिळून टाकीन सर्वांना!" त्या भयंकर
आकृतीने पुन्हा दटावले.

मानावर आला आणि
म्हणाला—"तुला मला अन् माझ्या
कुटुंबाला सायबेच असेल तर माझी
हरकत नाही. मी इथे फक्त लाकडे
तोडायला आलो आहे. मी काही कोणता
अपराध नाही केला. तू मला मारू
जगू इच्छिणाऱ्या आकृती हा
तुला अपराध नाही का?"

ऐकून दुसऱ्याच क्षणी ती आकृति
एका महावृक्षात परिवर्तित झाली.
अद्भुत घटना पाहून चमटकला आश्चर्य
वाटले, तरीही त्याने पुन्हा आपली कुन्हाड
बर उचलली.

"बांद चमटक!" हे शब्द ऐकून तो
धांदला.

एक प्रकट होऊन म्हणाली—
"चमटक, मी वनदेवी आहे. मी या वनाचे
अन् त्यातल्या जनावरांचे स्वामी करते. इथे
असणाऱ्या जनावरांना आश्रयाने
कित्येक प्राणी जगत असतात. तू आम्हाला
विनाकारण सतावू नकोस. तुझ्या हातात
विशेष शक्ति असणारी कुन्हाड आहे,
म्हणूनच इथली रानटी द्यापदे तुला अन्

तुझ्या कुटुंबातील कुणाला कसलोही इजा
शकली नाहीत. जेव्हा जेव्हा
आकृतीने तुला धमकावले, तू त्याला
म्यायला नाहीस; म्हणूनच मी इथे
सत्ता झाले. सत्ता मान आणि
वन सोडून निघून जा. तू सत्ता मानला
नाहीस तर तुलाच त्याचे भोगायला
लागेल योग्य वेळी सावध हो. तुझ्या
मल्यासाठी हा सत्ता देत आहे मी!"

आश्चर्याने म्हणाला—"देवी, तुम्हाला
म्हणजे आहे, पण माझ्याबरोबर माझे
कुटुंबही आहे. त्याचं पीट भक्षण हे माझे कर्तव्य
आहे. मग तूच सांग मी काय करायला?"

"तू जे करायला हवेस त्याबद्दल तुझ्या
देवता राजाच तुला सांगेल

दरबारात अचानक उपस्थित झालेल्या त्या कुटुंबाचा पाहून राजा हा इतर सर्वजणांना मोठे आश्चर्य वाटले! चमटकने त्यांना आपली हुकूमत सांगितली.

म्हणाला—“तू माझ्या राज्याचा नागरिक आहेस, तुझे रक्षण करण्याची जबाबदारी माझी आहे. तुझ्या जायकीची एकादी नोकरी मी कुला देईन. तू भारामात इथे आपले जीवन व्यतीत कर.”

परंतु चमटकने यावर याक्षेप घेऊन म्हणले—“साधूने मला मृतले आहे की हातात कुन्हाड घेऊन मी काही करीन तरच मी केलेल्या चुकीचे परिमार्जन होऊ शकेल! झाड कापायला मला रोलणारी वनदेवी कोण? मला न रोलण्याइतलं जाणवत तिला आज्ञा द्यावी!”

राजाला चमटकाचे बोलणे योग्य वाटले; म्हणून हातची कुन्हाड घेऊन एकाच वनाकडे निघाला.

पुन्हा वनदेवी राजासमोर प्रकटली. राजाची शंका ऐकून ती म्हणाली—“राजा, तू जसे आपल्या प्रजेचं रक्षण करतोस तसेच मी या वनाचे रक्षण करते. या वनात जितक्या जातीचे वृक्ष आहेत तितक्या सर्व वृक्षांची रोपटी तू दुसऱ्या एकाद्या जातीलाच, त्यांचे जसेच एक वन तयार झाले

की तिसऱ्या वनाचे उद्घाटन करून मगच हे पहिले तू सरपणासाठी तोड. याचा धर्म जसा की एक वन जेव्हा होते त्यावेळी तसेच दुसरे तयार असते अन् तिसऱ्या एका वनाचा शुभारंभ झालेला असतो. जर या गोष्टीचे पालन केलेस, तर तुझे अन् तुझ्या प्रजेचे कल्याण होईल, नाहीतर तुझ्या राज्याचा सर्वनाश होऊन जाईल.”

राजा मुकाटपाने वनातून परत आला आणि चमटकला म्हणाला—“तुला कुन्हाड चालवून वृक्षारण्य तोडायचे असेल तर त्यासाठी तुला कितीयक वर्षे प्रतीक्षा करावी लागेल, देवात लाकुडतोड्यांची अगोदरच आहे. त्यांनाच कापण्यासाठी पुरेसे पक्ष या राज्यात नाहीत. मी आता आपल्या देशासाठी लागणारे मरण घेऊन देवाच्या देशातून परत येईन. तेव्हा तू दुसरा एकादा उद्योग पहा.”

हे ऐकून चमटक आपल्या कुटुंबीयांसह वृक्षारण्या देशात निघून गेला, तिथे वृक्ष कापण्यावर कोणतेही बंधन नव्हते. साधू कडून मिळालेल्या प्रभावामुळे चमटक पन्नास माणसे तोडू शकतील इतके लाकूड एकटाच तोडू शके. एक एक मोठा वृक्ष चमटक एका दिवसात जमीनदोस्त करी. सर्व लाकूड विकून त्याच्या हाती

अभाव पेशा येई. त्यामुळे तो पुन्हा जागला. स्वतःच्या देशात अपार वृक्ष असूनही अधिक किंमत देऊन लाकूड वरील देशाच्या आपल्या राजाच्या मूर्खपणाला चमटक मनातल्या मनात हसे.

काही वर्षे अशीच निघून गेली. चमटक वहात असलेल्या राज्यात एका वर्षी काडक दुष्काळ पडला. पाऊस पडल्यामुळे पाण्याच्या एकेका धेंवासाठी लोकांमध्ये तडफड लागली. पाणी नसल्याने पिकेही आली नाहीत. भूकने लोक तडफडून मरू लागले, दुष्काळ दूर करण्यासाठी राजाने पुष्कळ यज्ञयाग वर्गारे केले, पण काहीही उपयोग झाला नाही.

राजाचेपुढे माणसालाच काय, पण देवांना-मुढा घुकावे लागते. त्याने सांगितले तर मी ही तुला लोहायला मना करणार नाही.” वनदेवीने त्याला समजावून सांगितले.

“ठीक आहे, मी राजाला भेटेन. पण कुणास टाऊक नों भेट होण्यास किती दिवस लागतील!” चमटकने शका प्रदर्शित केली.

यावर वनदेवीने त्याला डोळे मिटून ध्यायला सांगितले. चमटकने तसे केले.

पुन्हा डोळे उघडले तेव्हा त्याला आढळून आले की आपण आपल्या परिवारासह राजाच्या दरबारात उभे आहोत! भरल्या

अशीच आणखी काही वर्षे गेली अन् राज्यवाची परिस्थिती खालावतच गेली. तिथली जनता संश्रम देशात जाऊ लागली. दारिद्र्यामुळे पोण्या, लटमार, दाके वगैरेंचा तुलसुल्लट जाला. सामान्य जननेला संरक्षण नाहीये जाल.

अशा स्थितीत जनमानसांनी आपल्या देशात परत जायची निर्णय घेतला. पण त्याच वेळी त्याला कमलासा रोग जाला. त्याच्या चेहऱ्यावर डाग पडले. वैद्य सुद्धा रोगनिदान करू शकला नाही. काय करावे हे चमटकला सुचेनासे जाले. लोंडाची वाग होई. रात्री शोष येईना. खाल्लेले शत्र पडेना. जीवन जगणे

असह्य जाले भरत भर म्हणून आणखी एक येऊन कोसळले. राजसेवक येऊन त्यांना येऊन गेले. चमटकला एक आठवडा रुंद माली. पण कोणत्या अपराधासाठी हो शिक्षा हे ही त्याला कळेना! परंतु तुम्हा माय त्याच्याचसारख्या लोंडावर डाग पडलेल्या लोकांनी मरून गेलेला होता! चमटकला याचे मोठेच आश्चर्य वाटले.

एका आठवड्याने कैद्यांना एकच राजान धुटले- "सज्जन माणसानो. मी तुमच्याशी फार क्रूरपणे वागलो आहे. मला करा मला! वनदेवीने मला इगारा दिला होता की वनाचा नारा करण्यापूर्वीच तवी वने नगार केली पाहिजेत. परंतु तत्कालिक मोहाने मी तिने दिलेल्या इश्याची उपेक्षा केली पण म्हणजे वनामुक्त कोणत्याही देशाचे इश्यामान सन्तुलित रहाते वेळच्या वेळी शकतही पडतो. माणसाचा जीवनकाळ कोणत्याही कारणाने विचलित न होता शांतपणाने, मुखाने चालायला हवा असेल तर तेथील वनाने रक्षण होणे अव्यावश्यक आहे. ही गोष्ट शेजारच्या देशाच्या राजाने उत्तम प्रकारे ओळखली आहे. म्हणूनच त्याचा देश संपन्न व सुशोभित राहिला आहे.

जे जाले, ते जाले! आपल्या देशात जंगल तोडणाऱ्या कठीण शिक्षा दिली जात आहे. वनदेवीने स्वप्नात येऊन मला सांगितले की, जंगलावर अत्याचार करणाऱ्या लोकांच्या चेहऱ्यावर डाग पडतील." असे म्हणून त्याने आपल्या चेहऱ्यावर माकलेला मूखवटा दूर केला.

आपल्याप्रमाणेच राजाच्याही चेहऱ्यावर डाग असलेले पाहून चमटकने आश्चर्याने डोळे विस्फारले!

समोर दिवाली. स्मित करीत म्हणाली- "चमटका, तू स्वतःच पाहिलंस ना, माझा इगारा न मानता कोणी नगारा मला पाहील तर त्याची काय होते ते? त्याच्यावर किती धक्के येतात ना? माझा न मानगारे काही राजेही आहेत. त्यांचे तर माय केवळ दातवे वने राहिली आहेत."

चमटकने हात वनदेवीला नमस्कार केला. आणि त्याने विचारले-

"देवी मला आज्ञा दे, मी जाता माझ्या कुटुंबाच्या पोषणासाठी कोणता उद्योग पत्करु?"

"चमटक, तुझ्यावरील विशेष शक्ति प्रतणारी कुन्हाड आहे म्हणून केवळ तोडूनच गुजराण करायची गरज नाही तुला. तुला तर साधून वरही विला आहे न? तू हाती नागर घेऊन शेत नांगरलंस तरी इतरापेक्षा दसपट अधिक पीक मिळवू शकतोस, समजलं ना?" वनदेवी म्हणाली.

यानंतर चमटक आपल्या गावी परतला. ओस पडलेली शेतीयोग्य बरीच जमीन होती. तेथेच चमटकने शेतीवाडी सुरू केली. शेतीच्या त्याला अपूर्व यश मिळाले. त्याला शेतीतून भरपूर पीक मिळू लागले. त्याला काळी माई पावली! थोड्याच दिवसात तो दरिद्र्याच्या दुःखातून मुक्त होऊन नायकाभुलांसह सुखाने नागला.

५२७५

पोलंड देशातल्या रहिवाशांची अशी समजूत होती. त्या देशाच्या खाणीतून मानवां सारखीच भुते रहातात. त्या भुतांना ते लोक 'पुलाव' असे म्हणत. पराब खालील भुयारातून कधीही जमिनीवर येत नसत. खाणीत काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांवर हे पराबही काम करत. सर्वसाधारण माणसांपेक्षा ते बूटके असत. चांगल्या स्वभावाच्या माणसाना ते अनेक प्रकारे मदत करीत. कमी लोहपुस्त अधिनीवर काम करणाऱ्या माणसांना ते जास्त लाह असणारी स्थाने दाखवून देत. परंतु दुष्ट लोकांचे वागणे मात्र त्यांना मुळीच सहन होत नसे. पराब अशा लोकांवर जर रागावले तर कित्येकदा ते खाणीतले लोखंड नाहीसे करून ते अधिक खोलवर धेऊन जात; किंवा कधीकधी अशी काही योजना करत की बरची मातो

अशा लोकांवर कोसळून ते गाडले जात! एकदा एका मिठाच्या खाणीत एक मिस्त्री काम करत असे. त्या खाणीत काम करत असलेला एक मजूर जेव्हा मेला, तेव्हा त्याच्या बायकोला त्या मिस्त्र्याने नुकसान भरपाई दिली नाही; अन् त्याला मारोप केला. तेव्हा मजुराचीच ही बायको आहे याचा काहीही पुरावा नाही. इतर मजुरांनी ती स्वीन त्या मजुराची बायको असल्याबद्दल साक्षी दिल्या, पण मिस्त्र्याने त्याची काही दखल घेतली नाही. या घटनेनंतर एका आठ-वड्याने तो मिस्त्री एका भुयारातून जात समताना अचानक बरचे कोसळून तो ठार झाला.

पोलंडमध्ये अतिशय प्राचीन व विशाल अशी एक खाणी होती. तिथे वा पराबांची संख्या खूप होती. त्यांना अनेक नावा

वाटून दिले गेले होते. आणि प्रत्येक भागात एक एक पराब काम करत असे. त्यांचे काम म्हणजे त्या खाणीत विभागाने काम करणाऱ्या मजुरांवर देखरेख ठेवणे त्या मजुरांनाही असा विश्वास होता की पराबांवर काही अन्याय झाला तर हे पराब आपल्याला योग्य त्याच मिळवून देतील!

एक म्हातारा कर्मचारी होता. तो मेहनत न करता उलट नेहमी मद्याच्या नमोनं बर झालेला असे. त्यामुळे त्याला कोणत्याही खागल्या खाणीत काम मिळत नसे. एक दिवस त्याला सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत खूप मेहनत केली. त्याला रातीभर ही लोखंड मिळाले नाही; म्हणून एका दगडावर बसून तो विचार करू लागला—“मी कसा अमागी आहे! मला कुणाची मदतही नाही. असल्या ठिकाणी होर मेहनत करून उपयोग काय?”

इतक्यात एका पराबाकाने त्याला हाक मारून विचारले—“तुला काय खाणीच्या याच भागात काम करायला सांगितलंय?”

“वापेक्षा बरी मला काय देणार?” तो म्हातारा दाबडाने उत्तरला.

“माझ्याबरोबर मी तुला चांदी सापडणारी गा दाखवतो, एकलस तर चांगला नफा मिळेल बघ तुला!” पराब त्याला म्हणाला.

तो म्हातारा त्या पराबाबरोबर कोणत्याशा एका जागी पोचला. तेथे पराब त्याला म्हणाला—“हे बघ, इथे खालसा तरमुला चांदी मिळेल. तू तिथे बघून बघ. त्यातून तुला जी वाटा मिळेल ती घेऊन आपण तिथे मरलो. तिथे ब. तिथेच आपण त्या वनाची वाटणी करून घेऊ.”

मोठ्या प्रसन्नतेन तो म्हातारा मजूर आपल्या इतर मजूर दास्ताकड जाऊन त्यांना म्हणाला—“तुला ते एका जागी खूपशी कच्ची चांदी आहे ती आणून काढू या; तला माझ्या बरोबर.”

“हं! वा खाणीत जस्त सांडून इतका कुठला घातू सापडणारच नाही. चांदी तर

केव्हाच नाहीशी झाली. इतके चांदी आहे अशी तुम्ही समजूत असेल तर तूच ~~आ~~ ती सारी चांदी जोडून!" असे म्हणून ~~आ~~ सबांनी त्याची टिगल केली.

परंतु तो म्हातारा मात्र मद्य प्यायचे सोडून देऊन एक महिनाभर रोज कच्ची चांदी खोदत राहिला. अशा प्रकारे आपल्या मजुरीच्या ~~आ~~ त्याला कित्येक हजार नाणी मिळाली! ती सर्व नाणी एका ठेग्यात घालून तो ~~आ~~ जिथे तो पराब भेटला होता, त्या जागी पोचला. पराब तिथे म्हातऱ्याचीच वाट पहात बसला होता.

दोघांनी ती नाणी शारखी वाटून घेतली आणि शेवटी एक नाण उरले.

परावाने विचारले—"आता हे नाणं कुणी घ्यायचे?"

"तुम्हीच ठेवा ~~आ~~ आपल्यापाशी ते, महाराज." मजूर म्हणाला.

"ओहो, म्हणजे याचा अर्थ असा की तुला घेताचा लोभ नाहीय! मग तर हे सर्व घन तूच ~~आ~~. पण दान-धर्म करायला चकू नकोस ही!" असे म्हणून पराब तेथून निघून गेला.

ती ~~आ~~ अन्वभर दान-धर्म करीत राहिला आणि ~~आ~~ पण तोडून देऊन त्याने ~~आ~~ नुषान आपले आयुष्य घालवले.

~~आ~~ खाणीत एकदा पाहूनही एक आश्चर्यकारक गोष्ट घडली. अन् तो मुद्दा एका एकट्या मजुराच्या नावतीत!

एकदा परावाने त्या मजुराला एकटा पाहून विचारले—"तू एकदाच का काम करतो आहेस. मलाही आपला वाटेकरी बनव ना!"

"या जमिनीत घातुचे प्रमाण कमी आहे. इथे काम करून एका भाणसाचही पीट भरण कठीण, तिथे तुला वाटेकरी बनवून खाणार काय नाती?" तो मजूर म्हणाला.

"~~आ~~ तुला एक ~~आ~~ नागा दाखवतो. चला मऱ्यावरोंवर" असे म्हणून पराब त्या मजुराला एका निराळ्याच भागात नेऊन गेला. तेथे कच्चा घातु अगार होता.

तो कर्मचारी मोठ्या उत्साहाने तेथे सोदू लागला. थोड्या वेळाने पराब त्याला जमिनीत आपली सोलवर घेऊन गेला.

मजूर विचारायकून गेला होता म्हणून त्याने थोडा आराम करायची इच्छा प्रकट केली. नंतर त्याच्याबद्दल जेवढी रोटी शिल्लक होती ती खाल्ल ती सोपला.

तो सोपेचून ठेपयंत पराब तेथेच बसला होता. त्याने मजुराला विचारले—"किती ~~आ~~ सोपला होतास, मगही आहे तुला?"

"थुड्या दोन तास!" मजूर म्हणाला. पराब ~~आ~~ राहिला आणि दुसऱ्याच भागाने त्याला पहिल्या जागी घेऊन गेला. त्याच्या हातावर थोडे पैसे देऊन पराब त्याला म्हणाला—"गावात जाऊन रोटी विकत घेऊन ये."

मजूर जेव्हा जमिनीवर पोचला, तेव्हा तिथे काम करणाऱ्या ~~आ~~ मजूर स्त्रिया त्याला पाहून ~~आ~~ अन् आपले ~~आ~~ सोडून तिथून पळून गेल्या. सनातत्या मनात त्यांना शिवी देऊन तो मजूर गावात फिरला, परंतु गावाने तर सूर्यच ~~आ~~ झाला होता; शेवटी ~~आ~~ आपले स्वतःचे घर आणि आपली गल्ली ही सापडव दकका ~~आ~~ तो एका हुकावात ~~आ~~ आणि आपल्या चरीवर आपलेले पैसे दुकानदाराला

देऊन ~~आ~~ रोटी मागितली. दुकानदार म्हणाला—"भरे, ही नाणी चाळणार नाहीत." त्या दुकानाजवळच एक सुशिक्षित अन् वयस्क माणूस उभा होता त्याने ती नाणी तपासून पाहून म्हटले—"ही नाणी ~~आ~~ शहर वर्गापूदीची आहेत!"

आता मजुराचे ओठावले की आपण कसोत कमी उभार धरून नरो खाणको असलो पाहिजे! तो पुन्हा खाणीत फिरला आणि पराबाला म्हणाला—"अद्या असा वाटतय की मी शहर वर्ष झोपलो होतो. आता काय होईल माझे?"

"काही हरकत नाही. तू पुन्हा आपल्या गावी परत जा. तू जमिनीत जास्त दोन

वयपिछा काही अधिक तककीच नव्हता क्षोपलास. नीट लक्षात ठेवून बरोबर एक वर्णाने पुन्हा मला भेट. "इथेच असैन." असे म्हणून त्या परवाने मजुराच्या हाती थोडेसे सोने दिले.

यावेळी मात्र तो मजूर सरळ आपल्या घरी गेला. त्याने आपला विचित्र अनुभव आपली बायको, मुलं व दोस्तांना मागितला. परंतु कोणोही त्यावर विश्वास ठेवला नाही.

एक वर्णाने मजूर पुन्हा खाणीत उतरून परवान्या भेटला.

"या वेळी मी तुला तककी खजिना दाखवतो. माझ्याबरोबर चल." असे म्हणून तो त्या मजुराला अशा लोकांचा घेऊन गेला कि जिथे त्यापूर्वी रस्ताच नव्हता! ओसाड कोणत्याही कोणत्याही भागात तो मजुराला खूप दूर गेला. शेवटी अशा जागी पोचला जिथे अंधार असा खजिना पडलेला होता!

"एक, ही जागा कोणत्या एका काळी जमिनीजवळच होती. मजूर अगदी सतर्कपणे

मातलं घन खोदून वेळत जात बसत. परंतु असं मेहनत न करता घन मिळू लागलेलं पाहून माणसं माजली, त्यांना गर्व चढला घनाचा! त्यासाठी शिक्षा म्हणून तो सर्व खजिना खोल जमिनीत घुसला. तु जितकं उचलू शकणोल तितकं घेतून तचलून आणि मावळ्या सुसाने घालव." पराब म्हणाला.

"मी या खजिन्याच्या वावरीत इतर लोकांनाही सांगू?" मजूराने पराबकडे परवानगी विचारली.

"सामायच तर सांग खुशाल! आणि तसंही मांग को पाहिजे तर कुदली आणून हा खजिना खोदूनही नऊ शकतील." म्हणाला.

परंतु मजुराच्या हाती जो सर्वांस खजिना तो पाहूनही त्या लोकांचा मजुरावर विश्वास नाही. वाटे. करो वाक्य आहे! एण खरी गोष्ट की कोणोही खजिना थोडू शकले नाही.

लांब दाढा

पश्चिम आफ्रिकेतील बाबून बायबल नावाच्या साधने १, ३/४ इंच लांबीच्या दाढा वाढतात!

'मसेल' ची चाल

मसेल नावाची गोणलगाय अगोदर गावा-सारखी स्थितीची नस (ही नस साधारणतः शत्रूच्या अंतर्गत असते.) सारक्याच भंग मंड्यासह खाली येऊन पायापर्यंत पुढे येते.

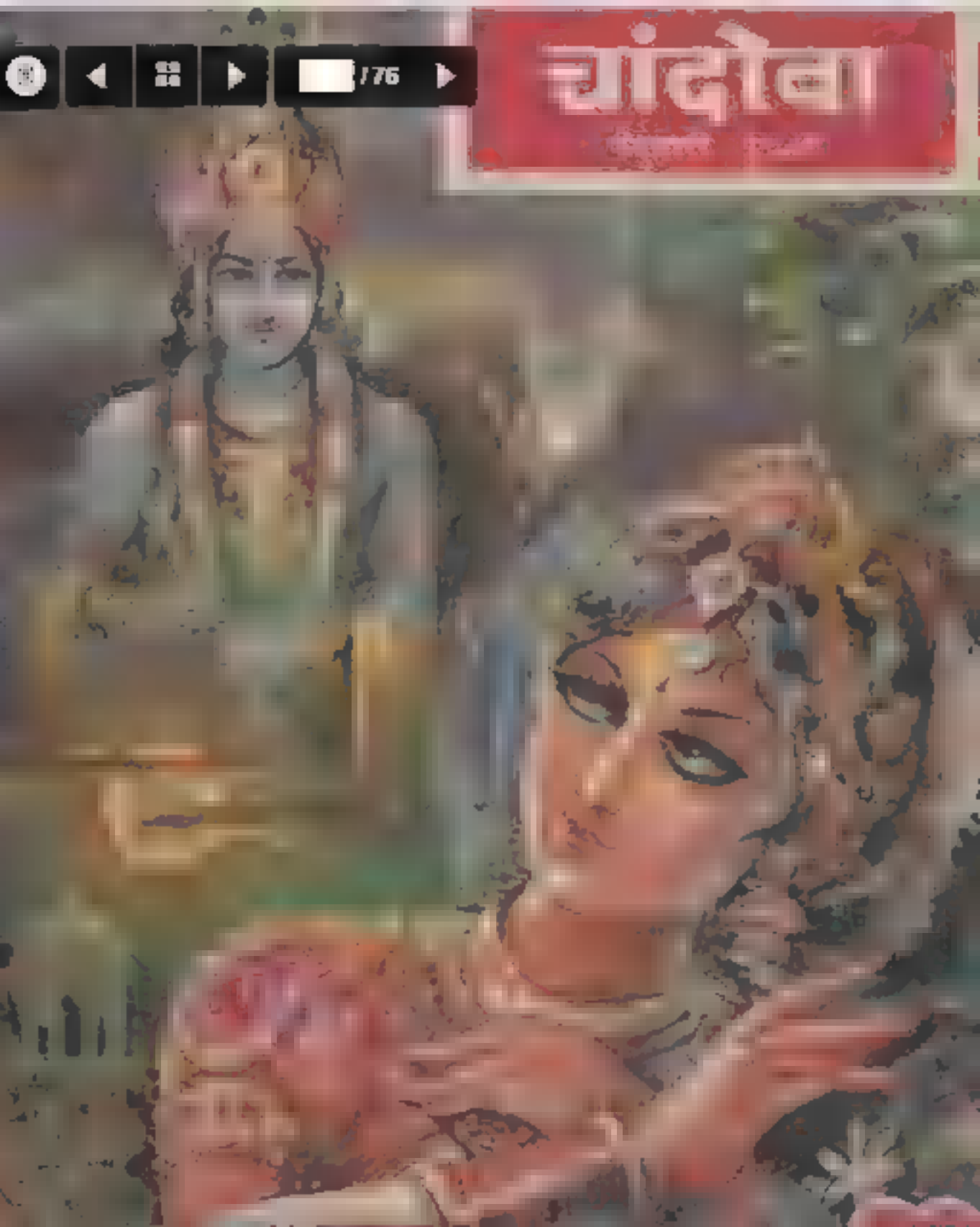
नैसर्गिक आश्चर्ये :

तिसरा हात

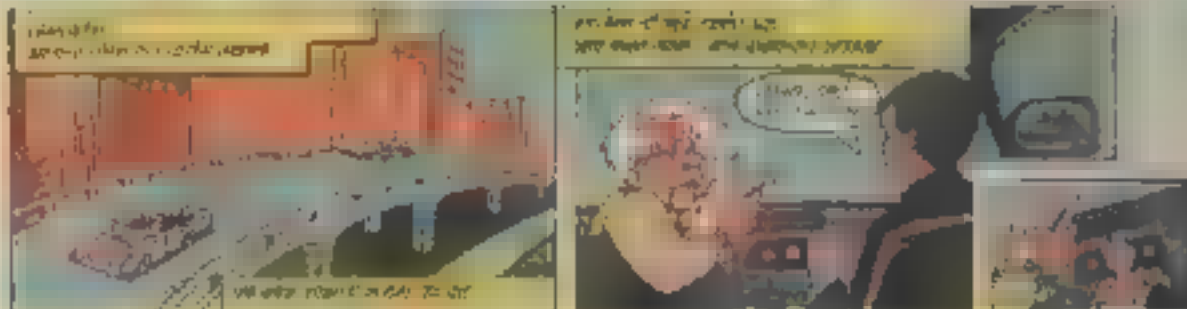
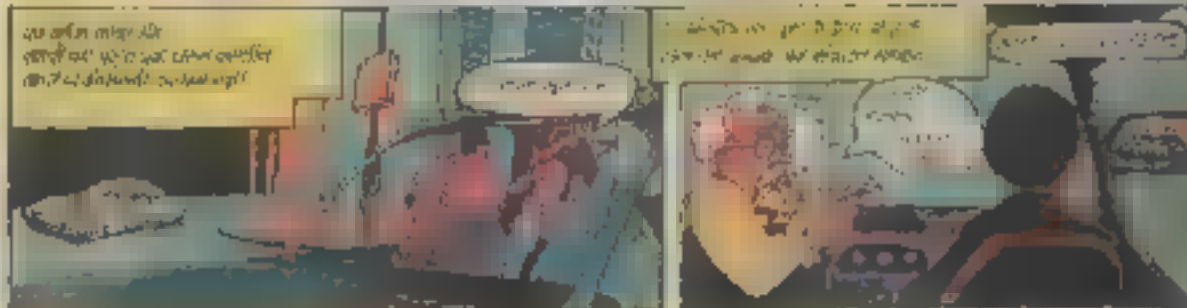
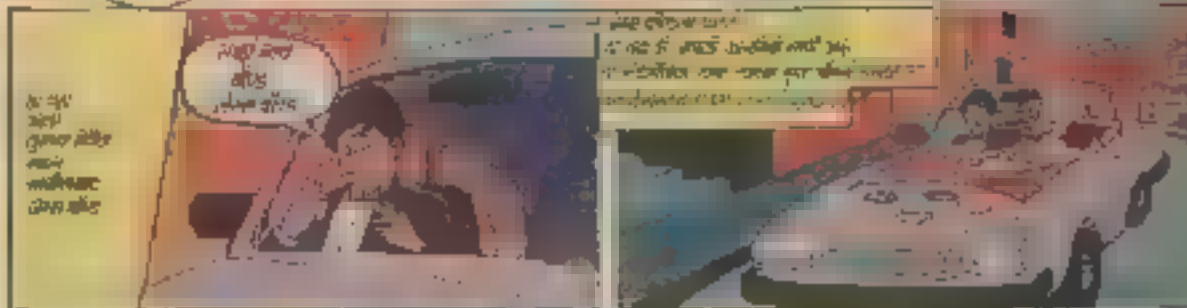
बाबून व इतर अमेरिकेत राहणाऱ्या काही विशिष्ट भारतीय माकडांना तिसऱ्या हाताने काम देवारी लांब नेपटूत घेते. नेपट्याच्या टोकाला केस नसतात. तिथे फक्त नवा असतात. त्या टोकाने माकड माकडाच्या फांदा बाळगून पकडून ठेवते.

चांदोबा

जेम्स बॉण्ड

जेम्स बॉण्ड
मस्तीसह वेई उपाण दे दण्डण !

चांदीबा

सहान सहान भाकडे

बोहे भाणि दाघाकरिता प्रसिद्ध असलेल्या भुवनेश्वर जवळील प्राणीसंग्रहालयासाठी जमेस्किव्हन दोन भाकडे मागविण्यात आले आहेत. ही भाकडे एवढेच उंचीपर्यंत आहेत.

बुर बुर नोडर

पॉब्लिक रजिस्ट्रार हनियस अपाराब या १२२ वर्षांचे आहेत. त्यांची जन्मतारीख १९४६ च्या आहे. याच्या जवळ राहण्याच्या काळात त्याने मेल्या सत्रेवर महिलांसाठी एकत्रित तिकीट वाढविले होते. या भाकडे या नोडरचे मुलगा व मुली आणि सर्व भाकडे मिळून सुमारे २०० जण आहेत.

संकट-काळी एकता

मेल्या सत्रेवर एकदा मसाम यांच्याकडून सयंकर पुतापा प्रकोप आला. त्यावेळी तो निवृत्तीपुरव्या भाभय-केंद्रात जमली होती. बिचारी यांनी शांतिपूर्वक सहन-निवास केला. या जनावरांच्या जबाबून जाणाऱ्या भागसांना ही त्यांनी काही वास दिला नाही.

तेल बरीव मध्ये दिसलेल्या वस्तु आहेत?

अवोडच्या दामरिकांनी संतन्याच्या रंगाच्या दोन बाळ्या बाकासाठी उभारला पाहिण्या. भयून वैकानिकांना हे मीट समजलेक नाही या बाळ्या काव आहेत आणि कोटून बाळ्या ?

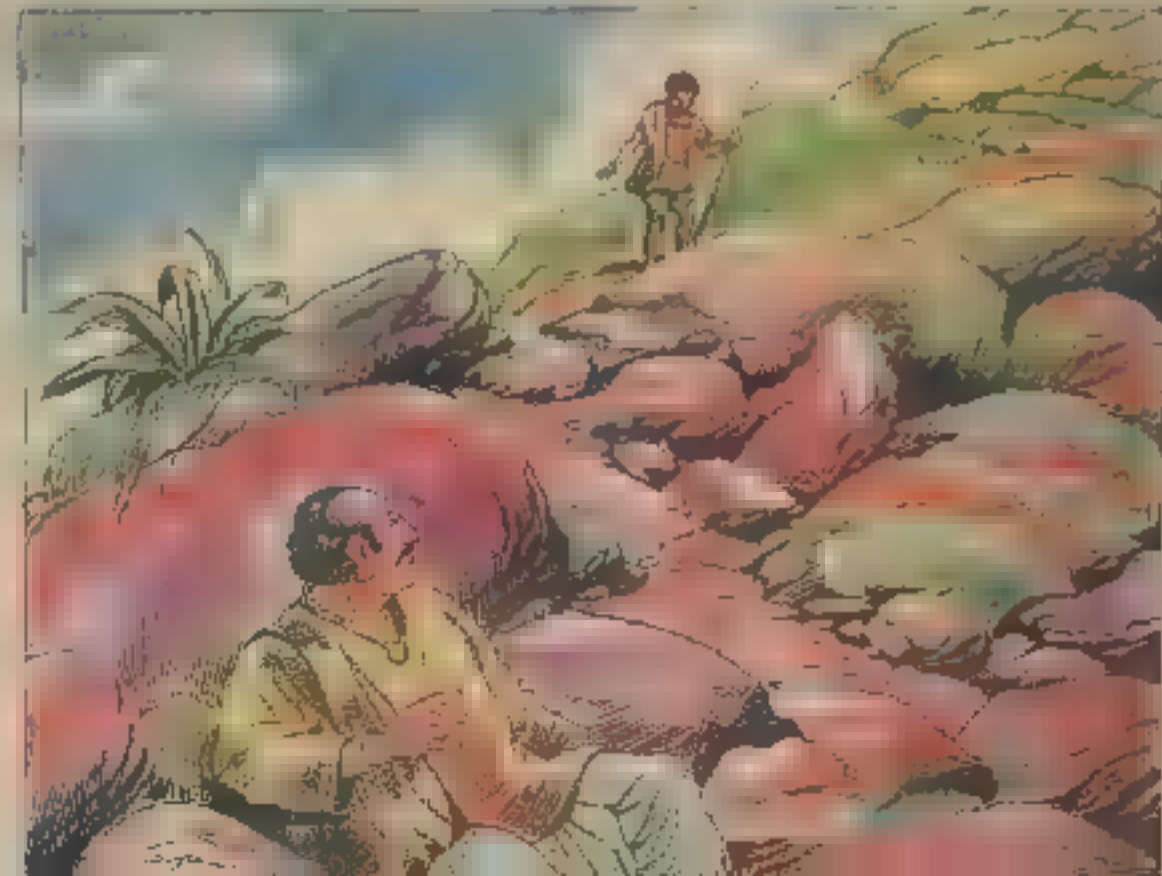
मंगापूरचा अमीनदार कार होता. तसाच तो रायट होता. म्हणून कोणी काही समजून सांगण्याचे करीत नसे.

एक दिवशी तो एकदाच बाहेर फिरायला निघाला. गाव जवळ एक झाड होतं. अमीनदारासा डोंगरावर घाटणं. डोंगरावर पायथ्याला एक दिसला. अमीनदाराने बरोबर नेतमं जाय तो चालू लागला.

घनगर मुकाट्याने डोंगर चढू लागला. अमीनदार काही का काही तरी बोलत जाणे राहिला. बोव्या वेळात तो थकसा आणि बसला.

विचारा मोठा म्हणाला—“मीन कारण म कसला डोंगरावर येत !”

जाता अमीनदाराला समजलं की केवळ डोंगर चढण्यासाठीच नव्हे, जीवनात बसली होण्यासाठी मुळा कार करचं योग्य नाही. त्याला मीनाचं म्हणून समजलं. मग तो मितभाचो राहू लागला.

चांगल्याशी चांगले!
जग

केवळपुर एक भलं मोठं गाव होतं.

एक कोंडिबा माणूस रहत असे. बडोल नव्हते. त्याची आई जिवंत होती. ती मोठा कष्टाळू होता. पण स्वभाव रागीट होता. त्याची आई त्याला नेहमी सांगे—“बाळ, म्हण आहे, ‘आपण चांगले तर जग चांगले!’ तू दुसऱ्याशी चांगला वागलास तर त्याचं फळ चांगलंच मिळेल, नाही तर त्याचे दुष्परिणाम तुला भोगावे लागतील.”

पण म्हणाला—“मी भरपूर कष्ट करून आपलं पोट भरतो. मी दुसऱ्या कोणाचं बोलणं का म्हणून ऐकून घ्यावं?”

एके दिवशी गावच्या तलाठ्याने कोंडिबाला बोलवलं नि म्हणाला—“ऐक, भाग्ये बडोल जाता सकलं जाहेत. त्यांच्याकडे रात्र दिवस लक्ष देण्यासाठी मला एकादा

माणूस पाहिजे. जर काही दिवस तू माझ्या बडिलांची देव-देव नि सेवा-सुसुषा केलीस तर मी तुला महिन्याला पांचशे रुपये पगार देईन. समजलं?”

दिवस भर करी, तरी त्याला महिन्याला दोनशे रुपयांहून अधिक कमाई होत नसे. त्याच्या जवळ एक धष्ट-पुष्ट बिलांची जोडी होती. ती नांगर चालवी आणि वजनदार ओशी त्यांच्याकडून वाहून नेई. म्हणून दुसऱ्याच्या बरी नोकरी करून अधिक पगार मिळवणं पसंत नव्हतं!

त्याने तलाठ्याला सांगितलं—“जरा माझं ऐकाल? बडिलांची सेवा करण्याची चांगली नामांकित संधि आपणास मिळालेली आहे. ती आपण का गमाऊ इच्छिता?” असं म्हणून कोंडिबा तिथून सडक्यात बाहेर पडला.

यामंतर गावच्या जमीनदाराने कोंडि-
वाला पाणी भरायला सांगितलं, बेघाने
ओषध कुटायला सांगितलं. एका धीमंत
माणसाने कोंडिवाला आपल्या परसू
करायला सांगितलं. कोंडिवाने
सर्वांना फाड-फाड उत्तरे दिली आणि बरी
येऊन बसला.

तेव्हा कोंडिवाच्या आईने त्याला समजून
सांगितलं—“हे बघ, तुझ्या मामांनी निरोप
पाठविला आहे की त्यांना आपली बैल-
जोडी पाहिजे आहे. बैल गाडीला
जुप आणि मामांच्या गावी जा.”

कोंडिवाने ताबडतोब गाडीला बैल
जुपले आणि मामांच्या गावी निघाला.

कोंडिवा शेजारच्या गावच्या सीमेवर
पोंचला होता. इतक्यात एका पैलवानाने
येऊन गाडी थांबविली, आणि कोंडिवाला
गाडीतून उतरायला सांगितलं.

कोंडिवा त्या पैलवानाशी दोन हात
करणार होता, मोठ्या अंतरावरून
एक माणूस ओरडला—“भी गावच्या
प्रमुख आहे. तो कोण तुला माहित नाही?
मुकाटपाने घरची मालात!”

कोंडिवा नेऊन निघून गेला.
विचारा कोंडिवा अगतिक होऊन पाय
आपटत बायल्या घामाकडे गेला आणि
प्रकार सांगितला.

“ती बहुतेक पैलवान मल्लवर्मा असावा.
हल्ली त्याच्या कारवायांना काही मर्यादा
राहिली नाही!” एक दीर्घ स्वास घेऊन
कोंडिवाचे मामा म्हणाले.

“कोंडिवा मोठ्या दीनवाणीने मामांना
म्हणाला—“काही करा, मामी गाडी आणि
बैलजोडी मला परत मिळवून द्या.”

कोंडिवाच्या मामांनी स्पष्टपणे सांगून
टाकलं—“हे बघ, हे माझ्याच्याने
होणे अशक्य! मल्लवर्मा मोठा अयंकर
माणूस आहे. तसा तो या गावातल्या
लोकांच्या वाटे सहसा जात नाही. पण
त्याच्या तोंडी परिणाम काय
होईल कोण जाणे!”

“या गावात कोणी अनुभवी वडीलधारी
माणसं नाहीत का? कुणावर अन्याय झाला
तर त्याचे निराकरण कोणी करीत नाही?”
कोंडिवाने अचल आवेशात येऊन विचारलं.

“नाहीत असं नाही. पुष्कळ लोक
आहेत. खरी शोष्ट आहे मल्ल-
वर्मा उद्वृष्ट असला तरी सर्व लोकांशी
त्यांचे वागणे चांगले आहे. त्यांचं
तो मानतो. त्यामुळे त्याच सर्व काही
चाळतं. गावातील वडीलधारी माणसं
त्याचीच बाजू उचलून घरीतलं.” कोंडिवाच्या
मामांनी सांगितलं.

“याचा खंय असा की मामी
गाडी आणि बैल मिळणार नाहीत!”
व्याकुल होऊन कोंडिवाने विचारलं.

“का नाही? एक उपाय आहे बघ.
आमच्या गावातली अनुभवी माणसं आमच्या
सारख्या लोकांच्या दुःखाकडे
देख नाहीत. पण वडीलधान्या माणसांवर
ते अन्याय होऊं देणार नाहीत. तुझ्या
गावातली काही ज्येष्ठ मंडळी श्वे आली
आणि त्यांनी तुझी बाजू मांडली होऊ
शकेल.” कोंडिवाच्या मामांनी उपाय
सांगितला.

कोंडिवा एकदम निराश झाला. आपल्या
गावातील वडीलधान्या लोकांशी
संबंध करे आहेत ते कोंडिवाने मामांना
सांगितले.

मामा आश्चर्याने म्हणाले—“कोंडिवा,
तू असं का केलेस? बघ, मल्लवर्मा

आलास जसा परत जा. सॅव्हा मस्तीत होतास नाही का?"

कोंडिबाने तलाठ्याला लोटांगण घातले. म्हणाला—"आपण मला क्षमा करावी. माझी चूक झाली त्यावेळी! आपणा सारख्यांची मी काही सेवा केली तर पुण्यच पदरी पडेल. आपल्या परमपूज्य पिताजीची सेवा करण्याची चालून आलेली संधि मी मूर्खपणाने गमावली. आपण मला पत्तार देण्याची नको नाही. पामून मी आपल्या वडिलांची सेवा आहे."

तलाठी आता होता. म्हणाला—"कोंडिबा, तू काय म्हणतो आहेस? सकाळी जे काही बोललास, त्याने माझे उघडले. संपत्तीच्या गर्वात मी आपले कर्तव्यच विसरलो होतो. सरं म्हणजे माझ्या वडिलांची सेवा मी स्वतःच नको का करायला? त्यांची सेवा दुसऱ्या कोणाकडून करून घेणं ही चूक आहे!"

कोंडिबा अशाच प्रकारे पाटीळ, जमीनदार, बँक आणि श्रीमंत माणसाकडे गेला आणि त्याने सर्वांची क्षमा मागितली. सर्व केवळ आपला राग विसरून गेले असं नव्हे, तर त्यांना ही गोष्ट ही पटली की चूक त्यांचीच आहे.

यानंतर एक आठवडा भर कोंडिबा सर्व गावकऱ्यांशी जखलत प्रेमाने वागला. कोंडिबातील हा बदल पाहून सर्वांना संतोष झाला, ते त्याची तोंड भरून स्तुति करू लागले. कोंडिबामधील हा बदल म्हणजे सोन्यात सुगंध!

आता कोंडिबा मग्न शजारच्या गावी जाऊन मल्लवर्माच्या घरी गेला. तो बाहेरूनच म्हणाला—"मित्रा मल्लवर्मा, मी आपली वेंलांची जोडी जाण्यासाठी आलो आहे तुझ्याकडे! चला, पटकन गाडीला बेल जुपून दे बरं!"

मल्लवर्मा घरातून बाहेर आला नि कोंडिबाला ओळखून म्हणाला—"तू कोणा बरोबर बोलतो आहेस माहोत आहे न?

गाडी पाहिजे असली तर माझ्याशी कुस्ती करायला ये. मला हरव, अन् घेऊन जा मग तुझी गाडी आणि बेल."

"बरं, तुला हरवण्यासाठी कुस्ती पाहिजे?" अस म्हणत कोंडिबाने मल्लवर्माच्या छातीवर नि तोंडावर जोरदार ठोस मारले. पाठीत गुहे घातले-सालं, मल्लवर्मा चारी गुंडे चित्!

यानंतर कोंडिबाने मल्लवर्माची मानगुट पकडली आणि पिरगळत धमकी दिली—"बरं, रोज काबाडकष्ट करणारा मी, तुझ्यासारख्या आळशी माणसाची काय माझ्यापुढे? हटा..." असे म्हणत कोंडिबा आपल्या गाडीवर जाऊन बसला आणि आपल्या मामाकडे

गाऊन त्यांना सर्व हकीगत सांगितली.
"अरे, मी तर तुला गावातल्या वडिल-
च्या माणसांना घेऊन मायला सांगितलं
होतं ! तू एकदाच कसा आलास ?" मामान
विचारले.

"मल्लवर्माला धडा शिकवायला मी एकदाच पुरेला आहे, मामाजी! गावातल्या जवळ मंडळींना उगाच ~~काय~~ ~~काय~~ कायचा?" हसत हसत कोडिवाने मामांच्या ~~काय~~ उत्तर दिलं.

"जर सुस्तीत मलजर्माही सामना करुं शकत होतास, तर मला अगोदरच का नाही केलंस?" मामाने सका व्यक्त झेली.

महलवर्मिला अद्विलआन्म।
माणसांचं सहकार्ये आहं. मशीं स्वतःचो
लाकत आजमावण्यापूर्वी ~~आहं~~ ही आपल्या
मावालील अंश मकलीचं सहकार्ये मिल-
जायचं होत. जाता ती ~~आहं~~ मी करून
आलो. आता आपल्या मावाची ज्येष्ठ

मंडली माझ्या गावी पोचलो आणि माझ्या-
बद्दल तक्रार करू लागली तरी न्याय माझीच
जाजू घेईल." कोंडिदाने गवनि मारमांना
आश्वासन दिलं.

माया अभिमानाने बोलू लागले—
 “आपल्या तोंडावर नियंत्रण असल तर
 कोणी ही आपल्याला सहानुभूतीने समजून
 देईल. ज्याची बाजू म्यादीची असते,
 त्याला म्याय मिळविण्यासाठी तोंडावर
 कावू ठेवावा लागतो. आपल्या भाषेतली
 म्हण आहे—‘आपण चांगले तर ~~आपण~~ चांगले’.
 माता हे मर्यादित चांगले समजल म्हणायचे.
 तू आता अधिक सुखाल बुद्धिचा माला
 आहेस’ ~~आपण~~ लवकरच तुझ्या जन्माचा गूढहे
 निश्चित ~~आपण~~ तुला कळवितो. आता ~~आपण~~
 खूप भाग्यवान झाला आहे.”

कोंद्रिया घरी आम्हा आणि आईला
घडलेलं सर्व सांगितलं ॥ पण खूप आली.
मामाच्या मुलीची कोंद्रियाचं लग्न झालं
आणि ॥ दोघे सुखपूर्वक जीवन जगू लागले.

वैद्याजी जन्मानन्दजी

पर्वत राज्यात उत्तम शास्त्री नावाचा **१७७**
१७८ रहात असे. कुशल **१७९** **१८०**
 मुळे तो चांगलाच लोकप्रिय होता. त्या
 राज्याच्या शेजारी पुष्प देश होता, पण या
 दोन देशात चांगलेच शत्रुत्व होते. पुष्प
 देशचा राजा होता व्याघ्रसेन. त्याने दोनदा
 पर्वत देशावर आपले आधिपत्य स्थापण्याचा
 प्रयत्न केला, पण दोन्ही **१८१** पर्वत देशाचा
 राजा शिवप्रभु याने त्याच्या **१८२** घात केली.
 व्याघ्रसेनला पळवून जावे लागले.

दोन्ही राज्यांच्या सीमा-प्रदेशात राहणारे लोक आजारी ~~राज्य~~ की उपचारासाठी उत्तम साहजीकडे येत.

एक दिवशी राजा शिवप्रभुने वैद्यराज
उत्तम शास्त्रीकडे निरोप पाठवला—“शत्रू
देशातील प्रजेची सेवा करणे जर आपण
बंद केले नाही तर आपल्याला कठोर शिक्षा
भोगावी लागेल !”

हरी पण उत्तम शास्त्रीने पुण
राज्यातील प्रजेला जीवभोषचार करणे
सोवले नाही. राज्यकारभाराक्या कामात
गूतल्यामुळे शिष्यप्रभू काही काळ ते सर्व
विसरून गेला.

सुमारे एक अठ्ठिन्यान्तर शिवप्रभु
शिकारीसाठी जंगलात गेला. शिकार
आल्यावर आपल्या रथात बसून तो
राजधानीकडे यायला निघाला. एक
शिकारी रथाला उत्तमशास्त्री विसरला.
आपल्या दोन शिष्यांसह वैद्यराज जडी-
वृटीच्या शीघात होते.

राजाका आपण बँचाला दिलेला आदेश
माटबला. राजाने आपल्या बरोबरच्या
घोडस्वारांना विचारून हे जाणून घेतले की
वैद्यराजांनी अजून शत्रूच्या देशांतील प्रजेला
औषधोपचार करण्याचे आपले सत सोहलेले
नाही.

एवढ्यात उत्तम शास्त्री आपल्या शिष्यांसह राजा जवळ पोचला आणि त्याला तबस्कार केला. शिवप्रभुने रागा-रामाने सांगितले—“आपण एक कुशल वैद्य आहात हे मी जाणतो. माझ्या आज्ञेचे पालन न आपण अनुच्या देवातील जनतेची सेवा करीत आहात. हा देशद्रोह आहे, व मी याबद्दल आपणास शिक्षा देणार आहे.” राजाने सैनिकांना दिला शास्त्रीला बंदी बनवून राजधानीत घेऊन यावे. आणि राजा राज-महालाकडे जायला निघाला.

थोडे दूर गेल्यावर राजाच्या रथाच्या एका जिल्हा निसटून खाली पडला. रथाचे सुटे होऊन साडीत पडले. होणार होता, पण सारथ्याने शिताफीने रथातून उडी मारली व रथ सारथ्याचा प्रयत्न केला. तरी पण राजा रथातून खाली पडला. त्याला खांद्यावर गुडघ्यांवर जखमा ते दृश्य पाहून उत्तम शास्त्रींनी सैनिकांना

सल्ला दिला—“तुम्ही राजाला घोंड्यावर बसवून घरी पोचविण्याची व्यवस्था करा.” उत्तम शास्त्री आपल्या शिष्यांसह पुढे झाला राजा वैद्याच्या घरी पोचताच त्याने जखमा घट्ट करून दिल्या आणि औषध लावून राजाची मलग-पट्टी केली. एवढे करून वैद्य घरात निघून गेला.

शिष्य म्हणाला—“महाराज, वैद्य ओवधो-करताना मित्र-शत्रू ओळखत नाही.”

उत्तम शास्त्रीच्या शिष्याच्या विधानातील मध्य राजाला समजले. आपल्या घराबाहेर निघालेल्या शास्त्रीला पाहून राजा म्हणाला—“वैद्यराज, आपण आपले धन चालू ठेवावे. रोग्याची चिकित्सा करताना तो मित्र भाते की हे पाहण्याची आवश्यकता नाही. या कामी आपणास काही लाभही मला निरोप पाठवावा.” असं सांगून राजाने आपला कंठहार काढून उत्तम शास्त्रीला भेट दिला आणि राजा आपल्या सहकाऱ्यांसह राज-धानीकडे

कार प्राचीन काळी सुसंपन्न कोशांची राज्यावर राजा सूर्यसेन राज्य करीत होता. सूप वर्षांनंतर त्याला एक मुलगी झाली. राजा फार आनंदला! राजकुमारीचे नाव सुलोचना असे ठेवले, अन् राजा तिचे फार प्रेमाने करू लागला. राजाला तरीही काळजी होतीच की आपल्याला मुलगा नाही; मग आपल्यासमोर राजकन्येचा संभाल कोण करील? शेवटी नाच चिन्तेने झुस्त झुस्त राजा मृत्युमुखी पडला!

सावण्याची साणच अनुपम सुंदर सुलोचनेशी विवाह करायला अनेक राजपुत्र पुढे आले; परन्तु तिला त्यापैकी कोणीच पसन्न पडेना. विवाहाच्या इच्छेने आलेले

सर्वच राजपुत्र केवळ तिच्या सौन्दर्याला अन् अतुल्य संपत्तीला भाळून गेले होते. अशा लोभी राजपुत्राशी विवाह केला तर प्रजेचे कल्याण होणे अशक्य आहे अशी सुलोचनेची खात्री होती. म्हणूनच तिने निश्चय केला की विवाह करायचा तर शासन कार्यात दक्ष, विवेकी, अत्यंत साहसी व पराक्रमी आणि परोपकारी अशाच तरुणाशी करायचा!

याच काळाने राजकुमारीला सर्व तऱ्हेचे शिक्षण देणारे तिचे गुरु दरबारी पंडित सुधाकर आपली तीर्थयात्रा भाटोपुत्र राज्यात परत आले. सुलोचनेने त्यांना बोलावून वेळून विवाहाच्या नाबतीतला आपला निर्णय त्यांना सांगितला; आणि योग्य

“बांदोबा”

एके दिवशी नेपाळचा राजपुत्र धीरसिंह सुलोचनेला भेटायला गेला अन् त्याने तिला आपला पहिला प्रश्न ऐकवण्यास सांगितले.

"गेत्या काही वर्षात या राज्यात नेहमीच हे मन्द ऐकू येत असतात—'एकदा मी पाहिले, पुन्हा पहायची माझी इच्छा आहे' हे शब्द कोठून ऐकू येत असतात? त्यांचा अर्थ काय? हाच माझा पहिला प्रश्न." सुलोचना म्हणाली.

धीरसिंहाने यावर विनंती केली—
"राजकुमारी [] एका आठवड्याचा अवधि मिळाला तर मी या प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकेन."

सुलोचनेने ही गोष्ट मान्य केली.

आपल्या जीवनात साहस [] पराक्रमालाच महत्त्व देणाऱ्या धीरसिंहाने तांबडतोव मोठ्या उत्साहाने धोड्यावर मांड ठोकली आणि तो पूर्व दिशेकडे प्रयाण करून अखेर एका जंगलात पोचला. तेथे दोन कोल्हे रडत असलेले त्याला दिसले. धीरसिंहाला पशु पक्ष्यांची भाषा कळत असे तो लगेच धोड्यावरून उतरला [] रडणाऱ्या त्या कोल्ह्यांकडे जाऊन त्याने विचारले—
"तुम्ही का रडत आहात?"

"येथून थोड्याच अंतरावर एका गुहेत एक गेंडा राहतो. तो आमच्या पिल्लांना नेहमीच पायाने तुडवून मारून टाकतो.

त्यामुळे आम्ही संतानसुखाला वंचित राहिलो आहोत." कोल्ह्यांच्या त्या ओडप्याने आपले रडण्याचे कारण सांगितले.

धीरसिंह तांबडतोव त्या गुहेकडे निघाला. त्याने तर-कोल्ह्याला [] शस्त्रवण्यासाठी वरोवर घेतले. गुहेत गेंडा आरामात शांत ओपला होता! 'ओपलेल्या प्राण्यावर तलवार चालवणे योग्य नव्हे' असा विचार करून धीरसिंह जवळच्याच एका झाडावर चढून बसला. थोड्या वेळाने गेंडा ओपेतून जागा झाला आणि गुहेबाहेर आला. त्याला पाहून धीरसिंहाने एकदम माडावरून त्याच्या अगावर उडी मारली आणि कुन्हाटीने सचासच वार करून गेंड्याचे मस्तकच त्याने फोडून टाकले. गेंडा नडफडून मरून गेला.

धीरसिंहाचा हा पराक्रम पाहून कोल्ह्यांचे जोरपे जूष झाले. कोल्हा म्हणाला—
"राजपुत्रा, तुम्ही हे उपकार आम्ही जन्मात विसरणार नाही. माग, तू या जंगलात कशालाठी आला होतास? कारण कळल तर आम्हीही यथाशक्ति तुला मदत करू."
धीरसिंहाने आपल्या आगमनाचे कारण त्यांना सांगितले.

'आम्ही ही त्या आवाजाबद्दल ऐकले आहे. परंतु ते शब्द कोठून ऐकू येतात याबद्दल आम्हांला स्पष्ट अशी काहीच

कल्पना नाही तरीही मला वाटते, [] तुझ्यासारख्या धीराला अशक्य असे काहीच नाही हे जंगल ओलांडून तू डावीकडे [] न नवकीच विजयी होशील." इतके बोलून कोल्ह्यांच्या ओडप्याने धीरसिंहला निरोप दिला.

जंगल पार करून धीरसिंह पायीच सांडामूड्यांनी मरलेल्या एका सपाट प्रदेशात पोचला. आराम करण्यासाठी तो एका झाडाखाली बसला. तेथे त्याला दोन साप दिसले. त्यातला मोठा सर्प छोट्या सापाला खाऊ पहात होता. छोट्या सापाचे रक्षण करण्याच्या हेतूने धीरसिंहाने म्यातातून तलवार उपसली. इतक्यात

वागावे; यातच तुमचं कल्याण आहे". असे सांगून धीरसिंहाने त्यांना घासबंधी बरेचसे दृष्टान्तही दिले.

धीरसिंहाने बोलणे ऐकून दोन्ही गन्धर्व प्रसन्न होऊन म्हणाले-"आमचं जुनं शत्रुत्व घालवून तू आम्हा दोघात मंत्री घटवून आणलीस, तुझा उपकार आम्ही कधीही विसरणार नाही. तुला आगच्याकडून काही हवी असेल तर सांग, आम्ही जरूर निमित्ताने आम्ही तुझे पोटेसे उतराई होऊ शकू."

धीरसिंहाने आपले त्या भागात येण्याचे कारण गन्धर्वांना सांगितले.

"आम्हीही बोलणे ऐकले आहे. इथून थोडा पुढे गेल्यास आणि वज्रवीकडे की तुला एक तलाव दिसेल. अन् नंतर काय करायचे हे तुला तिथे पोचल्यावर आपोआपच कळेल. तू नक्कीच विजयी होशील आपल्या कार्यात!" असे म्हणून धीरसिंहाला आशिर्वाद देऊन गन्धर्व अदृश्य झाले!

गन्धर्वांनी सांगितलेल्या मार्गाने जाऊन धीरसिंह तलावापर्यंत पोचला. विधाती घेण्यासाठी तो तलावाकाठी एका खडकावर बसला. त्याच वेळी तलावातून एक मत्स्य-कन्या बाहेर आली आणि धीरसिंहाचा हात पकडून त्याला ती पाण्याच्या आत घेऊन

गेली. तलावाच्या आत एक विस्तृत वशीचा होता. दूर काही अरे खळखळ आवाज करत वहात होते. विविध झाडे-वेळी फळा-फुळांनी भरून जाऊन सुंदर दिसत होत्या! तळची जमीन इतकी छान हिरवीगार दिसत होती की जण काही आली पाचूच जडवले आहेत! उद्यानाच्या मध्यावर एक विशाल भवन होते. मत्स्य-कन्या धीरसिंहाला त्या भवनात घेऊन गेली आणि एका विशाल मंडपात असणाऱ्या रत्नखचित सिंहासनावर तिने त्याला बसवले. धीरसिंहाला तिने पेला भर दूध दिले. मंडपाच्या चारी बाजूंना चार सुंदर रमणीची बिनं कमान लावलेली होती, गरजु एक स्थान रिकामे होते. मत्स्य-

कन्येने चटकन एक चित्र काढून ते रिकामे स्थान भरून टाकले.

धीरसिंह त्या निर्जन महालातून बाहेर निघून आला. भुकेने व्याकुळ झालेल्या धीरसिंहाने फळे तोडून खाल्ली, परन्तु त्याची भूक भागेना; झऱ्याचे पाणी तो प्यायला, पण त्याची तहान मिटेना!

सूर्यास्त होऊन चोहोकडे अन्धार पसरला, म्हणून धीरसिंह परत त्या मंडपात गेला. त्याने मंडपात पाऊल ठेवल्याबरोबर तिथले सारे दिवे आपोआप पेटले. भितीवर असलेल्या चित्रातल्या पाचही तळणी सजीव होऊन धीरसिंहाला चारी बाजूंनी घेरून ताकू व गाऊ लागल्या! रात्रभर ताच-माणं करून सकाळ झाल्याबरोबर त्या

दोन्ही साप अदृश्य होऊन त्या आनी दोन गन्धर्व दिसू लागले!

धीरसिंहाने त्यांना विचारले-"तुम्ही कोण आहात? एकमेकांना का शतावत होना?"

छोटा गन्धर्व म्हणाला-"मी लहानपणी पाच्या वायलीत काही चूक केली होती; तेव्हापासून त्याचा बदला घेण्याच्या प्रयत्नात असतो हा! अन् संधी मिळेल तेव्हा मला बारा देत असतो."

"अनवधानाने कोणी काही चूक केली तर मोठ्या माणसांनी त्यांना नेहमी क्षमा करावी. म्हणून मला वाटतं, तुम्ही आपलं जुनं शत्रुत्व सोडून एकमेकांशी प्रेमाने

त्याने केला. परंतु एकाही खोलीचा दरवाजा तो किल्ली उघडू शकला नाही. शेवटी एक खोली राहिली अन् आश्चर्य म्हणजे नेमक्या त्याच खोलीचा दरवाजा त्या किल्लीने उघडू शकला ! त्या खोलीत एक छोटीशी लोखंडी पेटी ठंबलेली त्याला दिसली, पेटीला कुलूप लावलेले होते. त्या कुलूपाच्या किल्लीसाठी त्याने संपूर्ण खोली घुंमून पाहिली; पण काही उपयोग झाला नाही ! तो अजूनही खोलीत इकडे-तिकडे फिरत होता, तितक्यात अचानक त्याचा पाय एका खुंदीवर पडला. ती खुंदी जमिनीत समपातळीतच बसवलेली होती. ती दाबली जाताना मोठा आवाज करत पेटी फटकन उघडली गेली. त्या पेटीत एक ताम्रपट होता. ताम्रपट हातात घेऊन धीरसिंहाने ती वाचून पाहिली. त्यावर लिहिलेले होते—“इथे सर्वत्र जादू भरलेली आहे. या उद्यानाच्या मध्यावरील सुवर्णवृक्ष जो समूळ उपटू शकेल, त्यालाच ही सर्व जादू कळेल.”

धीरसिंह मोठ्या उत्साहाने उद्यानात गेला. ताम्रपटावर लिहिल्याप्रमाणे त्याला उद्यानाच्या मध्यावर एक सुवर्णवृक्ष दिसला, परंतु खूप प्रयत्न करूनही धीरसिंह तो वृक्ष जरासा मुद्धा हुलवू शकला नाही ! थोड्या वेळात त्याची दृष्टी मोठ्या वृक्षा अवलंब

असेलेल्या छोट्या स्वर्ण-रोपट्यावर पडली. त्याने ते रोप उपटून काढले अन् दुसऱ्याच क्षणी कडाकड आवाज करीत तो मोठा स्वर्ण वृक्ष घरासाठी झाला ! तो आवाज सहन न होऊन धीरसिंह बेभूड होऊन खाली पडला. थोड्या वेळाने तो घुडोवर आला अन् त्याने थोडे उघडले. परंतु ते उद्यान अन् तो मंडप वगैरे सर्व कोठे होते ! सर्वत्र नाहीसे झाले होते. परंतु रात्री त्याला दिसलेल्या स्त्रिया धावतच त्याच्याजवळ आल्या अन् त्याला वेडून उभ्या राहिल्या.

धीरसिंहाने त्यांना विचारले—“तुम्ही सर्वजणी कोण आहात ? सर्व कसली जादू आहे ?”

“इथून दहा कोसावर असलेल्या माया-वती नगराच्या आम्ही राजकन्या. उपवर झाल्यावर आमचे विवाह देण्याबद्दल आम्ही आमच्या पित्याजवळ आग्रह घरला. आमच्या अशा घाई करण्यावरून पित्याने रागवून आम्हाला या जादूमहालात कंद केले. आम्ही आमच्या अपराभावदल क्षमा मागितली, तेव्हा ते म्हणाले—“जो वीर पुरुष तुम्हाला या जादूतून मुक्त करील तोच तुमचा पति वनेल.” खूप काळानंतर ही जादू तोडणारे आपणच आहात ! तेव्हा आता आपणाला आमच्याशी विवाह केला पाहिजे.” पाचही मुली एका स्वराने म्हणाल्या.

“मी आज एक विशेष समस्या सोडवण्यासाठी इकडे आलो आहे. लगेचा

पाचही जणी पुन्हा चिने वतून भितीवर लटकू लागल्या.

धीरसिंहाला अतिशय आश्चर्य वाटून तो, तो मंडप नोट निरखून पाहू लागला. त्याला असे आढळून आले की एका छिद्रातून मुंग्यांची एक रांग बाहेर येत आहे ! त्याने त्या जागी भितीवर ठोकून पाहिले तर त्याला असे वाटले की भित मक्कीच आतून पोकळ असली पाहिजे. त्याने ताबडतोब ती भित त्या जागी तोडली. त्यात त्याला एक कोनाडा दिसला. कोनाड्यात एक किल्ली ठंबलेली होती. ती किल्ली घेऊन मंडपातल्या बन्द खोल्याचे दरवाजे उघडायचा प्रयत्न

विचारही करायला सध्या मला तवड नाही मी आला तुमची इच्छा पूर्ण करण्याच्या परिस्थितीत नाही, माफ करा मला." असे म्हणून धीरसिंह तेथून पुढे निघाला.

तो थोडासाच पुढे गेला असेल नसेल दतक्यात त्याला शब्द ऐकू गेले— "एकदा मी पाहिले, पुन्हा पहायची माझी इच्छा आहे!" धीरसिंह एकदम जागीच उभा राहिला थोडा वेळ! अन् मग तो लगेच विशेषेने पुढे निघाला. त्याला एका झाडाखाली बसलेला एक दुबळ आणि हाडांच्या सापळ्यासारखा दिसणारा एक राजकुमार दिसला.

धीरसिंहाने त्याच्या आऊन त्याला विचारले— "तू कोण आहेस अन् असा काहीत-दीन अवस्थेत इथे बसला आहेस?"

राजकुमार उत्तरला— "ह्याच्या जवळच्याच जादू-महाकांत प्रवेश करणाऱ्या अनेक राजकुमारांपैकीच एक मीही आहे. तेथल्या राजकुमारी पैकी एकीला पाहून मी

वेडावलो अन् तिच्याशी विवाह करायला असे माझ्या यत्नात घेतले; पण मी जेव्हा त्या भवनातून बाहेर आलो तेव्हापासून पुन्हा स्वातंत्र्य आणि जाण्याचा यत्नाच मी विसरलो! मला ज्या राजकन्येशी विवाह करायची इच्छा होती, तिला मी एकदाच पाहिले; पण पुन्हा एकदा तिचा पहायची माझी इच्छा तशीच राहून गेली."

ते ऐकून धीरसिंह त्या राजकुमाराला घऊन त्या महाकांत गेला आणि त्याने त्या राजकन्येशी त्याचा विवाह लावून दिला. यानंतर धीरसिंह कोशांबीला पोचला आणि मुलोजनेला भेटून त्याने तिला सर्व हकीकत सांगितली. तिच्या पहिल्या प्रस्नाचे उत्तर बरोबर दिले.

सर्व हकीकत ऐकून मुलोजने म्हणाली— "होय, पहिल्या प्रस्नाचे उत्तर बरोबर आहे. ते शब्द ही आता ऐकू पायवे बन्द झाले आहे. दुसरा प्रस्न मी उद्या विचारीन." असे म्हणून मुलोजनेने धीरसिंहाला निरोप घेतला.

प्रतिज्ञा-भंग

दुर्जनिरुपची विक्रमादित्य झाडाकडे परत गेला. त्याने उत्तरवून दाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन तो स्मशानाकडे चालू लागला. प्रेतात रहाणारा वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, तू बहुधा एकाद्या असमर्थ आणि भूतं माणसाच्या ताबडीत सापडून भूतं रहात असलेल्या या स्मशानात अग्रा मध्यरात्री संचार करत असला पाहिजेस—या विचारामे मला तुझी फार दया येत आहे. त्याला तू असं वचनही दिलं असंजस की तू काय नक्की बरोबर करून देशील, पण अनेकदा अश्विनी नीतिश आणि विवेकी माणसं ही काही वेळा विशिष्ट परिस्थितीत स्वार्थाच्या आहारी जाऊन दिलेला शब्द नाहीत—प्रतिज्ञाभंग करतात. याचे उदाहरण म्हणून मी तुला वज्रदेहाची गोष्ट सांगतो. आपलं श्रम विसरण्यासाठी तू ही गोष्ट ऐक."

वेताळाच्या गोष्टी

त्या देशाचा मंत्री भानुवर्मा याला चन्द्रवर्मा नावाचा मुलगा होता. मंत्री घृतं आणि स्वर्गी होता, तर त्याचा हा मुलगा असमर्थ आणि भित्रा होता. चन्द्रवर्मान्या मनात विचार आला, कि काहीतरी उपाय करून आपण राजकन्येशी विवाह करावा. आपला हा विचार त्याने आपल्या पित्याला बोलून दाखवला.

मन्त्री भानुवर्मा ने थोडा विचार करून म्हटले—“मग एक छोटंसं साहस कर. आपल्या राज्याच्या पूर्वे सीमेवर एक वाघ हल्ली माणसांचा संहार करीत आहे. तू त्या वाघाला मारायचा प्रयत्न कर; जर तू त्याला मारू शकतो तर युवराजीशी तुला विवाह झालाच जसे सनअ!”

चन्द्रवर्मा रहात असलेल्या जंगलात तर जाऊन पोचला. पण जंगलात आतवर घुम्यायचे धेये काही त्याला करवेना! त्याचे वेळी एक भीमकाय माणूस एका भल्या मोठ्या वाघाला खांद्यावर टाकून येत असलेला त्याला दिसला.

त्याला पाहून चन्द्रवर्मा धक्कितच झाला! त्याने विचारले—“अरे इकडे ये रे वाघा, पा भामानल्या माणसांना मारून खाणारा वाघ हाच कोय? तुजजवळ तर काही हत्यार दिसत नाही! तिन हत्याराने मारलंस तरी कस याला?”

वाघर हो भीमकाय माणूस हसून म्हणाला—“माझं नाव वज्रदेह. 'इथून पुढे असमर्थ अन् भित्र्या प्राण्यांवर कधीही हत्यार चालवणार नाही'—अशी प्रतिज्ञा करूनच प्रवलगिरीच्या बाहेर पडलो आहे. जंगलातल्या वाटेवर या वाघाने मला अडवले म्हणून माझ्या मुठीच्या एकान बुरग्यात ~~झाड~~ जलास केले अन् आपल्या खांद्यावर टाकून त्याला घेऊन आलो आहे.”

हे ऐकून चन्द्रवर्माने एकदम वज्रदेहाच्या पायांवर लोळण घेतली आणि म्हणाला—“महाराज, मूढदा जर आपण मला देऊन ~~झाड~~ तर तो राजाला दारुवून मी त्याच्याकडून काही ना काही वक्षिस मिळवीन. मी भित्रा आहे, स्वतःच तलवार चालवण्याचे ~~शक्य~~ नाही माझ्यात.”

चन्द्रवर्माकडे घुणेने भरलेल्या नळरेने पहात वाघाचे घुडे तिथेच जमिनीवर टाकत वज्रदेह तेथून निघून गेला.

चन्द्रवर्मा नंतर ते वाघाचे प्रेत घेऊन राजासमोर घेऊन पोचला आणि म्हणाला—“महाराज, मी हा वाघ मारला आहे. आपणच सांगा, माझ्यासारखा साहसी आणि पराक्रमी वीर कोणी असू शकेल?”

राजाने आपल्या बोटातली हिऱ्याची अंगठी काढून चन्द्रवर्माला बक्षिस देत म्हटले—“तू जर वाघ मारून स्वतःचा पराक्रमी समजत असशील, तर मोक्यांनी कितीक राज्ये जिंकली अन् अनेक राजासांचा वध केला, त्यांना काय नाव द्यावं वर?”

राजाचे बोलणे ऐकून चन्द्रवर्माचा चेहरा पांढरा पडला! त्यानंतर धरी जाऊन त्याने सारी हकिकत आपल्या बडिलांना ऐकवली. त्याचे सर्व बोलणे ऐकून मन्त्र्याने आपल्या मुलाला सल्ला दिला की—“तू ताबडतोब गुप्तहेर पाठवून वज्रदेहाला शोधून काढ आणि त्याच्यावर कांगली पाळत ठेव;

माहीत न तुला राजकुमारीची प्राप्ति होणार नाही.

चन्द्रवर्माने गुप्त हेरांगाफंत वज्रदेहाचा पत्ता काढला आणि त्याच्यावर पाठवले. ठेवण्यासाठी त्याने दोन गुप्त हेर नेमले.

एके दिवशी वज्रदेह एका डोंगराळ भागातून चालला असता त्याला एका गुहेतून वाद ऐकू आले—“माझ्या गुहेवरून पुढे जाण्याची हिम्मत कोण करत आहे? थांब तिथेच!”

वज्रदेहाने गुहेकडे नजर टाकली, तेव्हा गुहेतून गजबल नावाचा राक्षस हातात कुन्हाड घेऊन येत असलेला त्याला दिसला. त्याने एकदम स्तेप घेऊन राक्षसाच्या हाता-

तोल कुन्हाड हिमकून घेतली आणि मयासप चार कळत त्याचे हात पाय कापून टाकले! इतके झाल्यावर तो पुढे चालू लागला.

हे सारे दृश्य गुप्तचर दुरून पहात होते. त्यांनी ताबडतोब राजधानीत जाऊन चन्द्रवर्मा व भानुवर्मा या दोघांना वृत्त कळवले. भानुवर्माने ताबडतोब आपल्या मुलाचे कपडे फाडले आणि त्याला इकडे तिकडे घोटपा त्याला राजाकडे पाठवून दिले.

राजाकडे जाऊन चन्द्रवर्मा म्हणाला—“महाराज, मी गजबल नावाच्या दुष्ट राक्षसाशी भिडलो अन् धनधोर मुष्ट करून शेवटी मी त्याचे हातपाय कापून टाकले. माता मला 'असामान्य वीर' म्हणायला हे पुरेसे आहे ना?”

राजा हसून उत्तरला—“तुझ्या असल्या नुसत्या गोष्टीवर मी विश्वास ठेवू? एकदा आमच्याद्वारे वंगलात शिकारीला आला होतास आणि नुसत्या एका अस्त्राला पाहूनच घाबरून भाडावर चढून असलास! मला चांगलं आठवतंय सर्व! ठीक आहे—तू सांगितलेस त्याच्या मत्वा-सत्यतेचा मी वाहीन. दोन दिवस थांब.”

त्यानंतर राजाने आपले गुप्तहेर पाठवून गजबलाबद्दलची खरी बातमी आणायला

त्यांना सांगितले. दोन दिवसांच्या आतच गुप्तचरांनी खरी गोष्ट जाणली.

वज्रदेहाचे शारीरिक सौष्ठव, पौरुष आणि त्याचे शालीनतापूर्ण वागणे पाहून राजाने ओळखले की हा नक्कीच एक पराक्रमी आणि माहसी वीर आहे. राजाने आपला मुन्निचा विवाह वज्रदेहाशी करून देण्याची तयारी सुरू केली.

परंतु दुसऱ्याच दिवशी राजसभेत मन्त्री भानुवर्मा सजाला म्हणाला—“महाराज, आपला हा निर्णय मला जरा अधिक पारने घेतला गेला असं वाटतं. आपल्या राज्यातच याच्याहुनही पराक्रमी वीर असू शकतील की! तेव्हा निर्णय करण्यापूर्वी काही क्षणोचित स्पर्धा घ्याव्या.”

मन्त्र्याच्या या म्हणण्याला सर्वांचेच दुजोरा दिला. राजानेही मग तशा भाषा-याची दंडी पिटवली.

दुसऱ्या दिवशी त्या स्पर्धा पहाण्यासाठी लोकांची खूप गर्दी लोटली. परंतु गजबला-सारख्या राक्षसाला लोळवणाऱ्या वज्रदेहाशी लढायला कोणीच पुढे येऊ घजेना!

जवळजवळ एक तास बसतच निघून गेला आणि लोकांच्या गर्दीतून वाट काढीत चन्द्रवर्मा अचानक तलवार उपसून पुढे आला आणि वज्रदेहाशी भिडला! हे पाहून

राजा, युवराणी आणि तिथे उपस्थित असलेले सर्व लोक आश्चर्यावशित झाले.

वज्रदेहाने चन्द्रवर्माकडे एकदम तुच्छ-तेने पाहिले आणि आपल्या तलवारीने चन्द्रवर्माच्या तलवारीवर असा वार केला की ती त्याच्या हातातून मुद्दून दूर जाऊन पडली आणि उपस्थित सर्वांनी वज्रदेहाचा उत्साहाने जयजयकार केला!

ही गोष्ट सांगून झाल्यावर शेताळ म्हणाला—“राजा, अत्यंत माहसी अन् पराक्रमी अशा वज्रदेहाच्या पराक्रमाबद्दत आणि अत्यंत भिष्या अशा चन्द्रवर्माबाबतही माझ्या मनात कित्येक शंका उत्पन्न होत आहेत. असमर्थ आणि भिष्या लोकांवद्दल

घृणा असणाऱ्या बख्खदेहाने चन्द्रवर्माचा भित्रपणा माहीत असूनही त्याच्यावर तलवारीचा वार का केला? हा त्याचा प्रतिज्ञाभंग नव्हे का? त्याच्या मनात सिधूर राजकन्या सुचित्रेशी विवाह करून तेथला राजा वनण्याचा मोह तर उत्पन्न नाही झाला? त्याचप्रमाणे बख्खदेहाचे धाडस आणि सामर्थ्य यांची पुरेपूर जाणीव असूनही चन्द्रवर्मा त्याच्याशी लढायला उभा कसा राहिला? राजकुमारीशी विवाह करण्याचा निश्चय मनात असल्यामुळेच त्याच्या हातून दुस्साहस आणि वीरतेची अशी झुणुक दिसली का? या शकाचे उत्तर माहीत असूनही नू दिले नाहीस तर तुझे मस्तक फुटून त्याचे तुकडे तुकडे होतील."

यावर विक्रमादित्याने असे उत्तर दिले—
"बख्खदेह आणि चन्द्रवर्मा यांच्या वागणुकी-बद्दल शंका बघ्याचे काही कारणच नाही. दोघांनीही आपल्या नैसर्गिक प्रवृत्तीला अनुसरूनच वर्तणुक केली आहे. बख्खदेहाच्या

मनात भित्रपणा आणि असमर्थता यांबद्दल जी घृणा होती तिच्या प्रेरणेमुळेच राज-परिवाराची प्रतिष्ठा आणि देशाचे भवितव्य यांचा विचार करून त्याने चन्द्रवर्मावर आक्रमण केले. त्याचे हे करणे स्वार्थाचे मूळीच नव्हे आणि त्याने प्रतिज्ञाभंगही केलेला नाही. आता राहिली चन्द्रवर्माची गोष्ट! तो आपल्याच पित्याच्या कारस्थानाला बळी पडला. चन्द्रवर्माला वाटले होते की बख्खदेहाच्या मनात भित्र्या माणसांबद्दल घृणा असल्याने आपल्याला पाहून आपल्याशी न लढताच स्वतःचीच तलवार फेकून देईल, अन् लोक आपल्यालाच पराक्रमी समजतील; आपल्याला राजकुमारीचा लग्नही होईल! बस, इतकेच त्याचे सरे कारण, अचानक उत्पन्न झालेले दुस्साहस अन् वीरता वगैरे काहीही नाही!"

अशा प्रकारे राजाचे मीन भग होताच वेताळ प्रेतागुदा अदृश्य होऊन पुन्हा साडावर जाऊन बसला! (कल्पित)

खोटी स्तुति

शिर्गिरी राज्याचा राजा विजयवीर याच्या दरबारात रमानन्द नावाचा माणूस राजधानीच्या कोतवाळ-पदावर काम करीत असे. आपल्या स्तुतिपाठकांवर राजा विजयवीरची खास मर्जी असे. ही गोष्ट माहीत असलेला हा कोतवाल संधी मिळेल तेव्हा राजाची समाप स्तुति करी आणि अशा प्रकारे त्याने राजाची विशेष मर्जी संपादन करून घेतली.

रमानन्द पैशाचा कोभी होता. राजाची असणाऱ्या आपल्या निकट संबंधाचा फायदा घेऊन तो व्यापारी लोकांना कायद्याची भीती दाखवून आणि घमक्या देऊन त्यांच्याकडून मोठमोठ्या रकमा वसूल करी, तर काही अपराधांकडून लाच घेऊन त्यांच्या शिक्षा माफ करी. या सर्व गोष्टी राजाच्या मंत्र्यांच्या लक्षात येत, पण राजाचे रमानन्दवर विशेष प्रेम असल्याने

त्याच्याविरुद्ध काही कारवाई करायला तो घबरेत नसे.

एकदा दसन्याच्या उत्सवाच्या निमित्ताने राजधानीत नाटके करून दाखवण्याची योजना बाबली गेली. नाटकात भाग घेणाऱ्या अनेक प्रमुख अधिकाऱ्यात रमानन्दही होता. त्याने राजाची भूमिका करून आपले चांगलेच अभिनय कौशल्य दाखवले. राजा प्रसन्न झाला.

नाटक संपल्यावर रमानन्दला बोलावून राजाने विचारले—"तू राजाच्या पात्राचा अभिनय इतका सहजसुंदर आणि छाप पाडील असा कसा काय केलास?"

यावर रमानन्द उत्तरला—"एकाद्या व्यक्तीच्या निकट संबंधात राहून त्याची वागणूक, त्याच्या आवडीनिवडी वगैरेंचा नोट वारकाईने अभ्यास केला तरच त्या व्यक्तीचा अभिनय अगदी हुबेहुब करण

जानाचा खजिना

या महिन्याचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

श्री चैतन्य महाप्रभु

श्री चैतन्य महाप्रभु यांचा जन्म बंगालमधील नवागोप या गावी सन १४८६ मध्ये झाला. यांना पोरण या नावाचेही संबोधले जाते असे. ते मोठे धर्मावान पंडित होते; पण त्यांच्या पोरविराच्या स्वार्थी घरदार सोडून ते संघासी बनले. हुबारी भोक्तांच्या सगळी कुण्ठासक्तीची आवड आणि प्रेम उत्पन्न करीत ते कुन्दाबन आणि त्यासारखा इतर स्थानी फिरत राहिले. पण आपल्या आयुष्याचा अधिकांश काळ त्यांनी समवान जगसाधनाच्या पवित्र स्थानी जगसाधनपूरीतच व्यतीत केला. धर्म आणि आत्मीयता सेवाप्रदायाने त्यांचा मूर्खीव विस्वास नव्हता. त्यांच्या संपर्कात येणाऱ्या प्रत्येक जण त्यांच्या व्यक्तिस्वामुळे प्रभावित होत असे. कठोर हृदयी याणूच मृदु असे आणि नास्तिक धाबूच नास्तिक असे. ओरिसाचा ब्रह्म प्रतापराव देव या संताला फार मान देत असे.

वैष्णव धर्माचा प्रसार करत आणि समवान विष्णूचा समजून घेण्याची प्रेरणा देतदेतच त्यांच्या ४८-च्या वर्षी हा महात्मा एके दिवशी जवळक अद्वैत सांगला.

तो कोण ?

काही मुले नवीत आंघोळ करीत होती, तर काही पोहत होती. उन्हाळ्यासला एक मोठा रम्य दिवस होता तो ! पाणी छळ होते अन् नदीचा प्रवाह ही गांत, गंभीर अन् आस्वादक होता.

एकाएकी नदीचे पाणो ओराप उमळले आणि मुलांना त्या मगरीचे पोपूट विसले ! दुसऱ्याच क्षणी "अरे, मगरीने पाय धरला !" असे ओरडणारा मूढ मुलगा त्या मुलांनी पाहिला.

नदीच्या किनाऱ्यावर उभी असलेली दोन मुले, त्या मुलाच्या आईला ही बातमी सांगण्यासाठी तिच्या घराकडे झुटसो, शिबारी भावकून गेलेली अन् भांकावलेली आई धावतच मघी किनारी कोली.

"आई, मला धातून वाचवण्याचा एकच उपाय आहे—मला ह् देवाला अर्पण कर ! करतेस आई ?" मुलाने आईला ओरडून विचारले.

"करते रे बाळा, करते तुला देवाला अर्पण. वेचा वाचव रे माझ्या बाळाला !" आईने ओरडून कबुली दिली.

अन् काय आश्चर्य ! मुलाचा पाय सोडून मगर विघ्न गेली.

कोण बरं हा मुलगा ?

पृष्ठ ८ पहा.....

शक्य होते; म्हणूनच एकाद्या आदर्श राजाचा व्यवहार असतो याचे प्रत्यक्ष ज्ञान मिळवून मी हा अभिनय सफलतेने करू शकलो."

हे उत्तर ऐकून तर राजाचा आनंद पगलात भावेना आणि त्याने आपला हार काढून रमानन्दला वक्षिप्त दिला !

जवळच उभे राहून हा सर्व तमाशा पहाणारा मंत्री माव विचारा विवश होऊन गप्पच राहिला.

दुसऱ्या दिवशी जे नाटक दाखवले गेले त्यात रमानन्दने एका दरोडेखोराची भूमिका केली. हा अभिनयही राजाला अद्भुत वाटला. नंतर याही राजाने त्याला म्हटले—"रमानन्द, तू डाकूचाही अभिनय करून आपले अभिनयातले अद्भुत कौशल्य प्रकट केलेस. हे कसे काय शक्य शास्त्रे तुला ?"

या प्रश्नाचे रमानन्द नीट उत्तर देऊ शकला नाही. जरा विचारातच पडला तो ! मंत्र्याला मात्र रमानन्दचे सारे स्वरूप उघडकीस आली.

प्रकट करण्याची चांगलीच संधी चालून आली.

त्याने राजाला म्हटले—"महाराज, काळ आपल्या अभिनय-कौशल्याच्या रहस्याद्वारे रमानन्द काय बोलला हे आपल्या लक्षात असेलच. त्याच माघारे मला तर असं वाटतं की रमानन्दची एकाद्या डाकूची गाढ मैत्री असली पाहिजे. नाहीतर आजच्या या नाटकातल्या डाकूचा अभिनय हा इतक्या स्वभाविकपणे, हुबेहुब करूच शकला नसता !"

मंत्र्याचे बोलणे ऐकून राजाच्याही मनांत शंका आली आणि त्याने तीक्ष्ण दृष्टीने रमानन्दकडे पाहिले. ती नजर पाहून रमानन्द गर्भगळितच झाला. बरबरे कापू लागला तो आणि त्याने मान खाली घातली.

ही एक प्रकारची कबुलीच समजून राजाने रमानन्दला कंठ केले. नंतर राजा-घाभीत नीट तपास केला तेव्हा रमानन्दची लाचखोरी आणि अनैतिकता चांगलीच उघडकीस आली.

सुचना :

इक्ष्वा शाकणाचा एक मोठासा डबा घ्या. त्याचे आकण आणि तळ या दोन्हीच्या मध्यभागी दोन दोन भोके पाडा. नंतर रबराचा एकच एक लांब असा धाग्यासारखा तुकडा कापा. हा धागा शाकणाच्या आणि तळाच्या दोन्ही भोकातून ओवून घ्या.

शाकणाच्या बाहेर रबरी धाग्याच्या टोकाची गाठ मारण्यापूर्वी डबाच्या आतील दोन धाग्यां-
वेची एका धाग्यात एक जड असं नट किंवा गळ मोवून ठेवा (वित्त पहा). नट असा असावा की जमिनीवरून घरंगळत सोडला तर हे वजन डबातून आतून घासत रहाणार नाही. आता शाकण पट्ट मसलेले आहे आणि वजन आत लोंगस आहे अशा अवस्थेत डबा वळवून जमिनीवर घरंगळत सोडा.

आश्चर्यकारक डबा

काय होते आणि का ?

थोडे अंतर घरंगळत जाईल. थांबेल आणि पुन्हा घरंगळत आपोआप परत येईल. असे अशाभुळे गडदो की एका धाग्यावर लोंवत असलेले वजन डबा घरंगळत असताना तुमच्या धाग्या-
भोवतीं अपेटून त्याला पोळ पावतो. डबा घरंगळायचा थांबला की वजन खाली ओढ घेत असल्या-
मुळे पीळ सुटू लागतो व डबा उलट घरंगळत येतो.

जेव्हा काय घडतं हे कळत नसणारांना हा 'आश्चर्यकारक डबा' कोडपात टाकेल. आपल्या मित्रांना हे कळूनच दाखवा न ?

हा डबा हातातल्या हातात अशा तऱ्हेने फिरवा की तो खाली जमिनीवर ठेवल्याबरोबर आपोआप घरंगळत तुमच्यापासून दूर जाऊ लागेल. काय शकाल असे ? पहा वर कळून ?

'विष' वा मोठा पुट्याचा किंवा तसा कुठ्याही कापडाचा वजनाने हूनका डबा घेतल्यास ही क्रिया यापेक्षा जास्त सहजपणे घडेल का ? घडावला पाहिजे. कारण ह्या कमी वजनानेही डबा घरंगळू शकेल.

जगातील आश्चर्ये

जिअसचा पुतळा

ख्रिस्तपूर्व ५ व्या शतकात ग्रीस देशात मन्दिरात ही मूर्ति विराजमान झालेली सुवर्णयुग नान्दसे ! महामूर्तरी पेरिबिलस त्यावेळी सत्कारुड होता.

ग्रीसमधील महान् शिल्पकार फिडियस असे शिल्प म्हणजे सोने व हस्तिदन्त यापासून बनवलेला जिअसचा पुतळा ! त्याचे पहिले महान् शिल्प म्हणजे अर्धेना पुतळा एकाद्या घडवाफट सदायत असा भाणसाध्या सातपट मोठा होता ! हस्तिदन्त सोने यापासून बनवलेला मूर्ति अत्यन्त आकर्षक होती व प्राचीन काळातील मरणसे तिला 'जगातील सात अदृष्टान्या टेकडीवरील सुप्रसिद्ध पंचेजाँन आश्चर्यांपैकी एक' असे मानत.

कार्थेजचा विध्वंस

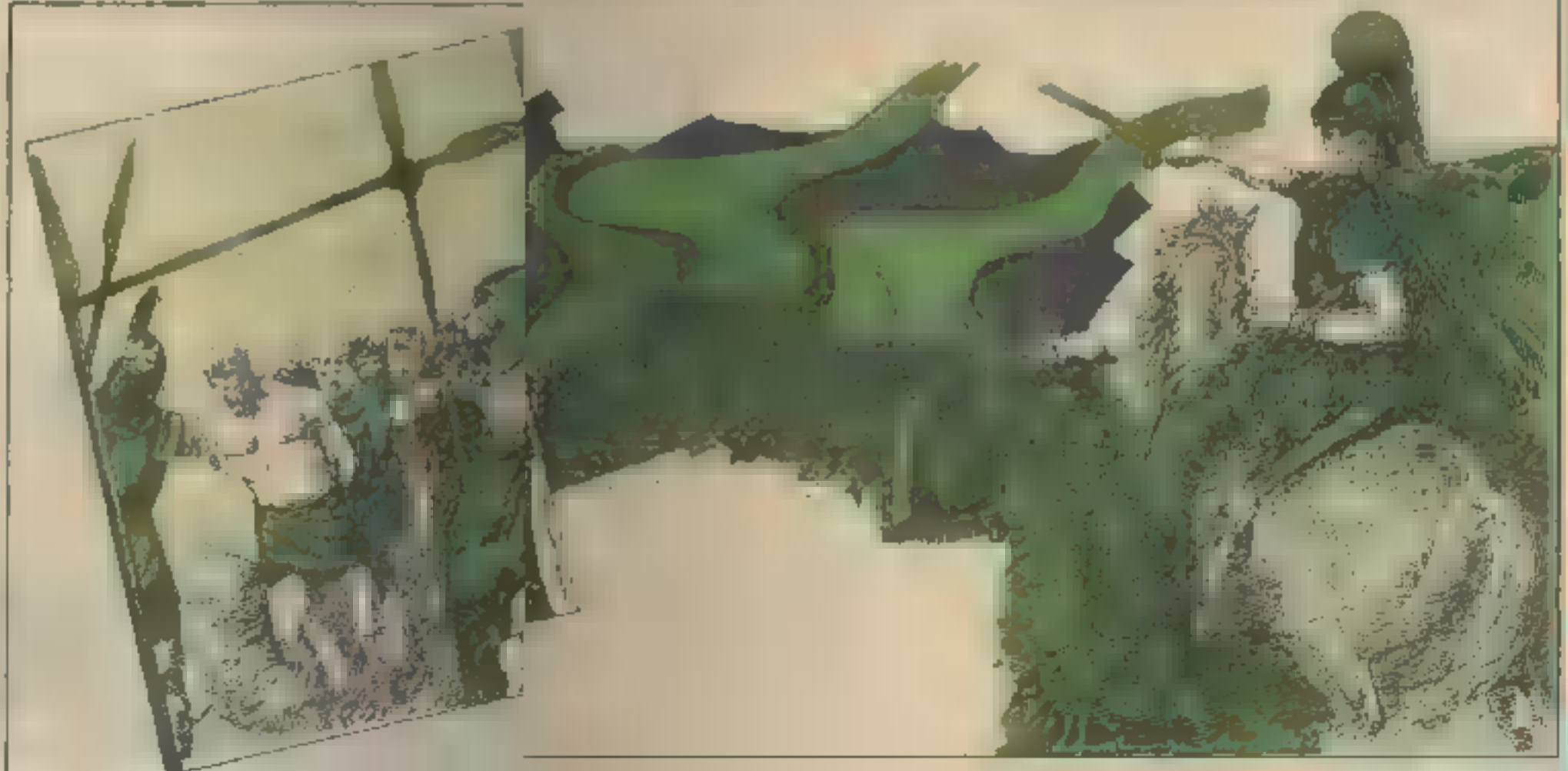
इ. स. पू. तीनशे वर्षे या काळात सीरियाच्या किनाऱ्यावर रहाणाऱ्या फिनिसियन नावाच्या वंशाच्या लोकांनी एक विशाल नगर निर्माण केले. ते कार्थेज नावाने प्रसिद्धीस आले. कार्थेज शहर व्यापार व उद्योगाचे मोठे केन्द्र होते.

कार्थेजपासून खूप दूर, पण जवळजवळ समोरच रोम शहर विकसित झाले. आणि ही दोन्ही शहरे एकमेकांची प्रतिस्पर्धी बनली. त्यांच्यात नेहमीच लढाया होत असत. त्या काळात 'पुनिक-युद्धे' म्हणून इतिहासात प्रसिद्ध आहेत.

पुनिक युद्धात प्रथम कार्थेजचा पराभव झाला. त्यातून जरा डोकठाक झाल्यावर त्यांनी हनिबाल नावाच्या निर्दय अशा सेनानीच्या आधिपत्याखाली सैन्य पाठवले. हनिबालने रोमन लोकांचा पराभव केला आणि तेथील नव्वद हजार स्त्री-पुरुषांची मोठ्या क्रूरपणे कत्तल केली. मूर्तिमत् मृत्यूच असा हा हनिबाल नंतर काही तेथेच हुकुमशहा बनून राहिला. परंतु काही काळानंतर त्याच्या मातृभूमिच्या लोकांनी-कार्थेजियन लोकांनी त्याला वैसे

अन्य जीवनावश्यक वस्तु पाठवणे बंद केले. नंतर आपल्या देशात एक चांगला अधिकारी म्हणून आपले भव्य स्वागत होईल अशी आशा मनात घाळणून तो कार्थेजला परतला. परंतु कारण काही असो त्याची

ही आशा पूर्ण झाली नाही आणि तिराश म्हणून रोमला नेले गेले. नंतर होऊन त्याने शेवटी आत्महत्या केली! इकडे रोमने आपले पुनर्वसन सुरू केले आणि सिपिओ नावाच्या सेनाधिपतीचा आला. त्याने आपले सैन्य घेऊन जाऊन कार्थेजला वेढा दिला. आणि त्या शहराचा इतर जगापासून सर्व प्रकारचा सवन्ध तुटला! अनेक दिवस-पर्यंत तेथील नागरिकांची उपासमार झाली. नंतर सिपिओने शहरात प्रवेश केला आणि त्याने तेथील सात लाखपैकी साडे-सहा लाख लोकांची कत्तल केली! उरलेल्या अर्धो लाख लोकांना गुलाम दिल्याचेही हेच उदाहरण होय.

प्राचीन भारतात भटकन्ती

१. 'कर्नाटक' या शब्दाचा अर्थ काय ?
२. भारताबाहेरच्या कोणत्या देशाच्या राजघराण्याने 'अयोध्या' हे नाव धारण केले आहे ?
३. कोणते शहर एक किन्न्याभोवती वसवले गेले ?
(अ) त्या किन्न्याचे नाव काय ?
(ब) ती बांधायला सुरुवात कोणी केली ? कव्हा ?
(क) ती जमीन त्यांना कोणी दिली ?
४. कलकत्त्यात इंग्रजांनी बांधलेल्या किन्न्याचे नाव काय ?
५. कोणत्या मोगल बादशहाना त्याच्या सेनापतीने कंद केले ?
(अ) तो सेनापती कोण ?
(ब) त्या बादशहानी सुटका कोणी केली ?
६. विक्रम शक कोणत्या इसवी सनापासून मोजले जाते ?
७. शालिवाहन एक वर्ष कोणत्या इसवी सनापासून मोजले जाते ?
८. गुप्त शक कोणत्या इसवी सनापासून मोजले जाते ?

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि गोष्टांची दुनिया

१. बिबी सफादच्या उरवाराने कोणता युरोपियन माणूस उच्च अधिकारी बनला ?
(अ) कोण होता ■ सफाद ?
(ब) युरोपियन माणसाची ही साहसे उजेडात कमी आली ?
२. ब्रह्मपुत्रा, सिन्धु व सतलज या नद्यांचे उगम सोधून काढण्यात युरोपियन कोण ?
३. माणसापेक्षाही हजारो वर्षांपूर्वी कागदासागळा पदार्थ कोण बनवत असे ?
४. कोणता प्राणी आपले पोट आवून बाहेर उलटवू शकतो ?
५. पाण्याच्या स्तरातला रफाचा तुकडा विरकळला तर पाण्याची पातळी वाढेव काय ?
६. विमानाचा पहिला नमुना कोणी बनवला ?
७. चन्दाचा पहिला फोटो कव्हा काढला गेला ?

साहित्य सोनियारचिया खाणी

१. विक्रमादित्याच्या दरबारातील नवरत्ने कोणती ?
२. 'नायमार' कोणाचा म्हटले जाते ?
३. 'अल्वार' कोणाचा म्हटले जाते ?
४. भारतातील पहिले ग्रंथ कोणते ?
(अ) ते किती आहेत ?
(ब) ते कोणी रचले ?
(क) ते एकात्रित कोणी केले ?
(ख) देशाचे दुसरे भाव काय ?
(ग) त्यांना हे नाव का मिळाले ?
५. वेदानंतर कोणत्या ग्रंथांची निर्मिती झाली ?
(अ) ते किती आहेत ?
(ब) रचणंकी जास्त महत्वाचे किती ?

.....पान आठवर पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

आसामी : संधिया ; बंगाली : सध्या ; इंग्रजी : इन्व्हिनिंग ; गुजराथी : सांज ;
हिन्दी : शाम ; कावडी : सांजे ; कश्मिरी : शाम ; मल्याळी : नैकुत्तेरम् ;
मराठी : संध्याकाळ ; उडिया : संध्या ; पंजाबी : लोटावेला ; संस्कृत : संध्या ;
सिन्धी : शाम ; तमिळ : माले ; तेलुगु : सायंकालम् ; उर्दू : शाम

तुम्ही विश्वास ठेवाल ?

- * कि जूलियस सीझर एक रोमन सम्राट होता ?
- * कि आकाशाचा रंग निळा असतो ?
- * कि फक्त भारतातच हिन्दू बहुसंख्यक आहेत ?

अहं, मुळीच नाही !

- * त्याची खूण इज्जत असली तरी जूलियस सीझर 'सम्राट' पद कधीच जिंकू शकला नाही.
- * आभगावाला कोणताच रंग नसतो. पृथ्वीच्या वातावरणासुद्धा सूर्यप्रकाश जात असताना त्याच्या परिणामाने आकाश निळे वाहू असे घडते.
- * नेपाळमध्येही हिन्दू बहुसंख्यक आहेत.

उत्तरावली

तो कोण ?

आज शिकण्याचे

इतिहास

१. जुलियस सीझर हा रोमन सम्राट नव्हता. पण रोमन साम्राज्याचा अग्रेसर आणि—अन्वये—भारती.

२. पायथॅटॉसची शतमानांनी.

३. आगळे महाराज शहर.

(अ) रोम जांभे निरुद्धा.

(ब) ईस्ट इंडिया कंपनीसह आशिया.

(क) चन्द्रगिरिचा राजा.

४. १६७६ ते १७२५ या काळात मराठा राजा शिवाजी महाराज यांनी मराठा साम्राज्याची स्थापना केली.

५. जहांगीर बादशाहा.

(अ) महाबलमान.

(ब) नेमस नूरजहालच्या कौशल्याने.

६. इ.स.पू. ५८ पासून.

७. इ.स. ७८ पासून.

८. इ.स. ३११-३० पासून.

विज्ञान

१. मागील काळात.

(अ) कुशलमान.

(ब) इटलीचा पंतप्रधाननेमस, मागील पोलोचा खेळ लढाईत पकडून कैद केले गेले. तुम्हाला असताना त्याने आपल्या आज्ञांनुसार सोमिल्ल्या.

(क) त्याने बहीण निकोली जेन्स.

२. स्टेन बॅरन हेडिस (१८६०-१९०२).

३. गांधिजी.

४. स्टार फिश.

५. नाही.

६. सिमोनादो व विन्सो.

७. १८४१ मध्ये.

साहित्य

१. कावितान, वेताकपट, जलपटा, ब्राह्मिहिर, धुपक, अमरिहिर, बरहिर, शंकु आणि धन्यवारी.

२. प्राचीन इतिहास प्रकाशने हीन-राष्ट्र.

३. प्राचीन तमिळ प्रांतातले वेताकपट.

४. वेद.

(अ) पार.

(ब) जुन्हा अमरिहिराच्या अनेक प्रांत संतानां.

(क) वेद.

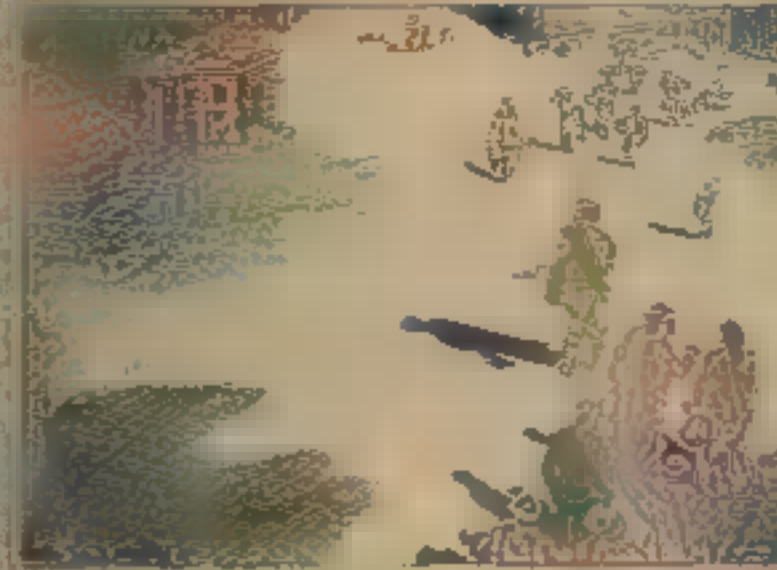
(द) बरहिर.

(इ) कारण ते लिहिजे गेले अन्वये, पण निदान पठितान्या ब्राह्मिहिर शब्द कळू शकले होते. ('बरहिर' म्हणजे 'वेद' गेले ते.)

५. उपनिषदे.

(अ) शकुनी भाट.

(ब) सांता.

महाकाव्य कथा :

जडावाचे नूपुर - ४

पुणुहार नगरचा व्यापारी कोवलन नरेंको भाषवीच्या संगतीत अधिक वेळ घालवत राहिला. नंतर त्याला जेव्हा चूक काढून आली, तेव्हा तो गतीकडे परत आला. कणगी आणि कोवलन पुणुहार नगर सोडून उद्योगाच्या शोधार्थं सदुरा नगरीत पोचले.

कोवलनचा काटल भाषाभाषी भाषकोने दिलेला एक नूपुर विकून मिळाल्याच्या पैसातून एक नवा व्यापार सुरू करायला कोवलनने दरवारी सोनाराच्या नूपुर पाहिले. असा मुख्यमान नूपुर कोवलन पाहून सोनाराच्या मोठे भाषकोने पाहिले.

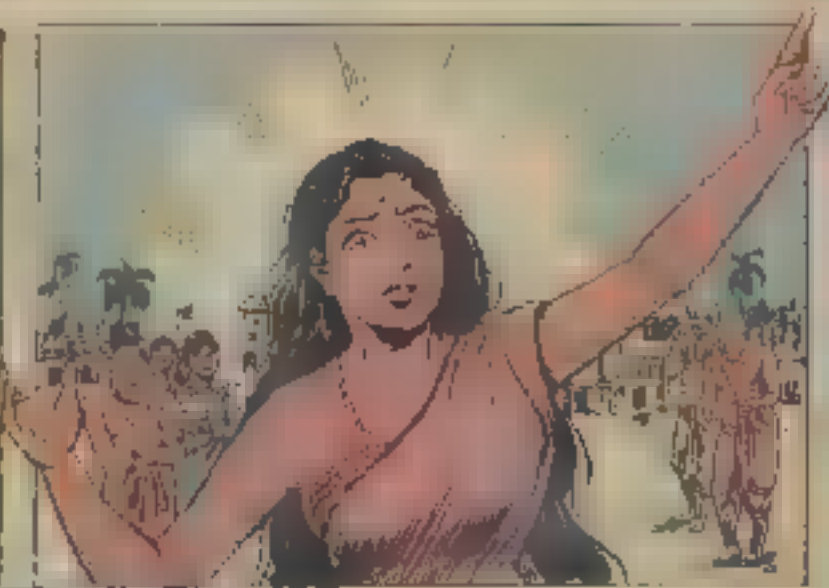

त्याच सुमारास राणीच्या पायातील एक नूपुर चोरीस गेला. सर्वांच्या मनात संशय आला की सोनारानेच नूपुर चोरला असला पाहिजे. कोवलन अवधीत तो मुख्यमान नूपुर पाहून तो राणीच्या असला पाहिजे अशी सोनाराने कल्पना केली आणि राजाचा चोर पकडून देण्यात मदत करण्याचे आश्वासन दिले.

राजाचे सोनारसच्या सांगण्यावर विद्याम ठेवला आणि चाई-चाईत नव्याच्या मिपायाना दिसी साणीचा नूपुर भोरणाच्या त्या घोराना बघ केला जावा.

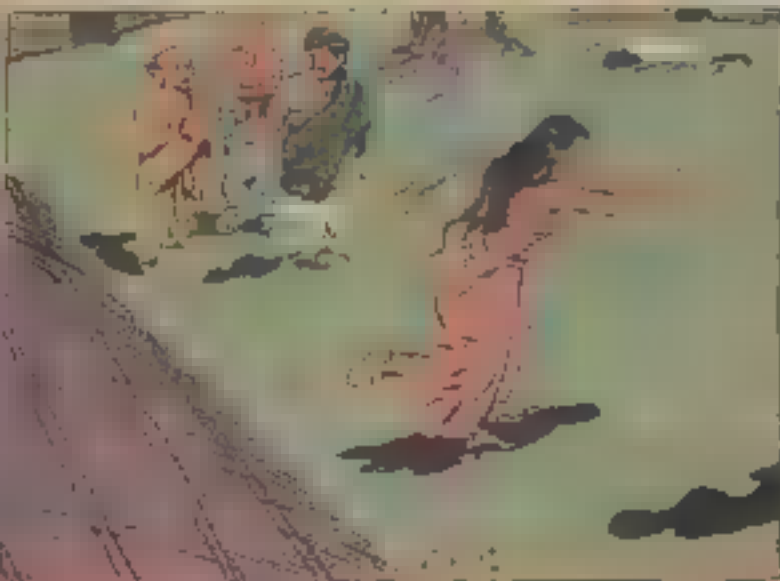
कणगीचः कोहरावा पाहून नागरिक तिच्या भोक्ती जमा झाले. तिची व्याकुले अवस्था पाहून लोकांना वाटले की तिच्या नव्याच्या बाबतीत खरो-खटोच काही तरी मोठे अन्वय झालेला असला पाहिजे. सर्व लोक भयभीत झाले.

मिपायानी सोनारा बरोबर जाऊन कोवळनला पाहून घेतले. सोनाराने सांगितलेला नूपुर कोवळन पाहून त्यांनी त्याला कैद केले आणि राजाच्या आज्ञेनुसार त्याचा बघ केला.

कणगीने राजदरबारात प्रवेश केला आणि भावेष्टाने ही म्हणाली— "महाराज, पत्ता-माझ्या नूपुरात मोती नाहीत. माणिक जडपलेले आहेत." अस म्हणून आपला नूपुर राजा-पुढे जमिनीवर भिरकावला. त्यातले माणिक चारी बाजूंना पडले. ते दृश्य पाहून राजाला जे केले त्याचा आश्चर्य झाले. अचानक दुःखाम राजाचा अंग झाला.

इकडे कणगी बरो उलीची राट पहात होती की तो पैसे नेऊन नव्यावर येईल. पण तिच्या आज्ञेच्या पत्तीच्या मृत्युची बातमी मिळाली. तिच्या मांडे आश्चर्य वाटले. व्याकुले होऊन रडत रडत ती गहाराकडे जाऊन बसली औरहु सांगली— "परमेश्वर नाहीच का? या जगातील कोणता इमानदार माणूस शिवक उरला नाही?"

राजाच्या मृत्युचा राजीवर गभीर आघात झाला. दुःख सहन न होऊन तो बेमुदत झाली. खरे म्हणजे राजाच्या मृत्युचे कारण होते की त्याने एका निरपराधी माणसाने मृत्युदंड दिलेला होता. राजाच्या मरणाच्या बाबतीने तक्रारही राजीने प्राण सोडली.

इतके झाल्यानंतर ही कणगीचा राज शमला नाही. जिने तिनदा नगर-प्रदक्षिणा केली. तिला वाटले राजा दयाचारी असला म्हणजे त्याची नगरीत सर्वत्र दुष्टांचा मुकुमुकुट असतो घावनेच्या भरात कणगीने शाप दिला की मजें मदुरा नगरी बेचिराम होऊन जाईल.

एकाएकी संपूर्ण मदुरा बाहेर अग्नि-ज्वाळात ओपटले. पवित्रातले, उत्तम रत्नी-पुस्तक, बुद्ध, मुले, विकसांग आणि पशूंचे मात (रक्षण करणाऱ्या कणगीने अग्निदेवाला विनंती केलेली होती, त्यामुळे हे सर्व अग्निच्या प्रकोपातून वाचले.

असं म्हणतात की कणगी व कोवलन यांना एका उत्तम रवावर आकड होऊन स्वर्गाकडे जाताना काही पुण्याभ्यांनी पाहिले होते. त्या दिवसापासून कणगीची केवळ एक आदर्श प्रति म्हुणूनच नव्हे तर एका आदर्श देवीच्या स्वरूपात पूजा केली जाते. धर्म आणि सदाचाराची प्रतीक म्हणून आज ही कणगी शोभायमान आहे.

पिशाचिनीची झंका

विगाधपुर आणि वैशाखी नगर यांच्या मधे असलेल्या जंगलातल्या एका पायवाटेच्या बाजूला असलेल्या झाडावर दोन सोडकर पिशाचिनी रहात असत.

त्यांच्यातली एक म्हातारी होती आणि दुसरी होती तरुण. पायवाटेवरून जाणाऱ्या-येणाऱ्या वाटसरूंचे चेहरे पाहून त्यांच्या मनाचा नेमका समकुवतपणा आहे. ओळखण्याच्या कलेत म्हातारी पिशाचिनी निपुण होती. अन् एकादा एकाद्याचा दुर्बलपणा कळला की त्याला आपल्याकडे आकृष्ट घेऊन आपल्या मनाप्रमाणे नाचवण्यात तरुण पिशाचिनी तज्ज्ञ होती.

एके दिवशी दोघीजणी झाडावर बसून गप्पा मारत होत्या. त्यावेळी त्यांच्यापुढे प्रश्न उभा राहिला की माणसाच्या मनाची सर्वात मोठी दुर्बलता कोणती?

बुद्ध पिशाचिनीने शेंबटी निर्जय दिला की-“ज्या दोर्बल्यामुळे संपूर्ण समाजालाच होतो त्यालाच आपण ‘सर्वात मोठे दोर्बल्य’ असे म्हणू शकू.”

परंतु त्या दोर्बल्याची बरोबर व्याख्या त्या दोघीही शकेनात. त्याच वेळी त्या पायवाटेवरून एक येताना दिसला.

म्हाताच्या पिशाचिनीने त्याचा चेहरा तिरखून पाहिला, पण ती त्याची कमजोरी ओळखू शकली नाही. याचे कारण असे की त्या माणसाचा चेहरा अत्यंत गंभीर आणि निर्विकार होता.

बुद्ध पिशाचिनीला तर काही सांगता आले नाही, पण त्या तरुण पिशाचिनीने मोहोरांनी मरलेली एक पेली निर्माण केली आणि तिने ती पायवाटेच्या मध्यावर टाकून ठेवली. पण त्या वाटसरूने पेली उचलली नाही.

परंतु गावेळी तर हा धनाची पर्वाही करता पुढे निघून गेला. हे पाहून तरुण पिशाचिनी आणि लीनच हुटाला पेटली। ती तावडतोड झाडावरून खाली उतरली आणि एक अपूर्व लावण्यवतीने घेऊन त्याच्या पुढे येऊन ठाकली।

परंतु वाटसरू तिला पाहूनही बेपर्वाईने पुढेच निघाला. ती तरुणी हे पाहून काटा मोडल्याचे निमित्त करून जोराने किचालली अन् एकदम आली कोसळली।

हे पाहून वाटसरू परत मागे फिरला आणि त्याने तरुणीच्या पायातला काटा काढून टाकला. दुसऱ्याच क्षणी तिने त्याचा हात धरला आणि उठून ती त्याच्याशी

प्रेमालाप करू लागली; म्हणाली—“कसं बरं सांगू! तुम्ही किती भावडलात! लग्न करा नं माझ्याशी?”

यावर चिडून तो म्हणाला—“मी तुझ्या पायातला एक छोटासा काटा काढला तर मागे लागलीस होय; दुसऱ्या कुणी काटा काढला असता तर त्याच्या मागे लागली असतीस! हे कमलं प्रेम-मला असल्या प्रेमाची अगदी घुणा वाटते!” म्हणून तो वाटसरू आपल्या वाटेने निघून गेला.

निरावा होऊन परत असल्या तरुण पिशाचिनीला पाहून म्हातारी म्हणाली—“भाता तू पहातच रहा, मी कसं बरोबर नाचवते त्याला!” आणि ती तेथून भ्रष्ट झाली.

आपल्या वाटेने चालला होता. त्याला एकदम बाजूच्या माडीतून कोणाच्याचा कण्हण्याचा स्वर ऐकू आला—“मला कोणी पाणी द्या हो, तहान लागलीय खूप! वाचवा!”

वाटसरूने एकदम थांबून साडीत बोकलून पाहिले, तो तेथे राजाच्या वेपान असणारा एक माणूस पडलेला होता. त्याच्या अंगावर ठिकठिकाणी जखम झाल्या होत्या. वाटसरूने तावडतोड आपल्या लोट्याने पाणी आणून त्याला पाजले.

घोडयाच वेळात तो माणूस चांगला सादच होऊन बसला आणि म्हणाला—“तू माझे वाचवलेस. मी या देशाचा राजा आहे. शिकारीला इकडे आलो होतो आणि स्वतःच जखमी होऊन बसलो. तू माझ्याबरोबर राजधानीला बस. मी तुला चांगला अधिकारी करीन.”

वाटसरू यावर हसून म्हणाला—“तहानेने व्याकुळ मासल्याला पाणी पाजणं तर मानवधर्मच आहे. मी विशेष काय केले? मी कसल्या अपेक्षा करत नाही.” इतके बोलून तेथूनही तो निघून गेला.

वाटसरू पुढे गेल्याबरोबर तरुण पिशाचिनी वेपानत्या वृद्ध पिशाचिनी जाऊन म्हणाली—“मला वाटतं की या वाटसरूचा कशाचाच मोह नसावा!”

“ऐक, या जगात प्रत्येकाचीच काही काही दुर्बलता असतेच. बस आपण आता मानवरूपाने त्याचा पाठलाग करून त्याच दीर्घव्य जोळखून काढू.” म्हातारी म्हणाली.

दुसऱ्याच क्षणी त्या दोघी आपलेकांचं रूप घेऊन चालू लागल्या. एका झाडाखाली आराम करत बसलेला तो वाटसरू त्यांना दिसला आणि त्या दोघीही आपण यानेकरून असल्याचं भासवत त्यांच्याजवळ जाऊन

बसल्या. तिघांच्या आता शप्पामोपटी सुरू झाल्या.

घोडयाच वेळात वाटसरूने वाटेतले आपले अनुभव सांगायला सुषमात केली.

सर्व हकीकत सांगून त्याने विचारले—“तुम्हीच सांगा, माझ्यासारखा वनाची लालूच नसणारा, रूपसौंदर्यावर न भाळणारा आणि यशाची आणा न धरणारा माणूस तुम्ही कुठे पाहिला आहात?”

“नाही, नाही. खरंच असा माणूस आम्हाला कधी दिसला नाही.” बोव्ही पिशाचिनी म्हणाल्या.

हे ऐकून वाटसरू खूष झाला. आणि त्यांना आपल्या बालपणच्या गोष्टी सांगू

लागला. स्वतःच्या स्वभावातील विशेष गुण आणि त्यांच्या योगाने आपण आपले भविष्य कसे बनवत आहोत वगैरे गोष्टी विस्तारपूर्वक सांगितल्या.

दोघी पिशाचिनी बराच वेळ ते वर्णन दांतपणे ऐकत राहिल्या. परंतु वाटसरू आत्मप्रशंसा करतच राहिला. शेवटी त्या दोघींची सहनशक्ति झाली आणि त्याच्या पोटासही गलबसल्यासारखे होऊ लागले. त्यांच्या मेंदूलाही मुरग्या आल्या-सारखे वाटू लागले. आणि थोड्या वेळाने त्यांच्या कानांचे पडदे फाटू लागले. आणि थोड्यातून पाणी येऊ लागले! तरीही वाटसरू आपली कहाणी सांगतच राहिला! शेवटी त्यांची सहनशक्ती मगचीच संपून गेली आणि तेथून अचानक अदृश्य होऊन बहाण्या येऊन पोचल्या.

“बाप रे! काय माणूस होता हा! त्याने आपले डोकेंच खाऊन टाकले!” तरुण पिशाचिनी म्हणाली.

यावर म्हातारी म्हणाली—“डोकें खाल्लं तर खाल्लं, काही विशेष नाही बिघडलं! पण प्रगताच उत्तर माग मिळालं!” तरुण पिशाचिनी आश्चर्याने तोंडाकडे पाहू लागली.

सांगतात कांदीला चिकटून बसत म्हातारी म्हणाली—“पाहिलंस! माणसाचा मोठा दुबळेपण! म्हणजे—आत्मप्रशंसा करणे एकाचा माणसात दुसरी कोणती दुबळता नसेल, अन् त्याला फक्त आत्म-स्तुति करण्याचीच असेल, तरीही त्यामुळे त्याच्या इतर गुणांचे मोल रहात नाही. माणसाने दुसऱ्यांचे गुण ओळखायचा प्रयत्न करावा, आत्मस्तुति कधीच करू नये. ही गोष्ट नाही त्या व्यक्तीचे महत्त्व इतरांच्या दृष्टीने शून्य! नेहमीच दुसऱ्यांना सतावणाऱ्या आपणाला हा माणूस मात्र सवाई भेटला. त्यानेच आपल्याला छान नाववले वरं का!”

बुद्ध पिशाचिनीचे हे बोलणे पटून तरुण पिशाचिनीने आपले डोके होकराघों हलवले!

कृष्णावतार

एक दिवशी रात्री श्रीकृष्णाने आपले वडील घरी एका मडकणी मंभीरने विचार केला. वंशातील लोकांसाठी वैभवसंपन्न द्वारकानगरी तयार झाली. परंतु सुखाने जीवन जगण्यासाठी काही स्थायी व्यवसायांची व्यवस्था होऊ शकली नाही. म्हणून त्याने मनीषन शंखनिधिचे स्मरण केले. ताबडतोब शंखनिधि प्रगट होऊन तिने कृष्णाला नमस्कार केला व विचारले—“भगवन्, आपणास का बरे माझी आठवण झाली? आपण जसा आदेश झाल त्याप्रमाणे मी त्याचे पालन करेन.”

श्रीकृष्ण म्हणाला—“हे निधि देवी, गरीब माणूस हा मेत्स्याप्रमाणेच असतो.

कुळातील अनाथ, दुःखी व दीन-हरिद्री लोकांची अवस्था मात्स्याच्याने पाहवत नाही. तू काही व्यवस्था कर की कुटुंबे सुख-समृद्धिपूर्वक राहतील.”

“अशो भाजा!” म्हणून शंखनिधि तेथून अदृश्य झाली आणि बाकीच्या निधींना श्रीकृष्णाची सांगितली. जगेचच द्वारका नगरी नव-निधींनी समृद्ध झाली. त्या नगरीत नावाला कोणी गरीब माणूस राहिला नाही. सर्वत्र सुख-समृद्धि नांदू लागली.

अशाच रीतीने श्रीकृष्णाने एकदा वायू देवाचे स्मरण केले. वायुदेव प्रकट होऊन श्रीकृष्णाला प्रणाम करून त्याच्या समोर उभे ठाकले.

द्वारकेत घेऊन गेला आणि तेथे त्याची स्थापना केली.

अशा रीतीने श्रीकृष्णाने सर्व लोकांतील उत्तमोत्तम वस्तु आणून द्वारका नगरीला मुशोभित बनविले. नंतर श्रीकृष्णाने आपल्या शासनाचे नोट परीक्षण करून प्रमुख पदांवर योग्य व्यक्तींची नियुक्ति केली. नगरीचे राजपद उपसेनाला दिले. नावाच्या एका ग्राह्याला राज-पुरोहित नेमले. विकटाला मंत्री-पद दिले आणि शासनाचे अन्य विविध विभाग सभाजणासाठी प्रमुख यादवांची नियुक्ति केली. द्वारकाला श्रीकृष्णाचा सारथी बनविण्यात आले. अरुण-शमश्रु विशांत केवळ द्रोणाचार्याची वरोवरी करू शकणाऱ्या सात्वकीला सेनापति पदावर नेमले.

अशा प्रकारे जनतेचे जोषन मुख्यवर्धित झाल्यावर द्वारकानगरी भूलीकावरील स्वर्गा-प्रमाणे गोभाममान झाली. रेवताला रेवती नावाची एक सुंदर मूलगी होती. तिच्याशी चक्ररामाचा विवाह संपन्न झाला, यानंतर श्रीकृष्णाचा विवाह झाला. त्याची कथा अशी—

विद्यावलाच्या दक्षिणेला एक विदर्भ नावाचे राज्य होते त्यात कुडिन राज्यावर भीष्मक राजा राज्य करीत असे. त्याला

एक मुलगा होता, त्याचे नाव रुक्मि. रुक्मि पराक्रमी वीर होता. द्रुम नावाच्या एका गुरुकडून त्याने अनेक अस्त्रे व परशुरामा-कडून ब्रह्मास्त्र मिळविले होते. तो प्रथम पासूनच श्रीकृष्णाचा द्वेष करीत असे.

रुक्मिमला एक बहीण होती, तिचे नाव रुक्मिणी. ती मोठी सुंदर आणि तेजस्विनी होती. तिन्ही मोकी ती आपल्या सौंदर्या-बद्दल प्रसिद्ध होती. षोडश्यात तिची महानगा सागापची म्हणजे ती श्रीकृष्णाच्या प्रेमाला पात्र ठरली. सन्मथाने पुनः तिच्या पोटी जन्म घेऊन केला. मुनींनी एका देवीच्या स्वरूपात तिची आराधना केली. याहुन अधिक तिच्या विषयी काय सांगवे?

श्रीकृष्णाला रुक्मिणीच्या विशेष गुणांची माहिती आल्या काही जवळच्या लोकांच्या तोंडून मिळाली. अशाच प्रकारे रुक्मिणीला पण मावल्या काही जवळच्या लोकाकडून श्रीकृष्णाचा महिमा कळला. दोघांच्या मनात एकमेकां विषयी प्रेम निर्माण झाले. दोघ ही एकमेकांसाठी व्याकुळ होऊन राहिले.

कृष्णाच्या मनात याबाबत पूर्ण विश्वास होता की त्याने मनोमनी ज्या मुवतीला वरले आहे, तिच्यापासून त्याला दूर करण्याची क्षमता त्याला कोणाजवळ नाही. रुक्मिणी निज कृष्णाचेच ध्यान करीत असे. पण रुक्मिमला हे पसंत नव्हते.

त्याला वाटायचे की नंदगोपाकडे गुणाच्या काम करणाराचा आपल्या वंशाशी संबंध कसा जोडायचा?

याच मुतायाम मगध देशातील गिरिजराज-पुरचा राजा जरासंधाने रुक्मिकडें निरोप पाठविला की त्याने आपली बहीण शिशु-पालाला द्यावी. शिशुपाल जरासंधाचा पाऊलेला मुलगा होता. त्याचे खरे बहील होते दमघोष. त्याची आई वसुदेवाची बहीण श्रुतश्रवा होती. दमघोष आणि जरासंध व्याही होते. म्हणून जरासंधाच्या मागणीनुसार दमघोषाने आपल्या चार मुलांपैकी थोरला मुलगा शिशुपालाला दानक दिला.

मित्र-आत्मेष्टांना शुभ-विवाहाच्या निमंत्रण-पत्रिका पाठविल्या. अंग, वंग, कलिंग, पौंड्र, पाण्ड्य, काश, कुरु इत्यादि अनेक राज्यांचे राजे लग्न-समारंभात मागिले होण्यासाठी निघाले. शिशुपाल बरोबरच्या लोकात कुरु राजकुमार पौंड्रक वामुदेव, एकलव्याचा मुलगा वीर्यवंत, दंतावक्राचा मुलगा सुवक्र आणि आणखी अनेक राजकुमार होते. ~~अशा~~ प्रकारे सर्व लया-जम्यासह जरासंध कुंडिन नगरात येऊन पोचला.

रुक्मिणने अनेक रथ, हत्ती आणि घोड्यांसह पुढे होऊन जरासंधाचे स्वागत केले. त्याचा यथायोग्य सत्कार करून निवासाची सर्व व्यवस्था केली.

राजपुरोहिताने मुहुर्त शोधून काढून दुसऱ्याच दिवशी लग्न निश्चित केले. सगल्या नगर भर दवडो पिरवण्यात आली. सर्व राजांनी आपापले सैन्य मुसज्ज केले. शिशुपालाने जराची वस्त्रे परिधान केली. आपल्या मित्रमंडळीत तो अत्यंत आनंदी दिसत होता.

याच वेळी द्वारकेत नारद मुनि येऊन पोचले. गोरे गोरे अंग, स्वर्णम कांतीने चमकमणारा जटा-बंध, देहावर धारण केलेले मृगजिन, डोक्यावर मधुर-पंखांचे छत्र आणि वायुच्या बाधानाने छेडली

वाणारी वीणा—अशा या व्यक्तीला पाहून द्वारकावासीयांना अश्चर्य वाटले. नारदाच्या आगमनाची बाती ऐकून महाराज उघडसेन, वामुदेव, श्रीकृष्ण आणि बलराम व नगरातील अन्य प्रमुख पादव याने पुढे होऊन नारदाचे स्वागत केले आणि आदरपूर्वक नुधर्म सभाभवनात एका मुवर्णसिनावर त्याला बसविले. त्यांनी नारदाची अर्घ्य पाठ-पूजा केली.

श्रीकृष्णाने सर्वांना यथास्थानी बसविले नि स्वतः आपल्या आमनावर बसून प्रणाम करून नारदाला म्हटले—“नारद, आपण खुशाल आहात ना? सर्व जगातील लोक आणि देवता नकुशल आहेत ना? तुम्ही सर्व लोकांना नमस्कार करता. तुम्हाला सर्व

ठिकाणच्या बातम्या कळतात. इथे येण्याचे काही तरी विशेष कारण असणारच! आमच्या यादव कुलाचे काही भले करण्यासाठीच आला असाल ना? तुमच्या आगमनाने आम्ही घन्य झालो, यात काही शका नाही.”

श्रीकृष्णाने केलेली स्तुति ऐकून प्रसन्न होऊन नारद म्हणाले—“तुमचे केवळ स्मरण केले की प्राणी-मात्राचे शुभ होते. यमानयुगे ~~आपल्या~~ आपल्या चरण-सेवेत जे रममाण झाल आहेत, त्यांचे कुशल-क्षेम विचारण्याची आवश्यकताच काय?”

असे म्हणून नारदाने आपल्या वीणेच्या तारा छेडल्या आणि श्रीकृष्णाला प्रसन्न करण्यासाठी वाजवून मधुर आलाप ~~करला~~.

महर्षि अवतारापरमून रामायतारापर्यंत सर्वे अवतारांचे गणोगान केले. त्यानंतर श्रीकृष्णाच्या बाल-लीला, माहस-पराक्रमा-ध्या पाथ्या, कालियामर्दन, गोवर्धन-उद्धार, कुरु-वध इत्यादींचो संगीत-स्तुति केली नारदांचो गीते ऐकून सर्वांना संतोष झाला. नारदाने आपल्या गीतांत आपल्या ज्या आराध्य देव श्रीकृष्णाची स्तुति केली, तो तर द्वारकावासियांचा मित्र व लोकप्रिय नेता आहे म्हणून त्यांना अत्यंत आनंद झाला. नारदाने आपले संगीत सगळी वीणा एका बाजूला ठेवली. आता त्यांच्या तोंडून अनेक बातम्या ऐकण्याला लोक आतुर झाले.

श्रीकृष्णाने हंसत हंसत नारदाकडे पाहिले आणि म्हणाला—“नारदा, तुम्ही माझ्या सर्व लीलांचे वर्णन केलेत. वस, जाता सांगा, इकडे कम येणं झालं? अकारण तुम्ही थोडेच इकडे-तिकडे कोठे जाणार?”

यावर नारदाने उत्तर दिले—

“दक्षिणी समुद्राच्या किनाऱ्यावर गोकर्ण नावाचे एक पवित्र क्षेत्र आहे. तेथे भगवान शंकर [redacted] सिगाकृती मध्ये आहेत. त्यांच्या समोर वीणा-वादन केले, संकीर्तन केले. शंकराची भक्ति-भावने पूजा-अर्चना केली. तेथे कुबेराना हो भेटलो आणि निघालो. जाहेत कुबेरपूराचे राजा भीष्मक याना भेटलो. भीष्मकाने [redacted] खान सत्कार केला. संतोष झाला. तिथे जरासंध आणि पृथ्वीवरील अनेक राजे एकत्र आलेले दिसले. मी भीष्मकाला विचारलं—‘सर्व काय उद्देशाने इथे एकत्र आलेले आहेत?’ [redacted] भीष्मकाने मला सांगितले—‘मी आपली मुलगी रुक्मिणी हिचा विवाह चेदि देशाचा राजा सिंघ-पालाची ठरवला आहे आणि या विवाहाचा मुहूर्त उद्या सकाळचा आहे.’ ही बातमी तुम्हांला देण्यासाठी [redacted] आता इथे आलो आहे.”

नारदाने पुढे जाणखी सांगितले—
“श्रीकृष्णा, तुमच्या मनात रुक्मिणीशी

लग्न करण्याची इच्छा आहेच. परंतु भीष्मकाने तर तुमच्या शत्रुशी तिचा विवाह करण्याचा घाट घातलेला आहे. हा विवाह निर्विघ्नपणे पार पडेल. जरा नोट विचार करा, यात अपयश तुमच्या पदरी येणार. म्हणून लग्नगीने एक काम करावे. ताबडतोब महाराजा उससेन, सारथकी आणि भाणखी काही महायोद्ध्यांसह येथून निघावे. तेथे पोचून सर्व राजे व सैनिकांना पळवून लावून हकिमणीला आपल्या बरोबर घेऊन यावे. तुमच्या हाती सुदर्शन असल्यामुळे तुम्हाला कोणते ही काम अशक्य नाही. एक गोष्ट भाणखी सांगतो. मी आकाश-मार्गाने अदृश्य स्वरूपात जात असताना असं पाहिलं की हकिमणी राजोद्यानात आपल्या सख्यांसह बसून रडत आहे. मला असं वाटलं की ती तुमचे स्मरण करीत आहे, तुम्हाला भेटण्याची तिची इच्छा आहे आणि तुमच्याशी विवाह करायला ती आवुर आहे. ती सतत आपले ध्यान व स्मरण करीत आहे. याशिवाय

तिला अन्य चिंता नाही. विवाहा हकिमणीची स्थिति अत्यंत दयनीय आहे. तिचे नाजूक गाल अक्षूनी निवलेले आहेत. गळघात केवळ एक एकपदरी माला आहे. तिचा भाग विस्कटलेला आहे. केस विसूरलेले आहेत. असं वाटलं की निश्वासा बरोबर एकादा वेळी प्राण तर जाणार नाहीत! तिचे शरीर कपित आहे. सर्व उपचार करीत आहेत, पण कशाचाच काही नाही हकिमणी असे म्हणत होती की तिच्या सख्यांनी तुमचे मोडून कोणाचे नाव घेतले तर ती मरून जाईल. ही अवस्था पाहून दगडाला ही पांजर फुटेल. तुम्ही तर स्वभावतः कर्णामिथु आहात. तिची आताची दशा पाहून गप्प बसणं योग्य होणार नाही. काही करून विवाहा हकिमणीचे प्राण वाचवा. आज हे तुमचे प्रमुख कर्तव्य आहे. आता मी आपली रजा घेतो, मला आज्ञा द्यावी."

सर्व वृत्तान्त कथन करून भारवाने आपल्या वाटेने प्रयाण केले.

चोरल्ले असं एकडले!

राकुमार नि श्यामकुमार बालपणचे मित्र होते. लंगोटीमार! लहानपणाच दोघांनी भापलं सोटलं आणि कोटदार नावाच्या एक खेड्यात रहायला आले. तिथे रामकुमारने एक छोटेलानी दुकान उघडलं, श्यामकुमार एका सावकाराकडे नोकरी करू लागला.

एक दिवशी दुपारी श्यामकुमार रामकुमारच्या दुकानावर पोचला आणि म्हणाला-"राम, बोडी मदत मागायना आलो आहे मी."

"सांग, मदत करू?" रामकुमारने विचारले.

"त्याचं असं झालं-मला आलंय की मला मुलगी झाली आहे. मी तिला पाहण्यासाठी निघालो आहे सासुरवाडीला. इतक्यात मला असं कळलं की मला भेटण्यासाठी माझे आई-वडील

गावाहून निघालेले आहेत. म्हणून आज रात्री घरी येऊन झोप. परत येईन." असं म्हणून कुमारने घराची किल्ली रामकुमारच्या हाती दिली.

"श्याम, तू घराची काळजी करू नकोस. मी संध्याकाळी जेवण तुझ्या घरी सोपायला जाईन, झालं?" रामकुमारने आश्वासन दिले.

श्यामकुमार सासुरवाडीकडे जायला निघाला. रामकुमारने दुकान बंद केले आणि घरी पोचला तर काय! बायको पांवरून घेऊन कुडकुडत पडलेली आहे. चांगलाच ताप भरला होता तिला.

रामकुमार तिला ताबडतोब वेंचाकडे घेऊन गेला. वैद्याने काही गोळ्या दिल्या आणि सकाळ पर्यंत तीन गोळ्या घ्यायला सांगितलं. आता रामकुमारला श्याम-

कुमारच्या घराची आठवण झाली. बाय-
कोला एकटीला घरी ठेऊन तो श्याम-
कुमारच्या घरी सोपायला जाऊ नव्हता.

तो विचार करू लागला की आता काय
करावं? इतक्यांत त्याला आदित्य नावाच्या
एका माणसाची झाली. आदित्य
मुक्ताच श्यामकुमारच्या घरासमोर बाहे-
रून म्हणून रहायला आला होता. तो
ब्रह्मचारी होता.

रामकुमार त्याच्या घरी गेला आणि
म्हणाला-"मित्रा, मी तुला थोडा वास
आलो आहे. समोर श्यामकुमारचे
घर आहे. भाज रात्री मू तिथं जाऊन
सोपू शकशील?"

रामकुमारचा प्रस्ताव जाणून आदित्य
म्हणाला-"जेजुर-वर्माचं पालन केलंच
पाहिजे! त्यात वास कसला?" राम-
कुमारने श्यामकुमारच्या घराची किल्ली
आदित्याच्या हाती दिली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळ पयले राम-
कुमारच्या बायकोचा ताप उतरला.
आदित्याकडून किल्ली घेण्यासाठी रामकुमार
श्यामकुमारच्या गेला. श्यामकुमार
बाप मारली. दार एकदम उघडलं गेलं.
मरातलं दृश्य पाहून रामकुमारच्या
आवयवमाला पारंपार राहिला नाही.

आदित्याला एका लांबला बायलं गेलं
होतं. घरातलं मस्त-मस्त पडलेलं
होतं. आदित्याच्या तोंडात कोवलेला बोळा

रामकुमारने शोरी सोडून आदित्य
मोकळा झाला तो धाडकन खाली पडला!

जरा शुद्धीवर रामकुमारने
विचारपूस केली.

आदित्याने जे घडलं ते सांगितलं-
"रात्री १-२ सुमारास कोणी तरी
दारावर बाप मारली. मला वाटलं श्याम-
कुमारचे जाई-वडील आले असावेत. दार
उघडलं नि हातात घुरा घेऊन बाकू
शिरला. पुढे येऊन त्याने घुरा
माझ्या ठेऊन लांबावाची
नेऊन जाम बांधून टाकलं. मी ओरवू
त्याने माझ्या तोंडात बोळा
कोवला. बेगूड झालो."

सर्व वृत्त ऐकून रामकुमारला आश्चर्य
वाटलं. बाकूने काय काय धोरून नेले असावे
विचार लागला. इतक्यात
श्यामकुमार तेथे हजर आणि
विचारलं-"मित्रा, काय बरं?"

रामकुमार काही उत्तर देणार एवढ्यात
श्यामकुमारने आत जाऊन पाहिलं. पेटी
उघडी पडलेली आहे. तो म्हणाला-
"बायलं रुपमे आणि सारी बांदीची भांडी
बोराने नेलेली दिसताहेत." डोळ्यात
अदस् आणून तो रामकुमारच्या जवळ
आला.

रामकुमारने श्यामकुमारला आदित्याची
बाबत विली नि सर्व हकीगत
सांगितली. सगळं ऐकून श्यामकुमार

म्हणाला—“मित्रा, तुम्हा काही दोष नाही. माझं भाग्य घड नाही, दुसरं काय?”

यानंतर रामकुमारच्या मनात नेहमी असा विचार येई की जे काही माल त्याची जबाबदारी आपली आहे. तो सतत आपल्या बायकोला म्हणे—“माझ्या असावधानीमुळे श्यामकुमारचं सुमारे दोन हजार रुपयांचं नुकसान झालं. मी त्याला काही-ना-काही दिले पाहिजे. त्याशिवाय माझ्या मनाला शांति मिळणार नाही.”

याच काळात रामकुमारचा एक दूरचा तालेवाईक त्या गावी पोलीस-अधिकारी बनून आला. एक दिवशी रात्री रामकुमारने त्याच्या जेवण्याचं आमंत्रण दिलं. गप्पा-

गोष्टी करीत श्यामकुमारच्या घरी झालेल्या चोरीची गोष्ट निघाली.

अधिकारी जनार्दनने ऐकून घेतलं आणि मग विचारलं—“आदित्य खरोखर विश्वासपात्र माणूस आहे याची तुला खात्री आहे का?”

“तो नुकताच श्यामकुमारच्या समोरच्या घरात भाडेकरी म्हणून रहायला आला.

त्याच्याबद्दल मला खणिक माहिती खरं म्हणजे नाही.” रामकुमारने उत्तर दिलं.

जनार्दनने थोडा वेळ विचार केला आणि पुन्हा एक प्रश्न केला—“डाकूने आदित्याला दोरीने बांधलं होत नाही का? दोरीची गाठ मागे होती की पुढे?”

रामकुमारने सांगितलं—“मला खगोल आठवतंय, दोरीची गाठ आदित्याच्या पोटा वर होती.”

“बस, रहस्याचा ठसगटा करायला चोर आदित्यच असला पाहिजे. त्यानेच आपल्याला दोरीने बांधून घेतलं. म्हणून दोरीची गाठ पुढच्या बाजूला आली. जर काय डाकूने केलं असते तर त्याने गाठ मागे मानली असली. आणि दुसरी गोष्ट अशी की डाकू जर बाहेरचा माणूस असता तर दार नसत तोडून गेला नसता. बाहेरून कडी घालून तो गेला असता. जनार्दन हसत हसत म्हणाला.

“तुझं म्हणणं बरोबर आहे. पण खरा चोर आदित्य आहे हे सिद्ध कसं करायचं?” रामकुमारने आपली शंका प्रगट केली.

जनार्दनने रामकुमारला एक उपाय सांगितला आणि तो आपल्या घरी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी रामकुमार आदित्याला भेटला आणि सांगितलं—“मित्रा, रात्री मला धाळणाऱ्या शिपायांनी एका चोराला पकडलं आहे. तो वेढ्यासारखा काही अभिनय करतो आहे. पोलीसांना बघा! शंका आहे की तो सगळं डोंग करीत आहे. तू बळ आणि चोराळा ओळख.”

आदित्य रामकुमार सह पोलीस-कचेरीत गेला. तिथं एका माणसाला पाहून म्हणाला—“यानेच त्या दिवशी मला सुरा धाखवून धावरवलं आणि लांबला बांधून घरात लुटालूट केली. शेवटी चोराला पकडलं!”

वेढ्याचं सोंग केलेल्या जनार्दनने आदित्याचं मानगूट पकडलं आणि म्हणाला—

“चोर हाती आला हे तर खरं! पण तो चोर दुसरा कोणी नसून तूच! बोल, तुला विचवाऱ्या खोलीत कोणू की सापाच्या खोलीत, का खरं सांगून चोरीचा माल परत आणून देतोस?”

जनार्दनचं बोलणं ऐकून आदित्याच्या अंगाचा धरकाप झाला. त्याने तत्काळ गुन्हा कबूल केला. यानंतर एका विषया-बरोबर आदित्य आपल्या घरी गेला आणि सर्व चोरीचा माल पोलीस-कचेरीत घेऊन गेला. चाबोची सर्व भांडी सुरक्षित होती. पाचशे रुपयांतले शहर रुपये कमी झालेले होते.

यानंतर जनार्दनने शिपायांना हुकूम केला की आदित्याला तुरुंगाच्या कोठडीत डांबून ठेवा आणि श्यामकुमारला खबर की त्याचा माल सापडला आहे.

आपला चोरी गेलेला माल मिळाल्यावर श्यामकुमारला झाला आणि तो म्हणाला—“सगळा माझ्या मुलीच्या जन्म-कुंडलीचा योग दिसतोय!”

तांब्याची तिन जाणी

एका शहरात राजाराम नावाचा एक तंबाखूचा व्यापारी रहात असे. कावडीच्या दोन्ही पारड्यात तंबाखू ठेऊन ती गल्ल्या-बोळातून आरड्यात-ओरडत तंबाखू विकी. गर्दीने भरलेल्या गल्ल्यातून रस्ता काढीत काढीत त्याला आपला माक भिकावा लागे. गल्ल्या-बोळातून फारशी विक्री होत नसे. तरीही तो आवडीने कण्ट धरी आणि जो काही कायदा मिळेल त्यातून आपले पोट भरी. तो नेहमी संतुष्ट असे. 'संतोष म्हणजेच खरे धन।' असे नेहमी म्हणे.

एक दिवशी सकाळी राजाराम आपल्या खांद्यावर कावड ठेऊन गर्दीतून चालला होता. एक फाटके कपडे घातलेला बुद्धा त्याच्याजबळ आला आणि त्याला मांचवीत म्हणाला—'बेटा, माझ्या चिलमीत तंबाखू भरून देशील? बोन दिवस झाले चिलमीत

तंबाखू भरली नाही. नेहमीच्या दुकानी गेलो ते दुकान बंद. तुझ्याच शेवटी होतो. सापडलास! देणार ना माझ्या चिलमीत तंबाखू?'

राजारामने इकडे-तिकडे पाहिले, पण काही ठेवायला बरी जगा त्याला दिसली नाही. बुद्ध माणसाने त्याला तांब्याची तीन नाणी दाखवली. एक चिलिम भर तंबाखूच्या मानाने किंमत जास्तच होती.

'आजोबा, या भयंकर गर्दीत मला आपली काही ठेवता येणार नाही. तुम्हीच आपल्या हातात चिलिम भरून घेता?' राजाराम म्हणाला.

बुद्ध माणसाने आपल्या हाताने तीनवा तंबाखू काढली आणि चिलमीत भरली. राजारामला मोठे आश्चर्य वाटले की इतक्या छोट्या चिलमीत एवढी तंबाखू

कधी भरली गेली! आणि तरीही चिलिम भरली नाहीच! बुद्धाने पारड्यातली सर्व तंबाखू आपल्या चिलमीत भरली.

राजारामला सयबल की आपली कसवणूक चालली आहे. थोडे त्या बुद्ध माणसाकडे आणि थोडे पारड्याकडे तो पहात राहिला.

बुद्ध माणसाने पारड्यांतली सर्व तंबाखू आपल्या चिलमीत भरली, तांब्याची तीन नाणी टाकली. चिलीम पेटवतो आणि दम मरीत मरीत तो गर्दीत मदुर्य झाला. निराश होऊन बरी यायला निघाला.

असतांना त्याला माक जाला की आपली कावड फट होत

चालली आहे. सततल्या मनात तो विचार करू लागला—म्हणतात की जी सरी झ्याची संपत्ति नाही, ती व्यर्थ भारभूत होते. कावडीचं मागचं पारडं हळू हळू अधिक होत होत शेवटी नाइलाजाने त्याला काढेला जाली ठेवाची लागली.

कावड झाली ठेऊन त्याने मागच्या पारड्याकडे पाहिले. तांब्याची नाणीच नाणी त्याच्या गजरेस पडली. पाहता पाहता राजाराम जबळची तांब्याची नाणी काढतच होती. राजारामने दोन्ही हातांनी पारडं उचललं नि तो मरी आला.

घराच्या दरवाज्यापाशी पोचेपर्यंत नाणी भरून सांडू लागली. बारी जाणूना नाणीच

नाणी! त्याने सर्व नाणी एकत्र केली आणि एका लाकडी पेटीत भरली.

राजाराम घराबाहेर पडला आणि जे काही घडलं त्याबाबत विचार करू लागला. थोड्या वेळात त्याला आतून काही आवाज ऐकू आला. त्याने आत पाहिलं तर पेटीचे दार बर उचललं गेलं होतं आणि तांब्याची नाणी बाहेर सांठत होती. नाण्यांची संख्या वाढतच चालली.

राजाराम पुन्हा विचार करू लागला. त्याने एक मोठा रांजण आणला आणि नाणी मरायला सुरुवात केली. पाहता पाहता रांजण नाण्यांनी भरून गेला. अशा प्रकारे तीन रांजण भरले. राजारामला दिवशी जरा ही कुरसत मिळावी नाही.

एवढं सारं घन मिळाल्यावर राजारामला खूप संतोष वाटला. तो श्रीमंत झाला होता. आता त्याला गेल्या-बोळीतून हिंडून तंबाखू विकण्याची जरूर नव्हती. त्याने गहाणपेटीचा बंधा विचार केला. धाटात दुकानावर घसून

लोकांच्या वस्तु गहाण ठेवून पैसे देण्या-शिवाय त्याला काही काम राहिलं नाही.

राजारामला या बंधात खूप गदा मिळालं. त्याचे मह उच्चीचे होते. आश्चर्य असं की त्याच्या खजिन्यांतोळ तांब्याची नाणी वाढतच चालली होती. किती ही पैसे काढले तरी खजिना भरलेला. त्यात वाढ होतच राहिली.

एक दिवशी दुकानात एक बूड माणूस आला. त्याला आपल्या अवळच्या काही वस्तु विकायच्या होत्या. त्या काही मोठ्या मूल्यवान वस्तु नव्हत्या. राजारामने सर्व वस्तु बारकाईने पाहून विचारलं- "बोल, किंमत पाहिजे या वस्तूंची?"

माणूस म्हणाला- "मला तांब्याची तीन नाणी दे. !" राजारामने बुद्ध्याच्या हातावर तांब्याची तीन नाणी ठेवली. त्या क्षणायामून खजिन्यातील घन वाढणं संपुष्टात आलं!

बलाटळली!

एका सहरातील एका श्रीमंत कुटुंबात एक मोठी सुंदर मुलगी होती. भाग्याने तिला एक छान सांगून भालं. मुलगा खेजारच्या रांग्यातील होता, तो ही तसाच वेळपा आणि श्रीमंत. बर आणि बघू पांनो एकमेकाना पसंत केले. त्यांच्या आईवडिलांनी मोठ्या वाटामाटाने त्यांचे लग्न करून दिलं आणि नववधूला आपल्या घरी रवाना केले. सुरवातीचे काही दिवस मोज-मजेत गेले. एक दिवशी अनानकपणे नवरा एक चरखा आणि टोपलीभर पेळू घेऊन आला आणि ते सर्व बायकोच्या पुढ्यांत ठेऊन म्हणाला- "ऐक, आज पासून तू रोज सूत कातायला सुरुवात कर. पण लक्षात ठेव घागा पातळ आणि मजबूत असली पाहिजे."

बायकोला मोठं आश्चर्य वाटलं. तिने विचारलं- "मी रोज सूत काडीत बसू म्हणता?"

"होय, इथून पुढे तू कातलेल्या सुता-पासूनच मी मासी धोतरं आणि पंचे विणून घेणार आहे!" नवरा अभिमानाने बोलला.

"पण मी तर सूत कातलंच नाही?" बायकोने आपली अडचण सांगितली.

नवऱ्याचा या गोष्टीवर विश्वासच बसेना की घरांतली सर्व कामं कुशलतेने करणाऱ्या बायकोने म्हणावे की मला सूत कातता येत नाही. त्याला वाटलं ही आळशी आहे, आणि म्हणून काम टाळू पहाते आहे.

"बट्टा नको करत. तुला रोज चरख्यावर सूत कातलंच पाहिजे." असं सांगून नवरा बाहेर निघून गेला.

दुःखी अंतःकरणाने बायकोने चरखा पुढे घेतला आणि सूत कातण्याचा प्रयत्न करू लागली. सधय नसल्यामुळे सूत काही ठिकाणी

बायको मोठ्या विचारत पडली. कारण आपल्या माहेरी तिने चरखाच कधी पाहिला नव्हता. चांगलं सूत काढायला आपल्याला कसं जसेल? इकडे या भागात सर्वच बायकांना सूत कातता येतं. म्हणून नवऱ्याचं म्हणणं बरोबर होतं की मला जर सूत काढायला नाही तर माझी इज्जत जाईल!

नवरा बराबाहेर गेल्यावर ती ही बाहेर पडली आणि घरा समोरच्या मैदानावर गेली. आणि एका मोठ्या दगडावर जाऊन बसली.

थोड्या वेळात कुठून तरी काही ध्वनि ऐकू. कुणी तरी गप्पा-गोष्टी करीत आहे आणि नदरवा हसत आहे असं वाटलं तिला. तिने चारी बाजूला नजर फिरवली, तिच्या काही दिसलं नाही. तिने ध्यानपूर्वक ऐकण्याला सुरुवात केली तेव्हा तिच्या लक्षात आलं की या गप्पा-गोष्टी ती बसलेल्या बालून तिच्या कानी येत आहेत.

ती दगडावरून खाली उतरली आणि मोठ्या कष्टाने तिने दगड डकलला. आत जाणारा एक अंधारा रस्ता तिला दिसला. ती आत उतरली, तेव्हा तिला एक छोटी खोली दिसली. खोलीत काही ठेंगण्या बायका बसलेल्या होत्या. पाच वर्षांच्या मुलीसारख्या त्या दिसत

होत्या त्यांच्या समोर खेळण्यांसारखे काही चरखे होते. त्या हातात पेळू घेऊन बायबेमाने कोळपाच्या आळ्याच्या धाग्यासारखं नाजूक सूत कातत होत्या. कातलेल्या सुताचा डोंग पडलेला होता. हे सर्व पाहून बायकोला मोठं आश्चर्य वाटलं. या बायांचे चेहरे एका बाजूला थोडे वाकडे झालेले तिला दिसले. शोध घतीने मुंडाया गप्पा-गोष्टी करीत होत्या आणि आपल्या चेहऱ्यानिशी हसत-खिदळत होत्या.

युवतीने त्यांना विचारलं—“बायांनो, मी तुम्हाला ओळखत नाही, पण तुम्ही ज्या कुशळतेने सूत काढीत आहात ते पाहून

मला आश्चर्य वाटते. तुमच्यात जी कुशलता आहे तिचा शंभरावा भाग जर माझ्या जवळ असता तर मी माझ्या चितेतून मुक्त झाली असते.” इतकं बोलून आपल्या नवऱ्याची सारी कहाणी तिने त्यांना ऐकवली आणि रडू लागली.

त्या बायकांनी चरखे थांबवले आणि तिला विचारलं—“बाई, कशाची चिंता करीत आहेस? काय दुःख आहे तुझं?”

“नवरा परत येईपर्यंत जर टोपलीभर पेळू मी कातले नाहीत काय हीच कोण जाणे! माझे परमेवबर करणार!” युवती म्हणाली.

त्या स्त्रिया लागल्या, म्हणाल्या—
“बस, एवढ्याशा गोष्टीसाठी इतकी चिंता

पातळ, तर काही ठिकाणी जाड निघालं, जिथे तुटलं तेथे गाठ पडून गेली. संध्याकाळी नवरा बोलाकडून घरी आला तर अगदी थोडं सूत कातून झालेलं त्याला दिसलं. जे काही कातलं होतं ते पाहून ही त्याला राग त्याने बायकोला धमकावलं—“ही काय घट्टा चालवली आहेस? असंच केलंस तर मी काडीमोड घेऊन मोकळा होईन. सूत कातणाऱ्या दुसऱ्या एकाचा बाईशी लग्न करीन! शेवटचं सांगतो—उद्या सकाळी मी बाहेर गावी जाऊ आहे. रद्दा दिवसांनी परत येईन. तोपर्यंत टोपलीभर पेळू कातून झाले पाहिजेत. नाहीतर मी काय करीन ते माहीतच आहे आता तुला.”

कसली करावची? सुत काढण्याचं तुजं नागम आम्ही करून देऊ. ज्या दिवशी तुला नवरा येणार आहे, त्या दिवशी आम्हाला बोलव, आम्ही तुझे सगळे पेंडू काढून देऊ. तू मुळीच काळजी करू नकोस. पण त्या दिवशी तू आम्हाला जेवण दिलं पाहिजेस."

मुवतीनं तसं करावचं ठरवलं. नवरा घरी येण्याच्या दिवशी त्या सर्व ठेगण्या येऊन पोचल्या. त्यांनी सर्वांनी मिळून नाजूक धाग्याचा ढीग लावला. नवरा घरी आला नि त्या वाकडतोंड्या स्त्रियांकडे पाहून विचारलं—"या सगळ्या पाहुण्या कोण कोठुनी आल्या?"

"या आपल्या शेजारणी आहेत. मला मदत करावला आल्या आहेत. त्या. ती बोलवलं म्हणून आल्या आहेत त्या!" बायकोने उत्तर दिलं.

यानंतर सर्व जण आवायला नवण्याने त्या सर्वांच्या वाकड्या तोंडाकडे निरखून पाहून विचारलं—"बायांनो, तुमचे

सर्वांचे चेहरे एका बाजूला असे वाकडे दिसत आहेत. जन्मापासून ते असेच आहेत त्यांचं काही निराळं कारण आहे? सांगाल मला?"

"एका, सकाळ पासून पर्यंत आम्ही हे सुत काढण्याचं काम करीत असतो न! या मेहनतीमुळे आमचे चेहरे हे असे वाकडे आहेत! याशिवाय दुसरे काही नाही." वाकडतोंड्यांनी उत्तर दिलं. नंतर या बायका आपल्या घरी तिघून गेल्या नवण्याने बायकोच्या तोंडाकडे नीट पाहिलं, ती होती सरी सुंदर दिसली. तिच्यावर काही परिणाम झालेला नव्हता.

नवरा म्हणाला—"एक, तू आहेस तेवढे पुरेसे आहे. आता पुन्हा तू या कंदात पडू नकोस." असे म्हणून त्याच्याने बरसा गडगडीवर नेऊन बसला. पत्नी एक दीर्घ मुस्कारा सोडून मनांतल्या मनांत म्हणाली—"बर माल, एकदाची टाळली!"

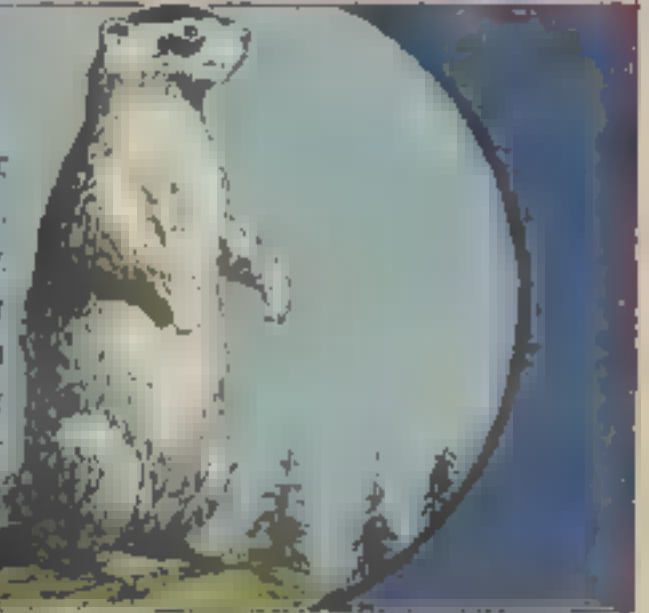
मोठ-मोठी पाने

साप्करीत वेदाज (सफिया पाला) जतनेचो ताडाचो शाडे आणि भसेजान प्रेयारांत (सफिया पाला) जावूंक जातीची ताडाची शाडे माला मोठ-मोठी पाने.

मस्त बायल्याची कवायदारी

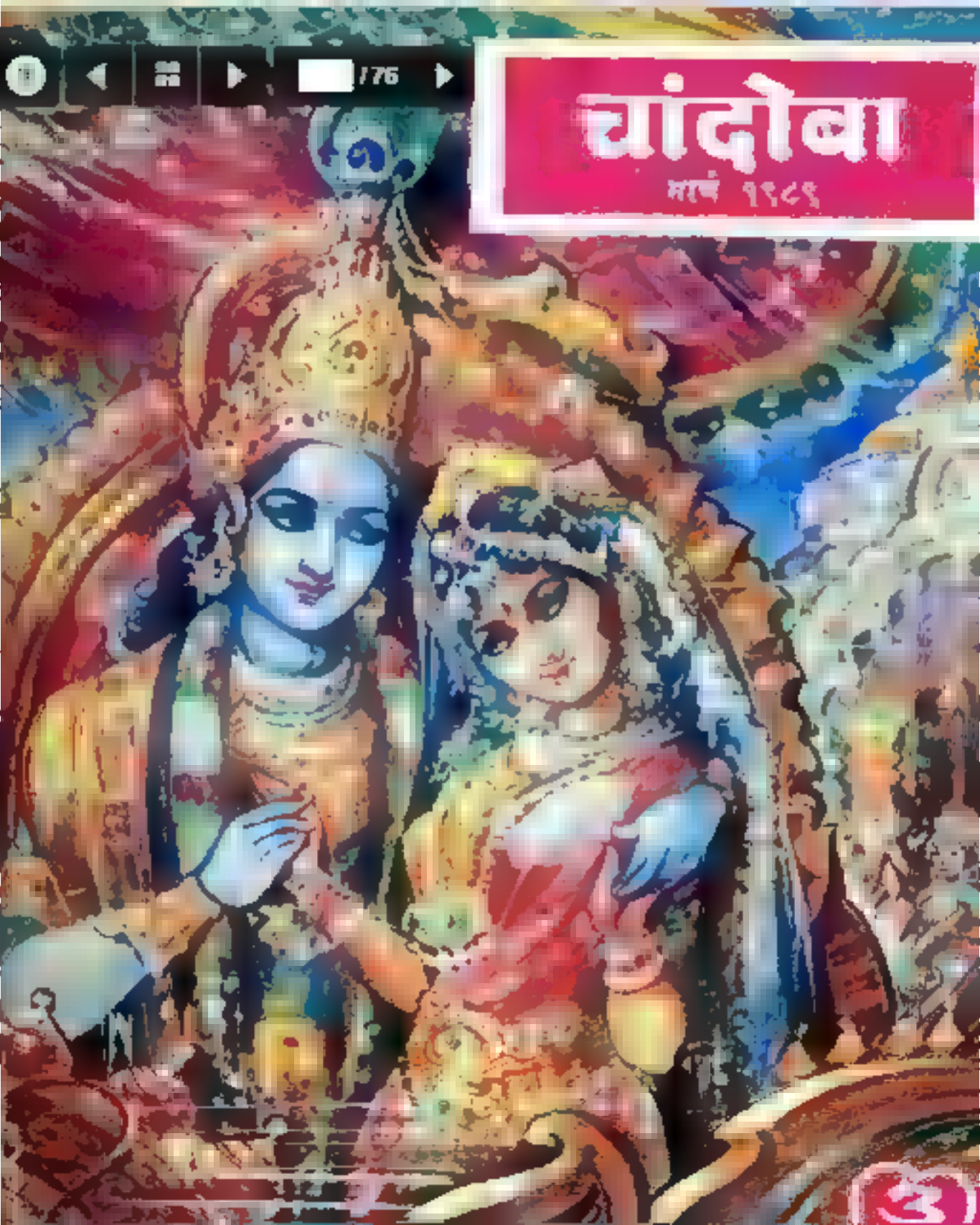
पुर्वीच्या जातीतील एक जनावर 'मेर्सीस' मस्त बायल्याचे काम करणे. स्वोना येव्हा कळत की खांची निका. करव्यासाठी कोणी पक्षी हल्ला करीत आहे, तेव्हा पहान्यांठी काम करणारा मेर्सीस चिट्टी बाजवतो. चिट्टीचा कावाय एकताय बाकीची जनाज विजात पुकतात. प्रोका मयल्याकडे जावो पुन्हा चिट्टी बाजवतो.

जसं म्हणतात की वेल्हा ६०० मिलियन वर्षांत पृथ्वी आणि अन्य छोटे ग्रह यांच्यात २००० वेळा तरी टक्कर झाली आहे.

छोट्या ग्रहांची टक्कर

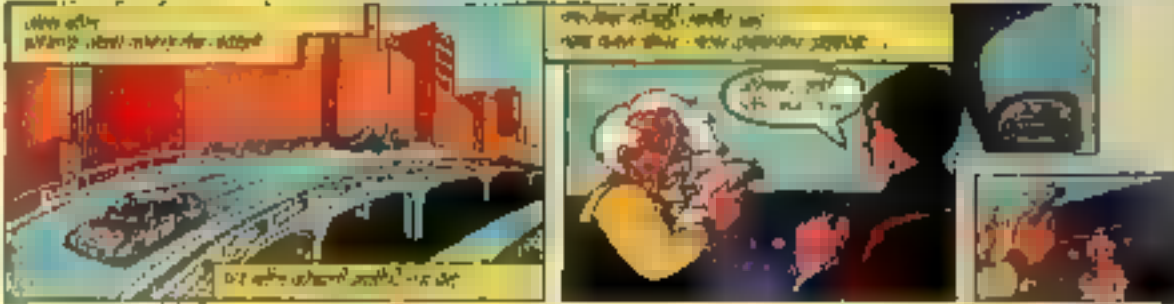

चांदोबा

माघ १९८९

जॉन्स बॉण्ड या सहस्रशत

जॉन्स बॉण्ड जॉन्स बॉण्ड

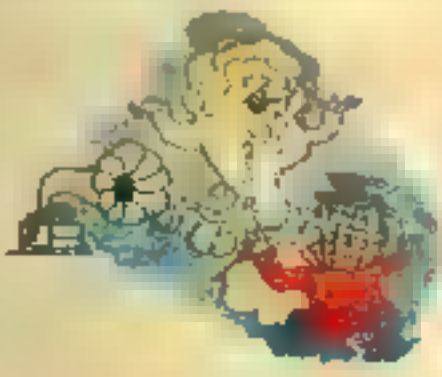
चांदोबातील नवलाई

आधुन्य वाढवणारी लोप
संदेहितीत सोन्याच्या बाबीत काम करणाऱ्या
यजुरीना मनीषूत ९० वर्षांपासून कोपेस
अवकाश 'लिमोशिके' नावाचा एक प्राणी आढळला.
त्याच्या हृदनाचे वजन त्याच्या एकूण वजनाच्या एक-
तृतीयांश इतके असते. सामान्यतः या प्राण्याचे आयुष्य
केवळ दहा वर्षांचेच असते, परंतु या सुवीध मित्रेमुळे
त्याचे आयुष्य इतके वाढले ! सापडल्या जागेतून काढून
त्याला शाळा सोडताच ती सहजपणे लोपेतून
जाणा लागली !

टॉलस्टॉयचा आवाज

अमेरिकेतील बोर टॉलस्टॉय नामित बरेच एडिशन याने
१९०८ मध्ये मिथो टॉलस्टॉय याच्या आवाजातल्या
या रेकॉर्डिंग याने बरेच ठेवल्या होत्या त्याचा मुक्ताच
आहे ! त्या रेकॉर्डिंग याना रनिमल
बरेच आहेच. रेकॉर्डिंग यानाच्या
अमेरिकन स्टुडिओचे मॅनेजर बॉस्टर मिस्टर यांच्या घरी
आजकाल आगपयंत अनेक मानके होते ती,
अमेरिकेच्या एडिशन मॅनेजरने १९९४ मध्ये अग्निप्रज्वल
नामा या रेकॉर्डिंगही बरेचसात साठ्या !

माणूस आणि हत्ती

इंग्लंडचे रहिवासी याकें वाड नावाच्या जेवकाने
कोमार्कच्या पूर्वमधिरापासून विहारमधील कोनेपूर
पर्यंतचा १००० कि.मी. लांबीचा प्रवास हत्तीच्या
पाठीवर असून केला ! माणूस आणि हत्ती यांचे संबंध,
माणूस हत्तीवर कसे नियंत्रण ठेवतो, हत्तीला पाठीवर
कसे बसवणे याचे इत्यादि ज्ञान प्राधिकाच विज्ञानासाठी
त्यांनी ही यात्रा हत्तीवरून केली !

खरोखरीच ती प्राचीन आहे का ?

येथे ख्रिस्ताला मुळी चढवल्यानंतर त्याच्या मरीरावर
जी.मान (रोम) पांशरीची मूळे इटलीतील हरीम
पर्यंतचे सापडली आहे ! त्यावर रक्ताचे ज्ञान आहेच.
परंतु मुक्ताच ज्या तीन विश्वविद्यालयांनी त्यावर
जोड केला, त्यांच्या अध्यामावरून असे आढळून येते
आहे की ते बरेच काही तिथेच प्राचीन नाही. ते १४
शतकातले आहे !

धन व दान

शिवपुरी गावात धर्मनग्न नावाचा एक पंडित रहात असे. त्याची बायको रमादेवी महाकंजूस होती. पण एक पै ही खर्च न करता आस्तीन नास्त पुण जोडावची तिची इच्छा असे.

एक दिवस केरतुण्या विकणारी एक म्हातारी आई तिच्या बापायला होती. दिसा हाका रमादेवीने एक जुने पातळ तिच्यापुढे ठेवले अन् विचारले-“या पातळ्याच्या मदल्यात किती केरतुण्या येतील नता?”

“दोन,” म्हातारी उत्तरली.

“काम म्हाणालीत? एका पातळ्याच्या दोनच केरतुण्या? छद्! पैसा हे पातळ एकाद्या गरीब बाईला दान दिले तर पुण तरी मिळेल मला खूपत! बरं, माता सांग एक कन्याच्या किती केरतुण्या येतील?” रमादेवीने विचारले.

“चार,” म्हातारी म्हाणाली.

रमादेवीने एक पै देऊन चार केरतुण्या घेतल्या. म्हातारी तेथून निघाली, तेव्हा तिने ते पातळही आपल्या बांधावर टाकले.

रासने रमादेवी म्हाणाली-“अग बा! पैसे देऊन पातळही नेऊ पाहातेस होय? बरीच दितसेल की!”

म्हातारी यावर हसत म्हणते कधी-“माई, तुम्ही किती धर्माच्या आहात! माझ्यासारख्या गरीब बाईला पातळ देऊन तुम्ही केवढं तरी पुण जोडणेत! पैसे देऊन चार तुम्ही केरतुण्या खरेदी केल्यात मर्यादाही.”

आश्चर्याने आ बासून रमादेवी म्हातारीकडे पहातच राहिली!

जयाचा पराजय

रामनगरमध्ये महेश एक तरुण घेतकरी रहात असे, तो स्वतः अतिशय बुद्धिमान व रसिक होता. त्यानरोबरच तो दिसायला सुंदर, संपन्न व हुशार होता, त्यामुळे बरेचक गृहस्थ त्याला आपली कन्या द्यावी विचारत होते; परन्तु महेशने त्यांपैकी कोणाचीही मुलगी पसंत केली नाही.

आपल्या नातवाची ही बागमूक त्याने बाजोबा रामनाथ यांना आवडली नाही. त्यांनी महेशला जवळ बोलावून म्हटले-“बघ बेटा, तू प्रत्येक मुलगी पाहून झाल्यावर अशी नापसंद करीत राहिलास तर असाने तुला कसं कसं होईल रे बाबा? तुझ्या बाईची कशी सुटका म्हावी मग?”

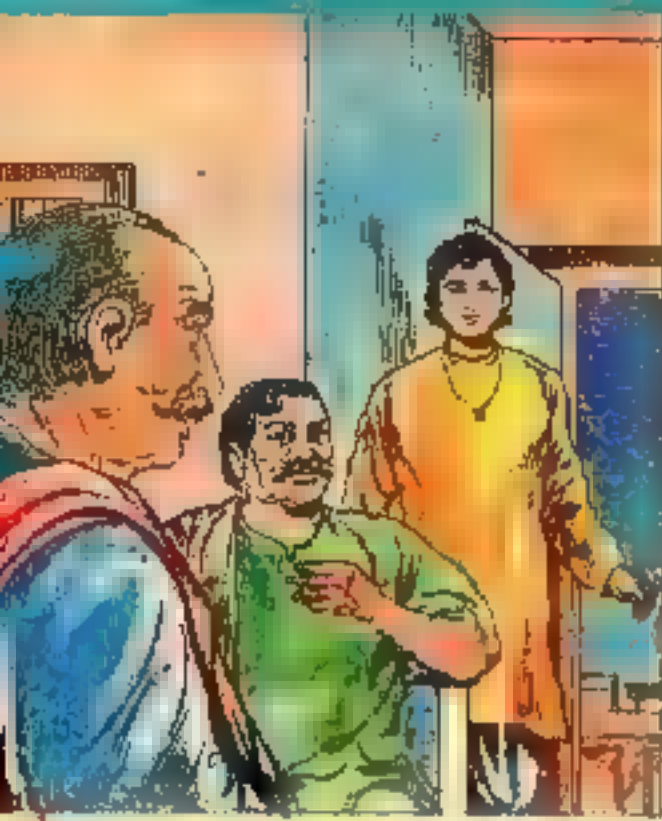
महेश हसून म्हणाला-“अस तरी तरतरीत व बुद्धिमान मुलगी असायला

नको का? अशी मुलगी आढळेल तेव्हाच लग्न करीन मी.”

याच काळात एकदा, खेजारच्या गावी रहाणारे रामनाथने बूढ मित्र गुरुनाथ, रामनाथला भेटायला त्यांच्या घरी आले. दोघांच्या गप्पा मुरू झाल्या. त्याच वेळी मोठ्या उस्ताहाने एकडे तिकडे पावरणाच्या महेशला पाहून गुरुनाथने विचारले-“अरे रामनाथ, हा पोरगा म्हणजे तुला नातू तर नव्हे?”

“होय दोस्त, हा माझ्या पोरन्या मुलाचा मल्लिनाथचा मुलगा महेश.” रामनाथने सांगितले.

“ओहो! असं होय? अरे हा तर चांगला मोठा झाला आहे. याच्या लग्नाचा काही विचार-निचार आहे की नाही?” गुरुनाथने विचारले. यावर रामनाथने आपल्या नातवाच्या पराक्रमाचा पाढा वाचून दाखवला.

"नामा! सूपच छान! हाही माझी मात गौरी सारकाच बतुर आहे की!"
गुरुनाथ म्हणाला.

"का तुम्हीही मात अशीच हुशार आहे?"
रामनाथने विचारले.

"अरे, गुरुनाथजी मात म्हणजे काय आटले तुला? तिच्या अकलेपुढे तुझ्या मातबाची अक्कल ही काय असणार?"
गुरुनाथ गर्वाने म्हणाला.

गुरुनाथचे बोलणे ऐकून रामनाथ-
साही जोर बढला. तो म्हणाला-"मग तर माझा नातूच याचा निकाल घेईल."

खेवटी असे ठरले की एकट्या महेशनेच गुरुनाथबरोबर त्याच्या घरी जावे आणि

रयाला गौरी पसंत पडली तर आपण या दोघांचा विवाह घडवून आणू.

नंतर दोघांही तिघून निकाले. घरी पोचताच गुरुनाथने कुटुंबातल्या सर्वांना नाचं घेऊन बोलावले अन् त्यांना सर्वांना महेशाचा परिचय करून दिला-"हा मुलगा, माझा मित्र गुरुनाथ याचा नातू."

नंतर आपली मात गौरी हिच्याकडे बसत गुरुनाथ म्हणाले-"गौरी, माझ्या मित्राचा, रामनाथचा आपल्या मातबाच्या हुशारीचा फार अभिमान आहे बघ. मी तर पैज लावून आलोय की माझी मातही काही तुझ्या मातबापेक्षा कमी नाहीय म्हटलं, अन् असं सांगूनच मी महेशाला आपल्याकडे घेऊन माझीय नरंका!"

आपल्या आजोबांच्या बोलण्यातला विशेष भाव गौरीने ओळखला आणि तिचा चेहरा लाजेने लाल झाला. अतिशय भाकवंक व तरतरीत दिसणाऱ्या गौरीला पाहून महेशलाही वाटले की ही पोरनी चांगलीच बुद्धिमान अन् बतुर असावी.

गौरीला पाहून हसत महेश म्हणाला-"मला सूप तहान लागला आहे. भरल्याशिवाय, काढल्याशिवाय आणि घाणूस सहज हात लावू शकणार नाही इतक्या उंचीवर असणारे मोठ पाणी मला देऊ शकतील काय?"

गौरीही यावर हसत मान हलवून म्हणाली-"मी आता सणभरत घेऊन येते. पण आपण ते पाणी तसंच पिणार की भाणसाने निर्माण केलेल्या दस्तूच्या साह्याने पिणार?"

"तसंच नाही पिऊ शकणार मी. एकाद्या रसाळात घेऊन ये." महेश उत्तरला. त्याच्या पनात आले-सरंच ही मुलगी चांगलीच बतुर दिसते आहे!

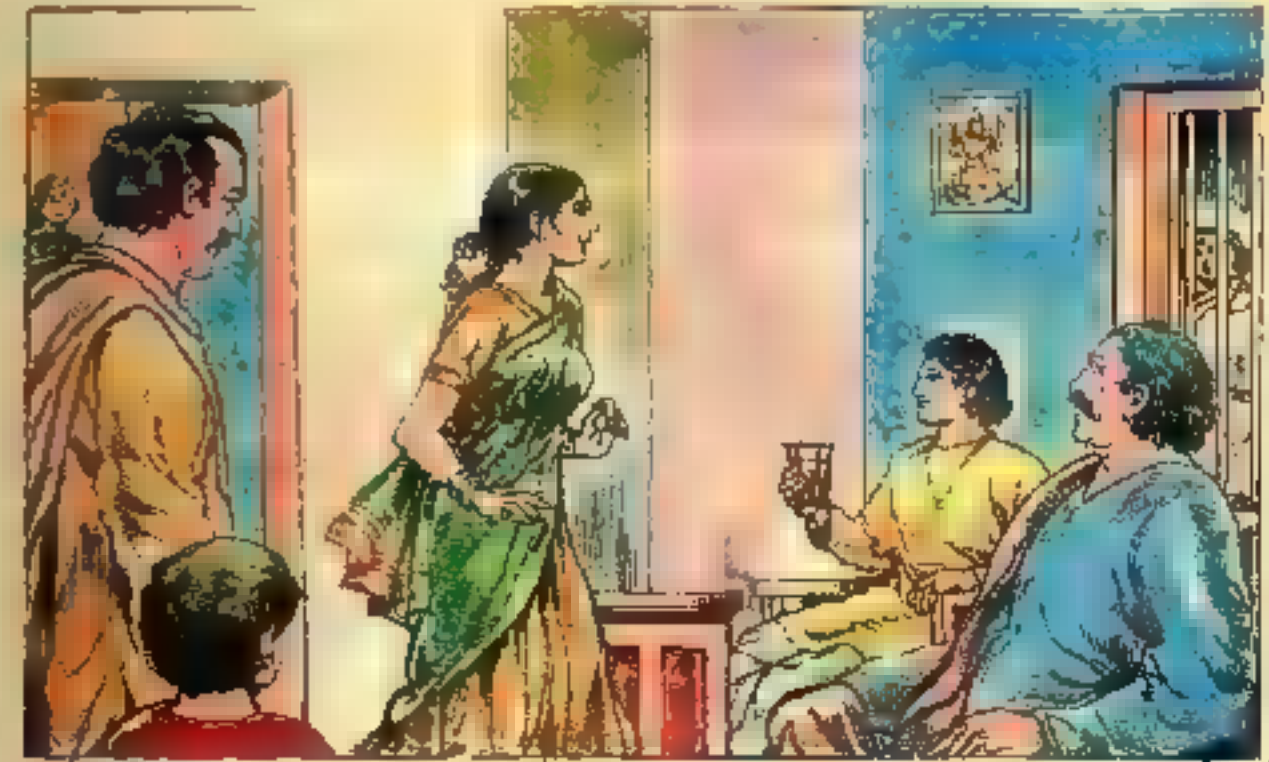
नंतर गौरी थोड्याच मिठात कोटाभर नारळाचे पाणी घेऊन भाजी. लोडघात काय आहे हे सर्वांची तिला विचारून घेतले. अन् सर्वांना तिच्या हुशारीच आश्चर्य वाटले!

"तू हेच पाणी भागितलं होतंस नेटा?" असं विचारून गुरुनाथने गौरीची प्रशंसा केली.

यावर आश्चर्य देत महेश गुरुनाथला म्हणाला-"आपण आपल्या नातीचा उत्तर द्यायला सांगा-अर्धवट मेलेल्यांसाठी पूर्णपणे मरणारांच्या साह्याने सुखपूर्वक आपलं जीवन घालवणारे कोण?"

गौरी ताबडतोब हसत म्हणाली-"ठीक आहे, मी उत्तर देईन. पण अगोदर मला असं सांगा की अशा प्रकारे सुखपूर्वक जगणारे, किती दिवसांतून एकादा आपल्या घरी येतात?"

लगेच लोंब पाकडे करीत महेश म्हणाला-"हो, हो! ते लोक आमच्या घरी नाही येत कधी."

नाही. तिसरी अन् चौथी वस्तु नसेल तर आपण जिवन्त राहू शकणार नाही. पण या वस्तुचं प्रमाण वाढलं किंवा त्या एक-मेकींना सहायक बनल्या तर सर्वनाश करतील. आता राहिली पाचवी वस्तु-तो, तर अजून आहे! हं, सांग, या पाच वस्तु कोणकोणत्या?"

गौरी मृदुमन्द हसली. तिने मान खाली घातली आणि उत्तर द्यायला असमर्थ असल्याची लूण म्हणून मान जाखवी हसवली.

विजय-गर्वाने महेशाने गुहनायकडे पाहिले. आणि हसून तो म्हणाला-"मी अन् माझे भावोभा जिकळी ना? वेजेची वस्तु कुठे आहे?" काय उत्तर द्यावं हे गुहनायना समजना. ते विचारात पडले.

ते ओळखून महेश म्हणाला-"आम्हाला काही नवी शुभकथाकडून. तुमची गौरी सून म्हणून पाठवा आमच्याकडे, अस!"

यानंतर महिन्याभरात गौरी आणि महेश यांचा विवाह शुभशुभाच्यात साजरा झाला.

गौरी सासरी धोचली. एक दिवस गौरी आपल्या पतीला म्हणाली-"ऐकलं का, तुम्हाला एक सांगायचेय!"

"अच्छा, सांग बरं काय ते!" महेशाने विचारले.

"लगापूर्वी तुम्ही मला काही विचारलं होतं ना? तेच." असे म्हणून गौरी लावली, अन् म्हणाली-"तुम्ही मला ज्या वस्तुबद्दल विचारलं होतं ना? त्या आहेत पृथ्वी, आप, तेज, वायू आणि हो पंचमहाभूते! पहिली वस्तु पृथ्वी. पृथ्वीची सेवा करून पीक काढूनच आपण जगतो. दुसरी आप म्हणजे पाणी. त्यावाचून धोबी बरं कुणाकडे येईल? तिसरी अन् चौथी अग्नि आणि वायू. या दोन वस्तु अधिक झाल्या तर एकमेकींना सहायक बनून सर्वनाश करतील न? पाचवी वस्तु आकाश, ती तर अजून आहे!" गौरी उत्तरली.

बरोबर उत्तर ऐकून महेशाने चकित होऊन विचारले-"बरोबर उत्तर माहोत असूनही लग्नापूर्वीच त्या दिवशी मू उत्तर का नाही दिलंस?"

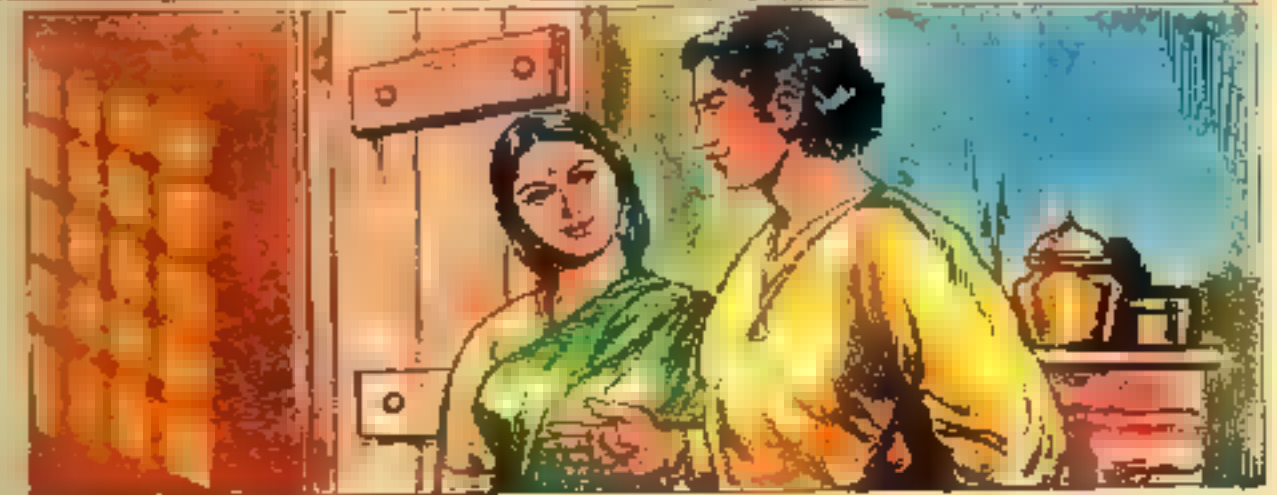
"तुम्ही यापूर्वी जे दोन विचारलं त्यांची बरोबर उत्तर ऐकून बेहोरा असा केलात की जसे काही तुम्ही हारले जात

आहात. सेवटचा प्रश्न अशा पाटात विचारलात की कमीत कमी सेवटच्या अस्थाने तरी सधूला चीत करू. तो पर्यंत माझी सांगी होऊन चुकली होती की मी तुम्हाला पसन्त आहे. आणि तुम्ही नक्कीच माझ्याशी कराल. म्हणूनच मी सेवटी असा अभिनय केला की जसं काही तुमच्या प्रश्नाचं उत्तर मला देता येत नाही; आणि अशा प्रकारे मी तुम्हाला जय मिळवून दिला! आम्हा वायकांना नेहमी असंच घाटतं की आपला पती आपल्यापेक्षा बरचस असावा." गौरीने आपली हुशारी दागितली.

बापकोची बुद्धिमत्ता चतुराई यांवर होऊन महेश म्हणाला-"म्हणजे याचा अर्थ असा, की मीच हारलो! होय ना?"

"मला काय माहीत? तुम्ही जिकून हारलात की हाकून जिकलात-तुम्हालाच माहीत ते!" गौरी म्हणाली.

महेश संतोधाने म्हणाला-"मी हाकून ही जिकलोच आहे. परीक्षेत हारलो पण तुला जिकलं ना!"

"हो, समजलं. अर्धवट मरणारा प्राणी म्हणजे गळाला लावलेलं आमिष! त्याच्या शोभात येऊन स्वतः पूर्ण मरतात ते मासे, ते विकून मुलाने जीवन जगतात ते कोळी!" गौरीने बडकन उत्तर दिले.

आपल्या नातीच्या बुद्धिमत्तेवर लुका होत गुहनाथ म्हणाला-"आता तूच परीक्षा घेणं संपलं ना?"

"नाही, नाही! अजून एक प्रश्न राहिलाय!" महेश म्हणाला. त्याने गौरीला विचारले-"एक. पहिली वस्तु अशी आहे की जिचं सेवन न केलं तर आपण जगू शकणार नाही. दुसरी वस्तु नसेल तर गावात कुणाकडेही धोबी येणार

नेत्रलेपन

विश्वनाथ नावाचा एक वैद्य रोगनिवारण आणि औषधोपचार करण्यात कारख प्रसिद्ध होता. 'कुलाची पाकळी' म्हणूनही तो रोग्यांकडून फारशी रक्कम घेत नसे. एके दिवशी माळपावरून त्याने आपल्या पूर्वजांचे ताडपत्रांचे ग्रंथ आली काढले. सहज चाळून पहात असताना 'नेत्रलेपन' नावाच्या औषधासंबंधीच्या अजकुराने त्याचे लक्ष वेधून घेतले. औषध बनवण्याची कुतिल त्याला आकर्षक वाटली, 'ते औषध डोळ्यात घातल्याने जमिनीच्या गर्भात असणाऱ्या वस्तु स्पष्ट दिसतात' असा उल्लेख त्यात होता.

कुतूहल म्हणून विश्वनाथने रमात आवश्यक असणाऱ्या सर्व पाळं-मुळं जमवली आणि खळात कुटून त्याने तो नेत्र-लेप तयार केला. नंतर ग्रंथात लिहिल्याप्रमाणे रविवारी ग्रंथाच्या अमावास्येला त्याने तो

लेप कानडाप्रमाणे मापत्या डोळ्यात घातला अन् गावाबाहेर पोतं होतो, तिकडे तो निघून गेला. तिथे जमिनीतल्या सर्व वस्तु त्याला स्पष्ट दिसू लागल्या! एका जमीन हिरव्या मैदानात पुरुषांमर सोलीवर त्याला सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेल्या हुंड्या विवस्था! ही जमीन तिथेच जमीनदार जगतसिंह याची होती. जगतसिंहाला ही खबर झाल्या निश्चय करून खुणेसाठी त्या जागेवर एक काठी रोवून ठेवून विश्वनाथ घरी आला. त्या दिवशी रात्री त्याला हुंडेत तरंगत असलेले एक भूत दिसले!

विश्वनाथ प्रथम जरा घाबरलाच, पण पुन्हा आपले धैर्य एकवटून त्याने विचारले- "कोण आहेस तू? माझ्याशी तुला काय काम आहे?"

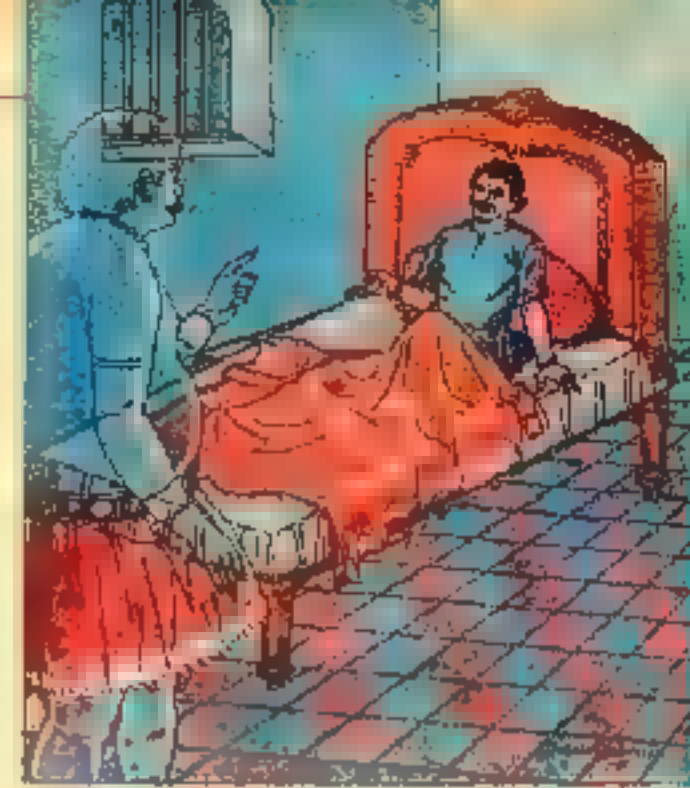
त्याच्या कडे रोवून पहात भूत म्हणाले- "ओहो, तू जसा काही इतका मोठाभावडा

आहेस की मी कोण आहे हे तुला कळतच नाही! हं. मी आहे भूत, साधंमुख नव्हे अगदी अतिशय दुष्ट जातीचं भूत आहे मी! ■■■ वैद्यशास्त्रा संबंधी चर्चा करायला आलोय असं समजतोस की काय तू? या गावाच्या सोमेवरच्या ओसाठ जमिनीत ■■■ एक काठी रोवून आला आहेस की नाही ते सांग?"

"मग काय, हा काय काही अपराध केला होय मी? सहज म्हणूनच काठी रोवलो मी!" विश्वनाथने मोठेपणा पांवरत म्हटले.

हे उत्तर ऐकून विश्वनाथकडे डोळे फावून बघत भूत म्हणाले- "■ काय कसबू बघतो आहेस काय मला? जमिनीत सोन्याच्या नाण्यांच्या हुंड्या लपलेल्या आहेत याचा ■ कशातरी पत्ता मावला आहेस. पण लक्षात ठेव, तुला मी खजिना दिसला आहे, तो मी माझ्या बारसासाठीच जमिनीत गाडून ठेवला आहे. माझा नातू माधव माझाच ते धन मिळायला हवं. जर मागली कोणो ते हडपू पाहील तर मी त्याचा सर्वनाश करून टाकीन, समजलास?" अशी वटावणी देऊन भूत अदृश्य झाले.

भुताची बघकी मिळाल्यावरही विश्वनाथ भुताला पावरला नाही. ■■ माता त्याच्या-

पुढे एक धर्मसंकट उभं राहिलं भुताच्या म्हणण्याप्रमाणे कोण्या एका काठी ती जमीन माधवच्या आज्या-पणज्यांची होती. पण आपली मारुकी असल्या काळात त्यांनी सर्व स्थावर-जंगम इस्टेट विकून टाकली अन् ■ कंगाल झाले! अशा प्रकारे माता ती जमीन जमीनदार जगतसिंह याच्या ताब्यात आली होती. तेव्हा माता तो खजिना जमिनीचा माझा जगतसिंहाला न देता माधवला देवचणं न्यायाला धरून होणार नाही! ■■ करावं आता? रात्रभर विचारात विश्वनाथ विचार करीत राहिला अन् शेवटी त्याने स्वतःचीच एक निर्णय घेतला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी पाच बोर चणे, एक शिर्वाळिंग, एक कुदळ व कावळे इतक्या वस्तु घेऊन तो त्या मैदानात पोचला. तिथे खोचलेल्या काठीपासून थोड्या अंतरावर त्याने दोन-दोन फूट खोल खोदला; त्यात जगोदर खाली चणे घालून त्याने त्यावर शिर्वाळिंग ठेवले अन् वरून माती सोटून खोदून बुजवून जमीन सारखी करून टाकली आणि घरी निघून आला.

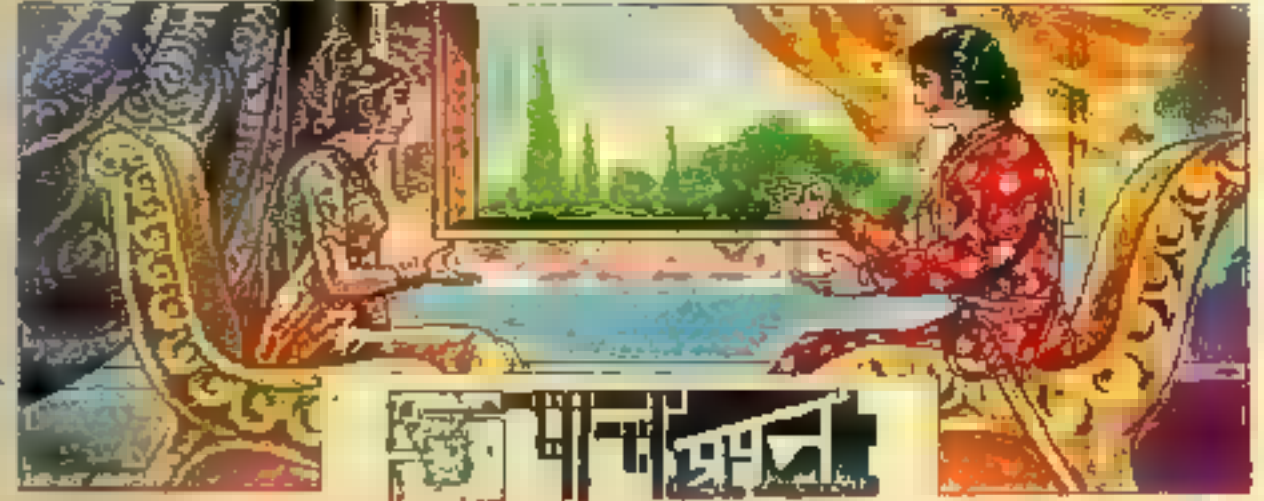
त्या दिवशी संध्याकाळीच शिर्वाळिंगाचा अर्धा भाग जमिनीच्या बाहेर निघाला. पाहून एका माणसाने ती धाती गावात पोचवली. मग काय! मैदानात 'शिव-शंकराचे अवतरण झाले' असे म्हणत गावकरी तेथे जाऊन शिर्वाळिंगाची पूजा कराले.

आपली योजना सफल होऊ आहे असे पाहून विश्वनाथला फारच आनंद झाला. गावातल्या चार दक्षिणाच्या लोकांना बरोबर घेऊन तो जमीनदाराकडे गेला. सर्व हकीकत ऐकून जमीनदारही फार खूष

झाला. तो म्हणाला—"जेथे शंकराचे अवतरण झाले ती जमीन देवाचीच झाली मी मानतो. तेथे मन्दिर बांधण्यासाठी मी ते सर्व मैदान दक्षिण देऊन टाकतो. बांधकामासाठी पहिली चरणोही माझ्या-कडूनच घ्या." असे म्हणून भरपूर आणि जमिनीचा दस्तावेजही त्याने या लोकांच्या हवाली केला.

त्या दक्षिणाच्या लोकांसमक्षच जिणे खजिना संपलेला होता त्याच जागी बिहीर खोदवण्याची विषयनाथने केली. यजुरांनी सोडायला सुरुवात केली, तो काय? तिथे त्यांना खजिना सापडला! लोकांनीही 'ईश्वराची लीला' असेच मानले!

खजिन्यातून मिळालेल्या साह्याने दोन-तीन महिन्यातच तेथे एक सुखर शिवमन्दिर उभे राहिले! दूरवर एका चिंचेच्या झाडात राहणारे ते भूत दो वर्षे तमाशा मुकाट्याने पहात राहिले! बेश्याच्या बुद्धिमत्तेने आश्चर्यचकित होऊन ते काहीच करू शकलेना!

[२]

दुसऱ्या दिवशी भीरसिंह परत आला, तेव्हा सुलोचनेने त्याला वसायला आसन दिले, आणि तो म्हणाली—"दरून पश्चिम दिशेला तीस योजनांच्या अंतरावर एक नदी वहाते. त्या नदीचे पाणी नेहमीच रक्ताच्या रंगाचे असते. ती नदी कुठे उगम पावते? आणि तिचे पाणी रक्तवर्ण का असते?—हाच माझा दुसरा प्रश्न."

या प्रश्नाचे उत्तर देण्याकरिता भीर-सिंहाने सुलोचनेकडून नऊ दिवसांची मुदत मागून घेतली आणि थोड्यावर स्वार होऊन तो दक्षिण दिशेला निघाला. जाता जाता तो एका जंगलात येऊन पोचला. त्या

त्याला दिशली! थोड्यावरून नदीकिनार्याने तो उगमाकडे चालू लागला. सुपांस्ताच्या वेळी अखेर तो एका डोंगरावरील सरो-वरापाशी येऊन पोचला.

त्याच्या अनेक लक्षात आले की या पाण्यातच रक्त क्षिपल आहे! सरोवराच्या मध्यावर कसलेसे आंब उभे होते आणि आंब्याच्या फांद्यांना स्त्रियांची अमंथ्य दिरे लटकत होती! त्या टोंगलेतल्या मुंडव्यासूतच मधून मधून रक्ताच्या धारा पाण्यात मिसळत होत्या!

आश्चर्यचकित होऊन भीरसिंह ते दृश्य पहातच राहिला; आणि तेवढ्यात भोव-जंगलाच्या मध्यावरून वहाणारी रक्त-नदी तानी अंधार दाटला हे ही त्याच्या लक्षात

आले नाही. ■ भणभरातच तो सारा आसमंत एका विचित्र्या प्रकारे भरून गेला! झाडांच्या फांद्यांवर लोंबणारी ती मुंडकी धीरसिंहाकडे पाहून सवासवा हसू लागली! नंतर एक एक करत ती सर्व मुंडकी फांदीपासून सटकून पाण्यात पडली. सगळींच्या सगळी सर्व मुंडकी खाली पडल्यानंतर त्या सरोवरांतले रक्त अवृक्ष झाले आणि तेथे एक अद्भुत महाल दिसू लागला! महालाच्या आत एका विशाल दालनाच्या मध्यभागी एक रत्नजडित सिंहासन होते. थोड्या वेळाने तलव्यांच्या मध्ये चंद्राप्रमाणे शोभणारी एक अनुपम लावण्यवती तरुणी आपल्या अनेक सख्या-

समवेत हळूहळू पावले टाकीत तेथे आली आणि सिंहासनावर बसली.

तांबडतोंब काही बासो मिष्टान्न घेतलेली ताटे घेऊन आल्या आणि त्यांनी ताटे मांडली. त्या स्त्रियांनी धीरसिंहालाही भोजनासाठी बोलावले. धीरसिंह ■ जाऊन एका आसनावर बसला. जेवता जेवता त्याने विचारले-“तुम्ही कोण आहात? ही सर्व कामे वाढु आहे?”

हा प्रश्न त्याने अनेकदा विचारला पण कोणीच ■ उत्तर दिले नाही. जेवणा-नंतर त्या सर्व युवतींनी धीरसिंहाला घेरले आणि पहाटेपर्यंत त्यांनी नृत्य-गायन करून त्याला रिस्तवले. परंतु सकाळ होताच तो महाल अदृश्य झाला अन् त्यावरोबरच त्या सर्व स्त्रिया मुंडक्यांच्या ■ रक्त-सरोवराच्या मध्यावर असलेल्या झाडाळा लटकू लागल्या!

या रहस्याचा पत्ता लावण्याच्या उद्देशाने धीरसिंहाने आरी बाजूंना बारकाईने जापली नजर फिरवली. परंतु त्याच्या दृष्ट्यात त्याला एकही सजीव प्राणी ■ नाही. आता तो पुन्हा सरळ पश्चिम दिशेकडे चालू लागला. ■ प्रकारे खोडे पुढे गेल्यावर त्याला एक गुहा दिसली त्याने गुहेत होकावून पाहिले, तेव्हा एक मुनि दोळे मिटून ध्यान करीत बसलेले

त्याला दिसले. धीरसिंहाने आत सिरून साधु-महाराजांना भक्तिपूर्वक दण्डवत घातला.

डोळे उघडून मुनींनी धीरसिंहाची चौकशी केली, त्याच्या आगमनाचे कारण विचारले. धीरसिंहाने सविस्तर माहिती सांगितली आणि म्हटले-“आपली कृपा सारी तर माझं ■ सुख सुलभ होईल!”

“वत्सा, तू ज्या स्त्रिया पाहिल्यास त्यातली सर्वांत सुंदर असणारी तरुणी मुनन्दिनी. ती अग्निकुम्भ नावाच्या एका जादुमाघची भाची होय. उपवर ■ मुनन्दिनीने एका तरुणाशी विवाह करण्याची इच्छा प्रदर्शित ■, परन्तु अग्निकुमाळा ■ स्वतः पसंत नव्हते अन् रागाने त्याने मुनन्दिनीला तिच्या सख्यांसह आपल्या मायाजाळेत अडकवले. अग्नि-कुमाच्या मृत्यूनंतरच मुनन्दिनीला ■ रक्त-सरोवरातील झाडाच्या फांदीपासून मुक्ती ■ होईल.” मुनीमहाराज म्हणाले.

“मुनिवर, आपला आशिर्वाद मिळाला तर मी मुनन्दिनीला मुक्त करू शकेन.” धीरसिंहाने इच्छा प्रदर्शित केली.

“अग्निकुमाचा सहार करण्याची शक्ति तुझ्यात नक्कीच आहे बेटा! पण तो महाक्रूर आणि भूत मान्विक आहे. त्याच्या इन्द्रजालाचा तुझ्यावर काही परिणाम

होऊ नये, म्हणून मी तुला एक मन्त्र देतो. तू काया, वाचा, मनाने आणि भक्तिपूर्वक तो मन्त्र जपलास की त्या जादुगाराचा सहज पराभव करू शकशील.” असे म्हणून साधु महाराजांनी धीरसिंहाच्या कानात मन्त्रोपदेश केला.

धीरसिंहाने कृतज्ञतेने मुनींना पुन्हा साष्टांग प्रणिवात केला. मुनीने धीरसिंहाला डोळे मिटायला सांगून त्याच्या मस्तकावर आपल्या दण्डाचा स्पर्श केला. थोड्या वेळाने धीरसिंहाने डोळे उघडून पाहिले, तर आपण एका शयनचुम्बी पर्वताच्या पायथ्याशी उभे आहोत असे त्याला आढळले! सर्व पर्वत चित्रविचित्र फुलांनी

म्हणून पुन्हा त्याने मन्त्र जपताच पाय मुटले
अन् तो परत नेहमीप्रमाणे चालू लागला.

त्या पर्वतावरील आपल्या दुर्गात बस-
लेल्या अग्निकुंभाने आपली ताडपत्रे
उपडून पाहिली तेव्हा त्याने धीरसिंह
आपल्या दिशेने येत असलेला पाहिला.
धीरसिंह आपल्या किल्ल्यात प्रवेश करू
शकला तर आपल्या जिवाला धोका आहे हे
त्याने ओळखले व आपल्या मायाविषेच्या
शक्तीने त्याने एक छोटी मुनन्दिनी व
तिच्या मंत्रिणी निर्माण केल्या.

स्मितहस्य करीत ही माया-मुनन्दिनी
आपल्या सख्यांसमवेत धीरसिंहाला भेटायला
गेली. तिला तिचे पह्याच धीरसिंह
आश्चर्याने म्हणाला—“रक्त-सरोवरातल्या
त्या विविध आडावर लटकणाऱ्या तुम्ही
साम्राजणी इतक्या थोड्या अवघीत इथे
कशा काम पोचलात?”

“ही सर्व तर माझ्या मामाची कृपा!
त्याने आमच्यावर कृपा करून आम्हा सर्व-
जणींना आपल्या मायाजाळातून मुक्त केले
आहे. चस, आमच्याबरोबर येऊन भोजन
कर.” माया-मुनन्दिनीने हसत हसत आपडू
केला.

तिच्या बोलण्यावर विश्वास ठेऊन धीर-
सिंह तिच्या मागे चालू लागला. गोड
गोड बोलत माया-मुनन्दिनीने धीरसिंहाला

एक मादक पेय प्यावला दिले. ते पिताच
तो वेहोष होऊन खास पडला. मुनन्दिनीने
त्याला ताबडतोब बन्दी केले. अन् त्याला
घेऊन जाऊन अग्निसिंहाच्या हाताले केले.

अग्निसिंहाने ओरडून आपल्या सेवकांना
म्हणून दिली—“बांधा या दुष्टाचे हात-पाय
अन् या त्याला ज्वाला-कूपात फेकून!”

इतक्यात धीरसिंह सावध झाला अन्
आपल्याला कसबले गेले. त्याच्या सजात
आले! त्याने ताबडतोब मुनींचे स्मरण
करून मन्त्र जपला आणि त्यामुळे थड-
थडून पेटत असलेल्या ज्वाला-कूपात पडूनही
तो जिवंत राहिला. एकाद्या पुतणशय्ये-
वरून उठून यावे, तडवत तो त्या उजाला-
कूपानुन नालत बाहेर आला!

यानंतर धीरसिंहाला कैद करून तुळंगात
बांधण्याची आज्ञा अग्निकुंभाने आपल्या
सेवकांना दिली. तुळंगात गेल्यावर त्याच
रात्री तिथला पहारेकरी कवणाकर
याच्याशी त्याने मैत्री करून घेतली.
बोलण्याच्या ओघात त्याला कळले की हा
पहारेकरीही अग्निकुंभाचा शत्रूच आहे.
त्याला हे ही कळले की मुनन्दिनी पार तर
या कवणाकरशीच विवाह करू इच्छित
होती! धीरसिंह पहारेकऱ्याला म्हणाला—
“तू सत्ता तुळंगानुन मुक्त केलेस
तर मी अग्निकुंभाचा संहार करून तुझा
व मुनन्दिनीचा विवाह घडवून आणीन.”

“तुला वाटते तितकं हे काम सोपं नाही.
अग्निकुंभ अत्यन्त तार अन् मायावी आहे.

जाकल्यामुळे मोठा सुन्दर दिसत होता!
धीरसिंहाने विचार केला—अग्निकुंभाच्या
ज्या दुर्गाबद्दल मुनि बोलले होते तो दुर्ग
अहसा याच पर्वतावर असावा! धीरसिंह
पर्वत चढू लागला. तोच बाब-सिंह भमा-
नक गर्जना करीत त्याच्यावर तुटून पडले.
परंतु जराही बिचलित न होता त्याने
मुनींनी दिलेला मन्त्र तीनदा जपला. बस,
त्यानंतर एकही जनावर त्याच्या वाटे
गेले नाही.

आणखी थोडे पुढे गेल्यावर त्याचे पाय
एकाएकी जमिनीला चिकटून बसले अन्
मुटायचा प्रयत्न करूनही ते सुटनात. त्याला
वाटले हे काम जाडूचेच असले पाहिजे,

या पर्वतावरचा हा सुरक्षित किल्ला हीच काही त्याची एकमेव जागा नव्हे! त्याने आपल्या मायाशक्तीने पहाडापासून तीस हजार फुट उंचीवर एक मेघमण्डळ निर्माण करून ठेवले आहे. जेव्हा जेव्हा त्याला काही धोका वाटेल तेव्हा तो या मेघमण्डळात बसतो. मग त्याच्याजवळ कोणी कसे पोचू शकेल?" कळणाकरने त्याला माहिती दिली.

"पण कुणाचा ही ईना, दुष्टपणा फार काळ चालू शकत नाही. जी माणसं धर्मासाठी, न्यायासाठी लढतात, त्यांचा पराभव कधीही होत नाही. तू मला अगोदर तुमगाचे दार उघडून बाहेर काढ,

नंतर इथून अग्निकुम्भाच्या किल्ल्याचा रस्ता दाखव; पुढील काय मार्गं मी पाहून घेईन." धीरसिंह म्हणाला.

धीरसिंहाचे बोलणे ऐकून कळणाकर फार खुश झाला. त्याने तुमगाचे दार उघडले अन् धीरसिंहाला बरोबर घेऊन तो किल्ल्याची वाट दाखू लागला. रस्त्यात त्यांना कित्येक वृक्ष दिसले. ते दाखवून कळणाकर म्हणाला—"हे काही सरेखुरे वृक्ष नव्हेत. अग्निकुम्भाची साक्षना घासला जी जी माणसे आली, त्या सर्वांना त्याने आपल्या मन्त्र-शक्तीने वृक्षांचे रूप दिले."

यावर धीरसिंहाने मूनीचे स्मरण दृष्ट्या की 'अग्निकुम्भाची माया नष्ट होऊन हे सर्व वृक्ष पुनरप मूळ रूप धारण करेल.' आणि त्याने मन्त्र जपला, काय आश्चर्य! ताबडतोब ते सर्व वृक्ष माणसांच्या रूपात परिवर्तित झाले! ते सर्व मोठ्या उरसाहाने शिपायां-सारखे धीरसिंहाच्या मागे मागे चालू लागले.

आपल्या दुर्गात ताबडतोब पहात बसलेल्या अग्निकुम्भाने जोळखले की धीरसिंह सैन्य जमवून आपल्यावर हल्ला करायला येत आहे! त्याने आपल्या मन्त्रसामर्थ्याने तिथला सारा आसमन्त अंधकारमय बनवून टाकला. त्याचबरोबर तो स्वतः पर्वत

वरचलू लागला! हा अचानक झालेला बदल पाहून सैनिक घाबरेलून हाहा-कार करू लागले. धीरसिंहाने मन्त्र जपल्यावर पर्वत स्थिर झाला आणि हळूहळू अंधारही हटू लागला.

यानंतर अग्निकुम्भाने आपल्या माया-शक्तीने सैन्यात सर्ववृष्टि केली, आगीच्या ज्वाला निर्माण केल्या, पण धीरसिंहानेही दरवेडो मन्त्राने परिस्थिती पूर्ववत् केली. खेबटी निरुपाय होऊन अग्निकुम्भ दुर्गातून अवस्थ होऊन मेघमण्डळाकडे पळून गेला.

धीरसिंहाचे सैनिक त्याच्या किल्ल्यात पोचले. अतः सोन्याचे महाल अन् मुन्दर वगैरे ठिकठिकाणी विखुरलेले होते. दुर्ग

तसा निर्जन होता पण खाण्याचे पदार्थ मात्र अनेक ठिकाणी ठेवलेले आढळले. धीरसिंहाचे भुकेले सैनिक त्या पदार्थावर तुटून पडले. परन्तु थोड्याच वेळात ते सर्वजण बेहोश होऊन पडले. धीरसिंहाने जवळच्या तलावातून पाणी आणून त्यावर मन्त्र कुंकला अन् ते पाणी सगळ्या सैनिकां-वर विखरताच ते सावय होऊन उठून बसले—अन् आस्ताच झोपेतून उठून बसत आहेत!

यानंतर कळणाकरला बरोबर घेऊन धीरसिंह किल्ल्याच्या बाहेर आला आणि एका लढकावर बसून आकाशाकडे पहात तो 'अग्निकुम्भाचे मेघमण्डळ कोसळून वगैरे' अशी कळन मन्त्र जपू

लागला. थोड्याच वेळात ध्यानक आवाज करीत मेघमण्डळ मोडून त्याचे हजारो तुकडे होऊन ते जमिनीवर कोसळले. त्याबरोबरच आपल्या अनुयायांसहित अग्निकुम्भही झाली कोसळून सर्वजण मरून गेले!

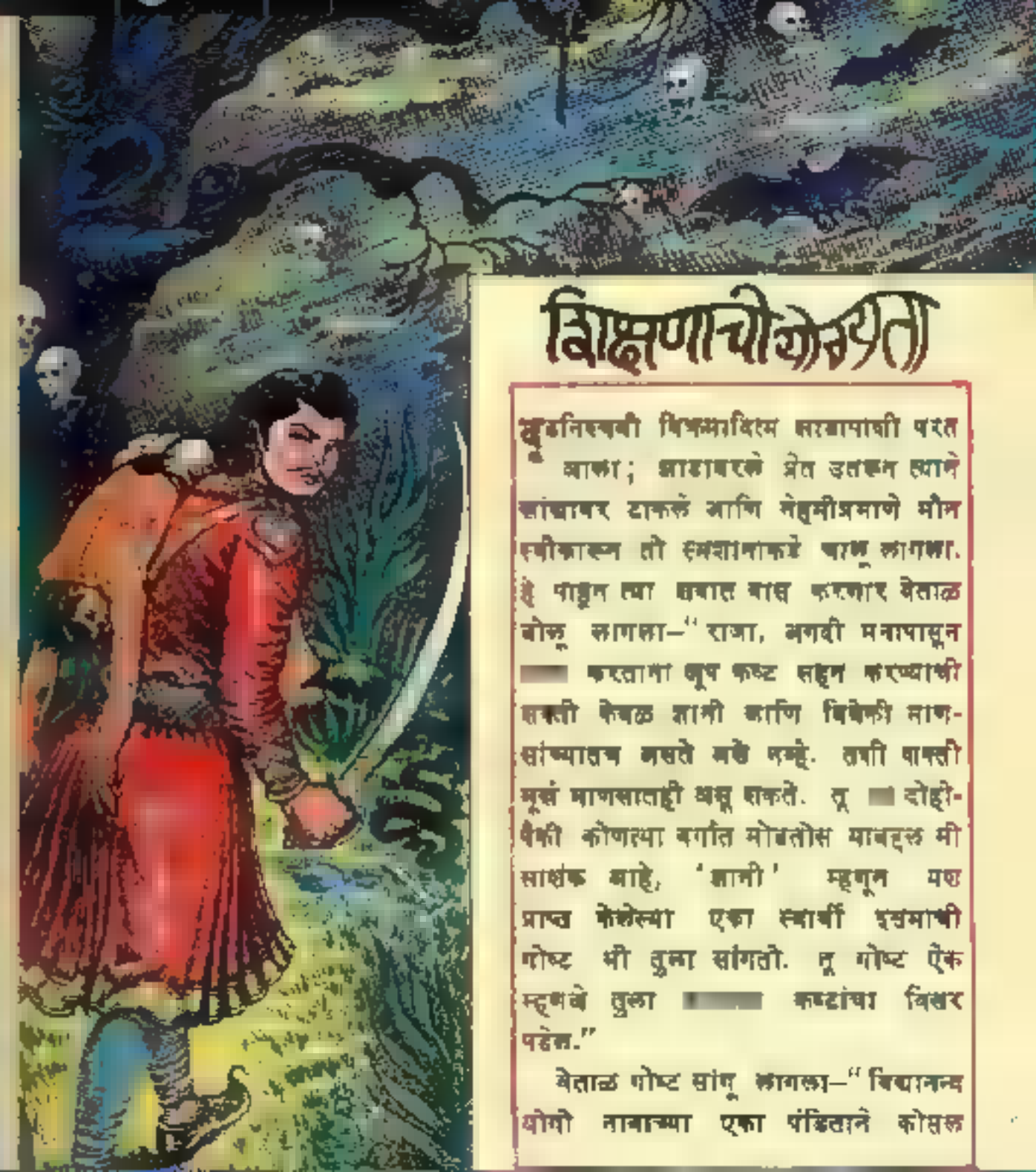
■ पाहून सर्वजण आनन्दाने नाचू-गाऊ लागले! यानंतर धीरसिंहाने काही सेनिकांचो दुर्गाचे पहारेकरी म्हणून नियुक्ति केली आणि स्वतः कनगाकरला बरोबर घेऊन रक्त-सरोवराकडे निघाला. परंतु द्रव्यमात रयतः सुनन्दिनीच आपल्या मैत्रिणींना बरोबर घेऊन दुर्गाकडे येताना दिसली. जावुनार अग्निकुम्भाच्या मृत्यु-बरोबरच त्याची जादुही ताहीशी झाली होती.

सुनन्दिनी मिकट येऊन पोचताच धीरसिंह तिला म्हणाला—“सुनोच्या आशिर्वादाने मी अग्निकुम्भाचा ■ करण्यात सफल झालो आहे. त्यामुळेच रक्त-सरो-वरातून तू मुक्त होऊ शकली आहेस. आता

तू आपला इच्छित वर करुणाकर याच्याशी विवाह करून सुखाने रहा.

सुनन्दिनीने मोठ्या आनन्दाने धीरसिंहाने म्हणणे धन्य केले. धीरसिंहाने मोठ्या चाटामाटाने सुनन्दिनीचा विवाह करुणाकरशी करून दिला. आणि नंतर तेथून निघून साधुमहाराजांकडे जाऊन स्वाने त्यांना प्रणाम केला. त्यांचा विरोध घेऊन मगेल तो भीशांबीना पोचला.

भीशांबीला पोचल्याबरोबर मुलोजनेची भेट घेऊन दिला धीरसिंहाने रक्त-सरोवरा-बद्दलची सर्व हुकीकत सांगितली. ते सर्व ऐकून मुलोजने म्हणाली—“■ काही सांगितलेत ■ सर्व खरेच आहे. कारण मला अशी ■ मिळाली आहे की त्या कुटु-मान्विकाचा वध होऊन नदी पूर्वेवत् स्वच्छ पाण्याने वाहू लागली आहे. आता आपण पुन्हा उघा जालात म्हणजे मी आपणाका माझा तिसरा प्रव्रज विचारीन.” असे म्हणून मुलोजनेने धीरसिंहाला सन्मानाने शवाना केले. (कथाः)

बिहणाचोकेरयता

सुनन्दिनीची विषमादित्त सरवापाशी परत आला; झाडावरले प्रेत उतरून त्याने सांघावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मीन स्वीकारून ती स्वशानाकडे चालू लागला. हे पाहून त्या सवात वास करणार वेताळ बोळू लागला—“राजा, अगदी मनापासून ■ करताना जूप कष्ट सहन करण्याची शक्ती केवळ ज्ञानी आणि विवेकी माण-सांप्यातच असते मजे नव्हे. तशी वास्ती मूर्ख माणसातही असू शकते. तू ■ दोही-पैकी कोणत्या वर्गात मोबतोस याबद्दल मी साक्षक आहे, ‘ज्ञानी’ म्हणून मण प्राप्त केलेल्या एका स्वार्थी इवमाची गोष्ट मी तुला सांगतो. तू गोष्ट ऐक म्हणजे तुला ■ कष्टांचा विवर पडेल.”

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—“विद्यानन्द योगी नावाच्या एका पंडिताने कोसल

राजधानीच्या सीमेवर ॥ ॥ गुरुकुल
आश्रम सुरू केला. त्याची बरी प्रसिद्धी
होती की-त्याच्या शिक्षणकुलीमुळे एकादा
मुल्ले ही ज्ञानी बनून जातो.

या कोसल राजाला दोन राणी होत्या.
बोरल्या राणीचा पुत्र विजय हा अतिशय
बुद्धिमान मुलगा होता. सोळा वर्षाच्या
वयातच तो सर्व प्रकारच्या विद्येत पारंगत
बनला. परन्तु धाकट्या राणीचा अजय
मात्र फार लाजावल्यामुळे कोणत्याही विद्येत
कुशल बनू शकला नाही.

एके दिवशी धाकट्या राणीने राजाकडे
तक्रार केली-“माझ्या लाजावल्यामुळेच
अजय मुल्ले बनला आहे, ही गोष्ट मी मान्य

करते. दरवेळी विजयही तुझा करून
माझ्या अजयचा अपमान केला जातो ॥
मला सहन होत नाही हो!” हे बोलताना
राणीला रडू फुटले.

धाकट्या राणीचे बोलणे ऐकून कोसल-
नरेश म्हणाला-“आपल्या करणोचे ॥
प्रत्येकाला योगाचेच लागते. ॥ एक
नंबरचा बावळट आहे. शिक्षण कशाची
॥ ॥ ही त्याला माहीत नाही! मी
॥ ॥ आता कसं बरं सुवाक?”

॥ विचार करून राजा म्हणाला-
“आपल्या राजधानीच्या सीमेवर विद्यामन्द-
योगी नाथाच्या आचार्याचा गुरुकुल सार्वत्रिक
जाहे. जगदी मूर्खताच्या मुल्ले विद्याभ्यासा
ही ॥ जागळा सहजण करून सोडतात
जशी त्यांची कीर्ती ॥ कानावर आली
आहे. पण ॥ आश्रमाचे नियम भारी
कटक असतात; सर्व प्रकारच्या, सर्व
जातींच्या विद्यार्थ्यांना तेथे समान वागवून
दिली जाते. राजा, रंक इत्यादि सर्व भेद
विरुद्ध सर्वांना आश्रमाच्या नियमांचे
चारखेच पालन करावे लागते. यासाठीच
मी विजयलाही त्या आश्रमात पाठवायचा
विचार कधी केला नाही. आपणच काय,
पण आपल्या राजधानीतल्या संपन्न परिवारां-
पैकी कोणीही आपल्या मुलांना त्या आश्र-
मात पासाळीच पाठवत नाहीत. तुला काय

वाटतं, आपला अजय त्या आश्रमाचे नियम
पालू शकेल?”

“महाराज, आपण अजयबरोबर विजय-
साही ॥ आश्रमात पाठवावे. मोठ्या
भावाकडे पाहून तोही विनयशील बनेल.
असं केल्याने त्याला ॥ ही वाटचाल नाही
की आपण नात्यामक आहोत, म्हणून
आपल्यालाच फक्त या आश्रमात पाठवण्यात
आसं आहे.” राणीने सुचवले.

राणीची ॥ सूचना ॥ करून राजाने
आपले दोन्ही पुत्र विद्यामन्द योगीच्या
गुरुकुलात पाठवून दिले.

बोडे दिवस गेल्यावर एक दिवस
मुलांची प्रगति पाहण्यासाठी दोन्ही
राण्यांना बरोबर बंडून राजा गुरुकुलात
गेला. तिथे अजयला मोठ्या आनन्दाने
असलेला पाहून राजा-राणी मातृवर्षात पडले.
राजाने प्रेमाने अजयला विचारले-“बेटा,
गुरुकुलातलं जीवन तुला कसं काय वाटतं?”

“विद्यामन्द योगी महान् ज्ञानी आहेत.
त्यांच्या सान्निध्यात राहून ॥ शिक्षणाची
गोडी वाटू लागली आहे. इतर विद्यार्थी
अनेक वर्षे वातवून जी शास्त्रे शिकतात ती
सर्व शास्त्रे दररोज एक वा हिवोमाने ॥
झिकून घेतली. मी सर्व शास्त्रांचं ॥
केवळ दोन जाठवड्यात संपवले!” अजयने
आनंदाने उत्तर दिले.

॥ राणीने प्रसन्न होऊन म्हटले
“तू जी शास्त्रे शिकतास त्याचं सार
बोडवयात सांग ना बेटा!”

“आई, तुला ती शास्त्रे कळायची
नाहीत. गुरुजीकडून शिकलेल्या उपनिषदा-
तल्या गोष्टी मात्र मी तुला पुरसतीच्या
वेळी सांगेन. प्रत्येक गोष्टीत एक एक
तात्पर्य आहे.” असे म्हणून अजयने लगेच
काही गोष्टी सांगितल्या. त्या सर्व गोष्टी
स्वतःला फार वाहाणे समजल्यामुळे इतरां-
कडून अपमानित व्हावे लागलेल्या मुल्ले
माणसांच्या संबंधातल्या होरवा!

गोष्टी ऐकून उद्दिग्ध झालेल्या मोठ्या
राणीने अजयला विचारले-“जरे, तुला

दादा दिसत नाही कुठे तो? त्याचं शिक्षण कसं काय चालू आहे?"

"आता मी गोष्टी सांगितल्या ना, त्या गोष्टी माझ्याबरोबरच गुरुजींनी दादाला लुद्धा सांगितल्या. मला असं की नव्या नव्या आलेल्या सर्वच विद्यार्थ्यांना गुरुजी या गोष्टी सांगतात; पद्धतच आहे त्यांची तशी! पण ऐकून दादा माज अगदी निराश झाला! त्याला म्हणे असं जाणवलं की-आपल्याजवळ तर काहीच ज्ञान नाही-कूप शिकायला हवं अजून आपल्याला! त्यामुळे तो नेहमी अभ्यासातच गढलेला असतो तेव्हापासून!" अजयने विजयची माहिती दिली. अजयचे उत्तर ऐकून दादाला आश्चर्य

वाटले आणि त्याने विजयला बोलावणे पाठवले. विजयला थांबता असा वेळच लागला. त्याचा उदास चेहरा पाहून दादाने विचारले, "तू काळजीत दिसतोस बेटा! काय झालं? आम्ही कासेलं कळूनही तू आम्हाला भेटायला का नाही आलास?"

पित्याला करून विजय म्हणाला-"पिताजी, राजवाड्यात अंतःपुरात राहून आपल्या मुलंकरून की जे काही शिकतो तेच ज्ञान असं समजून मला जणू गर्व झाला! तर अजून कूप शिकायला हवं. सबबच राज्याचा भार सोबाळावचा आहे. त्यामुळे पिढेस त्या वेळाचा उपयोग करून मला सर्व विद्या शिकवण्या आहेत! मी त्यामुळे आज-

काल आपल्या मूल्यवान् वेळाचा एक सणही घालवत नाही!"

एवढ्यात विद्यानन्द गुरुजी तिथे पोचले. ते म्हणाले-"महाराज, आगमनाची वार्ता मला उशीरानेच मिळाली. मी पूजाअर्चा करण्यात मग्न होतो म्हणून उशीर झाला याबला! क्षमा असावी! माझ्या शिष्यांकडून आपल्या काही उभीच नाही ना राहिली?"

माध्यांना अविवादम दादाने आपल्या मुलांची हकिकत सांगून म्हटले-"मला वाटतं होतं त्यापेक्षा ही स्थिति अगदीच निराळी आहे! शिक्षणाबद्दल आपलं म्हणणं काय आहे?"

"महाराज, विजय दोन वर्षे माझ्याजवळ राहिला तर तो सर्व शास्त्रात पारंगत झाल्याचं प्रमाणपत्र मी देऊ शकेन. हे प्रमाणपत्र वाळगणारा विद्यार्थी भक्ति, वेदान्त व व्यावहारिक ज्ञानातही दक्ष आहे असे सर्वत्र मानले जाते."

"मग अजयबद्दल काय?" दादाने विचारले.

"दा! अजयची प्रज्ञा तर असामान्य आहे! विद्याभ्यासासाठी त्याला कोणाहो गुरुजी आवश्यकता नाही. त्याला शिकवायला माझी बुद्धिमत्ता तर अगदीच तोकडी आहे! आपण त्याला जाणव घरी !" विद्यानन्द पोर्गीची राजाला उत्तर दिले.

विद्यानन्दयोगींना आणखी काही विचाराने असे राजास वाटले, पण तो गप्पच राहिला आणि अजयला घेऊन राजधानीला परतला."

इतकी गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले— "राजा, सगळ्या लोकांकडून प्रशंसा मिळवलेला हा विद्यानन्द योगी स्वार्थी वाटतो की नाही? अजयला महाम लामी अन् एकपाठी वगैरे म्हणण्यात काही तरी गोम असावी. माझा संशय आहे की अजयला त्याने आणखी काही दिवस आपल्याकडले ठेवले असते तर विद्येच्या बाबतीत त्याने भावी राजा विजय पाला माने सारखे असते; पण आचार्यांच्या अविषयात राजगुरू म्हणून रूप यश मिळवायची स्वार्थभावना प्रबळ जालेली होती; म्हणूनच त्यांनी अजयला पुढे शिकवायला दिला न?—या शंकेचे उत्तर माहीत असूनही दिले नाहीत तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

जिक्माविराने यावर उत्तर दिले— "एका राजपुत्राला त्याच्या विश्वासभोर

मुख म्हणून उघडे पाडणे अनुचित होय! म्हणूनच ही गोष्ट विद्यानन्दयोगींनी राजा त्याला समजेल अशा वेताने युवतीने मांडली. कदाचित एकपाठी असेलही, परन्तु जन्मापासूनच तो मूर्ख आहे. त्याला मूर्ख लोकांच्या गोष्टी सांगितल्या. पण त्या ऐकूनही अजयला कळले नाही की— आपणही त्या मूर्खांपैकीच एक आहोत! शोध माठवण्यात सर्वशस्त्र—पारंगत तर तो इतरांना सतावू शकतो. तो राजपुत्र आहे म्हणूनच त्याचा अहंकार इतरांच्या कारणीभूत होईल. म्हणून विद्या शिकण्याची त्याची नाही, तेव्हा निस्वार्थ बुद्धीने आणि राज्यकल्याणाचा विचार करूनच विद्यानन्द योगींनी अजयला विद्यादान करण्याचे केले आहे."

अशा प्रकारे राजाचे मीन मंग होताच वेताळ प्रतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या लाडावर जाऊन बसला.

(कसिपत)

गायींची वाटणी

एका गावात धर्मदास नावाचा एक धनवान माणूस रहात असे. आपला अत्काळ जवळ भोळ्यान त्याने आपले मूलगे शिवराम व नारायण बोलावून म्हटले— "हे पहा, माझ्या मृत्यू नंतर गुतळीच्या सोड्यासकट ही सर्व संपत्ति तुम्ही दोघे सारखी वाटून घ्या."

विस्थाच्या मृत्यू नंतर त्या दोघांनी सर्व संपत्तीचे अगदी सारखे दोन भाग केले. सर्व इस्टेट सारखी वाटली गेली; पण भाता तेरा गावी राहिल्या. त्या कशा सारख्या वाटून घ्याच्या हे काही त्यांना कळलेना!

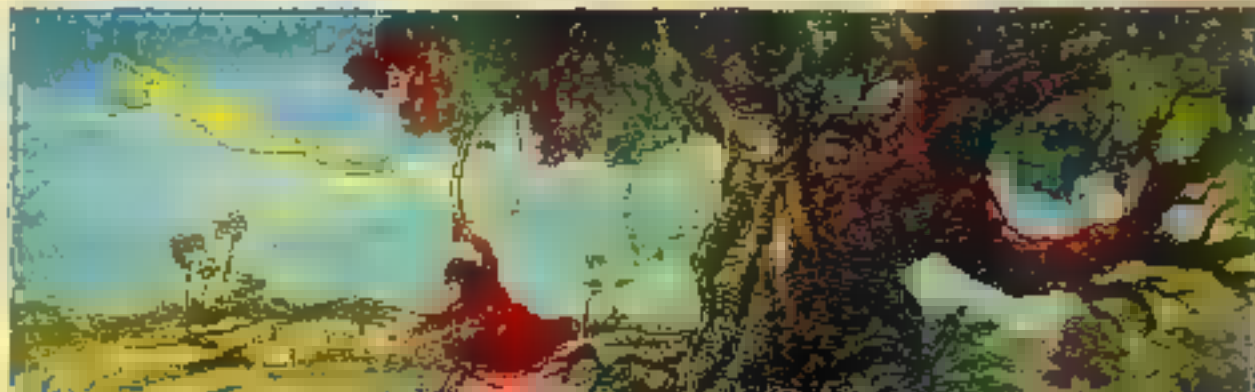
त्यांच्या अडचणीची माहिती सारत्यावरून गंगाधरशास्त्री नावाचा एक ब्राह्मण त्यांच्या घरी गेला आणि म्हणाला— "मुलातो, मला वाटतंय की तुम्ही आपल्या बडिलांच्या धाडानिमित्त गोदात कराल. तुम्ही एक गाय मला दान दिलीत तर तुमच्या बडि-

लांच्या माझ्याला शांति मिळेल. गायीच्या वाटणीची तुमची अडचणही दूर होईल!"

शिवराम अन् नारायण यांनी ब्राह्मणाची सूचना अमान्य करीत म्हटले— "दान-वीन देशावर काही कामचा बिरवात नाही. आम्हाला वाटतं की तुम्ही काळ करून पैसा मिळवावा."

गंगाधरशास्त्री म्हणाले— "मी जर केवळ दानावरच आशा लावून बसलो असतो तर तुमच्यासारखे अधिवाश अश्रद्धा लोक रहात असलेल्या या गावात मला जगणंय अशक्य झालं असतं. मी आपल्या बुद्धीच्या जोरावर लोकांच्या अडचणी सोडवून त्यांचा मेहुनताना मिळवत असतो. मोबदला मिळणार असेल तर तुमची गायीच्या वाटणीची अडचणही मी सोडवून देईन."

"सांगा काय हुवा मोबदला तुम्हाला?" शिवराम अन् नारायणने विचारले.

"एक गाय." गंगाधरशास्त्री म्हणाले.
"अहाहा! तुम्हाला एक गाय दिली की हिमोब बरोबर होईलच मुली! यात तुमची बुद्धिमत्ता ती ?" दोघेही म्हणाले.

"मी तुमच्याकडून अगोदर गाय न घेता वाटणी करून देईन आणि मगच आपला मेहनताना घेईन. मग तर झाले?" गंगाधरशास्त्रींनी आपली अट सांगितली.

आता शिवराम आणि नारायणच कुतुहल बाढलं. दोघा भावांनी खूप डोकं लाजवलं, पण गंगाधरशास्त्री काय पुक्ति करणार हे काही त्यांच्या लक्षात येईना! ते म्हणाले-"ठीक आहे. मेहनताना म्हणून तुम्हाला गाय दिल्यावरही आम्हाला दोघांना गायी सारक्या-सारक्या मिळाल्या पाहिजेत."

"मान्य आहे मला. माझी गाय तुमच्या गायीच्या संस्थेत मिळवा. चौदा गायी झाल्या एकूण? म्हणजेच तुम्हा दोघांना प्रत्येकी सात-सात गायी मिळतील. आता वाटणी बरोबर सक्ती न?" गंगाधरशास्त्रींनी विचारले.

"यांचा, तुम्हाला आता एक गाय दिली की आमची वाटणी सारखी कशी होईल?" दोघांनी एका स्वरात विचारले.

"मला एक गाय दिल्यावर तुमच्या-जवळ वाराच गायी राहतील ना! आता अडचण काय?" गंगाधरशास्त्री म्हणाले.

"मग तुम्ही जी गाय दिली तिचं काय?" दोघांनी आपली मांडली.

"मी तुम्हाला माझी देऊन नाही टाकलो काही! केवळ वाटणीच्या सोयीसाठी मी तिचा तुमच्या गायीत मिसळले." गंगाधरशास्त्री म्हणाले.

गंगाधरशास्त्रींचा हा निवाडा ऐकून दोघेही जोरजोराने हसू लागले. गंगाधरशास्त्रींना एक गाय देत ते म्हणाले-

"ही गाय आम्ही तुम्हाला मेहनताना म्हणून नाही देत आहोत, तर तुमचे चातुर्थ्य अन् बुद्धिमत्तेबद्दल बलीस म्हणून देत आहोत, समजलं?"

गंगाधरशास्त्री मोठ्या खुशीने गाय घेऊन घरी निघून गेले.

चांदोबा पुरवणी - ५

ज्ञानाचा खजिना

या महिमाचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

दत्ता त्रिकोण

बादबहा बाहजही आणि बेयम पृथ्वीजमहल यांचा बोला मुलगा दत्ता त्रिकोण याचा जन्म २० मार्च १९१५ रोजी झाला. ब्रिटिशांचे या मुलावर खार त्रैम आणि खो त्रैम अन्त्या काळातील मोठे निशान ही होती. सध्या ही काही मुलांची ही एका वर्गाची विद्यार्थ्याही नाही भस त्याचा वाटे.

ई.स. १९५० मध्ये बाहजही जेव्हा बाजारी पक्षा तेव्हा दत्ता त्रिकोणाजवळ होता. ब्रिटिशांच्या अंतर्गत तोच राज-निहायनावर बसणार अशी भवेता होती. पण बाहजहीचा धाकटा मुलगा औरंगजेब याने आपल्या बोन भावांना दत्ता त्रिकोण सध्याकडे, भाऊच त्याचे रावू जावे आणि त्यांच्याही जेवळ लज्जात त्याला हार काढी लावली. मग त्याने पहिल्याला आपल्या विचार केला. वाटेत तो जीवळ मलिकाच्या बांधवाला नेला. दोराने एकेका त्याचा जीव बाचकता होता. तरी पण मलिकने त्याला औरंगजेबाच्या सह-जाण्याला हवाली केले. औरंगजेबाने त्याला जोमानाच्या सन्मान दिने. त्यांनी त्याला काळिर करवले आणि मुलुची विद्या दिली.

तो कोण ?

देशात अनेक वर्षे भ्रमण करून नंतर एक विद्वान आपली नगरी प्रतिष्ठापन पोचला. त्याने लोकको कथांचा संकलन केला होता आणि आपल्या भाष्यवाच्या राजांना त्या बाबून दाखविण्याची त्याची इच्छा होती. राजांना त्या ऐकण्यात काही स्वारस्य वाटले नाही. तो मुकाटयाने राजाच्या दरबारातून बाहेर पडला. एक एकान्त स्वाम पडून त्याने आपली वधे हस्तलिखिते अभि-कुळात जाळायला सुरुवात केली. जेव्हा राजांना हे समजले तेव्हा खो त्याला परावृत्त करण्यासाठी पावत आला. पण तोपर्यंत सात भागांपैकी सहा जग्गीच्या मध्य-स्थानी पडले होते. सातवा भाग फक्त बांधला. भूकत! ज्या बाबेत या कथा लिहिलेल्या होत्या ती भाषा आता अस्तित्वात नाही. त्या कथांचे नंतर संस्कृत मध्ये केलेले भाष्यान्तर जपलव्य आहे.

तो विद्वान कोण ?

पृष्ठ ८ पहा.....

जगातील भाषेचे

हायना देवीचे मन्दिर

एशिया मायमरच्या पश्चिम किमान्यावर एकेंसस नावाचे वैभवसंपन्न नगर वसलेले होते. त्यात वसलेल्या मध्य मन्दिरामुळेच या नगराला महत्त्व प्राप्त झाले होते. हे हायना देवीचे मन्दिर होते. (ग्रीक भाषेत तिका आर्टेमिस असे म्हणत असत.) जसे म्हटले जाते की एकेंससमधील कारागीरांच्या काही पिढ्यांनी मिळून २२० वर्षात या मन्दिराचे बांधकाम पुरे केले. दुर्दैवाने रोम-सम्राट नीरो याने हे मन्दिर कुटले आणि इसवी सन २६५ मध्ये गॉय लोकांनी त्याचा पूर्ण नाशनाट केला !

विज्ञानातील गंमत

सुचना :

स्वयंपाकघरात वापरल्या जाणाऱ्या एकाच पिछमय पदार्थावर आयोडिनचे काही पेंच टाका आणि त्याला जो निळा-जोवळा रंग येतो तो पहा. ही पिछमय पदार्थांची परीक्षा आहे. पहावना हे समजून घ्या, पावाचा तुकडा अथवा एकाच पदार्थावर बोटे आयोडिन टाका. कसात पिछमय पदार्थ आहे हे आता तुम्ही सांगू शकाल ? कच्च्या बटाट्यासारख्या ताजा पदार्थ असता, तर तो सुकविले तो तुम्हाला बांधाचं मायेचं. मग कायच प्रयोगे तुम्हाला बघीत्या कागदाचा तुकडा, वर्तमानपत्राचा एकदा कापून घ्या एकाच माती-काच्या गुळगुळीत-जमकत्या कागदावर आयोडिन टाकून पहा

पिछमय पदार्थांची परीक्षा

काय होते आणि का ?

बटाटा, पीठ व पिठाचे बनवलेले भाज्य पदार्थ (उदाहरणार्थ ब्रेड) ठसेच बघीना कापून व हिट्टी कागद यात पिछमय पदार्थ आहे असे विचते, वृत्तपत्राचा कापून आणि जमकत्या गुळगुळीत कागदात त्याचे अस्तित्व विमल नाही. वृत्तपत्राचा गुळगुळीत बनविण्यासाठी काही विशेष द्रव्याचा वापर केला जात नाही, पण जमकत्याचा कापून घ्यात मात अशा द्रव्याचा उपयोग केलेला असतो. बघीत्या कागद जपून हिट्टी कापून घ्यात पिछमय पदार्थ असतो हे तुम्हाला लक्षात येईल.

आपण पदार्थांचे काही गुण वासाने अथवा चवीने लक्षात घेतात. पिछमय पदार्थांचे अस्तित्व अशा रीतीने कळू शकत का ? मक्याच्या पिठाचा वास वेळून किंवा पहा तर खरे !

पिछमय पदार्थ पचनापूर्वी साखरेच्या स्वरूपात बदलतात, आणि तोंडात सुटणारी साखर हा एक पाचक रस आहे. म्हणूनच पिछमय पदार्थांचे तोंडात बरचसे राहिले तर त्यांची साखर बनते. तुम्ही पावाचा एक तुकडा तोंडात ठेवून पहा, काही मिनिटांनी तो थोडा गोड लागू लागेल. तुम्हाला असं आश्चर्य का ?

जगातील महान घटना

अलेक्झांडरच्या अभिमानाला आव्हान

मॅसिडोनियाचा राजा फिलिप याचा पुत्र अलेक्झांडर (सिकंदर) स्वतःला कॅरोलरस देवाचा पुत्र मानत असे. दुसऱ्या कोणीही मिळवले नाही असे काहीतरी आपल्या तशेवाने मिळणार आहे असा महानपणा-पासूनच त्याला स्वतःबद्दल विश्वास येत. अलेक्झांडरचा जन्म झाला त्याच दिवशी त्याच्या बडिलांना लढाईत मोठाच विजय मिळाला, त्यामुळे त्यांनाही वाटे की आपला हा मुलगा म्हणजे विशेष कोणीतरी आहे!

मानवतेचा गुरू म्हणून प्रसिद्ध असणाऱ्या अॅरिस्टॉटलचा विद्यार्थी बनण्याचे आग्रह अलेक्झांडरला काढले होते. अलेक्झांडर म्हणे—"बडिलांनी मला केवळ जीवनाचे दिले. परंतु ते जीवन कसे जगावे ■ मला माझ्या गुरूने-अॅरिस्टॉटलनेच शिकवले!"

अलेक्झांडरला जगजेता वनायका अॅरिस्टॉटलनेच शिकवले-असे म्हणणे कठीण आहे. परंतु, एवढे मात्र खरे की अलेक्झांडरच्या मनात काहीतरी भिळ-वण्याची भावना अॅरिस्टॉटलनेच जागवली; आणि अलेक्झांडरने ती भावना लढायांच्या द्वारे पुरी केली.

■ स. पू. चौथ्या शतकातील ■ गोष्ट आहे. त्यावेळी पॅर्सिया हा एक शक्तिशाली देश होता. डॅरियस राजा त्यावर राज्य करीत होता. या डॅरियसचा अलेक्झांडरने पराभव केला. या विजयाने प्रोत्साहन मिळून अलेक्झांडर आपले सैन्य घेऊन एका मागून एक देश पादाक्रांत करीत चालला

आणि खेवटी इ. स. पू. ३२६ मध्ये तो हिन्दुस्तानात ■ झाला.

इतके देश तो फिरला होता, पण इथल्यासारखी उत्तम संस्कृति त्याला कोठेही विसली नव्हती. हिन्दुस्तानात पोचल्यावर ■ लढाई करण्यासारखा त्याला दिसला तो तक्षशिलेचा राजा. परंतु ■ राजाने त्याचे इतक्या आपुलकीने स्वागत केले की अलेक्झांडर भारावूनच गेला! त्याच्यासाठी आयोजित केल्या स्वागत-समारंभाला अनेक राजे उपस्थित राहिले. परंतु मुद्दाम अनुपस्थित राहिला तो राजा पुत्र (शेरस)! पुढचे राज्य जेकडच्या दुसऱ्या तीरावर होते. त्याने अलेक्झांडरला मुद्दाचे आव्हान दिले!

पुढच्या सैन्याला अपेक्षा नव्हती असा एका बायली राजी अलेक्झांडरच्या सैन्याने नदी ओलांडली! या हल्ल्याला तोंड देण्यासाठी पुढे ताबडतोब आपल्या सैन्याची हालचाल सुरू केली. या घनघोर मुद्दात आपले जवळजवळ सर्वच सैनिक मारले जाईपर्यंत पुढे धर्षीने लढला. त्याच्या या धर्षीचा अलेक्झांडरवर फारच चांगला परिणाम झाला. शेवटी जखमी पुरूला जेव्हा अलेक्झांडरसमोर आणले तेव्हा त्याने पुरूला विचारले—"मी तुला कशा प्रकारची वागणूक द्यावी मशी तुझी अपेक्षा आहे?" "एका राजाला जशी वागव्यास हवी तशी!" पुरू उत्तरला. अलेक्झांडरने पुरूला त्याच्या राज्यासकट स्वतंत्र केले आणि ■ एकवेळाचे मित्र बनले!

प्राचीन भारतात भटकलो

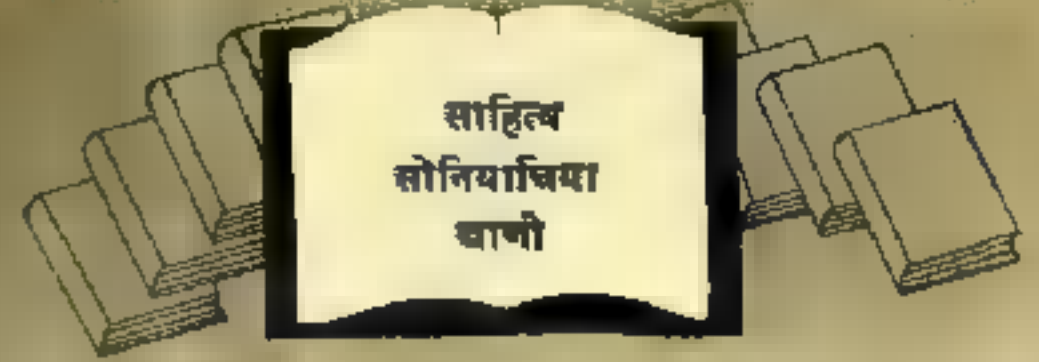
१. एका तऱ्हेने भारतीयाने जेनेनकांडरला जायत्या छोट बोलण्याने लिहले होते. ■ तऱ्हेने कोण होता ?
२. ■ तऱ्हेने कोणत्या पराण्याची ■ केली ?
३. ■ सत्सत्कार ■ मन्त्री कोण होता ?
४. त्याने लिहिलेल्या सुप्रसिद्ध ग्रंथाचे नाव काय ?
५. त्याने वैकिष्टभ कोणते ?
६. कविकाने आधम दिलेला सुप्रसिद्ध वैद्यशास्त्र कोण ?
७. त्याने लिहिलेल्या ग्रंथाचे नाव काय ?
८. कलकत्ता महाराष्ट्री स्मारका कोणी केली ?
९. महाराष्ट्रा उद्घाटनाची तारीख कोणती ?
१०. कलकत्तातील सर्वात जुनी संस्था कोणती ?

आपले सामान्यज्ञान

१. कुक्तेच जन्मलेले काँग्रेस-भाषक भाषाराने केवढे असले ?
२. मराठ्या अजूनची मीच्या घडी तऱ्हेने ■ तऱ्हेने नाटकाची रचना करणारा कोण ?
३. मुंगी किती ■ वाहू शकते ?
४. ओरांग ओटांग म्हणजे ■ ?
५. पृथ्वीवर सर्वात कोरडी नदी जाय कोणती ?
६. सूर्याच्या एकूण अक्षरमानात किती पृथ्वी वसू शकतील ?
७. पृथ्वीवर पळलेल्या उत्कर्षाची सर्वात अधिक मरणाची उत्का कुठे आहे ?
८. मानवाच्या दोन्ही किडण्यांमधील मिळून रवांची लांबी किती होईल ?
९. पक्ष्याच्या ■ विटमिन असते काय ?
१०. २५ डिसेंबर हा विषय विसमस म्हणून साजरा करण्याची ■ येथे बिस्तान्या जन्मापासूनच सुरू झाली काय ?

.....पान वाचन पहा

साहित्य सोनियाच्या घाणी

१. रचनात्मक साहित्यासाठी ठेवलेल्या भारतीय राष्ट्रीय पुरस्काराचे नाव काय ?
२. हा पुरस्कार देणाऱ्या संस्थेचे नाव काय ?
३. याच प्रकारच्या दुसऱ्या दोन संस्थांची नावे कोणती ?
४. भारताचे कोणते पंतप्रधान सुप्रसिद्ध लेखकही होते ?
५. त्यांचे तीन प्रमुख ग्रंथ कोणते ?
६. रवीन्द्रनाथ टागोर यांना साहित्याबद्दल नोबेल पुरस्कार केल्या मिळाला ?
७. कोणत्या पुस्तकासाठी त्यांना हे बक्षिस मिळाले ?
८. कोणत्या भारतीय-पोर्तुगीज तऱ्हेने कवीने इंग्रजीत सुरेश काव्यरचना केली ?
९. महान् राष्ट्रवादी पुढारी लोकमान्य टिळक यांनी लिहिलेल्या प्रसिद्ध पुस्तकाचे नाव काय ?

.....पान वाचन पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक ■ शिकू या !

आसामी : हृदय	मराठी : हृदय	संस्कृत : हृदयम्
बंगाली : हृदय	काश्मिरी : दिल	सिंधी : दिली, हियां
इंग्रजी : हार्ट	मल्याळी : हृदयम्	तमिळ : इदयम्
गुजराती : हयूं, हृदय	उडिया : हृदय	तेलुगु : गुण्डे
हिन्दी : हृदय, दिल	■ : हिरदा, दिल	उर्दू : दिल, जमीर

तुम्ही विश्वास ठेवाव ?

- कि आईनाप दीर्घायुची नसतील ■ त्यांचे मृतही दीर्घायुची होऊ शकणार नाही.
- * कि आईनाप तय्येतीना बंध मसले.
- कि स्वप्ने रंजित नसतात.
- जंहे, मुळीच नाही !
- * दीर्घायुच्या आईनाप सोसायचे, तर बोधकाय असे सांगते की या दोन्हीचा काहीही संबंध नाही.
- * आईनापमधे खूप केली नसतात. त्यामुळे परिणामतः जरी स्वप्नेला उजवताच मिळते.
- ही रंजित नसू शकतात.

उत्तरावली

तो कोण ?

गुणावली, त्याच्या मेषाचे नाव दुर्लक्ष्य, पुढे होयबोवामे त्याचे संस्काराचे केलेले भाषांतर कथासंस्कारात या नावाने अधिक आहे.

इतिहास

१. कन्याश्रम.
२. श्रीमं भराणे.
३. कौटिल्य किंवा चाणक्य.
४. अविद्यालय.
५. कायदा व सुमानशास्त्र बाबत पद्धतशीर शिक्षण घेऊन जगातील पहिला ग्रंथ.
६. अरुंध.
७. चरक संहिता.
८. जैव कारणीक.
९. २४ ऑगस्ट १९२०.
१०. कालीदासवरील कालीदेवीचे मन्दिर.

विज्ञान

१. वाळण वध. परन्तु पूर्ण ज्ञान होईपर्यंत ते वाळव अर्थाने जरीराला असलेल्या पिशाचीतच राहते.
२. मोहाटं, लगीत नाटक मिमिडाइट.
३. एकतः, यथा वननाथ्या पञ्चासक-
४. बाबीन जेली मालक.
५. चित्री हेरातीन केल्या नव्याने त्याने. मानकाच्या जाळणीत जात-पर्यंत तेथे जरीही पसरेना नाही.
६. एक मित्रियन कृष्णविद्या वास्तीन.
७. आक्रियेत, तिचे वजन साठ टनपेक्षा जास्तीच.
८. लवजवळ ४० मैल.
९. होय. डिडॅपिन वी.
१०. नाही. इशरी सन ४४० घट्टल.

साहित्य

१. साहित्य अकादमी पुरस्कार.
२. साहित्य अकादमी.
३. कर्णत नाटक अकादमी आणि कविता कला अकादमी.
४. जवाहरलाल नेहरू.
५. भारताचा ओपन ज्योतिष इतिहासने ओलखते दर्शन आणि आत्मचरित.
६. इशरी सन १९२२ च.
७. गीतिका.
८. हेन्री डेरोस्को.
९. गोवर्धन.

नेहरूंची गोष्ट

जडराव्या अतकाल मोयल बशीर जेव्हा काश्मीर मध्ये गेला, तेव्हा राजकीर नावाच्या एका वाडीपशी त्याचा परिचय झाला. वाडीपशीने अतामान्य पांडित्य पाहून ते खूब झाले. अशा प्रकारे राजाच्या मित्रांमधून हा परिवार काश्मीर सोडून दिल्लीत स्थायिक झाला, दिल्लीत एका कालव्याच्या किनाऱ्यावर त्याने आपले घर बांधले. कालव्याला हिंदीत 'नहर' म्हणतात, म्हणून लोक त्यांना नेहरू म्हणू लागले. हा परिवाराला एक पंजाब नेहरू यांचा १८९१ मध्ये जन्म झाला. त्याच्या मृत्युनंतर मोतीमाल याचा जन्म झाला. मोतीमालाचे दोरले आज तंदलाल यांनी मोतीमालाचे पालन-पोषण करून तेव्हा तेव्हा मोठे केले.

मोतीलाल परिश्रमपूर्वक सिकुन बसोस
कमले. त्याच [] जवाहरलालाच्या
हृदय-कोटीची स्थापना झाली. मोती-
लालने जवाहरलाला [] आपली
बकिची लुक केले. बोक्याच फाळत
त्यांनी जमाव पैसा मिळविना. चोरले
संगू मरण राकस्तावर रोन्ही कुटुंबने
एकदा राहु लावली आणि एकदा
कुटुंबाची ठर जवाहरलाली मोती-
लालने उचलली.

मोतीलाल लामान्याने बल्यन्त उदार-
पणे वागला बसत. पण रागावले म्हणजे
त्यांचे बर्तन निदंभतेचे होते. एक दिवशी
जवाहरने बकिसांच्या टेबलावर []
पेन पाहिले. त्याला वाटच बकीस
काही एकाच वेळी दोन पेनांनी मिळीत
नाहीत. असा विचार करून त्याने एक
पेन चोरले. जेव्हा बोरी उपडकीम
जाली तेव्हा मोतीलाल लालने मास
झाले आणि त्यांनी जवाहरला पांचपेन
बोदावे रत्न राखिले.

मोतीलालने प्रथम अपत्य आणि त्यांचा
एकमेव मुलगा जवाहरलाल मास
जन्म १४ ऑक्टोबर १८८९ रोजी [].
जवाहरने पिता विवश भव काम []
संभवाकाळच्या वेळी आपल्या निवासह
हास्य-विनोद करीत बसत. त्यावेळी
जवाहरलाल पदव्याच्या वागून सर्व काही
पहात राही आणि मोठ्या लोकांच्या
जीवनपद्धतीचे आस्वादित अवलोकन
करी.

[] बाल्यावर ही जवाहरच्या []
बकिबाबतची गोष्ट मुळा दुर्भाष निर्माण
झाला नाही. त्याने जनात विचार
केला-बकिनामा व [] मी वेद
चोरलं, तेव्हा त्यांनी जमा केलेली
किता योग्यच म्हणली पाहिले.
जवाहरची आई त्याच्याशी बल्यन्त
प्रेमाने व आपुलकीने वागे. ती तेव्हा
आपल्या कुनाना लामायण [] मह-
भारतातील गोष्टी [] होते.

एकदा मोतीलाल लाल रंभाचे भव पीत
अवता जवाहरने पाहिले आणि []
आऊन आईला वातमी दिली-'आई
न, पिताजी रक्त पीत जाहेत [] !'
मुलाच्या भोजनस वागून आई स्वल्प-
राची बर्तितल्या [] हुंसी.

८२ वर्षी जवाहरला वाढदिवस मोठ्या
वाटाल लालरा [] आई. त्याच्या
साठी गवे कपडे बनविले []. एका
मोठ्या ठराव्या एका पारब्रमत
त्यांना बसविले आई आणि दुसऱ्या
पारब्रमत बहु बसवत तसम भाव्या
[] त्याचे बजन केले आई. बग पा
बसु बकिना वाटल्या बस. ओठ्या
जवाहरला काटे [] हा वाढदिवस
वर्षातून [] वेळी?

जवाहरलाल आपल्या एका दैनिक मित्राच्या मदतीने मोठ्यावर नसायला बिकला, एक दिवशी तो एकटाच मोठ्यावर बसून बाहेर गेला आणि छाती पडला. मोठा एकटाच बरी

स्पष्टी मोतीलाल आपले मातेबाईक
■ गिव-मंडळीलाठी ■ मेजबानीच्या
■ गुंतले होते. जवाहरला
न येताच मोठा एकटा आलेला पाहून
सर्ज जण एकवचन पावरले, सर्ज जण
त्याच्या शोषार्थ चारी दिशांना धावत
बाहेर पडले.

गेवटी मोठ्या जवाहरला एकटाच
पायी येताना पाहून सर्जला खूप
आनंद झाला. जवाहरलात तेव्हा
मोठे आल्यावर वेव्हा ■ सर्जची चर्चा
होई, तेव्हा ■ म्हणत—“त्या दिवशी
सर्जनी माझी अशी प्रकृता ■
मो जणू एकटे प्रचंड छादय करून
पडत आलो बाहे.” (कथकः)

कलेचा आदर

विरम रेषाचे ■ विविधसेन याचा
■ मोठा विविध होता. एकदा
एकदा गोष्ट त्यांच्या मनात आली की
मग ते वेव्हासारखे तिच्या मागे ■

एकदा ते निरनिराळ्या रेषांचे विविध
करून एक चित्र रंगवित होते, स्पष्टी
त्यांचा उपसेनापति आपल्या काही
व्यक्तिगत कामासाठी त्यांना भेटायला ■
राजाळा खूप करव्याच्या विचाराने तो
म्हणाला—“महाराज, आपली चित्रकलेची
■ मला चांगली माहीत आहे. पण
आपण इतकी कलापूर्ण चित्रे रेखाटू शकता
याची मला कल्पना नव्हती. ज्या अपूर्व
प्रतिभेने आपण ही चित्रे रंगविता, ती केवळ
अंतःपुरस्त रहावीत ■ योग्य नाही.”

उपसेनापतीने बोलले ऐकून राजाळा
खूप आनंद झाला आणि म्हणाला—“मला
वाटतं, या सर्व ललित कला धीर्मांत लोकांच्या

उपयोगाच्या आहेत. सामान्य जमाती
यांपासून काय फायदा होणार?”

यानंतर उपसेनापतीने आपला विचार
सांगितला—“महाराज, कोणत्याही कलेचा
अंतिम उद्देश असतो आत्मसंतोष। आपण
जी चित्रे काढीत आहात. काही चांगल्या
चित्रकारांकडून ■ प्रतिकृति बनवून
पेऊन सामान्य जनतेला पर्वदेल अशा
किमतीला त्यांची विक्री झाली पाहिजे.
याचा परिणाम असा होईल की प्रजेत
कलेविषयी आदर वाढेल, जनतेत अभिरुचि
जागृत होईल.”

उपसेनापतीच्या लक्षात आले की आपले
म्हणजे राजाळा पटले आहे. आणि मग कार्य-
सिद्धीच्या आनंदात तो तेथून बाहेर पडला.
आता विविधसेन आपली चित्रे सामान्य
प्रजेला कमीत कमी किमतीत कधी उपलब्ध
करून देता येतील याबाबत विचार ■

अनेक चित्रकारांची नियुक्ति केली. मूल्य-दान लाकडी तक्त्यांवर आपल्या चित्रांच्या नकला तेंक-रंगात बनवून घेतल्या आणि ज्येष्ठ कमी किमतीत त्यांच्या विक्रीची व्यवस्था केली.

अशा रीतीने एक वर्षाचा काल छोटला. एक दिवशी राजा मंत्र्याला म्हणाला— “मंत्री महाशय, मी चित्ताचलेंत्या चित्रांचा जगतेश्वर काय परिणाम होत आहे हे पाहण्याची माझी इच्छा आहे. त्या वेळ पाहून व्यापाऱ्यांच्या सारांशात भ्रमण वा. कलात्मक वस्तूंची विक्री करणाऱ्या दुकानात अनेक कलाप्रेमी ग्राहक येत असतील. त्यांच्याकडून मला पाहिजे मी माहिती घेऊन सहज मिळेल. आवश्यक वाटले तर काही ग्राहकांची बोलणे होऊ शकते.”

मंत्री संधीची पहात होता. त्याने राजाची योजना एकदम मान्य केली. दोघे जण देसाटनाला निघाले.

ते राजधानीतल्या एका मोठ्या दुकानात पोहोले. तिथे अनेक कलात्मक वस्तु आणि निरनिराळ्या चित्रकारांची चित्रे सुसोमित होती. विचित्रसेनांच्या चित्रांचा एक हीग एका कोपऱ्यात त्यांना दिसला.

त्याच वेळी मोठे दवाखा एक जसाची दुकानात फिरला आणि म्हणाला— “मी एक

नवीन घर बांधलं आहे. आपल्या घराला दृष्ट काढू नये म्हणून एक चित्र मला खरेदी करायचं आहे. प्रत्येक दुकानदार सवा किंमत मागत आहे. राजा विचित्रसेनांची चित्रं आपण पार कमी किमतीत देता की ऐकलंय! म्हणून मला त्यांचं एकाच चित्र घालू?”

हे ऐकून राजाला आपला अपमान झाल्यासारखं वाटलं. राजा तेवून निवाळाय, एकदधात एका चित्रकाराने प्रवेश केला नि विचारलं— “राजा विचित्रसेनांची दोन चित्रं मला घालू?” असं म्हणून त्याने चिन्हातून पैसे काढले.

मंत्र्याच्या लक्षात आलं की कोणी तरी चित्रकार आहे. तो त्याला म्हणाला— “आपण थोर चित्रकार आहात. राजे-साहेबांची चित्रे खरेदी करीत आहात. पाहून सूप आनंद झाला. मला असं वाटतं की आपण आपल्या विद्याभ्यासा चित्रकला शिकवताना आदर्श चित्र म्हणून ही दाखवीत असाल. आपल्या राजेसाहेबांची चित्रे खरोखरीच अमि-कधीची! आपल्या सभाळांतील लोकांना ती निश्चित सूप आवडत असली पाहिजेत.”

चित्रकार मंद स्मित करीत म्हणाला— “एका उत्तम चित्राच्या कलात्मक मूल्यांची

कधी हानि होते हे सोदाहरण दाखविण्या-साठी मी ही चित्रे खरेदी करीत आहे.”

हे उत्तर ऐकून राजाचं डोकं भगभगू लागलं. तो तिथून बाहेर पडू पाहणार इतक्यात एक वृद्ध स्त्री दुकानात आली राजाने चित्ताचलेंती पार चित्रं खरेदी करून लागली.

तिच्या जवळ जाऊन मंत्र्याने विचारलं— “बाई, तुम्ही एकदम चार चित्रं खरेदी केलीत. जुन्या पिढीतल्या लोकात अजून कलावंतांची अभिरुचि जिवंत आहे असंच म्हटलं पाहिजे!”

मंत्र्याचं विधान ऐकून म्हातारी लज्जित होऊन म्हणाली— “महाराज, कले

संबंधी अभिरुचि श्रीमंत लोकांतच असू शकते. माझ्या सारख्या दरिद्री बाईच्या अंशःकरणांत ती कशी असणार? मग मी ही चित्रे का खरीदली असं विचारालं? या चित्रासाठी जे लाकूड वापरले आहे, ते कसंयं उत्तम दर्जाचे आहे. माझ्या जुन्या कौलारू घराच्या सिडक्यांच्या काही फुटांच्या मोडल्या आहेत. टीक करेवी करणं मला शक्य नाही. म्हणून ही लाकूड घेऊन तालली आहे माझी।”

प्रमाणिकपणे बुद्धेने जे काही सांगितलं त्यावर मंत्री काय बोलणार? त्याने राजाकडे सहेलुकपणे पाहिले.

आता राजाच्या मक्षात झालं की चित्रकलेतील प्रतिभा आणि कला यांच्या-विषयीच्या आपल्या प्रेमाचा सामान्य जनता कसा अर्थ लावीत आहे.

राजा आपल्या मंत्र्यांसह राजमहालात परत आला आणि निराशेच्या सुरात म्हणाला—“मंत्रीजी, सामान्य प्रजेच्या मनात कलेसंबंधी अभिरुचि निर्माण

करण्याचा जो प्रयत्न मी केला ती एक मोठी चूक होती. माझ्या चित्रांच्या प्रति-कृति निर्माण करणाऱ्या चित्रकारांना आजच सुट्टी देऊन टाका.”

“महाराज, आपण रागावणार नसाल तर एक गोष्ट सुचवू इच्छितो. सामान्य जनतेत कलेसंबंधी अभिरुचि निर्माण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. पण या कार्यात उत्तम प्रतिभावान्त कलाकारांचे सहकार्य मिळविणे पाहिजे. कलाकारांना राजाश्रय मिळावा पाहिजे.”

मंत्र्याची ही सूचना राजाला आवडली. पदरी असलेल्या चित्रकारांमधून काही प्रतिभासंपन्न कलाकारांना त्याने निवडले आणि त्यांच्या मार्गदर्शनावाली एका चित्रकला-विद्यालयाची स्थापना केली.

चित्रकलेची आवड असलेले भवयुवक या विद्यालयात विद्यार्थी म्हणून दाखल झाले. सामान्य जनतेत हळू हळू चित्रकले बाबत अभिरुचि वाढत चालली.

नारवाने श्रीकृष्णाला दुसऱ्या दिवशी रुक्मिणीचा विवाह होणार असल्याची बातमी दिली नि तो निघून गेला. श्रीकृष्णाने आपल्या आप्त जनांना बोलवून सांगितले—आपल्या हितचिंतक भारवाने दिलेली बातमी तुम्ही सर्वांनी ऐकलीच! आता उखीर करणे नसले! आपण कार्यारंभ करू पा. आपण आताच कुंडिनपुराकडे आगला निघू. तुम्ही सर्व जण आपापली वाहने व सेवा सज्ज करा. प्रस्थान करताना सप्तात ठेवा की सर्वांत पुढे सात्वकी, मध्य-वानी बळराम आणि शेवटी महाराजा उग्रसेन अशी रचना असेल. सर्व प्रकारची सस्त्रे घेऊन दारकासह मी सर्वप्रथम जातो आणि शिशुपाल, रुक्मि, जरासंध इत्यादींना

चांगला शिकवून रुक्मिणीला प्राप्त करतो.

सैन्याच्या प्रस्थान समयी बुदुभीचा ध्वनि निनादला. सर्व यादवांनी नियम्याची तयारी केली. सर्वांचा डोसाह पाहून श्रीकृष्णाला अपार संतोष झाला. त्याने स्वतः सुरेल वेध-भूषा केली नि रथावर होऊन निघाला.

श्रीकृष्ण नगरदेवाच्या थाटात प्रवास करून विदर्भ देशात पोचला. तो जेव्हा कुंडिनपुराच्या जवळ आला, तेव्हा रुक्मिणीचा पिता मीष्मक पुढे आला नि त्याने श्रीकृष्णाचा आदरसत्कार केला, गावा बाहेरच्या एका विश्रामगृहात त्याच्या निवासाची व्यवस्था केली. श्रीकृष्णाच्या

बाबून लज्ज-समारंभात येथार नाही. सरे प्रेम आहे म्हणूनच आला जसावा.”

तर काही जणांनी शंका प्रदर्शित केली—
“असं ■■■ नाही. श्रीकृष्ण हा ■■■ अरासंभ
■ विशुपाळाचा सवु आहे. असं ■■■
या सोहळ्यात श्रीकृष्ण का बरं आला
जसावा?”

सर्वे पादनांसह श्रीकृष्ण येऊन पोंच-
ल्याची दाटां जेव्हा रुक्मिणी खर्बत पोचली
जेव्हा तिला कडक उन्हाळ्यात बरती बर
चीतल बर्बा ■■■ माळ झाला. तिला
■■■ आनंद झाला. ती मनतल्या ■■■
विचार करू लागली—“या संकटकाळी
माझा उद्धार करण्यासाठीच श्रीकृष्ण येथे
आला आहे, यात जरा ही संशय नाही.
बरोबर माझा जन्म सार्थक झाला. माझी
■■■ पूर्ण झाली. ■■■ मी त्याला प्रत्यक्ष
केव्हा पाहू पाकेन कोण जाणे?”

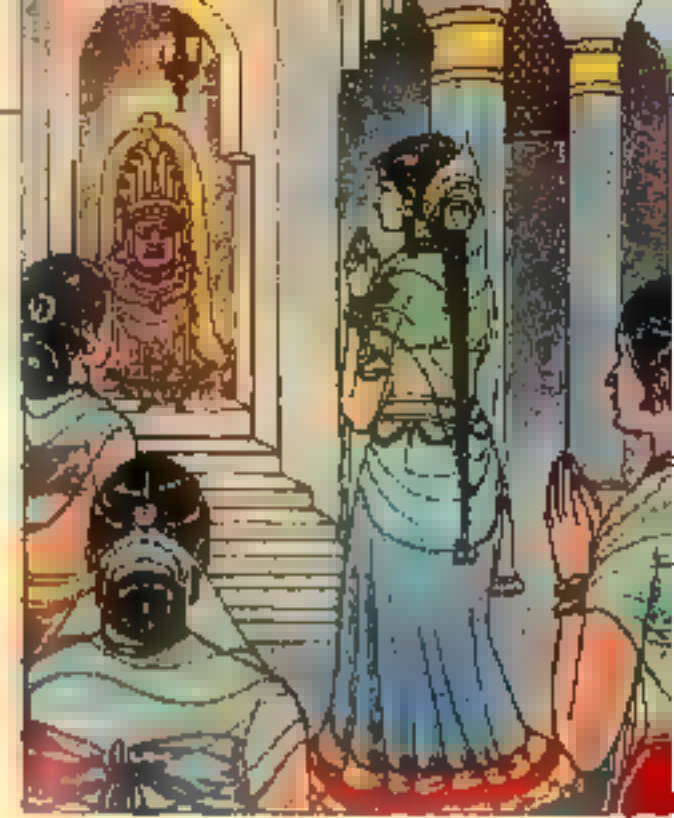
रुक्मिणी कृष्णाविषयी विविध ■■■
■■■ लागली. तिने ■■■ सख्यांना
कृष्णाच्या कथा पुनः पुन्हा ऐकवल्या. आता
तिच्या मनातील वैभवाची जागा उत्साहाने
घेतली. तिकडे कृष्णाच्या मनात ही अन्य
कोणते विचार नव्हते, तो केवळ रुक्मिणी-
चेच स्मरण करीत होता. रुक्मिणीला
आपण ■■■ केव्हा पाहू शकू? तिचे हरण
कसे करता येईल? आपल्याची दोन हात

करायला येणाऱ्या सवुला कसे पराजित
करता येईल? रुक्मिणीने मनोमन सरो-
वरीच आपल्याला बरं आहे हे कसे
जाणता येईल?”

श्रीकृष्णाने ■■■ विचार केला—“काही
ही असो, ■■■ रुक्मिणीचे माझ्यावर प्रेम
बरेच, तर सर्व देवतांनी बरी सत्ता विरोध
केला तरी ■■■ निश्चित तिला प्राप्त केल्या-
बाबून राहणार नाही.”

होता होता दुसऱ्या दिवसाची ■■■
उबडली. ■■■ कमलांबर गुंजारव ■■■
लागले. चक्रवाकांचे संघर्ष संपले, हुंस
सरोवरात पोहू लागले. ■■■ पुष्पे मळूळ
झाली. सूर्योदय झाला. कृष्णाने स्नानादि
आटोपून अंगावर मलंकार चढविले. आणि
आपल्या परिवारासह उल्हासित अंतः-
करणाने विश्वामगुह सोडून तो रथावर
वाहूड झाला. रुक्मिणीला पाहण्याची
बलवती इच्छा ■■■ मनात बर कळत
होती.

इकडे राजमहालात रुक्मिणीच्या सख्यांनी
तिला श्रृंगारित केले. सर्व साज-सज्जा
संपल्यावर रुक्मिणी सोन्याच्या पालक्रीत
वसली. गावा बाहेर गौरी देवीच्या मंदिरात
जाऊन गौरीची पूजा करण्यासाठी आपल्या
सख्यांसह ती निघाली. मंदिराजवळ आल्या-
वर ती पालक्रीतून सालो उतरली ■■■

आपल्या मैत्रिणींसह तिने मंदिरात प्रवेश
केला. गौरी देवीला प्रणाम करून तिने
प्रार्थना केली—“माते, माझ्यावर कृपा कर.
ते श्रीकृष्णच मला पति म्हणून मिळालेत
असे कर, आता तुझ्या कुपेवरच सर्व
अवलंबून आहे.”

गौरी मातेची पूजा करून रुक्मिणी
मंदिराच्या बाहेर आली. बरोबर त्याच
वेळी श्रीकृष्णाने तिचे प्रवेश केला आणि
रुक्मिणीला पहिल्या प्रथम पाहिले. त्याला
वाटलं साक्षात् क्षीरसागरातून सधमी
अवतीर्ण झाली आहे! त्याला असं ही
वाटलं की ब्रह्मादेवाच्या सृष्टीत ■■■ अनुपम
लावण्य तिन्ही लोकी सापडणं कठिण आहे।

सेवेसाठी काही सेवक नेमले. त्यांना आज्ञा
दिली की श्रीकृष्णाची कोणत्याही प्रकारे
गैरसोय होणार नाही असे पहावे. सर्व
पाहुण्यांना स्वादिष्ट भोजन देण्यात
झाले.

विवाह समारंभासाठी आलेल्या सर्व
राजांनी कृष्णाला आलेला पाहुन मिर-
मिराळे तर्क-वितर्क लढविले. काही जण
म्हणाले—“विशुपाल तर कृष्णाचा आतो
भाऊ आहे. म्हणून या लग्नासाठी श्रीकृष्ण
■■■ हुमर झालेला दिसतोय. पण
श्रीकृष्णाला निमंत्रण तर कोणी पाठविलेले
नाही. अशा परिस्थितीत त्याने का बरे
मावे. कोणी ही मानी पुरुष ■■■ निमंत्रणा-

तो अचानकपणे डोळ्यांसमोर येऊन उभा ठाकला! तिला आश्चर्य घाटले नि तो आनन्द-सागरात बुडू लागला. तिचे सर्व शरीर रोमांचित झालं आणि नयनांतून आनन्दाधू लागले. समाप्तिस्थ बोध्या-प्रमाणे ती आतल्या आत तन्मय झाली. तिची ही स्थिति पाहून सख्यांना भय वाटू लागले.

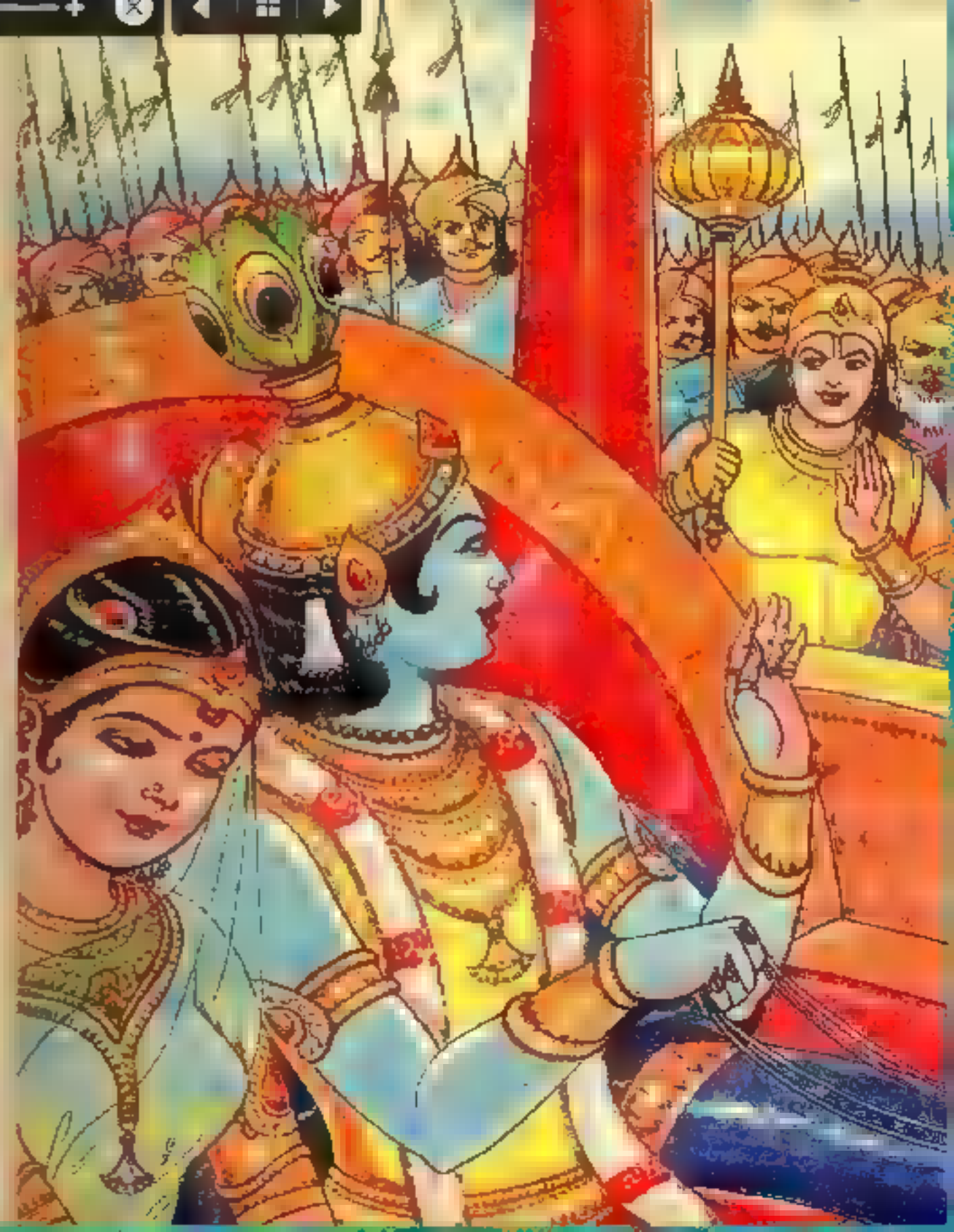
एकदमात बलराम येऊन श्रीकृष्णाला बेटला. श्रीकृष्णाने बोधेच्यात आपली बोधला बलरामाला समजाऊन सांगितली. श्रीकृष्णाने रुक्मिणीला आलिंगन दिले आणि तिला उचलून रथात बसविले. रुक्मिणीच्या सख्या गेल्या. चवळचे सेवक कृष्णावर सुटून पडले. बलरामाने एक मोठा वृक्ष उचलला आणि पुढे येणारे रथ, हत्ती, घोडे आणि सैनिकांना पळवून कावले.

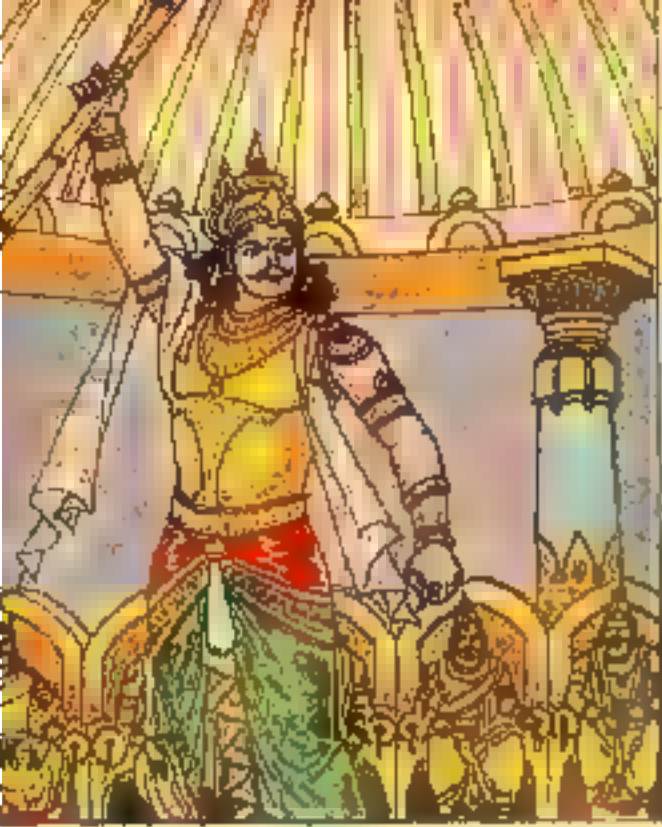
ही सर्व गडबड पाहताच उद्यसेन, सात्यकी, शतकुम्भ, विदूरथ, प्रसेनजित, बृलिग आदि वीर आपल्या दलासह बलरामाला मदत करायला पाठून आले. त्यांनी श्रीकृष्णाला समजावले—“हे कृष्णा, रुक्मिणीला घेऊन तू द्वारकेकडे प्रयाण कर. या लोकांचा समाचार आम्ही घेतो. काळजी नको.”

इकडे दोन्ही पक्षांची लढाई चाकू होती, तर तिथे रुक्मिणीचे अंग-रसक व भित्कन राहिलेल्या वीरांनी रुक्मिणीला पळवून

श्रीकृष्णाने आता पर्यंत रुक्मिणी संबंधी जे काही ऐकलं होतं त्या आधारे तो आपल्यावर नियंत्रण ठेवू शकला होता, पण आता प्रत्यक्ष डोळ्यांनी तिला पाहिल्यावर ते ही शक्य झाले नाही. मनात प्रणयाचा पूर येऊन आला. देवयोगाने रुक्मिणीला आपली बनविण्यासाठी योग्य स्थान व वेळ चाकून आली. ही संधि हातची गमावणं म्हणजे निष्कळ मूर्खपणाच !

वेळी श्रीकृष्णाला रुक्मिणीने पहिल्यांदा पाहिलं. सख्यांनी तिला सांगितलं—हाच तो कृष्ण ! रुक्मिणीने डोळे भरून कृष्णाला पाहून घेतलं. आज पर्यंत ज्याचं केवळ ध्यान-चिंतन ती करीत राहिली,

“द्वारकेतील लोकांना समुद्र एकदा किल्ल्यासारखा आहे. कुठ्याने त्यात जरी प्रवेश केला तरी त्याचा व त्याच्या सापोदारांचा संहार करून आणि सारी द्वारका उध्वस्त करून हस्तिनापूर परत आणलं तरच भावंडं जरासंध!” अशी उच्च स्वराने त्याने प्रतिक्रिया केली.

यावर पौंड्रक वासुदेव जरासंधाला पांढवीत म्हणाला—“आम्ही आपले सेवक असताना आपण हे परिश्रम कशासाठी घेत आहात? मी स्वतः जाऊन त्या कुठ्याची लांबोळी करून टाकतो आणि जंगली पक्ष्यांना पांढली मेजवानी देतो! या पुष्पी-तलावर दोन वसुधेव कसे राहू शकतील? ही चूक सुधारण्यासाठी आणि आपणास आनंद देण्यासाठी काय माफी संजि घालून आलेली आहे! वला आपली काय पाहिजे आहे?”

एवढ्यात शिशुपाल एक बारी गदा हाती घेऊन पुढे बोल म्हणाला—“बाबा, कोणी ही इतून हलू नका. अपमान तर माझा आहे! हस्तिनापूरची सन्न करण्यासाठी मी इथे आलो, जन् इकडे हा श्कार? हा अपमान मी कधीही सहन करणार नाही. या गदेच्या एका ठोसा सराखी तो कुण्ण आणि त्याचे सर्व यांचा संहार करून जरासंधाचा प्रिय सेवक म्हणून जपूचं वध

मी प्राप्त ! कोण सरा अश्रिय दुसऱ्याच्या बायकोवर नजर ठेवतो? या कुठ्याची होत वृत्ति तर रहा. नाते-नाते नसणाऱ्या पक्षुंच्या सामिघ्यात वाडलेला हा कुण्ण, त्याच्याकडून माहून काय अपेक्षा करायची? म्हणून कुठ्याचा वध करून हस्तिनापूर परत आणणे हे माझे कर्तव्य आहे.”

यानंतर जरासंध इतर राखे कवच धारण रथावर बसून होऊन युद्धाला सरून आले. शंस-ध्वनि झाला, आणि वाजत-गाजत सर्व सेना वाटास्त द्वारकेच्या रोखाने निघाली.

बोड्याच वेळात सर्व लोक हस्तिनापूर वेळून जाणारा कुण्ण आणि त्याच्या मागे बावणाऱ्या सैन्याजवळ वेळून ठेवले. बल-रामाने आपले यादव-वीराने सैन्य परत फिरविले आणि जरासंधाच्या सैनिका बरोबर सुरू केले. यादवांची सेना छोटी होती, तर जरासंधाचे समुद्रासारखे सैन्य! तरीपण बोड्याच वेळात जरासंधाचे बरेच सैनिक मृत्युमुखी पडले. दोन्ही बाजूच्या कसलेल्या वीरांनी द्वंद्व-युद्ध केले. सात्यको आणि जरासंध यांच्यात तुंबळ युद्ध आले. चक्रदेव नि अक्रूर यांनी मिळून दंतवक्राची सामना केला. शिशुपालने एकाच वेळी तीन यादव वीरांची युद्ध केले.

इतक्या आणि पौंड्रक वासुदेव यांच्यात भीषण युद्ध छिडले.

बलरामाने सर्वात अधिक शत्रूंचा संहार केला. जरासंधाने तर आपली सर्व शक्ति पणाला लावली. शेवटी गदायुद्धात बल-रामाने जरासंधाला वेसुद्ध करून सोडले. ताबडतोब जरासंधाच्या सारण्याने रथात बसविले आणि बुर निघून गेला. हे वृषय पाहून सैन्य ही पळून जाऊ लागले. पळपुट्या सैन्याचा सात्यकीने पाठलाग केला. सात्यकीने जोरात शंस-ध्वनि केला, तो ऐकून कुठ्याच्या आलं की जरासंध हरला. मग कुठ्याने आपला पांढव्या फुकला.

नेह्याची वार्ता भीष्मक, जरासंध, शिशुपाल व त्यांच्या बरोबर असलेल्या सर्व रावांना ऐकवली. ही बातणी ऐकून सर्वांनाच मोठे आश्चर्य वाटले. त्यांनी विचार केला—एकडे अतिरभी महारभी इथे असताना केवढे दुःखाहस केले ! कीकुठ्याने! काय हा अहंकार?

जरासंधाचे झोळे रागाने लाल झाले आणि तो गर्जून उठला—“एका गोप-पुत्राने जगत्-विजेत्याच्या रूपाने यावे आणि माझा सर्व प्रयत्न हाणून पाडावा! हा मी चाबलो आपली सर्व सेना घेऊन त्याच्यावर हल्ला करायला. चला तुम्ही सर्व जव माझ्या मदतीला.”

कुठ्ठाणने रुक्मिणीचे हरण केल्याची बातरी जाणून जरासंघ वगैरे राजे जेव्हा आपल्या पडावातून बाहेर पडले, तेव्हा राज-महालात असलेल्या रुक्मिणीही ही बातमी समजली. कोणावेवाने स्थाने आपले पिता व नातेवाईकां समक्ष रापण घेतली—“युद्धात कुठ्ठाणाचा संहार करून रुक्मिणीला परत आणला तरच या नगरीत पाऊल ठेवीन.” मग गद, वीक्षक इत्यादि वीरांना बरोबर तो युद्धासाठी सज्ज झाला. दक्षिण देशातील अनेक राजांसह स्थाने द्वारकेकडे धुवू केले.

त्यांना तर्मदा-तटाकीं समोहन येणारा श्रीकृष्णाचा रथ दिसला. सर्वांना मागे टाकून रुक्मिणीने अत्यन्त वेगाने आपला रथ पुढे काढला, कुठ्ठाणाच्या रथासमोर येऊन स्थाने गर्जना केली—“अरे, दुसऱ्याच्या वायकोला पळवून नेणारा तू जाशील कोठे? मी विदर्भ राजाचा पुत्र रुक्मि! आपले प्राण बाचवायचे असतील तर ताबडतोब रुक्मिणीला मुक्त माझ्या स्वाभीन

कर. नाहीतर हो युद्धाला तयार!” असे आवाहन करीत रुक्मिणीने कुठ्ठाणावर आणांचा वर्षाव केला.

कुठ्ठाणने लगेचच रुक्मिणीच्या सारख्याला मारून टाकले आणि रुक्मिणीवर नाच सोडायला सुरुवात केली.

रुक्मिणीची केविलवाणी स्थिति पाहून दक्षिण देशाच्या राजांनी आपल्या मित्राला घेरलं आणि श्रीकृष्णा बरोबर लढायला सुरुवात केली. हे सर्व राजे आणि श्रीकृष्ण यांच्या भयंकर युद्ध झालं. थोड्याच वेळात शुद्धीवर आल्यानंतर रुक्मिणी पुन्हा दुसऱ्या रथावर स्वार होऊन श्रीकृष्णाला भिडला. श्रीकृष्णाने त्याच्या छातीवर तीन बाण सोडले आणि तो पुन्हा बेभुड झाला. जमिनीवर आपल्या भावाला बेभुडावस्थेत पडलेला पाहून रुक्मिणी विलाप करू लागली.

श्रीकृष्णाने रुक्मिणीला आश्विन दिले आणि तिचे शास्वन केले. मग श्रीकृष्णाने आपला रथ द्वारकेकडे वळविला.

योग्य इलाज

नजीबाबाद मध्ये ब्रह्मदत्त नावाचा एक तरुण होता असे. तो आपल्या आजारी आईला पंढून वेंचाकडे गेला, तेव्हा पुढाचे खोली अमोदरच भासलेल्या रोग्यांनी भरून गेली होती.

ब्रह्मदत्त आता तसा चांगला २५ वर्षांचा होता, पण पोटाचा एकही उद्योग करण्याची अजून त्याच्यात पात्रता आली नव्हती. अभ्यासातही तो कच्चाच होता. काम करायचा आळस होता. त्यामुळे बार्ड संगतीला लागून तो अंगार आणि लहानमोठ्या चोऱ्याही करी. अलिकडे काही दिवस जमेस तितक्या लवकर एकादा चांगलासा हात मारून एकदम श्रीमन्त बनावच्या विचारात तो होता.

आईला वेंचाकडे न्यावे लागले, त्याच्या आदल्या दिवशीच ब्रह्मदत्त यावाच्या एका

ठोकाला असलेल्या तलावाजवळ धरून होता. अंधार पसरल्याच्या वेळी एक माणूस नेमका त्या बाजूला आला, ब्रह्मदत्त बटकन झाडाआडून बाहेर आला अन् त्या माणसाच्या छातीवर सुरा टेकून बरहावून म्हणाला—“मुकाटघाने तुझ्या हातातली पैली दे माझ्या हाती!”

यावरून तो माणूस विचारा कापू लागला. पैली एकदम खाली टाकून जिवाच्या भीतीने गावाकडे पळून गेला. त्या पैलीत थार हजार रुपये होते. इतक्या मोठ्या रकमेच काय करावं हे न मुचल्याने त्यातले संभर रुपये काढून घेऊन बाकी रकमेसकट पैली त्याने तिघल्याच एका चिचेच्या आड्याच्या खोलीत दटवून ठेवली.

रात्री ब्रह्मदत्त बरी पोचला तर आई घंडीतापाने घरघर कापत होती! हातात पैसे होते म्हणून तो मोठ्या आत्मविश्वासाने

म्हणाला—“आई तुला घेगला ओषधो-
पचार मिळायला हवा. वैद्याकडे घेऊन
जाईन.”

माच विचाराने तो दुसऱ्या दिवशी
आपल्या आईला वैद्याकडे घेऊन आला.
नंतर आईला वैद्याकडे सोडून थोडा वेळ
तो गावातल्या गल्लीमांथून फिरत राहिला
आणि नंतर वैद्याकडे परत आला. तोपर्यंत
सर्व रोगी आपापल्या घरी निघून गेले.

त्याची आई आपले हातपाय
होती आणि बेशुद्धा तिची भांडी तपासत
होते! “बैद्यमहाराज, काय शासं आईला
माझ्या?” असे विचारत ब्रह्मदत्त पटकन
आईच्या जवळ जाऊन बसला आणि त्याने
तिचे दोन्ही हात आपल्या हातात घेतले.

“तू या म्हातारीचा मुलगा होय? बरा
बेळेवर आलात. तुझ्या आईच्या अंगात
मायूच्या संसार आहे. उलचनं
विस्तवात तापवून तिच्या अंगाला दाम
घासला हवा.” बैद्य म्हणाला.

हेतक्यात वैद्याचा नोकर तापसेलं उलयत
घेऊन आला. ब्रह्मदत्तने आपल्या आईचे
हात आपल्या हातात बट्ट पकडून घेतले.
परन्तु वैद्याने आईच्या हातावर हाग
घासल्या ऐवजी ब्रह्मदत्तच्या हातावरच
हागले? त्याबरोबर बेवनेने ब्रह्मदत्त ओराने
किचाळका.

“अरेरे, कशी चुक लाफी माझ्या
हातून! नेमका आयत्या वेळी तुझ्या हात
मधे आला बघ. हाग बरोबर तुझ्या

आईला हातावर कसला असता तर जमकी
नसती ती?” बैद्य म्हणाला.

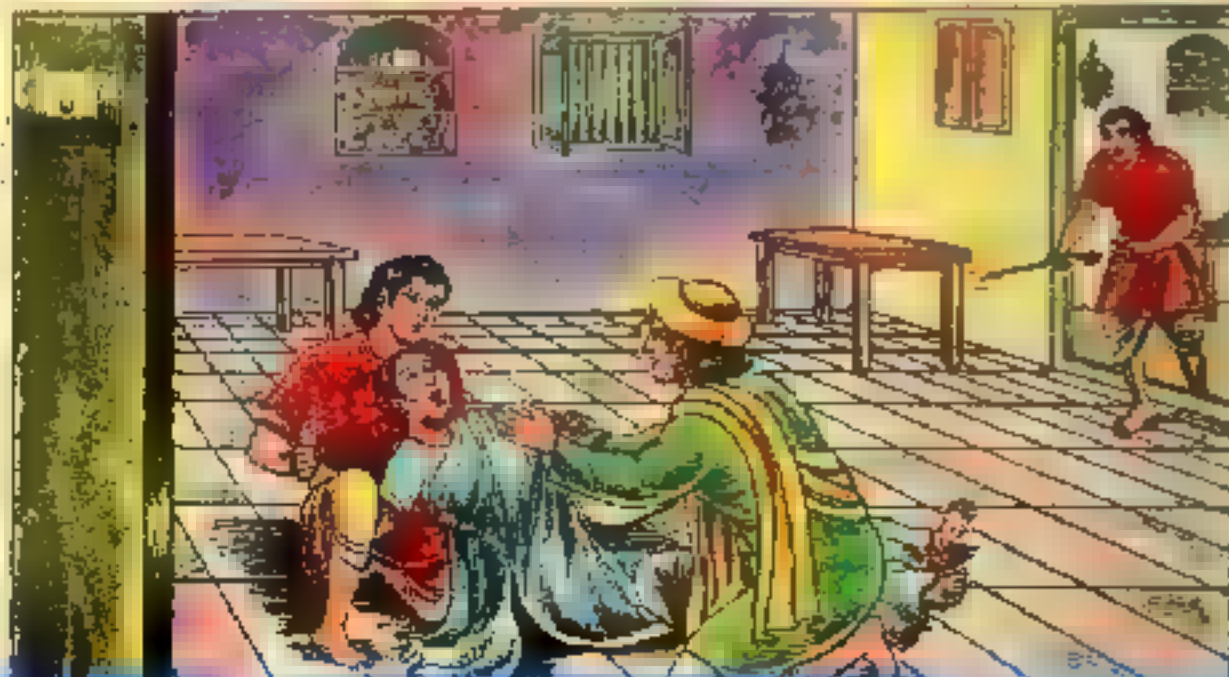
हातावरचा हाग जन् आईचा मृत्यु जामुळे
ब्रह्मदत्त जणू वेडाच झाला. त्याने एकदम
वैद्याची गर्दन पकडली आणि तो ओरडू
लागला—“तू माझ्या आईला लागा. तू
बैद्य नाही, मारेकरी आहेस मारेकरी!”

कसेबसे ब्रह्मदत्तला दूर सारीत बैद्य
म्हणाला—“आतापर्यंत मला होतं
तु कसत ओरव आहेस, पण आता मला
कळून चुकलं की तू खूनोही आहेस. काल
तू एका लुटकास, धन
विचान्या एका आपल्या लंकीच्या
लग्नासाठी आपली जमीन विकून उभं केतं
होतं! आता आपलं होणं अशक्य, हे

बोळखून त्या पोरीने विहीरीत उडी मारून
ओष दिला. तिचा अग्नि संस्कार करायला
ही जवळ पैसे नसल्यामुळे तो बाप भाई-
भाई रडत बसला आहे, कळलं? तू एक
लम्ब मोठलंस म्हणूनच तुझ्या हाताला हा
लागला जेन हा हागच तुझ्या आईच्या
मरण्याला कारण झाला!”

वैद्याच्या तोंडून या गोष्टी ऐकून
ब्रह्मदत्तला आपल्या कुल्याचा पदमाताप
वाटू लागला. जी एक बोरी केली त्याच्या
पचतापाने त्याने हृदय जळू लागले।

त्याने पटकन उठून वैद्याचे पाय घेतले
आणि म्हणाला—“त्या मुलीच्या बापाच्या
शापानेच माझ्या आईला मृत्युमुखात
लोडलं. मी खूप मेहनत करून पैसे

कमचीन आणि तुमची फी घेऊन येईत. तेव्हाच माझ्या आईच्या आत्म्याला शांति मिळेल." इतके बोलून तो तेथून बाहेर पडला.

ब्रह्मदत्त बाहेर पडल्याबरोबर त्याची आई उठून बसली अन् वेषाला म्हणाली— "महाराज, माझा मुलगा चोऱ्या करतो हे मला आत्तापर्यंत माहीतच नव्हतं! आपणच योग्य इलाज करून माझ्या पोराचं हृदय-परिवर्तन केलेत!"

"आपण जो इलाज केला त्याने याचं मन बदलेल की नाही याबद्दल शंकाच होतो माझ्या मनात! त्या शंकेमुळेच मी त्याच्या हाताला चांगला चरकूनन हाग दिला! आता त्या हागाना इलाज मी चुकट करीन." हसत हसत वी बोलला.

तोपर्यंत आत्म्या खोलीत बसलेला वेषाचा नातेवाईक बाहेर आला आणि वेषाला म्हणाला— "हे बरं आलं की ब्रह्मदत्त आईला घेऊन तुमच्याकडे तेव्हा 'हाच माझं घन जोरणारा माणूस आहे' असं मी

बरोबर ओळखलं. निघांनी मिळून बनवलेली योजनाही खान सफल झाली. पण ही लग्नाच्या मुलीच्या आत्महत्त्येची गोष्ट तु कशासाठी घुसडलीय?"

"ब्रह्मदत्तचं मन विरगळवं म्हणून मी ती कल्पित कथा रचली!" असं सांगून वैद्य हसू लागला.

वेसांची घेमी कुन परत येत असलेल्या ब्रह्मदत्ताने त्यांच्या गोष्टी ऐकल्या आणि त्यांच्या समोर येत मो म्हणाला— "सर्वांच्या दृष्टीने खोर म्हणून जगण्यापेक्षा मी मरण रीत पाहिल्या आईने जिवंत होऊन माझाही पुनर्जन्म घडवला. मी माजपासून आळशीपणा गांहुन खूप घेतून करून पैसा कमवीन." असं म्हणून वेसांची घेमी त्याने वेषाच्या नातेवाईकाच्या हाती मोडवली.

ब्रह्मदत्ताने हृदयपरिवर्तन घडलेलं पाहून त्याची आई, वैद्य व त्याच नातेवाईकही खूप खूप आले. दोघांमोही रात उचलून त्याला मनापासून आशीर्वाद दिला.

आपला

एका गावात दोन म्हातारे रहात असत. त्यातला एक फार कुष्ट माणूस होता आणि दुसरा फारच सज्जन होता. एका नववर्षादिवशी दोघांची भेट झाली.

"अरे, रात्री मी स्वप्नात पाहिलं की माझं मात म्हातारा सांगू लागला.

"अरे, आश्चर्यच आहे! मीही रात्री माझ्या माझ्याबद्दल स्वप्न पाहिलं! पण माझं मात जमिनीतून वर आलं!" कुष्ट म्हातारा म्हणाला.

"पाहू, कुणाचं नसोब कसं दिसतंय ते!" असं म्हणून सज्जन म्हातारा आपल्या घरी निघून गेला.

काही दिवस निघून गेले. थंडीचे दिवस संपत आले. म्हातार्याने विचार केला— "आजचा दिवस शुभ आहे. शेताचं

काम आजच सुरू करावं!" अन् कुदळ-फावडं घेऊन तो आपल्या शेतात गेला आणि त्याने जमीन खोदायला सुद्धात केले. त्याला जमिनीत मोहोरांनी भरलेली कळशी दिसली.

"हा खजिना तर विषयाच्या म्हातार्याचा असणार!" असा विचार करून तो त्या कुष्ट म्हातार्याच्या घरी गेला— "अहो महाराज, तुमचं माप मला सापडलंय पहा! चांगल्या कळशींकरून मोहोरा अन् माणी आहेत. माझ्या शेतात आपला खजिना काढून वरं का!" असं त्याला सांगून सज्जन म्हातारा आपल्या घरी गेला.

घरी पोचल्यावर प्रथम त्याने सगळी हुकीकत आपल्या बायकोला सांगितली अन् म्हणाला— "माझ्या शेतात तुझं घन सापडलंय असं जेव्हा मी त्याला सांगितलं ना, तेव्हा

तो फारच खूश झाला! एव्हाना त्याने ती कळशी आपल्या घरी सुडा नेली असेल वच!"

"हे तुम्ही फारच चांगले केलेत हे!" बायकोने कौतुकच केले त्याने।

इतक्या अवधीत तो दुष्ट म्हातारा सज्जन म्हातार्याच्या खेतात गेला. नुकतीच बन्ध केलेली ती बागा सापबायला त्याच्या फुट पडले नाहीत. बरची माती दूर करताच कळशी मिळाली. मोठ्या भातुरतेने त्याने काढले, तो काय! कळशीत मोहोरा बन् नाण्यांऐवजी बेटोळं बालून बसलेले साप त्याला बिसले!"

ते पाहून दुष्ट म्हातारा कोषाने घरबक कागला!

"बघपास, माझ्याची दगाबाजी काय! मी आता चांगलाच शिकवतो बघवमजीला, जातोस कुठ!" असे म्हणून दुष्ट म्हातारा ती कळशी बन्ध करून आपल्या घरी घेऊन गेला.

त्याच रात्री तो दुष्ट या सज्जनाच्या घरी पोचला, तिडी लागून त्याच्या घराच्या

छतावर पोचला बन् त्याने घराच्या चिमणीतून वात डोक्यातून पाहिले, सज्जन माथूस चुलोकडे पाठ करून बसलेकत आरवा झालेला होता. आपल्याला फक्तून आरा-भात शेंकत पडलेल्या म्हातार्याला पाहताच दुष्टाचा राग पुन्हा मडकून उठला. त्याने हळूच कळशीचे काढून ती उलटी घेऊन घराच्यातून वात सोडून दिली!

पण दुष्टाने विचार केला होता, तसे काहीच पडले नाही! सापाऐवजी त्या म्हातार्याभोवती मोहोरा बन् नाण्यांचा वर्षाव झाला! त्याने मोठ्या कुशीने आपल्या म्हातारीला उठवून म्हटले— "राहिलंत! तर झालं, माझं माय्य आसमानातलं कोसळलं वच माझ्यावर!"

यानंतर त्या सज्जन म्हातार्याच्या जीवनात दारिद्र्याची छायाही कधी पडली नाही! मोठ्या मुलाने त्याने आपले उर्वरित जामुन्य घालवले.

नोकराची युक्ति

एका गावात एक सामान्य सेतकरी रहात असे. तो ब्रह्मचारी होता, म्हणून त्याने घरकामासाठी एक स्वयंपाकी ठेवला. तो स्वयंपाक कुशल होता.

एका वर्षी तीक्ष्ण आला. सेतकरी एकदा आपल्या कामावर जात होता, त्याला एक ओळखीचा माथूस घेतला. तो म्हणाला— "फार मातीचे आहे मी मागवले आहेत. तुला पण दोन देतो, घेऊन जा. वाऊन पहा, काम छान स्वाद आहे!" सेतकऱ्याच्या हाती दोन उत्तम आंबे आले. तो आपल्या घरी आला. स्वयंपाकऱ्याच्या हातात आंबे देत म्हणाला— "एक, हे आंबे स्वच्छ करून कापून ठेव. मी बोव्याच वेळीत परत येतो." मग तो आपल्या कामासाठी निघून गेला.

स्वयंपाकऱ्याने काळजीपूर्वक आंबे धुऊन स्वच्छ केले, त्याचे छान तुकडे कापले,

आणि त्याची गोडी चाखण्याच्या इराद्याने एक तुकडा आपल्या तोंडात आण्याची अपूर्व होती. एकामागून एक त्याने काही तुकडे गट्टे केले.

"आंबे कोणी तरी चोखन नेले असं सांगितलेलं बरं!" असा विचार करून स्वयंपाकऱ्याने शिरक राहिलेले तुकडे ही स्वाहा केले नि शाकी आणि कोया दूर फेकून दिल्या. ताट स्वच्छ करून आता तो मालकाची पाहू लागला.

एकदयात सेतकरी आपलं काम संपवून घरी परत येत असताना त्याला वाटेत एक साधू भेटला. साधूला पाहताच सेतकऱ्याच्या मनात विचार आला— आंब्याचे काही तुकडे साधूला ही लावला देऊ या. थोडे पुण्य लागेल. या विचाराने त्याने साधूशी थोडे बोलणे केले. त्याने जाऊन घेतले की साधू दुकून आलेला आहे. मग त्याने साधूला विनंती

आहे." असं म्हणत स्वयंपाक्याने घरातली एक जुनी सुरी मालकाला दाखवली.

"जोहू, असं सालं तर! आज, मी सुरीला वार लावतो. घरी माणसेल्या साधूला काही देता कसं वरं परत पाठवायचं?" असं म्हणत शेतकरी सुरी घेऊन परसात गेला आणि एका दगडावर सुरीला वार साधू लावला.

इतक्यात स्वयंपाकी ओसरीवर नि साधूला कानात गुप्तपणे म्हणाला— "स्वामीजी, आपण आमच्या मालकांच्या ताबडीत सापडलात? त्यांच्या-बद्दल काही ऐकलं नाहीत का?"

"मी या गावात नव्याने आलो आहे. मला त्यांच्या बाबत काहीच माहिती नाही. तुझ्या मालकाला मी माझी कधीच पाहिलेले नाही!" साधूने उत्तर दिले.

"मग ऐका, आमचे शक्ति-पूजक आहेत. आपला सारखे साधू विसले की त्यांना घरी बोळवून आणि त्यांचे दोन्ही कान कापून घेऊन शक्तिला नैवेद्य दाखवितात. अशा प्रकारे त्यांनी आतापर्यंत जनेकांचे कान कापून घेतले आहेत. जरा कान टवकावून ऐका, सुरीला लावत आहेत ते. कान असतांना आपणा सारख्यांना अधिक त्रास होऊ नये वशी त्यांची इच्छा आहे हे

आपल्या लक्षात घेईल." स्वयंपाक्याने साधूला आपल्या मालकाचा परिचय दिला.

हे सर्व जाणून साधू घाबरून तेथून निघाला. थोड्या वेळानंतर शेतकरी सुरी घेऊन यात आणि स्वयंपाक्याला म्हणाला— "बघ, आता मी सुरीला वार वार लावली आहे. आंबे काप, स्वामीजी बाहेर वाट पहात असतील विचारे!"

स्वयंपाक्याने मालकाला वार्ता दिली— "आंबे ओठे आहेत नि साधू ओठे आहे? आपण इकडे परसात गेलात आणि तिकडे स्वामीजींनी घरात प्रवेश केला आणि दोन्ही आंबे आपल्या ओळीत टाकले नि धूम ठोकली!"

"काय म्हणतोस? साधूने दोन्ही फळं घेतली? एक ही माझ्यासाठी ठेवलं नाही? निदान चव तरी पाहिली असती मी!" शेतकऱ्याने आश्चर्य प्रकट केले.

स्वयंपाकी म्हणाला— "मी त्यांना खूप पुकारलं, पण त्याकडे मुळीच ध्यान न देता त्यांनी पळ काढला."

हे ऐकून शेतकरी तसाच हातात सुरी घेऊन साधूच्या मागे धावला. थोड्याच वेळात त्याला दुरून स्वामी दिसला.

"स्वामीजी, एक क्षण भर तरी थांबा!" असे म्हणत शेतकऱ्याने आपला सुरीवाला हात वर केला. साधूने मागे वळून पाहिले, शेतकऱ्याच्या हातातील सुरी पाहून घाबरून जाऊन तो अधिक वेगाने पळू लागला.

शेतकऱ्याने ओरटून सांगितले— "स्वामीजी, मला घोन नकोत, कमीत कमी एक तरी द्या मला!"

हे ऐकून तर साधूच्या मनातील भीति अधिकच वाढली. त्याला वाटलं हा पुण्ट कमीत कमी एका कानाची मागणी करीत आहे. त्याच्या ताबडीतून सुटण्यासाठी तो आणखी अधिक जोरात पळवून सुटला. शेवटी शेतकरी निराग होऊन घरी परतला. आपली व्यक्ति सफळ झाल्याचे पाहून स्वयंपाकी ही मनातल्या मनात खुषा झाला.

केली— "स्वामीजी, माझं वर इथून जवळच आहे. आपण गरीबांच्या घरी गाल? एहा मिनिटांतून अधिक आपला वेळ मी घेणार नाही!"

साधूने त्याची विनंती मान्य केली आणि तो शेतकऱ्याच्या घरी गेला. शेतकऱ्याने साधूला ओसरी वर बसवला आणि जात जाऊन स्वयंपाक्याला विचारलं— "हे बघ, मी एका साधूला बोळवून आणलं आहे. तु आंबे कापून ठेवलेले आहेत न? त्यांना ही काही तुकडे देण्याची माझी इच्छा आहे."

"मी आंबे कापू तर कसे? ही जुनी-पुराणी सुरी पहा वर, ठिकठिकाणी गंजली

अनोळखी

रामस्वरूपचा एक लहानसा व्यापार होता.

आपल्या गावापासून चार कोसांवरच्या एका शहरात आठवड्यातून एकदा बाजार असे. रामस्वरूप त्या बाजारातून माल आणून आपल्या दुकानात विकत असे. एकदा बाजारच्या दिवशी पैशांची थैली घेऊन बाजारासाठी निघाला. पण त्या दिवशी त्याला निघायला उशीर झाल्याने बाजारासाठी जाणाऱ्या त्या गावच्या भाड्याच्या सर्व गाड्या आधीच निघून गेल्या होत्या! आता त्याला प्रचण पडला की बाजारला पायी जावे की या आठवड्यात बाजारला जायचा विचार सोडून द्यावा?

रामस्वरूप विचार करू लागला—आज जर आपण बाजारात जायचं टाळलं तर पुढल्या सवंग आठवड्यात आपल्या दुकानात विकायला काही मालच नसेल; अन्

त्यामुळे आपले तेवढे नुकसानही होईल! शेवटी काय व्हायचे ते होवो—आपण पायीच बाजारला जावे असा एकदा निर्णय घेतल्यावर त्याने पैशांची थैली कमरेला नीट बांधली आणि शहराच्या दिशेने चालू लागला.

थोडे गेल्यावर रामस्वरूपचे पाय दुखू लागले अन् बैसागून रस्त्याच्या काजूच्या एका झाडाखाली तो बिसावला!

थोडा वेळ भसाक भेला अन् तिकडून एक अनोळखी इगम आला. त्याने विचारले—

“कुणीकडे निघाला आहात तुम्ही?”

रामस्वरूपने सांगितले की आपण बाजारात माल खरेदी करायला निघालो होतो, पण दमत्यामुळे जरा झाडाखाली विश्रान्ति घेत आहोत.

त्या अनोळखी माणसानेही आपल्या डोक्यावरचं गाठोडं उतरवले आणि तोही रामस्वरूपबरोबर येऊन बसला. रामस्वरूपला

बापावमस्तक एकदा नीट न्याहाळून पहात तो हसून म्हणाला—“माझं नाव गुरूप्रसाद भाई.

इतकाच की मी बाजारात माल विकायला निघालो आहे आणि तुम्ही खरेदी करायला निघाला आहात.”

समोर गप्प राहून गुरूप्रसाद म्हणाला—

“या वयात असले चालायचे कष्ट म करता तुम्ही एकाद्या नोकरीला का ताहो बाजारला पाठवत?”

“वा, वा! काळात नोकरीवर विश्र्वास टाकून चालेक का? मरे, स्वतःच्या बायकामुलांवरही विश्र्वास ठेवत नाही कुणी आजकाल! मी नाही कोणावर विश्र्वास ठेवीत!” रामस्वरूप म्हणाला.

“वा, वा! तुम्ही तर खूप केसीत! या वयात इतकं चालत्यावर पाय का नाही दुखणार? तुम्ही तर मला बडोतयारे आहात. मी तुमचे पाय देऊ घेवूत?” असं विचारत गुरूप्रसादने आपलं हात पुढे केले.

पण आपले पटकून आसवून घेत रामस्वरूप म्हणाला—“अरे अरे! त्याची काही वकर नाही एवढी. थोडा वेळ आराम केला की माझा थकवा निघून जाईल.”

“असं नका म्हणू तुम्ही! मला काही वास्तो पैसावगरे नकोय. मी पण एक

व्यापारी आहे ना! दमत्या—मागल्यांची सेवा केल्याने मला आनन्द वाटतो!” असं म्हणून रामस्वरूप ‘नकोनको’ म्हणत असतामाही गुरूप्रसाद त्याचे पाय दाबू लागला.

पाय दाबून घेतार्थेला ‘आराम वाटतोय’ म्हणून मुद्धाने रामस्वरूपही गप्प राहिला. इकडे गुरूप्रसाद अनेक विचारांवर बोलता बोलता पाय थांबत हळूहळू कमाकमाने रामस्वरूपचे खांदे व डोकेशी दाबू लागला. शेवटी मानेच्या शिरा दाबून त्याने रामस्वरूपला घेशुद्ध केले, त्याच्या कमरेचा पैशांचा कसा काढून घेऊन तो तिघून पळून गेला.

थोड्या वेळाने रामस्वरूप गुढीवर आला. कंवरेला चाचपून पहातो, तो पैशांचा कसा कुठे आहे? वेड्यासारखा तो सराबरा पावू लागला. शेवटी जरा दूरवर एका झाडाखाली बसलेल्या गुरु-प्रसादला पाहून डबो मारून तो त्याच्या-जवळ पोचला आणि म्हणाला-“अरे गुढा, दिवसादिवस मला दगा देतोस काय? जोल कुठे आहे माझी पैशांची पेली?” असे म्हणत गुरुप्रसादने त्याचा गळावर घरला।

“आहो, पांढरा पांढरा! इतकी चाई करू, ही रया आपली पेली।” असे म्हणत गुरुप्रसादने तो पैशांचा रामस्वरूपच्या हुशाली केला।

रामस्वरूपने सगळे पैसे मोजून पाहिले. एका सपयाही कमी नव्हता झालेला! आश्चर्याने रामस्वरूप म्हणाला-“हा काय खेळ केलास मग?”

“काही विशेष नाही, मी तुम्हाला एक प्रत्यक्ष धडा शिकवू इच्छित होतो। तुम्ही

म्हणालात ना, कि जगात तुम्ही कुणावर विश्वास ठेवत नाही? आपण माझ्या-सारख्या एका अनोळखी माणसावर विश्वास ठेवलात! होय, की नाही?” गुरुप्रसादने विचारले.

रामस्वरूपने मान हलवून होकार दिला. आता आपण गाडोड उचलून डोक्यावर घेत गुरुप्रसाद म्हणाला-“घसा, आता निघू या आपण. बुद्धिमान माणसांनी जगा-तल्या सर्व माणसांकडे बघून चोर घन धोकेबाज म्हणून पाहू नये. तुम्ही म्हणत होता की नोकर आणि नातेवाईकांवरही तुम्ही विश्वास ठेवत नाही. असा स्वभावामुळे तुम्ही माझ्यासारख्या एका परक्या माणसावर विश्वास ठेवून आपले जवळजवळ सगळेच धन गमवायच्या वेतात होता.”

आता रामस्वरूपचा गेला होता. आपली चूक कबूल असल्याचे मानेने मुखवत रामस्वरूप गुरुप्रसादबरोबर सहरा-कडे चालू लागला.

विचारी मारांची मागणी

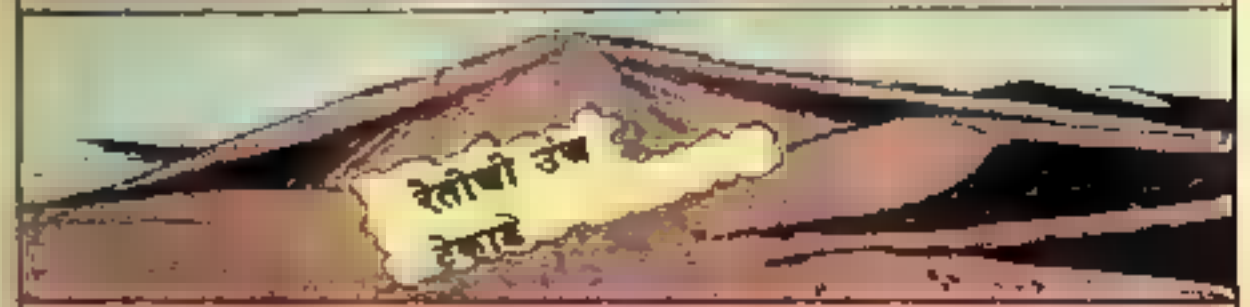

आतामळे सर्वात विचारी भासा पकरकित. सरोही हा मतिभय स्वादिष्ट असतो. त्यामुळेच जपानमध्ये पाचो छार मानवी बसते. घासाठी मोठ-मोठ्या कुठिळातून पाचो विचारी भास काढून टाकून पदार्थ बनवणारे विशेष प्रकारची कला असणारे स्वयंपाकी मेमते जातात. असे असूनही जपानमध्ये जाचापदावतून विचाराज होण्याचे मुख्य कारण माझ्या हे पकरकितच.

१०,००० मण्डी

बाळवीतकी रागीमृगी घररोख १०,००० मण्डी बासते. या हिमो-बाणे आपल्या काकुण्यात ती जवळजवळ पन्नास हजार कोटी पिल्लं जन्मासा बासते.

सहारा वाळवंटात रेतीची अनेक मोठमोठी टेकाडे आहेत. त्यातले एक टेकाड जवळजवळ १,४१- फूट उंच व तीन मैल लांब आहे.

Restore

177

CHANDAMAMA

It unfolds the glory of India—both past and present—through stories, month after month.

Spread over 64 pages teeming with colourful illustrations, the magazine presents an exciting selection of tales from mythology, legends, historical episodes, glimpses of great lives, creative stories of today and knowledge that matters.

In 11 languages and in Sanskrit too.

Address your subscription enquiries to:

फोटो जोडनाचे चढाओढ :: पारितोषिक रु. ५०

वा खोटोचो जोडनाचे से १९८९ च्या अंकात बाहीर सेली आलील.

Anant Desai

Anant Desai

★ वा खोटोचो फुल जोडनाचे एकेकाच मज्जात किना खोटया बाक्यात अजबनी पाहिजेत.
★ जोडनाचे मार्गे महिन्याच्या २० तारखेच्या आत आमच्या पर्यावर पोचपी तारी पाहिजेत. ★ आमच्याकडे मासेरपा जोडनाबाबत सर्वोत्तम ठरतील (बोम्बी जोडनाचे प्रकृत) त्यांना रु. ५० चे पारितोषिक दिले जाईल. ★ जोडनाचे पोस्टकार्डवर लिहून चांदोबा फोटो चढाओढ, कवपळणी, मद्रास-२६ ■ पर्यावर पाठवावीत.

जागेवारी महिन्याच्या चढाओढीचा विकास

अहिला फोटो : लघुच्या लघुच्या बाबतलात वा ?

दुसरा फोटो : लघुच्याच्या फुलकात मज्जात वा ?

मात्र : कु. चिन्हा जागे, भीमम अपार्टमेंट, ए-६, ६८४/७, कर्णे रोड, पुणे-४११ ००४

चांदोबा

भारतापुरती भव्यदित चांदोबाची वार्षिक वर्गणी : रु. ३६-००

वार्षिक वर्गणी पाठविण्याकरिता जाणील पत्ता :

उत्तरन एकमोड, चंदामामा विल्डिग्न, कवपळणी, मद्रास-६०० ०२६

पर्यवेक्षणी वार्षिक वर्गणी संस्थी चौकणी करण्याकरिता जाणील पर्यावर लिहा :

चंदामामा विल्डिग्न, चंदामामा विल्डिग्न, कवपळणी, मद्रास-६०० ०२६

चांदोबा

एप्रिल १९८९

Everyday while a new India emerges, the existence and memory of the old one slowly fades.

The once-familiar sounds and sights, the beauty of Indian traditions and values, the ethnic and historical identity of its people, the once prolific art and handicrafts of rural India; a heritage is vanishing. Discover a part of that real India through the pages of The Heritage.

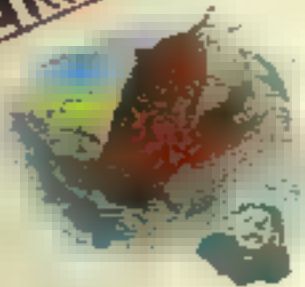
It's an unusual magazine. It has a vision for today and tomorrow. It features ancient cities and contemporary fiction, culture and scientific developments, instead of limelight interviews and political gossip. And it has found a growing readership, an IMRB survey reveals. Professionals, students and their families are reading The Heritage in depth - 40% from cover to cover, 42% more than half the magazine. More than 80% of the Heritage readers are reading an issue more than once. And over 80% are slowly building their own Heritage collection. Isn't it time you discovered why?

THE HERITAGE

Annual Subscription : Rs. 98 00

Dolton Agencies, Chandamama Buildings, Vadapalani, Madras - 600 026.

मांदोवातील नवलाई

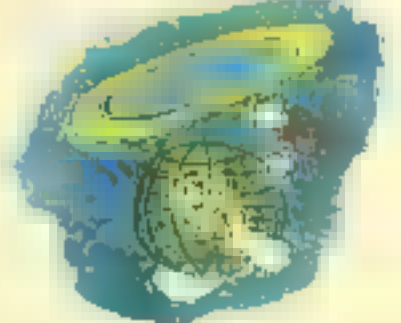

पुष्पक विमान

इटलीचे वैज्ञानिक डॉ. रॉबर्टो पिनोटी यांचे ससे म्हणणे आहे की आपल्या गुराणात वर्णन केलेले पुष्पक विमान हे कवि-कल्पना नव्हे, तर सत्य गोष्ट आहे. ब्रह्मसोत्तराच्या नुकत्याच आयोजित केल्या गेलेल्या आंतरराष्ट्रीय व्योमविज्ञान संशोधकीत माधव देताना त्यांनी हा विचार मांदवा की आपल्या प्राचीन ग्रंथांचे तीट परिशीलन केन्नास पुष्पक विमानाच्या निमित्ती-संबंधीचे आस्त प्रकाशात येऊ शकेल.

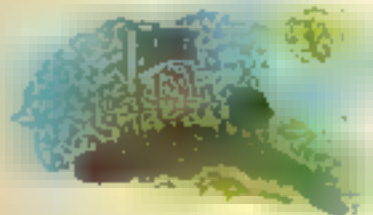
आकाशात तेजो-बलय

इसवी सन २००० मध्ये वर्गापर्यंत आकाशात एक तेजोबलय दिवू नायेन. तिसऱ्या सहस्राब्दीत प्रवेश करताना एकदा, परिपूर्णता आणि भास्ति यांनी वृत्त म्हणून वलय निर्माण केले आहे.

मंगल ग्रहावर जाणूस !

इसवी सन २००१ ते २०१० च्या शतमान अमेरिका मध्ये ग्रहावर जाणाऱ्या शाळकरी आहे !

अद्भुत बुद्धिमत्ता

त्रिभुवनशास्त्रात वर्णित मास्टर प्रोफेसर जर्नी रबिन्स शाने वनकलेल्का समस्या कोडी बकरा वर्षाचा लयीर मेहुरा वर्णि त्वाची बहोच मऊ वर्षाची काविका धोपी जगदी महजलेने सोडवून राखवली. समस्या कपार करणाऱ्या प्रोफेसर साहेबांना स्वतःला मुळा त्या मोडवायला वेळ होता. या समस्या सोडवले बघा २५ मेकंदरत, काविकावे दोट मिनिटात सोडवल्या !

कर-वसुली

रामापुर आणि भिष्णुपुर ही दोन्ही बसरी जवळ-जवळची गावे. पण ती दोन निरनिराळ्या राज्यात मोडत असत. त्या राज्यांच्या सीमेवर दोन्ही राज्यांचे अधिकारी व्यापाऱ्यांकडून सीमामुलक वसूल करत असत. अधिकारी माव लादलेल्या गाव्या मोबून प्रत्येक गाडीमागे पाच रुपये वसूल करत. एकाद्या व्यापाऱ्याने बऱ्याच गाव्या जावल्या असल्या, तर त्याला दर गाव गाड्यांपैकी एका गाडीचे मुलूक माक केले जाई.

शिवगुप्त नावाचा एक व्यापारी पाच गाव्यांवर माव सादून भिष्णुपुराकून रामापुराकडे निघाला. रामापुराच्या सीमेवर राजसेवकांनी गाव्या

शिवगुप्तने आपला सहायक चंद्रिक हाती बोस रुपये देव म्हणाला—"या सगळ्या व्यापाऱ्यांना गैरे भकन रवाना व्हायला बराच वेळ लागेल. तेव्हा आऊन आपली पाळी आल्याबरोबर हे करावे पैसे जमा करून टाक."

चंद्रिक पैसे घेऊन निघून गेला आणि इतक्या विनिवृत्त येऊन ते बोस रुपये शिवगुप्तला देत तो म्हणाला—"आपण काय झालं. आपल्याला कर बराबची काही जबर नाही."

शिवगुप्तने आश्चर्याने विचारले—"अरे, आपल्या एकूण पाच गाव्या आहेत ना? मग आपल्या एकाही गावीचा कर घेतला नाही त्याची?"

चंद्रिक हसून म्हणाला—"आपल्या पुढे जवळच्या सर्व व्यापाऱ्यांची एकेकच गाडी आहे. मी त्यांना मुचयन आपण सर्वांनी मिळून एकदम कर बरेला. सर्वजण एकूण जबरकर मूढ शकू-याकर सर्वांनी आपापले पाच-पाच रुपये माझ्या हाती देऊन. मी अधिकार्यांकडे आऊन आपल्या गाव्या सर्व मिळून एकूण गाड्यांची संख्या पंचवीस सांगितली. निमणाप्रमाणे अधिकार्यांनी वीसच गाड्यांचा कर घेतला. पाच गाव्या कुकट!"

चंद्रिकाच्या बुद्धिमत्तेवर खुश होऊन शिवगुप्तने त्याचा वनाग दुपट केला!

राजाची स्वप्ने

सुखस देशावर राजा चन्द्रसेन राज्य करत होता. त्याच्या मनात अनेक प्रकारचे अन्ध-विश्वास असत. त्यापैकीच त्याचा एक विश्वास होता की, माणसाला जी स्वप्न पडतात ती सर्व खरीब होतात. एके दिवशी रात्री राजाला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याने पाहिले की-आपण गाढ झोपलेलो आहोत. त्याच वेळी भयनागारात कुठूनसा एक नाग येऊन आपल्याला डसण्यासाठी पलंगावर चढत आहे. इतक्यात दारावर जोरात धापा मारून कोणो तरी आपल्याला उठवले आणि आत सिध्द त्या नागाला मारून टाकले!

दुसऱ्या दिवशी सवयीप्रमाणे राजाने मन्त्री व सेनापति यांना आपल्या स्वप्नाची हकीकत सविस्तर सांगितली. त्याच वेळी तिथे पहाऱ्यावर उभ्या असणाऱ्या नन्द नावाच्या पहारेकऱ्यानेही ती गोष्ट ऐकली. राजाच्या स्वप्नांविषयीच्या अन्ध-विश्वासाचा आपल्याला कधी तरी कापडा करून घेता येईल या विचाराने अनेक दिवस तो संघीब शोधत होता. हे ऐकून त्याने एक योजना तयार केली.

थोडे दिवस तसेच निघून गेले आणि एका रात्री अंतःपुरावर पहारा करताना, गाढबघाकडून आधीन सरेदी करून ठेवलेला एक काळा नाग त्याने हळूच गयनगारात सोवून दिला. नंतर खूप धाबरल्याचा अभिनय करीत त्याने जोरात दार खट-खटावून राजाला उठवले.

राजाने दार उघडत रागाने गर्जत विचारले—"तू आमची झोप का मोडलीस? जशी काय आपण येऊन कोसळली?"

"समा असावी महाराज! खिडकीवाटे एका काळ्या नागाला आत शिरताना मी

पाहिलं आहे; त्यामुळेच मी धावून आऊन आपणाला उठवले." नन्दने मोठ्या विनयाने उत्तर दिले.

ही सार अकून राजाला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने क्षिपायांना बोलून सोध करवला; तर सरोवरीच एक काक्या वाग आत सापडला! क्षिपायांनी त्याला मारून टाकले. राजाने पहारेकरी नन्द याची त्याच्या वसतिवृत्त तशीच करून आपल्या गळ्यातला मूल्यवान हार काढून त्याला बक्षिस दिला! सकाळ होताच मोठ्या अभिमन्याने आपले स्वप्न सारे क्षात्र्यांची वार्ता राजाने मन्त्री व सेनापति यांना सुनावली!

ते ऐकून त्या दोघांनी बोलिले की पहारेकरी नन्दने मोठ्या धूर्तपणे राजाला फसवले आहे. परंतु त्यांनी सांगूनही राजा त्यांच्यावर विश्वास ठेवत नाही हे जाणून ते दोघे गप्प राहिले.

मंत्र्यानेही नन्दाला रागे भरून समजावले—
“अरे दुष्टा, तू इनाम मिळवण्याच्या लोभाने जी चूक केलीस त्यामुळे आपल्या राज्याच्या मूर्खपणात भरच पडेल. जन्म महाराज असणं मूर्खपणाचा व्यवहार करून एकाद्या वेळी संकट ओढवून घेतील!”

सेनापतीने नन्दाला चांगला मार दिला होता त्यामुळे रागावून त्याने सधो मिळताच सेनापतीच्या सूड उगवायचा निश्चय केला.

या घटनेनंतर थोड्याच दिवसात राजाला आणली एका स्वप्नात असे विसले की आपल्याला पंगू बनवण्यासाठी कोणीतरी काही मन्त्र-तन्त्र, चेटूक करीत आहे; पण मन्त्र म्हणणारा मात्र राजाला स्पष्ट दिसला नाही. त्याच्या वेशभूषेवरून मात्र तो माणूस राज्यतला कोणी अधिकारी असावा असे कळून येत होते.

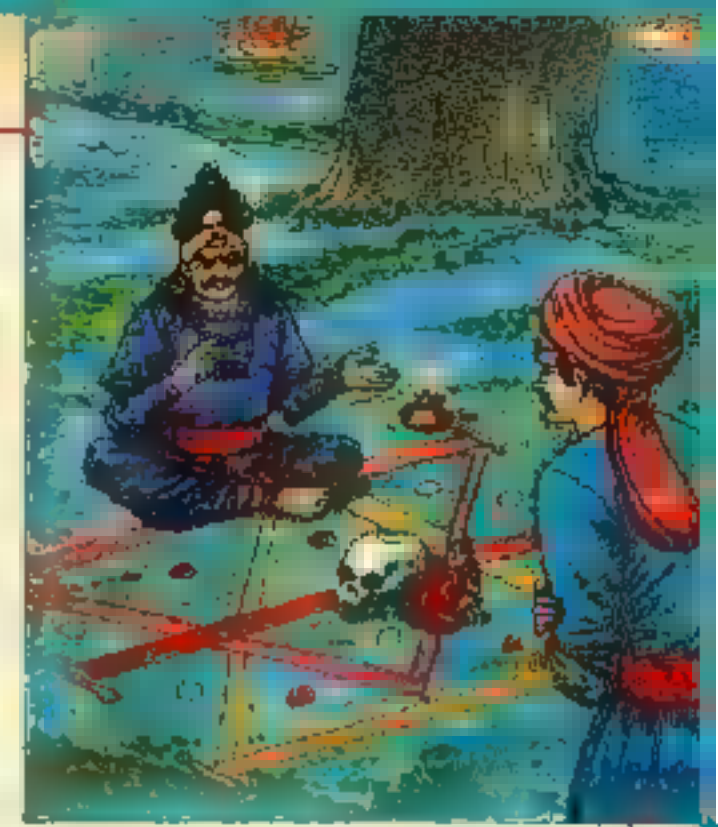
दुसऱ्या दिवशी पुन्हा त्या स्वप्नाची गोष्ट मन्त्री व सेनापति यांना सांगून राजा म्हणाला—“मागल्या वेळेवरून हे सिद्ध झालं ना की माझी स्वप्नं सरोच होतात? तेव्हा आताच्या या स्वप्नावरून नवकीच

सिद्ध होतंय की आपल्या दरबारातच कोणीतरी शत्रु चेटूक करून माझा निकाल लावायच्या प्रयत्नात जाळं लावून बसला आहे! पण तत्पूर्वीच आपण त्याला पकडून पाहिजे. हे मी तुम्हा दोघांवरच सोपवत आहे.”

तिघे उभ्या असलेल्या नन्दाने याही वेळी स्वप्नाची हकीकत ऐकली. यन्मजरा विचार करून त्याच्या आघारे सेनापतीवर सूड उगवायची योजना बनवली.

काही दिवस तिघून गेले. आपली म्हंस हरवली असल्याचा बहाणा करून नन्दाने तो जोषण्यासाठी सुट्टी घेतली आणि तो सरळ एका मान्त्रिकघाटे जाऊन पोचला. त्याचे नाव होते जोगिन्दर. जोगिन्दरच्या मदतीने नन्दाने स्मशानात तीन रंगाची एक मोठी रांगोळी काढली. रांगोळीच्या मध्यस्थर त्याने कोबडीचे शिपडलेली एक कवटी ठेवली. एक लिडू कापून त्याला कुंकू माखले आणि ते मुकडे रांगोळीच्या दोन टोकांवर ठेवले. नंतर जोगिन्दरने मातीची एक मूर्ती बनवून ती कवटीच्या समोर ठेवली.

इतकी सारी तयारी झाल्यावर नन्द राजाकडे जाऊन त्याला म्हणाला—“महाराज, मी आपली हरवलेली म्हंस शोधत होतो, तेव्हा स्मशानात आपले सेनापती

महाराज एका मान्त्रिकघाटून आपल्याला मारून टाकण्यासाठी काही चेटूक करवत असलेले मी आपल्या स्वतःच्या बोलघांनी पाहिले. मान्त्रिक काही मन्त्र अपत मधून मधून आपल्याच नावाचा उच्चार करीत होता; आणि त्याबरोबरच एका मातीच्या मूर्तीत काटे घुसवत होता! मला पाहिल्याबरोबर ते दोघांही तिघून पळून गेले महाराज!”

राजाचा या गोष्टीवर एकदम विश्वास बसेना. परंतु त्याने स्वतःच स्मशानात जाऊन पाहिले तेव्हा त्याची खात्री पटली की, नन्दाने म्हणणे सारेच आहे! सेनापतीवर रागावून चन्द्रसेनने त्याला ताबडतोब कैद

मरून अंधास्कोठडीत टाकले आणि नन्दाची प्रवृत्ती करून, पुन्हा एकदा आपले प्राण बाबबल्याबद्दल रयाला मोठे शक्तिश दिके!

मन्थ्याने नन्दाला बोलवून म्हटले— "तू राजाच्या मूर्खपणाचा फायदा घेऊन सेनापतीचा सूत्र उगवलास हे काही नांगल नाही केलंस. मजून संधी गेली नाही. तू राजासमोर आपला गुन्हा कडून करून सेनापतीला सोडवायला मदत कर. तुझ्या चुकीबद्दल क्षमा करून तुला शिक्षा न देण्याबद्दल राजाला भी समजावीन. ती जबाबदारी माझी!"

यावर नन्द म्हणून म्हणाला— "राजा तर आता माझ्या हातच बाहुल आहे! मी

मनात आपलं तर तुम्हालाही वुंसाची हवा चासायला लावू शकतो मन्त्री-महाराज!"

या घटनेनंतर एकदा राजाने स्वप्न पाहिले की, मन्त्राजाची हातमिळवणी करून नन्दाने आपली हत्या केली आहे! ते पाहून एकदम दचकून राजा जागा झाला आणि ताबडतोब तिपावांना बोलावून त्याने नन्दाला कैद करायची आज्ञा दिली!

पहान्यावर असणाऱ्या नन्दाने ही ऐकली आणि तो ताबडतोब तिघून पळून गेला! दुसऱ्या दिवशी तो मन्थ्याच्या घरी गेला आणि पायावर लोटांगण घालून गयाबया करू लागला— "मी मुला-बाळांचा घनी आहे. आपला उपदेश न मानता आपल्याच हाताने पायावर कुन्हाड पाडून घेतली आहे! माझ्यावर करा, कसही करून या संकटातून बाबवा मला!"

बरेच दिवस निघून गेले नन्द कुठेच सापडला नाही. एकडे रोजच राजाला स्वप्नात दिसू लागले की नन्द आपला बघ करत आहे! शेवटी राजा मन्थ्याला विनवू लागला— "मन्त्री महोदय, कसही करून त्या नन्दाला एकदाचा कैद करा. माझी सर्व स्वप्न अलिकडे खरी होत आहेत. तो नन्द नक्कीच एक दिवस माझी हत्या करील!"

दोन दिवसांनी राजाला भेटून मन्त्री म्हणाला— "महाराज, यला वातमी मिळा-लीय की, दोन दिवसांपूर्वी आपल्या गावात नन्द साप चावून मरून गेला. आताच त्याच्या गावातल्या एका माणसाने येऊन मला ही खबर दिली."

नन्दाच्या मृत्यूची बातमी ऐकून राजाने आनन्दाने उडीच मारली. त्या दिवसा पासून राजाला कधीही स्वप्नात नन्द दिसला नाही.

एका आठवड्याने मन्थ्याने राजाला भेटून विचारले— "महाराज, अलिकडे आप- स्वप्नात कधी नन्द दिसतो?"

राजा मजनें हसत म्हणाला— "तो तर मरून गेला ना; आता कसा विसरे स्वप्नात?"

"महाराज, खरं सांगू? नन्द तर आजही जिवंत आहे. स्वप्नात दिसणारी दृश्य ही केवळ आपल्याच मनाचा भ्रम असतात, हे दाखवून देण्यासाठी नन्दला मीच लपवून ठेवला आहे. नन्दाच्या मृत्यूची

बातमी ऐके पर्यंत आपणाला तो रोज स्वप्नात दिसत असे, पण तो मेला हे कळल्यानंतर, खरोखरी जिवंत असणारा नन्द स्वप्नात दिसायचं बन्द झालं! आता आपणच ओळखी की स्वप्न कधी लोटी असतात ते! स्वप्न खरी होतात हे मानणे कसे मूर्खपणाचे आहे, याबाबत आता आपणच विचार करावा." मन्त्री म्हणाला.

"पण माझी स्वप्न तर खरी झाली ना? त्याबाबत तुमचं काय म्हणणं आहे?" राजाने विचारले.

"हा सर्व नन्दाने केलेल्या कुसवेगिरीचा परिणाम आहे." असे म्हणून मन्थ्याने नन्दाला बोलवून घेतले.

नन्दाने प्रवेश करून राजाच्या पायावर लोटांगण घेत सारी हकीकत सविस्तर सांगितली; आणि आपल्या या गुन्हाबद्दल राजाची क्षमा मागितली.

यामंतर राजा चन्द्रसेनने प्रथम सेना-पतीला मुक्त केले आणि त्या दिवसापासून स्वप्नांवर विश्वास ठेवणे सोडून दिले.

मृत्युपत्राचे रहस्य

धर्मनन्द नावाचा एक जमीनदार आपल्या नावा प्रमाणेच धर्मशील होता. दान-पूज्य करण्यात त्याला आनन्द वाटे. त्याने अनेक ब्रत-वैकल्ये आणि तीर्थयात्रा वगैरे ही केल्या, परंतु त्याला मरत्य लाभ मात्र झाला नाही. अशातच त्याची पत्नी अचानक अजारी पडून, अल्पकाळातच तिचे वेहावसान झाले. तिच्या मृत्युच्या दुःखाने झुकून झुकून धर्मनन्दही एक महिन्याच्या जास्तच मरण पावला.

धर्मनन्दाचे पुष्कळ नोकर-चाकर होते. पण त्यातले दोन अत्यंत विश्वासपात्र असे होते. त्यातला एक रामसहाय हा घरातली सर्व कामे, जबाबदाऱ्या संभाळत असे आणि दुसरा सोमनाथ हा सर्व बाहेरची कामे पहात असे. धर्मनन्दाच्या मृत्युमुळे ते दोघेही पेचात पडले होते. अशातच एके दिवशी शेजारच्या गावचा व्यापाारीस

द धर्मनन्दा मित्र पुंडरीक तेथे आला आणि म्हणाला-“तुमच्या मालकाने मरण्यापूर्वी माझ्याशी सल्ला-मसलत करून एक मृत्युपत्र तयार केले आहे. त्यातल्या अटीप्रमाणे त्याचे जणू एका अनाथालयाच्या ताब्यात द्यावे आहे. जणू त्याबरोबरच तुम्हा दोघांना प्रत्येकी दहा-दहा हजार रुपये देण्याबद्दल लिहिले आहे. ते द्यायलाच मी आलो आहे.”

त्याच रात्री सोमनाथ पुंडरीकाच्या गावी जाऊन त्याला म्हणाला-“महाराज, आपण आज जे सांगितलेत, त्यावर माझा काही विश्वास नाही बसत. धर्मनन्दजींनी तसा अगदी मनापासून खूप दान-धर्म केला हे सरेच; पण तरीही त्यांच्याजवळ खूपच संपत्ति होती. त्यांच्या मृत्युसमयी त्यांच्या जवळ केवळ वीस हजारच उरले यावर काही विश्वास नाही बसत बुवा!”

यावर काही उत्तर द्यायला पुंडरीक का-कं करू लागला. हे पाहून धाडसाने सोमनाथने त्याच्या हातावर एक हजार रुपये ठेवले आणि म्हणाला-“आपण स्वतःच्या हातांनी मला दहा हजार रुपये दिसेल; म्हणून कुतूहलेने मी हे एक हजार तुम्हाला देत आहे. कृपा करून काहीही न लपवता मृत्युपत्राबद्दल सर्व काही सरे सरे सांगून टाका ना!”

पुंडरीक हसून म्हणाला-“सोमनाथ, तू खरोखरीच मोठा बुद्धिमान दिसतोस. तू बरोबर ओळखलेस की मृत्युपत्राबाबत मी काही लपवू पहात आहे. सरी गोष्ट अशी की धर्मनन्दने संपत्तीच्या कपाल भागणी एक लाख रुपये मागे ठेवले आहेत. पण त्यानेच तुम्हा दोघांना अगोवर दहा-दहा हजार देऊन तुमच्यासाठी एक परीक्षा ठेवली आहे. धर्मनन्दने असे सांगितले की तुम्ही ॥ पैसे कसे खर्च करता यावर मी मीट लक्ष ठेवावे. त्याच्या आत्म्याला शांति मिळेल अशा पद्धतीने बरे खर्च करील. त्यालाच उरलेले एक लाख रुपयेही द्यावे. हे सर्व मृत्युपत्रातही व्यवस्थित लिहून ठेवलेले आहे, कशा प्रकारच्या कार्यामुळे धर्मनन्दाच्या आत्म्याला संतोष मिळू शकेल हे मीच एकटा नव्हे तर इथले बरेच लोक सांगत्या प्रकारे जाणतात.”

पुंडरीकाच्या तोंडून या गोष्टी ऐकून सोमनाथ फारच खूश झाला. घरी येऊन त्याने लगेच काही शिल्पकारांना बोलावून घेतले. आणि धर्मनन्दाचा एक पुतळा बनवून घेऊन त्याने त्याची स्थापना गावातल्या एका प्रमुख चौकात करवली.

मंतर उरलेकी रक्कम लावून सोमनाथने धर्मनन्दाची धर्मभावना, त्याचा दान-धर्म वगैरेबाबत कथा-कीर्तने, गीते, नाटके वगैरे रचवून घेऊन जनतेत त्याचा प्रसार केला.

रामसहायला विचारल्याला धर्मनन्दाच्या मृत्युपत्राबद्दल काहीच माहीत नव्हते. त्याच्याजवळ मी काही पुंजी जमली, तिच्या मदतीने तो गरिबांना वन्नदान करू लागला.

कोणी त्याच्या दानशीलतेबद्दल काही बोलू लागला तर तो त्याला थांबवून म्हणे—
“अरे, हा पैसा माझा थोडाच आहे! तो तर सगळा मालकांनी-धर्मनंदाजीनी दिला. तेव्हा स्तुति करायची ती त्यांची करा, माझी नको.”

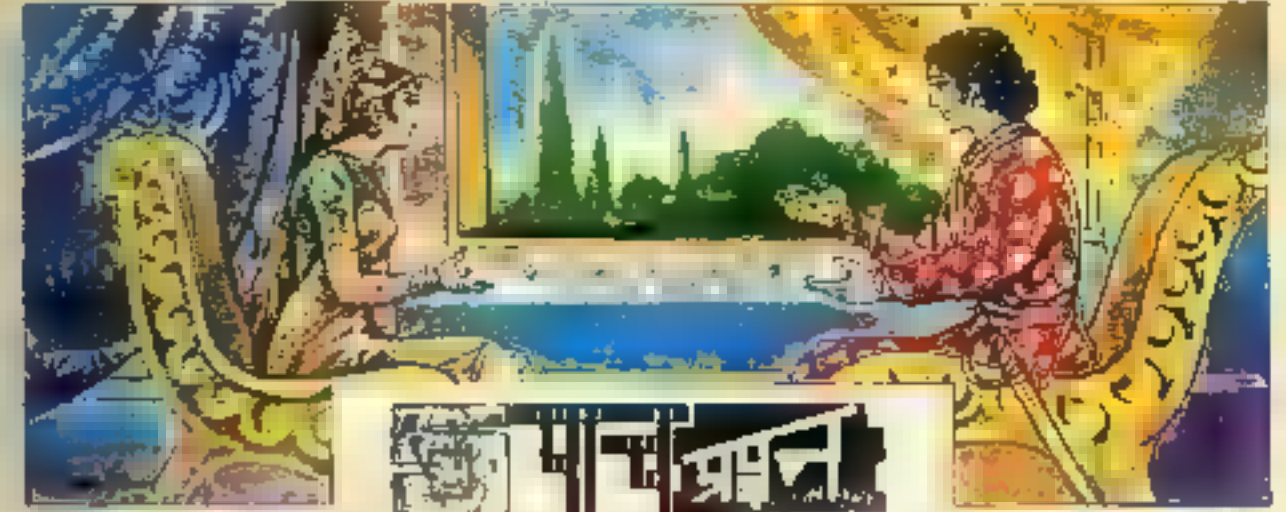
कित्येक दिवस गेले आणि एके दिवशी पुन्हा पुंडरीक धर्मनंदाच्या गावी आला. त्याने सर्व ग्रामस्थांना एकत्र करून त्याच्या-समोर ते मृत्युपत्र बाबले; आणि नंतर त्यांना विचारले—“आता आपणच सांगा-धर्मनंदने ठेवलेले लाख रुपये सोमनाथच्या हाती सोपवावे की रामसहायच्या?”

सर्व गाववाले यावर म्हणाले—“धर्मनंद आयुष्यभर नेहमीच बिकलांग आणि गरीब लोकांना मनापासून मदत करीत राहिले. आपले नाव व्हावं अशी रतीभरही भावना त्यांच्या मनात नव्हती. यासाठी त्यांच्याच प्रमाणे गरीब व असहाय लोकांना दान करणाऱ्या रामसहायलाच हे उरलेले एक लाखही दिले जावेत.”

रामसहायच्या हाती ते एक लाख रुपये सोपवत पुंडरीक सोमनाथला म्हणाला—
“सोमनाथ, मृत्युपत्राचं रहस्य जाणून घेण्यासाठी तू खेजारगावच्या मला, एका न्यायाधीशाला, एक हजार रुपये लाच दिलीस. ते तुझे हे पैसे परत घे. तुमचा दोषांचा स्वभाव मला पारखायचा होता म्हणून मी ते पैसे तेव्हा ठेवून घेतले होते.”

यावर लज्जित होऊन सोमनाथने मान झाली घालली. इतक्यात रामसहाय आपल्या रकमेतले दहा हजार त्याच्या हाती देत म्हणाला—“सोमनाथ, आपल्या मालकांकडून मिळालेले सारे पैसे तू स्वतःला योग्य वाटले त्याप्रमाणे चांगल्यासाठीच खर्च केलेस; म्हणून ही रक्कम आता तू आपल्याअवळ ठेव.”

यानंतर बाकी रकमेतून रामसहायने धर्मनंदाच्या नावाने एक धर्मदाळा बांधली आणि तेथे गरीबांना मदत करत करत आपले उर्वरित जीवन संतोषाने व्यतीत केले.

पांच प्रश्न

[३]

दुसऱ्या दिवशी आपल्या समोर येऊन उभे राहिलेल्या धीरसिंहला सुलोचना म्हणाली—“दर अमानास्येच्या मज्यरात्री दक्षिण दिशेकडून आवाजातले शब्द ऐकू येतात—‘अरेरे, मी काहीच उपायुक्त करू शकलो नाही. ही अमानास्याही उलटून गेली!’—आवाज कुणाचा असावा? ती व्यक्ती असं का बोलते? याचे उत्तर शोधून काढून सांग. हाच माझा तिसरा प्रश्न.”

या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी सुलोचने-कडून तीन महिन्यांची मुदत मागून घेऊन धीरसिंहने दक्षिणेकडे कूच केले. तीन दिवस आणि तीन रात्रींचा प्रवास केल्यावर तो एका राट अशा मयानक जंगलापाशी

पोचला. थोड्याला तिथे सोबून घेऊन धीरसिंह पायीच जंगलात घुसला. ते निविड जंगल ओलांडून जायला त्याला तीन दिवस लागले.

पुढे कोस अंतरावर त्याला एक सुंदर नगर दिसले. पाहताच आनंदाने आणि उत्साहाने पुढे जाऊन तो त्या नगरात प्रवेश करणार, तोच विचित्र पोशाख धारण करणाऱ्या बोन द्वारपालांनी त्याला अडवून कैद केले!

“अरे! मी काहीच अपराध केलेला नसताना तुम्ही मला कशासाठी कैद करत आहात?” धीरसिंहने विचारले.

त्याच्या बोलण्याकडे मुळीच लक्ष न देता द्वारपालांनी त्याला कैद करून आपल्या राजापुढे हजर केले.

“बांदोरा”

"तू कोण आहेस? कोणत्या देशातून आला आहेस इथे? आमच्या या शहरात तू का आला आहेस?" राजाने त्याला विचारले.

"मी नेपाळ देशचा राजपुत्र आहे. माझं नाव धीरसिंह. मला एका विचित्र महत्वाच्या कामासाठी आपले हे शहर ओलांडून जायचे आहे. मी निदोषी आहे. तरीही आपल्या या क्षिपायांनी मला कैद करून इथे आणले आहे." धीरसिंहाने जरा आवेशानेच उत्तर दिले.

राजाच्या मागे उभा असलेला मंत्री मावर बोलू लागला—"धीरसिंह, जो कोणी माणूस आमच्या या शहरात धिरेल त्याला आमची राजकुमारी सीमन्तिनी देवी तीन

प्रश्न विचारले. त्या प्रश्नांचे बरोबर उत्तर न देणारास मृत्युदण्ड मिळतो. हा आमच्या शहराचा रीवाज आहे."

"हा तर अन्याय आहे, अत्याचार आहे! बिचाऱ्या भोळ्याभाबड्या परदेशी लोकांचा बघ करणे हा जपन्य अपराध आहे तुमचा! अन्याय आणि अत्याचार थांबवणे हे नर राजकर्तव्य आहे, परंतु इथे तर उलटाच प्रकार दिसत आहे! आपणासारख्या सामकांना हे ज्ञोमत नाही." धीरसिंहाने राजाचा बिकार करत म्हटले.

"होय! तुम्हे म्हणणे सरेच आहे. ■■■ हो हा प्रकार थांबवू शकत नाही. ■■■ राजाचीत मी ■■■ आहे. एका मध्याच्या वापायुळे माझ्या मुलीला ही दुस्स्थिती ■■■ झाली आहे; आणि त्यामुळेच मी ही निन्देचा विषय झालो आहे. बस, तू स्वतःच पहा." असे म्हणून राजा धीरसिंहाला बरोबर घेऊन राजकन्येच्या महालाकडे निघाला.

त्यांना पहाताच डोळे वटारत राजकन्या म्हणाली—"ओहो! माझ्या प्रश्नांचे उत्तर देणारा धीर धीर आला आहे काय?"

"हां, हो! विचार तुम्हाला प्रश्न." धीरसिंह म्हणाला.

"सर्व प्रकारच्या फळांत उत्तम व मधुर फळ कोणते?" सीमन्तिनीने विचारले.

"संतान-फल!" धीरसिंह उत्तरला.

"अशी कोणती गोष्ट की जिची कोणी अपेक्षा तर करत नाही, पण सर्वांना ती योगावी मात्र लागते?" सीमन्तिनीने दुसरा प्रश्न विचारला.

जरा वेळ गण राहून धीरसिंह म्हणाला—"ती गोष्ट म्हणजे मृत्यू!"

"वा, वा! फार छान! आता भासा तिसरा प्रश्न ऐक—जर ती गोष्ट असेल तर समज की, मायत्याजवळ सर्व काही आहे, ती गोष्ट नसेल, तर ■■■ सर्व काही असूनही काहीच नाही असे आहे. ती गोष्ट कोणती?" सीमन्तिनीने विचारले.

"ती गोष्ट—दुष्टिचे मळ!" धीरसिंहाने पटकन उत्तर दिले.

दुसऱ्याच क्षणी सीमन्तिनी जोरजोरात हसली आणि मूर्च्छित होऊन पाडकन पडली. त्याच क्षणी तिच्या शरीरातून काळ्या नागासारकी एक अस्फुटित वाहेर पडली. धीरसिंहाने त्याला घट्ट पकडले आणि एका कलजात बन्द करून खमिनीत गाडून टाकले.

बोड्याच वेळात हळूहळू डोळे उघडत सीमन्तिनीने विचारले—"हे सर्व काय चालले आहे?" नंतर चोहोकडे नजर फिरवून पाहिले आणि उठून हळूहळू चालत ती राजाजवळ जाऊन उभी राहिली.

राजाच्या बोळघातून आनंदाधु बाहू लागले. धीरसिंहाने हात आपल्या हातात घेऊन दाबत ती कुतजलेने म्हणाला—"तू माझ्या मुलीला वापसुन करून माही होणारी निन्दा टाकली आहेस. मी या अन्मात तरी तुम्हाला फेडू शकणार नाही."

"ही तर सर्व वेधाची करणी आहे! पण मी एका बास गोष्टीचा पत्ता लावण्यासाठी निघालो आहे." असे म्हणत धीरसिंहाने आपल्या कामाची माहिती राजाला दिली.

"हा आवाज आम्हाला ही ऐकू येतो. परंतु तो कोडून येतो हे आम्हाला ही ठाऊक नाही. तू तर असामान्य असा धीर धीर

आहेस. तुला कोणतीही गोष्ट असवय नाही. तुला आपल्या काळात नक्कीच यश मिळेल. आणि ब्रह्म आहे माझा!" असे म्हणून राजाचे मोठ्या प्रेमाने त्याला निरोप दिला.

आता धीरसिंहाने पुन्हा दक्षिण दिशेकडे आपली यात्रा सुरू केली. तीन दिवसांनी ती एका वाळवंटाजवळ पोचली. त्यावेळी मध्यरात्रीची वेळ होती. अमावास्याची काळोखी रात्र होती. आकाशात सर्वत्र तारे चमचमत होते. आणि अचानक भयानक वादळ सुरू झाले! त्या वादळी वाऱ्याच्या एका तडाख्याने धीरसिंह जाग्या उडाला आणि दक्षिणेकडे असलेल्या एका झाडाखाली

जाऊन पडला! त्याने उठून चारी बाजूंना नजर फिरवून पाहिले. इतक्यात त्याला मंद वसा थोड्यांच्या टोपांच्या आवाज ऐकू आला. जवळच एक डोंगर दिसला आणि धीरसिंह त्या डोंगरावर चढला. त्याच्या दुसऱ्या बाजूच्या पायथ्याशी त्याला एक विशाल मैदान दिसले. इतक्यात टण्, टण् अशी बारा वेळा घण्टा वाजली आणि विविध वसा प्रकाशात सैनिकांसारखा पोशाक केलेली काही माणसे मैदानाकडे लागली. त्या सर्वांनी मृत्युदान भाषणेचे वारण केलेली होती आणि त्यांच्या भंगातून सुगन्ध पेट होता. ■ सर्वजण एक मोठ्या रत्नसज्जित गाडीच्यावर बसले.

त्या सर्वांपासून थोड्या अंतरावर एक पुढळाला, नक्करी नेसलेला, केस पिजारलेला, भिकाऱ्यासारखा दिसणारा म्हातारा जमिनीवर बसला आणि चोहोकडे दृष्टि फिरवून एकदम ओरडला—"अरेरे! मी काहीच उपयुक्त काम करू शकलो नाही. ही अमावास्याही उलटून गेली!"

थोड्याच वेळात तेथे बसलेल्या लोकांसमोर सोन्याच्या थाळ्यांतून वाढलेले पंचपक्वान्नांचे भोजन ठेवले गेले. जास्त असलेल्या एका थाळीकडे वोट करत त्यांच्यातला एक धीरसिंहाला म्हणाला—

"तू दूर उभा राहून पहात काय राहिला आहेस. ये, तू ही आमच्याबरोबर भोजन कर."

धीरसिंह बाऊन त्या थाळीसमोर बसला. भिकाऱ्यासारख्या त्या म्हातार्याला मोडून राकी सर्वासमोर जेवणाच्या थाळीचा होत्या; पण ■ म्हातार्यासमोर मात्र मातीच्या खापरत दगड-मोटे भरून ठेवलेले होते! सर्वजण मजेने मंजवानी झोडत होते आणि म्हातारा मात्र दोनवाणे-पणाने त्यांच्याकडे पहात बस होता!

ते पाहून धीरसिंहाने त्या लोकांना विचारले—"या म्हातार्याने भिकाऱ्याने असा काय अपराध केला आहे, ■ असं उपाशी ठेवले आहे?"

"सगळे त्यालाच विचारा की!" सर्वांनी एका सुरात उत्तर दिले.

धीरसिंहाने आपल्या थाळीतील पदार्थाचे दोन भाग केले आणि एक भाग त्या म्हातार्याला देऊन त्याला जेवामला सांगितले. पण काय आश्चर्य! दुसऱ्याच क्षणी त्या सर्व पदार्थाचेही दगडगोडघातच रूपान्तर झाले!

"हा काय चमत्कार आहे?" धीरसिंहाने विचारले.

"हे सर्व माझ्याच करणीचं फळ आहे. वाळा!" म्हातार्याने मोठ्या लीनतेने उत्तर दिले.

"का बरं असं होतं? आपण काय पाप केले आहे?" धीरसिंहाने कुतूहलाने विचारले.

नोकर वरोवर घेऊन निघालो. एका वाळवंटात दरोडेखोरांनी आमच्यावर हल्ला केला आणि आमचा सर्व माल लुटला आणि आम्हा सर्वांना ठार करून इथे गाडून टाकले! माता माझ्यासमोर वसून मनेने जेवढे असलेले सर्वजण माझे त्या-वेळचे नोकरच आहेत! ■ सर्वांनी आपापल्या तुटपुंज्या कपाईमुन ही यथा-शक्ति दानधर्म करून धार्मिक जीवन व्यतीत केले होते; ■ परिणाम म्हणूनच ■ सर्वजण ■ स्वर्गमुख भोगत आहेत आणि मो करंटा धमंवात, निरुपयोगी जीवन जगल्यामुळे आपल्या नोकरांसमोरच अशा नरकवातना भोगत आहे! आपले अन्नु पुसत धनमुप्ताने आपलो कर्हाणो संपवली.

“करेरे! आता ■ शॉर्ट परिस्थितीतून आहेर निघायचा काही उपाय असेल तर सांगा.” महानुभूति प्रकट करीत धीरमिह म्हणाला.

“मी आपल्या आयुष्यात जे काही धनार्जन केले, त्याचा अधिकांश भाग आमच्या चराभागे पूर्व दिजेला, दरवाज्या-पामून दहा गज अंतरावर लड्डा करून ठेवला आहे. हे रहस्य माहीन नसल्यामुळे ■ तीनही मुलगे दारिद्र्यात राहून असंख्य यातना भोगत आहेत! मी जे धन

‘ही एक मोठी गमकहाणी आहे. द्रष्टुन ऐंशी वेल असलेल्या विदिशा नगरातका धनगुप्त नावाचा करोडपति व्यापारी आहे मी! करोडो रुपये कमावले मी, पण कधी कुणाला मुठभर धान्यही दान नाही दिले. उलट मी दान देणाऱ्या भाणसांची टिंगल करीत असे. इतकंच नव्हे तर मी असा पापी, की त्यांना दान देण्यापासून परावृत्त करायचा प्रयत्न करीत असे! याशिवाय माझ्याकडे काम करणाऱ्या लोकांना मी नीट पगार देत नसे; खूप त्रास देत असे मी त्यांना! पंचवीस वर्षांपूर्वी दूर देशांनी व्यापार करावा म्हणून एकदा मी रेशमी वस्त्रे, हिरे-जवाहीर वगैरे अंटांवर लादून, अनेक

गाडूम ठेवले आहे. त्याचे चार भाग करावे. तीन हिस्से जनता-कल्याण-कार्यात खर्च करून बाकी पाच हिस्सा माझ्या मुलांनी आपसात सारखा वाटून घ्यावा; म्हणजे मला उत्तम गति प्राप्त होईल आणि या नरकसुवातून माझी मुटका होईल." धनगुप्तने उपाय सांगितला.

यानंतर तेथून निघून धीरसिंह विविधा नगरीत पोचला. धनगुप्तच्या मुलांना भेटून त्याने पडलेला सर्व वृत्तान्त कथन केला. त्यांचा प्रथम धीरसिंहावर विश्वास बसला; पण त्याने सांगितल्याप्रमाणे घराच्या पिछाडीला लपून पाहिले, तेव्हा त्यांच्या बडल्यांनी गाडून ठेवलेले धन त्यांना मापडले व ■ अल्पतः जानव्दित झाले! बहिलाच्या इच्छेप्रमाणे त्यांनी त्या धनाचे चार हिस्से केले; त्यातले तीन हिस्से दान-धर्मार्थ खर्च ■ बाकीचा हिस्सा आपापसात वाटून घेतला. आता त्याचे वरिष्ठ फिटले आणि तेही अन्य संपन्न माणसांसारखेच आपले जीवन जगू लागले.

पुढल्या अमावस्येला धीरसिंह परत या वाळवंटावळच्या डोंगराणी पोचला. त्या रात्री भोजनासाठी जे लोक हजर होते त्यांना पाहून धीरसिंहाला फार आनंद वाटला.

धनगुप्तने डोळ्यात पाणी आणून धीरसिंहाजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त केली.

हे सर्व साह्यावर धीरसिंह तेथून परत कोकाम्बोला आला. धनगुप्तची सर्व हकीकत त्याने मुलोजनेला सांगितली.

मोठ्या उरमुक्तेने ती मोठ्ठ ऐकून मुलोजने त्याला, म्हणाली—"तू जे सांगत आहेस ■ सर्व सरेच आहे; कारण या कामावाटेने काही लोकांक स्वतः ऐकू आला नाही! तुम्हे साहस, पराक्रम आणि परोपकारी वृत्ति नरोत्तरीच प्रशंसनीय आहे. उद्या मला येऊन भेट. मी तुला कोणा प्रश्न सांगेन." असे म्हणून तिने धीरसिंहाला आदरपूर्वक निरोप दिला.

(क्रमशः)

स्वार्थची परमार्थ

दुडनिष्ठची विक्रमादित्य माझाकडे परत आला. पांढीचर लटकणारे भेत उतरवून त्यांचावर टाकून नेहमीप्रमाणे मीन धारण करून तो स्मरणाकडे चालू लागला. पांढीचर भेतात निवास करणारा वेताळ बोलू लागला— "राजा, तुम्ही ही स्थिती पाहून माझ्या घनात एक शंका येत आहे. या मध्यरात्री आपली पूर्ण शक्ति-युक्ति उपयोगात आणून तू ■ भयानक जागी जे कष्ट करत आहेस, ते सर्व तुझ्या स्वार्थासाठी की परोपकारासाठी? आपल्या समाजात सर्वसाधारणपणे सर्वच जण आपल्या शक्तीचा आणि बुद्धीचा उपयोग आपल्या स्वार्थासाठीच करतात. तुझ्यासारखा परोपकार करण्यासाठी हे कोणी करत नाही. खूप दिवसांपूर्वी सुदर्शन नावाच्या युवकाने आपली सारी शक्ति आणि बुद्धीचा उपयोग आपल्या उपकारकत्वासाठी, हितकत्वासाठी न करता स्वतःसाठीच केला

वेताळाच्या गोष्टी

होता. मी त्याची गोष्ट तुला सांगतो, ऐक. तुला थोडा भ्रमपरिहारही होईल.

बेताळ कहाणी सांगू लागला—

प्राचीन काळी कान्यकुब्ज नगरात रत्नगुप्त नावाचा एक प्रमुख व्यापारी रहात असे. अनेक प्रकारचे व्यापार करून त्याने करोडो रुपयांची संपत्ति मिळवली. म्हातारपण आल्यावरही आराम करव्याऐवजी आणखी संपत्ति जोडव्यासाठी त्याने समुद्री-व्यापार सुरू केला.

रत्नगुप्त सुवंधी द्रव्ये घेऊन पूर्वेकडील बेटांवर पोचला. तेथे आपला माल जास्त किमतीला विकून त्याने अपार धन संपादन केले. पैसे मिळवल्याच्या रत्नगुप्त

विश्रान्तीचा विचारच करीत नसे. नव्यानेच केलेल्या या समुद्री-व्यापारात त्याला अपेक्षेबाहेर धनलाभ झाला, त्यामुळे दुप्पट उत्साहाने त्याने याच व्यापारात रस घालायला सुरुवात केली.

एकदा रत्नगुप्त जसाच वहाबांवर मुगंधी साडून समुद्रयात्रेला निघाला. नव्याच दिवसाच्या प्रवासा मंतर तो पूर्वेकडील बेटांच्या एका राजधानीच्या शहरी पोचला, आणि त्याने तेथील एका चर्मशाळेक मुक्काम ठोकला.

दुसऱ्या दिवशी रत्नगुप्ताने आपला माल विकायला सुरुवात केली. आणि संध्याकाळपर्यंत अर्धी-अर्धिक माल चांगल्या किमतीत विकूनही टाकला. त्या दिवशी रात्री जेवणा-नंतर विक्रीचे कागद घेऊन तो चर्मशाळेबाहेर ओटपावर हिशोब लावण्यासाठी जाऊन बसला. मध्यरात्र उक्तली तरी त्याचा हिशोब बरोबर लागेना.

त्याच ओटपाच्या दुसऱ्या टोकाला एक तरुण झोप येत नसल्याने कुस बदलत झोपण्याचा प्रयत्न करत आडवा पडून होता. रत्नगुप्तची हालचाल पाहून त्याला आश्चर्य व कुतूहल वाटले. सेबटी तो तरुण उठून रत्नगुप्तजवळ बेंकून म्हणाला—“महाराज, माझं नाव सुदर्शन. इतक्या मध्यरात्री आपण या हिशोबांमुळे चिन्तामग्न दिसत आहात.”

टोके उचलून सुदर्शनकडे पहात रत्नगुप्त म्हणाला—“होय बेटा, मी एक व्यापारी आहे. आज दिवसभरात मी या शहरात खूपसा माल विकला आहे. पण त्याचा हिशोबच काही केल्या लागत नाहीय, म्हणूनच माझी चळविल्ल चालू आहे.”

“आपली काही हरकत नसेल तर ते हिशोबाचे कागद माझ्या हाती द्या. मी नोट हिशोब वून घ्यायचा प्रयत्न करतो.” सुदर्शन हात पुढे करत म्हणाला.

“महाराज, गणित हा माझा जखम प्रिय विषय. लहानपणापासून मोठ्या आव-चीन मी गणिताचा अभ्यास केला आहे. व्यापाराचा हिशोब म्हणजे त्याच्या हाताचा मळ!” म्हणत

सुदर्शनने रत्नगुप्तच्या हातातून कागद घेतले आणि काही मिनिटांतच हिशोब बरोबर करून त्याने रत्नगुप्तला तोडान नोट घालायला लावले!

सुदर्शनजवळ आपली कुतजता व्यक्त करत त्याचा परिचय जाणून घ्यायची जिज्ञासा रत्नगुप्तने व्यक्त केली.

“मी आपलं नाव तर प्रथम सांगितलंच आहे आपल्याला. काही वर्षांपूर्वी कान्यकुब्ज-हून मी आपल्या बहिःलांबरोबर व्यापाराच्या कामासाठी या पूर्वेकडील बेटात आलो आणि इथेच राहिलो, व्यापारात माझ्या बहिःला फार मोठे नुकसान झाले, पैसे बुडाले त्यांचे! काळं तोंड घेऊन पुन्हा स्वदेशी जाण्याचे त्यांच्या मनात नव्हते. शेवटी काळजीन

मुकूनच त्यांचे देहानसान झाले." सुदर्शनने राबितार आपला परिचय करून दिला.

थोडा वेळ विचार करून रत्नगुप्त त्याला म्हणाला—"हे बघ बेटा, नोकरी हेच काही उबरनिर्वाहाचे एकमेव साधन नव्हे. तुला व्यापाराची आवड असेल तर माझ्याबरोबर आपल्या देशी परत बस, आणि व्यापारात मला मदत कर. कबूल आहे तुला?"

सुदर्शनने मोठ्या प्रसन्नतेने या गोष्टीला संमति दिली. बाकीचा माल विकून झाल्यावर रत्नगुप्त सुदर्शनला बरोबर घेऊनच आपल्या घरी परतला.

विनयशील अशा सुदर्शनची बूढीही अत्यंत कुसाय होती. आपली वागणूक

जाणि कामाचा सापाटा या गृहाच्या बळावर त्याने लवकरच रत्नगुप्तचे प्रेम संपादन करून घेतले.

थोडे दिवस तिघून गेले. रत्नगुप्तने पुन्हा एकदा पूर्वेकडील बेटांकडे व्यापारासाठी जायचा बेत केला. सर्व तयारी झाली, पण ऐन वेळी रत्नगुप्त अनिदय आजारी पडला.

त्याने एकूण परिस्थिती पाहून सुदर्शनला म्हटले—"एकदाच माल घेऊन जा बेटा यावेळी! आपल्याजवळ एकूण दहा लाखांचा माल आहे. तिथे त्याचे पंधरा लाख सहज मिळतील. यावेना बगैरे भवू शकते-वेन राजा करूनही आपल्याला चार लाख नक्कीच मिळतील. नू तावडनोब निघायची नजारी कर."

नंतर सुदर्शन जहाजावर माल लादून पूर्व-बेटावर गेला. त्याच्या यात्रेच्या वेळी रत्नगुप्त उतरला होता त्याच प्रमंशाळित यावेळीही सुदर्शन उतरला. तिथे आणखी व्यापाऱ्यांशी त्याचा परिचय झाला.

बोलता बोलता ते व्यापारी सुदर्शनला म्हणाले—"यावेळी इथे नुगंधी हिमालाला चांगली मागणी आहे. पण जाणखी एका महिन्याच्या अखेरीस त्याचे मूल्य आणखी वाढायची शक्यता आहे. एक महिना थांबलास तर दुप्पट किंमतही मिळेलसे

काढते. अर्धोन् काम साहसाच आहे, पण देवावर भरोसा ठेवून बाप्ही तरी महिनाभर माल विकून टाकायचा नाही असं ठरवलंय. बोल, तुझा काय विचार आहे?"

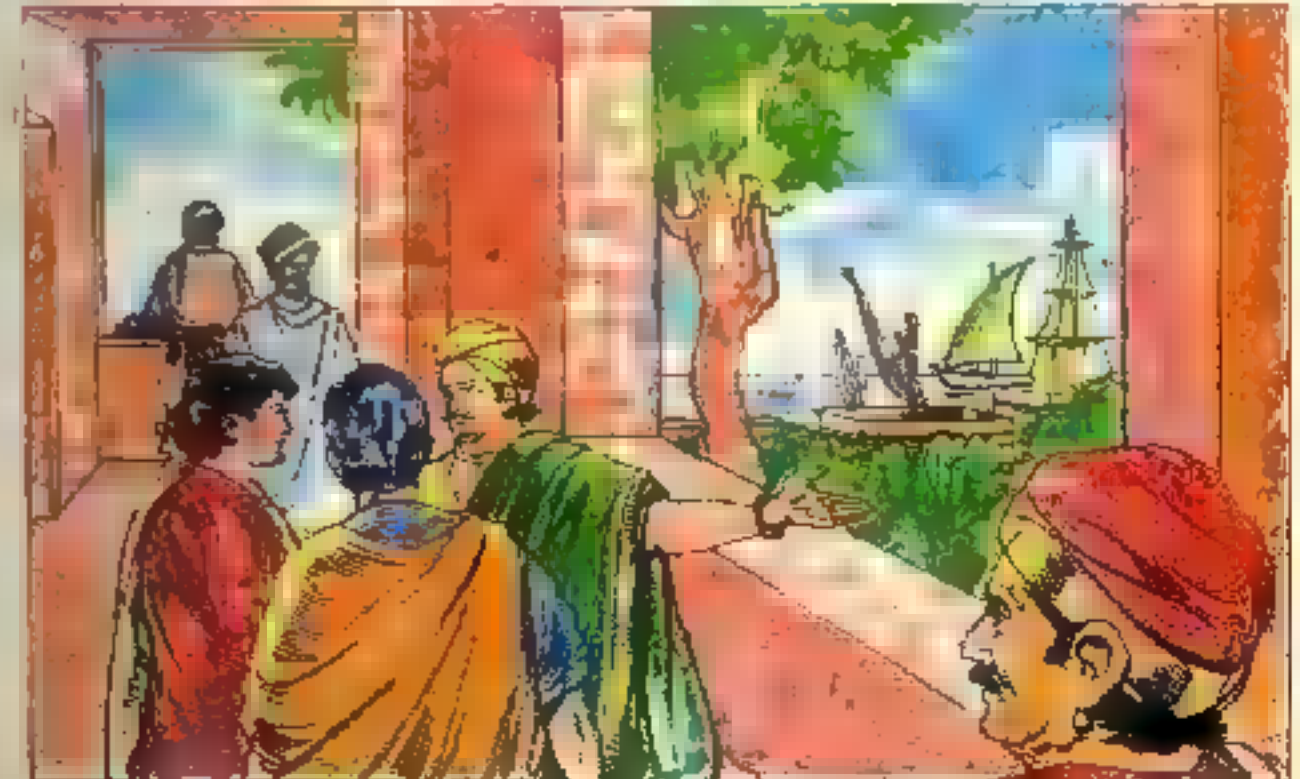
थोडामा विचार करून सुदर्शन म्हणाला—"मी वाक्य तितक्या लवकर माल विकून स्वदेशी परतायचं ठरवलं आहे."

अन् त्याप्रमाणे लवकरच माल विकून तो स्वदेशी परत गेला. सुदर्शनने सांगितलंलं आपलं अनुभव ऐकून रत्नगुप्तने आपल्या कायद्याला बंधा हिस्सा त्याला देऊन टाकला.

आणखी काही दिवस गेले आणि सुदर्शनने पुन्हा तिकडेच व्यापारासाठी जायचा मानस रत्नगुप्तजवळ

बोलून दाखवला. त्याची इच्छा जाणून रत्नगुप्त फारच माला! तो म्हणाला—"एक बेटा, सध्या व्यापार्याने असलेल्या संपत्तिवर संतुष्ट होऊन आराम करत राहणे अगदी बरे आहे. तेव्हा 'शुभस्य शीघ्रम्!' माल घे अन् तीस! यावेळी नू अर्ध्या कायद्याचा भागीदार!"

ठरल्याप्रमाणे सुदर्शन जहाजावर माल घेऊन निघाला आणि पूर्वेकडच्या त्या बेटांच्या राजधानीच्या शहरात त्याच जागी पुन्हा तळ दिसा त्याने. याही वेळी त्याला इतर व्यापार्यांशी विचारविनिमय झाला. त्यांना तो म्हणाला—"आपल्या मालाचा भाव वाढणार आहे; तेव्हा मी आणखी काही दिवस वाट पहाणार आहे."

त्याच्या या व्यापारकौशल्यावर रत्नगुप्त खूपच खूष झाला ! आणि एक दिवस संधी साधून त्याने मुदर्शनला म्हटले-
" बऱ्याच दिवसांपासून तुझ्याकडे एक गोष्ट सोम्याचं माझ्या मनात आहे. हे बघ घेता, तुला माहीत आहे की मला एकुलतो एक मुलगी आहे. मला नू खूपच आवडला आहेस; तुला आवडू कदा व्यापका माझा मानस आहे. तुम्ही आहे संमति या देतास ? "

मुदर्शन मोठ्या खुशीने तयार नाहीतरी त्याचे असे कोण होते या जगात ? रत्नगुप्तने हा विवाह सोडून मोठ्या वाटावाटात माजरा केला.

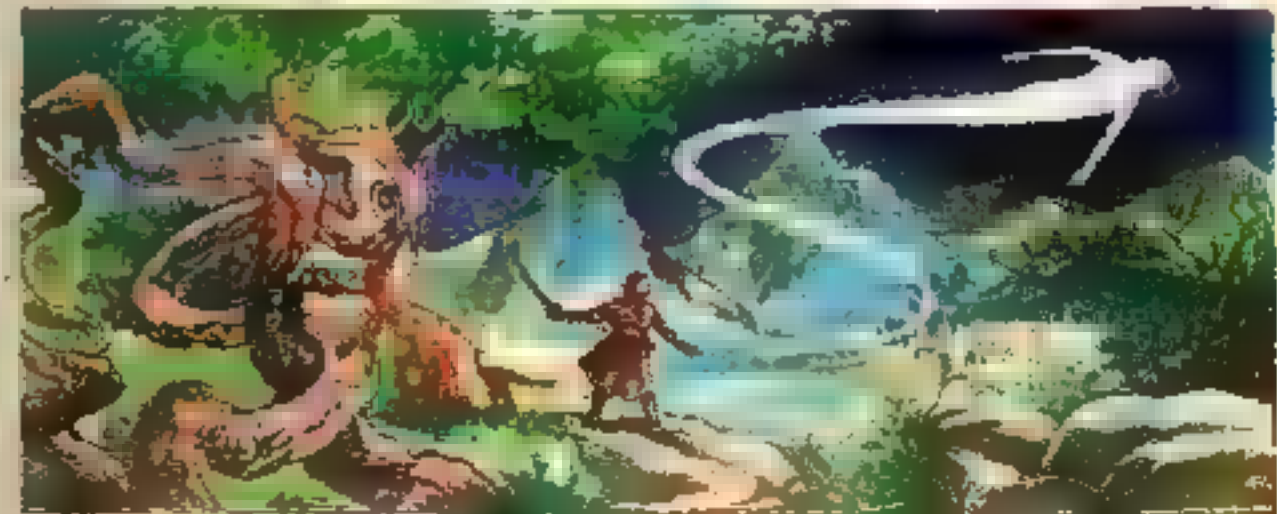
ही गोष्ट सांगून देताळ म्हणाला-
" राजा, तर वाटत की हा मुदर्शन स्वामी माणूस आहे. तो रत्नगुप्तकडे नोकर असताना जेव्हा इतर व्यापाऱ्यांनी ' योदा पांव, वस्तुच्या किमती आणि बाह्यतेक ' असं सांगितलं, तेव्हा मात्र त्या- वेळी असलेल्या मावातच माल विकून टाकून तो परत आला. पण नंतर रत्न- गुप्तवरोवर तो मागीलदर प्रत्येकवार मात्र मालाची किंमत वाडेल अशी शक्यता पाहून तो कितीतरी दिवस तिथेच थांबला. इतकेच नव्हे तर त्या देवान स्वस्त मिळ- णाच्या हांस्तदन्ती- वस्तु खरोखर त्याने त्या

स्वदेशात किमतीला विकून खूपच फायदा कमावला. आपण आपल्या मुलीचा उपयोग केल्यात मालकाचाच लाभ आहे-असा विचार त्याने पहिल्या खेपेला केला. पण दुसऱ्या खेपेला जेव्हा त्याला कळले की, मिळणाऱ्या छाभात आपलाही वाटा आहे, तेव्हा त्याने आपल्या प्रतिभेचा उपयोग करून व्यापा- राची खूपच उन्नति केली ! आणखी म्हणजे बाजाराचा स्वामीपणा इतक्या अनुभवी रत्नगुप्तनेही ओळखला नाहीच, उलट व्यापारदलतेची स्तुति केली-हे कसं काय ? रत्नगुप्त काय इतका भोळा होता, कि मुदर्शनचा भूतपणा त्याच्या सक्षातच नाही आला ! - या संकेत उत्तर माहीत असूनही तू विलं नाहीस तर परि- णाम तुला माहीतच आहे-तुझ्या घस्तकाचे जतन: तुकडे होतील."

विक्रीदित्य माघर म्हणाला-
गोष्टीला कि मुदर्शन स्वामीच आहे ? पहिल्या वेळी तो जेव्हा पूर्वे-

कडील बेटांवर व्यापारासाठी गेला, तेव्हा तो केवळ एक नोकर होता, मालकाची आज्ञा तंतोतंत पाळणे हेच त्याचे कर्तव्य होते, स्वतः काही निर्णय घेण्याचा त्याला अधिकारच नव्हता ! पण दुसऱ्या वेळी तो बऱ्याच मात्तक होता, नफा-नुकसान दोन्ही- लाही तो उधार होता, दुसऱ्या कोणालाही तो जबाबदार नव्हता ! परतीच्या प्रवासात त्याने आपली एका व्यापाराचा विचार असा करता केला कि अशा प्रकारे आपल्याला आपल्या प्रतिभेची शक्यता दाखवता येईल. तेव्हा जसा प्रकारे मुदर्शनने नोकर म्हणून आपली जबाबदारी आणि कर्तव्यबुद्धी प्रकारे दाखवली; आणि मात्तक म्हणूनही आपल्या व्यापारव्यवहारेची चुणूक दाखवली. दोन्ही वेळी त्याने अनुपम बुद्धीचा योग्यच उपयोग केला. स्वामीपणाचा कुठे आला ? "

असे उत्तर देऊन गप्प होताच देताळ घेतासह अनुभव होऊन पुन्हा त्या भाषावर लटकू (कल्पित)

थाटमाट

एका शेतकऱ्याला एक तरुण मुलगा होता. त्याला भाटासाटात रहावची भारी आवड! जेव्हा वस्त्र तेव्हाच समाजात जातल्याला सोबत प्रतिष्ठित म्हणून मान्यता मिळायची अशी त्याची तीव्र इच्छा होती! परंतु त्याच हे वागणूक शेतकऱ्याला मात्र मुळाव्या आवडत नसे. आपल्या मुलाला चांगला घडा मिळवावा म्हणून तो योग्य बंधी मोडत होता.

एके दिवशी शेतकऱ्याने आपल्या बांडा गायीला आप सज्जनं अन् तिला भाजारात नेऊन विकून टाकायला आपल्या मुलाला सांगितले.

भाजारात प्रत्येकजण एकच प्रश्न विचारतो— 'ही कोण? रोख किती देण देते?' तेव्हा ती भाजारीची बेल संपून गेली. मुलाने गायीची किंमत कितीही कमी करून मागितली तरी, ती बुध न देणारी, बांडा गाय विकली गेली नाही. शेवटी नाइनाजाने तो गायीला वेळोवेळी परत घरी आला.

"जो गाय देत नाही, तिच्या गळ्यात किती घडा पातळत अन् तरी कोणी विकत नाही घेत. भाटासाटात काही म्हणू नको, कळतं." शेतकरी आपल्या मुलाला म्हणाला.

हे सत्य ऐकता कीट कळण्यावर त्या शेतकऱ्याच्या मुलाने कायकुळतून पुन बसत आणि त्या दिवसापासून तो साधेगमने राहू लागला.

जांबोबा पुरवणी - ६ ज्ञानाचा खजिना

या महिन्याचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

तेज बहादुर

तिळाचा नववा गुप्त तेज बहादुर याचा जन्म १ एप्रिल १६२९ रोजी झाला. सहावा गुप्त बहादुर याचा मुलगा. सहावा गुप्त बहादुरला अनेक विषयात रुचि होती. संगीत, काव्याचाही तो चांगला ज्ञानकार होता. त्याने आपल्या मस्तिष्का आणि मोठेवारी करून काही कला आत्मसात केल्या. १६६४ मध्ये गुप्त बहादुराचा मृत्यू झाल्यानंतर तेज बहादुर गुप्त बनला. त्याने अनेक ठिकाणी कला आणि अनेक शार्वनासपाही धामबद्धा. त्याने आनंदपुर नावाच्या शहराची स्थापना केली.

त्याच मुमारास मुगल सम्राट औरंगजेब याची कारकीर्द सुरू झाली. तो ब्राह्मणांना इस्लाम धर्म स्वीकारण्यास दडन सक्ती करी. काही जगांनी आपले करम्याबद्दल तेजबहादुरला किल्ले, पुरुष्या उपदेशावरून त्यांनी औरंगजेबला कळवले की— "तेज बहादुरला तु बाटवू शकतास तरच जायणही इस्लाम धर्म स्वीकारू."

औरंगजेबने मुक्ता कॅद केले आणि सांगितले की— "काहीतरी चमत्कार तरी करून दाखव किती इस्लाम तरी स्वीकार." त्याने यापैकी काहीच मान्य केले नाही. तेव्हा ११ नोव्हेंबर १६७५ रोजी त्याला ठार मारण्यात आले.

तो कोण?

मार्बेजिक रस्ता सोडून एक तरुण एका भोस पडलेल्या वेळानून चांगल निघाला होता. राज्याचे शिपाई त्याच्या सोडत होते, कारण त्याने आपल्यावर राज्याचा कोप ओढवून घेतलेला होता.

एका ठिकाणी, एका विशिष्ट प्रकारच्या मुळावर काही विनोद असे पाणी शिंपत असलेला एक मुकडा, वारंवार शरीर-घड्याचा, उबक्या अंगाचा असा काही त्याने पाहिला. त्या मुकडाची पाती लोखण होती.

"हे काय करत आहात आपण?" या सवालाने विचारलेने विचारले.

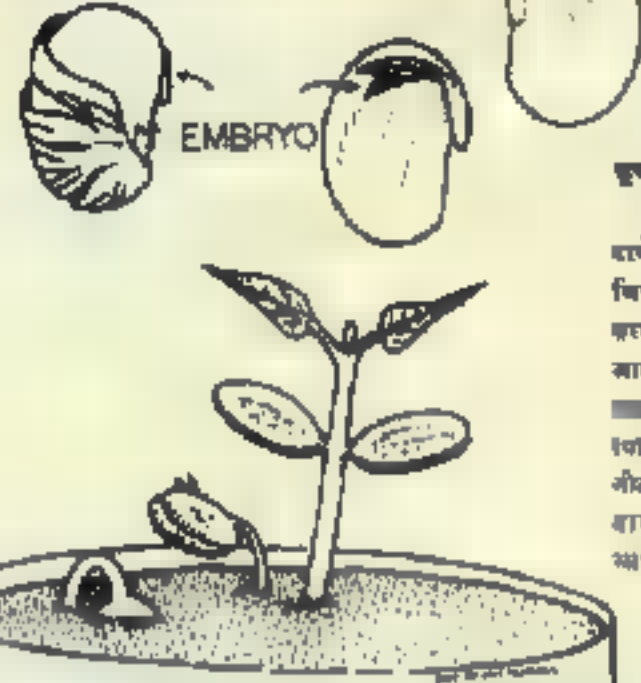
"मी मुळांना गीत पाणी देत आहे. म्हणजे मुगल आकर्षित होऊन ही मुळे टाकतील." काहीच उत्तरला.

"पण का?" त्या तरुणाने विचारले.

"कारण यापैकी एका पाण्याने माझ्या पायाला अन् त्यातून रक्त निघेल." काहीच म्हणाला— "मला हे सर्वच गवत नष्ट करून टाकायलाय." त्याने उत्तरात भर घालली.

त्या तरुणाने ओळखले, की हा ब्राह्मण चांगलाच दृढनिश्चयी आहे. या ब्राह्मणाचा ही राज्याने अपमान केला होता. त्यामुळे वोबेही भिन्न बनले.

ही खरी केवळ एक दंतकथा असली तरीही हा ब्राह्मण एक प्रसिद्ध शास्त्र होऊन गेला. कोण कर हा? पृष्ठ ८ पहा.....

बीजाच्या आत

दृष्टांत :

बीजेतले पावटे किंवा दळण-ही बाहेरचे मोठे पाने राखणार (किंवा मोठे पांढऱे पाने) विच्छेद पाता. नंतर नरचे गुरुकुलामेले, नरक काल कालांतरापूर्वीक अन्तर्गतके ; त्याच आतील दोन पाने हळूहळू विरजली करत. दोन पाने मधोमध एक छोटासा ना ? त्या छोटासा पानाचे निरनिराळे पाने मुद्दामा मोठे विसरतात का ? विच्छेद पानांमधे तर मात वारकाली पानांच्यासाठी घिगाका (निरनिराळे पाने) उरवलेले.

होते आणि का ?

त्या दाण्याच्या आत अपरिणत अवस्थेतील अगदी लहानसे रोपच मुद्दामा दिविले. त्याला अंकुर असे म्हणतात. बारकाईने पाहिलेत तर दोन पाने आणि मधोमध दाण्यासारखा विच्छेद दितेले, आणि कदाचित पातांच्या निराही विसतील. तुम्ही कदाचित मुद्दामाचे पाने वातात हा पाहिला अक्षाल आणि काय असावे याबद्दल मुद्दामा कुतुहलही बाटले असेल.

त्या अंकुराच्या वाड्याकडे बारकाईने पाहिलेत तर तो दोन दळीमधे नेमका कुठे विच्छेदलेला आहे मुद्दामा दिविले. अंकुर बाकीस लावले तेव्हा मधोमध काढा हाच त्याचा वांटा आणि मधोमध मूळ बनिले. आणि बीजाची दोन पाने जमिनीवर येऊन विच्छेद आकाराची दोन जाडशी पाने तालेली विसतील. करे पाहता ही दोन बीज-पाने होत. परंतु त्यांचे कार्य अंकुर स्वतःचे अन्न बनवू लागेपर्यंत वळ-पुर्वकळ करणे हे होय.

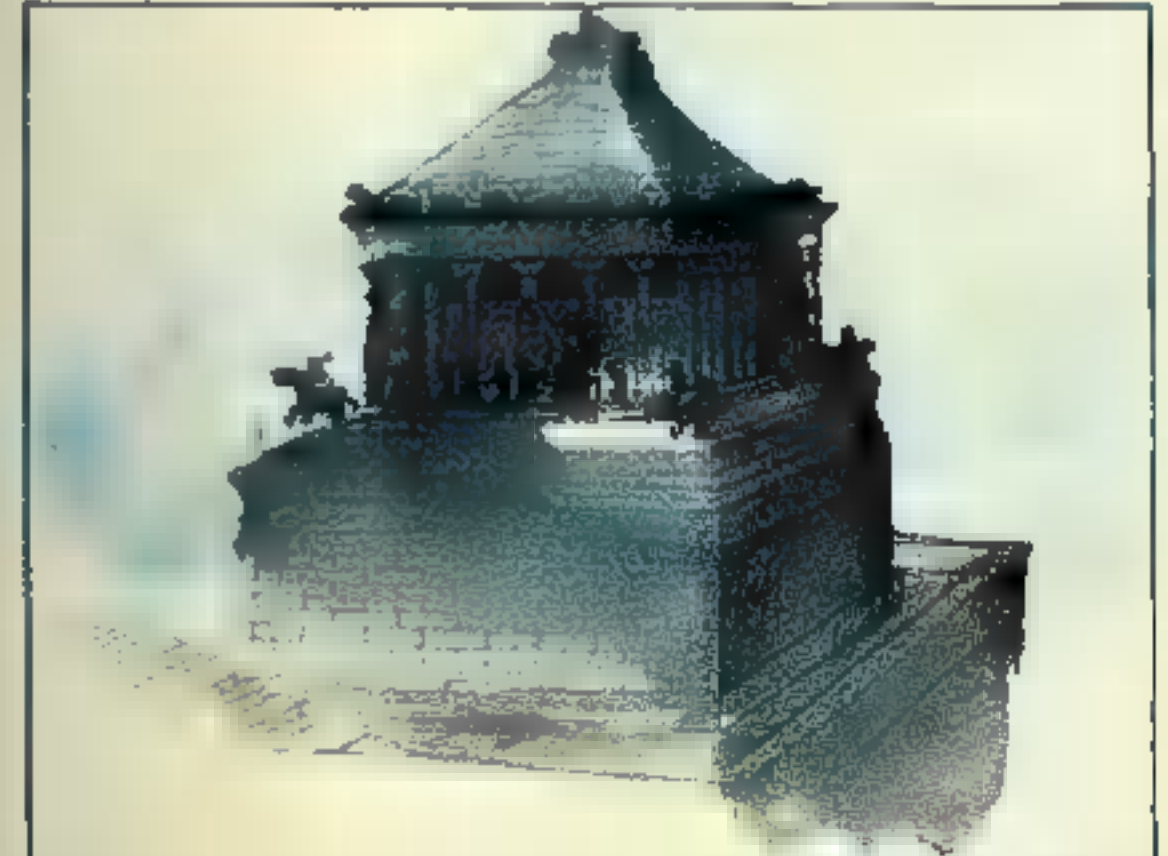
पावटे म्हणजे बीजे, आणि अन्नप्राप्त्याचे स्वाध्यासही यंत्र असतो. परंतु प्रकारच्या बीजांमध्ये हे अंकुर इसके लहान असतात की ते (पावटपातल्याप्रमाणे) विसरत नाहीत. जोडलेले विच्छेदले पावटे जमिनीत पुरून त्यांची वाड कशी होते ते पहा ना !

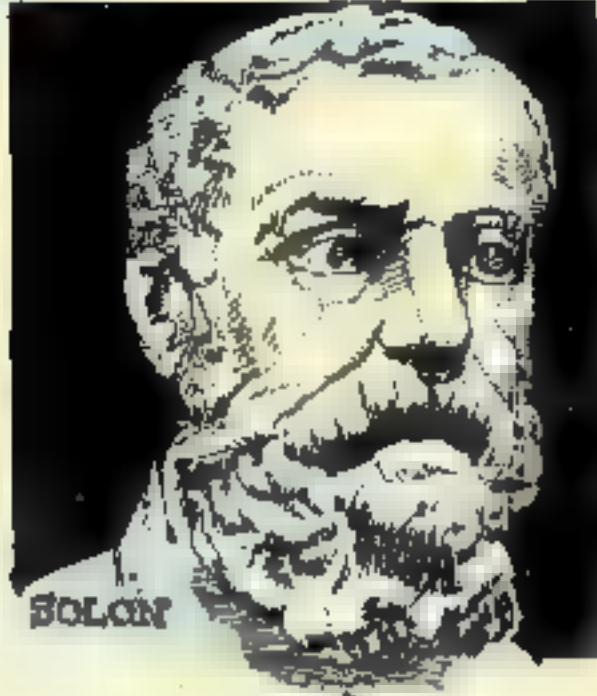
पावटप्राप्त्याचे काही बीजांना दोन पाने नसतात. पण काहींना असतात ही. मुद्दाम किंवा पावटा बांच्या प्रमाणे किती हिस्स बीजांची नावे मुद्दामा माहीत आहेत ?

जगातील आश्चर्ये

हेलिकार्नेससमधोल कबर

दोन हजार पाचशे वर्षांपूर्वी-आणि स्वाही पूर्वी, एजियन समुद्र किनाऱ्यावर एक सुन्दर शहर नसलेले होते. त्याचे नाव होते हेलिकार्नेसस. ती ग्रीक लोकांची बसणूत होती. कॉरिकचा राजा मीसोलस याच्या बळग्यावर, त्याची विचवा राणी आर्टेमिडिया हिने एक भव्य असे स्मारक या शहरात उभे केले होते. या स्मारकाच्या भोवती असणाऱ्या तपाट भागाच्या प्रत्येक बाजूची लांबी तीनशे फुटांहूनही काहीशी अधिक होती. हे स्मारक अप्रतिम सुन्दर असे होते. त्या वेळच्या जगातील सात आश्चर्यांमधील एक गणले जाई. निरस्तपूर्व चौथ्या शतकात स्मारक जांबसे गेले होते आणि इसवी सनाच्या चौथ्या शतकात मुक्त लोकांनी ते नष्ट केले.

SOLON

अत्यंत वैभवशाली राजा नमला

सहाय्या कतकात लिडिया राज्यावर (एशिया मायनर मध्ये) कोससचे राज्य होते. तो जगातील सर्वात धनवान माणूस मानला जाई. आजही कोसस हा शब्द श्रीमंत या अर्थाने वापरला जातो. 'कोसस सारखा श्रीमंत' हा वाकप्रचार 'अत्यंत श्रीमंत व्यक्ति' अशा अर्थाचा आहे. त्यावेळी सोलोन नावाचा एक तत्त्ववेत्ता होता. पैसा व सत्ता यांच्या जोरावर हवी ती इच्छा पुरवून घेऊ शकत असे म्हणून एकदा कोससने 'आपण सर्वात सुखी माणूस आहोत' असे म्हटले. पण सोलोन अत्यंत गंभीरपणे

त्याला म्हणाला—“जोपर्यंत माणूस मरत नाही तोपर्यंत त्याला कधीही सुखी म्हणू नये.” परंतु तत्त्वज्ञाने हे म्हणणे कोससला आवडले नाही.

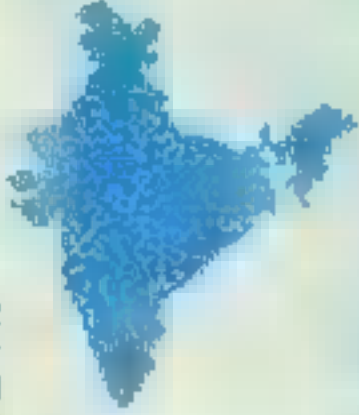
हेल्फीच्या घर्मोपदेकाने चतुर्वर्त्तली भविष्यवाणी किंवा देवाचा कोळ निघ्यावर कोससचा विश्वास होता. त्याने पशिया जिकायचा विचार केला. आपल्या मोहिमेच्या परिणामानाबत हेल्फीहून काय संदेश येतो हे जाणायची त्याची इच्छा होती. त्याला असा कोळ मिळाला की—त्याने पशियावर हल्ला केल्यास एका वैभव-संपन्न

राज्याचा विनाश होईल. कोससने गृहीत धरले की पशियाचाच नाश होणार आहे; आणि आपल्या ४,२०,००० पायदल आणि ६०,००० घोडदळासकट तो पशियावर चालून गेला. परंतु दारुण पराजय झाला आणि लिडियाचा विनाश झाला! राजा पकडला गेला. पशियाचा राजा सिरास याने त्याला जिवंत जाळण्याचा हुकूम फर्मावला. त्याला जेव्हा चित्तेकडे नेले गेले, तेव्हा दुःखाने तो ओरडला—“हे सोलोन!” ते ऐकून सिरासने त्याला सोलोनचे नाव घेण्याचे कारण विचारले. एकदा सोलोन त्याला काय बोलला होता व ते किती खरे होते, कोससने सिरासला सांगितले.

सिरासला एकदम कोससची दया आली आणि त्याला ठार मारण्याएवढी त्याने कोससशी मैत्री जोडली.

प्राचीन भारतात भटकण्ती

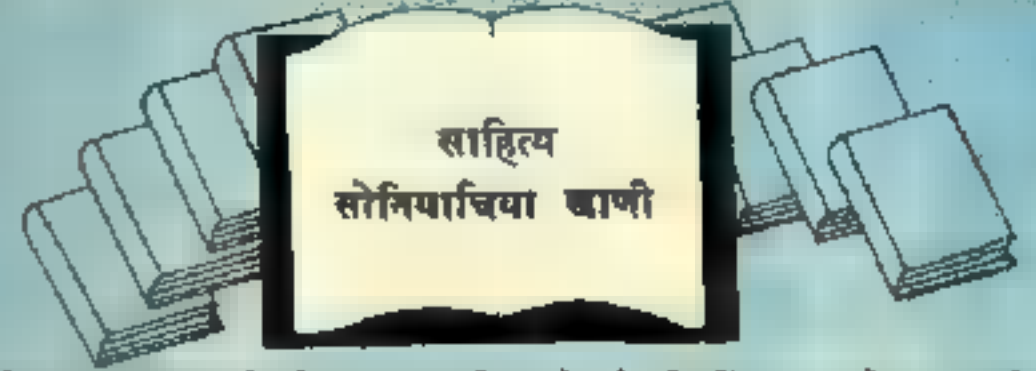
१. ज्या तीन खेड्यांनी मिळून बनकला बनले आहे, ती खेडी किती वेळासाठी ईस्ट इंडिया कंपनीने किती रक्कम दिली ?
२. बिकनगरे कोण होते ?
३. कंपनीच्या वसोने ही खेडी करणारा कोण ?
४. त्या खेड्यांची नावे काय ?
५. श्रीक इतिहासकार टॉल्मी याच्यामधून सात खेड्यांचा समूह या खणिले हेप्टेनेसिया नाव मिळालेले आहे. गहराचे आजचे नाव काय ?
६. मुंबई गहराचे माझक बनगारे पहिले परदेशी लोक कोण ?
७. मुंबईचा ताबा बेंगाला पहिला जनरल कोण ? ताबा कसा घेतला ?
८. त्याने ताबा मिळवला ?
९. मराठा सहराच्या विकास पावलेल्या खेड्याचे नाव काय ?
१०. दिल्ली गहर वसलेल्या त्यालाचे सर्वात जुने नाव काय ?

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि सोपांची दुनिया

१. आपल्या सूर्यमालेत किती ग्रह आहेत ?
२. सर्वात मोठा ग्रह कोणता ?
३. सर्वात लहान ग्रह कोणता ?
४. सूर्यापासून सर्वात जवळचा ग्रह कोणता ?
५. अंतराच्या दृष्टीने सूर्यापासून पृथ्वीचे स्थान कोणत्या क्रमांकाचे ?
६. सूर्यमालेत ग्रह सोडून आणखी काही आहे का ?
७. आपल्याला दिसणाऱ्या नक्षत्रात सर्वात तेजस्वी नक्षत्र कोणते ?
८. गणिताच्या मदतीने कोणता ग्रह शोधून काढला गेला ?

.....पान आठवर पहा

साहित्य सोनियाच्या खाणी

१. अनेक जन्म पंध्यामुळे कोणत्या व्यक्तीचा शेकडो गोष्टींमधून अनेकदा उल्लेख केला गेला आहे ?
२. अशा गोष्टींच्या संग्रहाचे नाव काय ?
३. भारतातले कोणते राज्य परशुरामाच्या आज्ञेने समुद्रातून धर आले आहे असे मानले जाते ?
४. अर्जुनाच्या वंशाचे नाव काय ?
५. गार्गीची माता कोण ?
६. भारतातल्या कोणत्या देवळातील देवी अवून विवाह न झालेल्या स्थितीत धनुष्यात उभी असलेली दिसते ?
७. या देवीने संहार केलेल्या राक्षसाचे नाव काय ?
८. रावणाला मारतांना रामाने वापरलेल्या धनुष्याचे नाव काय ?
९. हे धनुष्य त्याला कोणी दिले होते ?
१०. रावणाने वापरलेल्या बाण्याचे नाव काय ?
११. त्याला ते कोणी दिले होते ?

.....पान आठवर पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

मराठी : पर्वत		
आसामी :	पर्वत	संस्कृत : पर्वत
बंगाली :	पर्वत	सिन्धी : जवळ
इंग्रजी :	माउंटन	तमिळ : मल्ल
गुजराती :	पर्वत	तेलुगु : पर्वतम्
हिन्दी :	पहाड	उर्दू : पहाड, कोह
	कानडी :	पर्वत
	काश्मिरी :	कोह, पहाड
	मल्याळम :	पर्वतम्
	उडिया :	पर्वत
	पंजाबी :	पहाड

तुम्ही विश्वास ठेवाल ?

- प्लॉस्टिक शस्त्रक्रिया हे आधुनिक तन्त्र आहे ?
- पक्षी पंख फडफडावून आकाशात उडत रहातात ?
- एकाच जातीची बीजे पुनःपुन्हा ■■■ नाही ?
अहं, मुळीच नाही !
- इ.स.पू. ८ ते ७ या शतकात होऊन गेलेल्या सुष्कृत या शब्द चिकित्सकाने हे शस्त्र वापरले होते-
- पंख ■ फडफडवता पक्षी तासन्तास हवेत तरंगू शकतात.
- एकाच रंगळी किंवा रंगातीलच बीजे कितीही वेळा पडू शकते.

नेहरूंची गोष्ट-२

जवाहर दहा वर्षांचा असताना त्याच्या आई-वडिलांनी आपले घर बदलले आणि ते नव्या 'मानन्दभवन' नावाच्या विशाल भवनात रहायला गेले. या मोठ्या महालासारख्या घराच्या चारी बाजूंचे वातावरण पाहून जवाहरला खूपच उत्साह आणि आनंद वाटला.

उसरावली

तो कोण ?

माणस्य विद्या कीर्तिक्रम, आणि त्या व्यक्ति म्हणजे चन्द्रगुप्त मौर्य.

इतिहास

१. बादाचे श्वये.
२. हुर्गा राय चौधरी.
३. नाद कार्मोक.
४. कान्हीपाद, गोविन्दपुर आणि सुतभित.
५. मुर्षी.
६. पोर्तुगीज.
७. जनरल ललमुक्कई, १५३४ मने.
८. मुबरायचा सुल्तान नवाबुर ■■■ माच्याली ■■■ करून.
९. मद्रासपट्टम्
१०. इन्द्रमत्त.

चिन्तन

१. पुष्पी भवन मक.
२. शिबुवृत्ताचा ■■■ ८८,८४६ पैक बलका असणारा शुक्र.
३. व्यास १,८१० नैत असणारा व्युत्तो.
४. शुक्र.
५. तिसर.
६. पूर्वमाकेक, विजेता मक ■■■ मरिमा भवाम्भीक जगेत असेल्ये वस्तु किंवा छोटे छोटे घरे उरंगत असतात.
७. न्वाध.
८. नेपच्युन.

साहित्य

१. ■■■
२. मातङ्गना.
३. केरळ.
४. रेवत.
५. कावेनु, हिमान नन्दिनी ■■■ सुरभि असेही म्हणतात.
६. कन्यामुक्तारी.
७. नागामुर.
८. इन्द्रमु.
९. चमि जमरुव.
१०. चन्द्रहास.
११. समान शिर.

परंतु आपल्याची बोलचाल कोणी बघीत ना भाऊ नाही ही गोष्ट त्याला नेहमी खटकत असे. काही दिवसांनी त्याला एक बघीत झाले. ती बाली हेताना डॉक्टर म्हणाले होते-"करे, बरे भावंडूला बघीतच झाली ! इस्टेटोत बाटा पागायला छंटा भाऊ नाही झाला !" डॉक्टरांनी म्हणाले होते ■■■ सगळे बाबट जवाहरला त्यांचा कार राग झाला !

याच अवधीत मोतीलालजी एकदा इंग्लंडला गेले होते. समुद्र पार करून आल्याच्या पायाचे प्रायश्चित्त करावे म्हणून फडेर धार्मिक अशा काश्मिरी बाह्यांनी त्यांच्यावर जबाब आणायचा प्रयत्न केला. परंतु मोतीलालजींनी या गोष्टीला तोंफ नकार दिला. त्यावेळी समाजात असणारे बंधविश्वास आणि हेतुवाद यांच्यातला संघर्ष जवाहरला छान लसजून झाला.

एम्. टी. कुसुम नावाचा एक सुप्रसिद्ध शिक्षक जबाहरला शिक्षकावता येत असे. 'बॉम्बेव्हॅरस', 'द रॉयल बूक', 'डॉन क्विक्सोट' इत्यादी पुस्तकांनी त्याला त्या काळात चांगलेच रसवले. काव्यविक जबाची कल्पना त्याला नीट येत होती.

पुढच्या वर्षाचा असताना आपल्या आईवडिलांबरोबर जबाहर इंग्लंडला गेला. लंडनला पोहोचल्यावर कुसुमनाम दिवशी तो तेथील जसवंत प्रसिद्ध 'इवो रेस' (घोड्यांची गर्भवत) पहायला गेला होता. त्या दिवशी त्याला इंग्लंडला रहाणाऱ्या बनेक प्रमुख चार-तोस सोळावे इमेन माने.

कुसुम 'दिव्य ज्ञान' चा मता-कसबही होता. त्याचा मसला विष्वालय वाटे. आपले भौतिक शरीर सोडून मानव आपल्या अदृश्य आत्म्याच्या द्वारे एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाऊ शकतो. शिक्षकाकडून जबाहरच्या काळावर असल्या गोष्टी कुपच येत. त्यामुळे शाळी त्याला 'आणन' ठेवात उडत जाहोत' बनेचे प्रकारची स्वप्ने दिसत.

यामंतर शिक्षकासाठी जबाहर हॅरी येथे गेला. आईवडिलांनी त्याला प्रथमच 'अनोळखी' सोळात, बालाचरणात मोडून. कुसुमातीला आपले एकटेपण त्याला फार पटके. परंतु हळूहळू जबाहरलातजी तेथील वातावरणाची एककप आणि निरतिगळे नेत्र, व्यायाम बनेत रस येऊ लागले.

रजिणा ४ वर्षात यांच्यातच्या मुळाच्या बला जबाहर वर्तमानपत्रातून वाचत असे. त्यामुळे त्याच्या राष्ट्रीय प्राप्त झाली. एकादा प्राचीन सैनिकाप्रमाणे तो हलात तत्कार घेऊन भारताच्या स्वातन्त्र्यसाठी लढत जाहोत असे चित्र त्याला दिसे !

इसवी सन १९०५ मध्ये ज्या मार्चविक निवडणुकी झाल्या, त्यामधल्या बला जबाहरलाच अत्यंत आवडीने वर्तमानपत्रातून वाचत असत. एके दिवशी बला त्याच्या शिक्षकांनी देवहा या निवडणूक-निकाशातवंची प्रांत बिचा-गला तेव्हा-एकटे जबाहरलातजीच त्याचे बरोबर उत्तर देऊ शकले.

शावरोबरच इकडे आपल्या मात-
भुमीत हंगामाच्या चढापोरीबद्दलही
त्यांना वाप रुचि असे. काळाला
शेवटी, पंजाब व पहायला प्रान्ता-
देसप्रकांनी विविध
विषय वळवून घालू केले होते.
परंतु त्याबद्दी कोणाला बोसावे,
ज्या करावी कोणीही व्यक्तित्व
त्यांना हॅरोमध्ये आढळली नाही.

भोलारामचा विवाह

जवाहरलालजींना बसलेल्या म्हणून गाळे-
कडून एक पुस्तक मिळाले होते. ते
पुस्तक म्हणजे इटलीचे देशभक्त
मरिचोन्नी यांचे आत्मचरित्र! त्या
महान् योरावी कदाचीत वाचून ते
अत्यंत उत्तेजित झाले आणि त्यांच्या
मनात भारत व इटली दोन्ही गमक
रुजले.

मानसिक दृष्ट्या विकसित होत अस-
लेल्या जवाहरलालजींना हॅरो हा
आला कार संकुचित वाटू सत्कला-
केमिकल युनिव्हर्सिटीत राखून घाली
तर मनातून लोभ होईल-ज्या
अर्थाचे एक त्यांनी
बहिलांना लिहिले आणि भोली-
लालजींनीही त्यांना ठावठिका-
संमति दिली, हॅरोत दोन वर्षांचा
काळ घालवल्यानंतर जवाहरलाल
केमिस्ट बनले. (कमलः)

सोतापुरमचे भोलाराम नावाचा एक
बोळाभावना माणूस रहात असे.
वारसा हचकाने काही संपत्ति
मिळाली होती; परंतु तो स्वतः मेहनत
करून आपला चरितार्थ असे.
मुलीचा त्याच्याशी विवाह
वावा असे गावातील अनेकांना वाटत असे.
अशातच एके दिवशी सेजारच्या गावाचा
रुद्रप्रसाद नावाचा एक लबाड माणूस
सोतापुरला आला. त्याच्याबरोबर एक
जगदी कुसप अशी मुलगी होती. तो दृष्ट
गावातल्या लोकांना म्हणू लागला-“ही
माझी मुलगी. भोलाराम दोन महिन्या-
पूर्वी गावो आला असताना त्याने
हिच्याशी विवाह केला आहे. माझ्या
मुलीवर तो काही अन्याय करील अशी
भीती वाटतेय. तुम्ही सर्वजण मला
मदत करा ना!”

रुद्रप्रसादचे बोलणे गाववाल्यांना जरा
विचित्रच वाटले; पण तरीही काहीतरी
छान तमाशा पहायला मिळेल म्हणून
किरयेक लोक रुद्रप्रसादबरोबर भोलारामच्या
घरी गेले.

भोलारामने साफ सांगितले-“मी या
मुलीचा वेहरा कधी जन्मतही पाहिला
नाही.”

“एसां तू असं वेड पांथरलंस तर
चालणार नाहीसु! मी आपल्या गावातून
यासाठी साक्षीदार आणू शकतो, समजलं?”
रुद्रप्रसादने त्याला धमकी दिली.

भोलारामने यावर गावच्या प्रमुखाला
भेटून या संकटातून आपल्याला बाचवायची
विनंती केली. दुसऱ्या दिवशी त्या गावात
आणखी एक पाहुणा आला. त्याच नाव
होतं लक्ष्मीप्रसाद. त्याच्याबरोबर एक
सुंदरशी मुलगीही होती. त्याने गाववाल्यांना

सांगितले की-चार महिन्यांपूर्वी भोलाराम जेव्हा आपल्या गावी आला होता, तेव्हा त्याने या तरुणीची विवाह केला आहे.

आपल्या डोक्यावर माकन घेत भोलारामने भारदाभोरदा करायला मुरुवात केली-“देवाशप्पथ, मी या मुलीची मुलीच लग्न-विम्व केलेलं नाहीय.”

गावर लक्ष्मीप्रसादने गावच्या प्रमुखकडे तक्रार केली. त्यावेळी रुद्रप्रसादही तिथे उभा होता.

त्या दोघांचेही बोलणे ऐकून प्रमुख म्हणाला-“तुमच्या बोलण्यावरून तरे असं वाटतं की तुम्हा दोघांपैकी कोणीतरी एक खोट बोलत आहे.”

गावर पुन्हा रुद्रप्रसादने आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी माफीदार हुजर करायचं आप्वासन दिलं. लक्ष्मीप्रसादनेही आपले साक्षीदार आणायचा मुद्दा काढला. आता त्या दोघांच्यातच वाद सुरू आला.

त्याच वेळी एक कसाई तिथे आला. रुद्रप्रसादच्या मुलीकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पहाव नो म्हणाला-“अरे, तू इथे आलोम होय? तुला — आधीच हे माहीत नव्हतं का, की कसायाची लग्न केल्यावर येलेल्या जनाकरांचं — सोमूम काडावं लागेल म्हणून? सग्याजगोडरच तू याचा नीट विचार करायला हवा होतास. लग्ना-नंतर — घरातून पळून आलोम तर मी काय गप्प बसू होय? बरं मुकाट्याने मात्स्याबरोबर.”

प्रमुखाने साक्षीदारांना बोलावून घेतले. त्या सर्वांनी रुद्रप्रसादच्या मुलीची कसायाचे लग्न झाल्याबद्दल एकमुखाने साक्ष दिली.

“आता आणखी कुणा साक्षीदारांची गरजच नाही. रुद्रप्रसादची मुलगी भोलारामची बायको — नव्हे.” गावप्रमुखाने आपला निर्णय जाहीर केला.

“हे सगळे छोटे माझीदार आहेत. मी कसायाबरोबर मुलीच आणार नाही!” त्या कुस्व मुलीने कसाया बरोबर जायला साफ नकार देत म्हटले.

गावप्रमुखाने निर्णायक आवाजात सांगितले-“तुम्हा बापाने, या रुद्रप्रसादने या कसायाशी तुमं लग्न लावून दिलं आहे हे सिद्ध करणारे अनेक साक्षीदार आहेत. तेव्हा तुला आता आपल्या नवऱ्याकडे गेलेच पाहिजे.”

प्रमुखाचा तो निर्णय ऐकून डोळ्यात पाणी आणून ती मुलगी म्हणाली-“महाराज, हा रुद्रप्रसाद माझा बाप नव्हे, माझा मामा आहे तो. भोलाराम विचारा गरीब, भोळा आहे हे ओळखून त्याच्यावर आपला अधिकार चालवावा म्हणून हे सगळं बोल चाललय त्याचं, म्हणजे भोलारामचीही माझं — झालेलं नाही. अगदी नारं बोललेय मी! पण मेहेरवानी करून मला या कसायाच्या हाती सोपवू नका.”

“हं! आता खरी ही समस्या सुटली म्हणायची. आता भोलाराम या लक्ष्मीप्रसादच्या मुलीची संसार करू शकतो.” गावप्रमुख म्हणाला.

“हुजूर, मी खरंच सांगतोय. माझं या तरुणीची लग्न झालेलं नाहीय.” भोलारामने दोततेने निवेदन केलं.

“ठोक आहे. कबूल, तुमं म्हणणं खरं आहे. पण आता सांग, तू माझ्या मुलीची लग्न करायला तयार आहेस? तुम्ही काही हरकत नाही नं?” लक्ष्मीप्रसादने विचारले.

चकित होऊन भोलाराम म्हणाला-“हे सगळं झाललय तरी काय? मला तर काहीच समजत नाहीय. — कायच-या जनक वाटतंय मला!”

यावर सर्वांना खरी गोष्ट सांगत लक्ष्मी-प्रसाद म्हणाला-“मी आपल्या मुलीसाठी योग्य वराच्या शोधात होतो. मला चिन्ता वाटते की, माझी मुलगी अगदीच भोळी-भाबडी आहे, त्यामुळे लग्नानंतर तिचा नवरा तिच्या फसवेला. अशातच मला भोलारामच्या स्वळासंबंधी माहिती मिळाली. त्याची नीट पारख करावी असे माझ्या मनात आले. याच संदर्भात या सदप्रसादच्या योजनेबद्दल त्याच्याच गावच्या एका माणसाकडून सवें काही समजले. सदप्रसादचे कारस्थान मोडून काळ्यासाठीच या कसा-याचीही मदत मी घेतली.”

“हा कसाई असल्याचा परिणाम चांगलाच झाला. पण आता सांग, भोळारामबद्दल तुमचे मत काय?” प्रमुळाने विचारले.

“भोलाराम, भोळा असेलही; पण हेही चांगले जाबित झाले की कुणाला मिळत तो आरमसमर्पण नक्कीच करणार नाही. भोलारामच्या जागी दुसरा कोणी

वसता, तर माझ्या एक लाख लायांच्या मोहात पडून माझ्या सुंदर कन्येची विवाह केल्याच त्याने कबूल करून घ्यावं असतं! आता हे सिद्ध झाले की भोलाराम अगदी आभाणिक माणूस आहे.” लक्ष्मीप्रसाद म्हणाला.

“पण यामुळे तुम्हा काय फायदा?” प्रमुळाने विचारले.

“महाराज, आपल्या समाजातील लबाड लोकांपासून वाचण्यासाठी भोलारामला माझारसाच्याची आवश्यकता आहे. जर माझ्या मुलीची लग्न करायच्या तयार होईल, तर मी त्याचा आचार घेऊन राहीन. मी आपले याबाबतीतले सामर्थ्य सर्वांसमोर दाखवले आहे ना? मला भोलारामचा निषेध हवा आहे.” लक्ष्मीप्रसाद म्हणाला.

मोठ्या प्रसन्नतेने भोलारामने लक्ष्मी-प्रसादच्या मुलीची विवाह करायचे मान्य केले. आणि नंतर थोड्याच दिवसात दोघांचा विवाह पाटात नाजरा झाला.

यादवांनी जरासंध इत्यादि राजांच्या तोंड्याला पराभूत केले आणि विजयाच्या वस्ताहात सिंहनाद केला, विजय-मुद्राभि याजवली. सात्यकी यांच्या सह सर्वजण द्वारकेस परत आले.

श्रीकृष्ण जेव्हा हस्तिनापूराला गेला, तेव्हा श्रुतपर्वाने हस्तिना आपल्या रयांत यमवले आणि तो निघाला. पण आपली वहीण हस्तिनापूराला घेऊन आल्याशिवाय कुंडिनपुरात पाऊल ठेवणार नाही अशी हस्तिने प्रतिज्ञा केली होती. तो आपली प्रतिज्ञा पूर्ण करू शकला नव्हता, म्हणून त्याने भोजकटक नावाची एक नगरी निर्माण केली आणि तेथे राहू लागला. जरासंधाने शुद्धीवर आल्या नंतर आपले

अस्ताव्यस्त सैन्य पुनः संगठित केले आणि पूर्णतः अपमानित झालेल्या शिशुपालाला घेऊन तो आपल्या देशात परत आला. शिशुपालाची अवस्था फारच दयनीय झाली होती. कोणाला तोंड दाखवामची त्याला लाज वाटे. त्याला अन्न गोड लागेना, शोष येई ना, काही काम करण्याची इच्छा होईना! तो एकास्तात बसून पश्चात्ताप करीत राहिला.

वयोवृद्ध यादवांनी कुणाच्या विवाहाचा मुहूर्त निश्चित केला आणि सर्व नातेवाईक व राजे-मंडळींना निमंत्रण-पत्रिका पाठविल्या. राजधानीला खूप मुशोमित करण्यात आले. रत्ने जडविलेल्या वस्त्रांना कुंकुम पुष्पांनी स्वच्छ केले. सुवर्ण-स्तंभावर

लपेटलेली वस्त्रं काढून टाकली, तेव्हा त्यांचेवरील कारागिरी उडून बिंदू लागली. पक्क्या फर्शीवर कस्तुरी-मिश्रित पाण्याचा सडा घालला, तेव्हा सर्वत्र मुमूर्षु दरबळ लागला. अनेक प्रकारच्या मोत्यांनी रांगोळ्या काढल्या. सर्वत्र मुपारीची साडे आणि केळीचे वृक्ष यांची सजावट केली. पिंपळाच्या ■ आंब्याच्या कोमल पानांची तोरणे सर्वत्र लावण्यात आली. सर्वत्र रेशमी ध्वजा फडकू लागल्या. सर्व नागरिकांनी आपापली घरे स्वच्छ करून ती स्नान सजवली. घराभोवतीच्या बागांची स्वच्छता करून सर्व कचरा जाळून टाकला. पुढच्या अंगणात सडा घालून रंगी-बेरंगी

रांगोळ्या काढल्या. आपल्या जवळ असलेली उत्तमोत्तम वस्त्रे परिधान करून श्रीकृष्णाच्या विवाह-सोहळापात जाण्यास सर्व जण उत्साहाने सज्ज आले.

श्रीकृष्णाच्या विवाह-सोहळाचात भाग घेण्यासाठी अनेक नानेवाईक व राजे आपल्या सबाजम्यासह उपस्थित झाले. त्यांचे रथ, हत्ती व घोडे यांनी सर्व नगरी फुलून गेली. श्रीकृष्णाचे दर्शन करून आपली तपस्वर्या सकन करण्याच्या उद्देशाने अनेक मुनिजन विवाह-नगरीत ■■■■■ झाले. याशिवाय विवाह-समारंभात भाग घेण्यासाठी चारी वर्गांचे प्रमुख निरनिराळ्या देवांतून द्वारकेत उपस्थित झाले. येणाऱ्या लोकांचे उचित स्वागत करून त्यांच्या निवासाची व्यवस्था करण्याचे काम सात्यकी करीत होता.

विवाहाच्या दिवशी ब्राह्मणांचे वेद-पठण, स्तुति-पाठकांनी राजांचे केलेल पक्षोपान, स्त्रियांनी परिधान केलेल्या अलंकारांतून निघणारे मंजूळ ध्वनि, घोड्यांची खंकाळणी, विवाह-समारंभातील मंगल वाद्यांचे सूर, आकाशांतून देवांच्या दंडुभी या सर्वांच्या अभिनव मिश्रणाने वातावरण दुमदुमून गेले.

चार भुवर्ण-स्तांभांवर विवाह-मंडप तयार करून माणिक व निरनिराळ्या भुगंधित

पुष्पांनी तो सुशोभित करण्यात आला. त्याच्या भोवती रंगी-बेरंगी रांगोळ्या काढण्यात आल्या. मध्यभागी मणि-जडित चेदी वर श्रीकृष्ण विराजमान झाले. त्यांच्या चारी बाजूंना उपमेन, वसुदेव, बलराम, बडोन्धारे यादव व मुनि-वृंद बसले. पुरोहितांनी अग्निहुंड प्रज्वलित केले.

मुहूर्ताची वेळ येऊन ठेपली. कोमलता, सुजीलता, सौंदर्य व सौभाग्य यांची जणू प्रतिमूर्ति दिमणाच्या भविष्याचे श्रीकृष्णाने पाणिग्रहण केले. त्यावेळी श्रीकृष्णावर मुद्रासिर्तांनी अन्नदा ■ आप्तमांतून देवतांनी एकममयावच्छेदे करून पुष्प-वृष्टि केली. ब्राह्मणवरांनी आशीर्वाद दिले. श्रीकृष्णाने आपले माता-पिता तसेच सर्व वयोवृद्धांना

नम्रतापूर्वक नमस्कार केला व त्यांचे आशीर्वाद मिळविले. यानंतर श्रीकृष्णाने आठ हजार रथ, अकरा हजार पाचशे हत्ती, असंख्य घोडे आणि गायी यांचे असंख्य ब्राह्मणांना दान दिले. तसेच आपल्या दास-दासींना विविध अन्नकार, सोने व चांदी मदीच्या स्वरूपात दिले. नंतर आपले सारथी, नर्तक, सेवक-वृंद यांना विविध वस्तु भेट म्हणून दिल्या. शेवटी सर्वांना संतोष झाला. विवाहाचा दिवस अत्यंत सुखा-समाधानात सर्वांनी एकत्र घालविला. लग्नासाठी आलेल्या सर्व पाहुण्यांना निरनिराळ्या भेटी विल्या गेल्या आणि सर्वांनी आनंदलेले आहोत स्वीकारण्यात आले. सर्व ■■■■■ आपापल्या घरी रवाना झाले.

संवर नावाच्या एका राजासाला पहिल्या पासूनच कळून चुकले होते की रुक्मिणीच्या गर्भातून येणारा मुलगाच त्याचा करणार आहे. म्हणून त्याने रुक्मिणीच्या कुशीत ओतलेल्या सात दिवसांच्या बालक प्रचुम्बला अर्घ्या रात्रीत पळवून नेले व त्याला समुद्रास फेंकून दिले.

त्या बालकामा एका मासाने गिळले. त्या मासाला एका कोळ्याने आपल्या जाळ्यात पकडले. मोठ्ठा-योरला मासा जाळ्यात आल्याने कोळ्याला खूप आनंद झाला आणि त्याने हा मासा राणी मायावतीला भेंट म्हणून दिला. तो कोळी इक्षुमतीपुरचा राहणारा होता. इक्षुमतीचा राजा होता संवर आणि मायावती संवराची पत्नी होती.

कोळ्याने दिलेला मासा मायावतीने स्वतः कापला. मासाच्या पोटात तिला एक सुंदर शिशू सापडला. तिला ही खूप आनंद झाला. तिने या मुलाचे पालन-पोषण करून रयाला महानाचे मोठे केले. संवराला स्वतःचे मुल-बाळ नसल्याने या मुलाला पाहून संवराला ही संतोष वाटला.

मायावतीच्या देखरेखीखाली वाढणाऱ्या या प्रचुम्बाने सर्व राजस-माया शिकून घेतल्या, तसेच अन्य सर्व प्रकारच्या विज्ञान ही तो प्रवीण झाला. तारण्यास प्रवेश

श्रीकृष्णाने रुक्मिणीसह वैवाहिक जीवनाचा अनुभव घेत मिश्रविवा, जांबवती, सत्यभामा, कालिंदी, सुंदरा यांच्याशी ही विवाह केले.

यानंतर पोट्याच दिवसात श्रीकृष्णाची ज्येष्ठ पत्नी रुक्मिणीला विवश गेले. यावेळी श्रीकृष्णाने मोठ्या घाटात पुंसवन, सोमंत इत्यादि संस्कार साजरे केले. यथाकाल रुक्मिणीला एका पुत्र-रत्न प्राप्त झाले. प्राचीन काळी शिवाच्या तिसऱ्या ढोळ्यातून निघालेल्या अग्नि-ज्वाळेत भस्म झालेल्या मन्मथानेच रुक्मिणीच्या पोटी जन्म घेतला. त्याचे नाव प्रचुम्ब ठेवण्यास आले.

संवराने तुला समुद्रात फेकून दिले. केवळ देवयोग म्हणून तू इथे पोचलास. मी आज-पर्यंत तुझे रक्षण केले. तुझी आई तुझ्या वियोगामुळे अत्यंत दुःखात दिवस काडीत आहे. तू शक्य तितक्या लवकर तिला भेट. माझी विनंती मिळवाऊ नकोस. संवराला माया-मोहान्या बाळघात टाकून मी आज-पर्यंत त्याची पत्नी असल्याचे नाटक करीत आले. सरं म्हणजे तो मापला शत्रू आहे. त्याचा बंध करण्याचे काम तुझे !”

मायावतीकडून सर्व वृत्तान्त समजल्यावर प्रद्युम्नाने संवराला युद्धासाठी ललकारले. दोघांच्यात तुंबळ युद्ध झाले. या युद्धात प्रद्युम्नाने संवरावर सात मायांचे प्रयोग केले, पण [redacted] ही काही उपयोग झाला नाही. शेवटी आठव्या मायेचा उपयोग करून प्रद्युम्नाने संवरासुराचा संहार करण्यात यश मिळविले.

यानंतर मायावतीला बरोबर घेऊन प्रद्युम्न मायाविद्येच्या साक्ष्याने आकाशमार्गे श्रीकृष्णाच्या अंतःपुरात उतरला. अशा रीतीने अकस्मात उतरलेल्या प्रद्युम्नाला पाहून प्रथम श्रीकृष्णाच्या बायका वांगल्याच घाबरल्या. पण त्याचे रूप-सौंदर्य पाहून त्यांना अत्यंत संडोष ही झाला. प्रद्युम्नाला पाहून रुक्मिणीच्या मनात विचार आला की तिचा मुलगा बिंबत असता तर तो ही [redacted] बांध

वयाचा असता. श्रीकृष्णाने ही डोळे भरून या युवकाकडे पाहिले आणि तो प्रसन्न झाला.

एवढ्यांत नारद मुनींनी तेथे प्रवेश केला आणि प्रद्युम्नाची सारी कथा श्रीकृष्णाला सांगितली. आता स्पष्ट झाले की प्रद्युम्न हा रुक्मिणीचा मूलगा आहे. मायावती ही [redacted] जन्मातील यन्मयाची पत्नी रति आहे. या जन्मी ही ती त्याचीच पत्नी झालेली आहे. मन्वन्त मन्मसात् झाल्यावर ती संवराच्या [redacted] सापडली. माया-रूप धारण करून तिने अनेक वेळी संवराला बळविले आणि आपल्या पाति-व्रत्याचे संरक्षण केले.

मुसमा परत आल्याने रुक्मिणीला अत्यंत आनंद झाला. अंतःपुरात अनेक मेजवानी झाल्या. अनेक उत्सव साजरे केले गेले.

रुक्मिणीला प्रद्युम्नानंतर क्रमशः नऊ मुल्ये झाले आणि शेवटी एक मुलगी झाली. प्रद्युम्नानंतर झालेल्या मुलांची नावे अग्नी, चारु, वेष्ण, सुधेष्ण, सुधेष्ण, वास्नाहन, चारुविंद, चारुमंद, चारुगर्भ आणि शेवटच्या मुलीचे नाव चारुमती. श्रीकृष्णाच्या अन्य बायकांना भामु, भानुविंद, संग्रामजित, दीप्तिमंत, वृक इत्यादि अनेक मुल्ये व मित्रवती वधेरे अनेक मुली आल्या.

प्रद्युम्नाच्या जन्मानंतर एक महिन्याने जांबवतीला मांब नावाचा एक मुलगा

झाला. तो मोठा प्रसिद्ध होता. बलरामाने सांबाळा सहानुभूतापासूनच आपल्या आश्रयात घेतले आणि स्वतःच्या मुला-प्रमाणे त्याचे पालन-पोषण केले. त्याला सर्व पुढ-विद्या [redacted] कला शिकविल्या. बलराम व रेवती यांना निशात आणि उत्सुक नावाचे दोन मुल्ये झाले. अशा रीतीने बलराम आणि श्रीकृष्ण आपल्या मुलांच्या सहवासाने सुखाने जीवन जगू लागले.

विदर्भ देशात रुक्मिणीचा घोरला भाऊ रुक्मि याला शुभांगी नावाची एक मुलगी होती. ती उपवर झाली. रुक्मीने शुभांगीच्या स्वयंवराची तयारी केली. पृथ्वीवरील सर्व राजांना निमंत्रणे पाठविली. या स्वयंवरात

करीत असताना तो खूपच सुंदर व आकर्षक विसू लागला.

बालपणापासून ज्या मायावतीने प्रद्युम्नाचे पालन केले तिने एक दिवशी त्याला आपल्याशी लग्न करण्याची विनंती केली. प्रद्युम्न मायावतीला म्हणाला—“तू माझी आई आणि मी तुझा मुलगा आहे. तुझ्या मतात अशी अनुचित इच्छा उत्पन्न व्हावी याचे मला मोठे आश्चर्य वाटते. काही विशेष कारण असलं तर मला सांगशील ?”

मायावतीने प्रद्युम्नाला संवजळून सांगितले—“एक, यादव वंशाचे उद्धारक श्रीकृष्ण तुझे वडील आहेत, आणि तुझी आई आहे रुक्मिणी! प्रसूती नंतर थोड्याच दिवसात

भाग घेण्यासाठी अनेक देशांचे राजे स्वयंवर-मंडपात आले. आपल्या आई-वडिलांची परवानगी घेऊन प्रद्युम्न ही थाटा-माटात स्वयंवराच्या स्थानी उपस्थित झाला. ठरल्याप्रमाणे स्वयंवराचा कार्यक्रम सुरू झाला. शुभांगीने अगोदरच प्रद्युम्नाच्या रूप-कावण्याची प्रशंसा ऐकलेली होती आणि तिने प्रद्युम्नालाच बरण्याचा निश्चय केला होता. म्हणून स्वयंवर-मंडपात तिने प्रद्युम्नाच्या गळ्यात बरमाळा घातली. स्वयंवरात उपस्थित असलेल्या अन्य राजांनी शुभांगीच्या या योग्य निर्णयाची प्रशंसा केली आणि या अत्यंत अनुकूल बर-वधूना शुभांगीबाई दिले.

शुभांगी बरोबर विवाह करून प्रद्युम्न घरी परत आला. या ओड्याला एक मुलगा झाला, त्याचे नाव अनिरुद्ध ठेवण्यात आले. अनिरुद्धाने हनुहळू सर्व शास्त्रे ■ शस्त्र-अस्त्र संबंधी विद्याने अध्ययन केले. आता तो विवाह करण्याच्या वयाचा झाला.

कर्मवती नावाची रुक्मिणी एक नात होती. ती त्याच्या मुलाची मुलगी होती.

अनिरुद्धाचा विवाह कर्मवतीशी व्हावा असा विचार करून श्रीकृष्णाने प्रद्युम्नाला सूचना केली की या यावधीत कर्मवतीची खोळणे करावे. प्रद्युम्नाने लगेच आपला दूत रुक्मिणीकडे पाठवून आपला मानस त्याला कळविला.

रुक्मिणी आपले जुने सवृत्य विमरला आणि त्याने या विवाहास आपली संपत्ति दिली. मग अर्थातच विवाह निश्चित झाला. या विवाहाचे वेळी बलराम, कृष्ण, प्रद्युम्न व त्यांचे सर्व भाऊ, रुक्मिणी व अनेक यादव प्रमुख उपस्थित होते. विवाह मोठ्या थाटात साजरा झाला.

सर्वत्र अपूर्व उत्साह मारमोला होता. असा वेळी देवुधारी, भूतपर्व, अंगुमत, जयशेन इत्यादि दक्षिणात्यानी रुक्मिणीला उपदेश केला—“रुक्मिणी, जुगा तर जुगार लेंड्यात हातसंदा आहे. बलरामला जुगार लेंड्यात प्रवृत्त कर. त्याच्या जुगाराचे दांडगे व्यसन आहे. त्याला जुगाराने हरविले तर आपल्याला यश मिळेल.”

इतकरी व लांडगा

क्रान्तमधे एके ठिकाणी हल्ली जेथे एक विशाल मैदान आहे, तिथे एके काळी एक लूप मोठे जंगल होते. ते जंगल जळून भस्म होऊन जाण्याचे कारण असे सांगितले जाते :-

■ जंगलाच्या एका टोकाला एक गरीब शेतकरी आपल्या बायकोसह रहात असे. एके दिवशी त्या शेतकऱ्याने दोन मोठे ■ खरीदले आणि जंगलातल्या रस्त्याने तो ■ घराकडे निघाला. वाटेत भयानक एका झुडूपामाडून एका लांडग्याने घेऊन त्याची वाट अडवली. त्याचे मुळे लांब ■ भयानक दिसत होते।

■ लांडग्याला पाहून शेतकरी तर भयाने जागीच खिळत्यासारखा झाला! बाता तिथून पळून जाणे किंवा त्याच्याशी लढणेही अशक्य होते. इतक्यात विनेसारखी त्याच्या डोक्यात एक कल्पना चमकली.

त्याने सांडग्याला विचारले—लांडगेभाऊ, तुला भूक लागली असेल ना? ये, ■ थोडा सा पाव खा.” असे म्हणून शेतकऱ्याने पावाचा एक मोठ्ठासा तुकडा तोडून लांडग्यापुढे टाकला. लांडगा तो तुकडा घेऊन प्रेमाने खाऊ लागला. ती संधी साधून शेतकरी तिथून निसटून पळू लागला.

तो थोडासा दूर पळाला असेल इतक्यात त्याला वाटले की लांडगा आपला पाठलाग करत आहे! तेव्हा तिथेच थांबून तो म्हणाला—“तू तर बराच विसतोस की लांडगेभाऊ! बरं ये, हा भाणखी एक तुकडा खा.” आणि शेतकऱ्याने पावाचा एक तुकडा त्याच्यापुढे टाकला आणि लागला पुन्हा पळायला!

परंतु लांडगा त्याचा पाठलाग करीतच राहिला आणि शेतकरी पुन्हा पुन्हा त्याच्यापुढे पावाचा एक एक तुकडा टाकत राहिला.

ते तुकडे कातकात लांडगाही त्याचा पाठलाग म सोबला पुढे पुढे येत राहिला. शेतकऱ्याने अधून-मधून आपला पळण्याचा वेग वाढवला पण लांडग्याने पाठलाग करायचे नाही सोडले नाही.

जंघटी विचारा शेतकरी कसातरी दम टाकत धरात घुसला. तोपर्यंत दोन पक्षांपैकी एक छोटासा तुकडाच त्याच्या हाती राहिला होता. लांडगाही त्याच्या मागे येत त्याच्या धरासभोर येऊन बसला.

शेतकरी रिकाम्या हाताने परतलेला पाहून त्याच्या बायकोने विचारले—“पाव कुठे आहे? त्याच्याबरोबर साण्यासाठी मी कांजीही बनवून ठेवली आहे.”

स्वास घेणे ही मुश्किल होत असलेल्या शेतकऱ्याने नोटानेच लांडग्याकडे इशारा केला.

“अहो, लांडगा होय? बरं झालं तुम्हीच त्याच्या तोंडचा घास नाही बनलात.” बायको म्हणाली.

“आपल्या साण्यासाठीच मी दोन पाव विकत घेतले होते. तेच मी त्याच्यापुढे टाकले.” शेतकऱ्याने सांगितले.

“म्हणजे मा बेटचा लांडग्याने आपला पाव गिळला होय? काय आश्चर्य हो! बरं, तुम्ही कात येऊन दरवाजा लावून टाका. नाहीतर तो आपल्या दोघांनाही खाऊन टाकील.” बायकोने शेतकऱ्याला मुचवले.

दरवाजा बस्य करता करता उरलेला तुकडाही लांडग्याकडे फेकत शेतकरी म्हणाला—“हा राहिलेला तुकडाही आता तुच का.”

लांडग्याने तो तुकडाही खाऊन टाकला आणि धराच वेळ तो शेतकऱ्याच्या धरा-वाहरेन बसून राहिला.

बटाच्या कात बसून शेतकऱ्याचे ते जोडपे फक्त कांजीच मिळू लागले. पिता पिता शेतकऱ्याची बायको पुन्हा पुन्हा त्या लांडग्याला जिव्या देत राहिली. आठले बोलणे संपल्याबरोबर लांडगा जंगलात निघून गेला.

या घटनेनंतर काही महिने निघून गेले. दरम्यान या शेतकरी दाम्पत्याने खूप येहनत करून काही रक्कम जमवली आणि स्वातून एक गाय खरेदी करायचे ठरवले.

शेतकरी ते पैसे घेऊन जंगलातल्या वाटेने धाडाराकडे निघाला. त्याच्या मनात विचार चालू होता की—“आपल्याजवळ खर घोडीच रक्कम आहे. यातून आपण एकाही प्हातारी झालेली गायच विकत घेऊ सकू?” इतक्यात एका हळकळ्या अन् उज बांध्याच्या माणसाने त्याच्यासमोर येऊन विचारले—“तुला गाय विकत घ्यायची आहे काय?”

“होय, पण चांगलीशी गाय घ्यायला पाण्याजवळ पुरेसे पैसे नाहीत.” शेतकरी उत्तरला.

“अरे, माझ्या गोठ्यात सूपट्या गायी आहेत. घेऊन पहा, तुला त्यातली एकाही आवडते का?” तो माणूस म्हणाला.

ते दोघेही मिळून एका चांगल्या धरात गेले. धरामागे गोळा होता.

“हं, आता सर्वात उत्तम अशी गाय पाहून ये.” तो माणूस म्हणाला; आणि शेतकऱ्याने एक गाय निवडली.

“छानच गाय निवडलीस हं वू!” असे म्हणून त्याने गायीच्या भळ्यात एक

आणि त्याचं टोक शेतकऱ्याच्या हाती दिलं.

नंतर त्या माणसाने आपल्या सिशानून एक डबी काढली आणि तीही शेतकऱ्याच्या हातावर ठेवत ती म्हणाला—“ही तुझ्या बायकोला माझ्याकडून घे. त्यात काय आहे हे तू डबी उघडून पाहू नकोस. तुझ्या बायकोलाच ते पाहू दे.”

“आमच्यावर ही तुमची क्षास मेहरबानी का बरं?” शेतकऱ्याने विचारले.

तो माणूस हसून म्हणाला—“तू माझ्यावर दया दाखवून एकदा मला दोन पाव खायला घातले होतेस. मीच ती लांडगा आहे. चांगल्या व्यक्तींची मी फार चांगला आहे

आणि वाइटांशी वाईट! आता तू आ, देव तुझं कल्याण करो!"

हे ऐकून शेतकऱ्याला खूपच जापचये अन् आनन्दही वाटला! गायीला हाकलून नेत तो जंगलाच्या वाटेने आता घराकडे निघाला.

रस्त्याने वारंवार त्याच्या मनात उक्तीत काय असेल याबद्दल कुतूहल जागृत होत राहिले. 'पाहू या बाय, इतीत काय आहे!' असंही त्याच्या मनात येत राहिले. 'त्या लांडगा-माणसाने उक्ती केवळ बायकोनेच एकान्तात उघडावी असं का सांगावं?' शेतकऱ्याने उक्ती उलटी सुलटी घेऊन, वास घेऊनही पाहिले, पण त्याला इतीत काय असावे याबद्दल काही कल्पना करता येईना.

'शेवटी नवरा-बायकोत काही गुप्त थोडक्य असतं? बायकोने जरी उक्ती उघडली तरी ती ही आपल्याला लगेच सांगणारच. तेव्हा बरी पोचेपर्यंत तरी मी कशाका यावं?' असा विचार करून

त्याने उक्ती उघडून पहायचाच निर्णय घेतला.

नंतर तो बाजूला एका झाडाखाली बसला; त्याने एकीकडे बाय चरायला सोडली आणि उक्तीचे झाक उघडले! दुसऱ्याच क्षणी उक्ती खाली टाकून तो सटकून उठून दूर झाला! उक्तीतून आगीच्या भयानक ज्वाळा वर उठल्या आणि त्यांच्यामुळे झाडाच्या फांद्याही जळाल्या.

"बाप रे, माझ्या बायकोने ही उक्ती उघडली असती तर एकदम तिचा चेहरा आणि केसच जळाले असते. त्या लांडगा-माणसाला तिने शिष्या दिल्या होत्या, म्हणून तिचा सूर पेथ्याचा त्याचा विचार असावा!" शेतकऱ्याच्या मनात आले.

एवढाना सारे झाडच पेटून उठले होते; त्यामुळे आपली बाय घेऊन शेतकरी मराभरा घरी गेला. आगीने वराच भाग भस्म करून टाकला. परंतु त्या गायीच्या भाषारे शेतकरी-बापत्याने मात्र बरीच वर्षे सुखाने कालक्रमणा केली.

धूर्त स्त्री

मुरारी नावाच्या एका तरुणाची शहरा-तल्या एका ऑफिसात एका सोडचा जागेवर नियुक्ति झाली. त्याच्या बायकोचे हाने काबाळी. दाम्पत्य शहरापासून थोड्या अंतरावर एक कमी भाड्याचे घर पाहून तेथे रहायला गेले.

नव्या घरात कामाक्षी आपलं सामान-सुमान नीट लावत होती, इतक्यात एका माणसाने घरात प्रवेश करत विचारले— "काय ताई, ठीक, आहात न? हे घर आवडलं तुम्हाला?"

"अरेरे, घरात पोचल्यापोचल्याच आपल्या वहितींना सर्व काम करायला लागतंय." असं म्हणत त्या तरुणामागे एक उरुणी येऊन उक्ती राहिली.

त्या दोघांचा परिचय करून देत मुरारी कामाक्षीला म्हणाला— "हे दोघं नवरा-बायको आहेत. यांची नावं आहेत जनादेन

आणि जानकी. यांचं घरही इथेच जवळ आहे. दोघांही अगदी मनमिळावू आहेत बघ."

नंतर त्या दोघांनी कामाक्षीला स्वयंपाकात आणि मुरारीला घरातलं सामान नीट लावायला मदत केली. आपापसात गप्पा मारत-मारत सर्वांनी एकत्र भोजन केले. आणि जनावेन-जोडपं संध्याकाळी आपल्या घरी परत गेले."

"यांच्या मदतीमुळे चार दिवसांचं काम एकाच दिवसात होऊन गेलं की!" सोडचा प्रसन्नतेने कामाक्षी म्हणाली.

पण तिचो ही प्रसन्नता फार दिवस काही टिकली नाही.

दररोज सकाळी स्वयंपाक करून कामाक्षी नवऱ्याला जेवायला वाढत असे. जेवण उरकून मुरारी ऑफिसला जाई तेवर जानकी येऊन असे. तिच्यासमोर जेवायला

कामाक्षीला संकोच वाटे; म्हणून असलेलं जेवण दोघी मिळून जेवत. संध्याकाळपर्यंत जानकी कामाक्षीला काही न काही सांगत बसे; त्यामुळे जेवटी तिचं डोकं बुझू लागे! चुपारी थोडीही विश्रान्ति तिला मिळेनाशी. झाली.

एकावे संध्याकाळी मुरारी घरी येई, त्याच वेळी जनार्दनही नेमका घरी येऊन टपके. दोघांही मग वाजूच्या बैठकीच्या खोलीत बसून गप्पात रंगून जात. संध्याकाळचं जाणंही मुरारीजरोबर लाऊंग जनार्दन अंधार झाल्यावर आपल्या घरी परतते. कामाक्षी नव्यानेच संसार लागली होती म्हणून काही दिवस सगळं धुकाट्याने सहन करत राहिली.

एके दिवशी कामाक्षी नवऱ्याला म्हणाली-
“हे शेजारचं ओढपं जमशी हात घुळून आपल्या मावं लागलं आहे जसं काही! त्यांच्यामुळे आपल्याला संध्याकाळी जरा नवोकिताऱ्यावरच्या देवळातही जाता येत नाही!”

तिचे बोलणे ऐकून मुरारी हसून बण राहिला. एका जाठवड्याने जनार्दनला शेजारच्या गावी काही काम निघाले. त्याने मुरारीकडे येऊन त्याला सांगितलं-“हे पहा मुरारी, मी दोन दिवसात परत येईन. माझ्या बायकोची जरा ठीक नाही अलिकडे. तिला काही लागलं तर तेचडं बाजारातून माघून हं.” आणि जनार्दन गावाला निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी ऑफिसला मुरारी जनार्दनच्या घरी गेला. जानकीने एक वादी त्याच्या हाती देव म्हटलं-
“मावोजी, ऑफिसातून येताना मादीतलं सामान ठेवडं आणून हं!”

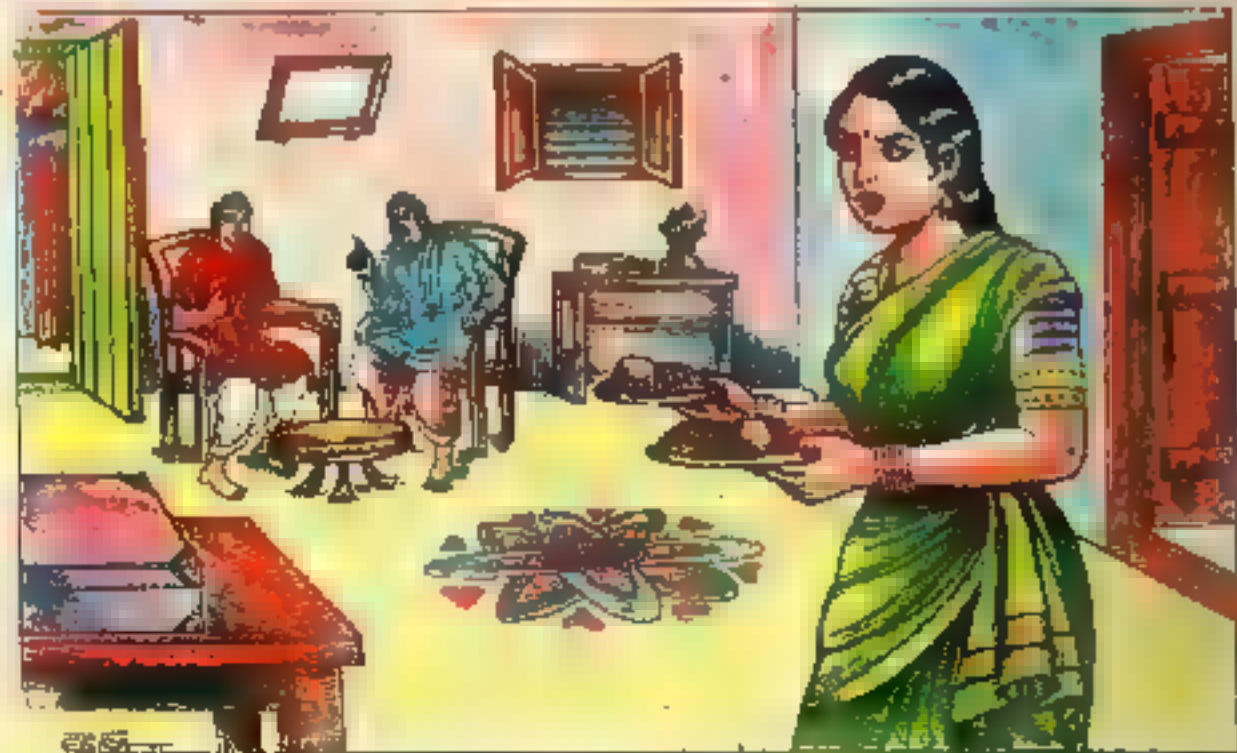
सर्व खरेदी करायला मुरारीला आपल्या शिशातून चांगले दोनसे रुपये संच करावे लागले. जनार्दन दोन दिवसात गावातून परत आला, पण मुरारीने आणलेल्या सामानाच्या पैसांच्या बाबतीत मात्र पुढल्या दहा दिवसांतही एक चकार शब्द त्याने नाही.

कामाक्षीने विचार केला की आपणच आता टोकल्याशिवाय काम सांगायचं नाही! त्याच वेळी आपल्या घरात शिरणाऱ्या

जानकीला तिने विचारलं-“जानकीताई, सामानाचे पैसे अजून भावजींनी दिले नाहीत. त्याची जरा जाठवण घा नं त्यांना!”

मावर आश्चर्याने जानकी म्हणाली-
“काय म्हणलात, त्या एवढ्याच्या सामानाचे दोनसे रुपये झाले? आमचे ‘हे’ तर संपर रुपयात पाहून दुप्पट माळ आणतात!” हे ऐकून कामाक्षीला कारण राग आला.

यानंतर काही दिवसांनी मुरारीलाही असेच जावे लागले. त्या वेळी कामाक्षी म्हणाली-“तुम्हाला परत यायला दोन दिवस लागतीलच ना? मग करा, जनार्दनच्या हाती संपर रुपये देऊन सांगा

की, आमच्या घरी काही लागलं तर विचाकन तेंबडं आणून या."

मुरारी रागात म्हणाला—"तुला वेड तर नाही लागलं? पहिले दोनशे रुपये आपण पालवून बसलोत आणि आता आणखी शंभर रुपयांवरही पाणी सोद होय?"

"रागावू नका गडे असे. आपले पैसे त्याच्याकडून परत मिळवायची जबाबदारी माझी. तुम्ही फक्त मी सांगितलं तसं करा." कामाक्षीने समजावून सांगितलं.

यानंतर मुरारीने जनार्दनला शंभर रुपये दिले व आवश्यक ती सूचना देऊन तो गावाला निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी येऊन जनार्दनने कामाक्षीला विचारलं—"वहिनी, तुमचं काही सामान आणायचंय का?"

"भावोजी, सामानापेक्षाही एक फारच जरूरीच काम आहे पहा." पण बगोदर त्याच्यापुढे खाण्याची बखी ठेवत कामाक्षी ठोठे पुस्त म्हणाली—"आमचे 'हे' माझ्या माहेरच्या माणसांवर उगीचच विडून आहेत. माझ्या धाकट्या मावाच्या शिक्षणासाठी सध्या माझ्या वडिलांजवळ पुरेसे नाहीत. त्यांच्याकडून मिळालेल्या सोन्याच्या बांगड्या 'ह्या'च्या अपरोक्ष विकून टाकायचं मनात आहे माझ्या. पहा हं. कामावर हो सार आता कामा मये, कराल वेचडं?"

सोम्याची गोष्ट ऐकून जनार्दन उत्सुकतेने म्हणाला—"बटकन ह्या बांगड्या बहिनी."

पण कामाक्षी क्षणभर गप्प राहून म्हणाली—"भावोजी, आज आणखी एक संकट येऊन पडलंय बघा. भावाची फी तर आजच सायला हवी महारात नेऊन. तीनशे रुपये लागतील. आज तर शुक्रवार! शुक्रवारी बांगड्या विकणं चांगलं नाही. मला तर काही कळतंच नाहीय काय करावं वाता!"

यावर जनार्दन लगेच म्हणाला—"वहिनी, मी तुमचं दोनशे रुपये देणं

लावतोच. मुरारीनेही काल मला शंभर रुपये दिलेत. मी ते तीनशे रुपये देतो आणून तुम्हाला. तुम्ही ते ताबडतोब भावाकडे पाठवून द्या. बांगड्या काय, उद्यामुढा येतील विकता."

कामाक्षीने मान हलवून संमति दिली; आणि जनार्दनने ताबडतोब जाऊन घेऊन तीनशे रुपये आणून दिले!

दुसऱ्या दिवशी जनार्दन सोन्याच्या बांगड्या घेऊन आण्यासाठी कामाक्षीकडे आला. पहातो तर काय! कामाक्षी आपली उदास होऊन बसलेली!

जनार्दनला पहाताच जोराने सांगली—"भावोजी, माझं घर लुटलं हो चोरांनी! राजी त्या बांगड्यांबरोबरच इतरही किं किमती सामान चोरोला गेलं हो आमचं! पसार होईपर्यंत काही दिवस तुमच्याच त्रिवावर बगावं लागणार आहे आम्हाला!"

कामाक्षीचं बोलचं ऐकून घाबकून जनार्दन म्हणाला—"वहिनी, मला तर

आत्ताच वातमी मिळाली की माझ्या सासू-बाईंची तब्येत एकाएकी बिघडली आहे. होणार आहे कळत नाही. मी सासुर-वाडीहून आलो की लगेच तुम्हाला येऊन भेटेन हं!" आणि तो आला तसाच थराभरा तिथून निघून गेला.

यानंतर दोन दिवस गेले, पण जनार्दन किवा जानकी यांच्यापैकी कोणीही मुरारीच्या घरी पाय ठेवला नाही! पुढेही बाजारात कधी जनार्दनला मुरारी विसरला, तरी तो नजर चुकवून निघून जाई.

"तू एक छोटसं सोंग करून जनार्दन-जानकीच्या तडाख्यातून आपली सुटका करून घेतलीस. बरीच धूतं आहेस की!" असं म्हणत मुरारीने बायकोची खूप स्तुति केली.

"तुमचा भिडस्तपणा जाईपर्यंत मला असंच घुर्तपणाने रहावं लागणार आहे, नाहीतर कसं जालंल आपलं?" कामाक्षी खोडकरपणं हसत म्हणाली.

एक आपत्तिलक्ष्मी

एका गावात शेतावर मजुरीचे काम करणारा गणपा नावाचा माणूस रहात असे. तो एका जमीनदाराकडे काम करी. त्या जमीनदाराच्या गोठपातील एका कोपऱ्यात तो आपल्या बायको व मुलांसह रहात असे. एक दिवशी रात्री बायको गणपाला म्हणाली—“बरं का, कित्येक वर्षे आपण मोल-मजुरी करीत आलो, पोट्याची खळगी भरण्याशिवाय काय केले आपण? असाच चाकल, तर आपल्या मुलांचे काम होणार पुढे?”

गणपाने बायकोला समजावले—“कारभारजी, व्यापार केला तर खूप पैसा मिळेल आपल्याला, पण तो ही करायला काही भांडवल पदरी असायला लागेल! माझा जवळ अवकल खूप आहे, भांडवल म्हणून माझ्याबरोबर एक आणा (‘आणा’ हे पूर्वी एक नाणं असे ज्याची किंमत आजच्या

सव्वा सहा पैशां इतकी असे.) असला तर मी एक महिन्यात हजार रुपये मिळवून दाखविले असते. पण तो एक आणा तरी असायला पाहिजे न गडीला?”

नवरा-बायकोत चाललेली ही बोलणी जमीनदार भितीच्या पलीकडून ऐकत होता. त्याने विचार केला—“बला, पाहू या एक आण्यात गणपा काय व्यापार करता आहे!” त्याने भितीवरून एक आणा गोठपात टाकून दिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी गणपाची बायको गोठपाची सावकूड करीत बसताना तिला तो आणा दिसला. नवरोजीना एक आणा दाखवित ती म्हणाली—“ऐकलं का? तुम्ही म्हणत होला—एक आणा असता तर खूप पैसे कमवले असते! हा आणा एक आणा.”

गणपा तो आणा घेऊन शहरात गेला. किरकोळ व्यापारासाठी कर्ज देणारे

अनेक सावकार तिथे होते. एका सावकाराकडे जाऊन गणपा म्हणाला—“शेटजी, व्याजाचा एक आणा आगाऊ घेऊन मला एक रुपया कर्जाऊ देता? संध्याकाळ पर्यंत तुमचा रुपया परत आणून देईन.”

सावकाराकडून रुपया घेऊन दुसऱ्या सावकाराकडे गेला.

रुपया आगाऊ देऊन दहा रुपये कर्जाऊ मिळविले. दुसऱ्या दिवशी कर्ज परत करण्याचे आदेशासन दिले. तिसऱ्या सावकाराकडे जाऊन शंभर रुपये कर्जाची पावणी केली. त्या सावकाराने व्यवस्थित कागद-पत्र करून घेतले आणि शंभर रुपये कर्ज दिले गणपाला! हे शंभर रुपये घेऊन आता गणपा एका मोठ्या सावकाराकडे गेला आणि म्हणाला—“शेटजी, हे व्याजाचे शंभर रुपये अगोदर घेऊन मला हजार रुपये कर्ज दिले तर मोठे उपकार होतील माझ्यावर. मी तुमचे कर्ज एका आठवड्यात खात्रीने परत करीन.”

सावकाराने एक हजार रुपये दिले. पहिल्या दोन सावकारांची कर्जे देऊन टाकून उरलेली रक्कम घेऊन गणपा घरी आला आणि बायकोला यद्दुमस्ती सांगितली.

बायको म्हणाली—“ही कसली प्राप्ति हो? पुन्हा सावकाराला एक हजार रुपये

दायचेच आहेत न? तुमच्या पुढे नऊशे रुपये मुळा घिनलक उरलेले नाहीत!”

गणपाने पुनः समजाऊन सांगितले—“एक, नवरा व्यापार मुरू केला की दुपट फायदा होईल म्हटलं! आहे हा फायदा नाही, हे तर भांडवल आहे कळलं?”

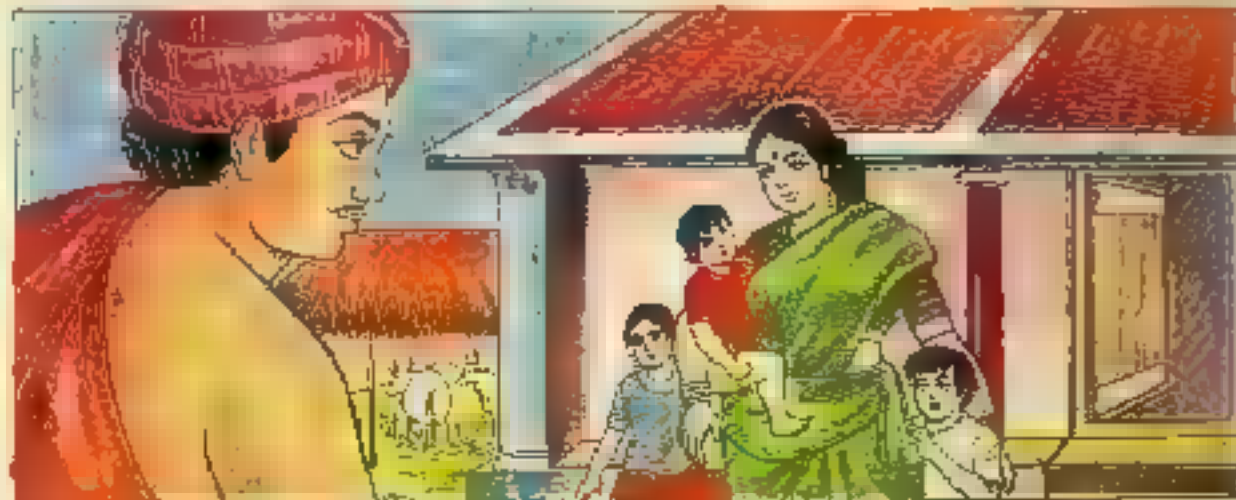
दुसऱ्या दिवशी सकाळी गणपा बठळा आणि घरातून बाहेर पडून जोंधळ गावी गेला. त्या गावातले शेतकरी उत्तम प्रतीचा जोंधळा पिकवतात. जोंधळ्याची शेन कापणीला तयार होती. गणपाने सर्व शेतकऱ्यांना बोलावले नि समजाऊन सांगितले—“एका, यंदा मी तुमची सगळी ज्वारी

खरेदी करायचं ठरवलं आहे. मी आताच तुम्हाला विसार घायला आलो आहे. धान्य मोजाल तेव्हा मला अथवा माझ्या प्रतिनिधीला दिलं पाहिजे." या अटीनुसार गणपाने कुणाला पन्नास, कुणाला पंचवीस प्रमाणे विसार दिला आणि गावच्या लिहून घेतल्या. त्याने सर्व शेतकऱ्यांना आश्वासन दिले की त्यांना ज्वारीचा योग्य तो दर दिला जाईल.

पग गणपा आपल्या घरी परत आला. दोन-तीन दिवसांनी धान्याचे व्यापारी जोडले गावच्या शेतकऱ्यांकडे गेले तेव्हा समजलं की या वर्षाचा सर्व जोडला पोतातच विकला गेला आहे. सर्व धान्य विसार वेळून खरेदी करणारा गणपा अमुक गावच्या राहणारा आहे. गणपाला शोधत रागले व्यापारी त्याच्या गावी आले आणि विनंती करू लागले— "गणपतराव, आमच्या पोटावर पाय देऊन तुम्ही काय मिळवणार आहात? आम्ही मिळवणं मिळ्या हा व्यापार करीत आलो. तुम्ही

तर नवीन व्यापारी. म्हणून कधीच पीक आम्हाला मिळू शकं हे नरं!"

"बाबांनो, मला तरी सगळ्या पिकाचं काय करायचं आहे? थोडी अधिक किंमत घेऊन मी धान्य विकणारच. व्यापारातले नियम तुम्ही सर्व जाणताच! खरेदीच्या दरापेक्षा अधिक दराने जोडला तुम्ही खरेदी करून टाका की मांस!" गणपाने व्यापाऱ्यांना विचार सांगितला. पग व्यापाऱ्यांनी आपापसात सल्ला-मसलत केली नि धान्याचा मसा वर ठरविला की गणपाला एक हजार रुपयांचा फायदा होईल. गणपाला व्यापाऱ्यांकडून जी रक्कम मिळाली त्यातून एक हजार रुपये प्रथम सावकाराची कर्ज फेट केली. राहिलेल्या हजार रुपयातून एक छोटा शेत खरेदी केला. एक लहानशी गोपरी बांधणी आणि आपल्या बायको व मुलांसह तो मुलांना राहू लागला. गणपाने आपल्याला अवकल असल्याचं सिद्ध करून दाखवत हे पाहून जमीनदार पण आनंदित झाला.

निसर्गातील आश्चर्ये:

माणसाचा वध केला लाडल्याने!

लाडल्याने माणसाचा वध केला अशी घटना केवळ कॅनडातच नोंदली गेली आहे. एका शिकान्याला चाबल्यामुळे तो राबिस वा रोगाने मृत्युमुखी पडला. लोकांना लितका काही सावंगा हा प्राणी भयानक नाही. मांडने विशेषतः महान म्हातारे प्राणी, माजारी प्राणी यांना वाटते. उंदीर त्याने माथडी !

पाराचा अपूर्व असा वर्षाव

सन १९७० मध्ये अमेरिकेच्या कॅनसास मध्ये जो पाराचा पाऊस झाला तो १७.५/२ इंच असल्याचा गाय पडला !

खंडन महाराष्ट्राच्या नमु गावेस मध्ये असणारी सुप्रसिद्ध 'विहटीरिवा' (निफिती) वनस्पति जगातील सर्वात मोठी पाण-वनस्पति मानली जाते. शाखावर तरंगणारे या शाखाचे एक-एक पान जवळ-जवळ ६.५ फुट रूतच्या व्यासाचे असते.

जगातली सर्वात मोठी पाण-वनस्पति

चांदीवा

एक जमीनदार कण्वि अवतार म्हणून प्रसिद्ध होते. जो कोणी त्याच्यावर इशकार करीत, त्याला काही ना काही बक्षिस दिले जाणे संप्रदाय होते.

एकदा त्यांनी आपला शहरा धोक्याला धुव्यासाठी दिला. पण विजात याला म्यां आंशत ते विसरून गेले. दुसऱ्या दिवशी परते जमीनदाराच्या घरी जाला आणि म्हणाला- "सरकार, आपल्या विजात वीस रुपये असल्याचे आपण विसरलात वादत?" असं म्हणून त्याने जमीनदारांना रुपये परत दिले.

"असे इमानदार नोकार आजकाल कुठे मिळतात? ये, ते वहा लपव बक्षिस म्हणून घेऊन जा." जमीनदार म्हणाले.

काही दिवसांनी जमीनदारांनी पुन्हा काही कागदां करेवर तीच सदर घोळदाखने पाहिल्या. सवऱ्याच्या विजात वहा रुपये आंशत ते विसरून गेले.

दुसऱ्या दिवशी परित्या जमीनदारांना भेटून सांगितले- "विजात ठेवतेने पाच रुपये तुम्ही विसरून गेवात, ते हे करा." म्हणून परित्या त्याने रुपये दिले.

जरा स्मरण करून जमीनदार म्हणाले- "मना वाटत विजात वहा रुपये असं करावं पाहिजेत!"

परित्या उत्तर दिले- "हूऊर, आपण निघी मया बक्षिस म्हणून देलाय अमा बिनाद करत मी पाच रुपये अगोदरच पाड्याजवळ ठेवून घेतले. वहा वर गुळत?"

माका जमीनदारांना वादल की प्रत्येक वेळी बक्षिस देण योग्य नाही. त्यांनी आपली ही सवय सोडून दिली.

सुनेची निवड

करुणा आपल्या नावाप्रमाणेच दयाळू स्वभावाची होती. मुलगी जरी वयाची होती, तरी भोक्तालच्या परिस्थिती-मुळे तिला दयाळ्या धान्याने समज अधिक होती.

करुणा एक वर्गाची झाली अन् तिची आई वारली. तिच्या वडिलांनी पुन्हा दुसरे लग्न केले. सावत्र धरात आल्यावर छोट्या करुणेच्या वाटघाला तिच्या कडून प्रमाणेवजी ठेपच आला! पण विचारी काय करील? भुकेने कासाबीस होऊन ती रडू लागल्यावर गोळाभर अन्न तिच्या ताटात घातले की आपलं इतिकतंघ झालं असं सावत्र आई समजे. आसपासच्या लोकांच्या दयेवरच ती राहली.

एकदा करुणाची सावत्र आई, जानकीच्या माहेरी कोणाचेसे रुम निघाले. करुणाच्या करुणेवर एकटीवर घर सोडून

आपला मुलगा व नवरा यांच्यासह ती आपल्या माहेरी निघून गेली.

संध्याकाळी करुणाने आपल्यासाठी थोडासा भात शिजवला आणि लोणच्या-बरोबर खाऊन तिने जेवण उरफाळले. त्याच वेळी अन्नातक जोराचा पाऊस सुरू झाला, तो थांबायचे नावस घेईना. करुणा घरात एकटीच होती, म्हणून शेजारच्या राधाबाईने तिला रात्री झोपायला आपल्या-घरी बोलावले होते.

करुणाने पाऊस थांबायची जरा वाट पाहिली आणि काळजीपूर्वक सर्व दारे-खिडक्या बन्द करून ती बाहेर आली. पहाते तर काय, बाहेर बोट्यावर कोणीतरी माणूस झोपलेला तिला दिसला. तो जवळ-जवळ बेगूळ होता आणि त्याचे शरीर तापत्या तब्यासारखे गरम लागत होते!

“करेरे, यांना तर सगळ्या दिशे-
तोंय.” असा विचार करून करुणाने हळूच
पापटून त्यांना हाक मारली—“बाबा, बाबा!”

त्या माणसाने कळानेच डोळे उघडून
पाहिले, करुणा त्याला म्हणाली—“हळूच
उठो बाबा, माणस घरात जाऊ या.”

आधार देऊन, उठवून हळूहळू चालवत
करुणा त्या गृहस्थाच्या घरात घेऊन गेली
आणि तिने त्याला साटे वर ओपवले. कोरडा
पंचा आणून तिने त्याचे डोळे पुसले आणि
म्हणाली—“बाबा, जरा उठून बसा आणि
ओले कपडे बदला वरं! मग पुन्हा शोषा हं!”

त्या माणसाजवळ एक पिशवी तिला
दिसली होती. ती दाखवून तिने विचारले—
“मां तुमचे कपडे असतील न?”

त्या गृहस्थाने हाक मारून डोकं हलवताना
तिने त्यातले कोरडे कपडे काढून दिले!

“कपडे बदलून डोळे मिटून पहा
हं! इथेच दोन घरं टाकून पलिकडे एक
वेद्य रहातो. गुसती भाजाराचो लक्ष्मण
सांगितली की तो औषध देतो. मोठा प्रसिद्ध
आहे हा आमच्या गावचा वेद्य! मी
त्याच्याकडून तुमच्यासाठी औषध घेऊन
येते.” असे म्हणून दोर्यावर घोंगडी घेऊन
करुणा घराबाहेर गेली

पहा मिनिटात तो परत आला आणि
म्हणाली—“ह, हे औषध बाबा वेद्याने
तापासाठी दिलंय ते! मी जेजारच्या माया-
कडून थोडे गरम दूध मागून आणते. औषध
घेऊन वर दूध प्या. हं!”

करुणाकडे कुतजतेने पहात तो माणूस
उठून बसला. औषध घेऊन वर गरम दूध
प्यायल्यावर त्याला जरा हुशारी आली.

“तू कोणाचो मुलगा वाळ?” करुणा-
कडे प्रेमाने पहात त्याने विचारले.

“माझं नाव करुणा.” असे म्हणून तिने
आपला सविस्तर परिचय दिला.

नंतर दोघही ओपून गेले. सकाळी
करुणाने डोळे उघडून पाहिले तो गृहस्थ
निघायची तयारी करून तिची ओप
संगायचीच वाट पहात बसलेल्या तिला
दिसला.

तो करुणाला म्हणाला—“काल तू स्वतः-
वद्दल तर सर्व सांगितलंस; पण माझ्याबद्दल
नाही विचारलंस वाळ? माझं गुरुनाम,

शहरात माझा चार-पाच प्रकारचा व्यापार
आहे. माझा एक मित्र आजारी आहे;
त्याला पाहून जावे म्हणून आलो, अन् मीच
आजारी पडलो बघ.” आणि हसत तो
पुढे म्हणाला—“तर माझी प्राणदात्री
आहेस. तुझे उपकार मी कधीच विसरू
शकणार नाही. माझी कधी काही मदत
लागली तर या मामाला विसरू नकोस हं.
हा मे माझा पत्ता.” असे म्हणून आपला
नाव-पत्ता लिहिलेला एक कागद त्याने
तिच्या हाती दिला आणि गुरुनाम तेणून
निघून गेला.

पहा वर्षे निघून गेली. उपवर आली होती. या दहा वर्षांत काही
महत्वाच्या घटना घडून गेल्या होत्या.

उठा वर, आणि चला आम्हाला घरात." असे बोलत तिने त्या आजोवांना हळूच उठवले आणि त्यांना आघार देत देत ती आपल्या घरात घेऊन गेली.

त्यांना पलंगावर बसवून ती थंड पाण्यात बुडवलेले एक फडक घेऊन आली आणि त्याने तिने आजोवांचे तोंड पुसले, अन् त्यांना प्यायला ताक दिले. म्हातारा जरा दुकदुकीत आला अन्—"शतायुषी हो वाळ?" असे म्हणत तिच्या उठू लागला.

करुणाने पटकन त्यांना धरून साळी म्हातारे—"इतक्या फडक उन्हात कुठे जाल आजोवा?"

ते ऐकून एकदम दबकून म्हातारा म्हणाला—"मुला माहीत आहे, मी या कशासाठी आलो आहे?" आणि आपल्या हातातल्या विशवीतून पैशांचा एक बटवा काढून दाखवत तो म्हणाला—"माझा मुलगा गृहस्था, शहरातला एक प्रसिद्ध व्यापारी आहे. या गावातून काही कर्ज वसूल करायचं होतं, म्हणून त्याने मला इकडे पाठवला. मी संध्याकाळ पर्यंत नाही पोचलो तर त्याला काही फिकिर नाही; पण पैसे पोचले नाहीत तर मात्र माझी काही खेर नाही! माझा जीवच घेईल तो!"

त्या म्हातार्याचे बोलणे ऐकून करुणाला एकदम दहा वर्षांपूर्वीची ती गोष्ट आठवली.

ती घरात गेली अन् मुलगाचने दिलेला तो पत्ता लिहिलेला कागद घेऊन आली. म्हातार्याला तिने तो पत्ता वाचून दाखवला अन् ती म्हणाली—"आजोबा हा गृहस्था म्हणजेच आपला मुलगा काय?"

"होय मुली, पण त्याचा पत्ता तुझ्याकडे कसा?" त्या वृद्ध गृहस्थाने विचारले. करुणाने दहा वर्षांपूर्वी घडलेली ती गोष्ट सांगितली.

"असं होय!" असे म्हणत म्हातारा पुन्हा उठू लागला.

करुणाने त्यांना पुन्हा धरून बसवत म्हटले—"आजोबा, एका प्रस्ताव उत्तर द्या. तुमच्या वयात तुमचा मुलगा तुमच्याकडे घाबं तितकं लक्ष देत नाही असें दिसतं. तरीही त्याच्याचजवळ रहायचं असं ठरवलं माहात का तुम्ही?"

"असा काही निश्चय नाही माझा वाळ! पण माझा सक्ता मुलगा माझी काळजी घेत नाही तर आता या अवस्थेत नुसतं बसवून लायला तरी कोण घालील?" म्हातार्याने विचारले.

"मग तर माझं म्हणणं ऐकाच आजोबा. आता इथेच जेवा. का; आणि जरा आराम करा. संध्याकाळी मी ही तुमच्यादरोवर येईन शहरात, आणि तुमच्या मुलाला नोट समजावून इथून पुढे तुमची नोट काळजी

घेण्याबद्दल सांगेन." करुणाने त्यांना समजावले.

"मुली, तू नक्कीच गेल्या जन्मी माझी नात असली पाहिजेस; म्हणूनच तुझ्या मनात माझ्याबद्दल इतका आदर आहे. म्हणतेच तसंच कर." वृद्ध म्हणाला.

करुणाचे बडील रंगनाथ काही कापा-खाडी शेजारगावी गेले होते, तेही संध्या-काळपर्यंत परत आले. करुणाने त्यांना या वृद्ध गृहस्थाबद्दल सांगितल्यावर त्यानेही म्हातार्याला सल्ला दिला,—"माझी मुलगी म्हणत आहे तसंच करा काका!"

नंतर तिचेही निघून शहरात पोचले. तेथे पोचल्यावर गृहस्थाकडे पाहून

म्हातारा हळून हसला. आणि करुणाचा हात पकडून म्हणाला—“गुरुनाथ, बघ मी घेऊन आलो माझ्या नातीला!”

गुरुनाथने मोठ्या प्रेमाने करुणाकडे पहात म्हटले—“ओळखलंस बाळ मला?”

करुणाने हसून मान हलवली. इतक्यात पंचवीस-एक वर्षांचा एक मुन्दर तरुण तेथे आला. गुरुनाथने त्याचा परिचय करून देत म्हटले—“हा माझा मुलगा श्रीकान्त.”

नंतर गुरुनाथने खुणावल्यावरून श्रीकान्त तेथून निघून गेला. आता गुरुनाथ करुणा व रंगनाथ यांना म्हणाला—“कित्येक शाखांचे घनो असलेल्या माझ्या पिताजीनी जे नाटक रचले, त्यामुळे तुम्ही दोघे आपघर्षात पडला असाल ना? मी खरी गोष्ट सांगतो, ऐका. दहा वर्षांपूर्वी मी करुणाच्या पाहिले होते तिची शांतवृत्ति आणि दयाभाव यांच्यामुळे मी चांगलाच प्रभावित झालो. श्रीकान्त माझा एकुलता एक मुलगा आहे. नुकतीच त्याची आई वारली. तिची इच्छा होती की तिच्या-

सारख्या स्वभावाची सून आपल्या घरात यावी. माझ्या वडिलांच्या परीक्षेत एकदम पास!” आणि रंगनाथचा हात आपल्या हातात घेत गुरुनाथ पुढे म्हणाला—“आपण माझा श्रीकान्त पाहिलातच; करुणा आमची सून व्हावी अशी आमची इच्छा आहे. तुम्ही सम्मति दिवात तर कार आनन्द होईल.”

“तुमची इच्छा हीच माझी पण इच्छा!” रंगनाथ म्हणाला.

“असं नाही. मान्य असेल हा विवाह बघेल. करुणा? श्रीकान्तने तुला पसन्त केलंय, केवळ तू आपली सम्मति द्यायची आहेस.” गुरुनाथ म्हणाला.

करुणाने लाजून खालो घातली. गुरुनाथच्या वडिलांनी तिचा हात पकडून म्हटले—“अरे गुरुनाथ, मुलगी साहून निराळे दोस्तगार?”

नंतर एका शुभमूर्ताने करुणा व श्रीकान्तचा विवाह घाटात पार पडला.

विषारी मिठाई

अमरपुरी देशातल्या तीन सैनिकांनी एकदा शेजारच्या देश राज्याचा एक गुप्तचर विनय याला त्याला आपल्या राजधानीकडे नेता नेता सैनिकांना जंगलात जरा विश्रांति घ्यावी असे वाटले

सैनिकांनी विनयला एका रांगले. त्याच्याजवळ सैनिकांना एक घेजी सापबली. त्यात एक मिठाईचा पुडा होता. मिठाई साजुक तुपात बनवलेली होती, त्याचा सुगंध येत होता. अशी मिठाई आतांपयेत जन्मात खाल्लेली नव्हती त्या सैनिकांनी! त्यांच्या तोंडास पाणी सुटले.

सैनिकांनी मिठाईचे तीन वाटे केले आणि ते जायला बसले. त्यांच्यापैकी एकाच्या मनात काही शंका आली आणि त्याने आपल्या साथीदारांना म्हटले—“यात विष-वीष मिसळलं असेल एकाद्या वेळी! काय सांगावं? नको वावा खायला!”

सैनिक विचारात पडले—जावी की नाही मिठाई? त्यांची ही स्थिति पाहून विनयला हसू आले आणि तो म्हणाला—“अरे तुम्ही लोक विचारात पडलात? एक तुकडा मला नरं, मी दालवणी खाऊन. मग अगदी निर्धास्तपणे खाल माझी साजुक तुपात बनवलेली मिठाई? एक तुकड्या ऐवजी संबंध कडं वाटलं काऊन! मग तर माण?”

यावर एका सैनिकाने एक तुकडा विनयच्या तोंडात घातला, आणि वर पाणीही त्याला. अर्धा तास गेला. विनयवर काहीही परिणाम झाला नाही असे पाहून सैनिक निव्विचल झाले. आणि त्यांनी मिठाई खाऊन टाकली.

घोड्या वेळाने विनयला बरोबर घेऊन सैनिक चालू लागले. रस्त्यात एका ठिकाणी कंदो एकदम घडामूकन खाली कोसळला!

सैनिक आश्चर्याने पाहू लागले त्याच्याकडे! विनय त्यांना म्हणाला—“मला माहीत होतं की तुम्ही काही मला सोडणार नाही. आणि आपल्या देशात मला नेऊन विविध प्रकारे माझा ~~आमच्या~~ देशा-बद्दलच्या गुप्त बातम्या वदवून घ्याल! अशा प्रकारच्या घोष्याची अगोदरच कल्पना करून मी आपल्याजवळ विष घातलेली मिठाई ठेवली होती. पण हे विष सावडतोच आपला परिणाम दाखवत नाही, सायकाशोने त्याची चिन्ह दिमागला लागतलं, म्हणूनच इतका वेळ तुमच्या हे लक्षातही आलं नाही अन् तुम्हीही खाल्लीत मिठाई! आता कसं? मलाही सूडानं समाधान मिळालं! आता क्हा मगलं जण ~~आमच्या~~ तयार! खालाना कसं वाटलं?”

विनयचें बोलणं ऐकून सैनिकांचे चेहरे पांढरे पडले! नंतर विनयचे तडफडणेही एकदम काटले.

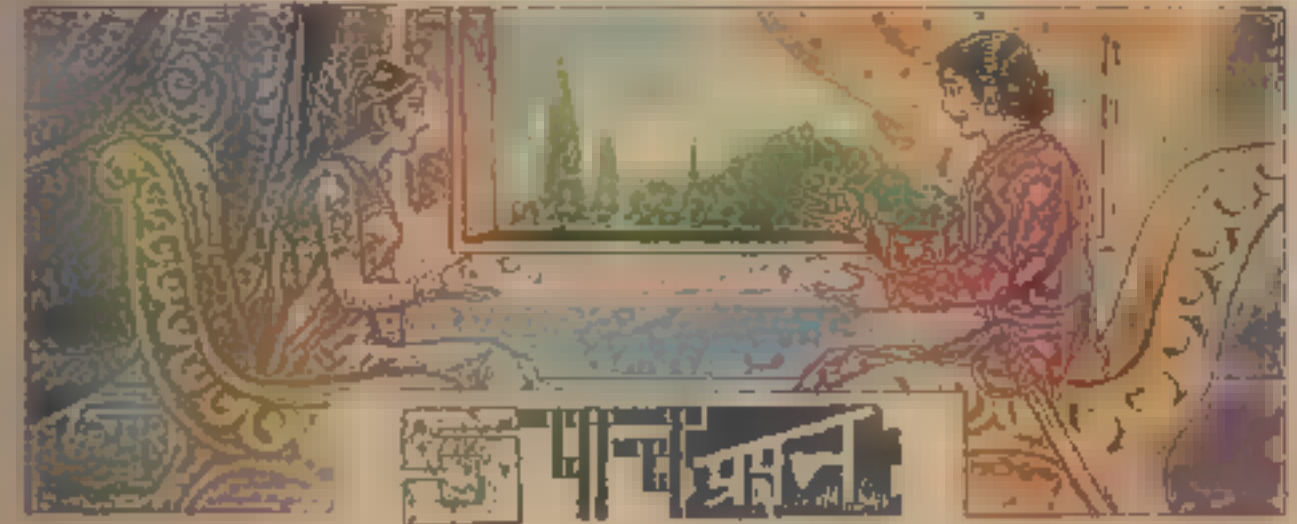
ते पाहून सैनिकांचेकी एकजण म्हणाला—“या गुप्त हेराने तर आपल्याला चांगलाच

चोका दिला! आपण तर त्याने खाल्ल्या-नंतर बऱ्याच वेळाने मिठाई खाल्ली आहे. त्यामुळे आपणावर अजून विषाचा परिणाम काही वेळानेच सुरू होईल. मग आता आपण काय करू या. काही उपाय सापडतो का पहा विचार करून, नाहीतर आपल्याला तडफडून तडफडून मरावे लागेल.”

“आपण या दुष्टाला इथेच तडफडत सोडून देऊ. आईलं सडून-कुडून तसाच! आपल्याला तर आपले ~~आमच्या~~ काचवायला हवेत! पाहू, इथे कुठे ~~आमच्या~~ एकादे गाव असेल, तर तिघल्या वेद्याकडून काही इलाख करून घेऊ.” दुसऱ्या सैनिकाने सल्ला दिला.

नंतर तिघेही सैनिक तिघून पळून गेले. ते तिघून गेल्यावर विनय मनातल्या मनानं हसत उठून बसला! खर म्हणजे मिठाईत विष-विष काही नव्हतेच मुळी!

आपली योजना अशी ~~आमच्या~~ झालेली पाहून विनय खूश झाला अन् आपल्या देशाची वाट चालू लागला.

३ पांच प्रश्न

[४]

धीरसिंह दुसऱ्या चिपरी ~~आमच्या~~ सुलोचनेला भेटायला आला, तेव्हा ती त्याला म्हणाली—“इथून पन्नास योजनांच्या अंतरा-वर नैऋत्य दिशेला एक मुलाच-पाण्यान भरलेलं माया सरोवर आहे. त्याचा संपूर्ण इतिहास काय आहे? हाच माझा ~~आमच्या~~ प्रश्न आहे.”

या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी धीरसिंहाने सुलोचने कडून तीन महिन्यांची मुदत मागून घेतली आणि त्याने नैऋत्येकडे प्रयाण केले. सतत सात दिवस प्रवास केल्यावर तो एका नगरात पोचला. नगराच्या सोमेवर एक विहीर होती, तेथे कधीच गर्दी जमलेली त्याने पाहिली. मध्य

भागी एका सुसंपन्न कुटुंबातील वयोवृद्ध जोडपे अत्यंत दुःखी अंतःकरणाने थिलाप करीत होते.

धीरसिंहाने ~~आमच्या~~ आळून त्यांना बघण्याचे कारण विचारले. गर्दीतील एकाचे सामिलले “या वृद्ध जोडप्याचा एकच एक मुलगा गुणशेखर काही दिवसांपूर्वी अमल वेडा झाला आणि त्याने या विहिरीत उडी मारली!”

“मृत्यु हा सर्वांनाच अटळ आहे. जे काही झालं त्यासाठी रडून आता काय फायदा होणार?” धीरसिंहाने विचारले

“तुमचं म्हणणं ठीक आहे. ~~आमच्या~~ अजून असं निश्चितपणे म्हणता येत नाही कि

“चांदोवा

गुणशेखर मेल्याच अगत्या पाहिजे. कारण अद्याप पर्यंत प्रेत पाण्यावर येऊन तरंग लागलेले नाही." लोकांनी आपली जंका व्यथित केली.

थोडा वेळ मोन धारण करून धीरसिंह विचार करीत राहिला, आणि मग त्या वृद्ध जोडप्याला म्हणाला—"तुमच्या मुलाला परत येऊन येण्याची जबाबदारी माझी! आपण काळजी करीत बसू नका." म्हणून धीरसिंहाने विहिरीत उडी मारली.

धीरसिंह विहिरीत खूप खोलवर पोचला. त्याचे पाय तळाला लागले. त्याने चारी बाजूला आरंवाईने निरीक्षण केले. डाव्या बाजूला विलासारखी एक अरुंध वाट दिसली

त्या वाटेने जाऊन तो डावीकडे वळला आणि दोन [] दारे धडामुद्दिशी उघडली केली. धीरसिंहाने आत प्रवेश केला. रंगी-बरंगी फुलांनी नि फळांनी सुशोभित [] एका उद्यानात एक अद्भुत महाल दिसला. धीरसिंह महालात शिरला. तेथे रंगी-बरंगी [] देणारे दीप जळत होते. महालाच्या मध्यभागी एका चन्द्राकृति व्यासपीठावर बसून एक सुंदर सुवर्ण वीणा वाजवीत होती. मधुर सुरांनी सर्व वातावरण [] होते. तिच्या समोर एक मुक्क बसून संगीताचे तन्मयतेने रसास्वादन करीत होता.

धीरसिंहाने प्रवेश केला नि वीणा-वादन बन्द झाले. [] मुक्काने आश्चर्यचकित होऊन धीरसिंहाकडे पाहिले. धीरसिंहाने विचार केला हाच मुक्क! गुणशेखर असला पाहिजे.

त्या सुंदरीकडे पाहून धीरसिंह म्हणाला—"तू मोठी गृणवती दिसत आहेस. पण सौंदर्य, शक्ति नि सामर्थ्य यांचा उपयोग दुसऱ्याच्या कल्याणासाठी केला तरच त्याची सार्थकता आहे [] विसरू नकोस? आपल्या एकुलत्या एक मुलान्या विरहाने त्याचे आई-वडील किती दुःखात काळ कंठीत असतील याची थोडी कल्पना कर. याला योग्य उपदेश करशील?"

"तुझे म्हणणं सर्वस्वी योग्य आहे. पण मी जर भूलोकात प्रवेश केला [] माझे दिव्यत्व गमावून असेन. मग मी एक [] स्त्री होऊन जाईन. [] गुणशेखर [] आपल्या आई-वडिलांकडे जात असेल [] माझी काही हरकत नाही." त्या मुक्काने आपला विचार मांगितला.

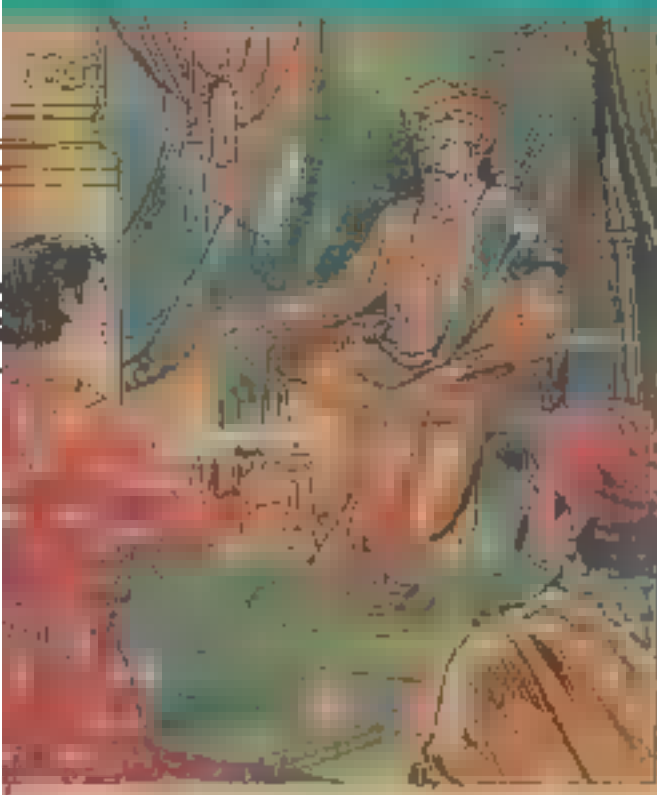
गुणशेखर धीरसिंहा सरोवर [] उभार झाला. दोघांनी आलेल्या मार्गाने विहिरीत प्रवेश केला आणि तेथून वर आले.

त्यांना पाहून विहिरी जवळ जना झालेल्या लोकांचा आयत्त आनन्द व आश्चर्य वाटले. आई-वडिलांचा आनन्द व गमनात सावेना. आपला मुलगा जिवंत असण्याची आशा त्यांनी जवळ जवळ सोडून दिली होती. म्हणून त्यांनी धीरसिंहाचे साहस, पराक्रम आणि परीपकार-बुद्धि यांची मनःपूर्वक प्रशंसा करून त्याला आशीर्वाद दिले.

आता धीरसिंहाने पुन्हा [] पुढील प्रकाश सुरू केला तीन दिवस चाळत राहिल्यावर त्याला आजरखी एक नगर आश्चलं. तेथे त्याला एक अनुभवी वृद्ध माणूस भेटला. धीरसिंहाने त्या वृद्धाला गुलाबपाण्याने मारलेल्या माया-सरोवरा-बाबत विचारले. वृद्धाने समजाऊन सांगितले—"आज पर्यंत जे लोक हे सरोवर

पहायला गेले, त्याच्या पैकी कोणी ही परत आलेला नाही. तेव्हा तेथे माण्याची [] करणे हे आत्महत्या करण्यासारखे आहे. समजलं?" तरी पण धीरसिंहाने आपला निश्चय अटळ ठवला आणि त्या सरोवरा पर्यंत जाण्याचा मार्ग वृद्धाला विचारला. शेवटी वृद्धाने मार्गदर्शन केले—"या नगराचे दक्षिण द्वार ओलांडून दहा योजन चालत [] तर रस्त्याचा दोन फाटे फुटतील. उजव्या बाजूच्या पाऊलवाटेने पुढे गेल्या तर एक डोंगर विसेल. त्या डोंगरा पलीकडे विरजापुर नावाचे राजधानीचे शहर आहे. मुलान-पाण्याचे माया-सरोवर या नगरीच्या राज्याच्या अधिकार-क्षेत्रात आहे. येथील

राजाच्या भाणिक मोठ्याने फार आकर्षण आहे. तू काही भाणिक राजाच्या भेट म्हणून दिलेस तर राजाचे प्रेम संपादन करू शकशील, आणि मग तुला माया-सरोवराचे दर्शन घडेल." ही सर्व माहिती मागून वृद्धाने धीरसिंहाला आणीर्वाद दिला आणि ती आपल्या वाटेने चालू लागला.

वृद्धाने केलेल्या मार्गदर्शनानुसार धीरसिंह वाट चालू लागला, अनेक संकटांना तोंड देत जेव्हाटी डोंगरा पलिकडे विरजापुर नगरीत पोचला. राजाची भेट घेऊन त्याला भूल्यवान भाणिक-रत्नांचा नजरणा दिला. धीरसिंहावर प्रसन्न होऊन राजा म्हणाला— "तू मला रोज रत्नांचा नजरणा देत

आहेस, माझ्याकडून तुला काही पाहिजे असेल तर मागून घे."

धीरसिंह नम्रतापूर्वक म्हणाला—"महाराज, माझ्या इच्छेची पूर्ति निश्चितपणे करण्याचे आश्वासन आपण देत असाल, तरच ~~मी~~ ~~आपण~~ एक चिंतित करणार आहे. आपणास धर्म-संकटात टाकण्याची माझी इच्छा नाही."

"तू जरा ही संकोच करू नकोस. तुम्ही कसली ही इच्छा असली, तरी मी ती पूर्ण करीन. तुला काय हवे ते माग." राजाने ~~म्हाण~~ दिले.

"तर मग महाराज, गुलाब पाण्याने भरलेले माया-सरोवर पाहण्याची इच्छा आहे. कृपा करून परवानगी द्याल?"

धीरसिंहाची ही इच्छा जाणून राजाला मांडे आश्चर्य वाटले. अमळ धीरसिंहाला मायभान करीत राजा म्हणाला—"तुम्हा अश्रूंनी तुझ्या मनात माया-सरोवर पाहण्याची इच्छा जागृत केली असावी! कारण त्या मायेस अडकलेला कोणी ही आज पर्यंत परत आलेला नाही. म्हणून तू आपली ही इच्छा सोडून द्यावीस हे वरे!"

पण धीरसिंहाने आपला सरोवर पाहण्याचा हट्ट सोडला नाही. मग नाइलाजाने राजाने आपल्या दोन शिपायांना बोलवून धीरसिंहाला गुलाब-पाण्याने

भरलेल्या माया-सरोवराजवळ नेण्याची आज्ञा केली.

त्या नगराच्या दक्षिण दिशेला थोड्या अंतरावर एका भव्य दारापाशी चार शिपाई पदारा देत होते. दाराच्या जवळच एका फलकावर सूचना लिहिलेली होती—"ज्या व्यक्तीला आपल्या आर्णाचा थोडा असेल त्याने ~~आपल्या~~ प्रवेश करू नये."

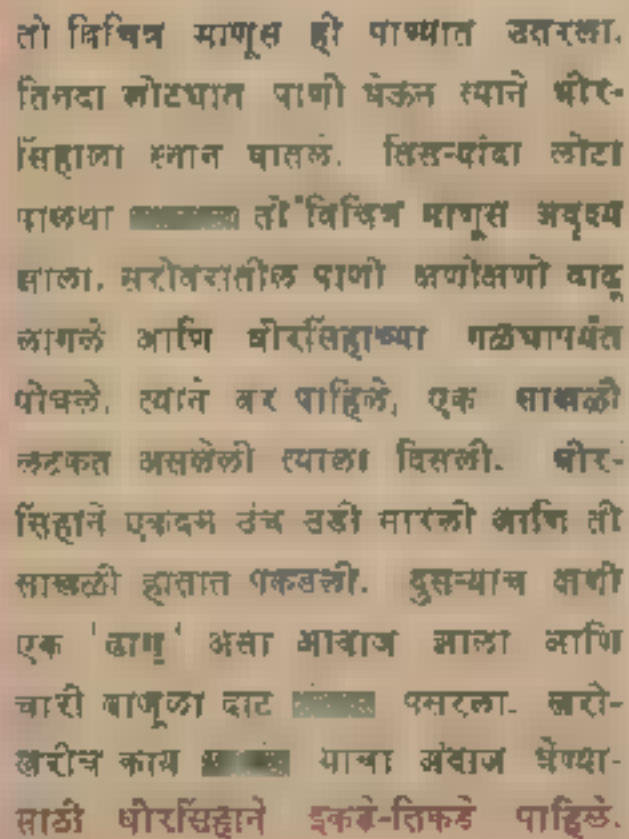
पक्षरेकऱ्यांनी फाटक उपडले धीरसिंहाने आत प्रवेश करताच दारे आपोआप बंद झाली. तीन पायले पुढे चालून त्याने मागे पळून पाहिले. ते फाटक ~~आपल्या~~ दारे अदृश्य झालेली होती. भिन्न पण दिसना, चारो बाजूंना फक्त विशाल मैदान दिसले. थोड्या वेळाने आपल्या लाव केसांची वेणी

घातलेला एक विचित्र माणूस पुढे आला. धीरसिंहाला नमस्कार करून तो म्हणाला—"इथे येणारांना गुलाब-पाण्याच्या सरोवराचे स्नान घडविण्याचे माझे काम आहे, चल."

धीरसिंह त्याच्या मार्गे चालू लागला. काही अंतर चालून गेल्यावर त्याला एक विशाल भवन दिसले. मध्यभागी सुगंध पसरवणारे गुलाब-पाण्याचे सरोवर त्याला दिसले. धीरसिंहाला सरोवर दाखवीत तो माणूस म्हणाला—"तू या सरोवरात उतरून मध्य-भागी जा. मी पण येतोच तुझ्या बरोबर!"

धीरसिंह सरोवरात उतरला. गुडघ्या पर्यंत पाणी होत. किनाऱ्यावरचा लोंटा घेऊन

धीरसिंह हल्लू [] [] []
 गेला. तेथे मध्यभागी एक सोऱ्याचा पिजरा
 [] होता. पिजऱ्यात एक पंखरती
 पोपट होता. मंडपाच्या एका भितीत एक
 दगडी कलक जडवलेला होता आणि त्यावर
 कालील भजकूर लिहिलेला होता.

“पाचसे वर्ग पूर्वी महाराजा अमरतेज या प्रदेशात शिकारीसाठी होता. त्याला हजे एक अपूर्व जीव-मणि पश्चात् तो मणि, सोन्या मिळाल्या विचाराचे त्याने आपल्या मायाशक्तिच्या गुलाम-पाण्याचे हे सरोवर व समोवतालचा प्रदेश निर्माण केला आणि मणि सुरक्षित ठेवण्याची केेली. टेकाभावर ठेवलेले धनुष्य हाती धेऊन कोणी पिंजऱ्यातील पोपट्याच्या डोंळ्यावर बरोबर नेम मारील त्याला माये वर विनय मिळेल

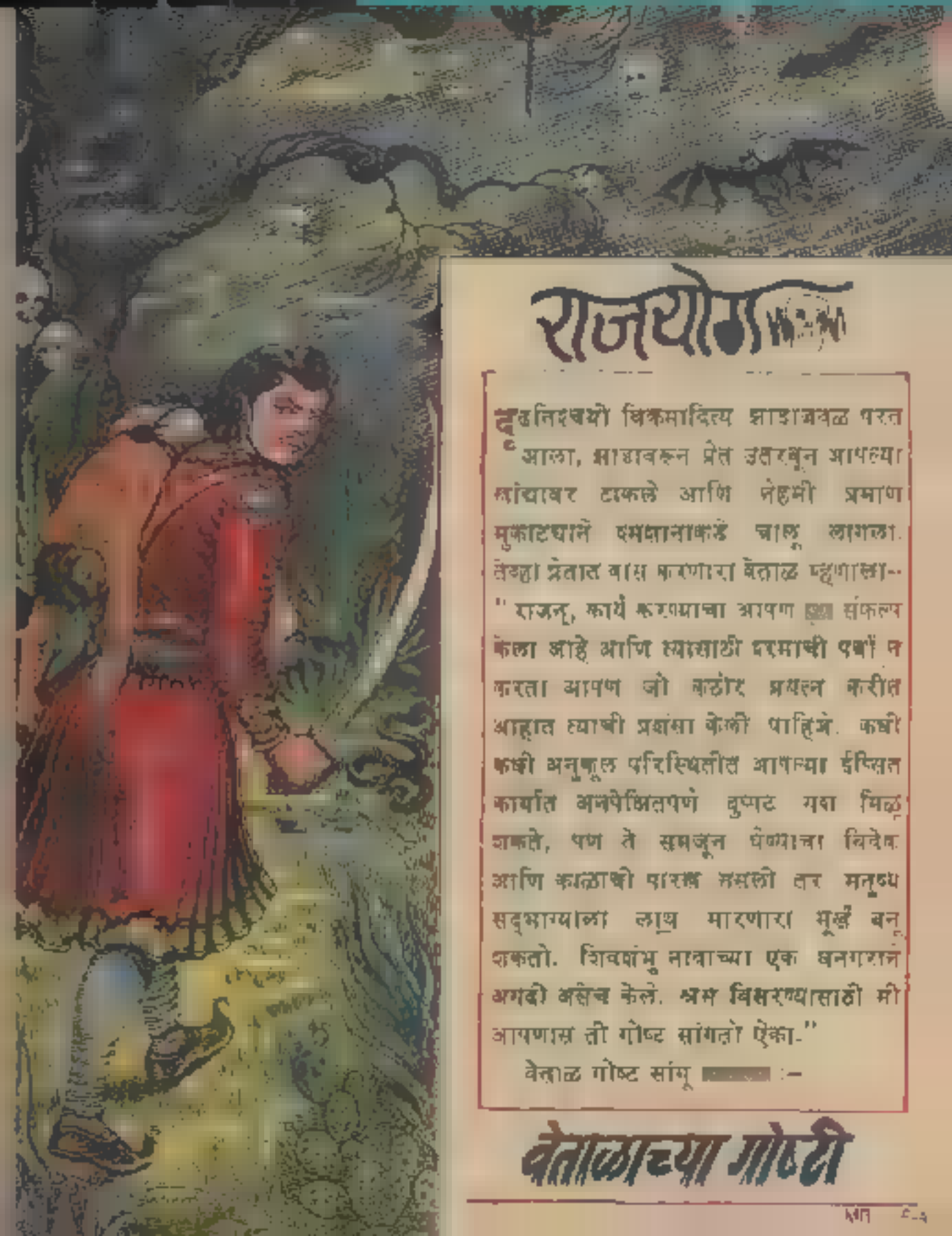
व जीव-मणि प्राप्त होईल. अन्यथा त्याचे संगमरवरी मूर्तीत रूपान्तर होईल!"

धीरसिंहाने तावडतोय टेकाडा बरील मनुष्य हाती घेतले आणि बाण लावून पोपटाच्या डाव्या डोळ्यावर नेम धरला. पण तो चुकला. इतक्यात गुडघ्यां पर्यंत त्याचे शरीर संगमरवरी होऊन गेले. त्याने लगेच दुसरा बाण सोडला. पण तो हो हुकला. आता कमरे पर्यंत त्याचे शरीर संगमरवरी आले. पिजच्यातला पोपट खो हसत उपहासाने म्हणाला-"धीरसिंह, चायाचि धाणलो आहेस. मारण तुला कस वाचव होईल?"

दुष्ट निरयम करून धीरसिंहाने नेम मारला. तिसरा बाण सोडला. तो मात्र नमका पोपटाच्या डाव्या डोळ्यात घुसला. कडकडावी असा भयंकर आवाज झाला. राग भर अस वाटले की मेषाचा गडगडाट आणि विजेच्या कडकडाटाने पृथ्वीचा थरकाप झाला आहे. मोठा वेळ संडप नि पिजरा यातील काहीच दिमल नाही.

आता त्या प्रदेशात शुभ चांदण पसरले. थोड्या अंतरावर तो अपूर्व जीव-मणि आपल्या तेजाने चमकत धीरसिंहाना आकर्षून घेऊ लागला. धीरसिंहाने मणि हाती घेऊन संगमरवरी मूर्तीला स्पर्श केला. लगेच त्या मूर्तीतून राजकुमार प्रकट झाले. मायेतून मुक्त झाल्याच्या आनंदात त्यांनी धीरसिंहाबद्दल आपली कुतूहल प्रकट केली आणि आपापल्या मामदेणी जायला निघाले.

मानकर धीरसिंह विदिशा नगरीकडे परत आला. गुलाब-पाण्याने भरलेल्या माया-सरोवराची माहिती मिळविण्यासाठी त्याने ज्या संकटांनी सामना दिला, त्याची सविस्तर वर्णन धीरसिंहाने सुलोचनेला सांगितली. ती ऐकून मुलाखत म्हणाली-"तू सांगतोस सर्व खरं आहे. तुझ्यामुळे मायेतून मुक्त झालेले सर्व राजकुमार तू साहस व पराक्रम यांची सर्वत्र प्रशंसा करीत आहेत. उद्या तू पुन्हा य. म्हणजे मी माझा शेवटचा व पाचवा प्रयत्न तुला विचारीन." असे सांगून मुलोचनेने धीरसिंहाला विरोध दिला.

राजयोग

दुष्टनिश्चयो विक्रमादित्य शाशावक परत आला, शाशावरून प्रेत उतरवून आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमी प्रमाण मुकाट्याने समतानाकडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वास करणारा वेताळ म्हणाला-"राजन्, कार्ये करण्याचा आपण संकल्प केला आहे आणि त्यासाठी दरमाची पक्की न करता आपण जो कठोर प्रयत्न करीत आहात त्याची प्रशंसा केकी पाहिजे. कधी कधी अनुकूल परिस्थितीत आपल्या इप्सित कार्यात अजपेक्षितपणे दुप्पट यश मिळू शकते, पण ते समजून घेण्याचा विवेक आणि काळाची पारख नसली तर मनुष्य सद्भाग्याला लाय मारणारा मूर्ख बनू शकतो. शिवशांभु नावाच्या एक धनगराने अगदी असेच केले. श्रम विसरण्यासाठी मी आपणास ती गोष्ट सांगतो ऐका."

वेताळ गोष्ट सांगू :-

वेताळाच्या गोष्टी

शिवशंभूला मोठे आश्चर्य वाटले. एक मामान्य धनगर राजा कसा काय बनणार? जरा विचार केल्यावर त्याला वाटले की माधूची वाणी मध्य होणारच. जाऊन त्याने ही वार्ता लोकांना सांगितली. लोक मूर्ख समजून हंसू लागले.

शरथ नावाच्या एका शिष्याला थोडी मजा करावी असे वाटले. तो म्हणाला- "अरे शिवा, तू तर आता आमचा राजा होणार! असे काढके कपडे घालून हिडण नको! तुला राजासारखे कपडे शिवून देतो. मग तुझे नक्षीब उचकटेत!"

शिवशंभूने जे काही पैसे जमवून लपवून ठेवले होते ते सारे खर्चून उंची कापड सरेदी केले नि शिष्याला दिले. शिष्याने त्याचे छान धानदार कपडे शिवले. ते कपडे घालून शिवशंभू गावात इकडे-तिकडे सवार करू लागला. त्याचे कपडे पाहून नासकरी त्याच्याकडे उपहासाने पाहू लागले.

मल्लवर्मा नावाच्या एका पेलवानाने शिवशंभूला विचारले- "तू मन्त्रयुद्ध करू शकतोय?"

"नाही!" शिवशंभू म्हणाला. "तुला तलवार चालवता येत नाही. तुझ्याजवळ एक तलवार मुद्दा नाही. तू पण कमळ रावदा?" पेलवानाने शिवशंभूची धडा केली.

शिवशंभू एक प्रतिष्ठित नासकरी विश्व-जर्मिडे गेला. तो तरुणाना लाठी व तलवार शिकवतो. विश्वशर्मा तो म्हणाला- "मी राजा होणार आहे. मला तलवार चालवायला शिकवशील?"

विश्वशर्मा म्हणाला- "काय मोठेस? प्रथम तुझ्याकडे एक तलवार असली पाहिजे. ती कोठून तरी पैदा कर."

शिवशंभूने आपल्या जवळचे सगळे पैसे खर्चून कपडे बनवलेले होते. आता तलवार कोण देणार? असा विचार करीत तो भैरव नावाच्या एका लोहाराकडे गेला. तो लोहाराला म्हणाला- "भैरव, मी राजा होणार आहे. माझ्यासाठी एक छान तलवार बनवून देशील? मी राजा झालो की तुला उत्तम बक्षिस देईन."

भैरव हसत म्हणाला- "शिवशंभू, ऐक, माझ्या सहा मेंढ्या हरवल्या आहेत. पोषून दिल्यास तर मी तुला हमखास एक तलवार बनवून देईन.

शिवशंभू मेंढ्यांच्या ओघात निघाला. गावापासून खूप दूर गेला. शेवटी एका वायेंत विजेच्या झाडाखाली त्याला हरवलेल्या मेंढ्या दिसल्या. मेंढ्यांना हाकत तो गावाकडे निघाला. रस्त्यात त्याला एक रथ मिताळा दिसला.

शांतिपुरी राज्याची राजकुमारी नलंदा आपल्या सख्यांसह त्या रथातून चालली होती. तिने पाहिले की एक राजाचा वेध धारण केलेला धनगर मेंढ्या हाकत चालला आहे. तिने रथ थांबवला, खाली उतरून म्हणाली- "तू कुठल्या देशाचा राजकुमार अशा मेंढ्या हाकत चालला आहेस?"

राजकुमारीच्या सौंदर्यावर मोहित होऊन शिवशंभूने जरा ही न थाबरता विचारले- "आज मी कोणत्या ही देशाचा राजकुमार नाही, पण मी एक महिन्यात राजा होणार आहे. राजा झाल्यावर माझी तुझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा असेल. तुला हे मान्य आहे?"

शिवशंभूचे बोलणे ऐकून राजकुमारीला अतिशय राग आला. सेवकांनी शिवशंभूला पकडून त्याचे हात बांधले. थोडे पुढे गेल्यावर शराबन्दी नावाचा एक पर्वताकार राक्षस त्यांना सामोरा आला. त्याच्या डोक्यावर मुकुट होता. त्याच्या अंगावर खूप सोन्याचे दागिने होते. त्याच्या कमरेला तलवार लटकत होती, आणि त्याच्या डाव्या हातात रत्नखचित गदा होती. **■** भीमकाय राक्षसाला पाहताच राजसेवक, राजकुमारीच्या सल्ल्या आणि रथाचा सारथी हे लोक पळून गेले.

हात बांधलेल्या शिवशंभूकडे पहात राक्षस शराबन्दीने विचारले—“विद्याव्या तू रे काय अपराध केलास, सांगशील?”

“मी तर काहीच अपराध केलेला नाही!” निर्भयपणे शिवशंभूने उत्तर दिले आणि मग आपली सर्व कहाणी सांगितली.

मगळ काही ऐकून शराबन्दी नलन्दाकडे वळून म्हणाला—“राजकुमारी, मी शराबन्दी नावाचा राक्षस आहे. भूमीकावरील सर्व प्रांगण्या गोष्टी पाहून त्यांचा आपल्या लोकात कसा असल करत येईल हे पाहण्यासाठी मी येथे आलो आहे. मी अदृश्य **■** राहून **■** तरुणाला मुनीने दिलेल्या आशिर्वादाबाबत जाणले आहे. हा तुला जे काही म्हणाला, त्यात **■** काही दोष मला दिसत नाही. त्यामी एवढेच म्हटलं की राजा झाल्यावर तुला संमत असेल तर

तो तुझ्याशी लग्न करील. यावर तुला एवढे रागवायला काय झालं?”

नलन्दा रागाने म्हणाली—“तों तर एक धनगर आहे. मी आहे राजकुमारी. काही दिवसांपूर्वी भवानकपणे माझे वडोळ वारले. म्हणून मी या राव्याची शासिका बनले. या तरुणात नाचाला सुद्धा काही वीराची लक्षणं दिसताहेत का? भवा स्थितीत भाड्याशी विमाह करण्याची **■** करण हा सुद्धा अक्षम्य अपराध आहे.”

हे उत्तर ऐकून राक्षस हसला आणि म्हणाला—“जर एकाद्या तरुणाला **■** ध्यास असेल ति तो कर्मयोगी असेल तर त्याला प्रांगला वीर व्हायला किती **■** लागणार? मी एका पंधरवड्यात याला

महावीर करून टाकीन. **■** तर तु त्याच्याशी लग्न करशील?”

नलन्दा क्षण भर गप्प राहून म्हणाली—“सिंहपुरीचा राजा विक्रमसिंहाने माझ्या राज्यावर अन्यायाने आक्रमण केले. जर या युवकाने विक्रमसिंहाचा पराभव करून दाखविला तर मी याच्याशी अवश्य लग्नाला तयार होईन!”

राक्षसाने हे सवें ऐकून पेटले. तं तर नलन्दा तेथून निघून गेली. राक्षसाने एक पंधरवड्यात शिवशंभूला गदा-युद्ध, धनु-विद्या, खड्ग-युद्ध यांरे विद्यांचे शिक्षण दिले.

यानंतर राक्षस ति शिवशंभू दोघे जण मिळून विक्रमसिंहाकडे गेले. तेथे विक्रम-

सिंहाने आपल्या शेनेसह पत्ताच टाकला होता. राक्षसाला पाहताच विक्रमसिंहाचे सैनिक चारी दिशांना पळून गेले. पण विक्रमसिंहाने तसवार उपसली आणि शिवशंभूवर त्याने हल्ला केला. काही वेळ दोघांच्यात चांगलीच झटापट झाली. इतक्यात शिवशंभूने विक्रमसिंहाच्या तळवारी वर चार केला आणि ती दूर जाऊन पडली. विक्रमसिंह घाबरून धोडघावर स्वार झाला आणि पळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी राक्षसाने शिवशंभूला वरोवर घेऊन आणि ते नलन्दाकडे पोचले. राक्षस नलन्दाला म्हणाला—“राजकुमारी, शिवशंभूने विक्रमसिंहाचा पराभव केलेला

आहे. तो धोडघावर वसून आपल्या राज्यानीकडे पळून गेला.”

नलन्दा म्हणाली—“विक्रमसिंहाचा पराभव करण्याचं धेय शिवशंभूला कसं देता येईल? तुला राक्षसाला पाहून त्याची सेना पळाली आणि या गोवळात विक्रमसिंहाला पराभूत करणं हे काही मोठं गोयं नाही.”

“तू तर मोठी हुषार दिवते आहेस. पण तुझ्या राजतोति-संजाचा बापरा आमच्यावर नको करू!” राक्षस म्हणाला.

नलन्दा काही उत्तर देणार एवढ्यात राजसेवकांनी प्रवेश केला आणि बातमी दिली—“महाराजो, विक्रमसिंह धोडघावरून साली पडला आणि मेल्या. त्याच्या दुष्ट शासनामुळे आसून गेलेले मंत्री, राज्याचे पदाधिकारी व काही प्रमुख लोकांमो मिळून विक्रमसिंहाला पराभूत करणाऱ्या शिवशंभूला बतविण्याचे ठरवले आहे. ही बातमी आताच इतक्यात धेय पोचली.”

हे वृत्त ऐकून नलन्दाने लाजून शिवशंभूकडे पाहिले. आणि म्हणाली—“आता तुझ्याशी लग्न करायला माझी काही हरकत नाही.”

मोठ्याने खदावता हसत उद्गारला—“मला वाटत की आम्ही राक्षस-

वशी लोकच तुम्हां मानवांहून अधिक बदार आहोत.” नंतर शिवशंभूकडे वळून राक्षस म्हणाला—“हं, आता बोल शिवा, तुला राजकुमारीशी विवाह करायला काही अडचण नाही?”

शिवशंभूने दृढपणे उत्तर दिले—“माझी या राजकुमारीशी लग्न करण्याची मुळीच इच्छा नाही.”

शिवशंभूच्या खांद्यावर थाप देत राक्षसाने प्रशंसोद्योग करायला सुरुवात केली—“साबास शिवा, तुझा निर्णय मोठा विवेकपूर्ण आहे. तू एक राजा झाल्यास सर्वस्वी योग्य आहेस!” नंतर राक्षस तेथून निघून गेला.

वेताळाने राजाला ही गोष्ट ऐकून विचारलं—“राजा, जर शिवशंभूने नलन्दाशी लग्न केलं असतं तर तो सिद्धपुरी वरोवर शान्तिपुरीचा ही राजा असता. असली सुरेख संधि हातची मोडणं मूर्खपणाच नाही तर काय? असल्या माणसाची ज्या राक्षसाने तारोफ केली त्याला काय

म्हणावं? या माझ्या वंकेचं समाधान जाणून ही तुम्ही न केले तर तुमच्या शिराचे तुकडे तुकडे होतील.

विक्रमादित्यानं उत्तर दिले—“नलन्दा ही अत्यंत स्वार्थी आहे. आक्रमक होऊन आलेल्या विक्रमसिंहाचा शिवशंभूने पराभव केला. तरी काही सांगून नलन्दाने त्याच्याशी विवाह करण्यास मान्यता दिली नाही. पण जेव्हा तिने ऐकले की शिवशंभू सिद्धपुरीचा राजा आहे, तेव्हा लगेच ती निःसंकोचपणे त्याच्याशी लग्न करायला तयार झाली. यावरून शिवशंभूने ताडले की नलन्दा मोठी स्वार्थी आहे आणि तिच्या मनात अधिकाराची तीव्र लालसा आहे. म्हणूनच त्याने तिच्याशी विवाह करण्यास मान्यता दिली नाही. राक्षसाने सर्व जाणून शिवशंभूची प्रशंसा केली.”

इतके सांगून राजा गप्प झाल्यावर वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुनः दिसून आला.

(कल्पित)

सावत्र आई

साहित्याची चांगली जाण असणाऱ्या एका स्त्री ने आपल्या मुलाला, सध्या मुलाहूनही छुप चांगल्या तऱ्हेने वाढवले. तो आपल्या आईच्या देखरेखीखाली एक महान् कलि बनला !

सावत्र आयांच्या अत्याचारांचो जगदी लढ्याल टोका करणारे एक व्यंग्य-काव्य त्याने रचले आणि ते चांगलेच लोकप्रिय झाले. घड्यातेही त्याचे या काव्याबद्दल अभिनन्दन करून त्याला चांगले मोठे वसिसही दिले. हा लढ्याल मिळाल्यानंतर त्याने जरी येऊन आपल्या सावत्र आईच्या पायांवर डोके टेकले !

पात्रर आई त्याला म्हणाली- "बाळा, जगात आधीच सावत्र आयांबद्दल सर्वांचे मत कलुषित असले. की तर तुला चांगले लाबा-कोडाने वाढवले ना? मग तू सावत्र आयांवर अज काव्य लिहिलंस हे योग्य केवढस का?" असे बोलत ती विचारी रडू लागली !

"आई, धमा कर मला. जगातल्या सगळ्याच सावत्र आया तूझ्यासारख्या असल्या तर हे काव्य मला लिहिताय नसते आहे. म्हणजे सावत्रां देवी ! तुम साग, इतर सावत्र आयांच्या बागवृक्षीला काय म्हणावे?" असे म्हणत त्याने आईचे पुसत टाकले.

चांदोबा पुरवणी - ७ ज्ञानाचा खजिना

हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व

महाराणा प्रताप

हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व
हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व

हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व
हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व

हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व
हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व

हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व
हा महिन्याचे इतिहासग्रंथिड धर्मितत्व

तो कोण ?

वसिणे लढ्याल लढ्याल मंदिरावर विजयीचा
मुलतानने हल्ला लढ्याल. उत्तमता शि-

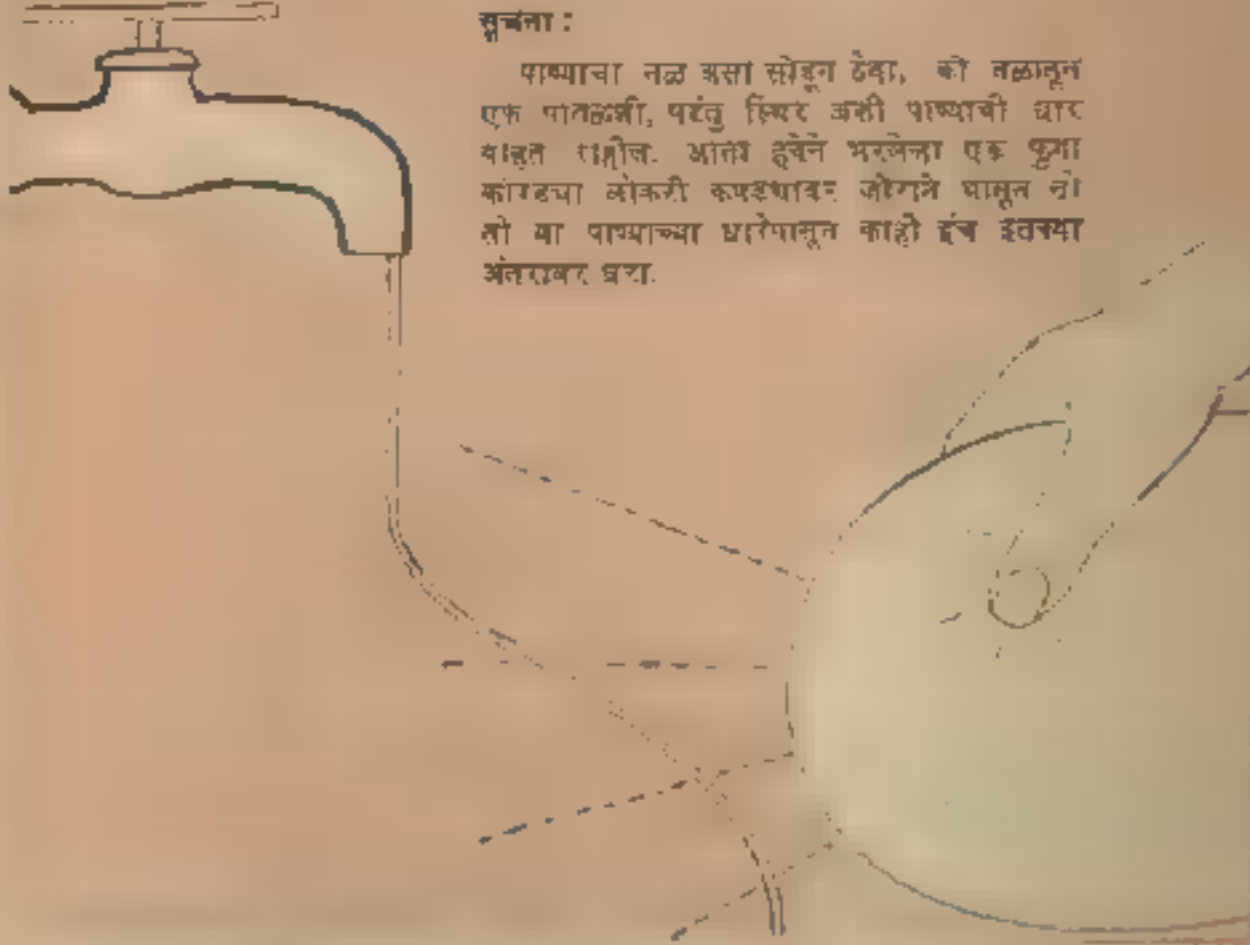
वानतर काही विचारातच एक माठा साध-
दिल्लीला पोचला आणि आश्व्या अथाग.

परतु सावने लढ्या दक्षिणेकडे परतूनच
जवान सुरू केला लढ्या त्याच्या जवानात

हा साधू कोण ? पान ७ पहा

सूचना :

पाण्याचा नळ कसा सोडून देवा, की नळातून एक पातळशी, परंतु स्थिर अशी पाण्याची धार वाहत राहिल. आता हवेने भरलेला एक फुगा कोरड्या कोकरी रुपड्यावर जोराने घामून तो तो या पाण्याच्या धारेपासून काही इंच इतक्या अंतरावर घेता.

काय होते आणि का ?

पाण्याच्या धारेला मध्येच वाक आल्यासारखा वाहतो नाही ? नळातून पाणी सरळ खाली पडण्याऐवजी मध्येच ते फुग्याच्या बाजूला पोहोचते वळते आणि मग पुन्हा सरळ खाली पडते.

धारे पाडता पाण्याच्या पातळीला धारेला एका बाजूला वळवण्यासाठी फारच थोड्या शक्तीची आवश्यकता असते. फुग्याच्या पृष्ठभागावर असलेली थोडीशी विद्युत्-शक्ति निर्माण झालेली असते आणि तीच पाण्याच्या धारेला तिच्या मार्गापासून आपसाकडे आकर्षण (ओढून) घेते ; फुगा कोकरीच्या कोरड्या रुपड्यावर वासल्यामुळे फुग्याच्या पृष्ठभागावर अनेक विद्युत् परमाणू जमा होतात आणि त्यामुळे त्याच आलेल्या विद्युत्-जगतोन्मा 'स्थिर विद्युत्' असे म्हणतात. ज्यावर विद्युत् परमाणू हळूहळू हवेत विखीत होतात ; परंतु असे दिसते की ते विखीत होण्यासाठी पाण्यासारख्या पदार्थाकडे अधिक वेगाने ओढले जातात. आणि हे विद्युत्-परमाणू विखीत होवाना ते ज्यात विखीत होणार त्यापेक्षा थोडेसे आकर्षण निर्माण होते.

आपण फुगा पाण्याच्या धारेच्या फार जवळ आणून दिला तर तो प्रवाह फुग्यावरून जाईल व त्यावर आपडेल, बरोबर आहे ना ? आणि हा जीना फुगा आता पाण्याला एका आमुला ओढू शकेल ?

विद्युत्-भारीत फुग्याने कागदाचे छोटे तुकडे अथवा चुरगुरे खुद्दी उचलू शकाल ? स्वतः वळून तर पहा.

जगातील आश्चर्ये

अलेक्झांड्रियातील दीपस्तंभ

अलेक्झांड्रिया शहरापासून जवळच, फारोस नावाच्या एका बेटावर, टॉलेमी फिलाडेफस याने बांधवलेला विशाल दीपस्तंभ उभा होता. इ. स. पू. तिसऱ्या शतकात हा अस्तित्वात आला. पांढऱ्या संगमरवरी दगडाने हे बांधकाम केलेले होते. त्याला अनेक मजले होते. प्रत्येक बरचा मजला हा त्याच्या खालच्या मजल्याहून लहान होता. त्याची उंची ५२० फूट होती व त्याच्या वरच्या टोकावर केलेला जाळ समुद्रातून ३० मैल अंतरावरून दिसे. भूकंप व समुद्राच्या लाटांमुळे तो दीपस्तंभ हळूहळू नष्ट झाला. परंतु त्याचे अवशेष १३ वे शतकापर्यंत पहायला मिळत होते.

विचार करणारा मर्त्याच्याचे विचार अमर !

आठवणही नाही, प्राचीन काळा पासून प्रगतीशील विचारवंत आणि पुराणमतवादी लोकांमध्ये नेहमीच अगडा झालेला आहे. विचार-स्वातंत्र्य व भाषण-स्वातंत्र्य यांच्या तारखे भातबाचा प्रगति होऊ शकते. परंतु मृत्युनामोकाच्या दृष्टीने ते पत नाही.

भारतीय ग्रंथानुसार, इ. स. पू. चहाव्या शतका-तल्या अथेन्सच्या राजातली संस्कृति अत्यंत उन्नत होती. योम्य विचार करणा- जाणि अधुनका पुर्वसह स्मित रूपनपासून पुक्त वरत वहावे गोप्यी रोपेल तरुणाता शिकव- जल्ल्या उपजवेन्नाचे शिकवणे आवहेना ! तरुण लोका या वल्लुतामी व्यवहारीला शहरणा माणूस सगजत तर या मनातनी लोकांनी

त्यांना दृष्ट व विक्षिप्त ठरवले ! सावजनिक शिक्का जाहीर केले गेले की हा पिडीला विषयवत आहे. पापशो-एक रागासव असणाऱ्या, न्यायाधीशाच्या एका मोठ्या मंडळाने त्याची चौकशी केली. सोक्रेटीसने आपला विरस असलेल्या आरोपांना हुशारीने व चातुर्याने दिली. परंतु न्यायाधीषांनी त्याला आणि मृत्युदंड ठोठावण्यात आला. हेमलोकांवाचे विष विरजत मरायची निशा सुनमण्यात !

स्पष्टता मिथ्या व साहस्यांनी त्याला गराव्य सदांच्या सोळाघात अथु होते, परंतु सोक्रेटीसचा वेहरा मात्र हसरा व आनन्दी होता ! त्याने अत्यंताना दुःख न कटणाग्रहण सोमितले. "मृत्यु म्हणजे काहीही नसण्याची स्थिति, निव्वर आत्म्याधि या अगादून दुसऱ्या जगामध्ये आता जाण्याची आली आहे आणि आपण आपापल्या मागने जाऊ या. मृत्युकडे आणि तुम्ही जीवनाकडे देवलाच ठाऊक कोणता मार्ग चाला !"

सर्वांच्या मत्प्रायहचचे हास्य विद्वत्वावर ठेवूनच सोक्रेटीसने हेमलोकांचा शेवटचा थंय आणि त्याची शूद्र हरपली ! अशा प्रकारे अथेन्सच्या कोट्या मत्ताच्या लोकांनी देशातल्या अत्यंत बुद्धिमान व्यक्तिचा शेवट पडवून आणला !

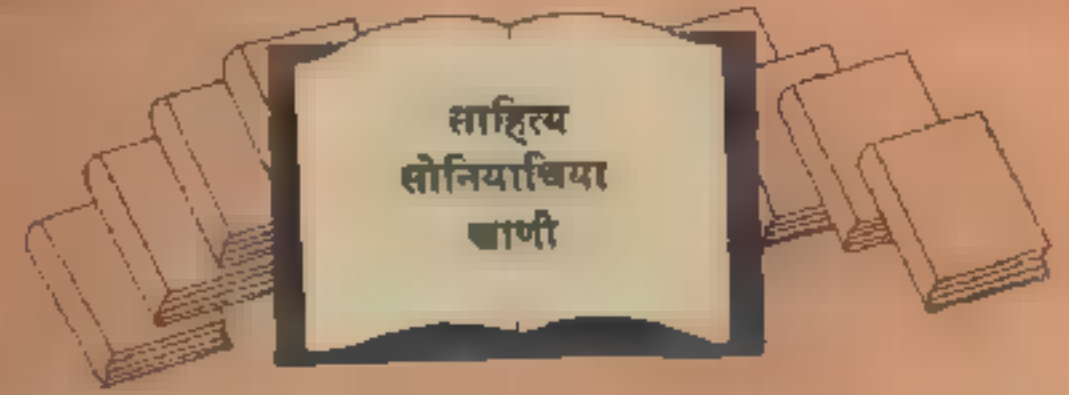
प्राचीन भारतात भटकली

१. भारतातील एका संस्थानाच्या मुख्य मन्त्र्याने आपल्या ज्येष्ठतम जमवलेल्या वस्तूंचे संग्रहालय स्थापन केले. ~~आता~~ ~~आता~~ राष्ट्रीय वस्तुसंग्रहालयाचा दर्जा देण्यात आला आहे. त्या मन्त्र्याचे नाव काय ?
२. हस्तेश्वरीशंकरून व परकीय संस्थाधन्यांकडून भारतातले कोणते महत्वाचे मंदिर सहा वेळा भजन केले गेले ?
३. या मंदिराचे स्थान पवित्र का मानले जाते ?
४. कोणती दोन नगपसिद्ध नेणी केवळ एकदा सत्तर वर्षांपासून सापडली ?
५. एक राजपुत्र प्रथम 'मगानक दूतीला' म्हणून ओळखला जाई. परंतु पुढे त्याला 'ममलिया' म्हणून संबोधले गेले. तो राजपुत्र कोण ?
६. कोणत्या लढाईमुळे बौद्ध धर्माची उन्नति झाली ?
७. 'गेटचे ऑफ इंडिया' नावाने ओळखले जाणारे स्मारक कोठे आहे ?
८. ते केव्हा ~~आ~~ कलासाठी बनवले गेले ?

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि शोधांची दुनिया

१. इक्षिण ध्रुवापासून ~~आता~~ ध्रुव किती अंतरावर आहे ?
२. आचार्यता पुरेता प्रकाश मिळविण्यासाठी किती काळचे पुरेसे आहेत ?
३. सूर्याभोवती किती धूमकेतु फिरत आहेत ?
४. चार ठोठे जमणारे मागे कोठे आहेत ?
५. गरमोंक होम्स या निर्माता सर अर्चर कॉनन डॉल कोणत्या व्यवसाय करील असे ?
६. माय कोणत्या इंदियाने वाम घेतात ?
७. एका राजाच्या मन्म-स्वान्धर्षी शोभा कोणत्या चित्राने वाढवली होती ?
८. वेडकाला आपले डोके फिरवता घेते का ?
९. नागलोक्याचे रक्त कोणत्या रंगाचे असते ?
१०. जगातील सर्वात जुना पुतळा कोणता ?

[पान ८ पहा]

१. परमेश्वराचा अहसा धारण करणारा नगाधिराज असे हिमालयाचे वर्णन कोणी केले आहे ?
२. चन्द्रगुप्त मौर्याची कथा कोणत्या नाटकाचा विषय आहे ?
३. हर्षवर्धनाची कथा कोणत्या ग्रंथात वर्णिलेली आहे ?
४. ज्या भारतीय कवीला ब्रिटिशांनी 'सर' ही पदवी दिली आणि त्याने ती स्वीकारली नाही तो कोण ?
५. कोणती भारतीय भाषा उजवीकडून डावीकडे लिहिली जाते ?
६. ही भाषा कशी निर्माण झाली ?
७. ही भाषा लिहिण्यासाठी कोणत्या लिपीचा वापर केला जातो ?
८. तुलसीदासाच्या रामायणाचे बरोबर नाव कोणते ?
९. तुलसीदास कोठे रहात असे आणि केव्हा ?

..... पान आठवर पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक ~~आ~~ शिकू या !

आसामी :	उत्तर	मराठी :	उत्तर	संस्कृत :	उदीचि
बंगाली :	उत्तर	कानडी :	उत्तर	सिन्धी :	उत्तर
इंग्रजी :	नाथ	काश्मिरी :	शुमाल	तमिळ :	वडक्कु
गुजराथी :	उत्तर	मल्याळी :	वत्तकु	तेलुगु :	उत्तरामु
हिन्दी :	उत्तर	उडिया :	उत्तर	उर्दू :	शुमाल
		पंजाबी :	उत्तर		

तुम्ही विश्वास ठेवाल ?

१. कि मन्नाकन्यांच्या काळातील भारतकर्ष नि आजचा भारत एकच आहेत ?
२. ~~३३~~ ताल चिन्हाक पाहून वस रागावतात ?
३. कि सर्वच परी परी संधितात ?

अहं, मृळीस नाही !

१. तो खूप विस्तृत देश होता.
२. बेलांच्या डोळ्यांना रंग-जात नसते.
३. मुंबई आणि पॉपट सामान्यपणे ~~३३३३३३३३~~ पोळत दोन्ही ~~३३३३३३~~ अन्य प्रभावजेघात राहतात.

नेहरूंची गोष्ट-३

जवाहरलाल नेहरू उच्च शिक्षणासाठी हरो सोवून केम्ब्रिजला गेले. तेथे त्यांनी विज्ञानशास्त्राचे शिक्षण घेतले, परंतु इतिहास, राजनीति आणि अध्यात्मशास्त्राची त्यांना अधिकसय आवड होती.

उत्तरावली

कोण ?

मोहानग, आणि ~~३३~~ मंदिर मारणय ~~३३३३३३~~

इतिहास

१. पहिला साकारा जेव, ~~३३३३३३३३~~ विभागा-क मधान सौदी.
२. सोमनाथन मंदिर.
३. श्रीकृष्णात जेव नेह जेवला आहे मानले जाते त्या प्रसंगा वेपे ने आहे.
४. अजंठा व शंभोरी.
५. भरोकर.
६. अतिशयची उदाई, किंने अशोकान महामयविल्लुन केले, त्याने ~~३३३३३३~~ मम स्वीकारला आणि त्याला मक्का केला.
७. मुंबईच्या अशोकी स्तूप या त्याची.
८. राजा जीने अशोक मंदिर येथी याच्या स्वाम्याने सन १९२१ मध्ये.

विज्ञान

१. २०१९ जीव.
२. एक दस्तान पुंसी तांबेल.
३. जेव मिश्रितदुन मजिब.
४. सध्या अमेजिकल.
५. डॉक्टर.
६. मापण्या विभेने.
७. मोला रिसा, कान्क ना राजा पहिला केजिनस एने ~~३३३३३३~~ जन्मल्यानी ने लायले.
८. नाही, कारण त्याला मान समेत.
९. नांदा.
१०. विषयवस्त.

साहित्य

१. साहित्यकार.
२. विज्ञानाच्या कुडारकड.
३. राजपुत्राचे 'मंदिर' इत मजिब.
४. श्रीकृष्ण राजा.
५. अ.
६. पहिले आणि हिन्दी याच्या अला मानील स्व-वेर्वापुडे, इकी मनेचा जो प्रयत्न करता आहे.
७. प्रशिक्षन.
८. मानवविज्ञान.
९. राजपुत्रीत. त्यांना ~~३३३३३३~~ १५३३ ते १५३६ श्रवत होता.

भारतातून प्रकाशित होणारी सर्वसात पत्रे ते मोठ्या धावडीने वाचन असत निघोत. जहात मराठ्यांची वाळ गंगावर टिकत आणि श्री अर्जुन पांच्या स्वदेश-येसाच्या भावनांनी त्यांना आणखीकरे जाहण्ट केले. परंतु त्यांचे वरील माव मवाळ पक्षाच्या नेत्यांपेक्षा एक होते.

त्या दिवसात केम्ब्रिजमध्ये रद्दाणाच्या भारतीयांनी 'मजलिस' नावाची एक संस्था सुरू केली आणि ते नेहमी त्या दिवसातल्या राजनीतीबद्दल चर्चा करीत असत. जवाहरलाल त्या सभेत भाग घेत असत आणि त्या लोकांची भाषणे खूप आदरपूर्वक ऐकत असत. परंतु केवळ संकोचामुळे त्यांनी त्या सभांमध्ये व्याख्यात कधीच दिले नाही.

१९०९ च्या शीघ्र स्थापित जवाहर-
लाज्जींनी आपल्या बहिष्कारोत्तर
पुरोष संघातल्या देहांचा दौरा केला
त्यावेळी त्यांनी विमान प्रयत्न
पाहिले! त्या विमानाने काय
जेलिन आले होते. प्रमोनीचा राजा
केसर घाले त्याचे घोंड्या आदरपूर्वक
स्वागत केले.

स्वदेशात पोचल्याबरोबर जवाहरलाज
रावनीतोळडे धूपच आर्कषित झाले.
१९१२ मध्ये वांकीपुरावा भावाजित
केलेल्या काँग्रेस परिषदेत त्याला भाग
घेतला. त्या समेत गोपाल कृष्ण
गोखलेच जवाहरलाजबरोबर आगता
प्रमाण पाहू शकले.

१९१० मध्ये जवाहरलाज केम्ब्रिजचे
पदवीधर बनले. पानंतर त्यांनी सर्वोत्तम
फोरफटका पारला. तेथेच त्या दिवस
मुरोवियन मित्राबरोबर ते
एकदा नदीत स्नान करून बर्फा-
सारक्या पाण्याच्या स्पर्शाने त्यांचे
हस्तपाय बधिर होऊ लागले. त्यावेळी
उत्ताराकडे येणारे मोहनाच्या जवाहर-
लाजजींचे त्यांच्या मित्रांचे रक्षण केले.

पानंतर जवाहरलाजजींनी उच्च
शिक्षण घेऊन बकिनी देवा या
परतु या देशात आणली
थीच ते नेहमी
आत असत, एका खाण्या गोतीने
जवानी एक हरीण खाण्याकडे
मोठ्या मोठ्या होळ्यानी
धीनतेने पाहू लागले. ते पाहून त्यांचे
बिचकले आणि
दिवसापासून त्यांनी शिकारीला
भाणे सोडून दिले.

त्यानंतर जवाहरलाज पांनी नंदरुचे
त्याचशास्त्राचा अभ्यास केला. १९१२
मध्ये (कायदाचे) पदवीधर बनून ते
भारतात परतले. आपला प्रभावीत पुढ
आपल्या बकिनीच्या कामात आपला
योग्य स्वरूप निवडीत
या विचाराने मोहोलास कर
अनन्दिता झाले.

१९१९ मध्ये जवाहरलाजजींनी काँग्रेस
परिषदेत जवाहरलाजजींनी गांधीजींचा
प्रथम पाहिले. अखिल आफ्रिकेन
ब्रिटिशांनी भारतीयांना दिलेल्या अ-
वांणकीसाठी त्यांच्याशी
साहचर्ये गांधीजींना पाहून
जवाहरलाज फारच अनन्दिता झाले.

जवाहरलालजींना जगणाकडे इकॉति अधिक आकर्षित करणारी आपली एक प्रमुख व्यक्ति म्हणजे-उताहा-नादमध्ये अनेक व्याख्याने देणाऱ्या थीमती सरोजिनी नामुट्ट. त्यानंतर लवकरच जवाहरलालजी एक उत्तम राष्ट्रवादी म्हणून प्रसिद्धीस आले.

१९१६ साली जवाहरलालजींच्या दिवशी दिवशी जवाहरलालजींच्या बाळगा-वरोबर विवाह परंपरेनुसार मोठ्या पाटापाटात साजरा झाला. नूतन दम्पतिने नेहूक घराण्याच्या पूर्वजांची भूमि आभारीमध्ये काही दिवस आनन्दान घालवले.

एकदा नेहूजी आपल्या एका नातेवाईकाबरोबर लक्षात आल्यात तेने तिवे जवळच अमरनाथची गुहा आहे असे समजून शेपेही एका बर्फाळ गहाडावर चढले. पण अचानक शय घडकून जवाहरलाल एका बर्फाळ भस्मेतून कोसळले. त्यांच्या नातेवाईकाने ताबडतोब त्यांच्याकडे शेर केकला, आणि त्याला घळन, मोठ्याच संकटातून वाचून जवाहर-लालजी वर चढून आले.

अपार्चितधन

पूर्णचन्द्रच्या एका नातेवाईकाने मरताना आपल्या इस्टेटी पैकी पंचवीस हजार रुपये ~~आपल्या~~ नावे लिहून ठेवले होते. आपल्या यादघाची ही रक्कम ताच्यात घेण्यासाठी तो त्या शेजारच्या गावी गला. तेथे पोचल्यावर अनेक लोकांनी त्याचे नशेब उजळल्याबद्दल त्याची तारीफ केली. तो एकून त्याच्या मनात कुठेतरी शंकेची ~~आपल्या~~ चुकचुकली.

पूर्णचन्द्र घरी परत निघाला, तेव्हा मारायण नावाचा एक माणस त्याला म्हणाला-“तुमच्या नावाच्या फुलचन्द्रची मुलगी ~~आपल्या~~ मुलाला पसलत पडली आहे. तेव्हा, कृपा करून न्याना माझ्या वतीने निरोप सांगा, की पुढल्या महिन्यातला मूहूर्त पाहून लग्नाची तारीख पक्की करा अन् तम मला कळवा.”

त्याला निरोप पोचवायचे वचन देऊन पूर्णचन्द्र आपले पंचवीस हजार रुपये घेऊन

आपल्या गावी परत आला आणि अगदी पोचल्या पोचल्या सर्वांत अगोदर त्यान आपली रक्कम एका जागी पुरून टाकाली.

नंतर तो फुलचन्द्रकडे ~~आपल्या~~ रयाला म्हणाला-“फुलचन्द्रजी, माझ्यामारखा अभागी या दुनियेत दुसरा कोणी तमेल! माझे सर्व पैसे चोरीला गेले.”

त्याला सहानुभूति दाखवत फुलचन्द्र म्हणाला-“हे बघ पूर्णचन्द्र, आपण गाववास्त म्हणून एकमेकांना माहित असली तरी आपलीतुपली इतकी घेनी कुठंय? अन् तम आपण एकमेकांचे नातेवाईकही नव्हेत! मग तू आपलं हे रडगारण माझ्यासमोर का बरं गातो आहेस?”

पूर्णचन्द्र पावर विषादाने हसत म्हणाला-“अरे! आपले पैसे गेल्याच्या दुःखातच मी इतका बुडून गेलो, की तुम्हाला एका चांगली बातमी देण्यासाठी मी इथे आलो

“बसुंधरा”

आहे हे मी दिसतूनच गेलो! अहो, तुमच्या मुलीच लग्न करले!" आणि पूर्णचन्द्रने नारायणाचा निरोप फुलचन्द्राचा सविस्तर सांगितला.

फुलचन्द्र यावर एकदम आनन्दून म्हणाला—"अरे, नू तर फारच चांगली बातमी आणलीस! सांग बरे मी तुला काय करू?"

"बापण फक्त सांभर रुपये कर्जाक्या. असेच आणखी काही मित्रांकडून मी पैसे कर्जाक्या घेऊन चार एकर जमीन खरेदी करीन. लोकांच्या कर्जाला तारण म्हणून माझे छोटे घर आहेच. मी माझ्या जमिनीची खूप मर्यादित करीन आणि

दोन-तीन वर्षांत कर्ज-मुक्त होऊन जाईन. नशीब चांगले असेल तर शेतात खूप घान्य पिकेल.

याप्रमाणे अनेकांकडून कर्ज घेऊन पूर्णचन्द्रने चार एकर जमीन घेतली आणि ती मनापासून शेतात खूप लागला. त्याची मेहनत पाहून गावचे लोक म्हणू लागले—"दृढनिश्चय असावा तर पूर्णचन्द्रसारखा. त्याच्याकडून सर्वांना काही शिकण्यासारखे आहे."

पावेळी एकूण सर्वजण पीकपाणी चांगले जाले. पूर्णचन्द्रच पीक तर सर्वात जास्त जाले! त्याने वर्षी आपले पाऊण हिस्सा कर्ज फेडून टाकले! तो प्रामाणिक होता आणि शिवाय आपले स्वतःचे घर आहे हे पाहून इतरांनी कर्जाबद्दल त्याला तगादा केला नाही.

दुसऱ्या वर्षी त्याने उरलेले सर्व कर्ज तर फेडलेच अन् शिवाय आणखी एक एकर जमीनही खरीदली. त्याचा प्रामाणिकपणा व मेहनती पाहून एका शेतकऱ्याने त्याच्याशी आपल्या मुलीने लग्न लावून दिले. यायकोच नाव माला.

लग्नानंतर एक दिवशी माला म्हणाली—"तुमच्याशी आज लग्न व्हावं असं मला खूप पुर्वोपासूनच वाटायचं! तुमच्याजवळ जमीनजुमला काहीच

नव्हत. म्हणून माझ्या बावांचा विरोध होता. पुढे तुम्हाला जेव्हा पंचवीस हजार रुपये मिळणार असल्याचं कळलं तेव्हा तुम्हाला आवई करायच त्याच्या मनात आलं; पण पुन्हा ते पैसे हरवल्यावर बंजराबाबदार माणसाच्या मुलगी देणं नको असं वाटून त्यांनी आपला विचार बदलला. शेवटी स्वतःच्या मेहनतीच्या जोरावर तुम्ही दस्तऐवज बनवलीत. पाहून त्यांनी आपला निवाह करून दिला. पण माझ्या मनात एक शंका आहे." इतके बोलून ती गप्प झाली.

"कसली शंका आहे, सांग तर खरं?" पूर्णचन्द्रने विचारले.

"तमं तर पहिल्यापासूनच तुमच्याजवळ आपलं घर होतं. पण बरेच दिवस तुम्ही इतरांच्या शेतावर काम केलेस. कर्जच फेडायला होतं, तर आधीही तुम्हाला काढता आलं की! तेव्हा भाना अस सांगा, की तुम्ही पैसे हरवले म्हणून तुम्हाला मेहनत करावी असं धादू लागले की लोकांनी केवळ दया म्हणून तुम्हाला पैसे उधार दिले?" मालाने शंका विचारून टाकली.

पूर्णचन्द्र यावर हसून म्हणाला—"तमं तर सरी गोष्ट कुणालाच ठाऊक नाही माझी बायको आहेस म्हणून खरं सांगतो.

शेजारच्या गावाहून आपले पंचवीस हजार रुपये आणत असनावाच फुलचन्द्रच्या मुलीच्या लग्नाचा विरोधही आणावा लागला. माझा असा अन्दाज आहे की फुलचन्द्रच्या मुलीच्या लग्नाला दहा हजार तरी खर्च होणारच. तेव्हा माझा अचानक पैसे मिळालेले जाणून फुलचन्द्रने माझ्याकडे पैसे कर्जाक्या मागितले असले. त्याचा भाषा खास असा परिचयही नव्हता. पण मी 'पैसे नाहीत' म्हणू शकलो नसतो! गावकऱ्यांनीही विस्वास नसता ठेवला ना माझ्यावर! पैसे काही मी मेहनत करून मिळवले नव्हते-अंधान्धपण मिळाले होते ने! अमल्या पंगाना लोकांच्या मनात काही

किमश नसते. फूलचन्दच काय. पण नावातल्या आणखी कोणी ऐसे मागितले असते तर मी 'नाही' म्हणू शकलो असतो का? लोकांची खप्पा मज्जी झाली असती माझ्यावर! परं असंच विना कष्टाने मिळालेले धन कर्जाक घेतल्यावर ते लपचार परत करामचीही कोणी फिकीर नसती केली. म्हणून शेवटी मी खोटंच मागितलं. की पैसा चोरीला गेला!"

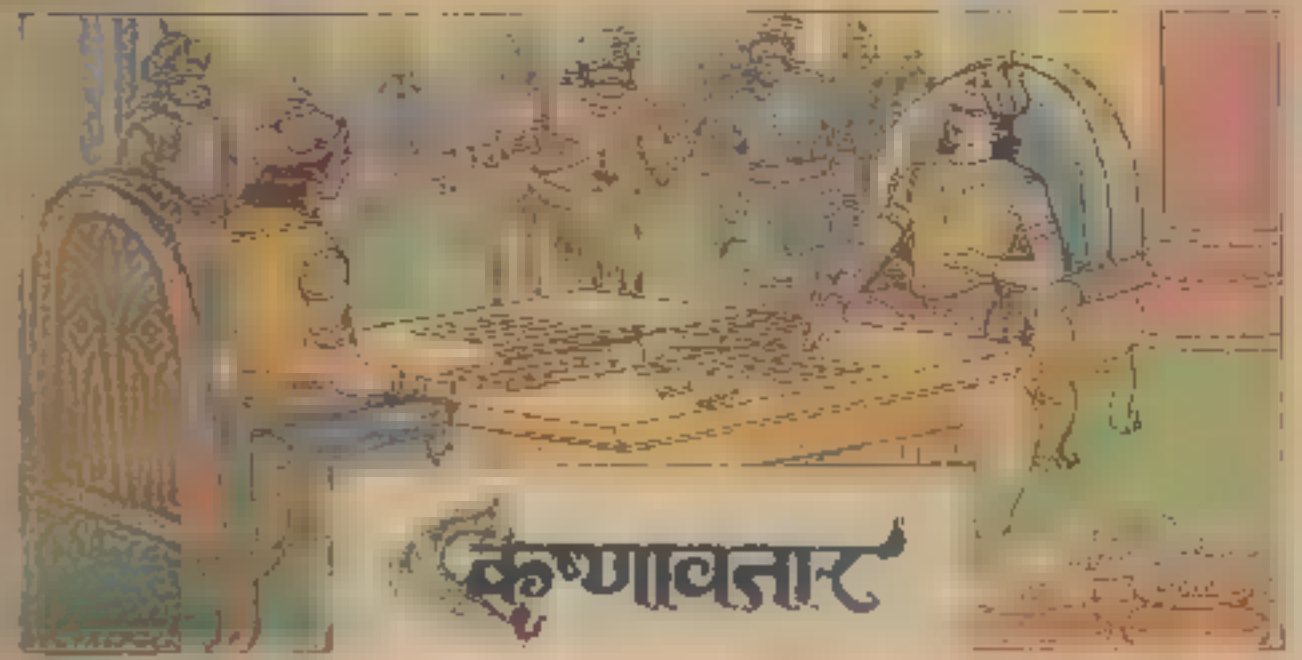
यावर माला म्हणाली—"बराच दुःखा विचार केलात की! पण मग खरंच मेहनत करून कर्ज चावलेत, की लपवून ठेवलेल्या पैशातून फडकले ते?"

"छे छे! तसे नाही झे! मी मेहनत पाळूनच कर्ज फेडली. माझा आपल्या मेहनतीवर पूर्ण विश्वास आहे. पण यापूर्वी कर्ज घ्यायला मी भीत होतो. दुर्दैवाने गीक आले नसतं तर मला माझ एकुलत एक धर विकून टाकाव लागल असत पण आता पन्नीस हजारपर्यंत कर्ज काढायची

हिम्मत आली होती माझ्यात! त्याच हिम्तीने मी खूप मेहनत केली, पैशाचं बळ होतं ना मागे! आणि मला त्या पंचवीस हजाराला हातही नाही लावता लागला! गावान माझी प्रतिष्ठा वाढली. माझा आपल्या शक्ती अन् युक्तीवर विश्वास आहे. शिवाय मला तुझ्यासारखी चांगली दस्त गृहिणीही मिळाली!" पूर्णचन्द्र प्रसन्नतेने म्हणाला.

"तुमच्यात चांगली दूरदृष्टि आहे! आळशीपणा नावालाही नाही आपाक मिळालेल्या घनाचा तुम्ही जसा उपयोग केलात तसा करणारे जीवनात सदा सफलच होणार. असा योग्य पति मला मिळाला हे माझंच अहोभाग्य!" सभाधानाने म्हणाली.

यानंतर पूर्णचन्द्रला प्रत्येक कामात सफलताच मिळत गेली तरीही स्वतः मेहनत करणे त्याने सोडले नाही! अन् त्याने आदर्श जीवन व्यतीत केले.

कृष्णावतार

दक्षिण देशातील आपल्या मित्रांच्या सल्ल्याने हक्मीचा अहंकार वगुमार थांबला. एका सभा-मंडपात घुत-कीडेची सर्व सामग्री संदर रीतीने सजवण्यात आली. जुगार खेळण्यासाठी एव सोन्याचा पट, मोहरा आणि फाने यांची आवकधा केली गेली. आता बलरामकडे निमंत्रण पाठवले गेले—"आपण भानंदाचे थोडा वेळ घुत खेळू या. आपण खेळत भाग घेण्यासाठी अवश्य पावे." बलराम जुगाराचे विशंग्र प्रेमी होते, मोठ्या उत्साहाने सभा-भवनाने हुजर आले.

दक्षिण देशाच्या राजांनी सुचविले—घुत खेळण्यासाठी बलराम व हक्मी यांची जोडी सर्वात उत्तम. खेळ सुरू झाला. मोती, रत्ने

आणि गोने यांचे हींग पणावर लावले गेले. दहा हजार सुवर्ण-मुद्रा लावून बलराम हारले, पुन्हा तेवढ्याच सुवर्ण-मुद्रा लावल्या या ही वेळी बलराम हारलेच, नशीबाचा खेळ असा की बलराम हारतच गेले.

शेवटी बलरामाने एक कोटी सुवर्ण-मुद्रा पणावर लावल्या आणि यावेळी मात्र ते जिंकले. असे असून ही हक्मीने आरडा-ओरडा केली—"मीच जिंकली आहे. बलरामना फामेन बट्ट टाकता येत नाहीत मी एक कोटी सुवर्ण-मुद्रा जिंकल्या आहेत."

हक्मीचा मित्र कलिंग राजाने बलराम-कडे उपहासाने पहात म्हटले—"खरेच, हक्मीचेच म्हणणे खरे आहे. हक्मीने डाव जिंकला. बलराम हारले!" यावर बल-

शकले नाहीत. अशात येऊन त्यांनी रुक्मी वर गुहे घालायला सुखात केली नि त्याला चित्त केला. नंतर जूगाराचा पट कलिंगाच्या डोक्यावर आपटून त्याला जखमी केले. बाकीच्या राजांनी बलराम वर हल्ला चढविला, तेव्हा त्यांनी तलवार उपसून सर्वांचा शिरच्छेद केला. सर्वजण घाबरून पळून गेले.

■ सर्वे कपट-कथा संपल्यावर बलराम घरी आले आणि श्रीकृष्णाला सर्व वृत्तान्त सांगितला. श्रीकृष्णाने यावर काहीच आक्षेप घेतला नाही. बलरामाची प्रशंसा पण केली नाही. इतर प्रमुख पादक-मंडळींनी मात्र बलरामाची तोंड मळून स्तुति केली, नि रुक्मीची भत्सना केली.

नंतर सर्व जण वधू-वरासह द्वारकेस परत आले.

बलरामचं वळ आणि पराक्रम, शक्ति व सामर्थ्य निःसंशय असामान्य होतं. रहा हजार हत्तींचं वळ असल्याच्या भीमान बलरामप्राणी राहून शिक्षण घेतलं होतं. सर्वांना वाढायचं की बलराम आणि भीम यांच्यात लढाई झाली तर जय भीमाचाच होईल.

एकदा श्रीकृष्णाचा मुलगा सांजू हा दुर्योधनाची मुलगी लक्ष्मणा हिच्या प्रेमात पडला आणि तिला पळवून नेऊ

लागला. कौरवांनी त्याचा पाठलाग केला आणि त्याला बंदी बनवून हस्तिनापुरच्या तुलगाठ ठांवात ठेवले. ही बातमी समजताच बलरामांना अस्त्र, हस्तिनापुरला गेले आणि सांजूला कारागृहातून मुक्त करण्याची विनंती केली. पण कौरवांनी बलरामांची विनंती मान्य केली नाही.

यावर बलरामांनी हस्तिनापुरच्या जमतेला त्यांच्या घरासकट गंगेत उकलून देण्याची प्रतिज्ञा केली आणि किल्ल्याच्या परिसरातील आपला नागर वसुधामास मुरुषात केली.

हा सर्व प्रकार पाहून दुर्योधन इतर कौरव बाबरेले आणि रमाजी सांजूला आणून बलरामांच्या ताब्यात दिले. अशा प्रकारे बलरामांचा राग आता दुर्योधनाने बलरामांचा शिष्य होण्याचे ठरवले आणि त्यांची गुरु-पूजा केली. बलरामांच्या नांगरामुळे हस्तिनापुर काय-मचे एका वाजूला वर आले व दुसऱ्या वाजूला उतरले झाले. बलरामांचे शिष्यत्व पत्करून दुर्योधनाने गदा-मुद्रात उत्तम कौशल्य प्राप्त केले.

याच कालात राक्षसांच्या जगात नरका-सुर फार बलाढ्य बनून राहिला. प्रागज्यो-तिषपुर ही त्यांची राजधानी होती. त्याच्या आईचे नाव मूदेवी होते. ब्रह्मदेवाकडून

त्याने अनेक वर मिळविले होते. कोणी ही देव त्याला पराजित शकत नसे. त्याने व पराक्रम पाहून सर्व लोक थरथरा कापत.

नरकासुर सर्वात अगोदर आपल्या सेने सह इंद्रपुरी जाऊन गेला. नगराच्या प्रवेश-दारावर आपल्या मूठीचे जोरदार आघात केले, तेव्हा ती मोडून पडली. मग त्याने सिंह-गर्जना करून इन्द्राला घुब्यासाठी पुकारले. ऐशवतावर स्वार होऊन आपल्या वज्रायुधा सह इन्द्र घुब्यासाठी झाले. नरकासुराने कशाची ही पर्वा न करता इंद्रावर हल्ला चढवला. यम, वरुण आणि कुबेर आपल्या सैन्या सह इन्द्रांना मदत

रामाचा धागो चढला, तरी पण आपल्यावर नियंत्रण ठेवून त्यांनी तिथे असलेल्या लोकांना विचारले—“तुम्हीच सांगा, तर मी जिकला, नि म्हणताहेत रुक्मीचा गध झाला. हा कुठला न्याय?”

बलरामांना समजेल? या लोटघाला काय उत्तर द्यावे? एकदमच आकाशवाणी झाली—“बलराम जे म्हणतो आहे ते खरे आहे. रुक्मिणी खोट वोलतो आहे. तुम्ही सर्व जण तोंडाला कुलूप लावून मुकाट्याने कसे सर्व ऐकून घेत आहात?”

यावर ही कोणी आपले तोंड उककटले नाही. आता बलराम स्वतःचर तांबा ठेऊ

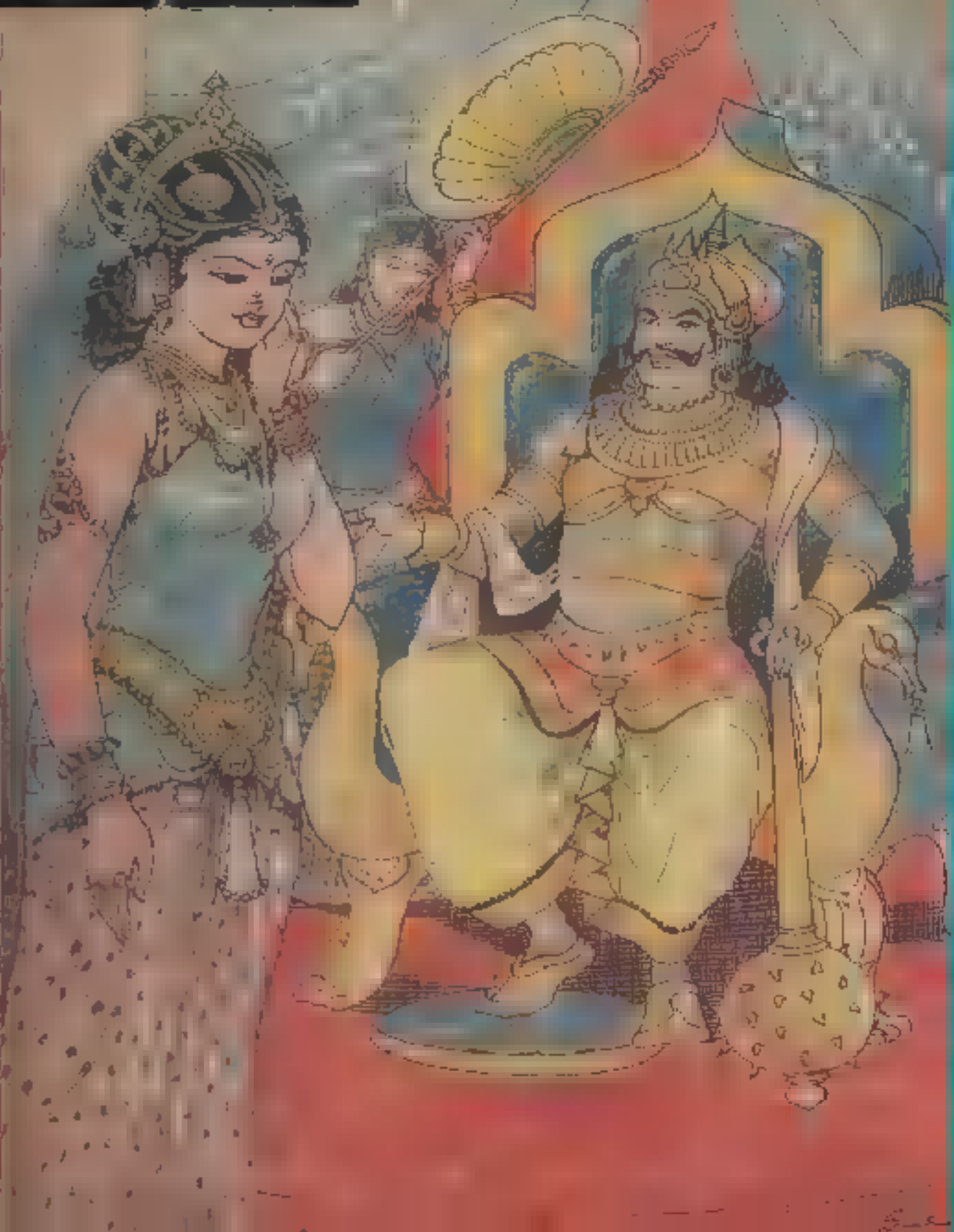
स्वतः इद्रांनी ही रणांगणातून काढता पाव
बेतला. अशा प्रकारे नरकासुराने देव-
लोकात प्रवेश करून सर्वथे जपूवं यश
मिळविले व आपल्या विजयाचा इका
पिटला.

यानंतर नरकासुर इन्द्राच्या आसनावर
वसला, नि ऊर्वशीला बोलवून आज्ञा केली—
"एक, मी सर्व दिव्पाळांना बुद्धात हरवणं
आहे. आता मीच सर्व देवांचा राजा आहे.
आजपासून नृत्य-नायकाने तू माझ मनोरंजन
करायचं! समजलीस?"

"असं होय? तर मग सर्व मुनी आपल्या
यज्ञात आपली पूजा करतील, तेव्हा मी
आपली इच्छा-पूर्ति करीन." ऊर्वशीने उत्तर दिले.

नरकासुराने ऊर्वशीची अट मान्य केली.
यानंतर नरकासुराने भमरायली लुटली,
मुमूक्षु पर्वतावर असलेली रत्ने घेऊन बाहेर
काढली, हजार देव-कन्यांना कैद केले,
विश्वकर्माची मूलगी आपल्या महालात
आणून ठेवली, अदितीच्या कुडलांचे अपहरण
केले आणि आपल्या नगरी परत आला.

नरकासुराच्या आज्ञेवरून त्याच्या सेवक-
राक्षसांनी चौदा लोकांतील मूल्यवान वस्तु
लुटून आणून त्याला दिल्या. ते जेथे जात,
तेथे लोकांना त्रास देत आणि अप्सरांना
पळवून आणीत. त्यांनी सोळा हजार एकूण

करायला पावले. दोन्ही पक्षात तूबळ युद्ध
सुरू झाले.

नरकासुरा मदत करण्यासाठी हयग्रीव,
निशुंभ व मुरासुर नावाचे तीन राक्षस-
संता आपल्या सैन्यासह युद्ध-भूमी वर येऊन
दाखल झाले. हयग्रीवाने वरुणा बरोबर
युद्ध केले. या युद्धात वरुणाचे डोके फुटले व
तो मृत्युमुखी होऊन पडला. शुद्धी वर येताच
त्याने पलायन केले. त्याच्या बरोबर त्याचे
सैन्य ही पळू लागले. तसेच निशुंभाने यमा
बरोबर आणि मुरासुराने कुबेरा बरोबर
युद्ध केले. त्यात यम आणि कुबेर हरले व
आपल्या सैन्यासह त्यांनी माघार घेतली.
शेवटी नरकासुराच्या लडाख्यांना पावळून

गंधर्व-कन्या, कित्येक लाख यक्ष-नारी, तसेच किन्नर, शिखर, विद्याधर स्त्रियांना कैदी बनवून आणले.

प्रागज्योतिषपुरच्या बाही बाजूंना चार महान् थोडे-मुरासुर, हृषीकेश, निषांभ आणि पंचजन उभे राहून नगरीचे संरक्षण करू लागले. मुरासुराला हजारो भुलगे होते. त्यांच्यामुळे कोणाला नगरीत प्रवेश करणे सहज शक्य नव्हते.

यानंतर नरकासुराला वाटले की समस्त भूलोकावर आपले आधिपत्य असावे. सर्वत्र सत्कार करून तो विनाश करू लागला. मुनींना वस्तू करून सोडले, ब्राह्मणांचा संहार केला. सर्व राजांना जाहि जाहि

केले. धर्माचा करण्याची जणू त्याने प्रतिज्ञा केली.

एकदा नरकासुर बदरीवनात आला. तेथे अनेक ऋषि आपल्या यज्ञ-कार्यात मग्न होते. त्यावेळी नरकासुराला ऊर्वशीच्या वटीची झाली. त्याने ऋषींना विचारले— "तुम्ही कोणाला यज्ञ करीत आहात?"

ऋषींनी सांगितले— "वेदांच्या आज्ञेनुसार आम्ही इद्राला स्मरून हा यज्ञ करीत आहोत!"

नरकासुर रागाने लाल होऊन म्हणाला— "इद्र, वरुण, यम, कुबेर इत्यादि सर्वांना मी पुढात हरवले आहे. त्यांचे राज्य मी जिंकले आहे. मगळभा विरमाया अधिपति आहे. म्हणून तुम्ही सर्व जण आता माझी उपासना करा. मला नमस्कार करा. मला मनुष्य कराल तर मी तुमचे सर्व मनोरथ पूर्ण करीन."

ऋषींनी स्पष्टपणे वजावले— "हे सर्वस्वी अनुचित आहे. सर्व लोकांचा शासक तू इन्द्र! तू बोलून-चालून दुष्ट राक्षस. परिस्थितीत आम्ही तुज्या पूजा कशी करू शकणार?"

ऋषींनी हे उत्तर ऐकून नरकासुराच्या तळपायाची आग मल्लकाला गेली. त्याने गरजूंना आपल्या सेवकांना हुकूम दिला— "हे मुनि गर्वाच्या भरात शकवास करीत

आहेत. पाचा हा यज्ञ उखडून टाका." नरकासुराच्या आज्ञेनुसार राक्षसांनी लगेच अग्निकुंडे भरून टाकली, जनावरांची हत्या केली, यज्ञाचे होता, उद्धाता व अन्य मंडळींना मार-पीट केली, दर्भ जाळून टाकले, यज्ञ-सामग्री इतस्ततः फेंकून दिली. शिजविलेले सोमरस टाकले, सोमरस राखेत ओतून टाकला नि असे अनेक बीभत्स प्रकार केले. हे सर्व कांड संपवून नरकासुर घरी परत गेला.

यानंतर दमिष्ठ, वामदेव, जावाली, धन्व, भरद्वाज, मरुत इत्यादि सर्व महा-ऋषि विचार-विनिमयासाठी एकत्र येऊन बसले. या दुष्ट राक्षसां पासून यज्ञाचे रक्षण करणे करावे ही समस्या सर्वांपुढे होती.

या नरकासुरापासून आपले रक्षण करणारे कोणो नसेल तर जिवंत राहणं कठिण होऊन जाईल. दोवटी सर्वांनी निश्चय केला की अवतार-पुरुष श्रीकृष्णच या सर्वांपासून आपला उद्धार करू शकतील. आता शरण गेले पाहिजे. असा विचार करून सर्व जण द्वारकेच्या रोखाने निघाले.

दक्षिण दिशेला यात्रा करीत असता वाटेत लाभणाऱ्या तीर्थ-स्थानी स्नान करीत सर्व ऋषि भागीरथी पर्वत पोचले. इथे स्नान करून त्यांनी प्रायश्चित्त केले. अशा वैभवसंपन्न द्वारकापुरीस आले.

या नगरीतील ऐश्वर्य पाहून त्यांना अन्वन्त आपणच वाटले. राजपक्षावकत

पुढे जात ते राजमहालापर्यंत पोचल. श्रीकृष्णाकडे बातमी पोचली की बदरी-वतातून काही ऋषि त्यांना भेटण्यासाठी आलेले आहेत.

ऋषींच्या आगमनाची वार्ता समजताच श्रीकृष्णाने प्रद्युम्नाला बोलवले आणि ऋषींचे स्वागत करून त्यांना आदरपूर्वक घेऊन येण्यास सांगितले.

राजमहालाच्या बाहेर येऊन प्रद्युम्नाने ऋषींचे प्रेमाने स्वागत केले आणि त्यांना श्रीकृष्णाच्या समा-सवनात घेऊन आल्या.

तेथे श्रीकृष्ण एका उच्चामनावर विराजमान झाले होते. श्रीकृष्णाच्या जयळ जात असता मुनींच्या मनात विचार येत होता—“आपल्या सवें इच्छांची पूर्ति सहज करू शकेल असा श्रीकृष्ण असताना, आपण आजपर्यंत या दुष्ट राक्षसांकडून का नरे अपमानित होत राहिलो? कदाचित् नशीब म्हणतात! उशीराने का होईना, पण आता श्रीकृष्णाची भेट झाली, छान छान झाले! अरण्यात तपस्या करणारांना

या दुष्ट राक्षसामुळे ही श्रीकृष्ण-दर्शनाची सुवर्णसंधि लाभली!”

ऋषींना पाहताच श्रीकृष्ण तावडतोब जाण्या आसनावरून उठून खाली जाले, अर्ध्या आणि पाद्य-पूजा करून त्यांचे प्रेम-पूर्वक स्वागत केले आणि त्यांच्या अनुमतीने पुनः आपल्या आसनावर जाऊन बसले.

श्रीकृष्णानंतर अन्य प्रमुख यादव, भडल्लीनी मुनींना नमस्कार केला आणि आपापल्या जागी येऊन बसले.

नंतर श्रीकृष्णाने हात जोडून ऋषींना प्रश्न केला—“आणले यज्ञ निर्विघ्नपणे संपन्न होत आहेत ना? आपली तपश्चर्या व व्रते सर्व अवस्थिमत चालू आहे? आपण सर्व जण मिळून इथे आलात याचे काही. विशेष कारण असले पाहिजे ! माझ्या वर अनुग्रह करून मला कृतार्थ करण्यासाठीच आपण इथे आलेले असणार. आपण जर सक्षयाकडे काही कामगिरी सोपयली तर तो स्वीकारण्यास आम्ही एका पायावर तयार आहोत. निःसंकोचपणे सांगा.”

एक खडू-एक देव

उन्हाळ्याच्या दिवसात एक प्रवासी शिवपुरी गावातून पुढे चालत होता. त्याला खूप तहान लागली होती; म्हणून गावक्षिेवर दिसलेल्या घरासमोर उभे राहून त्याने पाण्यासाठी हाक दिली.

घरातला एका व्यक्तीने दार उघडून ठेवून आत देवाची पूजा करत बसला होता. बाहेरची हाक ऐकून तो म्हणाला—“जरा थांबा. मी पूजा करीत आहे. बाहेर ओट्यावर बसा. पूजा संपल्याबरोबर देतो पाणी आणून.”

प्रवासी जोट्यावर बसला. थोड्या वेळाने आतून आरतीची धंदा वाजली. संपलीच पूजा, आता आपल्याला पाणी मिळेल—या विचाराने प्रवासी आनंदला. पण बराच वेळ गेला तरी दार उघडून कोणीच बाहेर आले नाही. लोक विसरले असवेत पाणी द्यायला, असं

समजून त्याने पुन्हा एकदा पुकारा केला. “आता गणपतीची पूजा झाली, इतर देवांचीही झाली की देतोच पाणी. जरा थांबा.” आतून आवाज आला.

थोड्या वेळाने पुन्हा लणखण धंदा वाजली. प्रवासी जरा वेळ थांबला आणि पुन्हा त्याने पाणी मागितले.

“आताच नवग्रहांची पूजा झाली. बाकी देवांची पूजा संपली की देतो आणून पाणी. जरा वाट पहा.” आतून पुन्हा आवाज आला.

यानंतर पुन्हा एकदा आरतीची धंदा ऐकू आली. पुन्हा जरा वेळ पाहून प्रवासाने हाक मारली.

“आता बालाजीची झाली पूजा; बाकीच्यांची होऊन जाऊ दे; मग देतोच हं पाणी. अजून जरा धीर घरा.” आतला आवाज पुन्हा बोलला.

असा प्रकारे त्या मालकाचे उत्तर मिळत राहिले, की आता ममक्या-समक्या देवाची पूजा झाली आणि बाकीच्यांची संपल्यावर पाणी मिळेल, तोवर वाट पहावी.

इकडे तहानेने प्रवाशाचा गळा सुकायला लागला. वेळ कसा काढावा हे त्याचा समजनाथे माले! तिथेच एक कुदळ पडलेली त्याला दिसली. आता जेव्हा घंटा वाजे, तेव्हा तेव्हा कुदळीने तो ओट्याजवळ एक एक लहान लोडू घ्यावा.

थोड्या वेळाने पूजा भाटोपून मालक एकदाचा धाणी घेऊन बाहेर आला.

प्रवाशाने सगून ठेवलेले लहान पाहून त्याने आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहिले.

जरा ही विचलित न होता प्रवासी म्हणाला—“महाराज, मला काय करावे सुचेल. शेवटी काढण्यासाठी, जितक्या वेळा आपण आरती केली, तितक्या वेळा मी एक एक लहान लोडू घ्यावा. माफ करा मला.”

तो मालक यावर चिडून म्हणाला—“डोकं तर फिरलं नाही तुझं! ओट्याजवळ एवढे खारे सड्डे करून ठेवलेस! तुला काही सुचत नव्हतं. एकाच जागी सगळ्याच होतंस! एक छोटीशी विहीर बनली असती अन् तुम्ही तहानही मागली असती की!”

आता तो प्रवासीही चिडून रागाने म्हणाला—“बरोबर आहे आपलं म्हणणं! तुम्ही इतक्या सगळ्या देवाची पूजा करण्या-ऐवजी एकाच देवाची केली असतोत तर आतापर्यंत तुम्हाला त्याचा साक्षात्कारही झाला असता!” इतके बोलून, पाणी पिऊन प्रवासी आपल्या वाटेने निघून गेला.

तो गेल्यावर मालक मान्तपणे विचार करू लागला. या सर्व देवांची कमा-कमाने पूजा करण्यापेक्षा कोणा तरी एकाची मनोभावे नाराधना केलेली बरी. आता फक्त गणपतीची पूजा करायचा त्याने निश्चय केला.

ठ्यांचा गुरू

खुन दिवस लोटले. बगदाद शहरात हिन्दबाद नावाचा एक ओमन्त व्यापारी रहात असे. तो सगळ्या जगात याचा आला, परंतु पहाडांच्या मधे वसलेल्या एका शहरात तो जमून गेला नव्हता. शहरातला एक माणूस एकदा त्याला भेटला.

हिन्दबादने त्याला विचारले—“तुमच्या शहरात जास्त मागणी कोणत्या वस्तूला असते माई?” तो प्रवासी म्हणाला—“चन्दनाच्या लाकडाचा चांगली मागणी असते तिथे!”

हिन्दबादने आपलं सर्व धन सवून चन्दन खरेदी केलं आणि ते लादून तो त्या पहाडांच्या गावाकडे निघाला. आपारी शहराच्या अगदी जवळ पोचला, आणि आपल्या मेंढ्या हाकत त्यांना घेऊन निघालेली एक म्हातारी त्याला दिसली. तिने

हिन्दबादला पाहूनच ओळखलं, कि हा कोणीतरी परदेशी व्यापारी दिसतोय. तिने त्याला सावध करत म्हटले—“नीट सावध घेता! या शहरातली माणसं थकीत बदमाश अन् चोर आहेत. परदेशी माणसांना तर दिवसादवळचा लुटतात ते!” आणि निघून गेली.

शहरात घुसताच एका माणसाने खूपसे प्रश्न त्याला विचारले.

हिन्दबादने सांगितले—“मी बगदादचा व्यापारी आहे. या शहरात चन्दनाच्या लाकडाचा चांगली मागणी आहे हे शिकून मी आपला माल विकामला घेऊन आलो आहे.”

“कोणा मूर्खाने तुम्हाला ही बातमी दिली? आम्ही लोक तर चन्दनाच्या लाकडाचा सरपण म्हणून उपयोग करतो! आता तुम्हीच सांगा, जळाऊ लाकडाचा

कोण किमत घेईल जास्त?" असे म्हणून तो माणूस आपल्या घाटेने निवून गेला.

हिन्दवादाचा तर कळिनासे झाले, की या माणसाचे म्हणजे काही छोटे! तो आपल्या मालासकट एका खाणावळ्याला-कडे पोचला आणि त्याने तिथेच मुक्काम ठोकला. नंतर तो जेव्हा घराबाहेरच्या आवारात आला, तेव्हा त्याला एक विचित्र दृश्य दिसले!-वेशीजवळ त्याला भेटलेला माणूस आपली एका माणसाबरोबर वाहेर मैदानात चूल पेटवून स्वयंपाक करण्यात मग्न आहे; आणि सरपण म्हणून ते चन्दनाच्या लाकडाचा उपयोग करीत आहेत! ते पाहून हिन्दवादाचा धक्काप झाला! त्या

माणसाचे म्हणणे सरंच आहे की! या या शहरात खरोखरीच चन्दनाचा सरपण म्हणून उपयोग करतात असे दिसते! जाता आपल्याला सर्व माल विकूनही थोडीशी चान्दीच हाती येईल!

हिन्दवादा हळूहळू त्याच्याजवळ पोचला. तेव्हा त्याने विचारले - "विकणार आपला माल कायला?"

"काय किमत याची?" हिन्दवादाने विचारले.

"त्याच बजनाची जी वस्तु मागाल ती देऊ की!" त्या माणसाची उत्तर दिले. ते कबूल करून, वस्तु नंतर मागून घेईल असे मागून हिन्दवादाने त्याच्या हवाली केला.

नंतर हिन्दवादा तगरातून फेरफटका करण्यासाठी बाहेर पडला. रस्त्यात एका एकाक्ष माणसाने येऊन एकदम त्याचा हात पकडला आणि तो ओरडू लागला - "लोकहो, इकडे पहा. यानेच माझा एक डोळा फोडला होता. जाता यत्वेळी पळून जाऊ नकणार नाहीस बच्चम्मी!"

अनेक लोकांनी हे ऐकून हिन्दवादाचा घेरले. तो विचारा आपल्याला सोडवून ध्यायचा प्रयत्न करत म्हणू लागला - "अरे, तू कोण हे सुद्धा माहीत नाही मला! मी आजपर्यंत तुम्हा चेहराही पाहिला नाही

कधी! प्रथमच आज मी या गावात येतो आहे; मी कवी फोडला तुम्हा डोळा?"

परन्तु तिथे जमलेल्या लोकांनी एकाक्ष माणसाचीच दाजू घेतली. त्यांनी असा निर्णय दिला की हिन्दवादाने त्याला नुकसानभरपाई द्यावी.

"ठीक आहे, देईन मी." असे म्हणून हिन्दवादाने कधीतरी आपली मुटका करून घेतली.

पण त्या गर्दीत विचाराच्या पायातली चप्पल तुटली म्हणून जवळच जमलेल्या चांभाराला ती दुस्त करायला सांगितले त्याने.

"काय द्याल?" चांभाराने विचारले.

"तू खूष होशील असं काहीतरी देईन मी. ठीक आहे?" चांभाराने मानले.

एका पायात चप्पल चालून चालण कठीण होत म्हणून काही लोक जुगार खेळत असलेले पाहून आपले मनोरंजन करून घेण्यासाठी हिन्दवादा तिथे जाऊन उभा राहिला. योड्या वेळाने त्याच्या डमा असलेला इसम त्याला म्हणाला - "तुम्ही लावा न काही रक्कम!" हिन्दवादानेही त्यात माग घेतला अन् थोड्याच वेळात तो त्या सर्वांचा कर्जदार बनून बसला! यावर त्याला प्रोत्साहन देणाराने अट घातली - "तू एक तर

समुद्राचे सर्व पाणी पिऊन दाखव; नाहीतर तुजजवळ जितकं धन आहे ते सर्व देऊन तरी टाक."

"उद्यापर्यंत मला मुदत द्या म्हणजे मी नीट निर्णय घेईन." असे म्हणून आपल्या विचित्र परिस्थितीबद्दल परचात्ताप करीत तो रस्त्यातून भटकू लागला.

रस्त्यात त्याला पुन्हा ती घेंड्यावाली म्हातारी दिसली. त्याचा चेहरा पाहूनच म्हातारीने ताडले की काहीतरी गडबड घडली आहे. हिन्दवादानेही आपली रामकहाणी तिला ऐकवली.

"बेटा, या शहरातली माणसं महापापी आहेत. त्यांच्या ठकवाजीबद्दल मी आधीच

तुला सावधगिरीचा इशारा दिला होता. चन्दनाच्या एका तुकड्याची किंमत इथे दहा लाख इतकी असते. तुझ्याजवळच लाकूड विकून तुला पुढकळ सोनं मिळायला हवं होतं. तरी काही हरकत नाही; अजूनही मी सांगते तसं केलंस काही उपयोग होऊ शकेल. सध्याकाळपर्यंत तू वेशीजवळ पोचलास तर तिथल्या निजेन स्थानी एक तुला एक आंधळा साधु बसलेला विसेल. तो खराखुरा साधु नाहीय. तो या शहरातल्या सर्व ठकांचा गुरू आहे. अंधार होताच सर्व ठक त्याच्याकडे जमतात आणि त्याचा सरला घेतात. दिवसभरात आपण केलेल्या कर्तृत्वाचा फाडाही वाचतात

त्याच्यापुढे. तू जर गुप्तपणे त्यांचं बोलणं ऐकू शकलास तर तुला मोठा वडूत लाभ होईल."

अंधार होण्यापूर्वीच हिन्दवाद् वेशीकडे निघाला. दारवाहेर म्हातारीने सांगितलेला आंधळा साधु तेथे एका मोठ्या दगडाला ठेकून बसलेला त्याला दिसला. तो समाधी लावून बसल्यासारखा दिसत होता.

हिन्दवाद् जराहो चाहूल न लागू देता त्या दगडाभागे लपून बसला.

अंधार होताच शहरातली सर्व ठक माणसं एक वेळून साधुसमोर भक्तां-सारखी नसली; आणि दिवसभरात आपण केलेल्या लबाडीचा वृत्तान्त सांगू लागली. हिन्दवाद्ला ठकवणारे चारही जण होते. प्रत्येकाच्या ठकबाजीची हकिमत ऐकून त्याच्या बुद्धीबद्दल साधु सावकबाधक टीका करी. ती सर्व टीका हिन्दवाद्ने ऐकून ठेवली.

ठकांपैकी एक म्हणाला—"गुरुजी, आज मी एका परदेशी व्यापाऱ्याकडून खूपच स्वस्त भावाने चन्दनी लाकूड मिळवेल."

"काय भाव पडला?" साधुने विचारले. "चन्दनाच्या वजनाची काहीही वस्तु त्याने मागावी असे ठरले." ठकाने सांगितले.

"मग गेलास तू बाराच्या भावात! त्या व्यापाऱ्याचाच जास्त लाभ होईल." साधु म्हणाला.

"असं का म्हणता गुरुजी? त्याने चन्दनाच्या भारंभार सोनं मागितलं तरी स्वस्तच पडेल न?" ठकाने विचारले.

"ते बरोबर आहे. पण समज त्याने तितक्या वजनाच्या मास्या मागितल्या, अन् त्या सुद्धा निम्या नर आणि निम्या मादी-मास्या; तर? मग काय होईल तुझ?" साधु म्हणाला. हे ऐकून निराश होऊन तो तो ठक तेथून निघून गेला.

नंतर तो एकाच पुढे येऊन म्हणू लागला—"गुरुजी, मी एका परदेशी व्यापाऱ्याला चांगलं काय. मी तक्रार गेली की व्यापाऱ्याने माझा डोळा फोडला आहे. आता अटीप्रमाणे त्याने मला एक डोळा तरी द्यावा किंवा त्याची

सारी संपत्ति तरी द्यावी असे ठरले आहे."

"तू तर शुद्ध भूख आहेस! तो व्यापारी तुला अगदी सहज धकवू शकेल. तू जी अट घातली आहेस, ती खरी करण्याकरता तो म्हणेल की त्याचा एक डोळा आणि तुझा डोळा सारक्याच वजनाचा असेल तरच तो तुला डोळा देईल. अन् मग तुझं काय होईल बावळटा? सुखा दुसरा डोळाही जाऊन पक्का आंधळा होशील तू. पण त्याचा एक तरी डोळा वाचेलच ना?" साधु म्हणाला. तो एकाचही लाली घाळून तेथून निघून गेला.

यानंतर पुढे आला चामार. तो म्हणाला—"गुरु महाराज, आज एका परदेशी

माणसाने एक कपल दुरुस्त करायला मांगून म्हणाला की त्याचद्वयाने तो मला खूज करील. मी आता त्याची सर्वच संरक्षित मांगून घेऊन त्याला पार धुळीस मिळवीन."

"तुम्ही काय चरायला गेली की काय? तुला एक कवडीही मिळायची नाही यात! समज, तो तुला म्हणेल - आपल्या सुलतानाच्या सर्व शर्चा नाश झाला ना? त्याला सामना देईल आता कोणी पाहिलाच नाही! ही बातमी ऐकून खूज झालास ना तू?" तुला निरुपमाने म्हणावेच लागेल की - "हो, मी खूज आहे." तसे नाही म्हणालास तर रीनिक तुम्ही हाडे मांगून मिळालिल्ली करतील मग?" तो चांभारही मनातल्या मनात स्वतःलाच शिष्या देत निघून गेला.

यानंतर तो जुगारी पुढे मात्ता - "स्वामीजी, आज मी एकाला जुगारात हरवला आणि अशी अट घातली की, तू हरलास तर समुद्राचे पाणी तुझ्या ओंजळीत भरून आण, दाखवतो मी पिऊन, मग तुझा काय होईल?" साधूने विचारले.

हा सारा संवाद हिन्दबाद वाढून ऐकत होता. त्यामुळे त्याच्याही ठकबाजी करणाऱ्या सर्वांनाच त्याने दुसऱ्या दिवशी सहज धकवले. चन्दनाच्या पजनाच्या अर्ध्या मादी-भाष्या देऊ शकत नसल्याने पहिल्या पहिल्या ठकाकडून प्रत्येक तुकड्याची किंमत दहा अशाफी या दराने किंमत मोजली. याचप्रकारे बाकीचे तीनही शरीर अट पाळून न शकल्याने त्याची माफी मागून आपापल्या रस्त्याने निघून गेले. हिन्दबादने आपल्या चन्दनाची पुरी किंमत वसूल करून नंतर सर्व शहर धुंडून त्या म्हातारीला शोधून काढले, तिला थोडे मोठे वस्त्र दिले आणि पुन्हा शहरात कधीही पाऊल न टाकण्याचा निश्चय करून मोठ्या लूणीने तो बगदादला निघून गेला.

एक जमीनदाराच्या गावात एक गरीब शेतकरी रहात असे त्याची दयनीय अवस्था पाहून जमीनदाराने दया घेऊन त्याला गावापासून जरा असलेली एक ओसाड पडलेली जमीन दिली आणि आपल्या आयुष्यभर उपयोग करायची परवानगी दिली.

सुवर्णमुद्रा

एक दिवस आपले शेत नागरात असताना नागर कशाळामा आपटून 'खण्' असा आवाज झाला. तिथे खोदून पहाता सोन्याच्या मुद्रांनी भरलेला एक हुंडा दिसला!

शेतकऱ्याने विचार केला कि - काही करून, कोणाला दिसू न देता या सुवर्णमुद्रा घरी नेल्या पाहिजेत. कोणाला कळलं तर यातली एकही मोहोर माझ्या हाती लागायची नाही. जमीनदार माझा कात पकडून मगळा हुंडाच नेईल तचलून'

पण हा हुंडा तर जड आहे; एकदधाने घरी नेणं अवघड आहे! या कामात बायकोची घ्यायला हवी, पण तिच्या तर तोंडात तोंड काही भिजत नाही.

शेतकरी काही अगदीच अडाणी नव्हता. विचार करून त्याने एक योजना आखली. संध्याकाळ होताना त्याने थोडे मासे आणि एक कोंबडी खरेदी केली आणि ती घराकडे वळला. आपल्या घरा-मागे लावलेल्या जाळघात त्याने मासे टाकून ठेवले आणि तळावात लावून ठेवलेल्या जाळघात कोंबडी ठेवली. नंतर रिकाम्या हाताने तो घरी आला.

"पहल, तुम्ही नेहमीच रिकाम्या हाताने घरी येता! मी आता स्वयंपाक कसाच करू?" बायको चिडून त्याला म्हणाली.

"तू उगाच ओरडाओरडा नको करूय द्या! मी सकाळीच जाळी लावून ठेवली

आहेत; चल पाहू या ~~काही~~ नशिवात आहे आपल्या!" शेतकरी समजुतीने वोलला.

दोघंही घराच्या मागे आले. तिथे जाळघात मांस मिळाले आणि तलावाकडच्या जाळघात पहातात तर कोबडी अडकलेली! हा प्रकार पाहून शेतकऱ्याची बायको आश्चर्यचकित झाली! "वा, वा! हा काय चमत्कार आहे!" ती म्हणाली.

"अग, हे काहीच नाही. आपल्या जगात तर मोहोरांनी भरलेला हुंडा मापडलाय! मध्यरात्री मागण तिथे ~~काही~~ तो घेऊन येऊ. प्रण हे बघ, ही गोष्ट अगदी गुप्त रहायला हवी. कोणाला

कळलं तर सगळे मोनं हातचं जाईल." शेतकरी बायकोला म्हणाला.

नंतर रात्री अंधारातच नवराबायको शेताकडे गेले. शेतकऱ्याने तेथे लाल रंगाचे पाणी आणि एक डहाळी तयार ठेवली होती. अंधाराचा फायदा घेऊन त्याने ~~काही~~ पाण्यात डहाळी कुचकटून ते पाणी बायकोच्या अंगावर उडवले.

"अरे, हे कसलं पाणी पडतयं!" असे म्हणत बायकोन मान वर ~~काही~~ आकाशाकडे पाहिले. ~~काही~~ तेथे तर एकादा डगाचा तुकडाही दिसत नव्हता. सर्वत्र तारे चमचमत होते!

"अग नसताना हा कसला पाऊस वाई!" बायकोने शेतकऱ्याला विचारले.

"तुला नाही माहुरेत? असा अग नसताना येणारा पाऊस ~~काही~~ पाऊस असतो. घरी गेल्यावर उज्ज्यात वप नीट आपले करू!" शेतकऱ्याने सांगितले.

"अस असतं होय?" तिने आश्चर्याने विचारले. आजचा दिवसच एकूण चमत्काराचा दिसतोय!"

~~काही~~ दोघांनी मिळून तो मोहोरांचा हुंडा उचलला आणि ते घराकडे निघाले. ते जमोददाराच्या घरामागून जात असताना तेथून काही गायींचे हुंवरणे ऐकू आले. एकदम दचकून बायकोने विचारले—"हा कसला आवाज?"

"विशेष काही नाही! जमोददाराला मुतांती उचलून नेलं म्हणून त्याचे नोकर ~~काही~~ आहेत." शेतकऱ्याने सांगितले.

"असं झालं होय?" बायको म्हणाली. नंतर दोघंही निविघ्नपणे घरी पोचले. हुंडा शेतकऱ्याने एका ठिकाणी पुरून ठेवला. बायको हमली होती. पटकन गाड सोपून गेली. शेतकरी जागत राहिला. त्याने हुंडा आणि मोहोरा पुन्हा निरनिराळ्या जमी पुरून ठेवले; आणि तोही सोपून ~~काही~~.

सकाळी ठठल्याबरोबर शेतकऱ्याची बायको म्हणाली—"मला ~~काही~~ थोड्याशा मोहोरा. ~~काही~~ बाजारासून काही साड्या आणि दागिने आणायचे आहेत. जाता छायला तयार नाहीत हे!" शेतकऱ्याच्या

"वेडे, अग असं घडाघडा मोनं वगैरे बापरायला लागली तर आपलं बिग फुटेल ना बाहेर!" शेतकरी समजावू लागला.

दोघांच्यात बोलाचाली झाली अन् ~~काही~~ भाडणात पर्यवसान झालं!

शेतकऱ्याची बायको विहिरीजवळ गेली आणि तिथे आपल्या शेजारणीला म्हणाली—" ~~काही~~, ~~काही~~ नवरा कसा कंजूस आहे."

"का? काय झालं?" शेजारणीने विचारलं.

"तू कुणालाही जोळू नकोस. ~~काही~~ भानव्या शेतात सोन्याच्या मोहोरांनी भरलेला हुंडा मापडलाय पण मला मात्र साड्या सरेंदी करावल्या एक मोहोरा ही छायला तयार नाहीत हे!" शेतकऱ्याच्या बायकोने तक्रार मांडली.

झालं! दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत तिम्म्माहून अधिक लोकांना ही वार्ता कळली. नंतर दोन दिवसात जमीनदारांच्या काना-बरही ही वार्ता पोचली. तो गगावून शेतकऱ्याकडे आला आणि त्याला घमकी देत म्हणाला—"दुष्टा, विव्वासंधातक्या! तुझ्यावर दया दाखवून तुला मी जमीन दिली. अन् माझ्या जमिनीत सापडलेल्या मोहोरा तूच हडपल्यास होय?"

सनान्त्या मनात घाबरत, पण सरकारणी धाडस काही माहीत नसल्याचा आव आणत शेतकरी म्हणाला—"ओं? कसला मोहोरांचा हडा? कोणी बातमी सांगितली मालक तुम्हाला?"

"तू अन् तूमी बायको हडा घेऊन आलात तं? तिनेच तर गाववाल्यांना हे सांगितल्ये!" जमीनदार म्हणाला.

शेतकऱ्याने आपल्या बायकोकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पाहिले. यावर ती वावळी नवऱ्याला म्हणू लागली—"असे काय रोजून पहाता आहात माझ्याकडे? आणण दोघं शेतात

गेलो होतो; आणि तो जड हडा उचलून नाही आणण? मोहोरा पण नव्हत्या का?"

"तुम्हाला काय वाटतं विसरून गेले मी सर्वे? त्याच दिवशी रात्री आपल्याला घरामागच्या जाळघात मासे सापडले आणि तलावातल्या जाळघात कोंबडो नाही नापडली?" बायको म्हणाली. तिचं हे विनवड्याच बोलणं ऐकून लोक हसू लागले.

"अरे, हमना काय समजले? त्या रात्री दग नसतानाच रक्ताचा शकस पडला होता. घडमराची भूत जमीनदाराला घेऊन गेले म्हणून त्याचे नोकर मुढा रडत होते!" शेतकऱ्याची बायको म्हणाली.

"जी! बार्ड!" अशी टीका करत जमीनदार ताबडतोब लिथून निघून गेला. त्याने हेही जाहीर केले की ही मोहोरांच्या हडपाची बातमी ही खोटीच असली पाहिजे.

तिथे जमलेल्या डाकीच्या लोकांचाही तिच्या बोलण्यावर विव्वास बसला नाही आणि सर्वे जण आपापल्या घरी निघून गेले.

निसर्गातील अश्चर्य :

उडणारा मासा

उडणारा मासा धर म्हणजे हुदैत उडत नाही. हुदयाच्या बाजूला अभयने उडत उडतून शेंपटोने जागत म्हणून गतीने पाण्याच्या वर येऊन १२-१४ इंच उडून दुसऱ्या जागी पाण्यात आऊन पडतो.

उंच झाडे

सेनिफोर्निझातील कोस्ट रेडवूड (सीकवी रोडन्स) नावाच्या जातीची दाट जंगल सजावट. उंच उडणारे. हा झाडे १५०.८ फूट उंच आहेत.

दीर्घायुषी कासवे

गॅलॅपॅगोसच्या जलद्वीपाच्या श्रान्नास नामुव सुवात अधिक वाळू विवत राहते. काही कासवे १६० वर्षांपर्यंत जीवित राहिल्याचे सांगतात. अनेक पुराव्यांचे आधारे काही कासवे ११६ वर्षे यात निश्चित आलेली आहेत.

खरे बोलण्याचा फायदा

शिवापुरी गावाचा निवासी गोविंदप्रसाद याच्या एके दिवशी रात्री एक चोर कुठला. गोविंदप्रसाद व त्याच्या नांदकोला मुरा त्याने प्रसन्न दिली—“तुमच्या परातले सोन्याचे दागिने वगैरे कुठे लपवून ठेवले आहेत ते सांगा, नाहीतर आज तुमचे काही वाचणार नाहीत.”

“आमच्या चोरण्यासारखे काही नाहीच आहे मुळी!” नंदरा-बापकोने तसे जपवत धुटले.

इतक्यात त्यांचा वर्षाचा मुलगा चोराना लागू लागला—“मी घर नांगीतों लुट्टला. समोर ती लाकडी पेट्टी विसरित आहे. सोन्याच्या गिऱ्या आहेत. भास, भागशी काही नाही आमच्याकडे!”

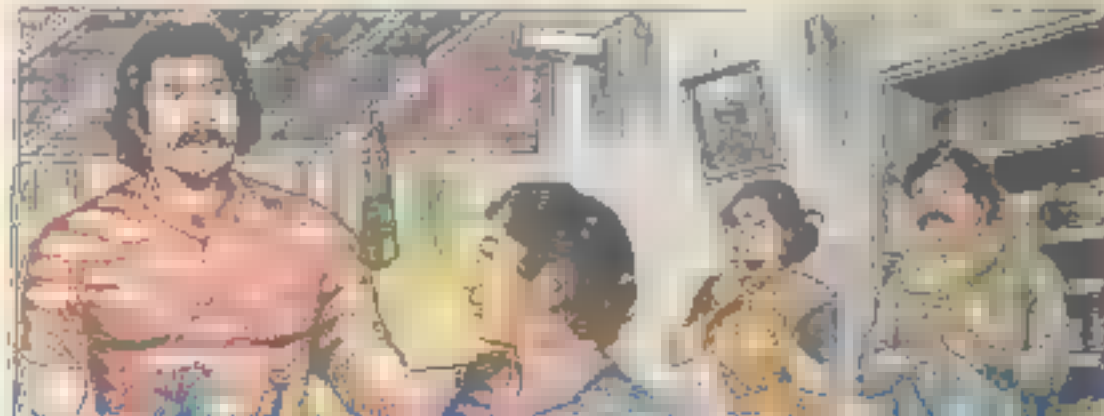
चोराने मूढाकडे, पण त्याला फक्त त्या गिऱ्याच विड्यात, स्वातिबाय माही नसतेशे बघले. चोराने मुलगा विचारले—“कय रे, तू आईबापा-कडून लोट काही सांगितलेय, की आमच्याकडे काढून नाही?”

मुलगा उत्तरला—“मात्या आईबापांना मनामोठ्याच मूल्य पडते नाही. ती ते उलग बाणतो. म्हणूनच मी घर बाणतो.”

“मग सोम काय पत्त्याचा मुलगा अन् मोठ्याच किता?” चोराने विचारले.

मुलगा पडताना झपाळा—“ज्यांचा मूल्य माझ्या आईबापांचे अन् मोठ्याच मूल्य सोन्याच्या बीम गिऱ्या! जे सोडून मी मात्या आईबापांचे प्राण धरिरी करू शकलो! पण मोठे बोलून मला फक्त सोन्याच्या बीम गिऱ्या विड्यात असल्या कडापित!”

मुलगाचा बुद्धिमानेवर प्रसन्न होऊन चोराने त्या गिऱ्या त्याच्या जेवणात ठेवता अन् तो निघून गेला!

मंगलपुर गावाजवळ पनदाट जंगल होत त्या एका आरावर दोन भूतं रहात. भूत फार परोपकारी वृत्तीची होती. एके दिवशी एन कुपारी ही दोघही जरा पंगत होती. तीच कसल्यासा आकाश एकून शीघ्रही लडवडून सावध ठाली. अन् आजूबाजूला राहू लागली.

एक चांगला बकदड माणूस त्या वडावर बसत होता त्या भाषमान वर जडून कमरेचा कसा काडला. कस्यात मोठोरा होत्या. त्याने तो कसा दोलीत लपवला आणि झाडावरून आपला रस्ता सुधारला. मुतांती ओळखले की घाने मक्कीच कुठे तरी चांगला हात मारला आहे! लागलीच ती दोघही झाडावरून उतरून पाडलाग वरू लागली.

ती धवटुष्ट तरुण मंगलपुरला गहाणाच्या श्यामलाल नावाच्या एका माणसाच्या पराग शिरला. ती भूतही त्याच्या पाडोपाठ आन शिरून मक्कीत जाऊन बसली. श्यामलालने त्या तरुणाला विचारले “भीमदास, मोहारांची एक पैली इथ होती, ती कुठे दिसत नाही! मी तर कसलाच घर धुडालाने, पण नांगडन नाही ती. तू कुठे पाहिशीस? चन्दनदासनने पैली मला दिली नि त्याच्या गहाण वस्तु परत करायच्यात.”

भीमदासनने सल्ला दिला—
माळक, पैली सापडत नाही. तेव्हा आता चन्दनदासला सांगा की तू ती मला दिलीच नाहीस!

हा सल्ला श्यामलालला रुचला. इतक्यात चन्दनदास तिथे पेऊन पोचला त्याने आपल्या गहाण ठेवलेल्या वस्तु परत मागितल्या.

यावर अवलपणान श्यामलाल म्हणाला-
"नन्तनवास, अरे अणा कशा वस्तु परत
मार्गतास तू? गझाण उबळल्या वस्तु काजें
करत फेळ्यावरत मागापच्या अश्यात क
नाही नाहिती तुला?"

आता शोडा विचार केल्यावर श्यामला-
लच्या मनातली माण्ट चन्दनदासने बरोबर
सादली त्यान श्यामलालच्या पागावर
लोटांगण घेत खूप विनवण्या केल्या; पण
श्यामलालन काही विरघळना! त्याने
उलट भीमदासला दशारा करून चन्दन-
दासला घराबाहेर काढवल उदास चेहेऱ्याने
आपल्या घराकडे निघालेल्या चन्दनदासचा
म्हणाला ती भूत पाठकास करू लागली.

घरी पोचल्यावरोंवर चन्दनदासच्या
वायकोने त्याच्याचकळ आपल्या वस्तु
माफितल्या यावर तिला सगळी राम-
कहानी सांगून ती चालजीने म्हणाला-
'अग, काळ रामसहायने जी रक्कम घेऊ
दिही ती याता त्यामनालने हसपनी
थप रामसहायन आपल्या शेतीवाडी
संबधीचे जे कागद भाड्याकडे गझाण ठेवले
हान ते मागायला ती आता शोड्या
वळात येईल."

उदास चेहरा पाहून त्याची
वायको हसत तमत त्याला म्हणाली-
"श्यामलालन तुमच्या बाबतीत रापरसेल
मुक्तीच माला आपण रामसहायच्या बाबतीत
बागळ तुम्ही विचार करत का करता?
रामसहायत तरी तुमधी रक्कम परत केली
माला पुरावा काय?"

दतक्यात आगवर भाप पडली अन्
परवाजा उभयताच रामसहाय आत
आला. चन्दनदास म्हणाला-"तू पैसे परत
दिनेल नाहीस, पैसे दे अन् कागदपत्र
घेऊन जा"

चन्दनदासच हे बोलणें ऐदून रामसहाय
आपल्या कपाळा वर हात मारून वेळ
लागला. यावर चन्दनदास तराही विचठित
जाला नाही. उलट तो कोरड्या आवा-
म्हणाला-"रामसहाय, तू विचर-

ताला.

रामसहायने चन्दनदासला
भरल्या मनातून सांगितलें-
ही सगळी सत्यता तुम्हाला मागली
ठरवल की-त्या श्यामलालन जे
दासची लबाडी उघडकीला आणत सपण
या विनवण्या रामसहायला काही मदत
केली नाहिजे हा विचार टाळाच त्या
दोघानी प्रौढ माणसाच धारण
अन् रामसहायसमोर येऊन याच्या दुःखाच
कारण विचारलें. आपल्यावर झालेल्या
अन्यायाचा पत्ता ठावून रामसहाय रडू
लागला.

रामसहायने भरल्या जेन्नीची
निर्मिती करून ती मालीच्या हाती
दिही आणि पुर कसे काय मरायले ह त्याला
रामजाऊन मागितलें तो धैर्यी पडून
रामसहाय चन्दनदासच्या घरी गेला आणि
नेम शगावर मागली
तुम्हा दारी आकल्या रामसहायला
माझा चन्दनदासच्या अगाचा तिलमापड
मागला- "तुम्हा कशात आलास भाव्या
दारी?" असे विचारत ती त्याला रागावू
लायला

पण रामसहाय धोटपणे त्याला म्हणाला-
"मला माझ्या वितरमोळेपणाची आज्ञा
वाटतेय. म्हणजे थोड्या वेळापूर्वी मी
तुमची परत कनायलाच आलो

होतो, पण कसा कुणास ठाऊक, विसरल्लपणा मेली. माफ करा मला. आता आपलं हे मला अन् माझे मला परत या वरं. तुम्ही माझ्यावर केलेले उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही!" इतकं बोलून ती थेली रामसहायने चन्दनदासच्या हाती सोपवली.

चन्दनदासने मोठ्या आनन्दाने ती थेली घेतली अन् रामसहायचे कागद त्याला देऊन टाकले. रामसहाय कामद घेऊन घरी निघून गेला.

हे सगळं ताटक पहाणाऱ्या चन्दन-दासने त्याला उत्साहाने म्हटलं— "पहा, रामसहायच्या विसरल्लपणाचा

आपल्याला फायदाच झाला. आता या विसरल्लपणाच्या अवस्थेतून तो बाहेर येण्यापूर्वी तुम्ही असेच जाऊन हो थेली श्यामलालला देऊन आपल्या वस्तु सोडवून आणा वरं."

चन्दनदासने लगेच श्यामलालच्या घरी जाऊन त्याच्यासो गोहीगुलादीने बोलून ती थेली त्याला दिली आणि गहाण ठेवलेल्या वस्तु परत घेऊन घरी आला.

चन्दनदासने दिलेली थेली घेऊन ती ठेवायला श्यामलाल आपल्या सोलीकडे बळणार, तोच दोन शिपाई तिथे आले अन् म्हणाले— "जेठजी, ताबडतोब न्यायालयात होऊन आहो न्यायाधीश-साहेबांनी! बला आपल्या बरोबर!" शिपायांचं गुरकावण ऐकून श्यामलालला भावचर्च वाटलं आणि भीमदासला बरोबर घेऊन तो न्यायालयाकडे चालू लागला.

तेथे न्यायाधीश जयल्लच प्रोड माणसांच्या वेवातली तो दोन भूत उभी होती. श्यामलालला पाहून न्यायाधीश म्हणाला— "या दोघांच्या मोहोराने तू बोलून तेव्हा आहेस असं त्यांचा तुझ्यावर आरोप आहे. सरी आहे ही गोष्ट?"

"काय घोर अन्याय! मी तर आजखेळ यांना कधी पाहिलंही नाही!" असं म्हणत श्यामलाल ओरडला.

भुतांनीही श्यामलालच्या कमरेला कटक-पाण्या मोहोरांच्या थेलीकडे बोट दाखवत म्हटलं— "पहा साहेब, मोहोरांची तोच ती थेली! आमची आहे ती!"

"वरं हा तर जूझू माला! या थेलीत तर गहाणबंदीची रक्कम आहे. तुमच्याजवळ पुरावा काय, की तुमची आहे?" श्यामलालने रागाऊन विचारलं.

"बेलीतल्या प्रत्येक मोहोरेवर चिन्ह आहे—हाच पुरावा. गहाणबंदी मोहोरा." हसत भूत उत्तरली.

न्यायाधीशाने तपासणी केली, तेव्हा खरेच प्रत्येक मोहोरेवर चिन्ह होतं!

आता न्यायाधीश रागावून म्हणाला— "आता तरी तुझी चोरी उघडकीस आली ना?"

यावर ती थेली आपल्याला चन्दनदास-कडून मिळाल्याचं श्यामलालने सांगून टाकलं. न्यायाधीशाने चन्दनदासला बोलावून आणून विचारलं तर कागाचा करत त्याने सांगितलं की त्या मोहोरा त्याला रामसहायकडून मिळाल्या.

त्या दोन भुतांकडे हात करत रामसहायने मागितलं— "चन्दनदासने फसवल्या-मुळे मला दुःखी झालेला पाहून या दोघांनी हे धन दिलं."

आता नादलाज होऊन चन्दनदासने आपली चूक कबूल केली अन् त्याबरोबर

स्वानुमानान्न आपल्याची कधी नवारी केली होती सांगितले.

गावर गावकड शरद पुराण श्रवण-लाखनेही आपली अक्षय्य करून घेता; आणि म्हणजे—“नरकार, हे भव पा भीम-दासच्या सल्लामुळे घडले!” तुम्ही त्याने आपली वेळी कधी दूरवली गावकड सविस्तर सांगितले.

मजे हुकीकत ऐकून ती थोडी कोणी चोरली असावी याबद्दल अंदाज घेऊन न्यायाधीशाने तीक्ष्ण दृष्टीने भीमदासकडे पाहून गर्जत विचारले—“भीमदास, परच्या चोराला तर देवही नाही पकडत! जर ना हे?”

आता भीमदासलाही आपली चोरी पकड करायची लागली. त्याने सांगितलेल्या गुणांच्या आधारेने शिपायांनी जाऊन बदाच्या दोळीत लपवलेली काढून आणून न्यायाधीशामोर हजर केली.

थोड माणसांच्या वेपारल्या भुतांनी न्यायाधीशाला सांगितले—“आपले आलेले

मुक्कान तुमच्याच्या ओक्यावर ठेव्याची मावळणाने लोकांची प्रवृत्ति बसते अन् विचारात घ्यायला लागले. लोड त्याला बडो पडताने. म्हणून डेपळ न्यायद्वारेने राम-महागणाने राम आम्ही त्याला मदत देऊ.

न्यायाधीशाने भीमदास, श्यामलाल अन् चन्दनदास यांना योग्य शिक्षा सुनावली आणि त्याने भुतांना विचारले—“तुम्ही आम्हाला गावच्या या नवाड माणसांना देऊन होणारा एक अन्याय बाबतला हे ज्ञानच झाले. पण तुम्हाला या सगळ्या भावस्थीचा पत्ता काय लागला?”

“आम्ही प्रज्जाचे जर कर उत्तर ना, तर न्यायाधीशाला हेच, आपणमुळा जाल. त्यावेळा ‘जाकली मूठ’ बरी!” असं म्हणत त्या भुतांनी अंगळाची वाट घरली.

भुतांचे हे उत्तर न्यायाधीशाला नीट नव्हते तर गाढीच, पण तो त्यावर उगोवच झाला!

त्रम आणि द्वेष

कमल नावाचा एक तरुण बांठा जर्मि-द्वेषी होता. जे वाथ हाती येईल त्यावर धोडा कल्लेने अन्तर काळातच तो त्यात शर्विण्य करी.

एक दिवशी नदोवस्न गंगान उरकून परी येत असताना त्याला एक बासरी पडलेली दिसली. कमलला ती पकडून फारच आनंद झाला. दिवसा-पासून त्याची मुरलीवादनाची आराधना सुरू झाली.

“अरे, तुला तुझ्या या कल्लेची नीट पदतशीरपणे हवी नृ एकादा चांगल्या गुरूच्या आश्रयाला राहून संगीतातले बारकावे जाणून वे, चांगले अध्ययन कर.” आई-वडिलांनी सुचवले.

ही सूचना कमलला आवडली. पण त्याच्या गावोत तर संगीत शिकवणारा कोणी बरासा दुरु नव्हता. पण चपल

नावाचा एक भाणूस काही दिवस शहरात राहून ताचा अभ्यास घेतून आलेला होता. म्हणून कमलने त्याचा नव्वत विचारला.

गुरू वनण्याची पांगळी संधि घालून आली. त्याचा फायदा घेण्याची हरविले.

चपल म्हणाला—“तुम्ही किती तयारी आहे हे तर मला पटू दे!”

कमलने चपल पुढे बांसरी वादन वीन त्याने वीन रंग आळवले. चपलने कमलची संगीतातील योग्यता जाणली. त्याचे स्वतःचे संगीताचे ज्ञान कमलच्या मानाने बंताचेच.

कमलची बासरी ऐकून चपलचे भान हरपले! त्याने स्वतः कित्येक गुरूजवळ राहून गायनविद्येचे अध्ययन केले होते. पण तरीही त्याची त्यात कमलइतकी प्रगति नव्हती. त्यामुळे कमलबद्दल त्याच्या मनात

असूया उत्पन्न झाली. तो म्हणाला—“बाप रे! तुझ्या संगीतात तर मला सर्वत्र अपस्वरच ऐकू आला. संगीतविद्या शिकण्याची तर तुझी लायकीच नाही. तू आपला कुठं इकडे-तिकडे लोकगीतं गाऊन आपल्या वेळ वाळव घालं!”

हे उद्गार एकून् कमल बिचारा अगदीच
हताश होऊन गेला. आपण आपल्या
आयुष्यासला कैयदा तरी अमूर्ख वेळ
उगीचले बाधा घाललेला असे वाटून त्याला
स्वतःचाच फार राग आला ! तो सर्वज
घरी गेला अन् आपली नासरी आवडल्या
बाती ~~बघ~~ तिला म्हणाला—“घे, चुलीत
टाक ही वासरी ! मी आता आयुष्यास
कधी गाण्याचे नाव म्हणून धरार
नाही !”

आर्त्तने कमलकटन तथे हकीकत अणुन
 घेतली अन् त्याला समजावले— "कमल, तु
 म्हापलकं दोन्हां तिकून आपल्या शरीर-
 साधनेला विलाजली देऊ पाहतास? दोकं
 विकं फिरलं की काय तुझें? त्यानें तसे

तुझ गाणं ऐकून देणबुद्धीने तुझी कवहेलना केली आहे, तुला नाही समजलं ? ”

“ पण आई, त्या चपलमुळेच मी संगीत-तन्पास घेतला हे कळू दे सदांना ! लोक त्याची चांगली निन्दा करतील, तेव्हाच मला बरे वाटेल ! काही असो ! ठरलं ठे ठरलं, आता काही मी संगीताचं नाव काढणार नाही तोंडून ”

दूर ~~अपस्य~~ कमलचे वडीलही हे सर्व
 शोणणे ऐकत होते. आपल्या मुलाजवळ
 पकळी तो त्याला म्हणाले—“अशी तुझी
 दृष्टी ~~अपस्य~~ ! संगीतावर नुसतं जितकं प्रेम
 आहे, त्यापेक्षा अर तुझ्या ~~अपस्य~~ ~~अपस्य~~
 वडिल द्वयभाव जास्त असेल तर, अशा परि-
 स्थितीत ~~ह~~ गायनसंन्यास घेणंच चांगलं !”

जडितांचे हे योग्य ऐकून कमलचे होले
जागलेच उघडले ! ~~खाली~~ आपली धुक
उमगली चकलबड्या देवभाप सोडून
देऊन गहवार जाऊन योग्य मुकजवळ राहून
त्याने ममीताने प्राविष्य मिळवले, बासरी-
वादनाने तसे की आशोड क्षाला !

[4]

हुसना दिवसी राग्य धीरसिंह
सुलोचनेसमोर हजर माला. सुलोचना
मृणाली—“इतून दिसाव दिमोला
मेदी नाचाचा एक पर्वत आहे. त्या पर्वताचं
वैशिष्ट्य काय? त्या पर्वताच्या पलिकडील
राज्याचं नाव काय? हाच माहे भासा
पाचवा.”

घोरसिंह मुलोधनेकडून तीन महिन्यांचो
मुदत मागून घेऊन तगवडतोव घोड्यावर
स्वार होऊन ईशान्य दिशेकडे निघाला.
वाटेत अनेक गावे व शहरे ओलांडत
दिवसांच्या प्रवासानंतर तो एका मोठ्या
अरण्यांत पोचला. ऊन सूर्य कडक होते,
त्यामळे जरा विश्रान्ति घेव्याच्या विचाराचे

धीरसिंह पोंदघावरून उतरला. बांधून आपण त्या साक्षात्ताली सावलीत बसला. अचानक त्याला पश्याचा किलबिलाद ऐकू आला आणि त्या पाढो-पाढव अनेक जनावरांच्या ओरडण्याने अन् गर्जनांनी सारे जंगल कुमकुमून गेले. हळूहळू तो आवाज जवळजवळ येऊ लागला. त्या बरोबर धीरसिंह झटकन त्या झाडावर चढला-आणि आवाजाच्या दिशेने पाहू लागला. तिथले दृश्य पाहून तो एकदम आश्चर्यचकित झाला !

हरणं, हत्ती, बाघ, सिंह, कोल्हे इत्यादि
जनावरे शोरडत-आरडत जीव बेऊल पळत
होती आणि चार पाय, लांब शेंपूट अन्

आय ओकणारे ठोळे असलेले एक विचित्रसे जनावर त्या कळपाचा पाठलाग करत होते! त्या जनावरा पासून प्राण वाचवण्यासाठीच ती सर्व जंगली जनावरे जीव प्रेऊन पळाय होती!

एक विचित्र अक्रान्त-विक्राळ प्राणी तेथे आला. धीरसिंहाने त्याच्याशी पुढे करून त्याला मारून टाकले.

धीरसिंहाने त्या जनावराची नसे आणि सुळे कापून जवळस्थित बांधून घेतली व तो पुढे निघाला. दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत तो एका मोठ्याशा शहरात पोचला. संपूर्ण नगरात वैभवशाली उंच उंच हवेच्या आणि सुंदर, मनमोहक उद्याने

होती. परंतु माणसांचा संचार मात्र कुठेही दिसला नाही. शोधपाच वेळात तो तेथल्या राजवाड्याशी पोचला. एका शिपायाने पुढे होऊन त्याला म्हटले— "महाराज, आपल्याला आमचे राजेसाहेब बोलवीत आहेत."

त्या शिपायाच्या मागोमाग धीरसिंह राजमहालात फिरला. राजाचा चेहरा त्याला चिन्तापस्त दिसला. धीरसिंहला पाहताच तो म्हणाला— "तू कोणी परदेशी माणून दिसतोस. नगर भ्रमदील-तीने, सर्व प्रकारच्या वंभमाने, भरलेले आहे. अन् गासाठीच ते विश्वात आहे, परंतु मुक्त-शातीर्थ माझ्या राज्यात पाव नाही! इथल्या जंगलात एक विचित्रसा प्राणी आहे. हवे तेव्हा शहरात घुसून सापडेल. माणसांना घाऊन टाकतो! त्याला पकडणं किंवा त्याचा करण कुणालाच शक्य नाही. यामुळे माझी सारी निवाऱ्या नीतीने गाव सोडून निघून गेली आहे. आणि सुंदर नगरीच अगदी वाळवंट होऊन गेल्या. तुला दिसतच असेल वाटेने येताना!"

"हो, पाहिलं की, ज्या जंगलात ज्या विचित्र प्राण्यावद्दल सर्वात जाहात तो प्राणी मी कालच दुपारी मारून टाकला."

असे म्हणून धीरसिंहाने त्या प्राण्याची नसे व सुळे राजाला दाखवले.

त्या वस्तू पाहून राजा अतिशय आनंदित झाला आणि म्हणाला— "दयाच वर्षांनी तुझ्या रूपात माझ्या प्रजेचे प्राण वाचवणारा माणूस भेटला मी आताच दवंडी पिढायला लावून ही बातमी सर्वांना कळवतो. माझी ताबडतोब आपल्या नगरात परतेल. नगर पुन्हा वसेल तुझे उपकार मी असे फेडू? मी काहीच विसरणार नाही तुला! पण हे सांग, तू इकडे का आला होतास? तुला माझी कुठली मदत हवी असेल तर सांग. तुझं करायला आनंदच वाटेयला."

"मी शब्दभेदी पर्वता संबंधी माहिती मिळवायला निघालोय. तिथे जाण्याचा रस्ता मांगितला तर फार उपकार होतील आपले!" धीरसिंह म्हणाला.

राजाने दिलेले दोन सेकक बरोबर घेऊन तो शब्दभेदी नगरात पोचला. नगराच्या उत्तर दिशेला एक उंच पर्वत होता. वृक्ष आढासुडुपांनी व्यापलेला तो पर्वत इतका हिरवागार दिसत होता, कि जणू काही त्यावर सर्वत्र हरलीच गवतच पसरलेले आहे! तेथे वीरवर्मा नावाचा एक तरुण त्याचा मित्र बनला.

एके दिवशी धीरसिंह आणि वीरवर्मा शहरातल्या रस्त्यावरून चालत असताना मेघगर्जनसारख्या आवाजात त्यांना एक पुकारा ऐकू आला— "ये, लवकर ये." अन् काय आवश्यक! एका दुकानात बसलेला एक तरुण तद्दकन उठून उभा राहिला आणि एकाद्या वेड्यासारखा त्या पर्वताकडे पळत सुटला. धीरसिंहाने त्याला पकडायचा प्रयत्न केला परंतु तो लवकरच स्तूप दूर निघून गेला.

धीरसिंहाने आपल्याने विचारले— "वीरवर्मा, ही हाक कसली? तो तरुण असा पळत कुठे निघाला? त्याला अडवायचा प्रयत्न कोणीच का केला नाही?"

"ही हाक शब्दभेदी पर्वतानून येते ज्याला उद्देशून ही हाक मारलेली असेल तो माणूस अगदी मारस्पर्शसारखा, आपले अस्तित्व विसरून पर्वताकडे पळत सुटतो. आजपर्यंत [redacted] प्रकारे पळत गेलेली व्यक्ती पुन्हा कधीही परत आलेली कोणी पाहिली नाही. म्हणूनच तिकडे कोणी लक्षही देत नाही." वीरवर्माने धीरसिंहाच्या समजवापचा [redacted] केला.

"पण ही हाक येते कणासाठी?" धीरसिंहाचे कुतुहल त्याच्या स्वस्थ बसू देईना.

"ते रहस्य आजपर्यंत कोणालाच कळलेलं नाही." वीरवर्मा उत्तरला.

धीरसिंह यानंतर गप्प झाला. काही वेळ तो विचारात गडून गेला. नंतर ते दोघेही आपल्या खाणावळीत परतले.

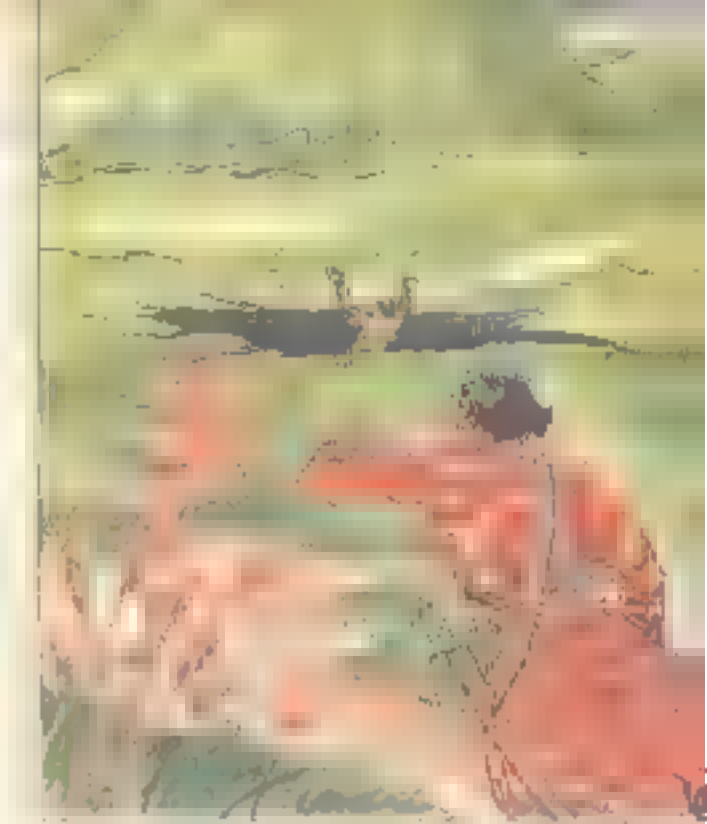
एका आठवड्यानंतर एका नव्याकाळी धीरसिंह-वीरवर्मांची जोडगोळी एका उद्यान-वसली होती त्यावेळी पुन्हा मेघगर्जन-सारखी ती हाक वानावरगाठ दुमदुमली-
"ये! लवकर ये!"

अन् काय आश्चर्य! यावेळी धीरसिंहाच्या समोर बसलेला वीरवर्मा एकदम उठून पर्वताकडे चालू लागला! धीरसिंह एकदम तटकात उठून-"अरे वीरवर्मा, थांब! थांब!" [redacted] ओरडत त्याच्या मागे लागला. पण वीरवर्माने [redacted] विनवणीकडे मुळीच सध दिले नाही. नारत्यासारखा तो पुढे पुढेच जात राहिला. धीरसिंह त्याला पकडण्यासाठी पळू लागला, पण वीरवर्माही आपली गति वाढवत राहिला. धीरसिंहाने त्याचा पाठछाग सोडला नाही. नंतर दोघेही थोड्या वेळाने पर्वतावर चढू लागले. एक मोठा उभा कडा वाट अडकून उभा होता! पण वीरवर्मा अगदी सहजपणे तो कडा चढून गेला. धीरसिंहाने ही उड्या मारत ती चढण पण पार केली. त्यानंतर ते दोघे हिरव्या हरळीने भरलेल्या भेदानावरून [redacted] राहिले; आणि अचानक वीरवर्मासमोरची घरणी दुभंगली. तो त्या

चा वासलेल्या झाडेत [redacted] आणि जसे काही घडलेच नाही [redacted] प्रकारे [redacted] जमीन पुन्हा एक झाली!

विचान्या धीरसिंहाने आपली उदास नजर दोहोकडे फिरवली अन् समोरच विसणान्या पर्वत शिखराच्या शेजारने तो चालू लागला. थोडे पुढे गेल्यावर एक एक प्रकारच्या असह्य उष्णतेने त्याला घेरले. थोडे आणखी पुढे गेल्यावर त्याला एक अग्निनदी दिसली. त्या नदीतल्या पाण्याचे तरंग ज्वाळांसारखे आकाशाला स्पर्श करायला प्रेषावत होते. ही अग्निनदी अस्ता कशी पार [redacted] येईल, याचा विचार करत धीरसिंह एका [redacted] बसला. इतक्यात सूर्यास्त झाला. त्या भयानक वातावरणात अर्धी रात्र होईपर्यंत नुसतेच बसून राहिल्यावर तिवल्याच एका दगडाला रेलून बसल्या बसत्याच धीरसिंह झोपी गेला.

स्वप्नात [redacted] मानवी शीर आणि सिंहाने धड असणारा विचित्र प्राणी दिसला. तो प्राणी म्हणाला-"धीरसिंह, तुझं साहस अन् पराक्रम केवळ अपूर्व वस्तूच आहे. या अग्निनदीच्या पलिकडे अग्निनाभ नावाचा एक राक्षस रत्नपर्वताचा पटारा करत बसलेला आहे. नदीत तुला एक नाव दिलेल. धैर्याने त्या नावेत अस अन् सूर्योदयापूर्वीच त्या राक्षसाचा वध

[redacted] तुला [redacted] आशिर्वाद आहे. या कार्यात [redacted] होशील!"

धीरसिंहाने डोळे उघडून पाहिले, तेव्हा पूर्वेला लाली पसरत होती. तो उठून नदी-किनारी गेला. अग्निनदीत एक नाव तरंगत होती. मोठ्या साहसाने त्याने थेट [redacted] नावेतच उडी मारली! नाव त्याला वेऊन दुसऱ्या तटावर पोचली. इतक्यात एक अकाळबिकाळ राक्षस तिथे येऊन गरजला-"माझ्या परवानगीशिवाय माझ्या या भूमीवर पाय ठेवणाऱ्या कुण्ट माणसा! कोण आहेस तू?" धीरसिंहाने या प्रपनाचे उत्तर तळवारीनेच दिले! त्याने तळवारीच्या एकाच [redacted] राक्षसाचे शीर घडावेगळे

केले। पण दुसऱ्याच क्षणी एका दिव्य पुरुषात त्याचे रूपान्तर झाले आणि त्याने म्हटले—
"मित्रप्रोह झाला होता, त्याची शिक्षा म्हणून मला हे राक्षसाने जिणे जगावे लागले. तुझ्यामुळे मी काज शापमुक्त झालो, ऋणी आहे मी तुझ्या." असे म्हणून धीरसिंहाला प्रणाम करून तो पुरुष आकाशमार्गाने उडून गेला.

धीरसिंह मोठ्या आनंदाने पुढे गेला. त्याच्या चारी बाजूचा प्रदेश चंदेरी प्रकाशाने चमकत होता. समोरच सरोवर चांदीसारख्या पाण्याने भरले होते. तहान लागलेली होती म्हणून धीरसिंहाने वाकून ओंजळीत पाणी घेतले, पण त्याच्या असे लक्षात आले की जिथपर्यंत पाण्यात बुडाले

होते, तिथपर्यंतचे आपले हात चांदीचे झाले आहेत! आश्चर्य वाटून त्याने हातातले पाणी पुन्हा साली सोडून दिले! तेथून तो पुढे गेला. तेथे त्याला एक सुवर्ण-तळाव दिसला. सर्वत्र सुवर्ण-कमळे फुललेली होती. एक नावही तेथे दिसली. तावेने तो ओलांडून धीरसिंह त्या पहाडाच्या शिखरावर पोचला. तेथे सर्वत्र हिरे-माणिक्य नगरे रत्नांचा सज पडलेला होता आणि त्यामुळे तो संपूर्ण पर्वत इंद्रधनुष्याच्या विविध रंगांनी उजळून निघाल्यासारखा होता! इतक्यात त्याने आकाशवाणी ऐकली—"इथून सहाच रत्न उजळून ये." धीरसिंह फक्त सहाच रत्ने उचलून घेऊन पुढे निघाला.

बोडयाच अंतरावर निर्मळ पाण्याने वहाणारी एक नदी त्याला दिसली. उतरून धीरसिंहाने आपले हातपाय धुले. त्याचे चांदीचे झालेल्या हातांना तांबडतोच पूर्व-स्वरूप झाला! फक्त त्याची नसक तेवढी चांदीची राहिली. इतक्यात नदीच्या प्रवाहात एक नाव वहात आली. त्या नावेत बसून धीरसिंह पंस्तोरावर पोचला. तोरावरील जंगल ओलांडल्यावर तो एका गावात पोचला.

इतक्यात समोरून एक गाववाला येताना त्याने पाहिला. गाववाल्याने त्याच्या जवळ

येताच त्याला मोठ्या भक्तिभावाने नमस्कार केला.

"अरे, तू मला पाहून असा धावरतोस का? हे कोणत्या राज्यातलं?" धीरसिंहाने विचारले.

"हे राज्य तर आपलं नेपाळराज्य! हे नेपाळराज्याचं सीमेवरचं एक गाव आहे. आपण तर आमचे युवराजच दिसता!" तो गावकरी आश्चर्याने म्हणाला.

ते ऐकून धीरसिंहाला परमानन्द वाटला! तो ताचडतोच तेथून निघून कौशाम्बीस पोचला. आणि लगेच जाऊन सुलोचनेला भेटला. त्या बेली कौशाम्बीचे दरबारी पंडित सुधाकराचार्य तेथेच हजर होते. धीरसिंहाने पाहून प्रसन्नतेने त्यांनी त्याचे स्वागत केले. शब्दभंदी पर्वतावर आषण जी विचित्र दृश्य पाहिली त्याचे सविस्तर वर्णन करत धीरसिंहाने त्या पर्वताची वैशिष्ट्येही त्या दोघांना कथन केली. नंतर तेथून आणलेली अपूर्व रत्ने आणि आपली चांदीची साकेली कसेही त्याने दोघांना दाखवली.

सर्व वृत्तान्त ऐकून सुधाकराचार्य म्हणाले-

"धीरसिंह, तू ज्यावर विजय मिळवू शकत नाहीस अने या युद्धावर काही नाहीच. तुला पराक्रम आणि साहस केवळ अपूर्व असेच आहे. तुझ्या परोपकारी वृत्तीमुळे मानवजातीची मान उंच झाली आहे." असे बोलून सुलोचनेकडे वळून म्हणाले-"राजकुमारी, तू जे पाच प्रश्न विचारलेस त्या सर्वांची उत्तरे धीरसिंहाने दिली आहेत. तुला ज्या प्रकारच्या धीरोदात्त राजकुमाराशी विवाह करण्याची इच्छा होती तशीच सर्वे लक्षणे या नेपाळाच्या राजकुमारात मला आढळत आहेत. आता तू याच्याशी विवाह करायला तयार आहेस न?"

हळूच हसत सुलोचनेने आपली संमति प्रकट केली. त्यानंतर एका शुभमुहूर्तावर सुलोचना व धीरसिंह यांचा विवाह राजेशाही पद्धतीने पार पडला. धीरसिंहाने नंतर पुष्कळ वर्षे न्यायाने राज्य केले.

(समाप्त)

भेट

दृढनिश्चयी विजयादित्य आघापाशी परत आला; द्वाडावरले प्रेत उतरून त्याने पांढावर काकळ आणि नेहमीप्रमाणे मोन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. ते पाहून अचानक करण्याचा वेताळ बोलू लागला-"राजा, ह्या मध्यरात्रीच्या आपल्या शयनगृहात निद्रासुख न घेता तू ह्या अमानक स्मशानात नागाप्रकारचे कष्ट भोगत आहेस. तुम्ही ही रक्षा पाहून मला तुम्ही काय येते. मला असे वाटते की तू केवळ पराक्रमीच नाहीस तर अनेक विद्यांच्या अभ्यासाने प्राप्त झालेल्या गुणांनी युक्त आहेस. तेव्हां तुझ्यात थोडाफार अहंकार असला तरी त्याला कोणी दोष मानणार नाही. तुला ह्या कार्यास प्रवृत्त करणारे जर क्षुद्र वृत्तींचे असतील तर राईचा पवंत करून ते तुम्ही अवगणना करू शकतील. याचे उदाहरण म्हणून मी

वेताळाच्या गोष्टी

तुला एका गावाच्या अधिकार्याची गोष्ट सांगली ती एक म्हणजे तुला तुझ्या फुल्याचा बिसर पडेल.

देताळ गोष्ट सांगू लागला—“भूषण हा सीतापूर गावाचा अधिकारी होता. त्याने अनेक विद्यांचा अभ्यास केला होता. शासकीय कामासाठी दुसऱ्या अनेक गावांना त्याला जावे लागे. तो नेहमी सांगे की जेपे जेपे तो जातो तेथे रफाचा आदर सत्कार केला जातो. गावातील सारे लोक त्याची स्तुति करत त्याला मान देत.

एकदा काही कामानिमित्त भूषणवर्माला विद्यानगरला जायचे होते. सीतापूरहून विद्यानगर बरेच दूर होते. जाण्याची वाट

बिकट होती. पण लोक म्हणत की विद्यानगर पृथ्वीवरील जणू स्वर्ग आहे आणि आदरा-निष्ठ्यात तेथील रहिवासी सर्वांना मार्ग दाखतात.

सीतापूरच्या सदगृहस्थांना विद्या-नगर पाह्यावेसे वाटले. ते भूषणवर्माकडे आले व म्हणाले—“अहो भूषण-वर्मा, आम्ही असे ऐकले की आपण कामानिमित्त विद्यानगरला जाणार आहात. आम्हाला ते नगर पाहण्याची खूप इच्छा आहे. आपल्या बरोबर आम्हाला नेलेत तर आपले भाग्यही होईल. असाने तेथे होणारा भागला आदर सत्कार आम्ही पाहू शकू व तुमच्याबरोबर आमचाही आदर सत्कार होईल. कृपा करून नाही म्हणू नका.”

भूषणवर्माने थोडा विचार केला. मग म्हणाला—“अहो, आदर सत्कार प्रत्येक व्यक्तीच्या योग्यतेनुसार केला जातो. तेथे माझ्याशी जसे वागतील तसे तुमच्याशी वागल्यास तुम्हाला वाईट वाटेल. म्हणून तुम्ही याचा मोठ विचार करा. एरवी तुम्हाला माझ्या बरोबर येऊन जाण्यास माझी हरकत नाही.”

भूषणवर्माची अट सर्वांनी मान्य केली. नंतर भूषणवर्माने सर्वांसाठी बसा एक रथ निवडला की ज्यामुळे त्यांचा प्रवास एकाच दिवसात पूर्ण झाला.

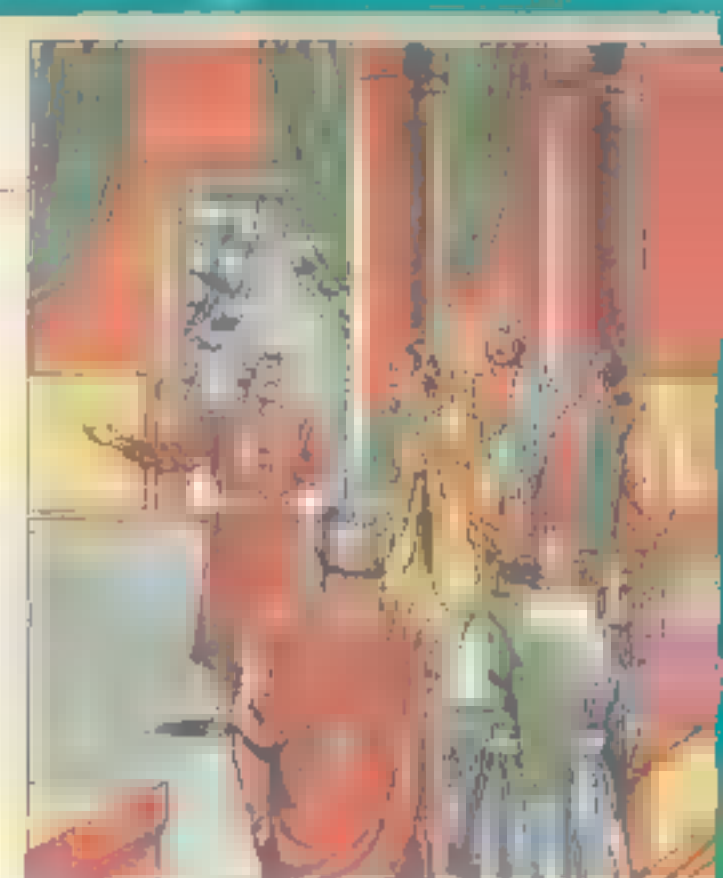
विद्यानगरात प्रवेश असताना नगराध्यक्षाचा एक अनुचर भूषणवर्माला भेटला. त्याच्याबरोबर इतर चार व्यक्तींना पाहून चिंतातुर स्वरात म्हणाला—“अरे, तर पाच नाणसे भाहात व आम्ही एकाच्याच राहण्याची चांगली सोय केली आहे, आता काम करावे!”

“असे पाहा, जण माझे मित्र आहेत, त्यांच्या राहण्याची दुसरीकडे कोठे सोय केली तरी ह्यांना वाईट वाटणार नाही. भूषणवर्मा बघकन म्हणाला.

“अहो, मित्रांचा काय काय आम्ही कसा करू?” असे बोलून नगराध्य-क्षाच्या अनुचराने सर्वांची एकत्र राहण्याची व्यवस्था राजमदनात केली. त्यांची इतकी अप्रतिग होती की आलेल्या चारी गृहस्थांनी भूषणवर्माची खूप प्रशंसा केली.

विद्यानगर जडजवाहिरांसाठी विशेष प्रसिद्ध होते. भूषणवर्मा एका जवाहिराच्या दुकानातून दोन हिरे विकत घेऊ लागला; परंतु नगराध्यक्षाने भूषणवर्माला ते हिरे विनामूल्य भेट दिले. इतकेच नव्हे तर त्याच्या प्रत्येक मित्रालाही दोन-दोन हिरे भेट दिले.

जव्हां नगराध्यक्षाला समजले की भूषण-वर्माची संगीतादि ललितकलांत गति आहे

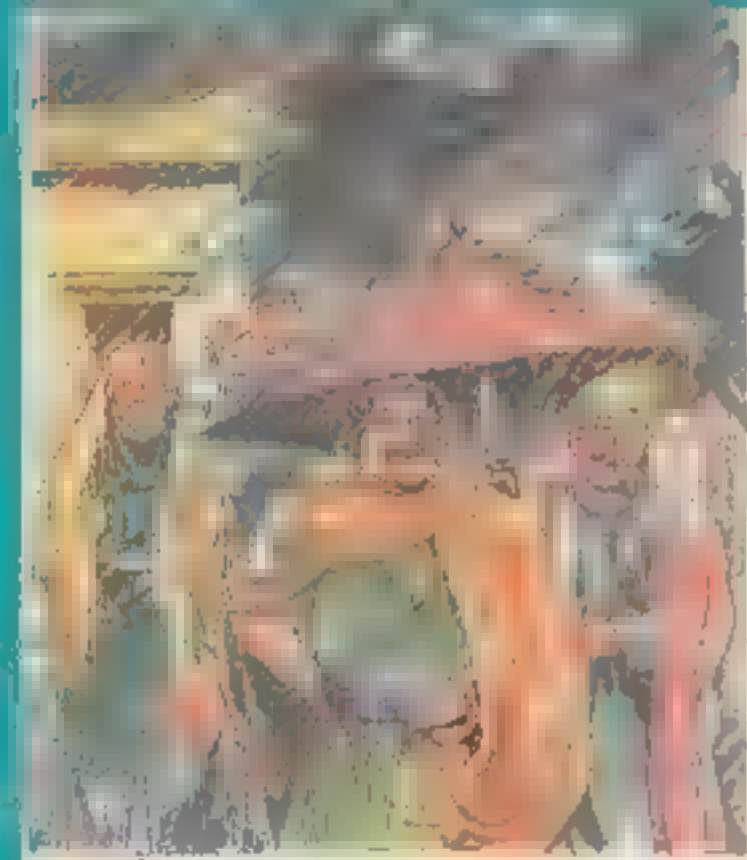

तेव्हां त्याने संगीत-नृत्य, काव्य-संगेलने भरविली.

या सगळ्या समारोहात भूषणवर्माच्या बरोबर त्याच्या गावातील गृहस्थांनीही भाग घेतला. समारोहातील विषयांवर आपापले विचार मांडले.

नगराध्यक्षाने भूषणवर्माची प्रशंसा करताना म्हटले—“आपल्या गावात केवळ आपणच नाही तर इतर गाववासी पण ललितकलात प्रवीण आहेत!”

भावटक्या दिवशी ही मंडळी विद्या-नगरच्या प्रख्यात महैवराच्या मंदिरात देवदर्शनाला गेली. त्या दिवशी नग-राध्यक्ष इतर कामात गुंतला असल्याने

त्यांच्या भरीवर जाऊ शकता नाही. वेवाचे दर्शन लाऊ घेतात तोच मुराळधार पाऊस सुरू झाला.

लगेच नगराध्यक्षाचा रंगदास नावाचा एक अनुचर पटांगणात भगलेली एक छत्री घेऊन आला व त्याने भूषणवर्माचे गावसात भिजण्यापासून रक्षण केले. सीतापुरचे इतर चार गृहस्थ मात्र गावसात चमिलंच भिजले.

विद्यानगरातील भूषणवर्माचे काम आटोपले. तेथून परतण्याच्या वेळेस भूषणवर्मा सहित त्याच्या मित्रांनाही नगराच्या अधिकाऱ्यांनी निरनिराळे उपहार दिले. सीतापूरच्या गृहस्थांनी भूषणवर्माला

विचारले- "अहो भूषणवर्मा, इथे कुणा कुणाला कदाचित् भेट द्यावी जेणेकरून त्या विचार आम्ही ही आमच्यातह काही वस्तु भेटीदाखल आहेत. आम्हाला काही लोकांनी हिरे दिले, काहींनी मातीचे दिले, काहींनी चामल्या भेटी दिल्या. परंतु कोणाला कोणती वस्तु भेटीदाखल द्यावी हे आम्हाला समजत नाही. आपण आमच्या वस्तु पाहून ठरवावे की नगराध्यक्षासह कोणाला भेट द्यावी." म्हणून त्या लोकांनी आपल्या वस्तु भूषणवर्माला दाखविल्या. त्या वस्तुंकडे लक्ष ठेवून भूषणवर्मा म्हणाला- "अता वस्तु प्रतिष्ठित व्यक्तींना देण्यालायक नाहीत. ह्या वस्तु अनुचर रंगदासला देण याच्य होईल." त्यानंतर रंगदासला बोलावून त्याला ह्या वस्तु भेट म्हणून दिल्या.

सीतापुरला परतल्यावर चार गृहस्थांतील सर्वात लहान भूषणवर्माला म्हणाला- "वर्माजी, वरीवर दुसऱ्या गावाची यात्रा करणे हे सुदैव आहे. पुन्हा अशी संधि मिळाली तर आम्हाला आपल्या दरोवर अवलंब घेऊन चला."

भूषणवर्मा ह्या बोळण्याला उत्तर देणार इतक्यात, त्या गृहस्थांतील वडोळ्याच्या व्यक्तीने लहानास दम देऊन म्हटले- "तुम्हाला एकदा जो संधी मिळाली

तेवढ्यावर संतोष मान, राज्यशासनाच्या कार्याकरिता जातात त्यांनी नेहमी आपल्यासह काही मित्र न्यावे हे उचित नाही. मी पण भूषणवर्माचा कृतज्ञ आहे. परंतु भविष्यात कधी त्यांना प्रकारचे काट देणार नाही."

वेताळाने ही गोष्ट गावून म्हटले- "राजा, वरीवरच्या गृहस्थाचे बोलणे जरा रस्त्यामधे प्रकारचे होते व त्यावरून असे आढले की वर्मा विषयी त्याच्या मनात कितीतरी निर्मिती झाले. वर्माविषयी त्याच्या मनात असे कितीतरी असण्याचे कारण? त्यात असे हुतून तेथे का केले? ह्या शंकेचे उत्तर माहीत भूषणवर्मा नाहीत. तुम्हाला मस्तकाचे तुफडे तुफडे होऊन पडतील."

गावर विकतादिव्याने उत्तर दिले- "गावातील वडोळ्यांचा गृहस्थ अल्पच ज्ञानास होता. इतर तिघांनी भूषणवर्माला मोठे बोळवले नाही. भूषणवर्मा हे मुळीच पसंत नव्हते की गावातील गृहस्थांचा त्यांच्याइतकाच आदरसत्कार व्हावा. ते टाळण्यासाठी रहाण्याच्या व्यवस्थेच्या वेळेपासून तो सतत प्रयत्न करत राहिला. परंतु विद्यानगरचे रहिवासी नगराध्यक्ष हे प्रतिशय सुसंस्कृत होते, म्हणून त्यांचे प्रयत्न निष्फल झाले. विद्यानगरात गावातील गृहस्थांपेक्षा भूषणवर्माविषयी अधिक आदर रंगदासनेच दर्शविला. पाऊस पडताना छत्री आणून वर्माला भिजण्या पासून द्यावले, परंतु छत्री देऊ न शकल्याबद्दल इतर गृहस्थांची माफी सुद्धा मागितली नाही. या कारणासाठी तो वर्माच्या पसंतीस उतरला. ज्या मधीनी त्या चार गृहस्थांचा आदर सत्कार व सन्मान केला त्याचा उपहार देण वर्माला पसंत पडले नाही. म्हणून हे आहे की भूषणवर्मा केवळ अहंकारीच नाही तर शिष्टाचारही न जाणणारा दीर्घक मुळा आहे."

राजाचे मोठे अशा प्रकारे भग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या आडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

गावर विकतादिव्याने उत्तर दिले- "गावातील वडोळ्यांचा गृहस्थ अल्पच ज्ञानास होता. इतर तिघांनी भूषणवर्माला मोठे बोळवले नाही. भूषणवर्मा हे मुळीच पसंत नव्हते की गावातील गृहस्थांचा त्यांच्याइतकाच आदरसत्कार व्हावा. ते टाळण्यासाठी रहाण्याच्या व्यवस्थेच्या वेळेपासून तो सतत प्रयत्न करत राहिला. परंतु विद्यानगरचे रहिवासी नगराध्यक्ष हे प्रतिशय सुसंस्कृत होते, म्हणून त्यांचे प्रयत्न निष्फल झाले. विद्यानगरात गावातील गृहस्थांपेक्षा भूषणवर्माविषयी अधिक आदर रंगदासनेच दर्शविला. पाऊस पडताना छत्री आणून वर्माला भिजण्या पासून द्यावले, परंतु छत्री देऊ न शकल्याबद्दल इतर गृहस्थांची माफी सुद्धा मागितली नाही. या कारणासाठी तो वर्माच्या पसंतीस उतरला. ज्या मधीनी त्या चार गृहस्थांचा आदर सत्कार व सन्मान केला त्याचा उपहार देण वर्माला पसंत पडले नाही. म्हणून हे आहे की भूषणवर्मा केवळ अहंकारीच नाही तर शिष्टाचारही न जाणणारा दीर्घक मुळा आहे."

राजाचे मोठे अशा प्रकारे भग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या आडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

दान सल्लागार

आनंदपुर नावाच्या कुष्णदास व श्यामदास नावाचे दोन मित्र रहस्य असत. त्यांचे परस्परांवर गाढ प्रेम होते. गावातील प्रतिष्ठित व्यक्ती म्हणून त्यांना मान होता. वेळप्रसंगी शुकटात पडलेल्यांना ते मदत करीत व जबर पडेल तेव्हा त्यांना मदत देत. दोन भावांतील जो कोणी त्यावेळी हजर असेल हे काम करी. काही काळानंतर श्यामदासला एक मोठे कळून चुकले - ती ही मोठा भाऊ गावकऱ्यांना जो सल्ला तो लोक निमूटपणे पाळत. परंतु स्वतःचा सल्ला मात्र लोक तशाच प्रकारे पाळत नाहीत. काही लोक त्याच्या विरुद्धही वागत. याचे कारण लोलवर विचार करूनही श्यामदासला समजना.

एक दिवस श्यामदासने आपल्या मोठ्या भावाला विचारले - "दादा, तू जो सल्ला

देतोस तो गावकरी उपस्थित करत, निमूटपणे सगळे पाळतात. पण माझ्या सल्लाच्या नावतीत असे वागत नाहीत त्याचे काय कारण?"

भावाच्या शुकटात भावाचा प्रश्न ऐकून मोठा कुष्णदास म्हणाला - "मी देणाऱ्या विचार करत होतो व योग्य प्रसंगाची वाट होती. तू हा प्रश्न काढ्यास म्हणून सांगतो की जेव्हा दुसऱ्यांना सल्ला देईन तेव्हा आंतविस्ताने त्याचे परीक्षण कर."

याच वेळी तेथे चंद्रनाथ नावाचा अंतकरी म्हणाला - "कुष्णदासजी, वर्षी एक चांगले घर बांधावे असा गाजा विचार होता, परंतु माझ्या पत्नीचे म्हणणे असे की वर्षी मुलीचे लग्न

करून द्यावे. दोन्ही कार्ये करण्यास पुरेसे पण माझ्यापासो नाही. तेव्हा प्रथम कोणते कार्य कराने हे समजून घ्यावे. म्हणून आपला सल्ला विचारला आहे."

"तुमच्या मुलीचे लग्न आहे?" कुष्णदासने विचारले.

"वंधरा वर्ष." चंद्रनाथने दिले. "योग्य वर निवडला आहे का?" कुष्णदासने पुन्हा विचारले.

"नाही, योग्य वर जोपर्यंत नाही." चंद्रनाथ म्हणाला.

यावर म्हणाला - "पहा, चंद्रनाथ, तुमची मुलगी अजून लहानच आहे, विवाहयोग्य झालेली नाही. म्हणून वर्षी तुम्ही घर त्या नंतर मुलीच्या लग्नासाठी घन जमवता येईल व घन जमवता आले नाही तरी घर गहाण ठेवून तुम्हाला काय भिडू शकेल."

कुष्णदासचा योग्य सल्ला त्याप्रमाणे वागण्याचे आग्रहासन देत निघून गेला.

इतक्यात नारायण नावाचा दुसरा एक अंतकरी आला व कुष्णदासला प्रणाम म्हणाला - "कुष्णदासजी, मुलीचा सोमंतसंस्कार करण्याचा विचार करीत

आहे. आणि करावयाच तर तो मोठ्या चाटामाटाने विचार आहे हाताळ पुरेसे नाही. तेव्हा मी आपचे दोन्ही बंधू विकणार आहे. माझ्या पत्नीचे मन आहे. ह्या करून आपण सल्ला द्या."

"नारायण, तुम्ही जसा विचार केला आहे तसेच करा." कुष्णदासने सल्ला दिला. नारायण आनंदाने निघून गेला.

निर्णय ऐकून श्यामदास म्हणाला - "दादा, तू चंद्रनाथला दिलेला सल्ला सर्वतोपरी योग्यच होता, परंतु नारायणला तू जो सल्ला दिलास तो माझ्या

मते योग्य नाही. मुलीचा सीमन्त संस्कार करायला बॅल विकणे सक्तेसंगत नाही."

कृष्णदास हसून म्हणाला—"एक श्याम, आमचा सल्ला सांगायला येणारे लोक मुख्यतः दोन प्रकारचे असतात. पहिल्या प्रकारचे लोक असे असतात की एकादी समस्या निर्माण झाल्याम जे स्वतः निर्णय करू न शकल्यामुळे आमच्याकडे येतात. अशा व्यक्तींच्या बाबतीत आम्हाला नीट विचार करून योग्य सल्ला द्यायला हवा. आता दुसऱ्या प्रकारच्या लोकांबद्दल सांगतो. ह्या लोकांनी पूर्वीच निर्णय घेतलेला असतो. आम्ही जर त्यांना सांगितले की तुमचा निर्णय चुकीचा आहे तरी ते निर्णय बदलणार नाहीत."

"तर मग लोक आमच्यापाशी सल्ला मागायला येतात का?" श्यामदासने विचारले.

"आपण गावातील प्रमुख व्यक्ति आहात. म्हणून जो निर्णय घेतला तो

शिष्टाचार म्हणून आम्हाला सांगायला येतात एवढेच. बंदनाथ खरोखरीच आमचा सल्ला विचारायला आला होता. पण नारायणची गोष्ट तशी नाही. तो जे कार्य करणार होता त्याची सूचना देण्यासाठी केवळ त्याने नाममात्र सल्ला मागितला. तेव्हा भविष्यात तुला सल्ला असेल तेव्हा प्रथम हे समजून घे की ती व्यक्ती खरोखर तुला घेऊन त्याप्रमाणे वागणूक आली आहे की नाही व मग सल्ला दे. दुसऱ्या प्रकारचा माणूस असेल तर त्याचे सारे म्हणणे ऐकून घे व खुपेने संमति दे." कृष्णदासने सांगितले.

श्यामदास थोडा बॅल विचार करीत राहून बसला, पण झोळला—"दादा, आता मला समजले की काही लोकांनी सल्ला मागला नाही. ते काहीही असो, आता जो सल्ला दिलास तो सर्व दृष्टीने योग्य आहे."

चांदोवा पुरवणो - ८

खजिना

महिष्वासे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्ति

गुरु हरगोबिन्द

गुरु हरगोबिन्द जी महाराज यांचा जन्म १५९३ साली पंजाब प्रांताच्या अमृतसर शहरात झाला. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे.

गुरु हरगोबिन्द जी महाराज यांचा जन्म १५९३ साली पंजाब प्रांताच्या अमृतसर शहरात झाला. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे.

गुरु हरगोबिन्द जी महाराज यांचा जन्म १५९३ साली पंजाब प्रांताच्या अमृतसर शहरात झाला. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे. त्यांचा वारसा अमृतसर शहरातच आहे.

तो कोण ?

एका राजाने एक विद्याल देऊन त्यातून जनवण्याची आज्ञा दिली. बाराही कारागीरांनी बाराही राखून ते मंदिर बांधले. ते एक विद्याल जो तो स्मरण करतो. धर्माच्या वेळी मंदिर समुद्राच्या पाण्याने वेढले जाई.

आता धर्म मंदिराचा कळवण वधवायचा राखिला होता. परंतु तो धर्म सर्वसाधारण देवळा पेक्षा काही निराश्रयाय पक्षींनी जलवायचे होते. परंतु दुर्दैवाने मुळा कारागीर बळार जनवण्याचा मनात ठरविला. विमळन भेला.

एक महान मुलगा आपल्या कारागीर बापायला भेटायला त्या जागी आलेला होता. तो जेव्हा बारा वर्षांचा होता, परंतु मंदिराच्या बांधणीत तो पण आपल्या बापायला बोलतो. त्याच्या बापायला पाहिल्याची यक्षिणी त्याने कारागीरांना सांगितली; आणि त्याचप्रमाणे काम पुरे केले गेले. परंतु त्या घनाने कारागीर आपला कुलकुलमाना ऐकले—"अरे, जे बापायलावरच्याने जगले आहे, ते एक लहानगा मुलाने करून दाखवले. राजाना हे कळले की आपली काय गन होईल!" तो मुलगा कांज भावनाप्रधान होता. पोगिमेची गन होती आणि समुद्राच्या पाण्याने मंदिर वेढून घेतेले होते. मुलगा मंदिराच्या शिखरावर चढला आणि स्वतःचा त्याने पाण्यात सोबल दिले, अवृष्ट झाला तो.

गौराणिक कथेतला हा मुलगा कोण बरे ?

सुळावर !

सुचना :

थोड्याशा मोठ्या पिण्याच्या नळ्यावर आणि एक कच्चा बटाटा मिलावा. त्यातली एक नळी बटाटात घुसवा. त्याचा प्रयत्न करून नळी वरवी होईल-होय ना ?

दुसरी एक नळी एका हाताने टेक्यावर टेकवून सरळ ठरी पकडून घ्या. आणि दुसऱ्या हाताने बटाटा घेऊन नळीच्या वरच्या टोकावर ओराने मारा करून घ्या ! नळी भांगल्या हातात घुसू देऊ नका !

काय होते आणि का ?

बटाटा जर नळीच्या बरोबर झोळावर जोराने आपल्या हातात बटाटा घुळी गेल्यासारकी नळी त्यात घुसते ! पण सरळ बटाटा नळीच्या शेवटच्या टोकावर नाही, तर मात मळी यावेत, अन् ती बटाटात घुसून दुसऱ्या बाजूने तिने टोक बाहेर निघते !

जर पाहता वरून सरळ पाण्यावर केलेले जाण्यात एवढे करण्याइतकी सरपूर नळी या नळीत अकतोच असत त्यामुळे नळीचे घातले टोक टेक्यावर टेकलेसे असल्याने नळी हलू शकणार नाही. नळीच्या टोकापेक्षा बटाटा मऊ असल्यामुळे तो जेव्हा ओराने त्या टोकावर आपटतो, तेव्हा नळी बटाटात घुसते.

मुद्दी बटाटातून नळी आरपार घुसू शकते ? थोड्या प्रयत्नाने एकाच जोराच्या फटक्याने मुद्दीना नेही शकते.

तुमच्याजवळ दोन बटाटे असतील तर टेक्यावर टेकलेल्या एका बटाटावर नळी नीट राखून ठरी घेऊन दुसऱ्या बटाटात वरील टोकावर सरावर माथ्यावर आपात करून नळी दोन्ही बटाटात घुसू शकते ? करून पाहू वर !

नळीच जोराने बटाटावर सरळ त्यात घुसू शकते ?

जगातील आश्चर्ये

चीनची भित

अवकाश-यात्री जेव्हा वर वर जातात आणि पृथ्वीवरची शहरे व पर्वत हळूहळू अस्पष्ट होत होत अजिबात दिसनाथी होतात, तेव्हा बहुधा अचूक होणारे स्मारक म्हणजे चीनची विशाल भितच असावी ! १,५०० मैल, म्हणजेच पृथ्वीच्या परिघाच्या थाराय हिस्सा-इतकी जागा व्यापणारी मानवाने बांधलेली अशी ही सर्वात मोठी वास्तु होय ! या भित्ताने २४,००० दरवाजे आणि मोनार आहेत. भित्तीची सरासरी उंची २५ फुट असून पायथ्याशी तिची रुंदी २० ते ३० फुट आणि माथ्यावर ती रुंदी १५ फुट इतकी आहे. या भित्तीवरून एकाच वेळी एका रेषेत अनेक पोडेसार एकाच पोडे दोडवू शकतात. इ.स.पू. तिसऱ्या शतकात चीनचा राजा शिन व्हांग टी याने बांधमायाम सुद्धात केल्या या भित्तीचे काम १७०० वर्षेपेक्षा चालू राहिले व त्याला शेवटचा हात मिंग राजघराण्याच्या हानूने दिला गेला. (१३६८-१६४४)

शान्ति-प्रसाराला प्रेरणा देणारे युद्ध

ख्रिस्त जमान्या २०० वर्षे अगोदर चंद्र
गलाने भोव घेणाऱ्या व्यावसायिक कला
व्यावसायिक त्याचा पृथ विन्दुसार
राजा आला; आणि त्यानंतर सिद्धासना-
ला आला. 'सम्राट अशोक' म्हणून
प्रसिद्धीस आलेला त्याचा पुत्र अशोक।
मौर्य साम्राज्याच्या सीमा
असणारा, एक महत्त्वाकांक्षी राजा
पुत्र-म्हणूनच त्याने आपला उत्तराधिकारी
हिला. राज्यामागून राज्य जिंकत
गा कलिंग (भाजना ओरिसा) देशापर्यंत
त्याच्या तथेला राजा काश
हाता हे इतिहासच जाण। परंतु उत्तम
माध्यम की तथेला सचता जन्मला हे
आक्रमण परतूनच लावण्याच्या
एक हाऊस लढली! परंतु अशाहात मध्य
त्याच्याहून अधिक सामर्थ्यातून, नमूद
होते! या लढाईत एक लाख माणसे
मारेली गेली, त्या लाख कोटी
म्हणून मारेली गेली आणि इतर अनेक
अपर होऊन युद्धाच्या परिणामस्वरूप
तत्कालीन इतका भयानक रक्तपात
व लाकांची पीडापरवा पाहून अशोक
अनेक दिवस त्याने गुहा प्रवेश करून
नाच न जाण्याची प्रतिक्रिया केली आणि
अनेक दिवस स्विकारून शान्ति व प्रेम

प्रचारार्थ आपले जिवन सत्य व सत्य
प्रसिद्ध एव. जी. वर लिहिले-
'इतिहासार्थ पाते भरणाऱ्या देहा हजार
वजाटातून एकट्या अशोकाचेच नाव
एकाद्यातान्याप्रमाणेचमकत राहिले आहे!'

भुवनेश्वरजवळ दया नदीच्या
किनाऱ्यावरील धोली तावाच्या स्थानी हे
कलिंग-युद्ध लढले गेले, तेच आजही
एका छोट्या टुकड्यावर सम्राट अशोकाचा
शान्ति-नदी कोरून ठेवलेला आहे.

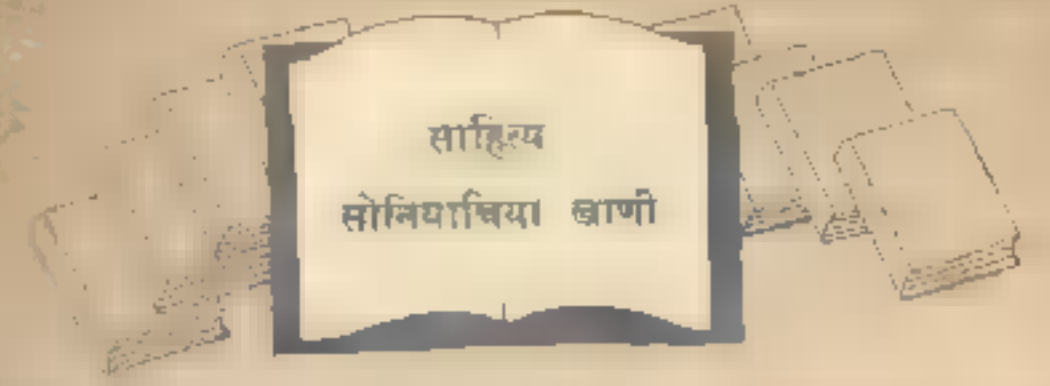

११. कोणत्या धर्मावस्थेतोव किन्याची तीन उल्लेखांनीर स्थितीची तान निर्दिष्ट आहूत ?
१२. त्याची नावे सांगा ?
१३. मीराबाईचा शेवट काळा ?
१४. आणखी कोणत्या संन-स्त्रीचा अनाच शेवट काळा ?
१५. गौतम बुद्धापूर्वी कोणत्या राजपुत्राचे राज्याचा त्याग करून एका मोठ्या धर्माचे पुनरुत्थान केले ?
१६. त्याचा जन्म कोरें आला हाता ?
१७. कोणता प्रसिद्ध राजा वसावामुळे मरण काळा ?
१८. त्याला अशी स्थिति कोणापुढे काळा ? [पान < पहा.

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि शोधांची दुनिया

१. सरख्याची जीभ किती लांब असू शकते ?
२. जगात सर्वात जास्त वापरली जाणारी भाजी कोणती ?
३. जगात सर्वात कमी आवळणेत येणारी वनस्पति कोणती ?
४. तुम्हाला माहिती असणाऱ्या जनावरात सर्वात जास्त वापरली जाणारी काय ?
५. जगात सर्वात अधिक उपयोगात येणारी वनस्पति कोणती ?
६. तुम्हाला असोयत एकूण किती हात आहूत ?
७. तुम्हाला माहिती असणाऱ्या हातकीचा वेग किती असतो ?
८. हत्तीच्या नाडीची गति काय असते ?
९. ध्रुवप्रदेशीय अस्वलाचे वजन किती असू शकते ?
१०. जनुपाद जनावरात सर्वात अधिक वेगवान कोणती ?

[पान < पहा.

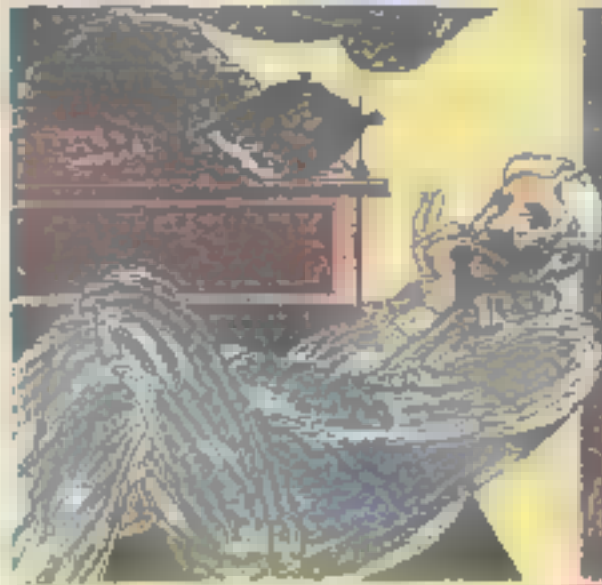

१. कोणता मुस्लीम सम्राट हिन्दु धर्मग्रंथांचाही चांगला अभ्यासक होता ?
२. जिवाजीचे गुरू रामदास यांनी लिहिलेल्या ग्रंथाचे नाव काय ?
३. सर्वात जुन्या संस्कृत धर्मग्रंथाचे नाव काय ?
४. सोम धर्मग्रंथाचे नाव काय ?
५. तो कोणता ग्रंथ होता ?
६. त्यात काय काय आहे ?
७. भारतीय ज्ञानपीठ पुरस्काराचा पहिला गानकरी कोण ?
८. त्यांनी आपली रचना कोणत्या भाषेत केली ?
९. आपल्या बयाख्या चौथ्या वर्षी अन्धत्व आलेला सध्या जिवला असलेला भारतीय लेखक कोण ?

... पान आठवरा पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

आसामी :	दक्षिण	कानडी :	दक्षिण	संस्कृत :	दक्षिण
बंगाली :	दक्षिण	काश्मिरी :	बोनव	सिन्धी :	दक्षिण
इंग्रजी :	साउथ	मल्याळी :	तैवकुन	तमिळ :	तेरकु
गुजराती :	दक्षिण	उडिया :	दक्षिण	तेलुगु :	दक्षिणम
हिन्दी :	दक्षिण	पंजाबी :	दक्षिण	उर्दू :	जुनुव

'सत्याग्रह सभे'चा मुख्य होण्याने जवाहरलालने ठरवले. याचा परिणाम म्हणून त्यांना बंदीखाल होकार हे नकारा. मोतीलाल या दिवाणाने व्याकुल झाले की आपला मुसला कारागृहाच्या जमिनीवर रुसा होणू द्यात. या सगळी त्यांनी परीस जमिनीवर होणून ते कष्ट प्रत्यक्ष अनुभवले.

तिथे पंजाबात सैनिक जातनाचा भयान होता. त्याच वेळी अमृतसरमधील आनिशनवाला बाबेत मयंकर हुत्याकार झाले. त्यांच्या अत्याचारांमुळे भावने ऐकायला येऊन होते. त्यांच्या अत्याचारांमुळे निःअस्थ शोकावर त्यांच्या अत्याचारांमुळे दिवली. त्या हुत्या-काळात शोकाने स्त्रीपुरुष मृत्युमुखी पडले व हजारो जखमी झाले.

जवरण हसरदे लोकांना मयशीत करायला रस्त्यावर रोवत ठरवत त्यांनी बाबता हवे एवढेच त्यांच्या जमोर जो कोणी हजर वेईत त्यांच्या पाया पडायला हवे असा आदेश दिला. विद्यार्थ्यांना अज्ञी मित्रा देण्यात आली की दररोज त्यांना रहा पंधरा सेंट पायपीट करवावी आणि कित्तेक तास कष्टक त्यांच्या उभे ठावता आले.

सैनिकी गांधीन कामदा (पार्श्व नां) रह होताच अनेक पुढारी पंजाबातील स्थितीचे विरोक्षण करायला तेथे गेले. पंडित मदनमोहन मालवीय आणि स्वामी ध्यानंदांनी पोहोतांच्या पुनर्जा-गावी व आहाराची योजना हाती घेतली आणि मयंकर लोकांना ते स्वय-सेवक बनवू लागले.

जलियनवाला बागेतील हुत्याकांवाची शोकाची करण्यासाठी कापेसच्या सभेने अमृतसरला एक शोकसभेसंगठ पाठवले. त्या सभेने तैमूरन व. मोतीलाल नेहरू व त्यांच्याकडे होते. शिस्तदेवन दासचे म्हणून जवाहरलाल नेहरूंची योजना आली. त्यांच्या केलेंच्या मयंकर हुत्याकांवाच्या कष्ट ऐकून त्यांच्याकडून अगदी झाले.

आपले कार्य सारास सारांवर जवाहर-लाल एक रात्रीच्या गाडीने दिल्लीला जायला निघाले. ज्या दळ्यात ते पडले तेथे एकच बरबाद झाली दिवाला राहून ते तेथे निघले. त्यांच्या उल्लेखावर त्यांनी राहिले. त्यांच्या सैनिकांनी मरला होता. त्यांच्या जवरण बायर निजंजबधने आपल्या मृत्युत्पांकी पुजारावर मारत होता. जवाहरलालने स्वतःच्या कातांनी त्यांना मृतांत ऐकला.

१९१९ साली अमृतसरमध्ये झालेले महासभेचे अधिवेशन झाले. ५ मार्चला ते नेहरू यांनी सभेच्या अध्यक्षस्थानी होते. याच अधिवेशनात भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसने लढाऊाचे नेता या नात्याने गांधीजींचा स्वीकार केला.

अनंतरामची मुलगा

१९२० च्या ५ ऑगस्टला मुंबईत लोकमान्य बाळ दिककांचे निधन झाले. १९०६ साली दिककांचे श्री अरविंद यांनी मिळून काँग्रेस महासभेच्या अधिवेशनात संपूर्ण स्वराज्याची मागणी झाली होती. १९१० मध्ये श्री अरविंद राजकीयीच्या सेलातून निपुण झाले आणि आपला दिककांच्या निधनानंतर गांधीजी काँग्रेसच्या नेतृत्वासाठी पुढे आले.

एका गावात अनंतराम तोबाचा एक जमीनदार रहात होता. त्याच्याकडे एक घोडागाडी होती व गावातील लोकाना ती अतिशय उपयोगी ठरत असे. त्या एकादा कुठल वेल नसल्यामुळे जर गावात कोणावर एकादो आपत्ति ओढवली, विरोपाला नका किंवा साप चापला, आपल्या गाडीतून राजधानीत त्याला धोचवून अनंतराम लोकांवर उपकार करीत असे.

पहलेला त्याच्याकडे रडत गेला व गाडी देण्यासाठी त्याने प्रार्थना केली तर आपली झोपमोड करणाऱ्यावर रागाने तो तुटून पडला आणि वरेवारीत ऐकवून पराबाहेर काढी.

काही दिवसांतच गाववाले समजून चुकले की नरसिंहाकडे गाडी मागणे अगदी व्यर्थ आहे त्यामुळे स्वर्गवासी अनंतरामला लोक मनोमन प्रणाम करत आणि त्याचा मुलगा नरसिंह याला भरपूर शिष्याशाप देत.

काही काळाने अनंतरामचे निधन आले. मरण्यापूर्वी त्याने आपला मुलगा नरसिंह याला सांगितले—“मुला, संकटात पडलेल्यांना गाडीची जरूर पडल्यास ती तातडीने पाठवून त्यांना मदत कर.”

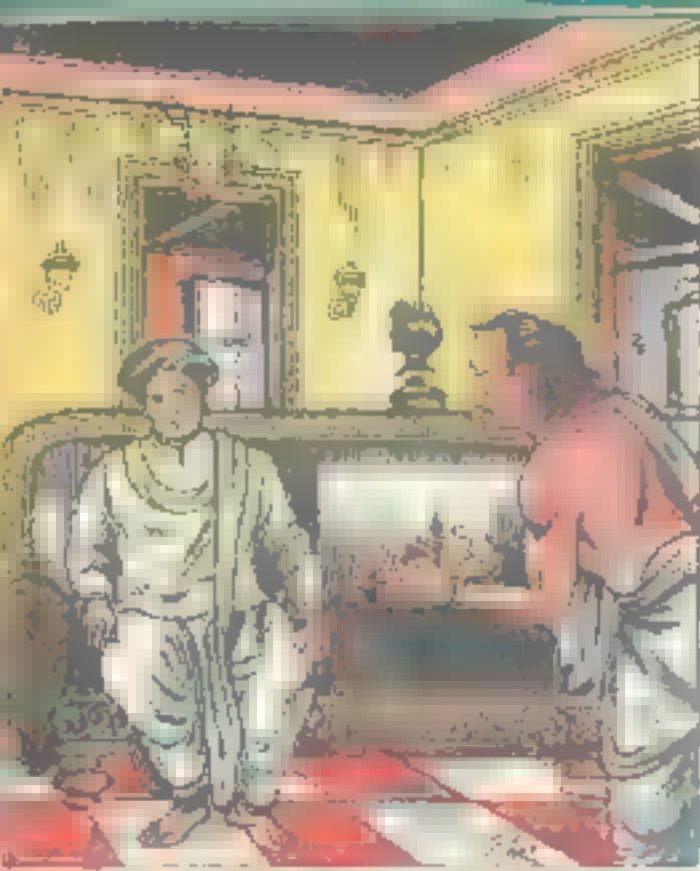
नरसिंहाने आपल्या वडिलांना तसे वचन दिले छंदे, परंतु त्याचे पालन मान केले नाही. वेळी अवेळी जर कोणी संकटाने

एकदा मध्यरात्रीच्या सुमारास रंगनाथ नावाच्या गृहस्थाच्या वीस वर्षांच्या तरुण मुलाच्या जीविताला धोका उत्पन्न झाला. तेव्हा आपल्या मुलाला पाठीवर धेऊन रंगनाथ नरसिंहाच्या घरी गेला व त्याला झोपेतून उठवून त्याने गाडी मागितली.

निद्राचंग झाल्याने नरसिंह कोषाने ओरडला—“अशा तशा वाटेल त्या सोमा

दिककांचे निधन झाले त्या दिवशी पहिलेच गांधीजी व जवाहरलाल मुंबईला पोचले. जवाहरलाल नेहरूंच्या राज्यात साधारण तर-आपल्या परम-प्रिय महान नेत्याविषयी आपला वादर व्यक्त करायची दहा लाख लोकांच्या असलेले शरि नहर नोंदले होते. त्या विशाल समुदायाच्या सनंत गांधीजी आणि व नेहरूंनी भाग घेतला.

गोमासाठी माझी तयार ठेवायला मी काय तुमचा रोक कर आहे? ही काही तुमच्या बापजासांची नाही. मुकाट्याने चालता हो." अशा प्रकारे दमदाटी करून त्याने दरवाजा धाडकन बंद केला.

रंगनाथच्या मुलाने बापाच्या काहूँमध्ये असतानाच प्राण सोडले.

रंगनाथ कितोतरी वेळ शोक करीत होता. शेवटी याचे कारण झालेल्या नरसिंहाचा मूड घेण्याचा त्याने निश्चय केला.

आपल्या मुलाचे जव तेथेच टाकून तो सरळ न्यायाधीशाकडे गेला. त्याने नरसिंहा विरुद्ध तक्रार केली-"न्यायाधीश

महाराज, नरसिंहाने माझ्या मुलाला कानावर बोंलावला, मजुरीच्या पैशावरून दोघात झाला, मला रागाच्या भरात माझ्या मुलाला मारले.

न्यायाधीशाने अनेक दिवसांपासून नरसिंहावर नाराज होता. कारण तो कोणत्या, कधीही कोणत्याही प्रकारे मदत करीत नसे. संधी मिळताच त्याला शक्य तितकी कठीण शिक्षा देण्याचा त्याचा प्रयत्न होता. अशी त्याच्या आल्याने त्याने नरसिंहाला खरोखर धडा शिकवायचे ठरविले.

न्यायाधीशाच्या पत्नीने त्याला जात बोलावून विचारले-"बहो, नरसिंहाला शिक्षा करणार आहात की काय?"

"होय, त्या दुष्टाला सजा दिल्याने सारा प्रसन्न होईल" न्यायाधीश उत्तरला.

"आपण असे कड नये. अनंतरामने याही पाठवल्यामुळे आपला मुलगा वाचला व तो आता कचेरीत काम करीत आहे." पत्नी म्हणाली.

न्यायाधीशाने जरा विचार केला. मग मनाशी काही एक निर्णय करून त्याने रंगनाथला बोलावले व म्हणाला-"रंगनाथ, मी एक महत्वाची गोष्ट विचारली होतो. उद्या सकाळीच एका महत्वाच्या

कामासाठी मला दुसऱ्या गांवी जाणे अत्यावश्यक आहे. शेजारच्या गावानून गरीबी मागवली आहे. घाईघाईत त्या फिर्यादीची मुनवणी करणे नाही, म्हणून तू थेट राजाकडेच फिर्याद कर."

अखेर नाइलाजाने रंगनाथ राजाकडे गेला. नरसिंहा विरुद्ध फिर्याद केली.

राजाने नरसिंहाच्या गावातील काही लोकांना बोलावून त्याची साक्ष घेतली. सर्वांनी नरसिंहाविरुद्ध सत्य दिली. तेव्हा राजाने रंगनाथच्या विश्वास ठेवून नरसिंहाला फाशीची शिक्षा दिली.

दुसऱ्या दिवशी नरसिंहाला द्यायचे, पण ऐन वेळी त्याला बाजारी

वस्त्याचे सांगून आला नाही. त्यामुळे फाशी स्थगित झाली. त्यानंतर दहा दिवस झाले पण त्याला फाशी नाही.

राजाना आली की मांग जाणून बुजून फाशी विलंब करीत आहे. म्हणून खरे काय ते जाणून घ्यायला तो खरोखर घरी गेला.

त्यावेळी मांगाची पत्नी म्हणत होती-"अशा प्रकारे किती दिवस भाजाराचे डोंग करून राजाला फसवणार तुम्ही? कधी कधी नरसिंहाला फाशी यावेच लागते आहे न?"

म्हणाला-"राजेसाहेबांनी मला फाशी दिले तरी मी काही झाले तरी नरसिंहाच्या गळ्यात फास घालणार नाही.

मी मुझा त्याच गावचा आहे. बालपणी आजारी पडून मी मृत्युमुखी पडणार होतो, पण नरसिंहाच्या पित्याने माझी पाठवल्याने वेळेवर उपचार होऊन आणि त्यामुळेच माझे वाचले. पुण्यात्म्याच्या मुलाला फाशी देऊन स्वतःच्या शिरावर पापाचा बोजा लावून वेण्याची माझी इच्छा नाही. तूच सांग अनंतराम सारक्या पुण्यात्म्याचा मुलगा खून करण्याइतका दुष्ट असेल? मला वाटते की राजाच्या न्याय-दानात काही तरी बूक असावी."

ऐकून राजा विचारात पडला. त्याला वाटले की रंगनाथला बोलावून पुन्हा तपासणी करणे योग्य होईल.

दुसऱ्या दिवशी राजाने रंगनाथला बोलावून दरवाज्यात विचारले—"खरे ते सांग, नरसिंहाने तुझ्या मुलाची हत्या केली का? मी म्हणतो तू छोटे बोलत आहेस. माझे म्हणणे खरे आहे न?"

रंगनाथ घाबरला व त्याने राजाला खरी हकीगत सांगितली.

नंतर राजाने नरसिंहाला मुक्त केले व त्याला राजा म्हणाला—"तुझे वडोळ स्वर्गवासी झाले असूनही त्यांच्या परोपकारी स्वभावामुळे वाचलास. तू जिवंत असूनही स्वतःचा निंदोषीपणा शब्दित करू शकला नाहीस. तुझ्या गावातले सर्व लोक जाणून होते की रंगनाथच्या मुलाची तू हत्या केली नाहीस. परंतु कोणीही मत्प उघड केले नाही, कारण दुष्ट व्यक्तीचा सारे सारे जोक तिरस्कार करतात. तू केवळ अनंतरामचा मुलगा म्हणून वाचलास. नरसिंह या नात्याने नाही. पडनेपासून घेऊन तू आपले अंतरंग पालट आणि तुझ्या पित्याप्रमाणे रावना यथाशक्ति साहाय्य करत जा. तेच तुझ्यासाठी सर्वात जागोजे रक्षा-कवच होईल."

या अनुभवाचे नरसिंहाला परोपकार आणि चांगुलपणाच्या मावनेत किती सन्निध आहे व तिचे किती महत्त्व आहे ते कळले. त्या दिवसापासून तो आपल्या इडिलांच्या मार्गानेच जाऊ लागला.

श्रीकृष्णावतार

श्रीकृष्णाने मुनींना कुबाल-क्षेम विचारले.

मुनींनी प्रसन्न होऊन बदरीवनातील मेवा म्हणून वीरे श्रीकृष्णाला भेट-स्वरूप दिली, आणि म्हणाले—"श्रीकृष्णा, आम्ही एक मोठी कामगिरी घेऊन तुमच्या-कडे आलो आहोत. भूदेवीचा मुलगा नरक हा राक्षसांचा नायक आहे तो अत्यन्त पराक्रमी आहे, अलिकडे फार उद्‌ण्ड झाला आहे. तो समुद्राला मुक्त करू शकतो, घरणीला भयभीत करू शकतो, पर्वतांना उाली पाडू शकतो. आजकाल त्याला पाहून सर्व लोक चरचरा कापतात. एकदा तो आमच्या बदरीवनात येऊन टपकल्या. आम्ही आपल्या यज्ञकार्यात गुंतलेली होतो त्याने येऊन आदेश दिला

तो आम्ही देवांना उद्देशून तसे, त्याला उद्देशून यज्ञ करावा. आम्ही ते कबूल केले नाही. तेव्हा त्याने रागावून आपल्या सैन्याचे कारची आमचे यज्ञ-कुंड विभक्तिले आमची सर्व यज्ञांची सामग्री इकडे तिकडे फेकून दिली. आमच्या स्त्रियांना बंद करून घेऊन गेला. अशा प्रकारे आमच्या नित्य-कर्मात विघ्न आले आणि आमची प्रतिष्ठा धुळीस मिळाली. आम्ही अत्यन्त दुःखी आणि भयभीत झालो आहोत. आता आमण सोडून कोण आमचे संरक्षण करणार?"

मुनींची तक्रार ऐकून श्रीकृष्णांना आश्चर्य वाटले, तसेच त्यांना नरकामुराचा फार राग आला. जमळ मोन राहून श्रीकृष्ण

विचार लागले. श्रीकृष्णाची अवस्था पाहून मुनि एकमेकांकडे पाहू लागले.

यावेळी सास्यकि यांरे प्रमुख यादव मंडळींनी श्रीकृष्णाला सावध केले. मुनी-काहे पाहून श्रीकृष्ण म्हणाला-“आपण अन्यथा मानू नये. या दुष्ट नरकासुराचे चाले ऐकून रागाच्या भरात मी घोडा बंधाळ झालो. या दुष्ट राक्षसाचा संहार निश्चितपणे करणारच. आपण आता भय नाळगू. इथून निघा आणि आपला नित्यक्रम पहिल्या सारखा चालू करा. मुनींनी मनःपूर्वक श्रीकृष्णाचे आभार मानले आणि निरोप घेऊन अदरिकाश्रमाकडे प्रयाण केले.

मुनी-जन गेल्यावर इन्द्र अन्य दिग्गजांना नगरीत उतरले. श्रीकृष्णाने सामोरे जाऊन त्यांचे स्वागत केले. इन्द्राची प्रमुख यादव मंडळींनी प्रेमाने विचार-पूत केली. सर्वांना अत्यंत आनंद झाला. नंतर ‘सुधर्म’ सभा-भवनात सर्व मंडळी विचार-परामर्श करण्यासाठी बसली.

इन्द्राने श्रीकृष्णाचा आपल्या हातात भेट म्हटले-“श्रीकृष्णा, मी विशेष कामासाठी आपली भेट घेण्यास आलो आहे. मी म्हणतो ते ऐकाल? नरकासुर नांवाच्या राक्षसाच्या नायकाने ब्रह्मदेवाकडून वरदान मिळविले आणि त्याने अगदीच उत्थात मांडला आहे. देवांशी युद्ध करून त्याने त्यांना पराजित केले. त्याच्या नासाला कटाळून आम्ही घर-दार सोडून मानव-लोकात पळून आलो आहोत. त्याने आमच्या घरात शिरून आमची सर्व संपत्ति लुटून नेली. आता आम्ही आमचे कुणाला मागायचे? कुणाला ही निलणार नाहीत असे अदितीची कुंडले तो घेऊन गेला. मुनींच्या आज्ञांमार्चा त्याने घ्वंस केला. अनेक राक्षसांचा संहार करून जगाचे रक्षण करण्याचा आपला त्याच्या कानावर मेलला आहे. म्हणून आता युद्धात आपणास ही पराजित करण्याची महत्वाकांक्षा तो बाळगून

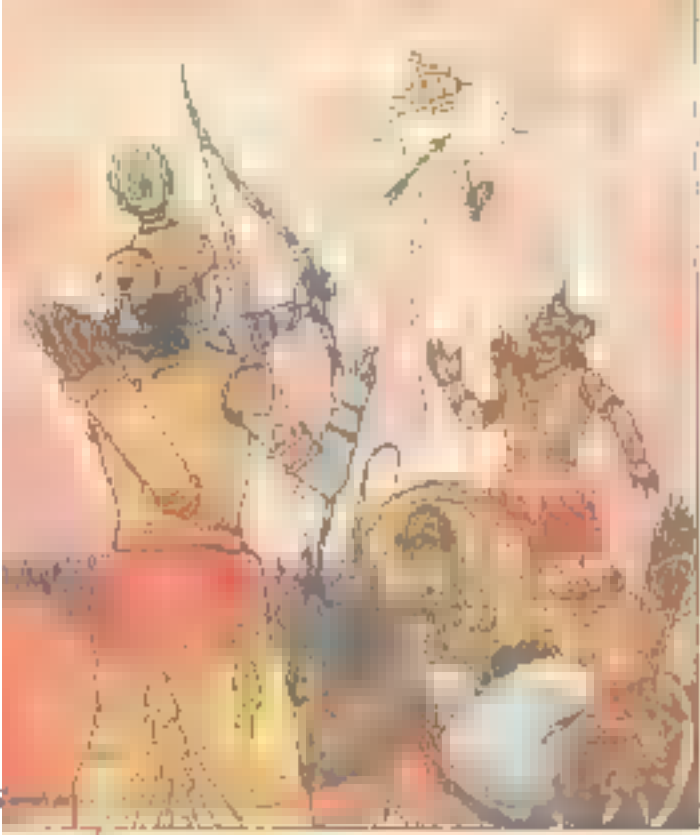
आहे. म्हणून आता त्याचे पारिपत्य आपण करावे. सर्वस्वी योग्य आहे. पामुळे सर्व लोकांचे कल्याण होईल. आपले वाहन वनूव आपणास करण्यासाठी मरड बरोबर आला आहे.” असे म्हणून इन्द्राने गरुडाशी श्रीकृष्णाचा परिचय दिला.

“काही वेळापूर्वी या गोष्टी मी मुनींच्या तोंडून ही ऐकल्या आहेत. आपण आल्यामुळे निश्चय अधिक पक्का आहे. आम्ही तत्काळ ज्योतिषपुरा कडे करामचे ठरवले आहे.” असे म्हणत श्रीकृष्ण आसनावरून उठला. सर्व प्रमुख यादवांनी त्यांना निरोप दिला. शंख, वेवरेल करणारे सर्व पाहून घेतले.

वगैरे आपली आयुधे घेऊन त्यांनी सत्यभामेकडे खबर पाठविली. आता श्रीकृष्ण गरुडावर आरुढ झाले. वडील मंडळींनी त्यांना वाशिर्वाद दिले. सेवकांनी स्तोत्र-पाठ केला. मार्ग दाखवू लागले. श्रीकृष्ण त्यांचे मार्ग निघाले. थोडा वेळ भूतळावर प्रवास झाला. इन्द्र आणि श्रीकृष्ण यांनी आकाशात उडण केले. नि आकाश मार्ग प्रयाण सुरू केले.

श्रीकृष्णाने लांबूनच आकाशातून प्राग-ज्योतिषपुराचे दर्शन केले. या नगरीत प्रवेश करणे तसे महज कुणाचा शक्य नव्हते. नगराची कशी आसनावरून उठला आहे पाचे श्रीकृष्णाने निरीक्षण केले. वेवरेल करणारे सर्व पाहून घेतले.

यानंतर श्रीकृष्णाने इन्द्राला भिरीप दिला आणि पुढे निघाले. नगराच्या सीमेवरील राक्षसांचा पाडला.

प्रागज्योतिषपुराच्या प्रवेशद्वाराचे संरक्षण करणाऱ्या अनेक राक्षसांचा संहार करून आता श्रीकृष्ण द्वाराच्या पोचले, इतक्यात राक्षस-सैना त्याच्यावर तुटून पडली. श्रीकृष्णाने अगदी सहजपणे या सर्वांचा समाचार घेतला. ही सर्व वार्ता नरकासुराला समजल्यावर आता तो स्वतःच श्रीकृष्णाशी युद्ध करण्याच्या तयारीने आला. युद्धासाठी एकट्याच आलेल्या श्रीकृष्णाला तो म्हणाला—“ऐक, या मला नरकासुर म्हणतात. इन्द्र आदि देवतांना पराभूत

करून मी तिन्ही लोकांना संवस्त करून सोडले आहे. माझ्या पुढे मोठ मोठे घाबरी वीर कुठ कागाचे! तू असा कोण लागून राहिलास? इथ कशासाठी आला आहेस? हा मोठा-थोरला पक्षी कोण आहे? ही तुझ्या बरोबरची वाई कोण आहे? मगळ काही मीढ साग मी आता तुला मारून दाकून या वारला ताब्यात घेईन. पळून जाण्याचा प्रयत्न करू नकोस आणि पड्डाला तयार हो.”

नरकासुराली ऐकून श्रीकृष्ण म्हणाले—“मी तिन्ही लोकांत प्रसिद्ध असलेला श्रीकृष्ण! तुला माझी कीर्ति आहे की नाही? मला वासुदेव ही म्हणतात. स्वयं तव तत्त्वभाषा, तो माझी पत्नी आहे. हा पक्षी पक्षी-जातीचा राजा आहे याका गरूड म्हणतात. हे माझे वाहन आहे. तुझा सहार करून जगाचे कल्याण करण्याच्या हेतूने मी येणे आले आहे. समजलं?”

मद स्मित करीत नरकासुर म्हणाला—“असं, तर तो श्रीकृष्ण तू काय? तुझ्यासो तडावला मी फार उत्सुक होतो. तू युद्धात आपले सर्व सामर्थ्य पणाला लाव. आता बरा माझ्या ताबडीत सापडला आहेस. प्राण वाचून कसा जातोस पाहतो!” असं म्हणून नरकासुराने श्रीकृष्णा बरोबर

जडावला मुरुवास केली. जरीश्वर ॥ युद्ध पाहून राम-रावणाची आठवण झाली. या युद्धात श्रीकृष्ण जलमी होऊन बेजुद्ध होऊन पडले.

हा पाहून सत्यभामा ॥ युद्धा घाबरली नाही. तिने श्रीकृष्णाच्या भीक्यात शिरलेला बाण कुणालेने काढला. तेव्हा रक्ताची धार वाहू लागली. ती यात्रिविष्णा-साठी सत्यभामेने जखमे वर आपला हात ठेवला आणि श्रीकृष्णाची योग्य ती सेवा-सुधूषा केली. गरुडाने आपल्या पंखांनी श्रीकृष्णाला वारा घातला. थोड्या वेळात श्रीकृष्ण शुद्धी वर आले. ॥ सत्यभामेला म्हणाले—“मी आता थकून गेलो आहे. थोडा

वेळ तु युद्ध कर.” मग सत्यभामेने श्रीकृष्णाचे वनस्प्य व बाण आपल्या हाती घेतले.

सत्यभामेने नरकासुरावर बाणांचा वर्षाव केला. नरक मोठ-मोठ्याने म्हणाला—“श्रीकृष्णा, युद्ध करायचे होतून एका बाईला माझ्याशी युद्ध करायला सांगतोस! छी! छी!” नरकासुराने सत्यभामे वर अनेक तीक्ष्ण ॥ सोडले. ॥ सत्यभामेच्या छातीत ॥ हातगत घुसले, पण त्यांनी ॥ हो पर्वा ॥ करता सत्यभामेने जोषावेशात नरकासुराची ध्वजा उडवली, ॥ थोड्यांना मारून टाकले. नंतर ॥ सारण्याचा वध केला. सत्यभामे वर सोडण्यासाठी नरकासुर ॥ दोरी ॥ ठेवतो, रतक्यात ॥ उडवून लावो. अशा प्रकारे नरकासुराचे तीन ॥ गेल्यावर त्याने आपली गदा ओरात सत्यभामे वर फेकली. ॥ सत्यभामेने मधेच गदेचे तुकडे-तुकडे करून टाकले. नरकासुराच्या प्रत्येक आयुधाचा सत्यभामेने नाश केला.

सत्यभामेचे हे युद्ध-कौशल्य पाहून श्रीकृष्णाला फार संतोष वाटला. तिच्या कपाळावरील ॥ पुसत ते म्हणाले—“सत्यभामे, तू आता सूप दमन्तीस, पुरे कर युद्ध!” प्रशंसा करीत श्रीकृष्णांनी आपला कंठहार सत्यभामेच्या गळ्यात

घातला. हा हार प्राप्त करण्याची तीव्र ॥ सत्यभामा व हनिमणी ॥ दोघीच्या मनात होती. पण अजून पर्यंत तो कुणालाच मिळालेला नव्हता. आज तो सत्यभामेला मिळाला.

यानंतर श्रीकृष्णांनी सत्यभामेच्या हातून वनस्प्य घेतले आणि नरकासुराची युद्ध सुरू केले. नरकासुराने ॥ आणि श्रीकृष्ण, ॥ यांच्यावर बाणांचा वर्षाव केला. श्रीकृष्णाने कमंडा नरकाचा ॥ रथ त्याचे घोडे आणि सारथी यांचा सहार केला. ॥ नरकासुराला लूप रंग ॥ आणि हातात ॥ घेऊन तो ॥ उतरला. श्रीकृष्णाच्या छातीच्या रोळाने त्याने आपली गदा फेकली. श्रीकृष्णाने अगदी सहजपणे ती गदा मोडून टाकली. नरकासुराने श्रीकृष्णावर विविध अस्त्रे, वृक्ष आणि दगड मारले. पण कशाचा हो काही उपयोग झाला नाही.

शेवटी श्रीकृष्णाने ॥ सुदर्शन-चक्राचा उपयोग केला. या चक्राने नरकासुराचे शिर धडापासून अलग झाले. अशा रीतीने नरकासुराचा नाश झाला आणि पृथ्वी वर आलेले भारी संकट दळले. भू-देवी मानव रूप धारण करून प्रत्यक्ष अवतीर्ण झाली. तिने नरकासुराच्या शवाला आर्पित दिले व त्याच्या कानातील दिव्य

कुंडले काढून घेतली. श्रीकृष्णाजवळ जाऊन राहत राहत हात जोडून म्हणाली—“गृहस्मिन्, आपणच मला हा पुत्र दिला आणि आता त्याला लोककंटक म्हणून मारून टाकले. आता देव आणि मुनि सुखाने राहतील. इन्द्राळा पराजित करून मिळवलेली ही कुंडले आहेत. ही मी आता आपणास देऊन टाकते. नरकाच्या मुलाकड ॥ या नि त्याला आपले राज्य घेऊन टाका.”

श्रीकृष्णाने भूदेवीची विनंती मान्य केली. तेव्हा भूदेवी अद्भुत झाली. श्रीकृष्णाने नरकाच्या शवाची उत्तर-क्रिया केली आणि मग त्याचा पुत्र मगदंत झाला. राज्याभिषेक केला.

प्रागज्योतिषपुरात अयस्य स्वजिने पडले होते. दिक्पालाना पराभूत करून नरका-सुराने त्यांचा संग्रह केलेला होता. नरका-सुराच्या सेवकांनी हे सर्व खजिने श्रीकृष्णाच्या ताब्यात दिले.

नरकासुराने देव-लोकातील सोळा हजार एक यां स्त्रियांना कैद करून मणि-शंखाजवळ ठेवलेले होते. श्रीकृष्ण सत्य-भाग्यसह तेथे गेले. त्यांना पाहून त्या स्त्रिया म्हणाल्या—“आम्ही देवांच्या नारी आहोत. एकदा नारदाने आमचे दुसऱे पाहून या शब्दांत आम्हाला आश्वासन दिले होते—‘तुम्ही जितका नरका, श्रीविष्णु तितकाच अवतार धारण करून नरकाचा नाश करतील. तुमची मुक्तता होईल.’ त्या आशे वर आम्ही आजतागायत सर्व दुःखे सहन करीत आलो. आता आम्ही धन्य आलो.”

श्रीकृष्णाने प्रेमभराने त्या सर्वांकडे पाहिले आणि त्यांचे सर्व मनोरथ पूर्ण होतील असा त्यांना आशीर्वाद दिला. राक्षस-सेवकांकडून त्यांच्यासाठी पालक्या

आणवून घेतल्या. यानंतर श्रीकृष्णाने सर्व मणिसंस्त हिडून-फिरून पाहिला. त्याचे एक शिखर, त्यावरील वृक्ष व पक्ष्यांसह बाजूला करून ते गडदगड ठेवले. गडदाने प्रेमभराने हा भार दाहिला. सर्वत-शिखरा सह श्रीकृष्ण गडदावर आकड लावले आणि इन्द्र-नगरीत पोचले. इन्द्र हा रात्री यांना भेटून त्यांची विचार-पूस केली. रात्री आणि सत्यभामा यांनी एकमेकींना आलिंगन दिले. श्रीकृष्णाने इन्द्राच्या नमस्कार केला आणि आणलेली कुडले त्याला देऊन टाकली. श्रीकृष्णाने नरकाचा संहार केला आणि त्यात सत्यभामेने ही सहकार्य केले हे आणून रात्रीने सत्यभामेची तारीफ करीत म्हटले—“सांग सत्यभामे, तुम्ही आवडती कोणती ही वस्तु तुला देण्याची मागशी दृष्टा आहे. सांग तुला काय देऊ?”

सत्यभामेने उत्तर दिले—“माझ्याजवळ सर्व काही आहे. मला कसला ही अभाव नाही. तुम्ही प्रेम मिळाले की बस आहे. माझा अधिक कणाची इच्छा नाही.”

तंदुळाले खुडे

रत्नगुप्त ~~आपल्या~~ एका ~~आपल्या~~ व्यापाऱ्या-कडे सुधाम नावाचा एक नोकर होता. आपल्या मालकाचे आज्ञापालन तो मोठ्या निष्ठेने करीत असे. रत्नगुप्तही त्याच्याशी प्रमानेच वाग, त्याला आपल्या कुटुंबासह त्या व्यक्तीप्रमाणेच समज.

एके दिवशी रत्नगुप्तकडे त्याचा एक चनगुप्त नावाचा नातेवाईक रहायला आला. या चनगुप्ताचा आपल्या जिभेवर मुळीच तावा नसे. घाबरीकसारीक गोष्टीवरून तो नोकरांना वाकडेतिकडे बोलले, शिब्या देई. आपल्या सखीप्रमाणे एकदा त्याने सुधामलाही फैलावर घेतले.

हा प्रकार न आवडल्याने रत्नगुप्त याचे चनगुप्तला एकीकडे नेऊन त्याला म्हणाला—“सूधरम सहसा कधी काही चूक करीतच नाही. पण क्वचित् केलीच तर मी त्याला पीठ सज्जान नी हाचवून देतो.

तू मात्र आज त्या चांगल्या माणसाला जगोचव निघोमळ केलीस. इतरांशी वागायची ही काय पद्धत झाली?”

चायरही ~~आपल्या~~ समर्थन करीत चनगुप्त म्हणाला—“मानाने मोठ्या आणि श्रीमन्त माणसाना अशी चिड्याची सवयच असते. अन् मग त्याचा प्रयोग आपण कुणावर करणार? आपल्या शिब्या ऐकण्यासाठी नाही. तर मग नोकरांचा उपयोगच काय मुळी?”

रत्नगुप्त चिडून म्हणाला—“पण असं एकसारखे त्याच्यावर ओरडत राहिलो तर आपल्याला नोकर मिळणंच मुश्किल नाही का होणार?”

“अरे, छोड भी कार! आपल्या देशात इतके दरिद्री लोक आहेत की ते आपल्या शिब्या ऐकूनही गप्प राहू शकतील.” चनगुप्त म्हणाला.

एकामला दिव्या
एकायला दिव्यार."

"तरीही मी असंच म्हणून की नोकरांना दिव्या देऊन सगल्या को आपल्या बायका भुलावर आणि नालेवाईक, मित्र कॉरेक्टर कोषापना राग दिलाकच रहाणार नाही, अन् मग आपलं जीवन कस आनन्ददायक राहाल! चल, तुझ्या सुधामचाही फक्तना करून टाकतो बघ! नू पहातच रहा!" इतकं बोलून सुधामला आलाकून तो म्हणाला—"हे बघ सुधाम, तुझा मिठीगाळ केसो, त्याच वॉर्ड वाटून धरून तकोस नो कधी कधी रागात वेडा होऊन जातो अगदी! अशा वेळी मी काय-काय बजवतलो याने राहात नाही मला बघ! माझ मलाच नन्तर काही आठवत नाही. असो, ये इकडे हे ये पैसे तुला!" असे जोळत मुधाक पुढे म्हणाला—"अरे, ममल, तादुळात कधी मापडले तर वापण ते निवडून काढून टाकतो, पण तादुळावर आपण राग नाही काडत, नादुळच वॉर्ड अस नाही म्हणत जायण! तशाच माझ्या शिष्याही विसरून जातू."

पण त्याच दिवशी संध्याकाळी या दायाच्या कानावर वातभो आली की सुधाम मोरजोरत कोणालासा शिष्या देत आहे.

रत्नगुप्त वन
शोभीत रक्त नुवाप नादुळ निवडत होता अन् तोंडाने शिष्या होत्या

९. कुणाला
रत्नगुप्ताने आदर्याने विचारले

"हे तोंडुळ, विवणान्या सावका दुसऱ्या कुणाला? उत्तरला

"इत त्याने तुझ काय वाकत होत?" रत्नगुप्ताने पुन्हा विचारले

दाखून सुधाम म्हणाला—"पहा न साहेब, तादुळात फिर कड आहत! यान्याबरोबर काही होत नाहीत. वर दोस्तकरीही तादुळात जरे मिळत नाही भात काढणारेही नाही चानत. तेव्हा साहजिकच उघ की हे खडे मिसळणाग तो स्वार्थी सावकारच असला पाहिजे. तादुळ निवडून काढ बाभूला काढला येतात हे मला माहीत प्रत्येक खडा काढून बाहेर टाकता टाकता सावकारान्या एकेक दिवी दिली नाही तर माझा राग कसा होईल? गोष्ट

आदला नाही रत्नगुप्ताला तो बरात निवडत त्या अन् त्याने विचारले

रत्नगुप्त, एकलस ग सुधामन काळण?

"हो एकल ही! मानल बाबा, तुझा सुधाम काही सध्यासुधा नोकर नव्हे!"

रत्नगुप्ताने बायलो दिली

रत्नगुप्त ठसून म्हणाला—"प्रत्येक गोष्टी-शिष्या देऊन नंतर नोकरांणी खुश करण्यासाठी मी देण्याने काही त्याचा राग भासत होत नाही तादुखते व खूब हात असतील कदाचित! बास, माझ म्हणण."

रत्नगुप्तनेही काबलीदर्शक मान हुलकत म्हट—"आजपासून मोही नोकरांणी माझी रागभूक बदलीत सुधामन धा शिकवला मला. पण त्यानरुळ मी याला जाला उनाम नाही देणार हे!" असा म्हणून तो लागला!

"तरीयण उगीचय दिव्या म्हणून बायल्या? लाचारागुळ विचारा सुधाम काही कस शकत नाही. पण मनातल्या मनात तो आपली निन्दा करील तीच गण धनून आणत नुकसान नाही करू शकणार?" रत्नगुप्ताने विचारले

रत्नगुप्त यावर हनुन म्हणाला—"यालाही गक उपाय आहेत आपल्याला जव्हन घरच को आपण एकाद्याला उगीचय दिव्या दिल्या आहेत, अशा वेळी त्या नाकाला बोलवून त्याच्याशी बरा गोड-गोड बोलून त्याच्या हातावर एकरव चांदीच नाण ठवावं! अरे, खुश होईल तो. अन् नेहमीच अशा संधीची वाट पहात

हत्तींची पंचायत

आफिकेस एक मोठे-पोरले मरीचर होते.

त्या मरीचराच्या किताब्यावर रामोगी नावाचा एक वृद्ध भाणूस आपले मात मुलगा, सुना नि नातवडासह रहात असे. त्याच्या सधे घोषघांती मिळून खोटे गावच बसवले होते. रामोगीच्या मृत्युनंतर तो सर्व प्रदेश मोठ्या मुलाच्या अधिकारात आला. बाकीच्या माचांना आपल्या कुटुंबासह अन्यत्र राहण्याची व्यवस्था करावी लागली.

सर्वात छोटं दोन भाऊ-पोंधू नि अरुवा लहानपणासून एकमेकात मिळून-मिसळून रहात असत. एकाने काही काम करण्यास सुरुवात केली कि दुसरा त्याला मदत करायला घाबून येई. इधपथेत कि दोघांनी दोन सख्या बहिणींशी लग्न केली होती.

आपापभातील या अति स्नेहामुळे दोघांनी निश्चय केला की हा प्रदेश सोडून

जायचे जाल तर दोघे ही कोठे तरी एकाच जागी जाऊन आपले घर बनवतील आणि तिथे एकच राहून आपली कालकमणा करतील. प्रथा त्यांच्या रित्याना विरुद्ध होती, पण दोघांनी ही त्यांची पर्वा केली नाही.

आता त्यांच्यापुढे एक समस्या उभी राहिली कि कुठ जाऊन आपले नवे घर बनवावे? रामोगीचे कुटुंब जिथे रहात असे, त्याच्या पूर्वे कडे एक मोठं जंगल होते. दोन्ही भावांनी विचार केला की त्या जंगलाच्या सोमे वर जाऊन आपल्या ओपड्या बांधल्यात आणि शेती-वाडी सुरू करावी. या भयानक जंगलाच्या सोमे वर पोंधू नि अरुवा यांनी आपल्या ओपड्या बांधल्या आणि शेतात जोंधळा पेरला. थोड्याच दिवसात जोंधळाच्या ताटांना कणसं लागली आणि हवेत ती डोळू जागली.

आफिकेस एक लोककथा

एक श्विशी अरुवा जनावराना चारव्या-ठाठी बाहेर घेऊन गेला होता. पोंधू बाळसाचे विछान्यावरच लोळत पडलेला होता. एकदम मुले आरडा-ओरडा करू लागली-“हत्ती आले! हत्ती आले!” पोंधू झटपट उठला नि पापडल तो भाळा हाती घेऊन बाहेर.

हत्तींचा एक मोठा कळप जोंधळापाच्या शेतात ताटं हुडकीत होता, सोडांनी ताटं उघटून फेकून देत होता. पोंधू शेताच्या बांधावर जाऊन मोठ्याने आरड्या. सर्व हत्ती दांतपणे उभे राहिले नि पोंधूकडे पाहू लागले.

सर्वात मोठ्या हत्तीच्या शेतात पोंधूने आपल्या हातातील भाळा सभे कड एकवटून फेकला. तो जंगलत जाऊन पडला. हत्तीला खूप राग येवतेने कळवळून तो मागे फिरला नि जंगलाकडे चालू लागला. बाकीचे सर्व हत्ती त्याच्या मागे लागले. जणू काही सर्वांनी सल्ला-मसलत एक निर्णय घेतला होता.

वे काही घडने यात पोंधूच्या हातून एक अपराध घडला. त्याने जो भाळा हत्तीवर फेकला तो काही साधा भाळा नव्हता. रामोगीच्या वंशात हा भाळा पिढ्यात पिढ्या चालत आला होता. असा समज होता की कोणते एके काळी नवि

जातीच्या लोकांनी हा भाळा तयार केला होता आणि तो मध-शवतीने भारलेला होता. भाळा म्हणजे अरुवाचा जीव की प्राण होता. नीट लक्षात न आल्याने पोंधूने भाळा हत्तीवर फेकला. आणि आता हा भाळा हत्ती बरोबर जंगलात गेला.

अरुवा जनावराना हाकून घरी घेऊन आला. तेव्हा तो भाळा घरात नसल्याचे त्याच्या लक्षात आले. त्याने रागा-रागाने पोंधूला विचारले-“बाबा, माझा भाळा दिसत नाही? माझा भाळा मला आणून दे.”

“अरुवा, तुझा तो भाळा हत्ती बरोबर त्या भयंकर जंगलात गेला. जता तो मी

तुला हसा भाणून शकणार? त्याच्या ऐवजी त्याहून उत्तम भाव तो तुला शरेशी करून देऊ शकता. माणून व. पापून निमजणी केली.

'गळा बाबाच गहिजे! का तो तु दिला नाहीस तर प्राणापरी गाठ आहे मगजें.' अश्वान भमकावळ.

'होय? का तुला रागला भाला भाणून देईन नाही तर वरून जाईन.' शीतपणे म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी पोथी मर्तः पावला. त्याच्या पांढऱ्या रंगाच्या पोथीवर एक चित्र होते. त्या चित्रात एक माणूस दिसत होता. त्या माणसाचे हात जोडलेले होते. त्या माणसाचे पांढऱ्या पोथीवर एक चित्र होते. त्या चित्रात एक माणूस दिसत होता. त्या माणसाचे हात जोडलेले होते.

दिवस नाहीत जेव्हा राखला देव्हारा वृक्षाच्या डोलीत उभेडतात तो पुन्हा राखला रागला वराच वेळ पाळल्यावर जंगलातल्या रंगा मंदानात तो पोचला. जंगल जमीनपराणी सोपही त्याला दिमली तापडातून धूर गट्टेर पडत होता. त्याला एक म्हातारी हावात. कुन्हाड पडली काकड फाडता-फाडता वडवडली- "भाता या म्हातारणी मला मदत करणारं कोणी नाही! एखादा सगळो केलेच गहिजेत.

पापु म्हातारीच्या तबळी भाऊन म्हणाला- आली वाह, मो तुमची काकड फाडून देतो. तुम्हां हा काळजी करता? " अस म्हणून पापुन म्हातारीच्या हातातली कुन्हाड घेतली आणि थोड्याच वेळात कांडिल्या काकडाचा दीग रचला.

म्हातारीने अश्वरुत हसत विचारलं- "वाह बेटा, का पाण पोठा का दिवतो जाईन? निवास-स्थान सोडून तू का काळजी कर? " पोपुने आपला तबळी रंगा म्हातारीच्या ऐकवली. त्याला काकडाचा दीग रचला. त्याला काकडाचा दीग रचला. त्याला काकडाचा दीग रचला.

आहे. मो तुला काही मदत करू शकेन ती नाही कोणस असेक तुला माझे लाकटं फोडण्याचं काम करीत तु इपंच रहा. मुनजलं?

पोपु म्हातारी मर्तः म्हातारी पाशी राहिला. दिवस का तो नाकड फोडीत राहो. म्हातारी दिवस तरी कुरकुर करत अस. मधून मधून त्याला भाऊशी, नाळाने शिण्या देई.

शेवटी पोपुला वाटलं की हा काही आपल्याला मदत करू शकतो नाही तो निराश झाला. म्हातारीने पोपुला एकदा आपल्या तबळी समजावत- "बेटा, तबळी दिवस कुकट घेत अस वाटून घेऊ नकात. जर तुम्हाला घवस, सहनशीलता आणि बुद्धि हे तीन गुण असतील तर हत्तीकडून तु आपलं काम करून घेऊ शकतील. मो तुम्ही परीक्षा पाहिली की हे गुण तुम्हाला काही नाहीत. तू एका हत्तीवर केलेला आहेस. हत्ती हा मर्त्याय काही ही विनव शकणार नाहीत म्हणून त्या उपयोगी पडेल अशी एक वस्तु मो तुला आहे." अस म्हणून म्हातारीने एक निळ्या रंगाचा कांचेचा मर्तो पोपुच्या हाती दिला.

दुसऱ्या दिवशी म्हातारीने पोपुला एक रस्ता दाखवला आणि मर्तः गेल म्हणजे हत्तीच्या निवास-स्थानापर्यंत पोचता येईल. समजून सांगितलं.

म्हातारीने दाखविल्या रस्त्यावर चार तास चालत राहिला आणि शेवटी हत्ती राहतात त्या ठिकाणी जाऊन पाचला जंगलाने एक ऐस-पंस मैदान होतं ति तिथे हत्ती रहात असत. मैदानाच्या समोवताली उखडून टाकलेले मोठमोठे वृक्ष एकमेकांवर ठवून जणू काही एक भित-शी बनवलेली होती.

पोपुने मैदानात असलेल्या लहान-मोठे हत्ती पाहिले. त्या सर्वांमध्ये एकाचा

छोट्या टेकडीसारख्या एक विद्यालयाय
म्हणतारा नर-हत्ती स्थाला दिसला. श्वाशिन
नीच या कळपाचा राजा असावा.

पोधू हत्तीच्या राजाजवळ आणि
मान खाली घालून नम्रपणे त्याच्याजवळ
जाऊन परकापत उभा राहिला.

हत्तीच्या राजाने पोधूला काही तरी
विचारले. पोधूला वाटलं राजा विचारतो
आहे-“तू कशासाठी आला जायस?”
पोधून मान वर करून मोठ्या हिमतीने
सर्वांना ऐकू यावे म्हणून खणखणीत
आवाजात निवेदन केले-“प्रिय हत्ती जन
हो. तुम्ही त्या दिवशी माझ्या जेतान आला
होतात, तेव्हा मी तुमच्याशी अत्यंत

निर्दयपणे वागलो. मी माझ्या भावाचा
एक भाला तुमच्या पैकी कोणावर तरी
फेकला. तो या भयत्नात तुमच्या बरोबर
भालला. माझ्या भावाने मला
धमकावले आहे की मी जर तो भाला
दिला नाही जर तो माझ्या
टाकील असा तुम्ही लोक माझा
माला तरी द्या, नाही माझे प्राण
दोन्ही सारखेच आहे.

हत्ती काही वेळ गालत राहिले. पण
हत्तीचा राजा आपल्या सहकाऱ्यांशी काही
बोलला. राजाच्या आज्ञेनुसार दोन हत्ती
पोधूला द्यावा लायत घेऊन गेले.
दरम्यानच्या हत्तीची पचायत
जसली. काही निर्णय होऊ
नाही. मग आरडा-ओरड माग
एक पेई. जवळी एकदाची पंचायत संपली.
हत्ती पोधूला राजाकड घेऊन गेले. हत्तीच्या
राजाने काही तरी मागितले.

राजाच्या आज्ञेनुसार हत्ती पोधूला
एका साडा मागे घेऊन गेले. तेथे स्थाने
भाने पाडिले. पोधून आपला माला
ओळखला. तो हातात घेऊन पोधूने हत्तींना
नमस्कार केला आणि आपली कृतज्ञता
प्रकट करून तो नेघून निघाला.

परतीच्या रस्त्यावर त्याला म्हतारीची
ओपडी दिसली नाही. बहुतेक त्याचा

रस्ता चुकलेला होता. यामुळे म्हतारीने
दिलेला निळ्या रंगाचा काचेचा मणी
त्याच्या राहून गेला. रस्ता
चुकल्यामुळे पोधूला आपल्या घरी पोचायला
तीन दिवस लागले.

आपला भाला परत आलेला पाहून
आनंद झाला. पोधूने
सर्वांना रोमांचकारी अनुभव
सांगितला आणि तो काचेचा मणी
पण दाखवला. प्रत्येकने तो नीट पाहिले.
सर्वांनाच मोठे आश्चर्य वाटले. नंतर तो
मणी मुलाच्या हाती गेला. मुलं कोतुकाने
तो पाहू लागली सर्वात छोट्या
मुलाने मणी हातात घेऊन तोंडात
टाकला आणि चबक गिळला.

असा तरीच माजली.
पोधूच्या बायकोने मुलाला मारायला
मुठ्यात केली. अरवाच्या बायकोने आपल्या
तार्द्र तर खूब तोंडसुख घेतले.

पोधू अरवाला म्हणाला-“वध, प्रिय
अरवा, माझ्या हातून तुझा भाला गेला.

मी आपलं प्राण पणाला लावून तुझा भाला
परत आणून दिला. आता मंतरलेला
मणी तुझ्या मुलाने गिळला, मी तो
परत मागितला तर काय बरे उत्तर
देशील?”

“मी उद्याच दुसरो कोठे तरी
रहायला जातो. आपण आपली वाटणी
करून टाकू. म्हणतात ना-कुडी नि मांजर
एकत्र राहू शकतात. पण दोन भाऊ
गुण्यागोविंदाने एकत्र राहू शकणार
नाहीत. मी अन्यत्र कोठे तरी माझे घर
बनवतो.” अरवाने आपले सांगून
टाकले.

“ठीक आहे, कर तर! पण
माझी एक अट घ्यानात ठेव मणी
गिळणारा तुझा मुलगा मला देऊन टाक.”
पोधूने मागणी केली.

मोठ्या भावाची अट मान्य
केली. आपल्या छोट्या मुलाला पोधूकडे
सोडून कुटुंबीयांसह अरवा नव्या
घराच्या घोषार्थ निघाला.

निम्ब आणि प्रतिनिम्ब

विशाल नावाच्या नगरावर प्रबोधन राजा राज्य करीत होता. तो रोज आपल्या महालाच्या जाई. तेथे थंड हवा व्हात तो सूर्योदय सूर्यास्ताची शोभाही असे.

सकाळी एक लाकुडतोड्या राजा-बाह्यासमोरील जंगलाकडे जाणाऱ्या रस्त्याने लाकड तोडावला जाई; आणि संध्याकाळी डोक्यावर लाकडांची मोठी घेऊन त्याच रस्त्याने घराकडे परत जाई.

राजाला रोज सकाळ-संध्याकाळ हा लाकुडतोड्या दिसे. सकाळी जेव्हा तो जंगलाकडे जाताना दिसे, तेव्हा राजाच्या मनात येई—“अरेरे, विचारा अगदीच दारिद्री असावा! दिसायलाही कसा हाडांच्या सापळासारखा दिसतो. दिवसभर कडक मेहनत करून त्याच पोटा भरत असलं पाहिजे.” त्याला पाहून राजाच्या मनात

दयाभाव उत्पन्न होई; पण संध्याकाळी मात्र जेव्हा डोक्यावर मोठी घेऊन तोच लाकुडतोड्या परत येई, तेव्हा मान-का कुणास राजाला त्याचा असंयत येई! त्याच्या मनात येई—“या दुष्टाचा केला तरी काही दोष पडणार नाही.”

राजाला समजनेर की एकाच व्यक्तीला पाहून आपल्या मनात सकाळी एक मन संध्याकाळी दुसरा परस्परविरोधी भाव का उत्पन्न होतस्त? कारण आश्चर्यही काटे पावडल!

शेवटी राजाने आपल्या मन्थ्याला बोलावून त्याला आपला हा अनुभव कथन केला आणि मनात असे भाव उत्पन्न का होतात याचा शोध घ्यायला सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी एका गरीब माणसाचा वेध घेऊन मन्त्री लाकुडतोड्याच्या मागे-

मागे जंगलात गेला. दिवसभर कष्ट करायच्या लाकुडतोड्याकडे तो बघत राहिला संध्याकाळी तो लोचण्यामागोमाग परत आला.

लाकुडतोड्यावरून राजाला दया का येते इतकेच फक्त त्या दिवशी मन्थ्याला कळून आले.

दुसऱ्या दिवशी एका साधूचा वेध घेऊन मन्त्री त्या लाकुडतोड्याच्या घराकडे निघाला. आपल्या घराच्या दरवाजाशी त्या हाकून पाहून लाकुडतोड्याच्या नायकोने त्याचे स्वागत केले; परगन देऊन साष्टांग नमस्कार केला. घरातून लाकडांच्या हांचा तीव्र वास आला.

“तुमच्या घरात मन्वनाचं लाकूड वरच समाध असं वाटतय. विकून आरामात भायले दिवस घालवत नाही तुम्ही? इतके कष्ट करायची गरज काय?”

लाकुडतोड्याच्या नायकोला सहानुभूति दाखवत मन्थ्याने विचारले.

“साधुमहाराज, मोठ्याने बोलू नका. नवरा जंगलात जेव्हा लाकडं तोडतो, तेव्हा कधीकधी एकादं चन्दनानं लाकुडही मिळून जातं. अशा तऱ्हेने मिळालेलं लाकूड आम्ही एका खोलीत भरून ठेवलेलं आहे. मनात एक कल्पना आहे—आपला कधी ना कधी मरेलच ना; तेव्हा दहमासाठी धंद्याच्या लाकडांची जरूरी पडेल, अन् त्यावेळी या लाकडांची

आम्ही माणू तितकी किमत्त मिळेल न?" लाकुडतोड्याच्या बायकोने साधूच्या प्रश्नाचे उत्तर सांगून टाकले!

आता मन्थ्याच्या वरोवर लक्षात आले की, लाकुडतोड्याबद्दल राजाला राग पेटतो! लाकुडतोड्या सकाळी जंगलाकडे निघतो, तेव्हा त्याच्या मनात आपल्या दारिद्र्याबद्दलचे विचार पोळत असतात; त्यावेळी त्याच्या मनात इतकंच असतं की आपल्या कुटुंबाच्या आजचा खर्च निघण्यापुरते लाकुड मिळावं की आपण खुश होऊ. अशा वेळीच राजालाही त्याचो दया शत आसते.

परंतु आपले काम पुरे करून संध्याकाळी परत येणाऱ्या लाकुडतोड्याच्या त्यावेळी मात्र घरात लपवून चढनाचे विचार पोळत असतात. त्याच्या मनात असते "राजा मेल्या तर आपल्याला खूपसे धन प्राप्त होईल; त्यावेळीच राजाच्या मनात त्याच्याबद्दल असला असा 'कोष' होतो!

वावचून एक गोष्ट ठरव आहे की लाकुडतोड्याच्या अन् रानाच्या मनातले भाव 'विन्द व प्रतिविन्द-स्वरूप' आहेत!

यानंतर लाकुडतोड्याच्या बायकोचा निरोप घेऊन मन्थी घरी गेला अन् दुसऱ्या दिवशी नेहमीप्रमाणे दरवारात हजर झाला. राजाने त्याला विचारले— "मन्थी महोदय, रहस्याचा काही पता लागला?"

"महाराज, मी सत्य शोधून काढलं, आपण लाकुडतोड्याला भयभयान देण्याचे वचन दिलेत, मी आपणाला वास्तविक काय आहे सांगेल. लाकुडतोड्याला कोणतीही शिवा न व्हावी." इतके बोलून मन्थ्यान सर्व वृत्तान्त ऐकवला.

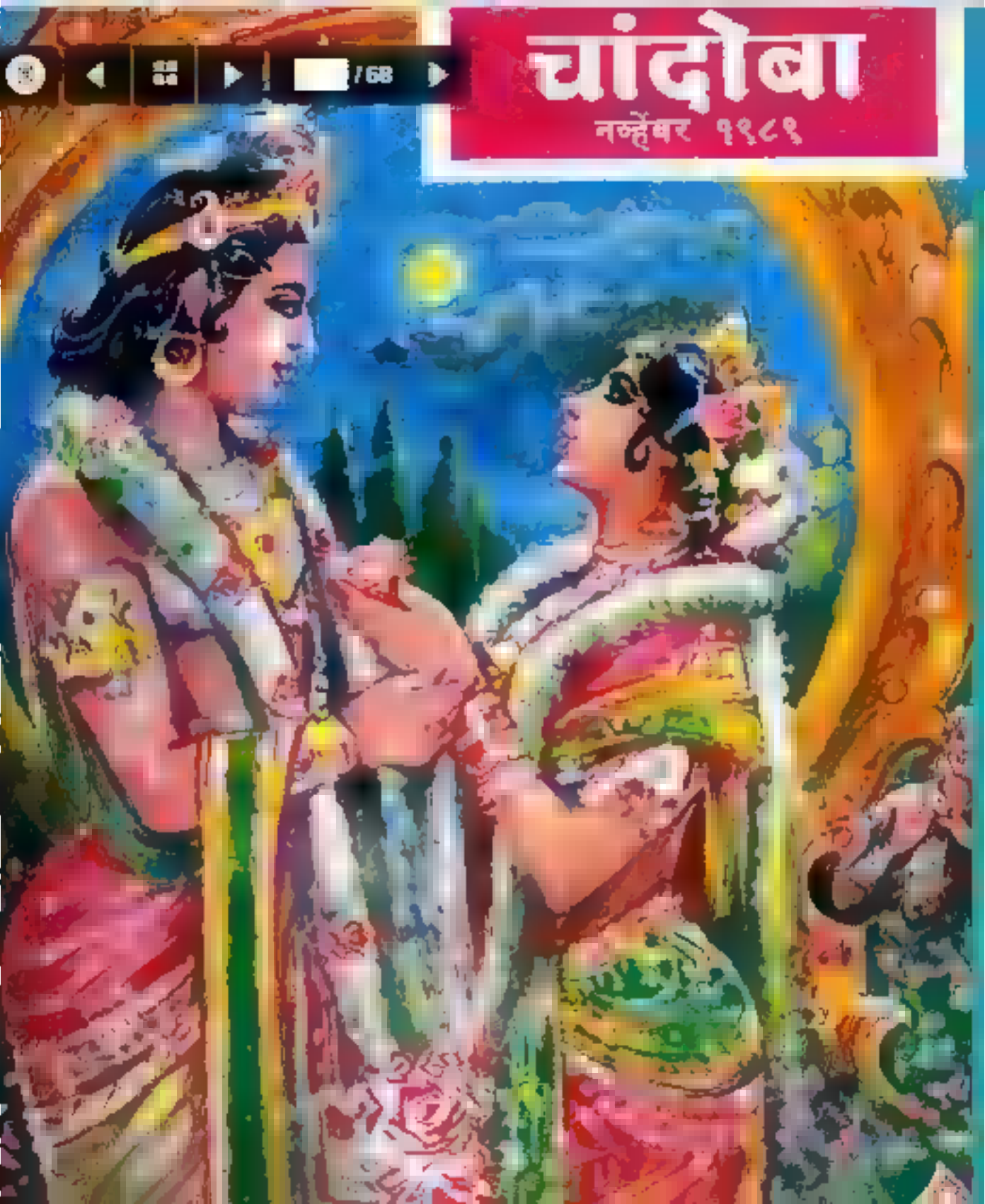
राजाने बरोबर ताणले की लाकुडतोड्या घरीच आहे म्हणूनच तो दररोज राजाच्या शीघ्र दृष्टीची अपेक्षा करत असतो. त्यामुळे राजाने त्याला काही धन देऊन सुखाने आपले जीवन घालवता येईल अशी व्यवस्था दिली.

निसर्गाची करणी

पाठीचा कणा प्राण्यात सर्वात अधिक वजनदार प्राणी म्हणजे अटर्नाटिकमधला-जलयुक्त स्क्वीड नामक जलचर प्राणी. प्रमाणित माहिती अशी आहे की ५५ फूट लांब अन् वजनाने २ टन वजनाचे स्क्वीडही आढळतात येतात. काही लोकांचे असे म्हणणे आहे की १७५ फूट लांबाचा स्क्वीडही त्यांनी पाहिलेला आहे! सर्व प्राण्यात प्राण्याच्या डोळ्यांची वाढणी सर्वात खूपच मोठी असते. एकेका वाढणीचा व्यास जवळजवळ १५ सेंटीमीटर मोठा असू शकतो; म्हणूनच तो एक कुटबोलच्या दुपटी इतका असू शकतो. या जनावराच्या शरीरात (नसा) फारच अधिक रक्त आहे. या शिरा माणसाच्या शिरांहून ५०० पट जास्त असतात!

या जनावराचा मुख्य भ्रूण म्हणजे देवमासा. हिरवेक देवमासाच्या शरीरावर लाल रंग असतो. १८-२० सेंटीमीटर व्यासादतक्या मोठ्या जखमाही दिसून आलेल्या!

चांदोबा

नव्हेंबर १९८९

THE KING OF SWEETS

हार्ड-बी केमिस्ट्री
कोकोनट एक्सप्रेस
कोकोनट डीप कोरी बरफ

होकी मोडल टैक्नोलॉजी ऑनलाइन
लिवा रेपर काउंटेर कका...
परीक्षा संगीतगो रेपरीटी काउंटेर कका
गपरी कपरी कपरी
कका कपरी-
का कका

चांदोबाता

अतिप्रचलित काळापासून कुलगादी कुसे
मातापर्यंत समजले जाई, की जगात दहा कोटी
वर्षांपूर्वी पासून पुन पुनत झाली आहेत. परंतु
जर्मनीतल्या शास्त्रज्ञांनी (२००,०००,०००) तीस
कोटी वर्षांपूर्वी पासून पुनत झाली आहेत असे सिद्ध
केले आहे.

सागाचे स्वगत

प्रतापनगरी मोग नासोबासा 'सागाचे स्वगत' असे
मानतात. इबराहीमखलील मगधान परेजतभाष्या
यदिराच्या उद्घाटन समारंभाचे वेळी, दहा फूट
सांबीचा सागा यदिराच्या गोपुरावर बडवा बांधि
तो कार्यक्रम संपेपर्यंत सगळ्या उभ्याून बघे होतत
राहिला. सुखारी भक्त ते पाहून भक्तिभावाने भारावून
बेने.

सुप्रसिद्ध कथानायक

मुनेस्कोने प्रकाशित केलेल्या वर्णनायकन असे कळते की
जगातील जास्तीत भारतामध्ये भाषांतरित कथानायके
प्रथम क्रमांक "मिकी माऊसची साहसकृत्ये" या
पुस्तकाचा, दुसरा क्रमांक लेनिनने रचविलेल्या शंभाचा,
तिसरा क्रमांक बेंगाचा फिस्तीच्या गोष्टीचा व चौथा
चारथलावर जागतो.

लघु कॉम्प्युटर

नुकतान एक इंचाहूनही कमी मातीचा बन् पॉकेट-सूक
आकाराचा एक कॉम्प्युटर गेला आहे, टेबलावर
ठेवण्यासारख्या सामान्य माकाराच्या कॉम्प्युटर इतकेच
काम हा लोटा कॉम्प्युटरही शकतो.

दोन कंजून सांगितं महारात एक घर भाड्याने घेऊन राहत असत. त्यातला एक बांगड्या विकण्याचा घन्टा करी, तर दुसरा वस्तु गहाण ठेऊन घेऊन सावकारी करव्याचा. एके दिवशी कासाराने गहाणबंदी काढ करव्याचा सावकाराना सुचवले-“आपण दोघ अर्धा-अर्धा खर्च करून एक चप्पल जोड करीदना ■■■ होंईन ?”

“■ कसं ठीक होंईन ? ■ एक खन् सो एक चप्पल घालून फिरतो तर सोक हसचोर माहीत का आपल्याला ?” सावकाराने आपले हात बकट केले.

“अरे, चप्पलजोड आपल्यात समाईक भटला, तरी आपल्यात एक एक चप्पल घालून मायची काही गरज नाही. व्यापाराच्या निमित्ताने जो बाहेर जाईन, त्याने चप्पल घालून जायचं” कासार म्हणाला.

ही सूचना सावकारालाही पडली. भव बोवांनी मिळून चप्पल-जोड करवो केला. कासार ■■■ बांगड्यांचो बंडम मडकवून महारात फिरत ■■■ रिक्त भव भव त्यावेळी गहाणबंदवाला सावकार आपल्या घराच्या कोसरीवर बसून गवळू बोकाच्या वस्तु ठेवून घेऊन त्याला पैसे घेऊन रवाना करी. यामुळे शाणं भव ■■■ अर्धात अर्धा बाटा भसूनही रवाना ■■■ घालून कुडे जाण्याची संधीच मिळना ! यामुळे त्याला आता चिंता वाटू लागली. ■■■ कुण ठीक होऊन ■■■ एक उपाय सोधून पाहिला. राजीच्या वेळी गोपाल चप्पल घालून सकाळ पर्यंत घराचीबंदी केला. घालत रहायचा उपक्रम त्याने ■■■ केला. थोड्याच दिवसात चप्पला मिजून पुटून गेल्या !

पुन्हा एका दिवशी कासाराने सावकाराना विचारले-“हो ■■■ पुन्हा ■■■ चप्पला व्याप्या ?”

“चप्पल-करेवीचं नाव पुन्हा माझ्यासमोर उक्ताच नकोस” सावकार तट्कन म्हणाला.

“का बरं ? काय शाणं ?” कासाराने आश्चर्याने विचारले.

“राखी न सोपता सो कितो दिवस घालवू ? मलाही लांघायची गरज आहेच ना ?” सावकार उत्तरला.

ताडाखली दूध

कोणे एके काळी रत्नगिरि नगरात एक व्यापारी रहात होता. त्याचं नाव होतं कुबेर. दुर्भाग्याने व्यापारात त्याला चांगलोच ठोकर बसली.

या परिस्थितीत तो आपल्या भविष्या-बाबत विचार करीत होता, इतक्यात एका ज्योतिषाने येऊन ■■■ सल्ला दिला-“तूतं हे शहर आपल्याला अनुकूल दिसत नाही. म्हणून आपण जहाजात बसून विदेशी जावं. तिथे काही दिवस व्यापार करून परत यावं. आपलं भाग्य संपूर्ण बदलून जाईल.”

कुबेराला एक एकुलता एक मुलगा होता-समीर. तसा तो काही दुर्गुणी नव्हता, ■■■ तो ■■■ वराच वेळ दारुदे नि जुगार खेळणारांच्या संगतीत घालवीत असे.

जहाजा वरील प्रवास सुरू करण्यापूर्वी कुबेराने आपल्या मुलाला जवळ बोलवले

नि समजून सांगितले-“बेटा, मी काही व्यापार करण्यासाठी परदेशी जाण्याचं ठरवलंय. मी परत येईययंत आपला इयला व्यापार तुला पहावा लागेल आणि आईला भीट सांभाळण्याची जबाबदारी ही अर्धातु तुझीच !”

समीरने बडिलांची भूषणा माग्य केली, पण कुबेराला तेवढंच सांगून संतोष माना नाही. पुढं तो मुलाला म्हणाला-“तू बुद्धिमान आहेस हे मी जाणतो. पण वुध्ट लोकांची तुझी मैत्री धोम्य नव्हे. दारुदे आणि जुगार खेळणारांच्या संगतीत न राहिलास तर बरं !”

बडिलांचा उपदेश ऐकून समीरला मोठं आश्चर्य वाटलं. त्याने विचारलं-“बाबा, इतके दिवस आपण काही बोलला नाहीत, आणि बाजच हा सारा उपदेश आपण मला का करीत आहात हे मला समजत नाही.

“कुबेरा !”

याच्या मागे काही तरी खास कारण असले पाहिजे जरूर?"

"होय बेटा, काही कारण आहे. म्हणून तर आज तुला समजाऊन मागता आहो. आज पर्यंत तू लहान होतस. आता कुटुंबाची सर्व जबाबदारी तुझ्यावर सोपविली आहे. आता तू मोठा झालास म्हणून काही गोष्टी तुला समजाऊन सांगत आहे." गंधीर होऊन कुबेराने मुलाला सांगितले.

"बाबा, मी दुष्टांशी मैत्री करतो याला काही कारणं हो आहेत. हे सर्व लोक माझे नाशपणचे मित्र आहेत. लहानपणी आम्ही सर्वजण एकत्र खेळलो. मोठे झाल्यावर त्यांच्या वाईट संवयीं वर बोट ठेऊन

त्यांच्यापासून दूर होणं मित्र-धर्मीला खोबेल का? हे जालं पाहिलं कारण. दुसरं कारण असं की मी त्या सवयिळा अधिक बुद्धिमान आहे, ते सर्व जण माझ्या अंगच्या वृत्तांची नेहमी तारीफ करतात. त्यांच्याशी मैत्री करताना त्यांच्या दुर्मुखांची कळ मला लागणार नाही माताठी मी नेहमी जागरूक असतो. म्हणून ही ते नित्य माझी प्रशंसाच करतात. बाबा मला अत्यंत ज्ञानग्न बाटतो. आणि माता तिसरं कारण सांगतो—अनेकानी माझ्याशी पैज लावली आहे की दुष्टांच्या संगतीत राहून मी नक्की विचक्षणार! त्यांचे हे म्हणणं खोटं आहे हे सिद्ध करण्यासाठी मी मुद्दामच त्यांच्यात थोडा अधिक दाखरतो." समीरने आपली बाजू मांडली.

समीरचं सगळं म्हणणं ऐकून कुबेर हसला आणि म्हणाला—"तुझं सगळं म्हणणं बरोबर आहे. पण आजपर्यंत त्याची सगळी घडली तेवढी पुरेशी नाही का? लक्षात ठेव, समाजातील तुमं स्थान तुझ्या मित्रांवर अवलंबून आहे. आता तू एका कुटुंबातील एक जबाबदार माणूस आहेस. म्हणून वाईटांची संगत सोडून दे. ताडाखाली दूध प्यायलं तरी काय होतं हे माहीत आहे न?"

खरं म्हणजे ताडाखाली दूध प्यायलं म्हणजे काय होतं हे समीरला माहीत नव्हतं.

पण तसं वडिलांना विचारलं तर ते म्हणतील—"ही एवढी साधी गोष्ट तुला माहीत नाही?" वडिलांनी आपली चेष्टा करायला नको म्हणून समीर गप्प बसला.

यानंतर कुबेर व्यापार करण्यासाठी परदेशी गेला. एक दिवशी समीरने लोट्यात दूध घेतलं नि गावच्या चौमेवरील एका ताडाखाली जाऊन बसला नि दूध पिऊ लागला. दुधाच्या चवीत काही बदल झाल्याचे लक्षात आला. जरा मुद्दा जाणवले नाही. तो विचार करू लागला—"बाबांनी असं का बरे सांगलं? ताडाखाली दूध प्यायलं तरी दूध पुष्टासारखंच लागतं!"

परंतु समीरला ताडाखाली दूध पिताना पाहून ओळखीच्या एका माणसाने त्याच्या आईकडे जाऊन तक्रार केली—"आई, समीर गावाबाहेर एका ताडाखाली बसून ताडी पीतोय!"

हे सर्व ऐकून समीरची आई व्याकुळ होऊन रडू लागली. ही बातमी कोणी तरी ताडाखाली नसलेल्या समीरला जाऊन मांगितली.

लोट्यात थोडं दूध शिल्लक होतं ते घेऊन तो बरो आईकडे पोचला. तिला म्हणाला—"आई, मी ताडी नव्हतो मी पीत, पहा या लोट्यात दूधच आहे की नाही?"

तोपर्यंत समीरची आई रडतच बसली होती. समीरने आईला समजाऊन सांगण्याचा प्रयत्न केला. पण तिकडे लक्ष न देता ती ओरडून बटावीत म्हणाली—"मी आज पर्यंत समजत होते की दुष्ट लोकांशी तुम्ही केवळ मैत्रीच आहे; पण समजलं त्यांच्या वाईट संवयीं ही तुला लागलेल्या आहेत!"

समीर आईला आर्जवाने सांगू लागला—"अग आई, गैरसमज होतोय तुम्हा! या लोट्यात ताडी नाही, दूध आहे दूध! पहा तर खरं."

"काही नकोय पहायला! दूधच प्यायलं होतं तर ताडाखाली जाऊन बसायची काय

जबर होती? एवढी सुखा तुला अक्कल नाही मूर्ख?" आईनी घमकावले.

"आई, मी चुकलो. नीट विचार न करता मी असं केले. आता पुन्हा मी कधी असं करणार नाही. बघ, आता घरातच बसून पीतो." असं म्हणत राहिलेले दूध पोण्यासाठी लोटा तोंडाला लावला.

आईने जोराने लोटा हिसकावून घेतला आणि दूर फेंकून देत म्हणाली—"तुला जर ताडीच प्यायची असेल तर तावालाली जाऊन मी. घरात पीवं मुळीच सहन होणार नाही!"

समीर विडून म्हणाला—"आई, मी तुला समजाऊन सांगतो आहे, या मोट्यात ताडी नाही, दूध आहे! तू नीट समजून का घेत नाहीस?"

इतक्यात एक मांजरी तिचे आली ति सोडलेले दूध तिने पाहून टाकले. पण काय जालं कोणास ठाऊक? चांगली चारकत आलेली मांजरी, लडखडत तेंपून निघून गेली.

समीरला कळना की जाता आईला काय उत्तर द्यावं. त्याने आपलं डोकं लाबेने छाली घातलं.

आई डोळे पुडोत म्हणाली—"तुझ्या वडिलांनी प्रथम पासून तुला घाकात ठेवलं असतं. आज तूं जुगारखोरांच्या नि दाऊदचांच्या संगतीत नसतास तुझ्या वडिलांनी तुझ्यावर या कुटुंबाच्या प्रमुखाची जबाबदारी सोपवली आहे. आता का होईना तू आपल्या काईट संघाची सोबून आपल्या व्यापारात लक्ष घाल."

आईचा उपदेश ऐकून जाता समीरच्या लक्षात आलं की तावालाली समूह दूध जरी प्यायलं, तरी लोकांचा त्यावर विश्वास बसणं पार कठीण आहे. वडिलांनी सांगितलेल्या गोष्टीच यमं समजलं. त्या दिवसापासून त्याने काईट लोकांची संगत सोडून दिली. वडिलांनी सांगितल्या प्रमाणे आता त्याने आपल्या घरच्या व्यापार-वंधात लक्ष घालून चांगलं यश मिळवलं!

डाकू युवराज

हिरण्यगार वीरराजा याच्याकडील वस्तू होतं शान्तिपुर. नावाप्रमाणेच शान्त नगर! मुमेश राज्याच्या राजधानीचं सहर शान्तिपुर। आरंभापासूनच मुमेश राज्यावर शासन करणाऱ्या राजांनी नगर मनापासून सुंदर सजवले होतं. सुंदर बगीचे लावले, तलाव सोदले विशाल मंदिर बांधली! सध्या मुमेश राज्यावर राज्य करत होता राजा शान्तिदेव. शान्तिपुर नगरातील जनतेबरोबरच संपूर्ण राज्यातील प्रजेला सुख मिळालं, जनता असावी आणि सर्वांनीच शांतिपूर्ण जीवनाचा आस्वाद घ्यावा म्हणून राजा जागरूक असे.

याच गोष्टीची चर्चा करत असताना सेनापती वीरसिंह एक दिवस राधाळा आणि

म्हणाला—"राज्यात संपत्ति वाडवायची असेल तर सर्वात सोपा उपाय म्हणजे शेजारच्या देशावर हल्ला करणं! यामुळे एका वगडात दोन पक्षी मारल्यासारकं होतं. एक तर त्या राज्यावर आपला अधिकार प्रस्थापित होतो, अम् दुसरे म्हणजे त्या राज्यातली सारी संपत्ति आपल्याला मिळते!"

याने हसून राजा म्हणाला—"वीरसिंह, हा काही बरोबर मार्ग नव्हे! शेजाराचं जिंकून मिळणारी संपत्ति काही जास्त दिवस टिकणार नाही. जिवाय अशी संपत्ति विनासापास मिळालेली असल्याने प्रजेची मेहनत करण्याची वृत्ति कधी होईल. आणखी एक गोष्ट म्हणजे, लुटलेली

संपत्ति एकदा संपत्ती की पुन्हा आणखी एकाद्या राण्यावर हल्ला करावा आपल्याला वाटेल.

“महाराज, आपल्याला मुद्दच करायचं नसेल तर मग सैन्य तरी कशाला वाळगायचं आपण?” वीरसिंहने विचारले.

“आपण हल्ला न केला तरी इतरांच्या हल्ल्या पासून आपल्या देशाच्या रक्षणासाठी सैन्य हबंच ना आपल्याला! माझं तर म्हणणं असं, की युद्धामुळे होणाऱ्या अनर्थाची नोंद कल्पना सवतीच सैन्य ठेवणं बन्द करावं! तुला माहीतच आहे ना, की युद्धामुळे अपार जनसंहार, संपत्तीचा निरर्थक आणि वेळाचा

दुरुपयोग होतो? खरं म्हणजे युद्धच शांती नाहीत, ही सर्व सक्ति जनकल्याणासाठी उपयोगात आणता येईल. बरोबर आहे ना?” राजा शान्तिदेव म्हणाला.

“समा करा महाराज, पण आपण केवळ शान्तिची स्वप्नं पहात आहात!” बराच अवहेलनेच्याच सुरात वीरसिंह म्हणाला.

सेनापती वीरसिंह केवळ जनळचा वातेवाईकच नव्हे, तर बालपितृही होता; अन् म्हणूनच तो राजाची सर्व मोष्टी बघची उबक उबक बोले.

“वीरसिंह, मी पहातो युद्ध म्हणजे बरोबरच आहे. कपटाने एकमेकांचा आपल्यापेक्षा-एकमेकां सहाय्य करू, अगचे घर सुपंच-हेच घोरच पसन्त आहे, हेच स्वप्न मी पहात असतो. म्हणूनच सेनेला कल्याणकारी कार्याला प्रवृत्त करावं अशी सूचना मी देत आहे. आपल्या सैन्याच्या मदतीने आवश्यक स्थानी नद्यांवर पूल बांधू; जिथे नद्या नाहीत तिथे कालवे खोदू; रस्त्यांच्या दुतर्फा फळभाडे लावू; बाव्ह निर्माण करण्यासाठी अथक प्रयत्न करणाऱ्या शेतकऱ्यांना आपल्या सैनिका-

नीही मदत केली तर...राजा पुढे आणखी काही बोलणार इतक्यात-

राजाला मधेच टोकत वीरसिंह राजाने म्हणाला-“महाराज, विचित्रच विचार आहेत आपले! मी आपल्या सैनिकांना आज्ञा देतो, की आजपासून त्यांनी गवळ्यांना दूध काढायला मदत करावी अन् घरात बायका बरोबर स्वयंपाकही लावावे.”

वीरसिंहाच्या या बोलण्यावर राजा फक्त बोवता हसला. सेनापती राजाहून दोन वर्षांनी म्हान होता; म्हणून राजा मोठ्या भावाप्रमाणे प्रेम करी.

“वीरसिंह, गुराखी व बायकांना मदत करणं हे काही कमीपणाचे काम नव्हे. इतर लोकांचे जीव घेऊन त्यांची जन-संपत्ति लुटण्यापेक्षा हे काम हजारपट बरं! बरा थंड डोक्याने विचार पहा; म्हणजे तुला 'शान्ति'ची किंमत कळेल.” राजाने त्याला पुन्हा समजावण्याचं प्रयत्न करत म्हटले.

वेळी मन्त्री तेथे आल्यामुळे सेनापती आपलं बोलणं संपवून तेथून निघून गेला; अन् राजा मन्त्र्याची इतर विषयांवर बोलण्यात मग्न गेला.

राणी सेनापती वीरसिंहाने आपल्या निरनिराळ्या पक्क-नायकांना

गुप्तपणे एका ठिकाणी बोळावून घेतले अन् तो त्यांच्याशी बोलू लागला-“मित्रांनो, आपल्या महाराजांची प्रची अपेक्षा आहे, की आजपासून तुम्ही सर्वांनी हाती नांगर घेती करावी अन् बायका स्वयंपाक बगैरे करतील तेव्हा त्यांना मदत म्हणून जळण आणून देण्यासारखी कामं ककन त्यांना मदत करावी.”

एकून त्या पक्क-प्रमुखांना मोठे आश्चर्य वाटले. बरा थांबून सेनापति पुढे बोलू लागला-“दोस्तांनो, आपण सर्वांनी उत्तम सैनिक-शिक्षण घेतलेले आहे. साहस हा तर आपला प्राणच! तळवार चालवणं आपलं मुख्य कर्तव्य! अस

असताना आपण काय आपल्या घराबाहेर
गंज चढू शकता?"

"छे, छे! मुळीच नाही!" सर्वजण
एका मुरात ओरवले.

"अरे, अरे! ओरडू नका असे. मितीकाही
कान भरतात अरे का!" वीरसिंहाने त्यांना
सावधगिरीचा इशारा दिला.

वीरसिंहाने किती काळची घेतली, तरी
त्याच्या कारस्थानाची वार्ता राजाच्या
कानी पोचलीच! पण त्याच्या योजनेबद्दल
राजाला काहीच समजले नाही. राजाने
तरीही या गोष्टीकडे फारसे लक्ष दिले
नाही. राजा चांगल्या स्वभावाचा
असल्यामुळे, त्याच्या मनातही भासे नाही

की वीरसिंहसारखा आपला नातेवाईकच
आपल्यावर उलटू शकेल! अन् शिवाय
छोट्या राजकुमाराचा वाढदिवसही अगदी
जवळ आल्यामुळे त्या प्रसंगी होणाऱ्या
वसदान, नृत्य-गान वगैरे कार्यक्रमांची
तयारी घुमधडान्यात चालू होती. ठिक-
ठिकाणी तोरण बांधण्यासाठी अन् मांडव
वगैरे घालण्यासाठी अनेक माणसांची
नियुक्ति केली गेली. आकर्षक शरूकामा-
साठी कुशल कारागीर नेमले गेले. या सर्व
घामघुमीमुळे वीरसिंहही या कार्यक्रमा-
नंतरच बोलू, असे राजाने ठरवले. अन्
त्याच्याकडे बोवें दुर्लक्षही केले.

मुंबराजाच्या वाढदिवशी पहारे संनस-
वाद्यांच्या स्वरांनी सुरू झाला.
राजप्रासादासमोरील विशेष आकर्षकपणे
सजवलेल्या मंडपातील उन्हासनावर
आपल्या बाळाला घेऊन राणी आसनस्थ
झाली. तिच्यामागे तिचा सलीबुद्धी नटून-
सजून उभा राहिला. शेकडो नरनारी
राणी व मुंबराजाचे अमीष्टचिन्तन करणा-
साठी येऊन पोचले.

बराच वेळ तेथे बसून रहाणे राणीला
जरा कष्टप्रद झाले, पण राजा व
राजपरिवारा संबंधी जनतेची अद्धा व
भक्ती पाहून ती अत्यंत मुग्ध झाली
होती.

संध्याकाळ होताच सोपेने पेंचणाऱ्या
आपल्या बाळाला घेऊन राणी शयनगृहात
पोचली.

दारूकाम पहार्यामाठी हजारो माणसे
राजवाड्यासमोर गोळा झाली होती.
एकीकडे नृत्यकार्यक्रम चालू होता, तर
दुसरीकडे एक विनोदी नाटक पहात जनता
जबलपून हसत होती. तेथील एकूण सर्वत्र
वातावरण निरनिराळ्या आवाजांनी बुम-
बुमून गेले होते! एरव्ही राजदारावर
नेहमीच पहारा असे; आम्ही
उत्सवामुळे लोकांना येव्हायच्याला पूर्ण
मुभा होती!

राणीही ज्ञोपायच्या उघाटीत
होती, इतक्यात राजा स्वतःच सीधगतीने
शयनगृहात आला! राजाच्या अशा अचानक
प्रवेष्टाचे राणीला मोठे आश्चर्य वाटले,
पण त्याला धाडून ती हलूच हसली. बापूची
सूचना न देता राजा असा कधीच वात
पुसत नसे.

"महाराज, आपण फार बकसेसे
विसता?" राणीने प्रेमाने विचारले.

राजाने काही उत्तर न देता तेथे हजर
असलेल्या राणीच्या सलीकडे पाहिले.
इशारा समजून ती तेथून निघून गेली.

"काय झालं महाराज?" राजाचा
अस्वस्थपणा पाहून राणीने विचारले.

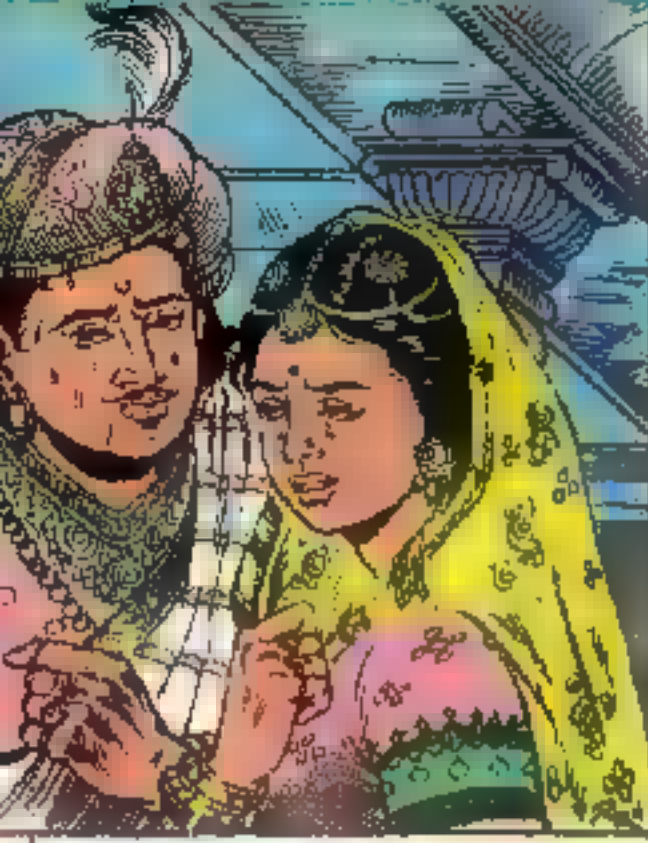

राजाने काही बोलता प्रथम शयन-
गृहाचा दरवाजा बंद करून आतून कधी
घातली; अन् मस्तकाचा मान टिपत
म्हणाला—"देवी, आस्त सविस्तर बोलायला
आता वेळ नाही, आपल्या जिवाला बोक
उत्पन्न झालेला आहे. तुला हपून ताजबतोन
निघून जाऊन जीव बाचवामला हवा."

"गुप्त मार्गाने निघून जावं लागेल
मला?" राणीने अत्यंत आश्चर्याने
विचारले.

"हो, असेच करावं लागेल." राजा
गंभीरपणाने उत्तरला.

राजाचे उत्तर ऐकून राणीला तर
आपल्यावर वक्षपातच झाल्यासारखे वाटले!

शायनगृहातून भरण्याच्या मध्यापर्यंत एक गुप्त भुवारी मार्ग होता.

"मी एकटीनेच जायचं नुयारातून?" भयबिम्बित स्वरात राणीने विचारले.

"एकटीने कसं? आपल्या बाळालाही बरोबर नेऊन जायचं आहे तुला." राजा बुड स्वरात म्हणाला.

"तुम्हाला एकटं सोडून कशी जाऊ मी!" अत्यंत विषादाने राणीने विचारले.

"आपल्या राजपुत्रासाठी तुला एवढा त्याग करायलाच हवा देवी!" गद्गदल्या आवाजात राजा म्हणाला.

पुन्हा थोड्या वेळात राजा बोलू लागला—"बाजूची खरी नजर तर माझ्या-

वरच आहे सध्या, त्यांनी आपल्या तिघांनाही शेवट करायची पक्की योजना बनवलेली आहे. मीही जर तुम्हाबरोबर निघालो तर आपल्या तिघांनाही तो बन्दि-बान करायचा प्रयत्न करील. मी जर इथे थांबून त्यांच्याशी लढलो तर काही वेळापुरता तरी त्याला तुझा विस्तर पडेल." अशा प्रकारे राजाने कसेकसे राणीला समजावले.

नंतर राजाने बीरसिंह आपल्या अनुयायांच्या मदतीने राजसिंहासन मिळवायच्या अटपटीत कसा आहे आणि चतसवाच्या गडबडीचा, कोकाहलाचा कायदा ककन नेण्याचं कारस्थान त्यानं रचलं आहे तिला सांगून टाकलं.

पाहता प्रजा व साधारण सैनिकांच्या मनात राजाबद्दल खूप आदरच होता; तरीही असंघटित लाखो मानसांच्या इच्छेविरुद्ध सुसंघटित अशा अल्पसंख्य सैनिकांचाच जय होतो.

राजाला आपल्या गुप्त हेरांकडून असे कळले होते की राजवाड्याचे सर्व दरवाजे बीरसिंहाच्या ताब्यात नेलेले आहेत आणि एका तासाने होणारे अपूर्व असे दाऊकाम पहायला अवगित लोक राजवाड्याबाहेर गोळा होत आहेत. ज्या वेळी हे दाऊकाम सुरू होईल अन् त्याचा कानठळथा वसवणारा

आवाज होईल त्यावेळी सारी जनता भान हरपून तेच पहाट राहील; अन् त्यावेळी जात घुसून बीरसिंह व त्याचे अनुयायी राजपरिवाराची करतील.

"महाराज, आपले जंगरक्षक कुठे आहेत? दिसत नाहीत ते कुठे!" राणीने विचारले.

"मनोरंजनाचे कार्यक्रम पहाण्यासाठी जायला बीच त्यांना परवानगी दिली न! माता तर मी राजवाड्याबाहेर पाऊलही बाळू ठकणार नाही. बीरसिंहाचे सैनिक सर्व दरवाजे रोखून उभे आहेत; त्यांना बुरून आपही बळकट आहे. बाहेर कुणाला पत्ताही नसेल, की इथे कसे मडकून पडलो आहोत!" राजा क्षिप्त उद्गारला.

"मग असा परिस्थितीत काय करायचा विचार आहे आपला?" राणीने विचारले.

"मी स्वतःला जख्मातून बाचवायचा प्रयत्न तितका प्रयत्न करीन. जमलं नाही तर त्यांच्याशी युकावला करीन. माझ्या सूचनेचं पालन केलं, तर सनध की आपल्याला अर्धी सफळता मिळालीच." राजा म्हणाला.

"काजा करा मला, कक मी?" राणीने विचारले.

राजा म्हणाला—"देवी, वेळ न पमावता तू इथून पळ काढ. अन् मुनराज कुसल राहिलात तर तोच एक प्रकारे विजय ठरेल. अरं म्हणजे, जख्मी लडून बीच थांबण्याची शक्यता कमीच आहे, पण माता वाद-निकाशात नेळ काही बर्ब नाही." सांगून टाकले राजाने.

"नाही, नाही! हे नाही! तुम्हाला मृत्यूच्या वाटेत उकलून निघणं शक्य नाही मला!" राणी एकदम विस्फोट लावली.

राजाने तिच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही, तो गुप्त मार्ग उघडण्याच्या उद्योगाला

लागला. कोणाला कधी संशय सुद्धा आला नव्हता, की क्षयनवृत्तातून मुक्त मार्ग असेल!

बोड्याच वेळात मुयारी मार्गाचं वार उघडलं गेलं, त्या अंधार्या पोकळीत डोकावत राजा खणीला म्हणाला—"देवी, तू एका हातात अन्न घुसव्या हातात वेडून मुयारात प्रवेश कर. मुयारात वर पाचसे बाडीच्या अंतरान्वर एक अशा हिचोबाने मारा हिरे आहेत, हे तुला माहीतच आहे. अंधारात हिरे चमकतातच, पण मलाजोबा उजेड पडल्यावर तर मलाजोबा प्रकाशित होतील, डोबट्याच्या हिच्योबी पोचल्यावर तू रोन तीगवा फिरवलात की वलिकडचा दरवाजा उघडेल."

आतापर्यंत राजबाड्याबाहेर चाललेल्या हुलस्या-जिरड्याच्या जो आवाज ऐकू येत होता, तो एकाएकी सतका.

"देवी, मला वाटतंय की बीरसिंह हकले येत असावा, तू आता नीचक. या जग्यात नाही, तरी आता पुढल्या जग्यात नक्की

येतू आपण!" असं म्हणून लोपेत बसलेल्या युवराजाला राजाने उचकून राखोच्या हुतात विले. नंतर तिथ्या हाती वेडून तिला त्याने मुयारात उतरवला मदत केली.

छात्र नयनांनी आपल्याकडे रोनवने पहाणाऱ्या राणीला वखेर रावा म्हणाला—"तुका बसा निरोप देताना मनाला कसेब होत आहेत, पण बाळासाडी हे सर्व सहन करणं मान आहे ना!"

बोड्याच वेळात राणीला अंधाराने वेरले.

राजाने मुक्त-मार्गाचा पूर्वमत बघ केला अन् त्याच कधी, बाहेर बाही दिवा दबावून सोडणारा भयंकर लागा, वास्काय मुक्त!!

इतक्यात भयंकर हातांची चाप ऐकू आली. तत्काळ म्हाणातून तत्काळ बाहेर लोचत राजाने सरकून विचारले—"कोण आहे बाहेर?" (उल्लेख)

गाणारे पिशाच

वृद्धनिरपथकी दिक्काविषय पुढ्या लाडाकडे वरतला, कांदीवर लटकणारे अंत लाडी उतरवून त्याने आपल्या कांध्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मुकाट्याने समजल्याकडे चालू गेल्या. तिथी त्या वेतात कपणारा वेतात म्हणाला—"राजा, जो माणूस आपल्या जवळी व लागण्या वल्लेखीन जगावर वेडो त्याचा अर्थमान होतो. व इतरांच्या वृष्टीने तो एक अवहेलनेचा विषय बनून राहतो. की जबाबदारी अंगावर घेतली आहेच ती तुझ्या शक्ती, लागण्या आणि लायकी बाहेरची आहे किवा कसे हे मला माहीत नाही. आपण पूर्ण समाधान आल्या-वाचून आपण रहात बसलेलं पण सोडायचं नाही असा निश्चय केलेलं एक पिशाच्य बोड्या काळातच वर सोडून पळून गेलं। त्या पिशाच्याची गोष्ट मी तुला सांगतो.

वेताळाच्या गोष्टी

■ ऐक. तुला आपले काटही करा विसरायला होतील."

बेताळ गोष्ट सांगू लागला :-

कोणे एके काळी हरपुर नावाच्या गावी हरिश्चर्मा महान् गायक रहात असे. त्याला रामशर्मा, कृष्णशर्मा, देवशर्मा आणि विष्णुशर्मा असे चार मुलगे होते. हरिश्चर्माच्या मनात होते की आपली मुलंही आपल्यासारखीच उत्तम गायक व्हावीत.

आपला हा हेतु पूर्ण व्हावा म्हणून हरिश्चर्माने मोठे दिवस मुलांना संगीताचे धडे दिले अन् म्हटले-"मुलांनो, माझं वाता पक्कं होत आहे. तुमच्यांपैकी कुणाला तरी एकाकाच मी

स्वतः बरोबरचा गायक बनवू शकेन. माझाही तुमहांपैकी कोण योग्य जाई याचा निर्णय हरिपुरला रहाणारा शिवशर्माने शकेल. तेव्हा तुम्ही सर्वजण त्याच्याकडे जाऊन आपापल्या परीने त्याची मर्जी संपादन करून परत या."

पित्याच्या या सूचनेवरून चौवडी काळ हरिपुरच्या शिवशर्माकडे जाऊन पोचले. मोलमं ऐकून शिवशर्मा म्हणाला-"तुम्ही जमदी योग्य वेळीच आला आहात माझ्याकडे! पहा, या सीमेवर एक घर आहे. एका पिशाच्याने माझ्या घराचा वेळून ठेवला आहे. रोज रात्री गाण्याचा सराव करतं अन् आपल्या गाण्याचं प्रदर्शनही करतं ते! त्याचं संगीत मगदी अद्भुत, अमूर्तिम असतं. पण काही माळ तरी ते एक पिशाचच आहे, म्हणून रात्री कोणी तिकडे जायचं वाढस करीत नाही. त्या माणान्या पिशाच्यामुळे माझं वातं छान घर वात ओसाड पडकं आहे. या कामात तुम्हा लोकांची हुकी आहे."

त्या चार वाकत रामशर्मा सादस होता, त्यामुळे तोच गावक पिशाच्याच्या घरी जमला ठसर शिवशर्माने पाहिल्यावरून त्याची कृपच स्तुति

केली, अन् रात्र होताच त्याने रामशर्माला पिशाच्याकडे जायचा रस्ता दाखवून दिला.

त्या घरात प्रवेश करताच रामशर्माला दिसले, की पिशाच एक शास्त्रीय राग बसलं आहे. रामशर्माने बोरात टाळ्या पिटत म्हटले-"वा, वा! तुम्ही गायकी शरीर अद्भुतच म्हटली पाहिजे; साध्यासुध्या नवयाला हा राग भाषायचं अक्यच नाही!"

"मला फारच आनन्द वाटतोय. आप-
णाला एकाद्या राग ऐकवा न मला. आनन्द द्विगुणित होईल." पिशाच आनन्दाचे म्हणालं.

रामशर्माने लगेच एक पिशाच्याने त्याची प्रशंसा करत म्हटले-"महाराज, आपणाला न विचार-
ताच मी आपल्या ममर्ची गोष्ट ओळखली आहे. पण माझ्या बोध पुरस्कार मला कोणाच्या गाण्याच्या रुपाने मिळाला असं मला वाटेपर्यंत मी काही हे खेळणार नाही." इतके बोलून त्याने राम-
शर्माला एक रस्त बक्षिस दिले.

एका मानवातीत जसा शक्तीकडून आपल्या गाण्याला इतकं सुन्दर बक्षिस मिळाल्याने रामशर्मा खूप आला अन् त्याने ही वार्ता घरी येऊन शिवशर्माला सांगितली.

लांच सुस्कारा सोबत शिवशर्मा म्हणाला-"अरे, तुला आपल्या संगीताचा लाज सारा सारा, पण माझं काम काही माळं नाहीच."

वावर दुसरा भाऊ कृष्णशर्मा म्हणाला-"गायक पिशाच आपल्या संगीताचं बक्षिस मिळवू इच्छित आहे काय? मी त्याला एक छान बक्षिस देऊन येईन." असे म्हणून त्या रात्री कृष्णशर्मा पिशाच्याच्या घरी गेला. गाणं ऐकून बोरात टाळ्या वाजवत तो पिशाच्याची स्तुति करत म्हणाला-"मी संगीताचे महापंडित हरि-
शर्मा यांचा मुलगा, माझं नाव आहे कृष्णशर्मा. तुझ्या या सुन्दर गाण्याने संतुष्ट

केली होती. देवशर्मा त्याला म्हणाला—
"गाण ऐकल्यावर तुझ्याशी चडाओढ
करावी असं मला वाटू लागलंय." अन्
सगळेच त्याने आपलं गाणं सुरू केलं.

देवशर्माचं गाणं संपल्यावरोंवर पिशा-
च्चाने त्याच्या गाण्याची रूप तारीफ केली
अन् त्यालाही एक रत्न दिले.

रत्न घेऊन देवशर्मा त्याला म्हणाला—
"हे रत्न विकून जे धन प्राप्त होईल
तेच माझ्या उदरनिर्वाहाचं साधन असेल.
संगीतविद्येतले सर्वोत्तम पंडित म्हणून
गणत्या जाणाऱ्या हरिकर्माचा पुत्र असूनही
संगीतात मी तुझ्याशी बरोबरी करू शकलो
नाहो. जाता इतून पुढे मी कधीही कोणा-
काही मार्ग गाणं ऐकवणार नाही."

धावर ते पिशाच्च म्हणाले—"पंडित
महाशय, आपलं बोलणं ऐकून जानक्य
वाटतंय नक्कीच; पण मार्ग मन माग
संतुष्ट नाही. मार्ग गावून ऐकल्यामुळे जर
आपण संगीत-संभ्यास वेगार असाल तर
मला फार दुःख वाटेल. आपण असं करू
नये अशी माझी कळकळीची विनंती आहे."
इतके बोलून पिशाच्चाने त्याचा निरोप
घेतला.

देवशर्माने निवेदन ऐकून शिवशर्माने—
"मला तर असं वाटतंय की त्या पिशाच्चाला
माझ्या भरतून काढून लावायला तुम्ही

विषादी समर्थ नाही आहात. खरं
तर तुम्ही इतके कांबवर आलाच आहात
तर निदान प्रत्येकाला एकदा संधी देणं
उचित होईल." असे म्हणून पुढील रात्री
विष्णुशर्मा त्या पिशाच्चाच्या घरी
पाठवून दिले.

विष्णुशर्मा जेव्हा पिशाच्चाच्या घराशी
पोचला, तोवर पिशाच्चाने आपले गायन
आधीच सुरू केलंलं होतं. ती चुपचाप नाऊन
पिशाच्चासमोर बसून गाणं ऐकू लागला.
पिशाच्च बराच वेळ पर्यंत राहिले
अन् विष्णुशर्माही तल्लीन होऊन ऐकत
राहिला. संपल्यावर विष्णुशर्माला
समोर पाहून पिशाच्चाने विचारले—"महा-
राज, कोण आहात?"

"विद्वानाचा परिचय खरं म्हणजे त्याच्या
विद्येनेच व्हायलास हवा." असे म्हणून
विष्णुशर्माने एक राग आळवायला सुरुवात
केली.

त्याचं गायन संपताच पिशाच्च विष्णु-
शर्माला म्हणाले—"महाराज, आज इतका
काळ लोटल्यावर माझ्या गाण्याला योग्य
असं वक्षिप्त मला प्राप्त झालं, मी आता हे
घर सोडून निघून जात आहे." असे म्हणून
पिशाच्च तेथून अदृश्य झालं.

ही गोष्ट सांगून वेताळ राजाला
म्हणाला—"राजा, आपण संतुष्ट झाल्याचं
सांगून पिशाच्च जगवो अद्यानकपणं अदृश्य
झाले—ही गोष्ट आश्चर्यकारकच नव्हे का?
स्वतःला संगीत-विद्वान म्हणवून घेत रोजच

होऊन मी तुला 'मानवतात गायक
शिरोमणि' ही पदवी महात्म करीत
आहे."

पिशाच्च म्हणाले—"आपल्या गायनाचा
पुरस्कार म्हणून रत्न द्या, पण का
कोण जाणं, माझ्या गायनाचे योग्य वक्षिप्त
मिळाल्याचा संतोष काही मला मिळाल्या-
सारखं वाटत नाहीम! जेव्हा मी जोवर
संतुष्ट होई नाही, तोवर हे घर काही
सोडणार नाही."

कुळशर्माने सर्व हकीकत शिवशर्माला
सांगितली—"पुढील रात्री देवशर्मा पिशाच्चा-
कडे गेला. तो पोचला, तेव्हाच नेमकी
पिशाच्चाने एक राग आळवायला सुरुवात

कोणी ना कोणी त्याच्याकडे येऊन त्याचं गानं मध्येच थांबवत असे, त्यामुळे ते मनो-मन चिडून जात असेल, त्यामुळेच घर न सोडण्याचा त्याचा निश्चय हळूहळू नाहीसा होत असेल ते घर सोडून पळून गेलं असावं. असं मानणंही योग्य होणार नाही न, की संगीत-विषय सारखीच गति असणाऱ्या त्या चार भावांपैकी तीन जण पिशाच्चाला संतुष्ट करू शकले नाहीत, अन् चौथाच तेवढा ते काम करू शकला?—या शक्यं उत्तर माहीत असूनही दिव्य नाहीत तर, तुझ्या मस्तकाचे फुटून तुकडे-तुकडे होऊन पडतील."

माजर विश्वमादिप उत्तरला—"पिशा-च्चाच्या एकूण गानशुकीबद्दल आश्चर्य वाटायचं काही कारणच नाही. सग्या संगीतज्ञाला योग्य असे विद्वान श्रोते मिळाले म्हणजेच वाटतो. चार भावांपैकी पहिल्या तिघांनी पिशाच्चाच्या गान्याची केवळ कोरडीच स्तुति केली, पण त्याचं संगीत पूर्णपणे ऐकण्याचा प्रयत्नही केला नाही. उत्तम संगीतकाराला असं कोणी

मध्येच थांबवू शकत नाही. होय ना? त्यामुळेच पिशाच्चाला त्यांच्या गान्याबद्दल असंतोष वाटला. केवळ चौथ्या भावाने—विष्णुशर्मानेच त्याचे गाने मध्ये न थांबवता पूर्णपणे ऐकले. नंतर त्याचं गानं ऐकल्यावर, तो किती महान् संगीतकार आहे ! पिशाच्चाला कळून चुकले. अन् अशा महान् विद्वान माणसाने पूर्णपणे ऐकलं आहे ! मिळाल्याने, त्या विद्वानाच्या मनातली इच्छा पूर्ण करण्यासाठी ते पिशाच्च तेवून निघून गेले ! खरं तर पिशाच्चाला काढून जावण्यापेक्षा त्याचं ऐकून आनंद लुटायचीच विष्णुशर्मांची इच्छा होती, त्यामुळेच आता हरि-शर्माने हे कर्तव्य ठरलं, की या चौथ्या मुलाला—विष्णुशर्मानाच—त्याने आपल्यासारखं महान् संगीत विद्वान बनवावं !"

असाप्रकारे राजाचे मीन मंग होताच येताळ ! प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या शाबावर आऊन बसला. (कल्पित)

कार्य साधक

सौवीर नि मत्स्यदेशा एकमेकां जवळची राज्ये होती. पिड्यान् पिड्या त्यांच्यात मैत्री झाली होती. एकदा एकाएकी मत्स्यदेशाच्या राजाने सौवीर विरुद्ध युद्धाची घोषणा केली. सौवीरच्या राजाला युद्धाचं कारण काही समजेना. फार दुःख कारण मत्स्य-देशाच्या तुलनेत सौवीर सर्वस्वी छोटं होतं. सौवीर देशाच्या राजाला माहीत होतं की मत्स्यदेशाची युद्ध केलं निश्चित पराभव होणार !

अशात मत्स्यदेशाचा राजदूत सौवीर राजाला भेटला आणि त्याने सांगितलं— "महाराज, आपले राजेसाहेब जाणतात की युद्धात सैनिक आणि संपत्तीचा अकारण होणार ! म्हणून त्यांनी मला आपला संदेश आपला सांगितलाय—जर

राजाचे मांडणीक होणे मान्य केले, तर युद्धाचा नाही."

सौवीर राजाने मंत्र्याला बोलविले. प्रमुख मंत्र्यांनी सत्का विका— "महाराज, या बाबतीत फार शिण्याची आवश्यकता नाही. आपले दरबारी कवि सुजन शर्मा दूत वनवून पाठवून द्यावे. दुसऱ्या बाजूच्या शीकांना वेळेनुसार योग्य असं समजाऊन सांगण्यात आणि त्यांना संतुष्ट करण्याच्या कलेत ! जिण्यात भावेल. आपलं काम कसं साचावं हे त्यांना फार चांगलं माहीत आहे. त्यांचं दौत्य अवशस्वी ठरलं तर मग पुढं काय करायचं ते पाहता येईल."

राजाला हा योग्य वाटला. त्याने सुजन शर्माला बोलवून सर्व परिस्थिती समजाऊन सांगितली आणि सौवीर देशाचा म्हणून त्याला मत्स्य देशाच्या राज-बायीकडे रवाना केलं.

सृजन शर्मनि प्रथम आपले गुप्त हेर पाठविले आणि मत्स्य देशाच्या राजाबद्दल आवश्यक ती माहिती मिळवली.

मत्स्य राजा स्वभावाने सज्जन होता, आणि विद्वान्ही.

मत्स्य देशाच्या राजाचे आवडते तीन प्रमुख सल्लाकार होते. एक होता फार मोठा व्यापारी घनगुप्त. दुसरा त्याचा सेनापति माधव वर्मा. तिसरा होता मंत्री सोमशेखर.

सृजन शर्मनि आपल्या गुप्त हेरा करवी वा तिचाच स्वभाव जाणून घेतले. घनगुप्त फार कोमो होता. माधव वर्मा कठोर स्वभावाचा होता आणि सोमशेखर नुसला होता.

इतकं सर्व जाणून सृजन वर्मा मत्स्य देशात पोचला. राजाच्या वेळी घनगुप्ताच्या महालाल जाऊन त्याला भेटला. आपल्या बरोबर आणलेली मूल्यवान रत्ने त्याला भेटीदास्य दिली आणि म्हणाला—“वधिक् परेष्ठ! सारख्या थोमंत याज-साध्या मनांत बालं, तर आपण कोमंत ही कार्यं शकाल! आपण राजासा विनंती केली सीबीर राजावर हुस्ना आपला बेट तो सोडून देऊ शकेल. आम्ही आपले उपकार कधी ही विसरणार नाही. आणि चांगलं बसिस ही देऊ.”

अविष्य मिळणाऱ्या वलिसाच्या सोभाने घनगुप्ताने सृजन विनंती मान्य केली.

राजधानीच्या सीमे वर सैनिकांचे शिबिर होते. तिथे जाऊन सृजन शर्मा सेनापति माधव वर्माला एकांतात भेटला. सृजनला हे चांगलं माहित होतं की सेनापति घनगुप्ता प्रमाणे कोमो नाही, तो प्रलोभनात फसणारा नाही. म्हणून सृजन शर्मनि वर्माला पाहताच प्रहंसेच्या सुरात म्हटलं—“मी महावीर माधव वर्माना नम्र प्रणाम करतो. एकाद्या सामान्य पत्तावर सहास्राचा उपयोग करणे योग्य होईल का?”

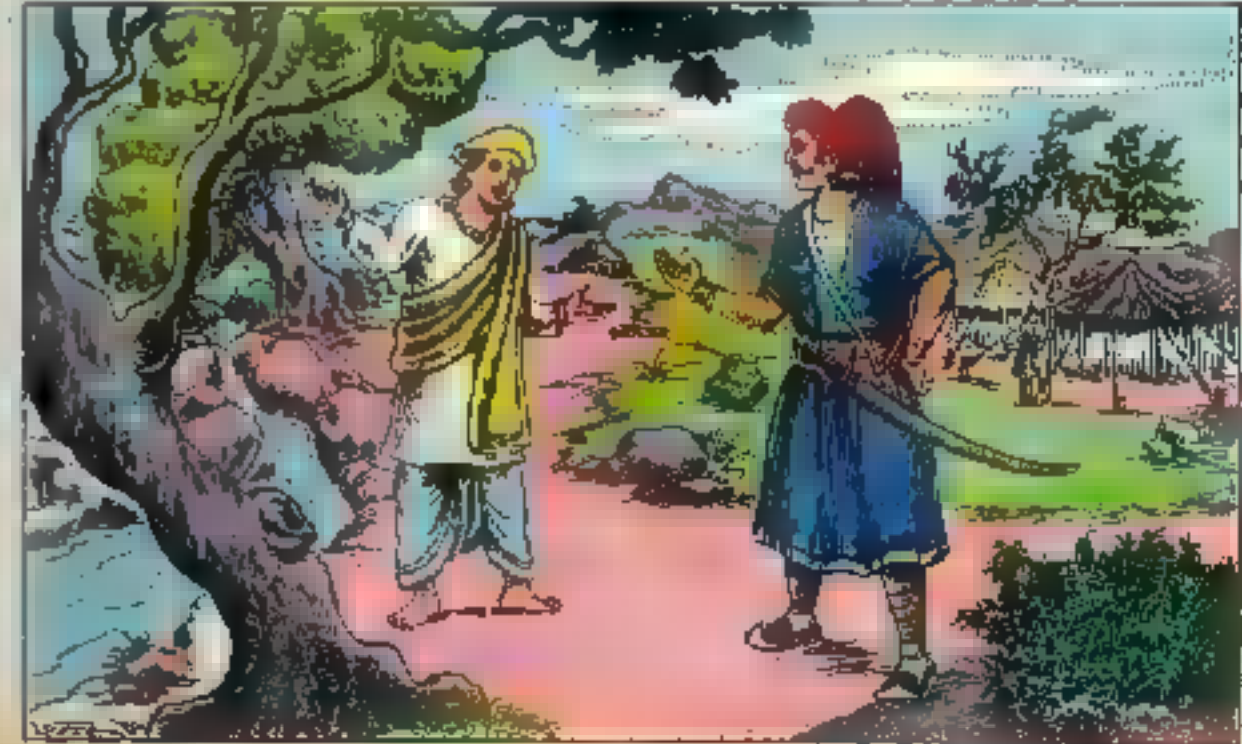
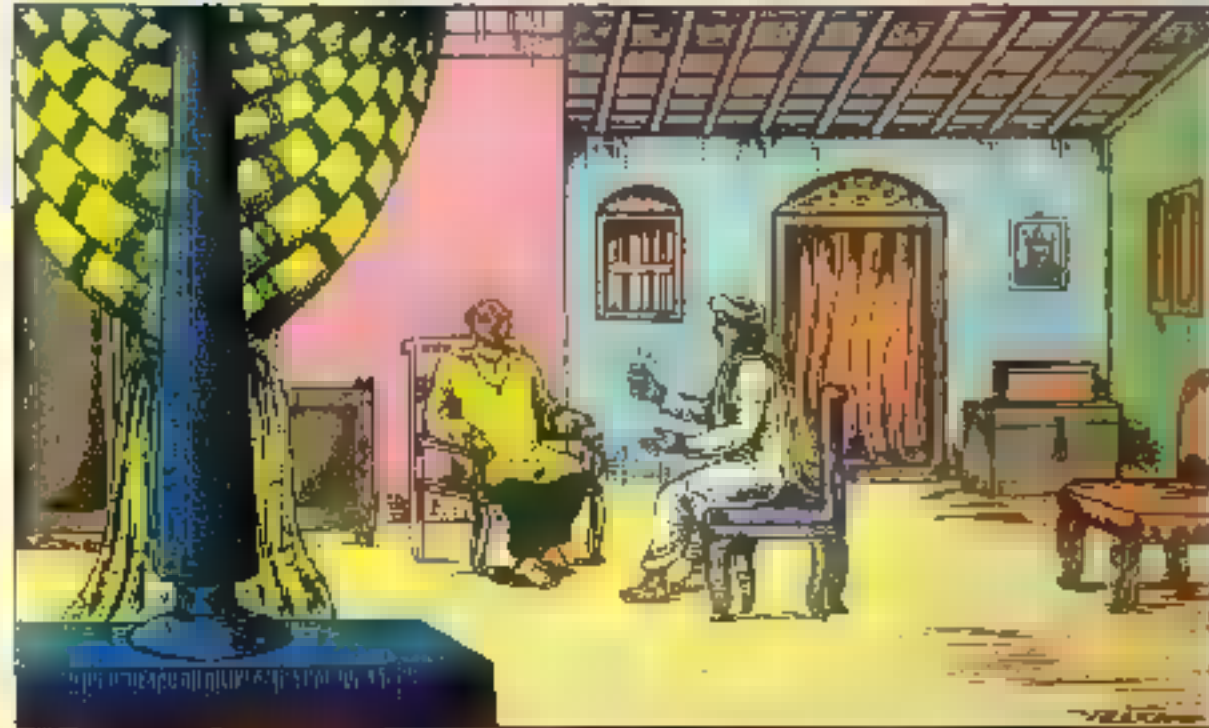
माधव वर्माने विचारलं—“मी मीट समजू शकेन असं स्पष्ट सद्दांत बोलाल?”

अपभित अंतःकरणाने नम्रतापूर्वक सृजन शर्मनि निवेदन केलं—

“आपणासारख्या पराक्रमी सेनापतीला छोट्याशा सीबीर राज्याला पराभूत करणं सहज शक्य आहे. पण यात आपल्याला यश मिळालं असे कोणी म्हणणार नाही. ते आपलं अपयशच होय. तिकडे वेदि राजाचा अहंकार बेसुमार वाढत पाजला आहे. त्याला पराजित केलं तर आपणास बंधार भक्त मिळेल. इतकंच नाही तर खूप संपत्तिही आपल्या हाती येईल.”

मकारे वर्माची स्तुति करून त्याला आपकंत करून सृजन सोमशेखरला भेटायला गेला.

मंत्री सोमशेखर केवळ भूक होता. सृजन शर्माचा माहीत होतं की आपल्या

Restore

127

सादोबा-पुर्ववर्ण

मानाचा खजिना

स्तुतीचा त्याच्वावर काही परिणाम होणार नाही. संध्याकाळच्या वेळी तो आपल्या महालाच्या समोरच्या उद्यानात जायको । मुळांसह हिंडत होता. सृजन तिथं पोचला आणि अभिवादन करून म्हणाला—“महा-मंत्री, या संध्याकाळी आपली बरोबरी करणारा कोण बरं असेल? आपण : राजे मसलात तरी आपण काही सूचना केली तर राजा तिचा अन्हेर : नाही!”

जायको व मुळांच्या समक्ष सृजन शर्मा : म्हणाला ते माकडून : तर आपला अपमान होईल : विचाराने सोमसेसरने सृजनचं म्हणणं मान्य केलं.

सुसंध्या दिवशी सृजन शर्मा राजाच्या : आणि राजाला भेटला. आपला विशेष परिचय न देता सृजनने एक कविता वाचून दाखवली आणि राजाला संतुष्ट केले.

सृजनच्या कविते बर राजा खुश होऊन म्हणाला—“कविवर, आपली कविता

आम्हाला खूप आवडली. आपणास काय पाहिजे ते मागा. आम्ही आनंदाने देऊ.”

“महाराज, : करा. मी सौवीर देशाचा राजदूत आहे.” असं सांगून युद्धा-मुळे होणाऱ्या दुष्परिणामांचे वर्णन केले आणि म्हणाला—“मी शांति-मित्रा मागण्या-साठी आपल्या दरबारी आलो आहे!”

मत्स्य देशाच्या राजाने पंडित सृजन क्षर्माची विनंती मान्य केली आणि : आदर-सत्कार करून : स्वदेशी : केले.

सृजन शर्मा : राजाकडे : आणि सर्व वृत्त कथन केले. राजाने आदर-पूर्वक सृजनला आर्क्षित आणि त्याचा अपूर्व सत्कार केला.

सौवीर राजाला : की सौमी माणसाला घन देऊन, कठोर माणसाची विनयपूर्वक भावण करून, भूर्माची स्तुति करून नि विद्वान माणसाला सत्य वचनाच्या साक्षाने बक्ष करता येते.

भारतातील स्मारके

पद्मनाभस्वामी मन्दिर

केरळाची राजधानी त्रिवेन्द्रम म्हणजेच त्रिचवन्त-पुरम्. अस्त : भगवान विष्णूचे नाव. पृथ्वी धारण करणाऱ्या पौराणिक सर्पाचे नावही अस्त.

या सहरातील अनेक देवांमधील पैकी सर्वात प्रसिद्ध देवालय हे भगवान विष्णूचे मंदिर ‘पद्मनाभस्वामी मंदिर’ म्हणून ओळखले जाते. येथे विष्णू-भगवान ‘अनन्ताशयनम्’ या नावाने संबोधले गेले आहेत.

येथील मूर्ति अतिशय सुपीक : अत्यंत : मंदिर अनेकदा प्रथामे बांधले गेले आहे. मान : मंदिर आपल्याला पहायला : ते काचकोरवा राजा मार्तण्ड वर्मा : जीर्णोद्धार केलेले मंदिर होय. प्रभाट-दण्डावर मुन्दर कोरीव काप केलेल्या तीनमे-अष्टाष्ट स्तंभांनी आतील मध्य मार्ग सुशोभित : आहेत. भिडीवर पौराणिक कथांवर आधारित चित्रे रंगवलेली आहेत. या : प्रकारातच : श्रीकृष्ण, शंखपाम, नरसिंह, शास्ता, गरुड व अन्य देवार्चिकांची खरेदीची वाघनी वेनी आहेत.

‘बोरस ऑफ’ वरील ‘मोण्टेन सकिंग’ हा मोटर-प्रतियोगिता प्रतियोगिता जगातील सर्वात वास्त नांवाचा फेरा होय, एकूण २६४ वळणे व कोपरे असलेल्या या फेराची एकूण लांबी ३३.७३ मैल (५४.७२ कि. मी.) इतकी आहे.

सर्वात अधिक लांबीचा फेरा

अमेरिकेची शीरोन ‘सिट्स् मो’ कोलोवी ही ‘स्लॅम’ (विक्रम, १९७०) व ऑस्ट्रेलियन या सर्वात महत्वाच्या ऑलिम्पिक (मिडलव्हाट) महिला टेनिसपटू होय.

मॅग्नस स्लॅम

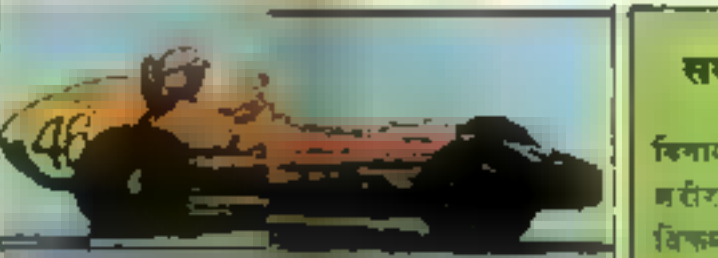

जगातील सर्वात मोठी घोडदौडीची शर्यत वारासमा अर्ज अफ. इवोन १७८० मध्ये आयोजित केली होती. एकूण दीड मैल लांबीचा मार्ग असणारी ही शर्यत सारे गेब्रील मॅक्स वाऊन्स-वर खेळली गेली आणि एवकरम एवमची रवी या नावाने ती ओळखली जाऊ लागली.

टेनिश्विजनवरील पहिल्या ऑलिम्पिक स्पर्धा

टेनिश्विजनवर सर्वात प्रथम स्पर्धा आयोजित करण्यात आलेल्या स्पर्धा १९१२ च्या स्विडिश आयोलिकस या खेळात. जेव्हा जर्मनीच्या या शर्यतीने ही स्पर्धा १९०० मध्ये आयोजित केली होती.

आपल्या प्रथम शर्यतीने तेवढीच मोनको वेबोल् १९१२ च्या इंग्लिश मध्ये जगातील पहिल्या स्पर्धा असणारी पारंपारिक स्पर्धा होती.

सर्वात अधिक वेग

विनायकिकी कीर्त्यामध्ये मालपी मरीयाने जगातील अधिक वेग विकसित केला तो आकाशातून पुर १००० कोडे. १९५० च्या आकाशातून पुर मारण्यात या कीर्त्याच्या १९५० मध्ये इतकी वेग विकसित करून आहे. (गती १८८ कि. मी.)

पहिले ‘पॅन्थ’

१९६४ च्या बेल्जियम ग्रँड प्रिक्स शर्यतीच्या मंडार-गारपावाटी प्रथम ‘पॅन्थ’ या उपयोग केला. आकाशातून कमी करून रस्त्याची वेग वाढवण्यासाठी हे उपयोग केला गेला.

अमेरिकन शैली

पोडदौडीच्या मंडार-गारपावाटी मध्ये एकूण वेगवाची शैलीची हल्लीची शैली ही १९ व्या शतकाच्या शेवटी युरोपमध्ये अमेरिकन शैलीने प्रसिद्ध झाली.

बर्फावरील हांकी

१७ व्या शतकात हॉलंडमध्ये हॉकी-च्या प्रकारचा एक खेळ खेळला गेला. आधुनिक हॉकीच्या खेळाची सुरुवात कॅनडातील किंगस्टन व मॉन्ट्रियल या शहरात १८६० मध्ये झाली.

तुम्हाला माहित आहे ?

धुमकेल्या ६०,००० वनजेल सेवान्ना सेवटचे
एका हुयेष्टाके ही नसते.

वटभारिक समुद्राकडे सर्व पाणी बहाण्या जमजमाने
जितके जमने भरेल, तितके परमाणु एक जमनाभर
पाण्यात वसतात.

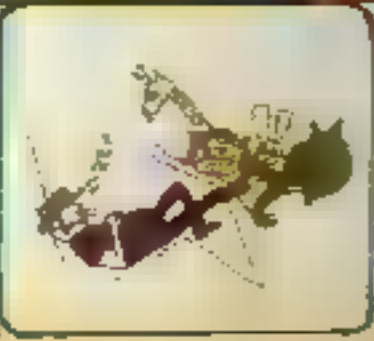
दरवर्षी पृथ्वीवर एकूण ५०,००० पेजा काहीले अधिक
चुकव होत असतात. पण त्यातले बऱ्ही धुकव
अगदी कळू न येण्याइतक्याच

पृथ्वीचा स्वतःभोवती फिरण्याचा वेग २९ कि. मी.
प्रति मिनिट इतका

इंडोनेशिया हा १३,००० बेटांनी बनलेला देश आहे.

एकच प्राणी आपल्या पाठीवर जोडू शकतो.

नेहरूंची गोष्ट-९

सन १९२९ मध्ये हरिया येथे एक
समारोह झाला, पं. जवाहरलाल
नेहरू ट्रेड युनियन काँग्रेसचे अध्यक्ष
निवडले गेले. रोखीने
भारतीय मजदुरांची संघ
स्थापित करण्याची संधि मिळाली.

नंतर पं. नेहरू जवाहर येथे झालेल्या
काँग्रेसच्या अधिवेशनात अखिल
भारतीय काँग्रेसचे अध्यक्ष म्हणून
निवडले गेले. या वेळी त्यांचे वय
फक्त चाळीस वर्षांचे होते. पं.
मोतीलाल नेहरू यांच्या नंतर महात्मा
गांधींनी अध्यक्षपदासाठी जवाहरलाल
यांचे नाव सुचविले होते.

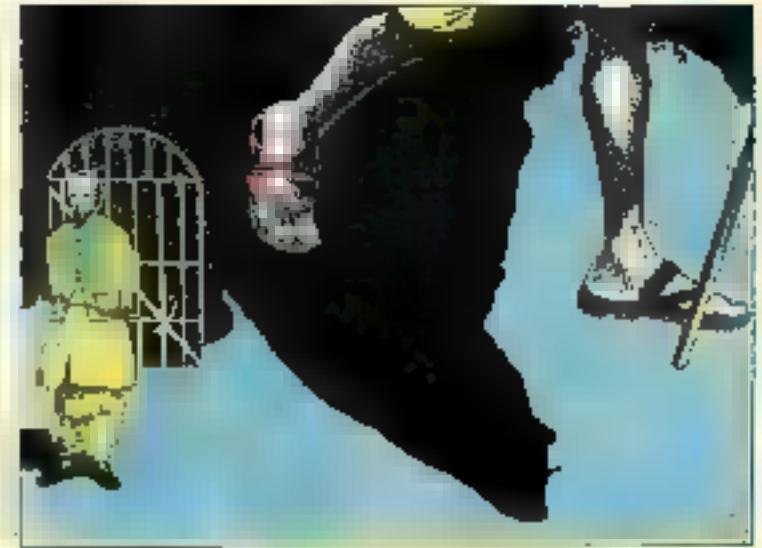

संश्लोक्या अधिवेशनातच सर्वांनी
पहिल्यांदा पठाण नेता आन अम्बुल
गफार यांना पाहिले. श्रीमा प्रतापुल
अनेक युवकां बरोबर आलेल्या गफार
जानांनी अधिवेशनात अतिशय उत्साहाने
भाय घेतला व सर्वांना आपणाकडे
आकर्षित केले.

२६ जानेवारी १९३० रोजी
'रत्नसंग्रहा-दिवस' साजरा करण्याचा
ठराव काँग्रेसने पास केला. या दिवशी
देशातील सर्व प्रमुख नेत्यांनी बमबेला
समवायन सांगितले वी देशात
स्वातंत्र्य सैन्यापत प्रमुख दृष्टि
आहे. त्या वेळी ठिकठिकाणी जालेल्या
समारंभात ~~जो~~ जोफानी जलंत
अस्ताह्याने पाण घेतला.

૧૪ એપ્રિલ ૧૯૩૦ રોજીં યં. નેહરુ
રેલ્વેમાં રૂબાત નિરત હોતે, જન્
ત્યાન વેલી સરકારને ત્યાંના કંદ કેલે.
યામુલે કાલે કાર અસંતોષ
સત્યાગ્રહને હી દેશ ખર વેવાને
નાવને.

काय विविध सरकारने मिठावर
कर वाढीची यादी मागील वर्षी
जमलेला 'मिठाचा सरमाप्त'
माग्याहून आहे. महामनाय
जवळील पाचरमती आम्हणा वामून
मागील वृत्तिका दाडी-याजेल
केला. या यज्ञेमुळे देशात सर्वत्र
अपूर्व उत्साहाचे वातावरण आहे.

आपण दुर्तगात असताना काँग्रेसच्या
अध्यक्ष-पदाची जबाबदारी म. गांधीजी
[] [] नेहलून घेतले होते.
पण [] [] एकीकरणाने बाहेर
आला विचाराने [] आपल्या
चळिलाना काँग्रेसचे अध्यक्ष बनविले.
[] म्हणजे त्या [] वं. []
यांची प्रकृति [] नव्हती. तरी []
आपल्या मुलाच्या इच्छेनुसार त्यांनी
ही जबाबदारी कबूल केली.

मोकांनी मिठाच्या कायद्याचा मर्थ
कसब देणात अनेक ठिकाणी समुद्र-
किमारी व बन्धन मोठ बनविले. **सा**
तेह्दनी कुडा वापनी पली कमला
हिच्या सह मिठाच्या सत्यावहात
हिरिरीने भात पेटला.

याच काळीत देशातील वनेक शहरांतून
 परदेशी वस्तूंचा बहिष्कार आणि
 असहकारानी एकादमच सुरू
 झाली. तज्ज्ञेत् यांचेने नसली तरी
 उन्हा-तान्हाभी पर्वा न करता श्रीमते
 कमला नेहरू यांनी सर्वत्र प्रोफावलेल्या
 सत्याग्रहाच्या चळवळीचे पुनारीपण
 केले.

जसाह्याचे मधील पर
'आनन्द-वन' देशाचा भव्य करणाचा
निर्भर पं. चेववा. या
मराठा मधील वाय दिला वेत "स्वराज्य-
वन"! या मराठा मधील भवन
कायदेच्या विविध कार्याकराचे वेत
म्हाने, एक विवि-
त्तामय वास्तव्य विचार
होता.

यावेळार त्यांची प्रकृति अधिक कायदेची.
ते मसुरीला जाण्याची तयारी करीत
होते, एवढ्यात एक सकाळी
पोलिसांनी केला
नि पिता-पुत्रांना केव
मैत्रीच्या दुर्दैवात रवानगी केला.

दुर्दैवात गोल मसुरीला रीत
कोल्हात मसुरीला रीत
टपाळा देवळात जाते. तेवून पोर्च
..... दिवत बसे. मसुरीला रीत
जाकावाकडे पाहून त्यांना स्वातंत्र्याचा
संकेत नित्य मिळत राही.

(वेत पुढील मंकी)

सल्ल्यांचा व्यापार

कितनेक जतकां पूर्वी एका गावात एक
विचित्र दुकान होतं. लोक त्याला
'..... दुकान' बर्मपाल नावाचा
..... मानून जाणवीत
त्याने एकेका चिठ्ठी एकेक
लिहिसेला असे. ज्याला सल्ले
पाहिजे असतील, तेवढे सल्ले विकत घेत
असे. प्रत्येक मूल्य शंभर रुपये असे.
या चिठ्ठ्या खरेदी करणारे त्यातील
सल्ल्यानुसार वायत आणि त्यांना रूप
कायदा होई.

एक दिवशी एक शेटजी या दुकानावर
जाले. ते श्रीमंत होते. त्यांनी तीनशे
रुपये दिले नि तीन सल्ले विकत घेतले.
ते तीन सल्ले असे होते—

"प्रवासाचा निघताना आपण कुठे
जाऊन आहोत वायकोला सांगू
नये!"

"रस्त्यात जेवण करायचं असेल
तर रस्त्याच्या काढेला बसून जेऊं नये!"

"गडबडीत असताना कुठल्या ही वाच-
तील कुणाशी पैज लावू नये!"

हे सल्ले खरेदी करून शेटजी आपल्या
बरी गेले. या सर्व मीट अर्थ
समजून कुठूडल मनात
निर्माण झाले. आपल्या वायकोला न
..... पिताम्हात गऊ हजार रुपये
भरणे. भावघापी एक गाडी ठरवची
आणि करण्यासाठी शेटजींनी
साहसाचा रस्ता

बोळा प्रवास करून साह्यावर जेवायची
..... झाली. रस्त्यापासून काही अंतरावर
त्यांना एक विहीर दिसली. तिथून त्यांनी
गाडी थांबवली, विहिरी बसून
जेवण केले नि पुढे प्रवास चालू केला.
काही अंतर गेल्यावर शेटजींनी आपल्या

पिशाच्या एकदा नोजून पाहिल्या, तर ऐवजी आठव पिशाच्या आढळून आल्या. परत बिहिरीपाशी येऊन शोध घेतला तेव्हा हरबलेली पिशाची सापडली. गवताच्या ढिगात तिथेच पिशाची पडलेली होती. पैसे देऊन करेची केलेल्या सल्ल्यापैकी एकाने तर शेटजीचा कायदा झाला! शेटजीचा फार आनंद झाला. जर रस्त्याच्या काडेला बसून जेवण केलं असतं तर रस्त्यावरून जाणाऱ्या कोणी तरी वाटसरुने पैशांची पिशाची उचलून घेतली असती.

सापडलेली पिशाची घेऊन शेटजी गाडीच्या दिशेने येत होते, इतक्यात त्यांचा पाय एका रानटी फळावर पडला. आणि

आश्चर्याची गोष्ट बघी की शेटजींना अनेक दिवस सतावणारा एक फोड अचानक नाहीसा झाला, जशी काही कोणी जादू केली. शेटजींना वाटसं या फळात जरूर काही विशेष औषधी गुण आहे. म्हणून परतीच्या मार्गावर ते घेऊन जाण्याच्या इराद्याने शेटजींनी बिहिरीजवळ एका ठिकाणी ते पुरलं आणि त्यावर बुजेचा पगड ठेवला. मग शेटजी गाडीत बसून पुढे गेले.

शहरात त्यांनी चांगलाच व्यापार केला. पुष्कळ पैसा मिळवता अन् त्या गडबडीत पुरून ठेवलेल्या फळाचे त्यांना पूर्ण विस्मरण झाले. दुसऱ्याच एका बाटेने शेटजी घरी परत आले.

गावात पोचताच शेटजींना एक बार्ता समजली की गावातील एका लक्षपतीला जिव-वणाची बाधा झाली आहे आणि त्याने अशी दवंडी पिटवली आहे की जो कोणी त्याला या व्याधीपासून मुक्त करील त्याला दहा हजार रुपयांचे इनाम दिले जाईल. अनेकांनी प्रयत्न करून पाहिला. कुणाला यश आले नाही. हे समजताच शेटजींना आपण पुरून ठेवलेले फळ आठवले. त्याच्या केवळ स्पर्शाने लक्षपतीचा विषाचा फोड नष्ट होऊ शकेल, तसेच दहा हजार रुपयांचे बक्षिस ही मिळेल. आनंदाच्या भरत

शेटजींना आपल्या बिकत घेतलेल्या सल्ल्यांचे विस्मरण झाले. त्यांनी आपल्या बायकोला त्या औषधी फळाचं महत्त्व सांगितलं. त्याचा उपयोग करून लक्षपतीकडून दहा हजार रुपयांचं बक्षिस कस मिळेल ते ही सांगितलं! आणि म्हणाले—“मी आपल्या बाता लक्षपतीकडे जाऊन तो देणार असलेल्या बक्षिसाबाबत त्यांच्याकडून मिळून आगतो, मग काय फळ सुद्धा जाणता येईल.”

शेटजींच्या बायकोने दुसऱ्याच अशी ही सर्व बार्ता आपल्या शेजारणीला सांगितली. शेजारणीने लगेच लक्षपतीला सगळं सांगितलं. शेटजी जेव्हा लक्षपतीच्या घराकडे निघाले, तेव्हा वाटेत त्यांना

शेजारी भेटला. बोलता बोलता एक गोष्ट स्पष्ट झाली की दोघे ही एकाने कामगिरी वर निघाले आहेत.

“तुला लक्षपतीचा फोड मुळीच घालवता येणार नाही!” शेटजींनी आव्हान दिलं.

“मी अगदी खात्रीने फोड नष्ट करून दाखवोन, लावणार पण?” शेजारी म्हणाला. शेटजी आपल्या खरेदी केलेल्या सल्ल्यांतका प्रमुख सल्ला विसरून गेले. त्यांनी पैज लावली की शेजाऱ्याने लक्षपतीचा फोड जर घालवून वाचवला, तर तो त्याच्या घरातील ज्या वस्तुला सर्वात अगोदर स्पर्श करील ती वस्तु त्याला दिली जाईल.

शेजारी त्याच दिवशी संझाकाळी बसून निघाला आणि बिहिरीजवळ जाऊन लक्षप-

लेंलं फळ शोचून काढलं आणि त्याच्या साहाय्याने लक्षपतीला विध-वधाच्या व्याघातून मुक्त केलं.

शेटजी घरांतून बाहेर ही पडले नव्हते, आणि एवढ्यात हे सगळं घडलं होतं. ठरलेल्या अटीप्रमाणे शेजार्याने सर्वप्रथम त्याच्या घरातील तिजोरीला हात लावला तर काय बरे होईल?

अशा स्थितीत शेटजी घाबरा निघाले ते सारल्याच्या दुकानी आले. धर्मपालच्या पायांवर डोकं ठेवले आणि त्याला बडलेलं सर्व सांगितलं!

धर्मपालने सगळं ऐकून घेतलं नि जावळं—“कुम्ही आपली तिजोरी गच्चीवर नेऊन ठेवा. शेजारी तुमच्या बरी येण्या-पूर्वीच गच्चीला एक शिडी लावून ठेवा. मी योग्य वेळी येतोच तुमच्या मदतीला!”

जेव्हा सर्व लोकांना ही बातमी समजली, तेव्हा पैसेतील अटीनुसार शेजारी आपली जसुकी कधी करतो आहे वाड्यासाठी शेटजीच्या घराभोवती खूपच गर्दी जमली.

त्याच दिवशी संध्याकाळी शेजार्याने आपल्या ओळखीच्या दहा-बारा लोकांसह शेटजीच्या घरात प्रवेश केला. त्याने चौकस नजरेने इकडे-तिकडे पाहिले, पण तिजोरी कोठे दिसना. गच्ची नि शिडी त्याने पाहिली आणि अंदाज केला की तिजोरी गच्चीवर गेलेली आहे. सर्वप्रथम तिजोरीला स्पर्श करण्याच्या इराद्याने शेजारी शिडी वर चढला आणि सर्वात अगोदर त्याचा मर्घात शिडीला मारा.

धर्मपालने जोरात सांगितलं—“शेटजी, शेजार्याने शिडीला स्पर्श केला आहे, आता शिडी तुमची नाही. पैसेत तुम्ही हारलात!”

धर्मपालचं बोलणं ऐकून शेजार्याने तक्रार करायला सुरुवात केली. तिचे जमलेल्या सर्व लोकांनी एका मुरात दुबोरा दिला—“धर्मपालचं म्हणणं सर्वस्वो न्याय्य आहे!”

धर्मपालाच्या बतुराईने शेटजी मोठ्या संकटातून बचावले.

उषाची अनिच्छाच्या चित्रावर खिळून राहिली. तिची सर्व काया रोमांचित माझी. हे पाहून सखी चित्ररेला मंदस्मित करीत म्हणाली—“तू स्वप्नात कुणाला पाहिलंस मला. तो कोठे ही स्थितीत असू वे, मी त्याला तुझ्याकडे घेऊन येईन. मग पुढे, तुम्ही असेल तसे कर.”

उषा चित्ररेलेला म्हणाली—तुमं विचकलेलील कोसव्य आता पर्यंत मला माहीतच नव्हतं. हे विच इतकं सुरेख रेसाटलं माहेस की मी स्वप्नांत, त्याला पाहिल्यावर जे माझ्या घनात निर्वाण झाले होते, ते सारे आता ही उदित होत आहेत! हा पुरुष कोणाच्या वंशाचा आहे?

त्याचं माव काय? त्याचा स्वभाव कसा आहे? सगळं सगळं मला नीट सांगशील?”

चित्ररेलेने सांगितलं—“सखी उषा, ठारकाभीवा धोकुणाबद्दल बरंच ऐकलं माहेस. मला म्हणतात कि शंकराच्या तिसऱ्या झोळ्यातून निघालेल्या अग्नि-ज्वाळांनी ज्या कामदेवाला भस्मीभूत टाकलं, त्यांनीच धोकुणाच्या प्रचुम्भ नावाच्या पुत्र-कथाने धन्य घेतला. तबण त्याच प्रचुम्भाचा मुलगा. याचं माहे अनिच्छ. त्याचा पराक्रम विषय-प्रसिद्ध आहे. अनिच्छा युवक तुला पति म्हणून लाभला, तर साक्षात् आदिशेष ही तुझ्या माग्याची प्रकंसा करायला असमर्थ ठरलील. आपल्या शोणपुराप्रमाणेच द्वारका

मगरीत ही वाटेल त्याला प्रवेश करता येत नाही. तरी पण तुम्हाला मी वाटेल ते करून देणे जाईल, आणि तुम्हाला प्रियकराकडून निविष्ट येऊन येईल. काळजी करू नकोस."

"आपले कार्य सिद्ध करण्यासाठी योग्य तो उपाय शोधून काढण्यात तू कुशल आहेस आणि योग-विद्येत ही तुला गति आहे हे मला माहीत आहे. कामरूप कामगमन शक्ति तुझ्याजवळ आहे. जे कार्य इतरांना करणे शक्य नाही, ते तूला शक्य आहे! अनिरुद्धाचे प्रत्यक्ष दर्शन होई पर्यंत मी कधी काय जिवंत राहीन कोणास ठाऊक? आता माझ्या प्राणांचे रक्षण तुझ्या हाती आहे.

आता सात दिवस पर्यंत मी कधी-कधी दुःख सहन करीत आले. पण आता एक क्षण भर ही सहन करू शकणार नाही." या शब्दात उचनेने आपली म्हा प्रकट केली.

उचनेला आतिथ्य देऊन चित्ररेखा म्हणाली—"आता काही करू नये. आपल्या मंत्रिणी बरोबर मगरेजवळ कर." असे उचनेला समजावून चित्ररेखा निघाली. ती आकाशात उडाली आणि जगाच्या दिकेबाजी करली. आपल्या मनोमैत्र्याच्या साहाय्याने ती चोव्यान येऊन द्वारका नगरीत पोचली. ती विचार लागली की आपल्या कार्यसिद्धीसाठी कशी सुरवात करावी. एवढ्यात एका सरोवराच्या काठी तिला नारद दिसले. चित्ररेखेने नारदांना नमस्कार केला. नारदांनी तिला आशीर्वाद दिला नि संवस्थित करित विचारले—"बेटा, तू इकडे कशासाठी आलीस?"

पार्वती देवीने उचाला दिलेल्या वरदानाची कथा चित्ररेखेने नारदांना सांगितली. उचनेने स्वप्नात ज्या अनिरुद्धाला पाहिले, त्याला घेऊन दोघांची भेट घडविण्याची आपली इच्छा तिने नारदांना सांगितली. नारदांनी चित्ररेखेला सामसी विद्या शिकवून अमय-दान दिले व निघून गेले.

चित्ररेखा अदृश्य स्वरूपात श्रीकृष्ण व प्रद्युम्नाच्या महाल पार करून अनिरुद्धाच्या

महालात पोचली. तेथे अनेक स्त्रियांच्या मध्ये तिने अनिरुद्धाला पाहिले. ते सुवर्ण-पात्रांतून मधु सेवन करीत होते. अनिरुद्धाचे मन-रंजन करण्यासाठी अनेक सुंदर स्त्रिया मृत्यु करीत होत्या, काही अग्नी गात होत्या, आणि तरी ही अनिरुद्ध माव उदासवाणा दिसत होता! ते चित्ररेखेच्या लक्षात आल्यावाचून राहिले नाही. तो हसला तरी कृत्रिमता दिसत होती, काही बोलका तरी त्याच्या स्वरात दुःखाची छाप स्पष्ट दिसत होती. त्याच्या प्रत्येक हातपायीत उदासीनता भरलेली दिसत होती.

चित्ररेखेच्या मनात विचार आला—"कधी उचने सारखे वाने ही एकाच स्वप्न तर पाहिले नाही ना? याका

आकर्षित करणारी सुंदरी उचने शिवाय दुसरी कोण असणार? पार्वती देवीच्या रूपे मूळे असंच काही तरी बदल असले पाहिजे!"

चित्ररेखेला अनिरुद्धाशी बोलावत वाटत होते. नारदाने शिकवलेल्या विद्येचा उपयोग करून तिने तेथे असलेल्या सर्व स्त्रियांना बेहोश करून टाकले. मग ती अनिरुद्धाच्या जवळ आली आणि हात जोडून म्हणाली—"बकी चक्रवर्तीचे चित्ररेखा बाणासुराला पार्वती देवीच्या रूपेने एक मुलगी आलेली आहे. तिचे आहे उपा. ती तिन्ही लोकात सौर्वर्णासाठी प्रतिष्ठ आहे. तिच्या सौंदर्याचे वर्णन करणे साज्याच ब्रह्मवेदाला होई नाही. परित्यक्तीत मी काय तिचे वर्णन करू! हकी

झाली असती कोण जाणे! इथे आपल्या मोवती अनेक सुंदर स्त्रिया आहेत, तेव्हा आपली गोष्ट वेगळी. आपणासाठी व्याकुळ झालेल्या उघेचे संरक्षण करणे आपल्या हाती आहे. मी हात जोडून आपल्या प्रार्थना करते की बरोबर चलावे.”

चित्ररेखेची विनंती ऐकून अनिरुद्ध म्हणाला—“मी सांगू नि सांगू? तुम्हा मंजिणीने असे एक स्वप्न पाहिले, तसेच मी एकदा पाहिले. त्या सनापासून मला दिवस आणि रात्रीचे मान राहिले नाही. जरा सोप लागत नाही. तू माझी माय-देवता बनून माली आहेस! नाही मला काय करावे? कुचत नव्हते. तू विनंती करण्याची पुढील आवश्यकता नाही. तू मला उघेकडे घेऊन मी एका पायावर तयार आहे.”

चित्ररेखेचा आनंद नमनात भाषेना. तिने अनिरुद्धाचा हात आपल्या हातात घेतला आणि उद्वाज केले. आपल्याप्रमाणे अनिरुद्धाचा तिने मदत बनविले. पाहता पाहता दोघे जण खोच-पुरात उघेच्या मदतलात पोचले.

उघा आणि अनिरुद्ध दोघांनी एकमेकांना प्रसन्न पाहिले. दोघे ही आनंद-सावरात हुंबू लावले.

उघेने एक दिवशी रात्री आपल्या पाहिले तेव्हा पासून आपणाची विवाह करण्यासाठी ती फार व्याकुळ झाली आहे. मी तिची मैत्रीण आहे. माझ चित्ररेखा. जर आपण केवळ तर आपण घेऊन जाण्यासाठी मी इथे आले आहे. तुम्हा उघेच्याची निर्मिती एकमेकांसाठी झालेली आहे, यात मला तिळमात्र शंका नाही. ही सर्व परमेश्वराची इच्छा आहे. पार्वती देवीने ही मंजिष-वाणी अमोहरच केलेली आहे. मी आपले चित्र रेखाटून उघेला दाखवले, आणि तिच्या मनात आपल्या प्राप्तीची इच्छा जागृत झाली. अन्यथा तिची

“सखी उघे, हे वे तुम्हे श्रियतम! मी आपले वचन पूर्ण करू शकते मला आनंद आहे. मांचा हात आपल्या हाती घेऊन पाणिग्रहण कर. राज-परिवारात बांधवं पद्धतीचा विवाह मान्य आहे. चित्राम पार्वती-देवीची असीम कृपा तुम्हावर आहेच. या सनापासून तुम्ही उघेयतः पति-पत्नि आहात!” असे म्हणून चित्र-रेखेने सखीला आशीर्जन दिले. तिच्या मनी वस्त्रे नेसवली, दागिने आणि पुष्पमालांनी तिचा अंगार केला. अनिरुद्धाने उघेचा हात आपल्या हाती घेऊन पाणिग्रहण केले.

नि अनिरुद्ध यांनी काही दिवस आनंदात गालविले. अंतःपुराच्या पहारे-

कन्यांना रक्षकत्व मिळनाची वातां समजली. त्यांनी ही बातमी बाणासुरापर्यंत पोचवली.

बाणाच्या पराक्रमाच्या प्रसिद्धीची पर्वा न करता कोणी एका माणसाने त्याच्या महालात प्रवेश केला नक्षत्रासारख्या मुली बरोबर विहार करीत आहे बाणून बागाला राग आला.

त्याने पहारेकन्यांना हुकूम दिला—“आ, ताबडतोब माणसाला बनवा, नाही तो पळून जाईल. करील तो शिव असला तरी आपले बाचवू शकणार नाही.”

लगेच हजारो राक्षसांनी हातात तलवार व माले घेऊन उघेच्या अंतःपुरावर

केला. अनिरुद्धाने महालाच्या मजल्यावरून हे दृश्य पाहिले. चारी बाजूंनी राक्षसांचा आरडा-ओरडा चालू होता. अनिरुद्ध एकाद्या सिंहाप्रमाणे त्यांच्या बरोबर लढायला तयार झाला.

एवढ्यात उवा अनिरुद्धाजवळ येऊन डोळ्यात आसवे आणून म्हणाली- "माझ्या सारख्या मुलीने जे नवे असे तर करून बसले! मी कुल-कलंकिनी झाले. तिन्ही लोकांवर राज्य करणारे माझे धातू बनले. अनेक मोठे रत्नासारख्या राज-कुमाराला मी संकटात टाकले. साक्षात जगवंशेन दिलेलं वरदान ही व्यर्थ जाण्याची चिन्हे दिवस आहेत. मी काय करू?

हे माझ्या भाम्य-देवतांनो, या संकटातून तुम्ही मला मुक्त करू शकणार नाही का?" अशा रीतीने परोपरीने उवा विसाप करू लागली.

अनिरुद्ध संवदिमत करीत उर्वेला म्हणाला- "बेहे, मातं साहच नि पराक्रम यांची तुला कल्पना नाही. तुझ्या वडिलांच्या सैन्य-बलाबाबत काही बोकण्याची आवश्यकता नाही. स्वतः संकर प्रसद बाणां सह आले, तरी मी त्यांना पराजित करीन. मी बाबुला आपल्या मुष्टि-प्रहारांनी रक्तबंबाळ करीन आणि या शोणपुर नगरीच नाव साचेक करीन. तू निश्चिंत बसवळ उभी राहून फक्त पहात रहा. तू जरा सुद्धा भिळ नकोस. समजलं?"

उर्वेला अजब देऊन अनिरुद्धाने बंत-पुराच्या दारा जवळील नदा हाती घेतली आणि राक्षस-सैनिकांवर तुटून पडला. नारद आकाशात उभे राहून हा लढाई पाहू लागले.

राक्षसांनी अनिरुद्धाबिबद्ध बाण, बदा नि अन्य विविध आयुधां सह युद्धाला मुक्क्यात केली. पण त्याने राक्षसांची मुळीच परवा केली नाही. सर्व राक्षसांवर आपल्या गदेचे प्रहार तो बेसुटपणे करीत राहिला. जे जवळ आले, त्यांच्यावर अनिरुद्धाने मुष्टि-प्रहार केला. राक्षसांपैकी काही जण मेले,

तर काही साळे. बाकीचे पळून जाऊन बाणाच्या जवळ उभे राहिले. रागाने लाल होऊन बाणाने त्यांना दटावले— "तुम्ही लोक प्राणांच्या मोहाने शत्रूला पाठ दाखवून असे पळून आलात? तुमचे शौर्य आणि पराक्रम पळून येण्यासाठी का आहे? कोणे एके काळी तुमच्या पराक्रमावर अवलंबून मी तिन्ही लोक जिंकले, आता माग तुम्ही माझ्या तोंडाला फासलत. जला, मी तुमच्या बरोबर राह, हत्ती, घोडे आणि पापवळ सैन्य पाठवतो. कनूबा संपूर्ण पराभव करून परत या."

बाणासुराने कालकेय नावाच्या राक्षसाला अनिरुद्धा विरुद्ध लढण्यासाठी पाठवले. सर्व राक्षस राक्षस दिशानी अनिरुद्धाशी लढण्यासाठी आले. आपल्याशी लढण्यासाठी राक्षसांना येताना पाहून अनिरुद्धाने तलवार आणि ढाल हाती घेऊन राक्षसांचा संहार करायला सुरुवात केली. एकटा असून ही अनिरुद्ध हजारी राक्षसांसह असताना तळपट्या विजेषमाणे भासला. नारदाला

युद्ध अत्यंत अद्भुत वाटले. लढणारे अनेक महारथी नारदाने पाहिलेले होते. पण अनिरुद्धासारखा शत्रूला भ्रमित करवारा योद्धा आज तागायत स्थाने पाहिला नव्हता!

बाणासुराने पाठवलेल्या राक्षसांपैकी काही भेले. या चाकपळीत काही इतरांच्या पायांसाठी तुटवले गेले. काहीनी युद्धभूमी वरून काढता घेतला. अनिरुद्धाने गर्जन करीत त्या सर्वांना पळवून लावले.

अनिरुद्धाशी झालेल्या युद्धात पराभूत होऊन परत आलेल्या आपल्या सैनिकांना पाहून आता बाणासुराच्या मनात शंका येऊ लागली. आपल्या बरोबर झालेल्या नव्यात हारलेले इन्द्र वगैरे आज ही आपले नाव ऐकताच धरपरा कापू लागलात! असा स्थितीत ज्याचे नाव ही आपल्याला माहीत नाही हा आपल्या सैन्याला पराभूत करतो! बाणासुर स्वतः तळपट्या विरुद्ध युद्ध करायला तयार झाला.

वैद्याची मोर्ती

रामापुरमचे रंगदास नावाचा एक बंडखोर राहता असे. काही दिवसांनी तो गाव सोडून शहरात राहू लागला. शहरात बंडखोरा काही कारसाज करत होते. त्याला तेथे बरीच प्राप्ती होत नसे. त्यामुळे बंडखोरी सोडून शहरातच स्थाने छोटासा व्यापार मुरू केला. व्यापारात मात्र त्याचे नशीब उजळले. बोंदभाष दिवसात एक 'चांगला व्यापारी' म्हणून तो धंद्यात स्थिर झाला. अशीच काही वर्षे निघून गेली.

एक दिवस काही कामासाठी रंगदास शेजारच्या गावाकडे निघाला. गावाच्या सीमेवरच काही डाकूनी त्याला लुटले. इतके की, त्याच्या मंगावरचे चांगले कपडेही त्यांनी उतरवून घेतले. त्याला अगदी तसेच सोडायचे नाही, म्हणून त्यांनी आपले काही भजने-सुत्रे कपडेच

त्याच्यासाठी तेथे ठेवले. नाहलाज म्हणून तेच गावेरचे कपडे घालून गावात गेला. गावात त्याच्या ओढखीचे कोणीच नव्हते. गावातले आपले काम उरकण्यासाठी त्याला काही पैसे हवे होते. पण त्या तसल्या पोशाकातल्या रंगदासला पाहून कोणी त्याला एक 'बडा व्यापारी' मानायलाही तयार नव्हते. शेवटी तिघल्याच एका व्यापाऱ्याकडे जाऊन रंगदास म्हणाला— "महाराज, मी गावात एका नव्या जातीचे तांदूळ आणले करण्यासाठी आलो आहे; रस्त्यात चोरांनी हल्ला करून माझ्याजवळचे सर्व व माझे कपडेही लुटून माझी अशी दुर्दशा करून टाकली. मी शहरातला एक प्रसिद्ध व्यापारी आहे. तांदूळ करेदी साठी मला मदत करून माझ्याबरोबरच आपण शहरात चला. तेथे घरी गेल्यावर

आपल्या मवतीचा मोबदला म्हणून मी आपणाला कुपट पैसे देईन."

यावर तो व्यापारी स्पष्टच म्हणाला की—"आजच्या काळात जशा अनोळखी माणसावर विश्वास ठेवून कोणीही पैसे देणार नाही. तरीही शहरात माझे ओळखीचे काही व्यापारी आहेत. आवल नाव काय?"

"माझे नाव रंगदास." रंगदास म्हणाला.

"रंगदास? या नावाच्या कुणा व्यापाऱ्याला मी काही ओळखत! हे नावही नाही ऐकलं मी?" व्यापारी उपेक्षेनेच उत्तरला.

दोन क्षण विचार करत व्यापारी पुन्हा बोलू लागला—"रंगदास!...रंगदास! हं, ऐकलंय सर. नाव कुठे तरी."

"मी म्हटलंय ना, कि शहरात माझं नाव प्रसिद्ध आहे म्हणून?" उत्साहाने रंगदास म्हणाला.

व्यापारी चटकन म्हणाला—"हं, हं! मला! मी ज्या रंगदासबद्दल बोलतोय ते नाव मी शहरातल्या व्यापाऱ्यांचं म्हणून ऐकलं नाहीय. पण रामापुरला गेळात तर कोणत्याही ते नाव ऐकू येईल, जन् हा रंगदास तर बंधू आहे!"

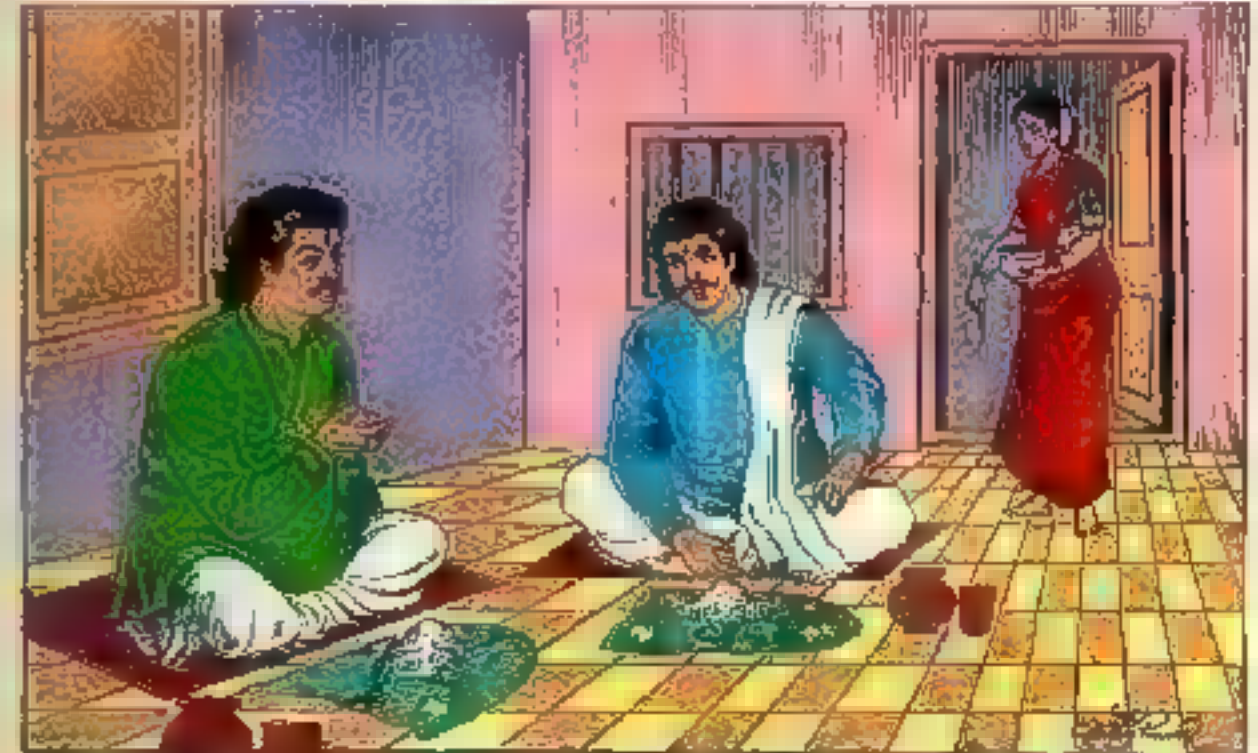
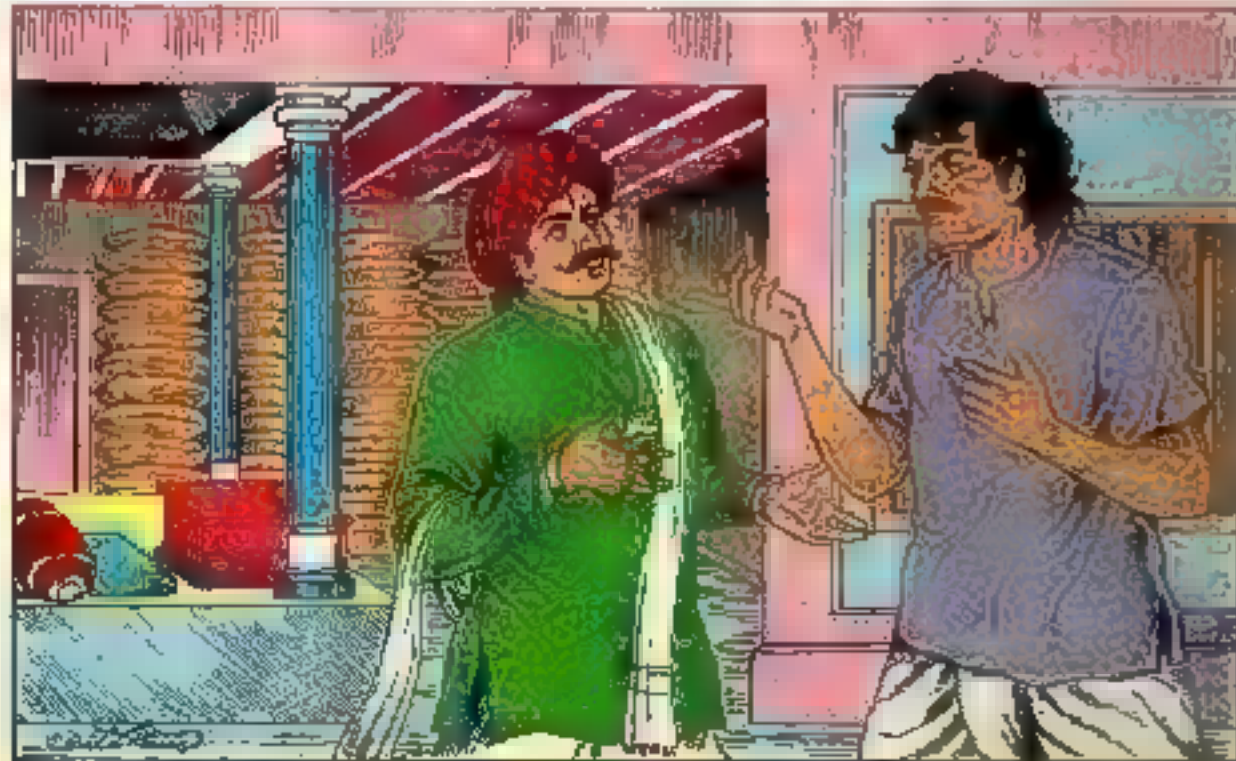
हे ऐकून रंगदास आश्चर्याने म्हणाला—"महाराज, एके काळी मी बंधूकी करत असे जन् रामापुरलाच रहात असे. काही दिवसांनी मी शहरात स्वायिक झालो. बंधूकी करून कुटुंबाचा उदरनिर्वाह

चालवणं कठीण आहे. असं पाहून मी व्यापार सुरू केला आणि पेसातच थोडं-बहुत धन आणि नावही कमावलं. म्हणता ही घटना फार पूर्वीची आहे. मी विसरूनही गेलो होतो की मला बंधूकीचंही थोडं ज्ञान आहे! मला तर आश्चर्याच वाटलं आहे! पण किती दिवसांपूर्वी रामापुरला गेला होता?"

"माझ्या घाकट्या नहिणीच नुकतंच लप्प झालं. तिचं सासर रामापुरला आहे. दोन वाठवड्यांपूर्वीच मी तिला पोचवायला रामापुरला गेलो होतो. सरंच विश्वास ठेवा; चेतलं जात नाही, एकही घर नसेल रामापुरात!" व्यापारी म्हणाला.

आता काय? रंगदासचे काम साळे, त्याची अडचण दूर झाली. रामापुरचा हा रंगदास कोण, हे बंधामची व्यापाऱ्यांची इच्छा होतीच! आपली ही इच्छा पूर्ण होत आहे असे पाहून रंगदासला बांगले कपडे चालायला दिले, नंतर तो रंगदासबरोबर शहरात गेला आणि आपले पैसे चेकून परत मिळून आला.

रंगदासने आपल्या बामकोला धर्ब हुकितत सांगून म्हटले—"रामापुर सोडून आपण बहुधा चुकच केली. तिथे आपली कीर्ती बरोबर पसरलेली आहे. तू मला ते गाव सोडायला लावलेस आणि शहरात आल्यावर एकदाही मला तिथे जाऊ दिले

नाहीस. आता मला एक चांगली बातमी मिळाली आहे; आता मात्र मी त्या गावी गेल्याशिवाय रहाणार नाही. आपण सर्वच-जण रामापुरला जाऊन काही दिवस तेथे राहून परत येऊ.”

रंगदासची बायको यावर त्याला म्हणाली-“हां, मला माहीत आहे तिथे तुमची कधी कीती आहे ती! मात्र ऐका, आपण त्या गावी मुळीच नाही जायचं!”

“आतापर्यंत खूप ऐकत आलो मी तुमं! आता मात्र मी तुमं मुळीच ऐकणार नाही. रामापुरला आपलं खूप आहे, तू आजपर्यंत मला सांगितलं का नाहीस? मला कीती मिळालेली माबरत नाही तुला?” रंगाने रंगदासने विचारलं आपल्या बायकोला.

“जसं नाही हो! तर सांगू? रामा-पुरच्या लोकांना असं वाटतं तुम्हाला रोगचिकित्सा करताना येत नाही. ते म्हणतात की तुम्ही दिलेलं औषध कातकूट विषासारकं कसू असतं. कोणी एकाद्यावर

रंगावळं की घमकी देई-‘बाब, रंगदासला नोचवून तुला औषध द्यायला सांगतो! मुळा मुळांना रंगावळाना म्हणत-‘ए बघ, सारला शेकतो आहेस, हिरदा तोंडात ठेव, नाहीतर रंगदासला बोलवीन हं तुला औषध द्यायला!’ प्रकारे सर्वच जण काही न काही प्रकाराने तुमकी चेष्टा असत. ते पहावेनासं भासं; म्हणूनच सहरात जाण्यासाठी मी तुमच्या मागे लागले. पण केवळ तुम्हाला वाईट वाटेल म्हणून मी ही गोष्ट तुमच्यापासून गुप्त ठेवली. पण पहाता, इतकी वर्षे सोटूनही लोक तुमची तर उदवायचे बाबले नाहीत, लोकही कसे विचित्र असतात म्हणते मी!’ व्याकुळ आवाजात बायकोने रंगदासला जरी गोष्ट सांगून टाकली.

सर्व ऐकल्यावर रामापुरचेच काय, पण वेळेवर आपल्याला मरत करणाऱ्याच्या गावाचे नावही कधी रंगदासने तोंडावाटे उच्चारलं नाही!

गुप्त सत्यपत्र

(मागील मंचावरून)

अशी काही वर्षे गेली. पान-बूचीचा वर्षाचा काळा. एक दिवशी स्थाने आईला विचारलं-“आई, मला रेशमी कपडे बनवून देतील?” आईने जवळ पैसे नसल्याची अडचण सांगितली. यावर पान-बू पुन्हा आईला म्हणाला-“माझे बहील तर राज-प्रतिनिधि होते ना? आम्ही दोघेच तर त्यांचे मुलगे। जर मोठ्या भावापाशी ऐवढे पैसे आहेत, तर मला नवे कपडे बनविण्यासाठी पैसे का नाहीत? जर तुम्हाला जवळ नसले जर मी दादला विचारू?” पण आईने त्याला जसे न करण्याचा सल्ला दिला.

म्हणून पान-बू आपल्या आईच्या नकळत मोठ्या भावाकडे गेला आणि म्हणाला-“आपले बहील तर खूप श्रीमंत होते.

माझ्या कपड्यांकडे पाहून लोक हंलतात. दादा, थोडे रेशमी कपडे खरेदी करून देतील? मी नवे कपडे घेवून येईन.”

“तुला नवे कपडे पाहिजे असले तर तुम्हा आईला काही मागत?” पान-बूने विचारलं.

“आपल्या इस्टेटीची व्यवस्था तूच पाहतोस दादा? माझी आई नाही त्यात घालत!” पान-बू म्हणाला.

“अरे नेट्या, तू कपडे मागायला आलास, की इस्टेटीतला आपला हिस्सा मागायला? ही इस्टेट माझी नि माझ्या मुलांची आहे. त्यात दादा मागणारा तू कोण?” जसे म्हणत पान-बूने आपल्या मोठ्या भावाच्या पाठीवर एक घपाटा मारला. पान-बूची पाठ काळी-निळी झाली. तो रडत आईपाशी आला नि तिला सर्व इच्छित सांगितली.

“मी तर तुला सांगितलं होतं ना कि दादाकडे जाऊ नकोस? ■ मासं म्हणतं ऐकलं नाहीस, त्याची शिक्षा तुला मिळाली.” असे म्हणत आईने धान-बूच्या पाठीवर हात फिरविला. तिचे अदरू धान-बूच्या डोक्यावर टपकले. नंतर तिने आपल्या बासीला धान-चीकडे पाठवले आणि ■ पागून सांगितलं—“छोटा धान-बू जे काही बडबडला त्याचे मनावर घेऊ नये. अजून तो लहान आहे.”

तरी पण धान-चीचा राग शान्त झाला नाही. दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्याने आपल्या सर्व नातेवाईकांना जोरबलं आणि मेघ नि धान-बूच्या समक्ष त्यांना सांगितलं—

“आपण सर्व बडोळघारी माणसं आहात, नीट ऐका. धान-बू आणि त्याची आई यांचं पालन-पोषण करण्याची माझी इच्छा नाही असं कृपा करून समजू नका. त्यांनी इथून जावं अशी पण माझी ■ नाही. काळ धान-बू माझ्याकडे आला नि बडिलांच्या मालमसं वावत माझ्याची मांडझा. इतका लहान असताना ही स्थिती आहे, आणली मोठा जाल्यावर काय करील कोण जाणे? म्हणून बडिलांच्या मृत्युपत्रात नमूद केव्या-प्रमाणे सर्वां समक्ष त्याचा हिस्सा त्याला देऊन टाकतो. आजपासून पुर्वेकडील ■ नि २० ■ जमीन त्याची. बडिलांमधी आपल्या मृत्युपत्रात ■ सूचना दिसवा आहेत, त्यांचे तंतोतंत पालन मी करीत आहे. आपण सर्व जण साक्षी आहात.” असं म्हणून धान-चीने मृत्युपत्राचे कामद सर्वांपुढे ठेवले.

काही लोकांना ■ वाटची जरी अन्यायाची वाटली तरी त्यांनी विरोध केला नाही. उलट ते म्हणाले—“जो समर्थ आहे, तो बडिलांच्या संपत्तीचा उपभोग करणारच! जो जिवापाड कष्ट उपसतो आहे, त्याला कशाची ही कमतरता असणार नाही. दुन्यातून सुरुवात करून काही लोक लक्षपति होतात!”

यानंतर धान-बू आणि त्याची आई पुर्वेकडील घरात रहावयास माझे. ■ एक पहकं घर होतं. घरात सर्वत्र पाणी ■ होतं. एक-दोन सोल्या स्वच्छ करून त्यांत दोघे वन राहू लागले. बी जमीन त्यांच्या ■ वाली ती पडीक होती. ■ धान्य पेरसं, सगळं नष्ट झालं!

असे काही दिवस गेले. मेयला समयलं की ■ गावात एक बुद्धिमान नि सत्प्रवृत्त न्यायाधीश नुकतेच आले आहेत.

मेयला ■ की ■ न्यायाधीश तिच्या- ■ तिच्या मुलावर मालेत्या अन्यायाच्या ■ योग्य ■ करील. तिने जाऊन आपल्या पतीने दिलेले चित्र त्याला दाखवून प्रार्थना केली—“महाराज, धान-चीने ■ नवऱ्याची सर्व संपत्ति बळकावली आहे. ■ अर्धा भाग त्याने दिलेला नाही. ■ न्याय ■. मृत्यु-समयेवर असताना नवऱ्याने मला हे चित्र दिलं आणि सांगितलं की सऱ्या मृत्युपत्राचं रहस्य यात आहे. एकाचा असुर न्यायाधीशाला ■ रहस्याचा उलगडा होईल.” त्यांनी मला असं सांगितलं होतं.

न्यायाधीशाने मेयलाघरी जायला सांगितलं आणि तो ते चित्र नीट पाहू लागला. पण त्यातील रहस्य काही त्याच्या लक्षात येईना. शेवटी त्याने कापडावर चिकटवलेलं

■ चित्र कापडापासून वलग्न केलं. चित्राच्या मागे लिहिलेलं होतं—“मी आता म्हातारा झालो आहे. माझा दुसरा मुलगा धान-बू अजून लहान आहे. धोरला धान-ची मोठा हुण्ट आहे. तो ■ धाकट्या भाकाला फसवील मी आपली सारी शेत आणि शेन घरं धान-चीला देत आहे. पुर्वेकडील घर मात्र धान-बूला भिळायला हवं. ■ घर ■ असलं तरी याच्या पुर्वेकडील भिंती-हाली पाच कळशात वीस मण वजनाची चांदी भरून ठेवलेली आहे. तसेच पविचमे-कडील भिंतीसाली पाच कळशात मिळून वीस ■ चांदी आणि सहाव्या कळशीत चार मण सोनं आहे. जमिनी ऐवजी ही

सारी संपत्ती बाकट्या मुलाला मिळावी." खेवटी बुडाने आपली सही करून सारीक वाचली होती.

दुसऱ्या दिवशी न्यायाधीशाने वान-चीना विचारलं—“तुम्हा सावज आईने तुम्हा विवड सकार केलेली आहे. तकार मधी की तू आपल्या सावज भावाला इस्टेटीचा बर्बा हिस्सा बरोबर वाटून दिलेला नाही. काही आहे की नाही?”

वान-चीने उत्तर दिले—“कुणा करून आपण माझं म्हणणं नीट ऐकून घ्यावं. माझ्या अवळ वडिलांनी केलेलं मृत्युपत्र आहे. त्यात त्यांनी लहान भावाला जे वायला सांगितलंय, ते सर्व मी त्याला देऊन

टाकलंय. आपण ते मृत्युपत्र वाटल्यास पाहू शकता.”

“ठीक आहे. उद्या मी स्वतः तुम्हा बरी येऊन ते मृत्युपत्र वाचीन आणि मग माझा निर्णय सांगेन!” न्यायाधीश म्हणाले.

नंतर न्यायाधीशांनी वान-चीची रवानगी केली आणि मेयला निरोप पाठविला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी तिने मुलासह वान-चीच्या घरी यावे.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी वान-चीने आपल्या घराचं कायदा सकारलं. न्यायाधीशांना बसण्यासाठी ठेवलेल्या खुर्चीवर न्याय्य-चमं वातलं. आपल्या सर्व नातेवाईकांना ही बोळवण पाठवळ. सर्व लोक वेळे बर वान-चीच्या घरी उपस्थित झाले. पालकी दरवाजा समोर येऊन उतरली. न्यायाधीश थोडे पुढे आले. जसं काही बरोबर कोणी आहे जसं नाटक करीत त्यांनी नम्रपणे केला आणि जाण्याचा रस्ता दाखवीत म्हणाले—“वा, आत या ना!”

यानंतर त्यांनी जसा अभिनय केला की जणू ते कोणाशी तरी बोलत आत प्रवेश करीत आहेत. नंतर जसं बसवण व्यक्तीला न्याय्य-चमं वातलेली खुर्ची दाखवून म्हणाले—“आपणासाठी ही खुर्ची आहे. बसा इथे!” आणि आपण स्वतः दुसऱ्या

खुर्चीवर बसले. बोलणं चालू ठेवण्याचा अभिनय करीत म्हणाले—“आपल्या बाबकोने माझ्याकडे काय आहे. बाबतीत काय चाल?....हं, बस काय! बोरल्या मुलाचं कायणं बगदी चुकीचं आहे. आपल्या बाकट्या मुलाला देण्याची आपली इच्छा होती बरे? पूर्वेकडील घर? पण मग तो कसा?....हं....जसं म्हणता होय! ठीक आहे. आपल्या कोट्या मुलासाठी ठेवलंय? जसं वानत आहात, मी करीन!”

उपस्थित असलेले लोक थोडे वावरले. त्यांना न्यायाधीशाची बोळवण ही त्यांना भय वाटू लागलं. खेवटी त्या घराकडे या. तिचं तुम्हाला

न्यायाधीश उठून उभे राहिले. नम्रपणे म्हणाले—“ठीक आहे, आता आपण मला माझा सावो.” जाता न्यायाधीश ताळपणे उभे राहिले आणि लावचवनि सवाकडे पाहिलं. वान-ची कडे वळून त्यांनी विचारलं—“तुझे वडील माझा पर्यंत इथं माझ्याशी बोलत होते, तेव्हा तू कुठं गेल्या होलास? जामचं बोलणं तू ऐकलंस की नाही?”

“मी तर काहीच ऐकलं नाही.” वान-ची उद्गारला.

न्यायाधीश म्हणाले—“जसं जमजतं की तुमची दोत घरं आहेत. पूर्वेकडे एक जाणकी ही घर आहे. चका, आपण ही त्यांना भय वाटू लागलं. खेवटी त्या घराकडे या. तिचं तुम्हाला

जाणकी काही सांगतो." वान-ची सर्वांना पुर्वेकडील घरी घेऊन गेला.

व्यायाधीषाने वान-चीला विचारलं— "हे तू धाकटपा भावाला दिव म्हुणातोस?"

जमळ लाजत वान-ची म्हणाला— "होय महाराज."

या घरांतल्या मध्य-भागातील एका कोणीत बसून व्यायाधीषाने मृत्युपत्राची पाने उकडून-पाकडून पाहिली नि आपला निर्णय सुनावला— "बस, धाकट काही नाही! वान-बूला या घराबिब्या बघिक काही मिळणार नाही!"

जेव्हा दुःखाला पारगार राहिला नाही. विला वाटलं होतं-हे व्यायाधीष वान-बूला व्याय मिळवून देतील!

जाता व्यायाधीष म्हणाले— "मग वान-ची, मी म्हुणतो मीट ऐक. बोड्या वाट्यापूर्वी कुसे बडील इथे भेटके होते. त्यांनी समितलं की या घरात वाळीस मग चांदी आणि चार सोनं गाडलेस आहे. जाता हे वान-बूलाच मिळेल

नाही?" व्यायाधीषाच्या म्हणण्यावर वान-चीचा विश्वास नव्हता. तो म्हणाला— "किती हो सोनं-चांदी असू चा, ती समळी वान-बूची? माझा त्याच्यावर काय अधिकार?"

व्यायाधीष म्हणाले— "तू पुन्हा काही धाकट काडलेस तर मग माझ मी बघ घेणार नाही हं!" आणि व्यायाधीषाने पुर्वेकडील मिठ सोडून काढली. चांदीने बरलेल्या पाच तापडल्या, तसेच पवित्रेच्या बाजूची मिठ सोडली, तिचं पाच कळशा चांदी आणि सहाव्या कळशीत सोनं !

व्यायाधीषाने सोनं-चांदीची बरलेल्या कळशा वान-बूच्या ह्वाली केल्या. वान-ची व्याकुळ होऊन विचार लागला, मी संपत्तीची समान वाटणी केली असली या सोनं-चांदीस मला अर्धा वाटा मिळाला असता! पण म्हणतात ना—

बेळ गेला नि लोपा केला!

गाढ झोपणारा प्राणी

फक्त रात्रीच उडणारा, अस्तिमितलला प्रायमाउस नावाचा पक्षी, दिवसाच्या वेळात सारं जग विंगडून अगदी गाढ झोपतो. सोपेत त्याला एका शोषकून उचलून, दुसऱ्याच दूरच्या एकाद्या जागी वेळून मेलें तरी तो मुळीच जागा होत नाही. अगदी गाढ झोपून रहातो तो !

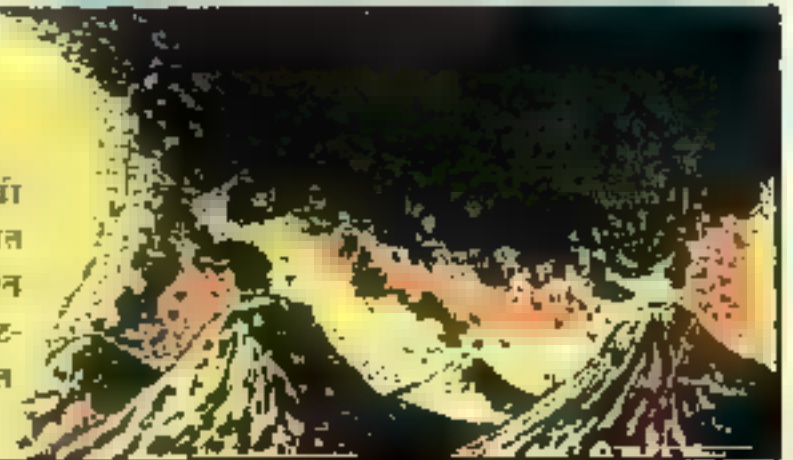
राक्षसी अकाराच्या पालीचे मोठे अण्डे

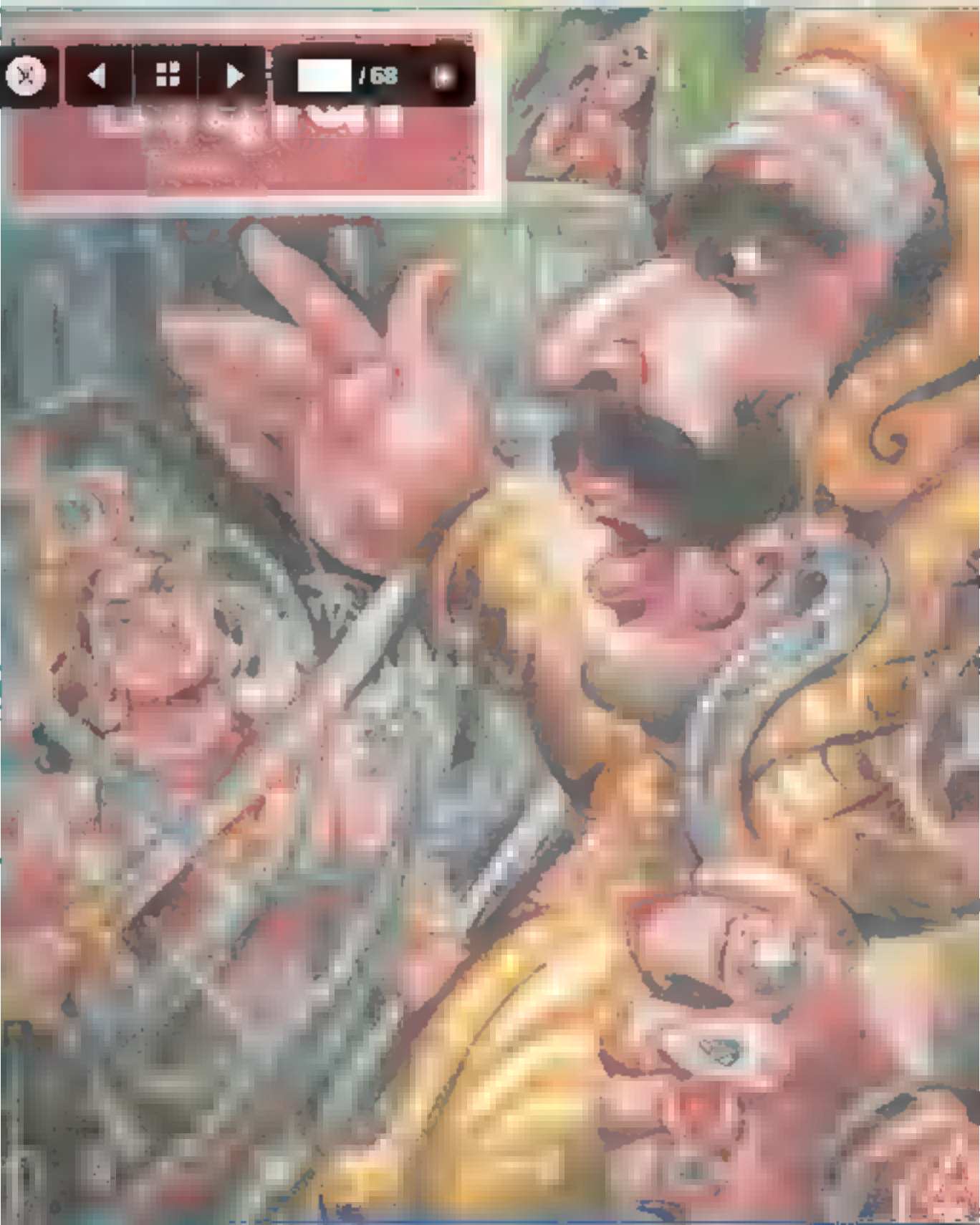
आपणच राक्षसी अकाराच्या पालीचा हो अडी सापडली आहेत (वापडा कितीतरी पटोनी मोठे असे अरे फान्स-अथे हाचडे आहे असे भासले काते को. १.३ मीटर परीप असलेले हे अण्डे. ६००००,००० इ.स.पू.ची अस्तित्वात असणाऱ्या, ३० फूट लांबीच्या राक्षसी प्राणीने घातलेले असाय. (राक्षसी प्राणीच्या (डावमोखोर) अड्याजवळ कोरडींग असे.)

ज्वालामुखी

सर्वथ जगात एकुण ४५५ ज्वालामुखी पर्वत आहेत. याशिवाय ५० पर्वत समुद्राच्या उदरात आहेत. इतिहास-न मोडले गेलेले विस्फोटक असे जवळ-जवळ १९३-१९७ ज्वालामुखी पर्वत इतिहासात आहेत.

विकसित कार्य करणाऱ्या राष्ट्रीय गेल्याबाबत आपले विचार प्रकट होत.

दीर्घायुच्याचे रहस्य

२५ ऑगस्ट रोजी मॅट्रिक्स परीक्षा झाल्याबाबत एका भुताने आपला १९२ वा वाढदिवस मोठ्या धाटाने साजरा केला. भुतानांनी त्यांची प्रशंसा करताना निवृत्ति की श्रद्धा जगातील सर्वाधिक आयुष्य लाभलेला बुद्ध होय त्याच्या इतके अफचर अधिक वयाचे बुद्ध भगत जन्मू शकतील, पण त्यांच्याबद्दल अधिक माहिती आपल्याला उपलब्ध नाही.

वयाच्या साठोपसठ एका जाणीत काम करणाऱ्या १९२ वर्षे वयाच्या या बुद्ध माणसाचे नाव जॉन इव्हान्स.

"आपल्या या दीर्घायुच्याचे रहस्य काय?" असे काही शुभ-चिन्तकांनी जॉन इव्हान्सला विचारले, त्याने तत्काळ उत्तर दिले-"मी

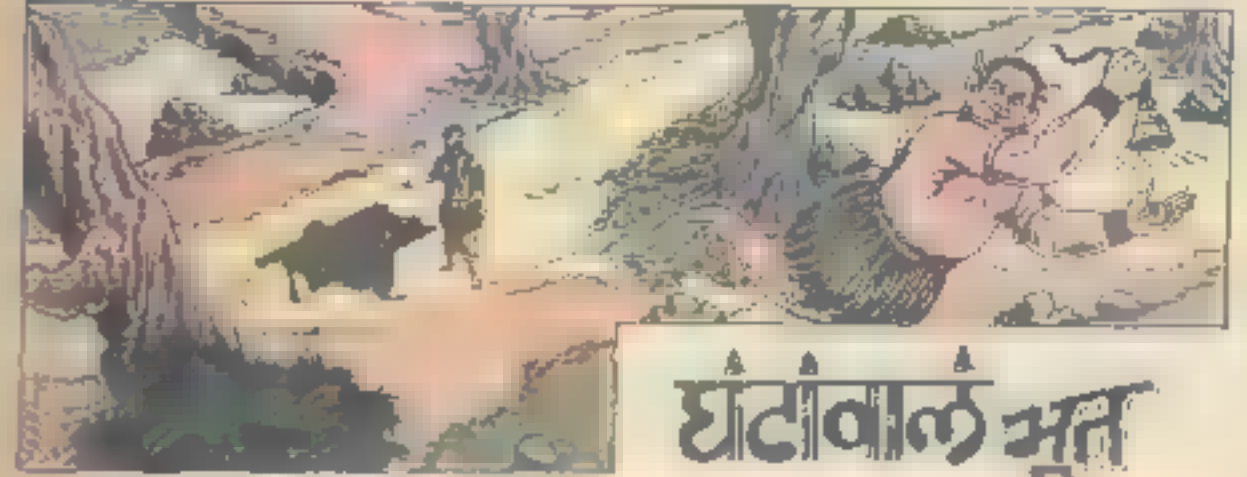
दारू पीत नाही जि धूम्रपान करीत नाही, मी कधी कुणावर रागावत नाही. अजून पर्यंत मी जुगारखे नाव घेतलेच नाही."

त्याच्या जयल्लाखचे मित्र सांगतात की त्यांनी कधी जॉन इव्हान्सला कोणत्याही वा धूम्रपान करताना पाहिले नाही तो रव्यी रागावलेला त्यांना दिसला नाही. या सर्वांना अर्थ असा की तो जे काही गोष्टी त्याप्रमाणे आचरण ही करतो. हेच त्याच्या दीर्घायुच्याचे रहस्य होय.

आठ टन वजनाचा ग्रंथ

फ्रान्सच्या टुलाउला नगरीतील एका प्रदर्शनात नुकताच एक दाखवण्यात आला. तो चार मीटर लांब, तीन मीटर रुंद व आठ टन वजनाचा आहे.

एका स्थानिक प्रकाशन-संस्थेने आपल्या १५० व्या वार्षिकोत्सवा निमित्त तो प्रदर्शित केला. व्यापार, उद्योग, वाणिज्य, प्रकाशन, कला इत्यादि विभिन्न सेवांमध्ये ज्यांनी विशेष भुषण मिळविले, त्यांचे नांव या ग्रंथाच्या तीस पृष्ठात निवृत्तिने आहे. या ग्रंथाच्या एक-एक पृष्ठाचे २०० किनारेग्राम आहे.

घंटावाला भूत

मिस्त्रिपुर गावात केसावदास नावाचा एक बांगडीवाला रहात असे बांगड्या ठेवण्याकरता एका गाडीवर गाडीवर मादून, गाडी उपलब्ध रावण्या गल्ली-बोळातून बांगड्या विकत तो ओरडे-"बांगडीवाला आला आहे!" अन् त्याच वेळी गाडीला बायलेली घंटाही वाजवी. घंटेचा तो आवाज मोठा मंजुळ.

एक दिवशी केसावचा व्यापार झाला. शेवटी सध्याकाळ होत्याच तो घराकडे परत फिरला, त्याच्या कडेला विवेच एक भलं थोरलं होतं. तिथं एक लोडकर भूत होतं. आज कुणाला लळाच याच विचारात होतं ते! इतक्यात गाडीची घंटा वाजवत येथारा केसाव त्याला दिसला.

भुताने आतापर्यंत घंटा कधी पाहिलेच नव्हती. गंमत वाटली.

पटकन् हवेत उडून भुताने केसावच्या हातची घंटा ओढून घेतली थन् नाहीस झाले! भुताला पाहून केसावची भीतीने बोवडी घळून गेली! तो तेथून सुटला अन् गायच्या चावडीवर पोचला. तिथे लोकांना त्याने धापा टाकतच सर्व हुकितत सांगितली.

पण त्यांच्यापैकी कुणाच्याच त्या गोष्टी-विषयाने बसना! एकादा लोडकर मुलगा अंधाराचा कायदा घेऊन याची घंटा घेऊन पळून असेल अशा विचारांनी ते सर्व त्याच्या हुसले! खरी गोष्ट अशी, कि त्यांच्यापैकी कोणी भूत कम ते वाधी पाहिलेच नव्हतं!

यानंतर दुसऱ्या दिवसापासून मोठीने 'बुद्धी के गाल' विकणाऱ्या चरणदासच्या गाडीची घंटा, मुलांची शाळा चालण्याच्या परमानन्द गुरुजींच्या ओसरीवरची घंटा

या भूताच्या उपद्रवापासून आपली कशी सुटका करून घ्यावी, हे काही गावकऱ्यांना उमगेना. अशातच एकदा वेंकटेश मान्त्रिकाचे चावडीवर येऊन शेकी मिखायला मुखात केली—“पहा बाबांनो, संधी दिळीत, तर मी या भूताला पिटाळून लावीन.” मग एका दिवशी वेंकटेश वेली तों काही लिंबू आणि कडु निंबाचा पाला घेऊन गावात आला. लिंबाची छकल हवेत उडवून लिंबाच्या टहाळ्या हवेत गरगरा फिरवत, स्वतःचीच पुमत घमटत त्याने काही मन्त्र म्हणायला मुखात केली. त्या मन्त्रप्रभावाने भूत तिथे येऊन तर पोचलं; पण मान्त्रिकाच्या गळपासली छोटोखी चांदीची घंटा हिसकून ते जालं!

ते पाहून वेंतागाने वेंकटेश आपली छाती पिटून लागला! लोक माणसीनध त्रासून गेले. वेंकटेशाचा गुरू भणिरामही म्हणू लागला की—“असतं खोब्याळ भूत मी सुद्धा आपल्या आमुच्यात कधी पाहिलं नव्हतं!” त्याच्या हेही तक्रार आलं की आपले केवळ माणसांचे नुकसान करणाऱ्या भूतांनाच लागू पडतंय, पण सोडकर भूतापुढे काही ते कामाचे नाहीत! शेवटी तो ही मुकाट्याने आपल्या घरी निघून गेला.

अशातच एक दिवस सहस्रत शिकत असलेला वसंत एक तरुण या गावातल्या आपल्या एका नातेवाईकाकडे रहायला आला. केवळ धाडसोच नव्हे, तर चांगला बुद्धिमानही होता तो. आपलं डोकं लडवून भूताला गावातून पळवून लावायचं ठरवलं त्याने.

एका रात्री हातात एक मोठीशी घेऊन वसंत गल्यातून फेंक्या मारू लागला. थोड्या वेळातच, मपेये-प्रमाणे भूत आपल्या बाजूकडे पाजवीत त्याच्यासमोर हजर पण त्याला पळवून वसंत जराही न घाबरता त्याच्यासमोर अविचल उभाच राहिला. यत्वर भूत आपले मोठे मोठे गरगरा इथून!”

फिरवीत आपल्या तोंडातून बागीच्या ज्वाळा काढू लागले.

ते पाहून हसत हसतच वसंत म्हणाला—“अरे, अजून जरा वेळ अशीच बाग ओकत रहा न! किती घंडी आहे इथं, छान फुकटचा शेक मिळतोय मला!”

वसंतचं बोलणं ऐकून ज्वाळा फुकायचं बन्द करीत भूत आश्चर्यचकित होऊन म्हणालं—“मला वाटलं होतं की, इतर लोकांसारखा तूही मला पातून हातची घंटा फेंकून देऊन पळून जाशील इथून! वा, वा! तर खूश झालो न्हा तुझी हिम्मत पाहून. तुझी घंटा तर झूपच छान विसतेय, मला ती देऊन टाकून निघून वरं पावर भूत आपले मोठे मोठे गरगरा इथून!”

वसन्त म्हणाला-“घंटा घेऊन करशी तू? तुला काहीही वाजवता यायची नाही बघ!”

“काय म्हणालास? वाजवता येणार नाही ही घंटा मला? या बघ किती घंटा लटकनायत माझ्या गळघात. अशा जोरात वाजवून दाखवतो तुला त्या, कि काढाचे पडदे फाटून यहिराच होशील तू!” असं म्हणून भुताने घंटा वाजवायला सुखात केली.

त्या आवाजासाठी न भिता वसन्तने म्हटले-“मो तुला ही घंटा एकाच अटीवर देईन. अट अशी, कि तू जर ती वाजवू शकला नाहीस तर हे गाव सोडून निघून जायच, कबूल?”

“अगदी कबूल! ही काम कर आहे काय!” असे म्हणून भुताने हात पुढे केला. वसंतने त्याच्या हातात घंटा दिल्याबरोबर त्याने ती हलकायला सुखात पण घंटा काही वाजेना!

भुताने घंटा जातील भान तपासून पहात म्हटले-“ही तर चक्क फसवणूक आहे. याच्या अंत लोखंडच नाहीये! वाजेलच कशी नी? तू तरी वाळूड पाहू वाजवून! तरच अटीप्रमाणे मी गाव सोडून जाईन.”

वसंतने आपल्या हातात घेऊन हलवून दाखवली, अन् काय आश्चर्य! आवाज आला त्यातून!

ते पाहून वावरून भूत म्हणालं-“तू तर मोठान मान्विक दिसतोस! जिकलास तू वचनाप्रमाण मी गाव सोडून जातो!” म्हणून भूत हवेत उडालं अन् गाव सोडून मोठ्या वेगाने ते निघून गेलं तेथून!

आलं! हळूच त्याने पोकळ जटांच्या आतून कोपराला बांधलेली एक छोटी घंटा सोडवून बाहेर काढली! वसंतने जेव्हा हात हलवला तेव्हा भुताने खरं वाच घंटाचा आवाज ऐकला होता. पण त्याला कुठे वसन्तचो युक्ति कळली?

डाकू युमराज

[२]

[सुभेध राज्याची राजधानी शांतिपूर एक समृद्ध शहर होतं. राजपरिवाराचा वातेवाईक सेनापती वीरसिंह वाने राजकुटुंबाचा जबाब पारंपरिक पद्धतीने पार पाडला. पुत्रराजाच्या तादृशते काम ठरकायचा वाट त्याने घेतला. सारंगी बळकट राजाने राजीनामा घ्यायला पुत्र सुपारी भागाने बाहेर आले. पुढील हकिक्त आता वाचा. —]

“दार उघडा दार!” कठोर आवाजात शेंजारच्या राज्यातून आणले असावे. ओरडण्याचे शब्द ऐकू आले. राजा शांतिदेव जरा वेळ गप्पच उभा राहिला. पुन्हा दरवाजा ठोठावण्याचा आवाज होऊन दरवाजाची आणखी मोठा स्वर ऐकू आला. “दार उघडा!” खिडकीच्या मृत दारातून राजाने हलूच बाहेर पाहिले. राजाला अपरिचित असे दहा शिपाई हे राजाने ओळखले, अन् त्याने एक युक्ती त्याला दिसले. वीरसिंहने बहुधा करायचे ठरवले. दरवाजावर जोरदार

“बांदोबा”

प्रहार करण्याच्या उद्देशाने तुळई उचलून शिपाई प्रथम वहा-वारा पाडले पागे. अन् नंतर एकदम पावन पुढे येऊन त्यांनी तुळईचा जोरदार प्रहार दारावर केला. याच क्षणाची वाट पहात असणाऱ्या राजाने नमस्कार केला. दरवाजा आतून उघडला. त्यामुळे तुळईसह शिपाईही तोंड गाळून तोंडपशी पडले. सरदार उभाऊन त्याच क्षणी राजा त्यांच्या-तुळई पडला, काय घडतयं? कळायच्या आतच दोन शिपायांची मुदकी घडावेगळी केली!

"अरे पळाला, पळाला!" हाकीच्या शिपायांनी एकत्र जोरदा केला.

"अरे पकडा त्याला, काहीही करून मारून टाक! काहीतर तुमची सवीची टोकी उडवीन मी! खबरदार!" दुसरा एक जोरदार आवाज त्या कोलाहलातून उठला. वीरसिंहाचा हा आवाज राजाने बरोबर ओळखला.

इकडे राजवाड्या बाहेर जनता मोठ्या उत्साहाने पहात उभी होती. कृत्रिम गगनचुंबी माडांच्या रंगीबेरंगी शस्त्रागाराने गोळे फुटत होते. राजवाड्याच्या बाजू असलेल्या धुमदध-कल्पना विज्ञानाच्या राबनिष्ठ प्रकला मुळीच नव्हती!

राणोच्या अनेक दरवाजे व लिडम्या होत्या, त्या सगळ्या बंद होत्या. राजा कोणत्याही दारातून बाहेर पडला तरी त्याला यमसार-नाला पाठवण्यासाठी हातात नग्या तलवाही घेऊनले मुसल सैनिक तेंपे हजर होतेच.

समोरच्याच जिन्यावरून राजा एकदम भावना तेथील पहाण्यावरच्या शिपायाने आपली तळवार उभारली, पण पटकन टोके वाकवून राजाने तो दार चुकवला अन् उडी मारून लावने त्या विगायाला माली पाडून तो भराभर पायच्या चढू जिन्याच्या वरच्या

चांदोवा

टोकाचे दार बंद होते. त्याची कडी काडू लागला, इतक्यात दोन शिपाई घाबरा वर आले. पण एकाच प्रहाराने दोघांनाही माली ठकलून दिले. प्राणान्तिक आवाज करत दोघेही जिन्यातून गडगडत साड्या गेले. दार उघडून राजा उभावर जाऊन पोचला.

राजवाड्याबाहेर भातिगवाजी सली होती, माक टाळपा वाजवत होते, आरडाओरडा होते. भोळी-भावडी जनता आपल्या पाददिवस मोठ्या आनंदाने, राजरा करीत होती. इकडे राजदम्पतीचा मृत्युशी चापकला लडा माहीतच नव्हता. असोतात असलेली ती प्रत्यक्ष पाह्यात तसे पाहता केवळ मोडच अंतर होते. तरीही त्यांच्यापर्यंत पोचायचा मार्ग राजाला सुवंत नव्हता.

कोणीतरी वर चढून असल्याची चाहूळ लागली राजाला! त्याने दाराकडून उभे राहून जाव्हान दिले—"वर कोणी मला एकदायचा प्रयत्न केला, तर जिवंत सोडणार नाही मी त्याला! खबरदार कोणी पुढे वाळ तर!"

"अरे टाका त्याला! पेटाराभर सोनं वसिस देईन त्याला! जन्म भर

चांदोवा

केलत तरी मिळणार नाही. पण मिलावण्याची संधि पुन्हा तुमच्या जीवनात येणार नाही. प्राण पणाला लावून आता क्षणी पेटारा भर सोनं मिळवा!" पायच्याखाली उभे राहून कोणीतरी शिपायांना प्रोत्साहन देत होते. अरेरे! लोभीपणाने माणूस काय करील अन् नाही!

"सोनं! सोनं!" ओरडत मोठ्या हाने, चुरशीने तळवारी तळपवत दोन शिपाई जिन्यावरून पुढे घुसायचा प्रयत्न करू लागले.

"ध्या! पेटाराभर सोनं आ!" असे म्हणत राजा त्यांच्यावर प्रहार करू लागला!

हातातल्या तलवारी गळून पडून—“आई म! मेली, मेली!” म्हणत ते दोघेही जिन्या-वरून खाली गडगडले. पेटारा भर सोनं कमवायला गेले नि आपले प्राण गमावून बसले.

राजा आता स्वतः सुरक्षित स्थानी होता. जिन्या वरून आता कितीही शिपाई आले तरी तो त्यांना समसमनास पाठवू शकत होता. परंतु वीरसिंहाचे काही सैनिक दुसऱ्या बाजूने भिंतीला विडी लावून त्या घडायच्या उशागाला लागले. राजाला पहिल्यापासून भोती वाटतच होती. एकीकडे जिन्यावरून चढून येणाऱ्या सैनिकांना तोंड देत असताना दुसऱ्या बाजूने त्यांना दुसऱ्या बाजूकडून आले.

डेवळे होतेच! अचानक त्याला दिसले की एक सैनिक आपल्या हातातल्या लावतचक भाला रोखून पुढे आहे! एकाच ठवीत पुढे घेऊन राजाने त्याला लाघ मारली, तो सैनिक किवाळी फोडून त्याला जमिनीवर पडला. राजाने खाली वाकून पाहिले, तेव्हा त्याला दिसले की आणखीही काही सैनिक मिडीवरून चढून येत आहेत. मिडीच खाली पाडावी म्हणून राजाने तिच्यावर जोरदार प्रहार केला.

परंतु इतक्यात आणखी काही सैनिक जिन्याने आले व काही येतच होते. राजाने को, अशा प्रकारे लटकण्यात तशी तशी नाही; परिस्थिती अधिकधिक विकट होत चालली आहे.

विरसिंहाने कमीत कमी संभर तरी सैनिक नक्कीच बरोबर आणले असणार! योद्ध्याचे वेळात आपल्याला घेवू लागला; एकटेच आण किती वेळ तोंड देऊ शकणार! राजा मृत्युला भीत होता असे नाही. अन् या स्थितीतही त्याच्या मनाला एक संतोष होता, कि आपण राणी व सुवराज यांना सुयारातून बाहेर काढून सद्यःपरिस्थितीतून वाचवले आहे. अगोदरच माहीत मुख्यपेक्षा ही लूपस बरी!

या वेळात शुभसैनिक राजाच्या आले. राजाच्या दोन्यावरून आकाशात यावेळी आतिशबाजीचा एक गोळा फुटला; आणि त्या ठजेठात त्याला एका सैनिकामागे

ठप्पा वीरसिंहाचा चेहरा स्पष्ट दिसला. “विश्वासघातकी, पापी, हरामजादा! पाहू प्राण!” असे म्हणत राजाने रागाने दात-ओठ खात कमरेला लटकावलेली सुरी काढून वीरसिंहावर फेकली. वीरसिंह वेळीच जपळाईने बाजूला सरकला, तरीही त्याचा डावा थोडासा गेलाच. या प्रहारात वीरसिंहाचा पारा अधिकच राग माला.

“आरा त्याला!” अत्यंतिक क्रोधाने वीरसिंह गरजला. शिपाई भोठ्या उरवाहाने राजाकडे बघले, परंतु राजा शिपायांनी महालाच्या भिंतीला विडीवरून उतरू.

“अरे, ती **शिडी** लासी पाडा; पाडा सवकर!” वीरसिंह **मुटका** त्यावेळी दोन तीन सैनिक **शिडीवर** चढत होते; तरीही **सैनिकांनी** शिडी लासी पाडली. त्यावेळी राजा शिडीवरून अव्यभिधाही अधिक लासी उतरला होता; त्यामुळे तो भगदी सहस्रपणे उडी **जमिनीवर** पोचला आणि त्याने शिडी उचलून मागील बाजूच्या **लावली**.

“शिडी लासी ओढा रे सवकर!” छतावरून वीरसिंह **पाडून** ओरडू लागला. पण त्याचे सर्व सैनिक मापूचीच सतावर पोचले होते. काहीही करून राजाला

पकडून वेळून वेढाराभर होतं पिच्छवध्यामाठी **तेथे** माले होते. शिडीवर चढणारे सवटके दोन सैनिक **डकलत्यामुळे** लासी पहून चांगलेच जखमी झाले होते ते विचारे तसेच उठून **शिडी** लासी ओढायला निघाले **तेवढ्यात** राजा भितीवर पोचलाही होता. तरीही ते ती शिडी **सेचू** लागले.

“मूर्खानो! **कसाळा** सासी पाडू पाहताय? तो **वर** **पोचला**. जा त्याच्या मागे अन् सांगितलेलं काम करा. वर **अन्** कसही **टाका** **मुम्हांत** **वर** होतं **आहे** की नाही? पुन्हा सांगतो, ममी नामी मणि नत्तर घेणार **ही** हीच **सोनरी** **आणि** **टाका** **वेढारा** भर **घनी** म्हा!” वीरसिंह **गरवकर**.

सागूनच सुमती नवी रहत होती. तटाच्या भितीवर उभे राहून बाता पुढे आपण काय करावे याबद्दल राजा विचार **कानाच्या** जखमेतून रक्त **मसूनही** त्याची पर्वा न **वीरसिंह** भगभरा लासी उतरला. **एकदा** जिवन्तपणे मुटका उर आपले होके उडवले जाईल हे तो पक्के बापूद

होता "वर चका लवकर कोणीतरी, अन् फाही राजाचा मारून टाका." असे म्हणून त्याने स्वतः राजावर भाल्याचा नेम धरला, वरोवर नेम माला फेकण्यात प्रवीण असल्या- यहुल राजानेच एकदा वीरसिंहाचा मोठा सत्कार केला होता।

वीरसिंहाने राजाकडे भाला फेकला. चादण्याभट्टे चपकणाऱ्या आकाशात भाला सर्रेकून पुढे गेला. पुढे जाऊन तो वरोवर लागला की नाही हे कोणाला दिसले नाही; पण राजा मात्र भितीवळून अचानक माहीसा माला हांता!

वीरसिंहाने अटकल शिडीवळून चढून तटावळून खाली उडकावून पाहिले, भाला लागल्यामुळे राजा नदीत पडला की त्याने आपण होऊन पाण्यात उडी मारली. काही मार्ग नव्हता! कसे त्यागणे की आम्हा लागून राजा मरून नदीत पडला की एत तो आपला प्राण वाचवून नदीत उडी मारून पळाला?

आपल्या चारी बाजूंना उभ्या असलेल्या सैनिकांना वीरसिंहाने विचारले- "राजाला भाला लागल्याचे तुम्हापैकी कोणाला दिसले?"

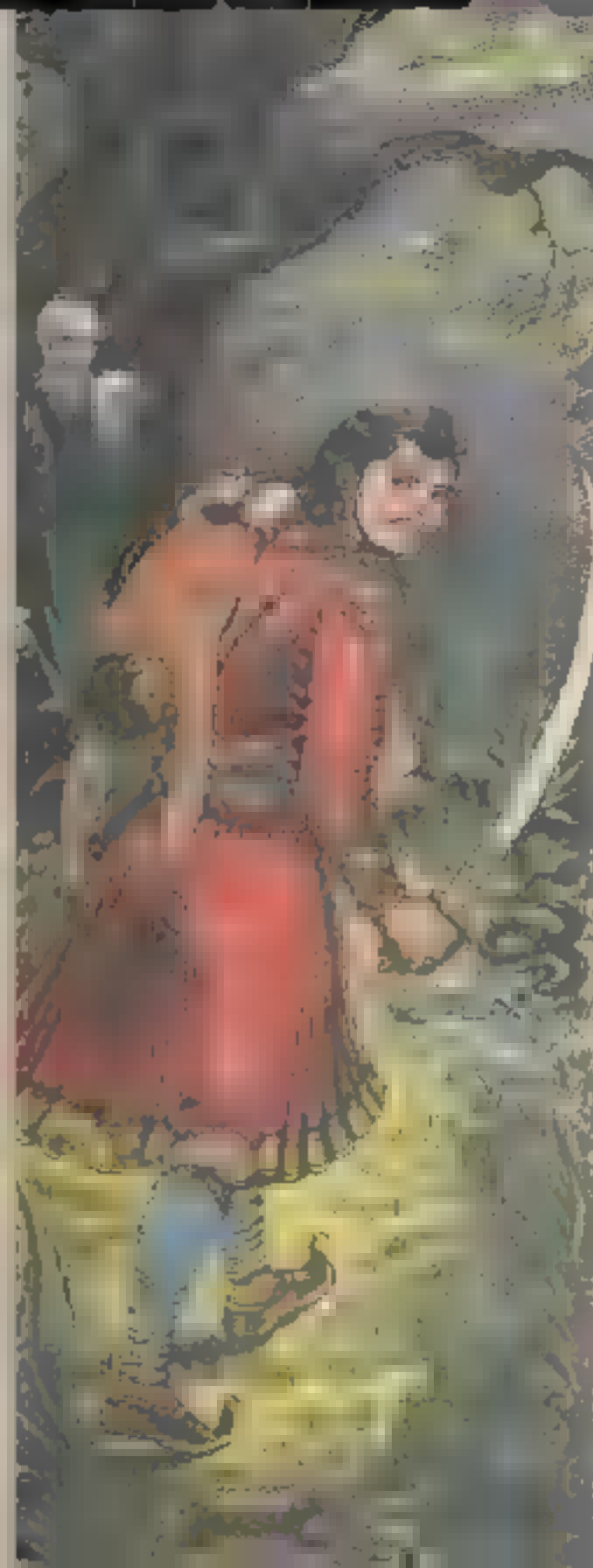
पण सर्वेचे सैनिक उदास विसत होते. पेटाराभर तोत हातकं गेल्यामुळे ते विचारने दुःखी झाले होते.

"महाराज, फेकलेल्या माल्याचा नेम चुकेलच मुळी?" एकाने वीरसिंहाची प्रशामत करायचा प्रयत्न केला.

"यश बस! माझा भाला लागून राजाला पडताना पाहिलेस का बोल! माहीवर तोंड बंद कर आपले उगाथ नकोस." रागाने वीरसिंह ओरडला.

गरजणं ऐकून सर्व सैनिक एकदम बिडोचुप आले! वेगाने वाहणाऱ्या नदीच्या वीरसिंह पहात राहिला. त्याला वाटले चढवळत वाहणाऱं हे पाणी आपल्याला पाहून हसत आहे!

(क्रमशः)

दूरसेनची

दुर्लभचर्ची विक्रमादित्य जाडाकडे परत आला, जाडावरून खाली उतरवून त्याने आपल्या खाद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मोन स्वीकारून त्याने स्थला ताखा रस्ता सुधारला. चालता चालता वेताळ धावू लागला- "राजा, मध्यरात्रीच्या भयानक वेळी तू जितके काटाचे काम करीत आहेस, तितके पांय दुसऱ्या कोणालाही वाच्य होणार, नाही. चाड्या मनात राहून राहून एक शंका येत आहे, कि ज्यांच्यासाठी तू हे काम करीत आहेस, ते लोक काम पुरे झाल्यावर तुला बूज राखतील की नाही? या संदर्भात तुला दूरसेन राजाची गोष्ट जाणून घ्यायला हवी. तो एक महान पंडितही होता. या तुला त्याची गोष्ट सांगतो ती ऐक. तुला थमही विसरल्यासारखे वाटतील तोपर्यंत.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला-

वेताळच्या गोष्टी

प्राचीन काळी सांधार देशावर राजा शूरसेन राज्य करीत असे. तो केवळ एक एक कुतूब नव्हते, तर एक कोटीचा विद्वानही होता. सर्व त्याच्या सोप्या प्रोत्साहनही देत असे. चित्रकला व नृत्यकला यावर त्याचे नितान्त होते! त्याच्या दरबारात कवि चित्रकार यांच्या बरोबर नर्तकीही असत. परंतु या नर्तकीच्या कलेवर मात्र तो म्हणावा इतका खूब नसे.

एके दिवशी त्याचे काही शिपाई जीर्ण-जीर्ण वस्त्रे त्यालेल्या, केस विस्कटलेल्या अशा दोन तरुणीला दरबारात घेऊन आले. तिला राजासमोर उभी करून शिपाई

म्हणाले-“महाराज, ही तरुणी स्वयंसेवक-नदीच्या पात्रातून वहात असलेली आम्हाला दिसली. तिला भुवनेश्वर किनाऱ्यावर आणून आम्ही तिला तिच्या कुटुंबीयांवद्दल विचारले पण तिने आपल्या एकाही प्रश्नाचे उत्तर दिले नाही; फक्त रडतच राहिली आहे ही!”

क्षणभर विचार करून शूरसेन तेवकाना म्हणाला-“ठीक आहे, मग तुम्ही हिला महाराणीच्या हाती सोपवा.”

त्या दिवशी मध्याकाळी शूरसेन महाराणी लीलावती हिला भेटायला गेला. त्याने विचारले-“देवी, तकाळी मी ज्या तरुणीला तुम्हाकडे पाठवले, ती भक्ता आहे? तिच्याकडून काही माहिती मिळू शकली तुला?”

“महाराज, तिचे नाव मल्लिका. ती चांगली कलाकार आहे. मात्र तिने एक मूरेल चित्र रेखाटले आहे. मग मी आवडले.” असे म्हणून राणीने एक चित्र पुढे टाकले.

शूरसेन आश्चर्याने उद्गारला-“ही चित्रकला तर केवळ अपूर्व, अद्भुत आहे! कोणी काढले हे चित्र?”

राणी लीलावती उत्तरली-“या चित्रा-तली तरुणी होय या चित्राची चित्रकार आहे.”

“काय म्हणालीस देवी! मल्लिकान स्वतःच हे चित्र काढले?” राजाने पुन्हा विचारले.

“हो, हो! तिने स्वतःच तर काढले हे चित्र! अन् इतकच नव्हे, तर ती एक चांगली नर्तकीही आहे म्हणे! मला असही कळले की तिची नृत्यपरीक्षा करून तिचा दरबारात मिळाव अशी तिची इच्छा आहे. तिने सांगितले आहे की मला मला को ती आपल्यासमोर नृत्यप्रदर्शन करणार आहे.” लीलावतीने राजाला माहिती पुरवली.

“मग तर मला तिची नृत्यनिपुणता पाहिलीच पाहिजे!” राजा म्हणाला.

थोड्याच दिवसांत राणीची नर्तकीच्या येथाने सजकल्या मल्लिकेला घेऊन तेथे हजर आली, सुन्दर सजावटीच्या मल्लिकेला पाहून शूरसेन एकदम मुखवच झाला.

लीलावतीने विचारले-“महाराज, हिला नृत्य सुरू करायची इच्छा देऊ काय?”

राजाने होकारार्थी मान हलवली. तत्काळ राजदम्पतीला प्रणाम करून मल्लिकेने आपले नृत्य सुरू केले.

नृत्य संपताच राजाचा वाजवन शूरसेन म्हणाला-“माझ्या मल्लिका, तू मल्लिका नव्हेस, तर साक्षात् मयूर-कन्याच आहेस! माझी कलातरुणा आणून नटराज शंकरानेच

माझ्याकडे पाठवलेली कलाभिनेत्री असली पाहिजेस नू! तुम्हा आगमनामुळे माझा दरबारातल्या एका भोठ्या अभावानी पूति आली आज?”

भोठ्या प्रसन्नतेने राजदम्पतिवद्दल आपली कृतज्ञता व्यक्त करून मल्लिका तेथून निघून गेली. नंतर राजा शूरसेनही तेथून निघून सरले आपल्या गुप्त भक्षलतीच्या दारुनात गेला. तेथूनच त्याने मन्त्री केदारभट्टला बोलावून आपल्याशी आज्ञा दिली.

मन्त्री आल्याबरोबर राजाने त्याला मल्लिकेवद्दल सविस्तर विवेदन करून आपण तिला दरबारी नर्तकीची आज्ञा दिल्याबद्दलही सांगितले.

सर्व हकिकत ऐकून केशवभट्ट दुःखाने म्हणाला— "महाराज, मी काय केलेत आपण! पणविरिभावहून पूर्ण माहिती नसताना मकाळा सुंदर आणि चतुर स्त्रीला समाजात मानाचे असणारे पद देण केव्हाही उचित नव्हते! अजूनही मेली नाही; आपण तिला केवळ दरवारात आश्रय द्या. पण उच्च गद्द घालायला नकार द्या!"

"जाता मी असे काही करू शकणार नाही. मी तर तिला दरवारी नतकीचे देण्याचे निश्चित करून बसलोय." शूरसेन म्हणाला.

केशवभट्ट राजाच्या या उत्तराने त्याच्या तोंडाकडे आश्चर्याने पहातच राहिला!

"मी कबूल करतो की मल्लिकेला राज-नतकीचे स्थान देऊ करताना मी जरा उतावीळपणाच केला; पण आता पुन्हा विचार केल्यावर मला असं वाटतंय की जाता आपल्या वचनाच पालन करणंय उचित होईल. आपल्या शक्यमाणे ती एकाच देशाची गुप्तहेर असेलही कदाचित! काही असल तरी आपण तिच्या मानवीत बगदी सावधगिरी बाळगू." राजा उत्तरला.

राजाचा हा विचारही केशवभट्टला नाहो; पण आता मोन राहणेच त्याने औचित्याचे मानले.

धान्यतर मल्लिकेची गान्धार-देशाची राज-नतकी म्हणून निवृत्ती झाली. तिने काढलेल्या अनेक चिंतांनी राजवाडा सुषो-भित केला गेला. सामान्य नागरिकांपासून मुख्य राजाधिकाऱ्यांपर्यंत सर्वच जण मल्लिकेच्या सौंदर्या व नृत्यकुशलतेची तोंड भरभरून स्तुति करू लागले! अन् हळूहळू मल्लिकेच्या आश्रयाला येणारांची संख्या वाढू लागली.

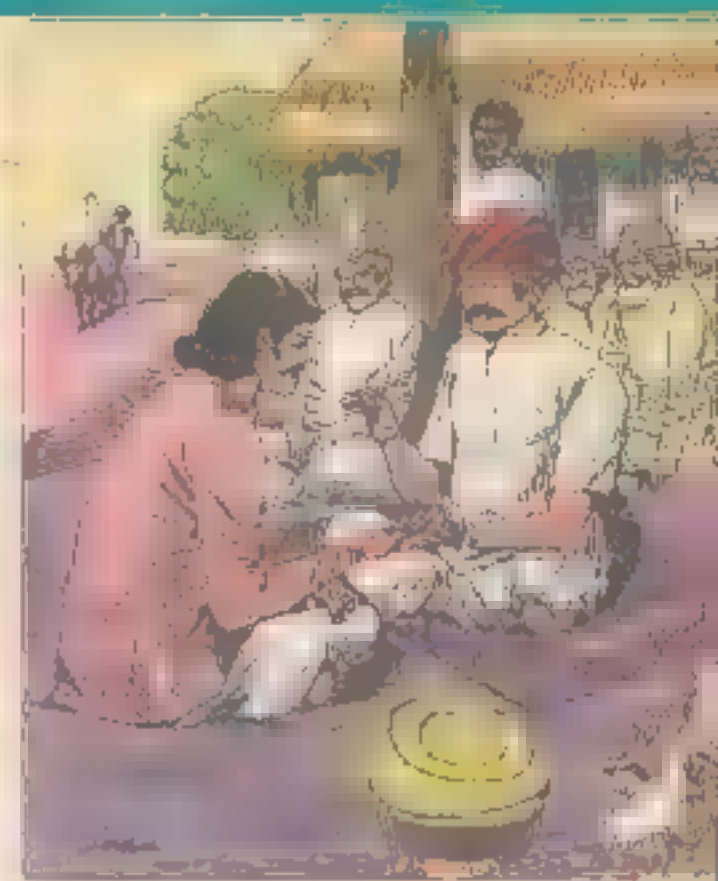
परंतु राजा शूरसेन मल्लिकेच्या चित्र-कला व नृत्यकलेचा सर्वांत अधिक स्तुतिपाठक असूनही स्वतः आपल्या कर्तव्याच्या बाबतीत पूर्णपणे जागरूक होता. मल्लिकेवर नजर ठेवण्यासाठी त्याने काही गुप्त हेर नेमले.

पण शूरसेनची मानावतीत मान 'जाता पयचाताण करून काय उपयोग!' अशी स्थिति होती. त्याला जेव्हा कळून चुकले की मल्लिका ही देशाच्या शेजारील कलिंग राजाची गुप्तहेर आहे, तेव्हा त्याने मल्लिकेला तिच्या जागेवरून पदच्युत केले. तोपर्यंत कलिंग सेनेचे गान्धार देशावर हल्लाही चढवला होता! गान्धार देशाची युद्धाची तयारी सांठवली नव्हती; त्यामुळे कलिंग-नरेश विकर्णाने तो देश सहजगर्ण जिंकून घेतला.

राणी लोंढावतीला तिच्या मर्यादा काही सैनिक मिळून राजवाड्यातील गुप्त भुयारी मार्गाने बाहेर पळून गेली पण त्यांनी तिला तिच्या पित्याकडे-बंगरा देशाच्या राजाकडे पोचवले.

आपल्या पराभूत सेनेतून बाजूला निघून राजा शूरसेन आपल्या सौमित्र असणाऱ्या भिल्ल राजाकडे मदत मागण्यासाठी निघाला. वाटेत रस्त्याच्या बाजूलाच त्याला एक ज्योतिषी दिसला. आपले भविष्य दाखवून घेण्यासाठी अनेक लोक त्याच्या भोवती जमले होते. राजाही सहजगत्याच तेथे जाऊन पोचला व त्यानेही ज्योतिषापुढे आपला हात पसरला.

राजाचा हात पाहून ज्योतिषी म्हणाला— "अरे, या हातावर तर महाराजांची चिन्ह

आहेत! तू नक्कीच काही तरी चूफ वेली असशी पाहिजेस अन् आता त्याचहून पराभव आहेस तू! पण हे शुभसंकेत असून लवकरच मुझ भाग्य उजळेल. आणि तुझी सर्व प्रकारे कल्याण होईल!"

या क्षणापर्यंत राजा शूरसेन एकाच विचाराने तळमळत होता की, आपण आपल्याच मूर्खपणाने राज्य घालवले आहे. पण आता ज्योतिषाने बोलणं ऐकून त्याच्या मनात पुन्हा नव्याने उत्साह संचारला, त्याचा आत्मविश्वास जागृत झाला!

राजा आता तेथून निघणार इतक्यात एका शेतकऱ्याचा हात पहात ज्योतिषी बोलू लागला— "ओहो! तुम्हा हात तर

एकाद्या चक्रवर्ती राजावरही करीम असत आहे. वा! काय माफी रेषा आहेत हातावर! तुला आपल्या गरिबीबद्दल दुःख वाटतंय ? पण इन्दाळा मिळणारी सुख तुला मोगायला मिळणार आहेत !"

ज्योतिषाचे हे बोलणे ऐकून राजा स्वतःशीच हसला आणि भिल्ल प्रदेशाकडे चालू लागला.

यानंतर चौड्याच दिवसांनी शूरसेनचा सासरा, चंपक देशाचा राजा, याने कलिंग-वर हल्ला केला आणि इकडे स्वतः शूरसेननेही भिल्ल राजाच्या मदतीने देशात बसलेल्या विकर्णवर

हल्ला चढवला—अशा प्रकारे ते दोन्ही देश शूरसेनच्या सत्ताखाली आले.

पुन्हा राज्य मिळाल्यावर शूरसेनने मल्लिकेला बोलवून कठोर स्वरात विचारले—
"मल्लिका, आता तुला कळतं ना, कि कलिंग राज्याही माझ्याच हाती आण आहे?"

मल्लिकेने डोके हलवून होकार दिला.
"मग आता आणखीही एक गोष्ट जाणून घे—तुला शूरसेनची दरबारी-नर्तकी आहेस! केवळ नर्तकी! समजलीस?"
शूरसेनने तिला घनकाच दिला!

आपल्या अपराधावद्दल आपल्याला कडक शासन मिळेल, असेच मल्लिकेला ठावे होते. पण आता पुढच्या शासनाने आनन्दाने राजाला प्रणाम करून ती ठेवून निघून गेली.

यानंतर शूरसेनने त्या ज्योतिषाला बोलावून घेऊन दिली—
"माझपासून तू कोणत्या ज्योतिष सांगायचे नाहीस. मी आजपासून तुसी राजबादशावरचा एक एक छिपाई म्हणून नेमणूक करत आहे."

राजाने आता राज्यात एक कायदाच करून टाकला की—आपल्या राज्यात कोणीही ज्योतिषी किंवा हस्त-सामुद्रिक म्हणवून घेता करायचा नाही—केवळ म्हणून ज्योतिष किंवा हस्त.

रेषांचा करायला हरकत नाही! इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
"राजा, शूरसेनची ही वागणूक अन्याय्य नव्हे का? आपल्याला नर्तकीं-कोटां त्याने पुन्हा नर्तकी-नद देऊ केले अन् स्वतःला नव्याने उत्साही ज्योतिषाला मान त्याच्या व्यवसायापासून वंचित केले! या माझ्या शोकेच बरोबर उत्तर जाणूनसुद्धा दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची छकळ-छकळ होऊन पडतील."

मावर विक्रमादित्य उत्तरला—
"शूरसेनचा व्यवहार मुळीच नाही. ज्योतिषाने शेतकऱ्यांचे जे भविष्य सांगितले ऐकून राजा समजून चुकला कि ज्योतिषाला या विषयाचे गहन ज्ञान अजिबात नाही. अशा शोकांनी सांगितलेल्या भविष्यामुळे जनतेची मानसिक हानि होऊ शकेल. अशा शोकापासून जनतेला वाचवण्यासाठीच अशा प्रकारे रस्त्याच्या बाजूला बसून भविष्य सांगायला त्याने बन्दी घातली.

परंतु त्याबरोबरच ज्योतिषाच्या पोंटावर पाय येऊ नये, म्हणून त्याला ताबडतोब दरबारात नोकरीही दिली.

आता राहिला मल्लिकेचा विषय! वैयक्तिक रीत्या ती एक असामान्य अशी नर्तकी आहे, अन् राजा शूरसेन कलाप्रेमी आहे. ज्या मल्लिकेला गुप्तवर म्हणून नेमले, ती तर स्वतःचं राज्यच घालवून अर्थ असा की मल्लिकेला म्हणजे काही एका वीराच्या हातपां नव्हे. ती तर केवळ चमचम शकते, डोक उठवू नाही शकत ! त्यामुळेच शूरसेनने मल्लिकेच्या कलेला 'आपल्या देशाची स्वतःची संपत्ति' असं स्वरूप देऊन दूरदर्शीपणाच आहे."

हे उत्तर देऊन राजा पुन्हा गप्प होताच प्रेतात बसलेला वेताळ राजाच्या निघटून पुन्हा प्रेतासकट अवुषय होऊन शाळाच्या फान्दीवर बसला.
(कल्पित)

पोपटाचं मौन

एका देशात एक राजा राज्य करीत होता. त्याच देशाच्या कामी तो अत्यंत कुशल होता. एकदा तो एका आरोपीच्या न्याय-निर्णय करीत होता. त्यावेळी माणसाची भाषा जाणणारा एक दैवी पोपट तिथे आला आणि राजाने आपला निर्णय जाहीर करताच तो म्हणाला- "भाब्या!" आणि राजसभेतून तो निघून गेला.

त्याच राज्यात एक धोकेबाज माणूस रहात असे. अनेक लहान-मोठे अपराध करून तो जाता येऊ शकतो. त्याने असा विचार केला की दोन-चार मोठ्या धोऱ्या करून खूप धन मिळवावं आणि आपलं सहिलंलं आयुष्य सुखीत चालवावं.

सर्वात अगोदर त्याने एका समुद्री व्यापाऱ्याकडे नोकरी करायला सुचवत केली. आपण फार इमानदारीने काम करीत आहीत असा भाव आणून त्याने

व्यापाऱ्याला विश्वास संपादन केला. एक दिवशी तो व्यापाऱ्याला म्हणाला- "मालक, आपल्या बंदरात मुगंधी द्रव्याची भरलेलं एक जहाज येणार आहे. आपण थोडे दिवस तर मी स्वस्त्यात काही माल खरेदी करीन. यात खूप फायदा मिळेल."

"अरे, या व्यापारात काही फार फायदा होत नाही." म्हणून व्यापाऱ्याने हसत त्याला दाखलं.

तो धोकेबाजाने व्यापाऱ्याला पुन्हा विनंती केली आणि थोडा आप्ता करायला त्याला राजी केले. आपल्या काही अभिनय-कुशल मित्रांना वेगळी व्यापारी बनवून त्याने अगोदरच बंदरात पाठवून दिले. जहाज बंदरात पोचताच ते परदेशी व्यापाऱ्यांना भेटले आणि त्यांना सांगितलं- "यंदा मुगंधी द्रव्याची मागणी फार कमी

शालेली आहे!" सर्वात शेवटी धोकेबाज स्वतः तेथे गेला आणि फार स्वस्त्यात माल खरेदी केला. तो विरून व्यापाऱ्याला दमपट फायदा झाला.

असा रीतीने काही दिवस गेले. एकदा धोकेबाजाला बोलून व्यापारी म्हणाला- "अरे, रात्री एक जहाज आपल्या बंदरात येत आहे. जहाजात बरेच मोठ्यांचे व्यापारी येणार आहेत. बघ, पाही वेळेला नु माऊन सोदा करशील?" असं म्हणून व्यापाऱ्याने एक मोठी हवाली केली.

धोकेबाजाला पाहिजे होतं मिळालं. तो मुगंधी द्रव्याची पहात होता. पेसा हातात धरून दरोबर धोकेबाजाने तेथून

या नंतर धोकेबाज एका दुसऱ्या गावात गेला. तिथे एका श्रीमंत कवीच्या आदरासाठी जाऊन राहिला. एक दिवशी बोलण्याच्या सोळात कवीबद्दल सहातुभूति करीत तो म्हणाला- "आपण तर एक कवि आहात. पण आपल्या प्रतिभेला साजेस असे यश आपल्याला मात्र मिळालं नाही. राज-दरवारी आपणास भरपूर मिळेल असा एक उपाय माझ्या जवळ आहे."

"कोणता बरं तो?" उत्कण्ठेने कवीने विचारलं.

धोकेबाजाने उत्तर दिलं- "आपण, जर थोडे वर्षांसाठी मागे-पुढे पाहणार नसाल, तर एक अभिनयन

समारोह मोठ्या घाटात भी साजरा करीन आणि सर्वत्र आपली कीर्ति पसरेल."

कवीने त्याच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून त्याला बरेच पैसे दिले. धोकेबाजाने काही मोठ्या लोकांकडून वगैरी वसूल केली आणि सर्व पैसे घेऊन तो राजधानीत पोचला. पण दुर्दैव अस की या वेळी तो राजाच्या सेवकांच्या ताबडीत सापडला.

राजाने न्याय घ्याय धोकेबाजाला तुंगवासाशी कठोर शिक्षा ठोठावली. यावर दरबारातील सर्व लोकांनी वाजवून हसणे सुरू केले. दरबारात हजर असलेला पोपट मात्र मौन होऊन राहिला. दिकेला न्याय पोपटाला पसंत नाही. हा न्याय एकंदी आला असावा. सर्व मुद्देगारांना शिक्षा घ्यायला हवी.

लक्षात आल्यावर राजाने अमळ गंभीरपणे विचार केला आणि तक्रार करणाऱ्या दोषांना ही सौम्य शिक्षा मुनावली. त्या बरोबर "शाबास!" म्हणून पोपट उडून गेला.

व्यापारी व कवी एका सुरत म्हणाले-
"महाराज, हा आमच्यावर अन्याय आहे! धोकेबाजाने आम्हाला धोका दिला नि आम्ही कसले."

व्यापार्याकडे पाहून राजा म्हणाला-
"तुला माहीत होत की सुगंधी द्रव्यांवर तुला जो मिळाला, तो योग्य नव्हता. तरी तू जोमाला बळी पडलाय ही तुझी चूक नाही का?"

मग कवीकडे दृष्टि वळवून राजा म्हणाला-
"आपल्या योग्यतेतून अधिक फायदा मिळविण्याचा हा प्रयत्न केलास ही तुझी चूक!"

दोघांनी ही शमिदा होऊन माना सांली घेतली. राजाने आपल्याला शिक्षा दिली तो योग्यच आहे. आपण लोभाळा बळी पडलो. म्हणून धोकेबाजाला आपणास धोका देण्याची संधि मिळाली. आता त्यांच्या अंदात आलं की ज्याच्यात कसली ही कमजोरी नसते, त्यांना धोकेबाज धोका देऊ नकणार नाही!

जासोबा पुढील पृष्ठ १६

ज्ञानाचा खजिना

ती कोण?

एक मायानर साधू एका बरो अतिथि म्हणून आला. त्या परततजी मातंगीण व तिची मुलगी साधूला पाहून पारच आनंदित झाल्या. मोठ्या थंडा व भवलीही त्यांनी साधूने स्वागत केले. दोघींच्या आदरातिथीने प्रसन्न होऊन साधूने काही दिवस तेथेच राहिले. या काळात मुलीने साधूची राखंडिवश सेवा केली व त्याच्या पायाशी लहान लहान फोडणीच्या बायलीलाचे वस्त्रे वगैरे ही मोठ्या आदरीने व भक्तीने ऐकले. साधू जबळ भीडण्याची एक मूर्ति होती. या मूर्तिवर मूख होऊन ही कथा तिच्यासमोर नाचू व गाऊ लागली.

साधूला साधलीच साधू ही पर घोरुत झिपून गेला साधूला साधलीच साधू व त्याबरोबरच ही प्राणशिय मूर्ति भागल्या घरात नाही साधून ती मुलगी दुःखाने साधली. मूर्ति पाहिल्याशिवाय मी राखीमुळा पिणार नाही असा तिने हुद्द घेतला. तिच्या सावरून कोण काळ सकार?

ती राख पानवण्यासाठी साधू एका पंढिरात झोपला. स्वप्नात त्याला साधलीच मूर्तिवाही टकपारी ती मुलगी दिसली. त्याला असे मासले की मूर्तीत काय करणाऱ्या देवाचीही त्या मुलीकडेच जायची दृष्टा आहे. साधू तावडताव रया बरी परतला व त्याने ती मूर्ति मुलीला देऊन दाखली.

ही कोण, माहीत आहे तुम्हाला?

[पान ३६ पहा]

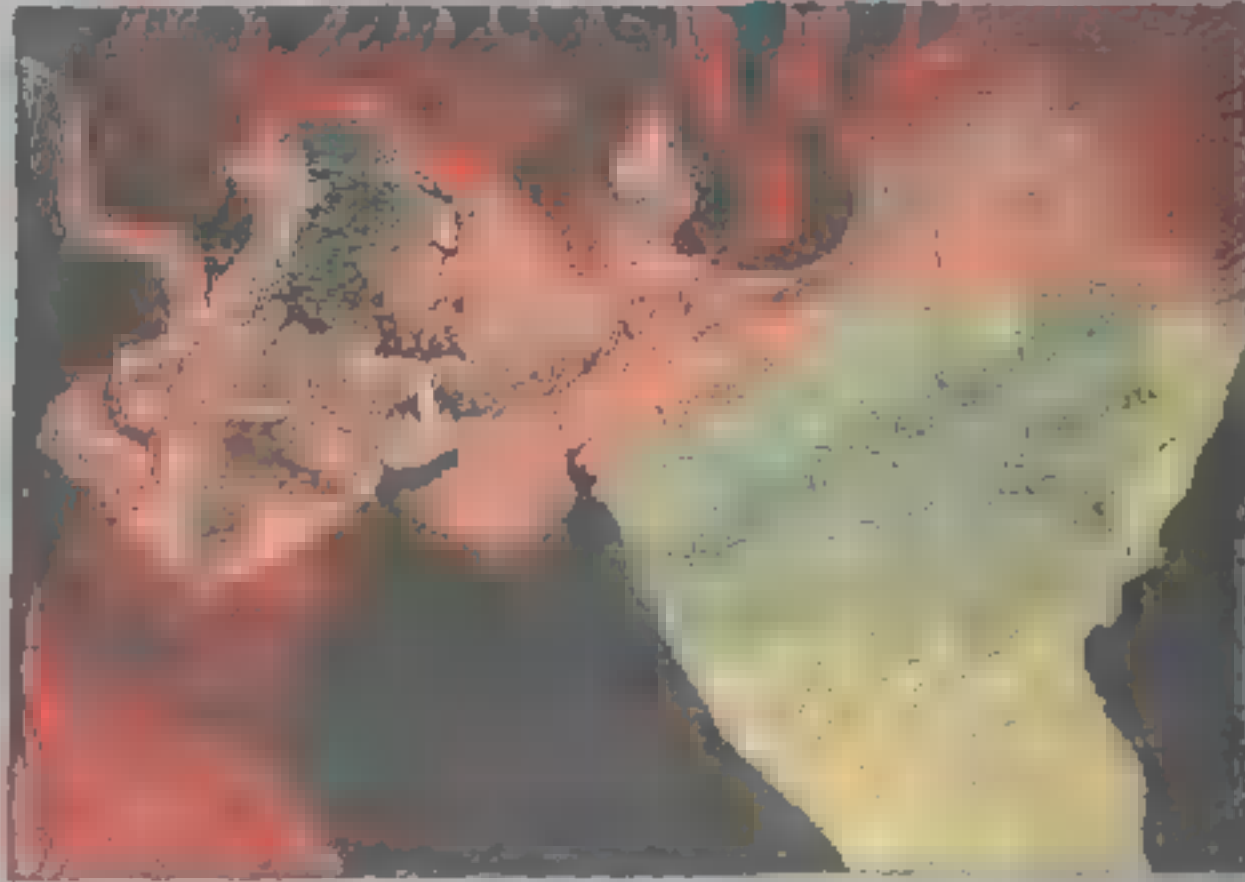
तुम्हाला माहीत आहे?

१. सध्या ब्रिटिश राजपरिवाराच्या ताब्यात अक्षयगिरी, प्राचीन भारतातले सुप्रसिद्ध कोणते?
२. मुमताजाच्या आक्रमणापासून अनेक वर्षे अहमदनगरचे कसबदार कोणते?
३. स्वतंत्र भारतात सर्वात मोठी चिलीन होणारा, परकीय अधिकारामुळे कोणता?
४. अजोबात सर्वात छोटा तंदीर कोणता कोठे आहे?
५. त्याचे वजन किती असते?
६. सर्वात मोठे हानि करणारा धुकण केन्हा कोठे कोठे होता?

[पान ३६ पहा]

दण्डकारण

दण्डकारण्य आपल्या अनेक पौराणिक व ऐतिहासिक घटनांचे कार्यक्षेत्र ॥ साक्षीदार म्हणून आहे. प्राचीन काळापासून अनेक महामुनि ॥ साधु यांनी येथे निवास केला. दण्डकारण्यात राखसही रहात असत, असे म्हणले जाते. सीता, राम व ॥ यांनीही काही काळ येथे वास्तव्य केले होते.

दण्डकारण्याच्या एका बाजूने गोदावरी बहते, तर दुसऱ्या बाजूने नर्मदा. मत्स्य-

कुंड, शुम्भावती, वंशवारा, नागावती, तपसा इ. नद्याही याच महारण्यातून बहातात. दण्डकारण्य ॥ आजच्या मध्य-प्रदेश, भोविसा, महाराष्ट्र व आंध्र प्रदेश यांनी व्यापलेले आहे.

प्राचीन काळी दण्डक नाकाचा एक राजा या अरण्यात संचार करीत असे. त्यावेळी त्याला अरब नाकाची एक लावण्यावती ऋषिकन्या दिलेली व त्याने तिला जबरदस्तीने आपणाबरोबर नेण्याचा

प्रयत्न केला. परन्तु आपली मृतका कल्लू घेऊन तिने ॥ अपमानाची हकिकत जापला पिता दूक ॥ सांगितली. मुकाने रग्याने धसा साप दिला कि 'दण्डकाची राजधानी जळून मत्स्य होईल.' असे म्हणतात की, दुसऱ्याच क्षणी ते नगर जळून मत्स्य झाले! काळान्तराने तेथे एक जंगल जगवले. या प्रदेशावर दण्डकाने राज्य केले होते म्हणून त्याचे ॥ दण्डकारण्य ' असे पडले.

दण्डकारण्य आज वनसंपदेचे आगर बनलेले आहे. आपल्या देशाचे हवामान संतुलित ठेवण्यात दण्डकारण्याचा मोठाच वाटा आहे.

परन्तु जंगल तोडणाऱ्यांच्या अत्यधिक संख्येमुळे इथले जंगल नष्ट होत आहे. याचा परिणाम पर्यटनमानावर ही श्राव्हा-शिवाप रहात नाही. पुन-गाढ म्हणून प्रसिद्ध असणाऱ्या या अरण्यातील पहाडांचीही त्यामुळे मोठी हानि होत आहे.

टाइपराइटिंग चॅंपियन

हिमाचल प्रदेशातील सोमन त्रिगुप्तोत्त विद्यालयात राहिल्याची राजेश्वरिणी नामक संततीला ५५ वर्षे आहे. टाइपराइटिंग-कमेत ते विद्यार्थी विद्यार्थी चॅंपियन म्हणून निवडले गेले.

हेल्थ मध्ये ॥ अठराव्या विश्व-चॅंपियन स्पर्धेत त्यांनी पदम घेतला. आपल्या ॥ या वर्षे निमित्तेच्या रेमिस्टम टाइपराइटिंग वर दर मिनिटात ४९९ अक्षरे टाइप करून राजेश्वरिणीने ॥.

चन्दासामच्या बातम्या

पांडव्या बाघाचा

कन्नडस्थानील अलीपुरच्या प्राणी-संग्रहालयात नुकत्याच जन्मलेला पांडव्या बाघाचा वच्चा व त्याची आई 'हिमाद्रि जुमियर' यांना ॥ पाहण्यासाठी दोन ॥ आले. ॥ पट्टे असलेल्या या सुंदर ॥ जन्म ३ मे रोजी ॥. जन्म झाल्या- ॥ उन्हाचे तेवत करणारा ॥ वच्चा पिजण्यात इकडे-तिकडे हिंबू मागला आहे. ॥ नित्य ॥ सहवासात ठेवण्यात आले आहे. आईला ही ॥ आवडत नाही.

सोनियाच्या खाणी

१. कोणत्याही कित्याक २. नेमता ३. म्हणून ४. आपल्या ५. मागणे कोण ?
६. स्वामी कावळीकार ७. पात्र ८. विविध ९. यापेक्षा १०. कोणत्याही
११. विविध १२. पत्रा १३. पत्रावर १४. अन्वय १५. विविध १६. कोणत्याही
१७. स्वामी कावळीकार १८. पात्र १९. विविध २०. यापेक्षा २१. कोणत्याही
२२. स्वामी कावळीकार २३. पात्र २४. विविध २५. यापेक्षा २६. कोणत्याही
२७. स्वामी कावळीकार २८. पात्र २९. विविध ३०. यापेक्षा ३१. कोणत्याही

सोनियाच्या खाणी

तो कोण ?

अन्वय कावळीकार सीराबाई

सुन्हाणा माहीत आहे ?

१. गोविंदूर हिरा
२. चांदबीबी
३. गोदा
४. इतलीत एदुस्कात उंदीर
५. एक औषाचा वहावा हिस्सा
६. इ. स. ७४२ मध्ये या भूकंपाने इजिप्त, एलेस्टाइन, सीरिया मधील जवळ ३०० शहर उध्वस्त केले.

साहित्य

१. अलेक्झांडर
२. मेरियन इन्व्हाय
३. नामन्दा विश्वविद्यालय
४. विज्ञानदत्तरचित 'मृदुराशुभ'
५. दि रिपब्लिक
६. इ. स. पू. ५ ते ४ या मतादीत

नेहरूंची गोष्ट-१०

तुम्हालातून घटका होताच पं. नेहरू आपल्या भावारी पडिलांना घेऊन साठी मधुरीला गेले. वडिलांची प्रकृति सुधारल्यावर दोघे जनांहरादना परत आले. एक दिवशी संव्याकाळी नेहरूंनी जेतकन्याच्या एका विराट अमाका पुढे भाषण दिले.

व्याख्यान संपल्यावर पं. नेहरू आपल्या पत्नी सह उद्दिग्न अंत करणाने आपल्या वडिलांना घेऊन साठी घरी जाण्या निघाले. ते आपल्या बराचदा परवा-त्यामागी पोचत होते. इतक्यात पोलिसांनी त्यांना बंद बसून तुम्हाला रोवले.

कमळा नेहरू एकटीच बरात गेली आणि अचानक बदलेली घटना आपल्या सातत्याला लागितली. ही बातमी ऐकून पं. मोदींनाच कर विराग आले. सातपणे त्यांनी एक निवेदन घेतला.

२. मोतीलाल अटकन इतून बसले. मुठोले टेबलावर दोनदा प्रहार केला आणि म्हणाले—“असा बिछट्यावर पडून मी हा अन्याय व इत्याचार मूळीच काढणार नाही!” त्याचे शरीर दुबळे झाले असले तरी मन मात्र सजक होते.

चाबकाने ~~काढला~~ बीरगाथा विरोध करण्यासाठी प. चवहस्तान यांनी तुळगाव ~~महका~~ महकायां ~~काढ~~ चार दिवस भय-सत्याग्रह केला. ~~काढ~~ पटनेमुळे सरकारची ~~काढ~~ वृत्ति बदलेना चांगली कळून चुकली.

याच संदर्भात काँग्रेसच्या नेत्यांनी सर्वत्र सभा आयोजित ~~काढ~~. ब्रिटिश सरकारने पं. अवाधुराज यांना कैद केल्याबद्दल विरोध दाखविण्यासाठी पं. मोतीलालजींनी अे भाषण तयार केले होते. ~~काढ~~ सभाचून अनर्ते पुढे वाचून दाखविण्यात आले. गजस्या ~~काढ~~ मोडून दाखण्यासाठी पोलिसांनी ठिक-ठिकाणी लाठी-मार केला.

पं. जवाहरलाल ~~काढ~~ पायलावर पाऊल ठेवून श्रीमती कमला नेहरू ~~काढ~~ काँग्रेसच्या कार्यक्रमात हिरिरीने भाग घेतला आणि तुळगावा-~~काढ~~ शिक्षा चांगली. त्या तेव्हा म्हणाल्या होत्या—“आपल्या पार्टीची राजकीयच्या पर्यावर ~~काढ~~ मला ~~काढ~~ मानन्द वाटतो. या ~~काढ~~ भारतीय ~~काढ~~ यशस्वी होईल ~~काढ~~ मला ~~काढ~~ वाटतो.”

या आंदोलनात सामिल झालेल्या लोकांना दहशत बसली म्हणून सरकारने ~~काढ~~ केवळ केंद्र न करता त्यांच्यावर चाबकाचे फटकारे मारले. ही ~~काढ~~ अपमानास्पद असे नव्हे, तर शारीरिक दृष्ट्या ही अतिशय पीडादायक विद्ध झाली.

या दरम्यान पं. मोतीलालजींची ~~काढ~~ कारण बिचबली. पं. ~~काढ~~ श्रीमती कमला नेहरू ~~काढ~~ तुळगावून मुठका झाली. अन्य ~~काढ~~ प्रमुख व्यक्ती इरोवर नेहरू प्रति-पत्नी ~~काढ~~ मोतीलाल यांना पाहण्यासाठी आले. तेव्हा म. गांधी ही ~~काढ~~ पंचवेले होते.

ही मला? तुमच्या सारखी चार-पाच माणसं गावात असली तर श्रीमंताची अन् नक्कीच सन्नाट्यावर येणार!"

"तर मग तुम्ही न्यायाधीशाकडेच जा. तेच तुम्हाला योग्य तो न्याय देतील!" शांतिभूषणने सांगितलं.

कन्हैयालालने न्यायाधीशाकडे जाऊन आपली तक्रार मांडली. न्यायाधीश हसून म्हणाला—"तुम्ही उगाच राईचा पर्यंत करीत आहात. छोट्या मुलावर काय एवढं रागदायक? जे ऐकतील ते हसतील!"

"मी तुमचा उपदेश ऐकायला आलेलो नाही. मी न्याय मिळविण्यासाठी आलो आहे. समजलं?" कन्हैयालाल रामाने म्हणाला.

न्यायाधिशाने सांगितलं—"असल्या गोष्टी माझ्यापर्यंत येऊ नयेत. आपल्या गावात शांतिभूषण आहेत, त्यांचा भक्ता घ्या वा वावरीत!"

"त्यांनी मला न्याय देण्याऐवजी उपदेश दिला! मला न्याय पाहिजे आहे" कन्हैयालालने आवर्जून सांगितलं.

न्यायाधीशाने सल्ला दिला—"असं होय? मी सांगितलं तर शांतिभूषण आपल्याला न्याय देतील. त्यांनी न्याय न दिला तर मला मो पाहोन." त्यांनी लगेच शांतिभूषणला घोलवून विचारलं—"आपण कन्हैयालालला न्याय नाही का देऊ शकणार? आपण त्याला योग्य तो न्याय दिलात तर विषयान्याला खूप भत्ताघान मिळेल!"

"का नाही? कन्हैयालाल तर माझे मित्र आहेत. त्यांचं हित ~~आहे~~ आहे हे मी जाणतो. एवढ्याला गोष्टीसाठी त्यांनी हट्ट धरला तर त्यांचाच अपमान होईल निश्चित!" शांतिभूषणने उत्तर दिलं

"एका तहान मुलाविरुद्ध मी न्याय मागत आहे अमं लोक म्हणाले तर त्यात कायला अपमान? मला तर न्याय पाहिजे, वस!" कन्हैयालालने आपल्या म्हणण्यावर जोर दिला.

शांतिभूषणने आपली योजना सांगितली—"तर मग पुन्हा विटी-दांडूचा संल संलला जाऊ द्या. कन्हैयालालने डरोबर नेम धरून पुरून येणाऱ्या ~~मुलावर~~ मुलावर विटी मारावी, जसंन करणं अधिक न्यायाच होईल."

आता कन्हैयालालला खूप आनंद झाला. त्याने विचारलं—"हे सर्व ठीक आहे. पण मी दांडूने विटी मारली अन् तो पळून गेला तर...!"

"त्याने पळून जाऊ नये म्हणून दोन माणसं त्याला बट्ट पकडून ठेवतील. पण अट अशी की आपली विटी फक्त करमचंदच्या मुलावरच पडली पाहिजे. दुसऱ्या कोणावर पडता कामा नये." शांतिभूषणने अट सांगितली.

"अं हं! न हलता त्याने उभे रहावे हेच ~~न्यायाच~~ न्यायाच होईल." कन्हैयालाल म्हणाला.

शांतिभूषणने याका प्रदर्शित केली—"पण करमचंदच्या मुलाने ही अट मान्य केली

तरच हा न्याय होऊ शकेल. उद्धान मुलगा आहे. भिन्न पळून गेला तर काय होईल?"

दुसऱ्या दिवशी विटी दांडूचा खेळ खेळायचं ठरलं. ही विचित्र शिक्षा पाहण्यासाठी गावातले सगळे लोक बाहेर बाहेर विशेष गोष्ट म्हणजे अशी की करमचंदच्या मुलाने ही अट मान्य केली त्याला कोणी धमन ठेवण्याची गरज नाही, तो पळून न येईल तेथे व्यवस्थित उभा राहीला.

आता रात्रीवर ठेऊन कन्हैयालालनं दांडूने फटकारा मारला. पण त्याचा नेम झुकला त्याला गीनदा संधि देण्यात आली कन्हैयालाल करमचंदच्या मुलाला एकदा होईल शकला नाही

शांतिभूषण हसत म्हणाला-"आता शिक्षा पूर्ण झाली. संधि देऊन आपण मुलाला शिक्षा शकता नाहीत!"

शांतिभूषणाचं निर्णय ऐकून जमलेली सगळे मंडळी थो-थो हंसू लागली. शांति-

भूषणने करमचंदच्या मुलाला बोलवून विचारलं-"अरे, तू तर थोड्या हिमतीनं जरा हासनाल का करता उभा राहिलास, तुझ्या हिमतीच खेळ कोतुक वाटलं बघ मला! पण असं हिमतीवान मुलगा तू, त्या दिवशी कन्हैयालालनं तुला पाठलाग केला तेव्हा पळून गेलोस?"

यावर मुलाने उत्तर दिलं-"त्या दिवशी जर मी त्याच्या ताबडोब सापडलो असतो, मला चांग-ला मार लावा लागला असता! पण आजची गोष्ट वेगळी आहे माझे बडोब नि कन्हैयालाल सद्धानपणी विटी-दांडू खेळत असत बडिलांनी मागिलंलं कन्हैयालाल कधी ही नेमका टोला मारू शकत नसत. म्हणून मी हिमतीनं उभा राहिलो."

सगळे ऐकून जमलेले लोक जोरत हसू लागले शमिन्दा होऊन कन्हैयालालने आपली मान भुक्कली नंतर पुन्हा कधी कन्हैयालालने छोट्या गोष्टीसाठी न्यायाची मागणी केली नाही.

कृष्णावतार

बाणासुराचा एक हात लांबीचा होता त्याला एक हजार पोहे जुपलेले होते. रखावर अस्वलाने शतं शतं आंधरलेले होते. रथ एक लाख घ्वज आणि मयूर यांनी सुशोभित होता. रथात गदा, धनुष्य-बाण, तलवारी इत्यादि दारुद्रास्त्रे भरलेली होती. कुभाण्डलास आपला सारथी बनवून बाणासुर अनिरुद्धाची लढण्यासाठी निघाला. हे पाहून त्याचे मुलं मेनापति उत्साहित झाले आणि आपलं मैत्र्य बाणासुराच्या रथाच्या पुढे गेला व टाकून चालू लागले.

आपल्यावर आक्रमण करण्यासाठी येत असलेला बाणासुर, त्याची विचित्र दारुद्रास्त्रे व प्रचंड सैन्य हे सर्व अनिरुद्धाने दुरूनच

पाहिले. पण त्याने लबाजम्याची जरा पर्वा केली नाही. तो सरळ बाणासुराच्या दिशेने निघाला.

साधारण माणूस काही विशेष आयुधे न साहसपूर्वक आपणाशी लढण्यासाठी येताना पाहून बाणासुराला फारच आश्चर्य वाटलं! त्याने गरजून आपल्या राक्षस सैनिकांना दिली-"तुम्ही पहात बसलात का सारखे? एकदा आणि मारून टाका." आणि बाणासुराने अनिरुद्धावर बाणांचा वर्षाव करायला आरंभ केला.

अनिरुद्धाच्या हाती फक्त एक तलवार होती. तरी ही त्याने शत्रूच्या बाणांची पर्वा न त्याच्याची लढायला आलेल्या

राक्षसांना ठकवून दिले आणि तो बाणासुराच्या रथाजवळ येऊन पोचला. अनिरुद्धाचे साहस पाहून भर्तृहराचे मोठे आश्चर्य वाटले।

रथाजवळ येऊन अनिरुद्धाने रथाला कुंभलेल्या घोड्यांना ठार मारायला सुरुवात केली. रथाच्या नशा वाहू लागल्या. एवढ्यात बाणासुराने अनिरुद्धा विरुद्ध अनेक शस्त्रास्त्रांचा उपयोग केला. आता राक्षसांना वाटले की अनिरुद्ध मेलला. पण तो मेलला नव्हता, अधिक पुढे येऊ शकला नव्हता इतकेच।

एवढ्यात बाणासुराने अनिरुद्धावर महाशक्तीचा वापर केला. पण अनिरुद्धाने

तिला आपल्या हातात घेऊन पकडून ठेवले आणि आपली सर्व शक्ति पणाला लावून तिला बाणासुराच्या दिशेने परतवले. ती महाशक्ति बाणासुराच्या छातीत घुसून राठीच्या बाजूने बाहेर पडली आणि पृथ्वीच्या पोंटात अवधान माली. बाणासुर वेगळ झाला. त्याने स्वयं-स्तम्भाला पकडले नि खाली पडला.

सारथी कुंभाण्डने बाणाला शूडी वर आणले नि ममजाऊन सांगू लागला—“आपला रात्र असामान्य पराक्रमी दिसतो आहे. जग त्याच्या वर तुटून पडले तरी तो पर्वा करणार नाही असं वाटतं. त्याचा पराक्रम नि साहस पाहिले ना आपण?”

“नू आता बघाच. सापाला पकडतो, तमा मी या भूवाला वन्दी बनवतो!” असं म्हणून बाणासुर अवश्य आणि त्याने अनिरुद्धावर एक अद्भुत बाण सोडला. या बाणाच्या टोकावर कुणसपे होता. त्याने अनिरुद्धाचे सर्व अवयव बांधून टाकून त्याला निर्वचेष्ट बनवले! आता तो कुंभाण्डला म्हणाला—“योवनाच्या मदाने भारलेला हा दुष्ट युवक साज्या नावडीत छान सांपडलाय? याचे डोकचे उडवून टाकू या. अन्यथा त्याने जो कलंक आमच्यावर लावलाय तो कसा नष्ट होईल?”

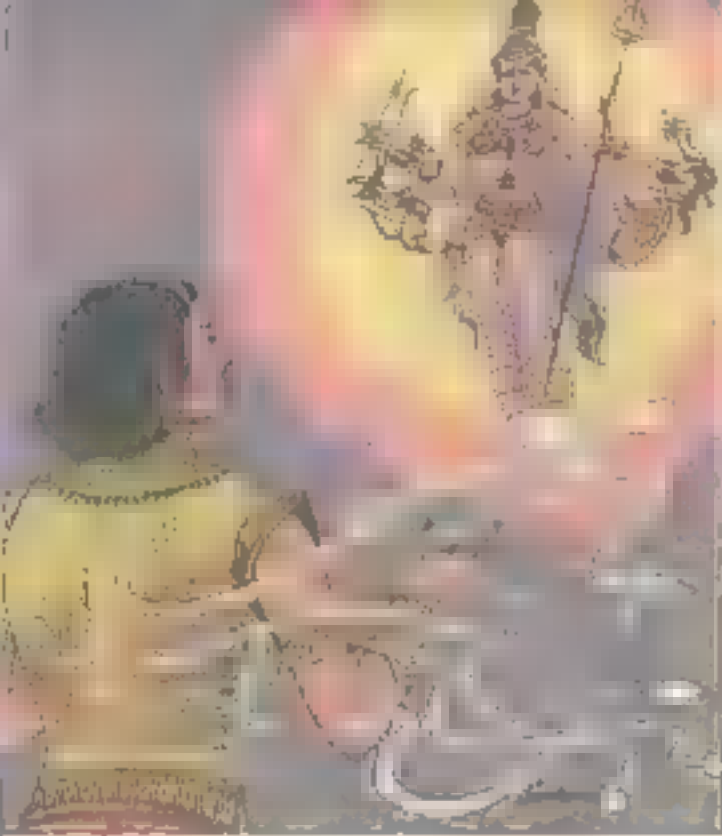
सारथी कुंभाण्डने ममजावले—
“तुमचे म्हणणे ठीक आहे. पण त्यापूर्वी एक गोष्ट लक्षात ठेवली पाहिजे. या युवकाने यापूर्वी पद्धतीने आपल्या वयेशी विवाह केलेला आहे जर याला मृत्यू आला तर आपल्या उंपला किती दुःख होईल तसेच आपल्याला हे ही काळजी पाहिजे की हा युवक आहे तरी कोण? कुटून आला? हा कोणो माणूस तर खचित दिसत नाही याचें सौंदर्य आणि आणि पराक्रम देवाना ही मागे टाकणारा आहे! आपणा मारण्या कोरातो हा अगदी निर्भयपणे लढला. आपल्या मुलीला वाहून घेऊन पति याच्याहून तेजस्वी असा प्रतिस्पर्धी आपणाला मिळेल का? जरा विचार तर करून घ्या.”

कुंभाण्डच्या म्हणण्यात काही तथ्य आहे हे बाणासुराला अता पटले. बाणाने त्याचे म्हणणे मान्य केले आणि काही योद्ध्यांना अनिरुद्धावर पहारा करण्यासाठी बसवून तो आपल्या महालात आला.

इकडे नारद अनिरुद्धाच्या जवळ आले आणि त्याला चान्चलता दिली—“मी आता जाऊन श्रीकृष्णाला घेऊन येतो. ते आल्यावर तुझ्यावरील सर्व भडक दूर होतील.” एवढं सांगून नारद तेथून निघून गेले.

अनिरुद्धात ठीके उघडून वर पाहिले शेंकड्यात अदक आलेली उगा समोर निरक्षीत दिसली. ती उघेला म्हणाला—
“तुझ्या वडिलांनी समोरा-समोर तर युद्ध केले नाही. म्हणून मला मायाजालात अडकवून बंदी बनविले आहे. तरी पण काळजी करण्याचे काही कारण नाही. माझ्यावरील संकट धूळ बांगवतार श्रीकृष्ण नमयं आहेत. त्यांनी आपल्या सुदर्शन-चक्राने अनेक राक्षसांचा संहार केलेला आहे. असं बसतांना माझा झालेला हा पराभव ते कसे सहन करतील? नू कमली ही चिंता नकोस. तुझ्या वडिलांचा शेंकड्या दिवस जवळ आला आहे.”

अनिरुद्धाने दुर्गा-स्तोत्राचा पाठ केला आणि देवी दुर्गेचे स्तोत्र केले. थोड्याच वेळात लोकोत्सवी दुर्गा प्रत्यक्ष अवतीर्ण झाली. तिच्या नेत्र-कटाक्षाने अनिरुद्ध बंधन-मुक्त झाला. तिने अनिरुद्धाला म्हणजे दिले—“लवकरच श्रीकृष्ण स्वतः येऊन बाणासुराशी युद्ध करतील. त्या युद्धात ते विजयी होऊन तुला आपल्या बरोबर घेऊन जातील. तुझे कल्याण होईल.” इतके सांगून देवी दुर्गा अंतर्धान पावली.

माध्यंतरीच्या काळात इकडे द्वारकेत एकच गडबड उडाली. चित्ररेखा अनिरुद्धाला घेऊन गेल्यावर त्याच्या सर्व बायका शुद्धीवर आल्या. आणि आपला नवरा

कोठे दिसेना. सर्व जणी आकांक्ष करू लागल्या. अनिरुद्धाच्या महाकाय स्त्रियांचे ऐकून सर्व यादव-प्रमुख आपल्या परातून बाहेर आले. सभा-भवनात गर्दीचा आचारले गेले. तावडसोत्र कृष्ण, बलराम इत्यादि सर्व मंडळी सभा-भवनात जमा झाली. अनिरुद्ध कोठेही न दिसल्यामुळे सर्वांनाच खिता वाटू लागली श्रीकृष्णाच्या होळभात ही अडकू आले.

विकटु श्रीकृष्णाचे सान्त्वन करीत म्हणाला—“महाराज, बापल्या सत्र-संघात नेंहमीच सुरक्षित आहे. देवेंद्र मुदा संरक्षणासाठी आपणाकडे येतो. असे असतांना सगळी आपण जर व्याकुळ झालात तर आम्हाला किती दुःख होईल? आता आम्हाला धीर देण्याच आपलं.”

यावर श्रीकृष्णाने आपली मनो-व्यथा सांगितली—“मना एकाच गोष्टीची काळजी लागून राहिली आहे की जर अनिरुद्धाचा पत्ता लागला नाही, तर सर्व लोक मला काय म्हणतील? प्रद्युम्न जेव्हा छोटा बालक होता, तेव्हा एक राक्षस एकदा त्याला घेऊन गेला होता. प्रद्युम्नाने स्वतःच त्या राक्षसाचा वध केला नि तो सुरक्षितपणे परत आला. त्यामुळे माझी प्रतिष्ठा साबुत राहिली. यावेळी ही असेच काही झालंय

असं दिसतं. माझ्या शत्रूंची ही काही तरी कारवाई दिसतीय! अनिरुद्ध नाहीसा होण ही काही घटना नाही काही उपाय शकतो तर सांगा म्हणजे मी जे शक्य असेल ते अवश्य करण्याचा प्रयत्न करीन.”

यावर सात्यकीने सुचविले की अनिरुद्धाचा तपास करण्यासाठी सर्वत्र आपले लोक पाठविले पाहिजेत.

उपनेवाने सात्यकीच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. आणि होऊन, पोखणावर स्वार होऊन नि पायी अनेक मैक अनिरुद्धाचा शोधण्यासाठी पाठविण्यात आले.

अनादृष्टि नावाच्या एका सेनापतीने अपठ संकोचाने श्रीकृष्णाचा निवेदन—“माझ्या मनात एक शंका पडून राहिलीय! देवांनी अनेक आपली पेंतली आहे हे खरं. पण पारिवात वृक्ष घेऊन आलात, तेव्हा इन्द्राशी झगडल्या मुद्दाम त्याचा पराभव झाला होता. तो अपमान त्याच्या मनात बसून नलन असणे शक्य आहे. तेव्हा इन्द्राने अनिरुद्धाचे अपहरण केले असावे अशी मला शंका वाटते.”

हे ऐकून श्रीकृष्ण हसून म्हणाले—“देव कुधी असले करणार नाहीत. हे राक्षसांचेच असले पाहिजे. मी देवांच्या

नेहमी उपयोगी आलो, तेव्हा देव अस करणार नाहीत माझ्यात मना साथी.

श्रीकृष्णाचे बोलणे ऐकून बळक म्हणाला—“मला ही असेच वाटतय. हे राक्षसांचेच काम?”

“कोणत्या ही पुण्याला अशा रीतीने अनिरुद्धाचे अपहरण करण्याची काय आवश्यकता? हे एकाद्या दुष्ट स्त्रीचे काम असले पाहिजे. राक्षस नि देव-लोकातील स्त्रियांना अनेक माया-विद्या माहीत असतात. केवळ संकल्पानेच त्यांचा होऊ शकतो. त्या कोणाला ही भय-भीत करू शकतात. हे सर्व जाणून आपल्याला

अनिरुद्धाचा शोध घेतल्या पाहिजे.”
श्रीकृष्णांनी आपला विचार सांगितला

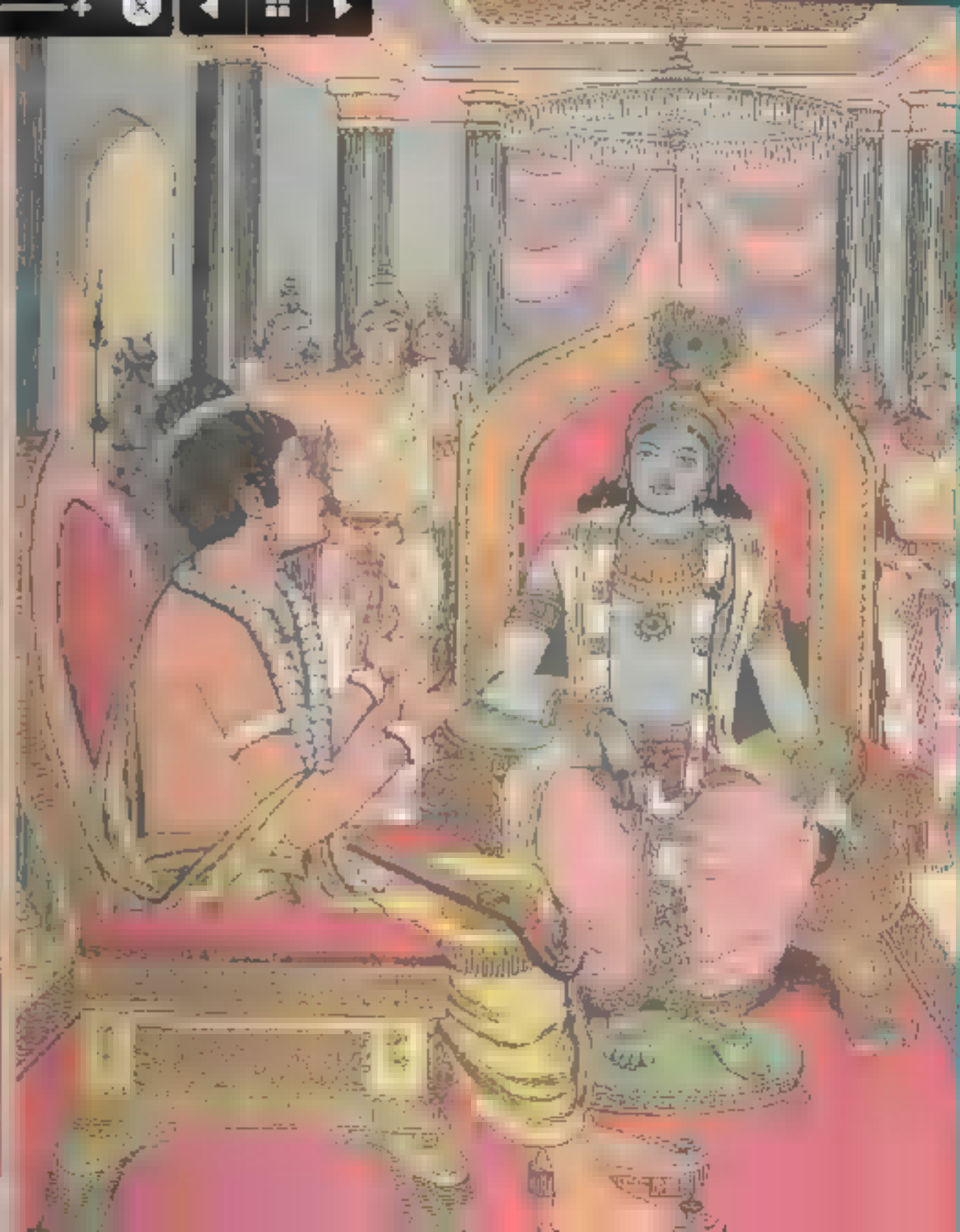
अशा रीतीने काही वेळा गेला. अनिरुद्धाचा शोध प्यायला गेलेले लोक अपयश पदरी घेऊन परत आले. कोठे ही अनिरुद्धाचा सुगावा नाही.

दुसऱ्या दिवशी श्रीकृष्ण समाभवतात आले. उत्तरेन घनेरे प्रमुख यादव मंडळी उपस्थित होतीच. वेळी नारद तेथे येऊन पोचले. सर्वांनी नारदाचा यथोचित सत्कार केला. नारदांनी सर्वांकडे निरखून पहात विचारले—“काय झालं? तुम्हा सर्वांना काही चिन्ता लागून राहिली आहे असं वाटतंय! कसल्या काळजीत आहात?”

श्रीकृष्णाने उत्तर दिलं—“काय सांगायचं? गेले काही दिवस अनिरुद्ध दिसत नाही. आम्ही सर्वांनी खूप शोध केला, पण व्यर्थ! काही उपयोग झाला नाही.”

नारद म्हणाले—“तर मग जाता ऐका. तशी मी अनेक युद्ध पाहिलेली आहेत. पण आपला अनिरुद्ध नि वाणामुर याचे जे युद्ध मी पाहिले, ते केवळ अद्भुत व अपूर्व म्हणजे पाहिजे—त्याच साल की वाणामुराची मुलगी उषा हिचं अनिरुद्धावर प्रेम बसलं. तिने आपली सारी विकरेला हिला अनिरुद्धाकडे पाठवले. तिने अनिरुद्धाकडे पोचवले. ही वार्ता वाणामुराला अनिरुद्धाची युद्ध झाला. अनिरुद्धाने त्याचा पराभव केला तर सरा, पण शेवटी त्याने माया-युद्ध संपे-वाणांनी अनिरुद्धाला बंदी बनवून ठेवले. म्हणून जाता आपण स्वतः वाणामुराला चावला घडा शिकवावा. वाणामुराची राजधानी शोणपुर इथून बरीच दूर आहे. म्हणून गरडावर स्वार होऊन चलावे. मी होय बातमी आपणास देण्यासाठी आलो. आता मला आज्ञा द्यावी.” असं म्हणून तेथून निघून गेले.

श्रीकृष्णाने गरडाचे स्मरण केले. ताबडतोब गरड त्यांच्या समोर येऊन

पोंचला. तत्काळ श्रीकृष्ण, बलराम व प्रद्युम्न गरुडावर उडाले. ते जेव्हा शोणपुर जवळ जाले तेव्हा समोर एक अद्भुत दिसला.

बलरामाने विचारले-“श्रीकृष्णा, हा प्रकाश कसला?”

“आपण अशा बाणासुराच्या राजधानी पोचत आहोत. शिवजींनी या गंधरीच्या संरक्षणासाठी अग्नीची नियुक्ति केलेली आहे. आता आपल्या समोर जो अग्नि आहे, तोच त्याचा अभाव पाहील.” श्रीकृष्णाने बलरामाच्या समजाकडे सांगितले.

श्रीकृष्णाच्या तोंडून ही वार्ता बाहेर पडण्याचाच अवकाश तो कोणाच्या आकाश-गंगेतील पाणी त्या अग्नीच्या टाकल आणि तो विस्वस्ता. गरुडाच्या या कृत्याबद्दल श्रीकृष्णाने त्याची प्रशंसा केली.

गरुड थोडा पुढे निघाला, तेव्हा शिवाने नियुक्त केलेल्या अग्नीची प्रचंड

विह्वल केली. तो ऐकून बाणासुराने पुढाची तयारी सुरू केली.

दरम्यान अंगीरस नावाच्या अग्नीने ज्योतिर्लिंग व रयाविभाग नावाच्या अग्नींना आपल्या गाठीवर घेऊन अन्य अग्नींचे ही माहा धुकल, आणि श्रीकृष्णाला पुढासाठी लक्ष्मण.

श्रीकृष्णाने अंगीरसाला आवाहन केले-“हे अंगीरस, मृतींनी समर्पित केलेल्या आहुति कडून घट-घुट घालेका तुम्हाला माझ्याशी काय संबंध? दूर हो अंगीरस.”

मात्र-बुद्ध होऊन अंगीरस म्हणाला-“आता जे स्थान मी तुम्हाला देणार!” असे म्हणून अंगीरसाने श्रीकृष्णाच्या एक सूत्र धरला. कृष्णाने आपल्या बाणाने मध्येच नष्ट करून दुसरा बाण अंगीरसाच्या वर सोडला. अंगीरस रक्तबंबाळ होऊन रणातच बेभूद होऊन हे पाहून सर्व अग्नींनी वरा वरा पळून गेले.

यतीची निवड

शिवपुरी मध्ये रामनाथ नावाचा एक श्रीमंत माणूस होता. त्याला एकुलती मुलगी होती-लक्ष्मी. ती फार सुंदर होती. लक्ष्मी जेव्हा उपवर तेव्हा रामनाथ तिच्यासाठी योग्य स्वयंवर पत्रे अनेक तरुणांनी लक्ष्मी विवाह करण्याची ठरवली. पण रामनाथ आणि त्याच्या बायकोला आपल्या मुलीसाठी श्रीमंत स्वयंवर पाहिजे होतं, श्रीमंतीत त्यांच्याशी बरोबरी करणारे पाहिजे होतं. लक्ष्मीची इच्छा होती की आपला चांगला सुशिक्षित वंतावा. लक्ष्मी असला तरी चालेल.

शिवपुरीच्या शेजारी गंगा-पुत्राचा जमीनदार विक्रमसिंह याला ही एकच मुलगी होती. जमीनदार स्वतः सर्वात प्रमुख आहे. त्याच्याजवळ संपत्ति रामनाथच्या घरी नाला आणि लक्ष्मीला नाही असच म्हटलं पाहिजे.”

मगगी फातली. तसेच गावचे प्रमुख जथा-हिरा यांनी ही आपल्या घोरत्या मुलगाचा विवाह लक्ष्मीशी अशी आपली केली. शिवपुरीतील एका मोठ्या गालेत धर्मनंद नावाचे प्रसिद्ध शिक्षक होते. त्यांचा विद्याधर नावाचा एक मुलगा होता. तो सुशिक्षित तरुण होता. त्याने घेतली व व्यापार यांचे विविध प्रमुख प्रधांचे चांगले अध्ययन केले होते. त्याच्याशी विवाह करावा असे लक्ष्मीच्या मनात होते, पण तिच्या आई-वडिलांचा विरोध होता.

लक्ष्मीच्या आई-वडिलांनी तिला समजाऊन सांगितले-“बेटा, केवळ एक गोष्ट सोडली तर बाकी सर्व बाबतीत विद्याधर आम्हाला पसंत आहे. पण तीच गोष्ट तर सर्वात प्रमुख आहे. त्याच्याजवळ संपत्ति नाही असच म्हटलं पाहिजे.”

गावर लक्ष्मी म्हणाली-“तुम्ही जे म्हणता ते सर्वे खरे ही असू शकते. पण माझी एक इच्छा आपण पुरी करा? जमीनदार, व्यापारी नि शिक्षक या तिघांच्या मुलांना एकदा आपल्या घरी बोलावा. एकेकाला स्वतंत्रपणे मी सांगते ते प्रश्न विचारा त्यांची उत्तरे ऐकून माझ्यासाठी प्रीत्य वर कोणता हे तुम्हांच ठरवा.” यानंतर त्या यवकाना विचाराण्याचे प्रश्न ही लक्ष्मीने बडिल्लांना सांगितले.

आपल्या मुलीच्या इच्छेप्रमाणे रामनाथने तिन्ही तरुणांना आपल्या घरी यण्याचे निमंत्रण दिले. सर्वात अगोदर जमीनदाराच्या मुलाला आपल्या सोलीत

बोलवून बायको मुलीच्या देवत त्याला प्रश्न विचारला-

“बेटा, आपल्या जमीनदारीतील सर्व कामे यशस्वीपणे तू करू शकतोस? की या सर्व कामात मुला कोणावर अवलंबून राहावे लागते?”

“सगळ्या कामांची माहिती मला कमाना पाहिजे? कामं पाहण्यासाठी आमचे दिवाणजी आणि धनेक नोकर आहेतच की नाही?” जमीनदाराच्या मुलाने पटकन दिले.

“धर्मनन्दांचा मुलगा विद्याधर तुला माहितच? जर लक्ष्मीने तुझ्याशी लग्न केले त्याने जसे धनेक संध्याचे अपययन करून ज्ञान मिळविले आहे, तसे तू शकशील?” रामनाथने पुढील प्रश्न विचारला.

“ने कस वर शक्य होईल?” जमीनदाराच्या मुलाने आश्चर्याने विचारले.

नंतर रामनाथने जव्हेंरी कनकदासाच्या मुलाला बोलवून तेच प्रश्न विचारले. त्याने ही जमीनदाराच्या मुला सारखीच काहीशी उत्तरे दिली.

शेवटी रामनाथने विद्याधरला बोलवले आणि विचारले-“जमीनदार विक्रमसिंह आणि जव्हेंरी कनकदास यांना तू बोलले-नोसच. माझ्या मुलीने जर तुझ्याशी लग्न

केल तर तू संपत्ति तू मिळवू शकशील?”

विद्याधर हसून म्हणाला-“संपत्ति मोठेस? इतकी संपत्ति तर मी लवकरच मिळवू शकेन!”

“ते कस शक्य होईल तुला?” आश्चर्याने रामनाथने विचारले.

विद्याधरने उत्तर दिले-“संपत्ति आणि मान-मरतब याबाबतीत आपण जमीनदार जव्हेंरी यांच्या बरोबर आहात ना? आपला होणारा जावई त्याच्यासारखा भीमंत असावा हीच आपली इच्छा! लक्ष्मी आपली एकुलती एक मुलगी आहे. लक्ष्मीशी विवाह केल्यावर मी आपल्या सर्व संपत्तीचा नाहीं होणार? अशा रीतीने संपत्ति नि प्रतिष्ठेच्या बाबतीत मी जमीनदार आणि जव्हेंरी यांच्या सारका होऊन जाईन. की नाही?”

हे ऐकून रामनाथला संतोष वाटला. त्याने मंदस्मित करीत आपल्या मुलीकडे पाहिले. नंतर विद्याधर निघून

गेली. मग लक्ष्मी आपल्या आई-वडिलांना म्हणाली-“विद्याधरचं बोलणं तुमच्या लक्षात आलं ना? माझ्याशी लग्न केलं की विद्याधर जमीनदार नि जव्हेंरी यांच्या मुलांपेक्षा कुठल्या ही बाबतीत कमी असणार नाही. शिवाय कधी ही नष्ट होणारी विचारणी संपत्ति त्याच्या अवळ जसेलच! या विद्येमुळे तो आपली संपत्ति वाढवील. जमीनदार आणि जव्हेंरी यांच्या मुलांपाशी विद्या-धन नाही. आता तुम्हीच विचार करा आणि मी कुणाशी लग्न करावं याबाबतचा तुमचा निर्णय मला सांगा.”

“लक्ष्मी तुझा विचार योग्यच आहे. विद्याधरशीच लग्न कर. हाच आमचा निर्णय!” माता-पित्यांनी लक्ष्मीने पसंत केलेल्या मुलाशी विवाहास आपली संपत्ति दिली.

एका शुभ पुरुर्तावर लक्ष्मी आणि विद्याधर यांचा विवाह वाटा-भाटात साजरा झाला. आणि त्यांनी सुखात आपले आयुष्य घालविले.

वडाचो साक्ष

एका गावांत नारायण गुप्त नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. एके दिवशी तो काही कामासाठी बाहेर गावी जायला निघाला. रस्त्यात त्याने सोमनाथ नावाच्या एका माणसाला पाहिलं. नव्वताःपूर्वक त्याने नारायण गुप्तला विचारलं- "महाराज, माझी सोपडी अगदी मोड-काळीला आली आहे. पावसाळा सुरू होण्याच्या आत जर दुरुस्ती केली, तर माझ्या कुटुंबाला एकाद्या झाडाखालीच रहायला लागेल. आपण मला दोनशे रुपये उसने द्याल? शेतातलं पीक घरो आलं ते विकून तुमचं कर्ज फेडून टाकीन."

नारायण गुप्त स्वभावाने मोठा दयाळू होता. सोमनाथला नकार देणं त्याला योग्य वाटेना. त्याने लगेच आपल्या पिश-वीतून दोनशे रुपये काढले आणि सोमनाथला देऊन टाकले.

नंतर सोमनाथने दिलेल्या वचनाचे पालन केलं नाही. एक पीक घरात येऊन गेलं, आणि दुसरं पीक भाता यामला होतं.

एक दिवशी नारायण गुप्तने सोमनाथला बोलावतं नि प्रेमपूर्वक विचारलं- "सोमनाथ, मी दिलेलं कर्ज तू मजून परत दिलं नाहीस. एक वर्ष तर संपून गेलं, आता दुसरं वर्ष ही पूर्ण व्हायला आलं!"

सोमनाथने आज्ञाचर्याने विचारलं- "कर्ज? आपण काय म्हणत आहात? मला तर काही समजत नाही! जर स्पष्ट सांगाल?"

"तुला सोपडोची दुरुस्ती करा-यची होती. गेल्या वर्षी उन्हाळ्यात रस्त्यातच तू माझ्याकडून दोनशे रुपये कर्जाक घेतले होतेस. आणि आता म्हणतोस तुला काहीच स्मरत नाही!" नारायण गुप्तने थोडं स्पष्टपणे सांगितलं.

"मी मळे ही विसरून जाईन, पण तुमच्या जवळ तर लिहून घेतलेले कागद-पत्र असतील ना? ते माझ्याकडे पाठवा, तुमचं काही देणं असेल तर मी टाकीन." सोमनाथ म्हणाला. पण पाहीत होतं की गुप्तने कडून वगैरे लिहून घेतला नव्हता.

नारायण गुप्त म्हणाला- "तू काही कागदपत्र लिहून दिला नव्हतास. व्हा-वारा दिवसात परत येणाऱ्या पैसांसाठी काही लिहून घ्यायचं विचार करून मी ही तुझ्याकडून काही लिहून घेण्याच्या पद को नाही."

"वा! पांगले आहात. मला भोळा खंडूत समजून माझ्यावर अकारण कर्ज आहात! मी कबूल करीन असं काय?" सोमनाथने अगळ धमकीच्या सुरात विचारलं.

त्याचा हा काद-विवाद ऐकून तिथे काही लोक जमा झाले, सर्वांनी दोघांना विचारलं- "अरे, असं झालं तरी काय? तुम्ही भांडत का आहात?"

नारायण गुप्तने लोकांना सर्व हकीगत सांगितली. पण सोमनाथने लोकांना सांगितलं की हे सर्व खोटं आहे.

शेवटी पाचकऱ्यांनी सल्ला दिला- "तुमच्या या भांडणाचा निकाल

सरपंच लावतील. चला, आपण त्याच्या-कडे जाऊ."

"चला, सरपंचाला सरी गोष्ट सांगायला मला कसली भीति आहे?" असे म्हणत सोमनाथ सर्वां बरोबर निघाला.

सरपंच मोठा हुषार माणूस होता. सरी गोष्ट हुडकून तो प्रवीण होता. नारायण गुप्त नि सोमनाथ या दोघांचं ही म्हणणं त्याने नीट ऐकून घेतले.

सोमनाथला त्याचं म्हणणं जाहे असं विचारलं तेव्हा तो रागाने म्हणाला- "मी भिकारी भोडाच आहे? दोनशे रुपये कर्जाक घेण्याची काय? मी आपल्या शेतात पिकलेलं धान्य विकून

सोपडीची दुकस्ती केली ही गोष्ट खरी आहे. जर नारायण गुप्तने मला कर्ज दिलं तर काही कागद-पत्र लिहून न घेता दोन वर्ष कुणी गप्प वसलं असतं का?"

नारायण गुप्त म्हणाला—"सोमनाथ, त्यावेळी तिथे कोणी नव्हते. एका वडाच्या झाडाखाली मी तुला पैसे दिले होते."

"मग काय? आपण त्या वडाच्या झाडाखाली साक्षीदार म्हणून बोलवू या. तुम्ही आता तिथं जाऊन त्या वडाला सांगा की मी त्याला साक्षीसाठी बोलवलेय!" सरपंचाने नारायण गुप्ताला सांगितले.

सरपंचाचं बोलणं ऐकून सर्वांचा आश्चर्य वाटलं! सोमनाथला आज्ञा खूपच आनंद झाला. त्याला वाटलं-या सरपंचाचं डोकं फिरलं आहे. मी कर्ज घेतलं ह्या आज्ञेला सिद्ध होऊ शकेल?

थोडा वेळ शांत बसून मग सरपंचाने सोमनाथला विचारलं—"सोमनाथ, आता पर्यंत नारायण गुप्त त्या वडापर्यंत पोचला असेल का रे?"

सोमनाथने तत्काळ उत्तर दिलं—"एवढ्यात तो तिथे पोचेल? ते वडाचं झाड इथून थोडं कोस अंतरावर आहे. शिवाय नुकताच पाऊस झाला आहे, रस्त्यांत चिखल झाला असेल, आणि तिथं किती तरी वडाची झाडे आहेत. त्यातून त्या वडाला शोधून काढणं सोपं का आहे?"

यावर सरपंचाने सोमनाथकडे निरखून पहात त्याच्या पाठीवर एक रट्टा मारला नि ओरडून विचारलं—"अरे चोरा, म्हणजे तुला हे ही माहीत आहे की कोणत्या वडाखाली बसून नारायणने तुला पैसे दिले होते!"

सरपंचाने योजलेली युक्ति पाहून सर्वांचा आश्चर्य वाटलं. आपण कर्ज घेतल्याचे सोमनाथने मान्य केले, आणि नारायण गुप्ताला त्याची रक्कम सुव्याज प्राप्त केली. त्या दिवसापासून सोमनाथला गावात वावरताना लोकांच्या डोळ्यांतला थोडा देण्याची आज्ञा वाटू लागली.

चातुर्य

गौरीदेवमठचे गोविंद नावाचा एक चतुर माणूस रहात असे. त्याचे चातुर्य ओळखून, एका गावातल्या लोकांनी त्याला वेळोवेळी बांढण्यासाठी वर्गणी गोळा करायची कामगिरी त्याच्यावर सोपवली.

त्या गावात रामसिंह व लक्ष्मणसिंह नावाचे दोन प्रसिद्ध व्यापारी होते. हे दोघे जुळे भाऊ असल्यामुळे राम कोण अन् लक्ष्मण कोण हे ओळखणे सर्वांनाच कठीण जाई.

गोविंद वर्गणीसाठी प्रथम लक्ष्मणसिंहच्या घरी गेला. लक्ष्मण गोविंदाला म्हणाला—"महाशय, आजकाल रामसिंहकडे जायला हवे होते. थोडासा मोठा आहे ना तो?"

"तुम्हाला वाचतात त्या मोठ्यात काय फरक? दानधूपण्यात आपल्याशी बरोबरी करणारा कोणो आहे हा गावात?" गोविंद नम्रता दाखवत म्हणाला.

मोठ्या आनंदाने लक्ष्मणसिंहने एकमे सोळा रुपये वर्गणी देऊन गोविंदाला रवाना केले.

दुसऱ्या दिवशी गोविंद रामसिंहकडे गेला अन् म्हणाला—"थयाने आपण मोठे, मला प्रथम बांढण्याकडे पावला हवे होते. मला थुकून मी प्रथम आपल्या पाकटभरा भाखाकडे गेलो. त्यांनी माझ्या हातावर एकमे सोळा रुपये विचारले-"पुरत एवढे?" काहीही नसत, मोठे ते मोठे अन् लोखंडे छोटंच! आपण आपल्या मोठेपणाला आज्ञेची वर्गणी द्या ह!"

"तुम्ही मोठे आहात त्या एकमेय खरं मी, पण आपण बांढण्याकडे पावला मी रामसिंह म्हणे, लक्ष्मणसिंह आहे, समजलं? माझा मोठा भाऊ अंधोळ करतो आहे, तो बाहेर आला की भरपूर स्तुति आज्ञा ह त्याची! बसा हा चुर्चुपीर." लक्ष्मणसिंह हात हात म्हणाला.

दिवान्या गोविंदाला आज प्रथमच फक्तून चुकलं, की आपण चातुर्य सर्वच ठिकाणी, शारकं जपयोगी राहो वडा!

मैल्याचे दिक

जावा हीपात डोंगो गावाचा एक गरीब लहानगण होता. विचारा अगदी अनाथ होता. एका विधवा बाईकडे तारक्या करून तिच्या शेतातही काम करत असे तो. शेताची जमीन चांगलीच सुपीक होती. तरीही ज्या वर्षी डोंगोने शेत नांगरून पेरणी वगैरे केली, त्या वर्षी आलेली सगळी कणसं केवळ मुसठा भरलेली निघाली!

दुसऱ्या वर्षीही हाच प्रकार घडला. त्यामुळे गावातल्या लोकात कुजबूज सुरू झाली. लोक म्हणत होते—“शेताची मालकीण मोठी कंजूष आहे; गावाच्या देवीला कधी नोदपणे नैवेद्यही अर्पण करीत नाही ती; म्हणूनच तिचं शेत पिकत नाही, दुसरं काय!” या मोष्टी हल्लूहल्लू विचवेच्याही कानी आल्या. ती फारच रागावली अन् तिने डोंगोलाच कामावरून काढून टाकले.

डोंगो विचारा भुकेने कळवळत तसाच गाव सोडून निघून गेला. एका संध्याकाळी तो दुसऱ्या गावी पोचला. गावाबाहेरच अराणाच्या एका घराच्या दरवाज्यावर त्याने जाण मारली. या घरातही एक विधवा स्त्री रहात असे. दोनतेने तो म्हणाला—“वासभर आणखी या माई—भुकेने जीव चाललाय मासा!”

विधवेने डोंगोला हाताचा आधार देऊन घरात आणले. त्याला जेवण दिले, व ती म्हणाली—“तू तर चांगला तगडा गडी दिसतो आहेस रे बाळा! भीक मागून जगाचची घाली का जाली तुझ्यावर?”

डोंगोने यावर तिला आपली सर्व कर्म-कहाणी सांगितली आणि म्हटले—“मी खूप मेहनत केली. दुसरा कोणी असता तर इतकी मेहनत केली नसती त्याने! पण कणवात की निघालं नाही हा काय माझा दोष?”

“हरंच, यात तुझा काहीच अपराध नाही. हे बघ, माझ्याजवळही थोडीशी जमीन आहे. तुझी ~~कळवळ~~ जसेल तर माझ्या शेतीचं काम कर, आनन्दाने रहा इथे. जे पीक निघेल, त्याचा पाचवा हिस्सा मी तुला देईन.” विधवा डोंगोशी सहानुभूतीने बोलली.

“काही हरकत नाही. माझी सारी शक्ती पणाला लावून काम करोन मी!” डोंगोने काम करायचं कवळू केले.

दुसऱ्या दिवशी नव्या सकाळी हातात फावटं अन् कुदळ घेऊन डोंगो शेतावर पोचला. सारी जमीन खोदून त्याने सारखी केली; नांगरल्यावर दिसते तशीच दिसू लागली ती! योग्य वेळी त्याने बी पेरून

रोपाई ही केली. छान वाढले पीक, अन् कणसही लागली त्याला! हल्लूहल्लू कणसांचा रंग सोनेरी झाला.

परंतु काढणीची वेळ जवळ मालेली पाहून तो शेतावर पोचला, तर त्याच्या मनाचा थरकापच झाला. एकदोन कणसे हातावर चुरडून पाहिली तर नुसता चोचाच!

“मीच कर्मदरिद्री आहे बहुतेक! जे कोणी मला काम देतील त्यांचंच दुर्दैव माझ्यामुळे!” असा विचार मनात येऊन डोंगो हताश झाला. कोणच्या तोंडाने मालकिणीला ही बातमी सांगणार तो? तिच्यापुढे काही बोलायची हिम्मतच होईना त्याची! पिकाची कापणी होईल

तेव्हा आपोआपच कळेल तिला! अशा विचाराने कापणीच्या दिवशी सकाळीच घर सोडून निघून जायचा निश्चय केला त्याने.

त्या दिवशी सकाळ होण्यापूर्वीच उठला तो, अन् चोरपावलांनी घराबाहेर पडला- 'आपण एवढी मेहनत करून वाढवलेल्या शेतावर एकदा शेंवटची नजर फिरवावी' या विचाराने पोतात पोचला तो! सहजच एक कणीस तोडून हातावर चोळले त्याने, अन् काय आश्चर्य! त्यातून सोन्याचे तांबुळाचे दाणे बाहेर पडले!

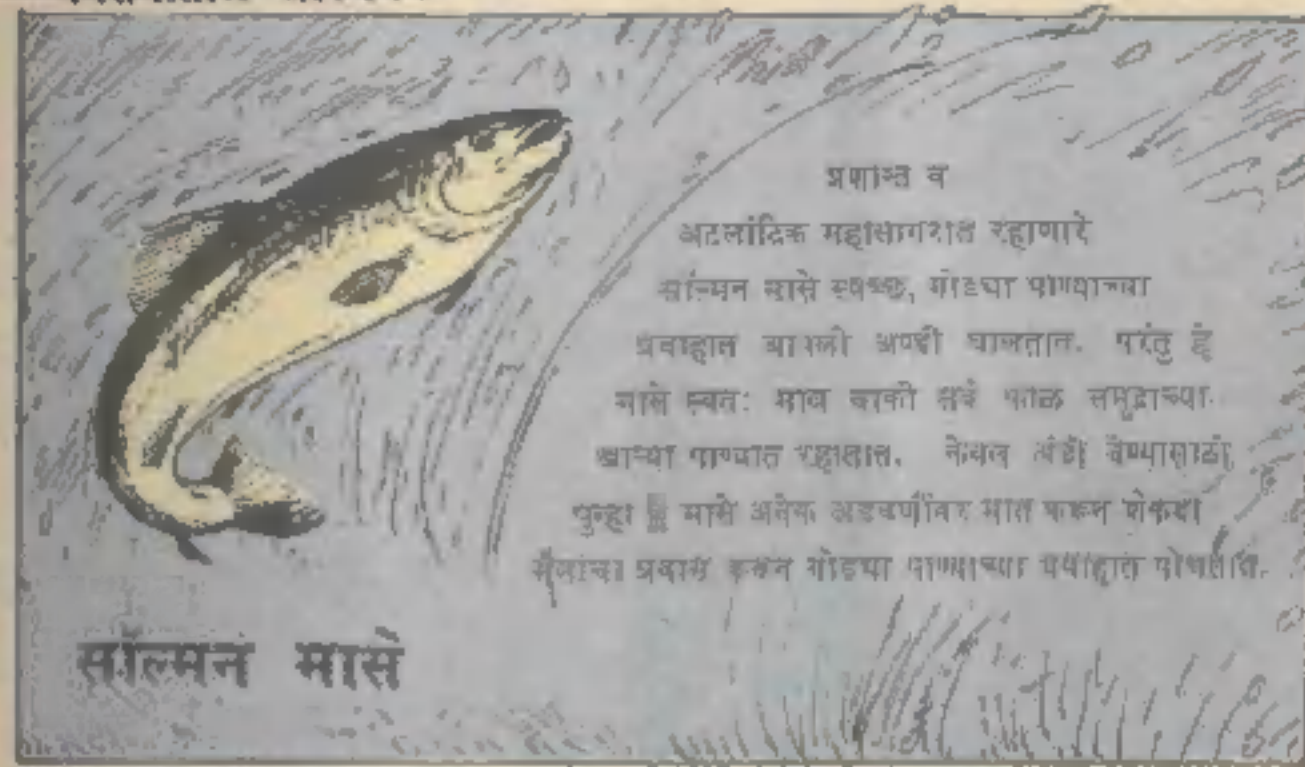
शोंगोचा प्रथम आपल्या होळ्यावर
विषयासूच बसेना! त्याने एका पाठोपाठ
एक कितीतरी कणसे चोळून पाहिली, अन्
आश्चर्य म्हणजे सगळ्यातूनच सोन्याचे दाणे
बाहेर पडले! त्याने ते दाणे मालकिणीला
दाखवले.

“अरे बेटा, मालं तरी काय? इसका कसला आनन्द जालाय तुला?” मालकिंशीने रयाला पहाताच विचारले.

“माई, आजच्या शेतात सोन्याचे पीक आलं सोन्याचं! पहा सोनं!” असे मोठ्या उत्साहाने सांगत झोंगोने आपल्या हातातले सोन्याचे तांदूळ तिला दाखवले.

डोंगोचं म्हणणं खरंच होतं! शेताची कापणी करून जेव्हा मळणी माली, तेव्हा तेथे सोन्याचा ढीग आला! मालकिणीने आपल्या वचनाप्रमाणे डोंगोला त्या सोन्यातला पांढरा हिस्सा मोठ्या प्रेमाने देऊन टाकला. नंतर गावाच्या सर्व लोकांना बोलावून तिने त्यांना छानशी मेजवानी दिली.

डोंगोला सोन्याचा जो हिस्सा मिळाला, त्यातून त्याने काही शेते सरीसरी. त्याबेळी मालकिणीनेही जी शेते सरीसरी त्या शेतांची देखरेखही तो स्वतःच्या शेतांबरोबर करू लागला. या शेतातून काम करणाऱ्या मजूराना तो पिकाचा पाचवा हिस्सा वक्षिस देई. त्या दिवसापासून त्या देशात शेत-मजूराना उत्पादनाचा पाचवा हिस्सा देण्याची एक प्रथाच सुरू झाली.

सॉल्मन मासे

सरडा

CRUNCHY, MUNCHY SWEETS

The coconut
cookie
treat!

nutrine